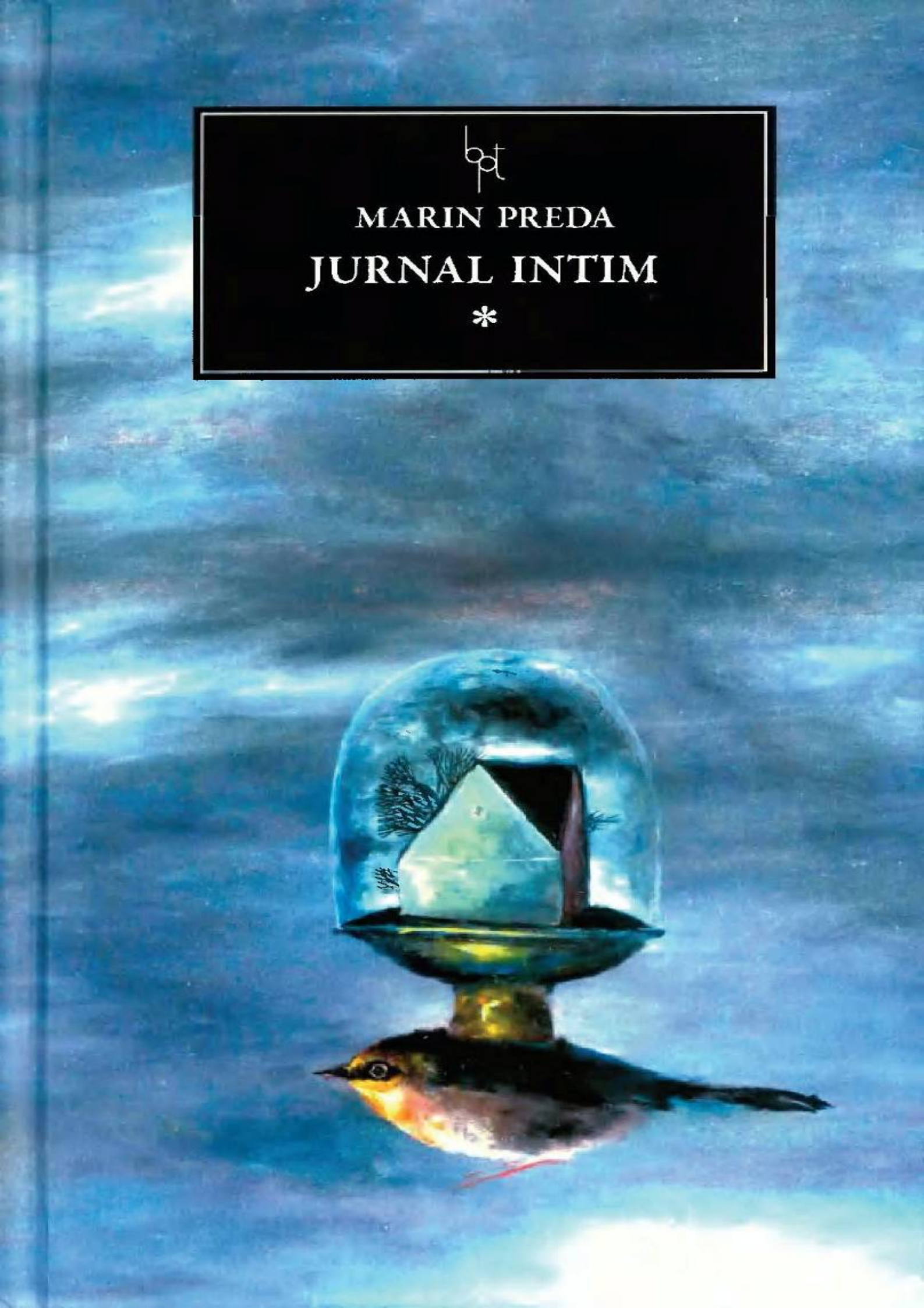
MARIN PREDA

JURNAL INTIM

*

MARIN PREDA

JURNAL INTIM
CARNETE DE ATELIER

Prefaţă de Eugen Simion

Cronologie şi referinţe critice de Oana Soare

Editura Art
Bucureşti, 2014

Textul actualei ediţii este reprodus după
Marin Preda*, Jurnal intim*, Editura Ziua, Bucureşti, 2004,
ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Oana Soare

CUPRINS

CRONOLOGIE

PREFAȚĂ

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

JURNAL INTIM Partea a doua

- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *RISIPITORII*

- ANEXA V
- ANEXA VI
- ANEXA VII
- ANEXA VIII
- ANEXA IX
- ANEXA X
- ANEXA XI
- ANEXA XII
- ANEXA XIII
- ANEXA XIV
- ANEXA XV
- ANEXA XVI
- ANEXA XVII

JURNAL INTIM Partea a treia

- ANEXĂ

JURNAL FOARTE INTIM

- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *DELIRUL*
ANEXA I
ANEXA II
ANEXA III
ANEXA IV
ANEXA V
ANEXA VI
ANEXA VII
ANEXA VIII
ANEXA IX
ANEXA X
ANEXA XI
ANEXA XII
ANEXA XIII
ANEXA XIV
ANEXA XV
NOTE PENTRU ROMANUL *CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI*
ANEXĂ
ADDENDA I
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA A
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA B
MERTICUL
VIZITA MAMEI
A TREIA LUNA A PRIMĂVERII
ADDENDA II
„UN ROMAN DIN VIAȚA OAMENILOR DE LA CÂMPIE
„MAREA CĂLĂTORIE
„TOATE FIINȚELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE
„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT
„BUCURIILE SE PLĂTESC
ADDENDA III
DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA
PENTRU ASCUȚIREA VIGILENȚEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI
REFERINȚE CRITICE

Referințe critice

CRONOLOGIE

1922 – August, 5 – Se naşte, în comuna Siliştea-Gumeşti din judeţul Teleorman, Marin Preda, fiul lui Tudor Călăraşu (1885-1963) şi al Joiţei Preda (1892-1977). Familia este una numeroasă, cu mulţi fraţi şi surori, unii şi din căsniciile anterioare ale părinţilor: Marin este frate cu Ilinca şi Alexandru (Sae); după tată cu Ilie, Gheorghe şi Ion, iar după mamă cu Maria şi Miţa. Întregul material genealogic şi biografic va fi transfigurat în ciclul *Moromeţilor.*

1922–1930 – Copilăria în satul natal.

1930–1937 – Marin Preda urmează, cu unele întreruperi, cursurile şcolii primare şi complementare din satul natal. Învăţătorului Ionel Teodorescu (pe care îl are ca dascăl între 1930 şi 1934) îi păstrează o amintire luminoasă, socotindu-l unul dintre factorii decisivi ai viitorului său destin, prin faptul că reuşise să-i convingă tatăl de necesitatea de a-l lăsa la şcoală. O fotografie din această perioadă îl arată cu privirea pierdută şi cu simţuri aparent adormite; această „blegeală" va fi comentată în romanul autobiografic *Viaţa ca o pradă* şi va fi socotită un simbol al unei conştiinţe cu evoluţii lente şi insidioase, înclinate spre reflecţie. În 1937 susţine examenul de şapte clase în comuna Ciolăneşti, absolvind cu media 9,15.

1937 – Vara – Pleacă, împreună cu tatăl său, la Câmpulung Muscel, pentru a da admitere la Şcoala
Normală; va fi respins, din pricina miopiei. Totodată, încearcă, fără succes, să se înscrie la Şcoala de Arte şi Meserii din localitatea Miroşi (Teleorman). Aici are loc întâlnirea (socotită, mai târziu, providenţială) cu „falsul librar", care îl sfătuieşte să încerce la Şcoala Normală din Abrud, unde, de altfel, va reuşi primul pe listă (cu media 10). Un an mai târziu, în 1938, în urma desfiinţării Şcolii Normale din Abrud, elevii sunt repartizaţi la unitatea din Cristur-Odorhei.
1940–1941 – Toamna – în urma semnării Dictatului de la Viena, Marin Preda se mută la Şcoala Normală din Bucureşti. Acest transfer va fi resimţit ca o ruptură definitivă, fără cale de întoarcere, de satul natal şi de universul familial. Scena despărţirii de tată, pe peronul gării, rememorată în romanul *Viaţa ca o pradă,* este una antologică.
1941–1943 – În această perioadă, Marin Preda se apropie de grupul „Albatros", condus de poetul Geo Dumitrescu, şi îşi face ucenicia în presa literară. Îi cunoaşte, astfel, pe Ion Caraion, Virgil Ierunca, Marin Sârbulescu, Tiberiu Tretinescu, Sergiu Filerot. Este angajat pe post de corector la ziarul *Timpul,* unde va debuta, în nr. din 15 şi 16 aprilie 1942, cu schiţa *Pârlitu*. În aceeaşi revistă va publica, de-a lungul anului 1942, o serie de proze, unele reluate în volumul de debut *Întâlnirea din Pământuri: Strigoaica, Calul, Salcâmul, Noaptea, La câmp. Salcâmul* este embrionul viitorului roman *Moromeţii.* De altfel, scriitorul ar fi încercat să debuteze chiar în paginile revistei *Albatros,* dar se pare că schiţele i-ar fi fost eliminate de cenzură. În 1943 frecventează cenaclul lui E.

Lovinescu şi citeşte o proză intitulată *De capul ei* (astăzi pierdută); criticul îi remarcă talentul cert, dar se arată contrariat de formula inovatoare a prozei sale (de tip comportamentist). La recomandarea criticului, Ion Vinea, poet şi jurnalist cunoscut, îl ajută să se angajeze la *Evenimentul zilei.*

1945–1946 – După realizarea stagiului militar, Preda îşi reia activitatea la *Timpul*; va fi corector şi la *România liberă,* publică proze în reviste ca *Tinereţea* sau *Lumea* (aceasta din urmă, condusă de G. Călinescu). Îi apar nuvelele *În ceată* (ianuarie 1946) sau *Întâlnirea din Pământuri* (decembrie 1945).

1948 – Septembrie-decembrie – Este secretar de presă la Ministerul Informaţiilor. Primeşte, spre lectură în vederea publicării, manuscrisul romanului *Desculţai* lui Zaharia Stancu. Nemulţumit de viziunea asupra ţăranului, dar şi de stil şi de înclinaţia autorului spre exagerare, face un referat negativ scrierii.

Debutează cu volumul de nuvele *Întâlnirea din Pământuri*. În ciuda talentului cert al autorului, majoritatea criticilor care comentează volumul se arată rezervaţi, din cauza formulei inovatoare, asemănătoare prozei americane, prohibită însă în noul regim ideologic al realismului socialist. Singurul comentariu neideologic al acestei scrieri de referinţă pentru literatura română îi aparţine colegului său de generaţie, prozatorul Petru Dumitriu.

1948–1949 – Primele încercări, neizbutite, de a scrie „un roman din viaţa oamenilor de la câmpie”, de unde un impas creator, cum vor fi destule în viitoarea sa carieră, până va deprinde arta de a fi un „scriitor profesionist”.

1949 – La sugestia criticului Paul Georgescu, Preda încearcă să publice o proză „pe linie”,

Ana Roşculeţ. Deşi scrierea era obedientă, scriitorului i se montează un adevărat proces literar (în care sunt invitaţi, în spiritul epocii, şi muncitorii să îşi dea cu părerea), nuvela fiind contestată şi acuzată de „naturalism" (afiliere care, în epocă, funcţiona ca vot de blam). Unul dintre cei care au comentat dur nuvela este chiar sprijinitorul său de la început, Geo Dumitrescu (articolul este reprodus în ediţia de faţă).

1952 – Apare, la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, proza *Desfăşurarea,* unde se înfăţişează, cu destule ambiguităţi insinuante, aşa-zisul fenomen al colectivizării. Scrierea va fi distinsă cu Premiul de Stat (clasa a II-a) şi ecranizată de Paul Călinescu în 1954.

1954 – August-septembrie – în vacanţa petrecută în staţiunea Vasile Roaită (Eforie-Sud), o cunoaşte pe poeta Aurora Cornu (n. 6 decembrie 1931, Proviţa de Jos, judeţul Prahova), cu care se va căsători în primăvara anului următor. În opinia poetei, iubirea lor ar fi semănat cu aceea a Polinei şi a soţului ei, din *Moromeţii I.* De altfel, Aurora ar fi fost cea care, entuziasmată de lectura manuscrisului acestui roman, l-ar fi sfătuit pe scriitor să îl publice. Cu datele schimbate, scena se va regăsi în *Cel mai iubit dintre pământeni* (episodul în care Suzi Culala citeşte manuscrisul lucrării lui Petrini, *Era ticăloşilor*).

1955 – Apare, la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, romanul *Moromeţii* (primul volum), scriere care îl va poziţiona pe scriitor ca lider în cadrul nu doar al generaţiei sale, ci şi al peisajului literar contemporan. Şi această lucrare va fi distinsă, în 1957, cu Premiul de Stat. Romanul va fi transpus cinematografic

în 1986, de către Stere Gulea, cu Victor Rebengiuc în rolul lui Ilie Moromete.
1956 – Apare, la Editura Tineretului, nuvela *Ferestre întunecate.*
1957 – Octombrie-noiembrie – Face, împreună cu Aurora Cornu, o croazieră pe Mediterana.
Decembrie – Călătoreşte în Vietnam (pe ruta Bucureşti – Moscova – Omsk – Tomsk – Irkuţk – Ulan-Bator – Pekin – Hanoi).
1958 – Iulie – Are loc, după toate aparenţele, prima spitalizare a lui Marin Preda pentru nevroză astenică. Prima parte a *Jurnalului intim,* cuprinzând jurnalul spitalizării, nu a putut fi găsită deocamdată.
Scriitorul era îngrijit de medicul Chindi (Kindy) Sonnenreich, care ulterior s-a exilat în Brazilia.
August-septembrie – Aurora Cornu îl anunţă că vrea să se despartă (vezi *Jurnal intim, partea a II-a).*
Octombrie – începe să lucreze la un nou roman, *Risipitorii,* în care încearcă, prin intermediul personajului Constanţa, să îşi transfigureze propria perioadă de depresie. În caietele de creaţie ale scriitorului, acest proiect se desfăşoară în paralel cu un altul, care se va încheia, după aproape 10 ani, cu apariţia romanului *Moromeţii II.*
1959 – Martie – Divorţează de Aurora Cornu. În cursul aceluiaşi an, se căsătoreşte cu Eta Vexler (de care se va despărţi în 1966). Detalii din mediul familial al acesteia din urmă se vor regăsi în biografia personajului Suzi Culala din *Cel mai iubit dintre pământeni.* Noiembrie-decembrie – Marin Preda suportă o nouă spitalizare (v. partea a III-a a *Jurnalului intim).* Aşa cum scriitorul se va referi mai târziu, este vorba nu numai de o

astenie nervoasă, ci şi de o criză de creaţie, legată de romanul *Risipitorii.*

1960 – în carnetele de creaţie ale autorului se găsesc detalii ale proiectului romanesc *Adam Fântână* (devenit personaj secundar în *Moromeţii II).* De altfel, se pare că încă din perioada anilor, 54–55 Marin Preda lucra la alte două proiecte, *Marioara Fântână* şi *Ion Fântână.* Nume de personaje şi scene care vor apărea, mai târziu, în M*oromeţii II,* se găsesc şi pe parcursul anului 1959.

1962 – Apare prima ediţie a romanului *Risipitorii,* lucrare cu o geneză prelungită şi atipică, scriere de cotitură în literatura lui Marin Preda, marcând o altă criză de creaţie, vizând, de astă dată, schimbarea tematicii şi a stilului narativ din *Moromeţii.* Ca niciun altul din creaţia scriitorului, romanul va avea patru ediţii, primele trei fiind foarte diferite între ele (schimbări de scenariu şi, implicit, de traiectorie a personajelor). În 1965 va apărea a doua ediţie, „în întregime revăzută", în 1969 o a treia, „revăzută, definitivă", iar în 1972, o ultimă versiune, „revăzută".

1963 – Apare, la Editura Tineretului, nuvela *Friguri,* unde sunt folosite unele elemente din călătoria documentară în Vietnam, realizată la sfârşitul lui 1957.

1965 – Aurora Cornu se exilează la Paris.

1967 – Apare, la Editura pentru Literatură, *Moromeţii II,* roman care deschide direcţia scrierilor despre „obsedantul deceniu". Este ales vicepreşedinte al Uniunii
Scriitorilor (reales în 1977). Scrie piesa de teatru *Martin*
Bormann, care se va monta la Teatrul Naţional în stagiunea 1967-1968.

1968 – Apare romanul *Intrusul,* care va fi distins, în acelaşi an, cu premiul Uniunii Scriitorilor. Se căsătoreşte cu Elena Mitev.

1970 – martie – Devine directorul recent înfiinţatei edituri
Cartea Românească. Prin întreg prestigiul şi profesionalismul său, Marin Preda începe să fie resimţit, de ceilalţi scriitori, dar şi de putere, ca un simbol al rezistenţei scriitoriceşti.
1971 – Apare volumul de eseuri *Imposibila întoarcere.* Prin titlu şi mai ales prin conjunctura publicării (după Tezele din iulie), scrierea este resimţită, de către breasla scriitorilor, ca opoziţie făţişă, deşi indirectă, la mecanismele totalitare. Mai mult, tot în acest an, Marin Preda are o întrevedere cu Nicolae Ceauşescu, în timpul căreia rosteşte o frază memorabilă: „Dacă reintroduceţi realismul socialist, eu mă sinucid!"
1972 – Apare, la Cartea Românească, romanul *Marele singuratic,* distins cu premiul Uniunii Scriitorilor. Editează şi o antologie din opera lui Caragiale, în două volume, semnând, totodată, şi prefaţa. Face o călătorie la Paris, unde se va întâlni cu Eugen Simion, lector, pe atunci, la Sorbona. Criticul va rememora prezenţa lui Preda în jurnalul său *Timpul trăirii, timpul mărturisirii.*
1973 – La Biblioteca Academiei R.S.R., Marin Preda se documentează în vederea scrierii romanului *Delirul.* Conspectele sale, dar şi planul viitoarei lucrări se regăsesc, în ediţia de faţă, în jurnalul de creaţie al acestei opere. La Editura Albatros, apare volumul *Convorbiri cu Marin Preda,* realizat de Florin Mugur. Tot acum este publicată şi ediţia definitivă a volumului de debut, *întâlnirea din Pământuri.*
1974 – Este ales membru corespondent al Academiei Române.
1975 – Apare romanul *Delirul.* Scriitorul intenţiona să publice, în anii următori, şi un al

doilea volum; ambele ar fi constituit partea intermediară a proiectatei tetralogii a *Moromeţilor* (alături de *Moromeţii I şi II).*

1977 – Apare romanul autobiografic *Viaţa ca o pradă,* distins cu premiul Uniunii Scriitorilor (ed. II, în 1979). Din acest an datează şi un proiect intitulat *Primăveri interzise,* embrionul viitorului roman *Cel mai iubit dintre pământeni* (v. şi jurnalul de faţă).

1978 – Este delegat al Uniunii Scriitorilor la un Congres al PEN-Clubului.

1980 – februarie-martie – Participă la campania electorală pentru alegerea ca deputat în Marea Adunare Naţională (circumscripţia Drăcşenei – Teleorman).

Primăvara – Apare *Cel mai iubit dintre pământeni,* unul dintre cele mai puternice romane din seria scrierilor despre obsedantul deceniu din literatura română. Prin impactul ei demascator, ecoul acestei scrieri ia, în marea masă a cititorilor, proporţii ample, neatinse, după 1944, de o altă creaţie românească.

Pe 16 mai Marin Preda moare la Mogoşoaia. Dispariţia sa este puternic resimţită în rândul scriitorilor.

2002 – august 5, 12 – Apar, în două numere din *Ziua literară,* fragmente din jurnalul lui Marin Preda, cu titlul *Jurnal foarte intim,* cuprinzând însemnări din anii 1964-1967.

2004 – Apare, la Editura Ziua, prima ediţie a acestui jurnal.

Oana SOARE

PREFAŢĂ

Cu jurnalul intim al lui Marin Preda este o poveste care nu s-a încheiat încă. Prietenii lui – printre care m-am numărat – ştiau că el ţine un jurnal secret şi, pentru a-l feri de ochii iscoditori ai celor interesaţi să-l citească, îl ascunsese într-un sac de voiaj împreună cu alte documente personale. Într-un rând, voia să mi-l încredinţeze mie, apoi s-a răzgândit şi l-a închis în dulapul pe care îl avea în redacţia „Cărţii Româneşti." La moartea lui năprasnică (15/16 mai 1980), caietele secrete au fost găsite acolo şi o parte dintre ele au dispărut fără urmă (zvonul public era că ele au fost ridicate de securitate), altele au intrat, cu ştirea Uniunii Scriitorilor de atunci (mai exact: în baza încuviinţării date de Laurenţiu Fulga – vicepreşedinte al Uniunii), în custodia lui Cornel Popescu, redactorul-şef al editurii. Acesta le-a păstrat cu grijă şi, după moartea sa, soţia lui, profesoara Vica Popescu, mi-a înmânat un plic voluminos în care se aflau, xeroxate, însemnările intime ale lui Preda, mai exact, paginile pe care acest devotat colaborator al prozatorului le luase în custodie. Altele au fost descoperite de poetul şi traducătorul Darie Novăceanu care le-a tipărit, parţial, într-o revistă din epocă. Toate au fost strânse, apoi, în volumul publicat la Editura „Ziua" de Oana Soare şi de mine. Mai puţin, se înţelege, părţile din jurnal care dispăruseră în chip misterios la moartea scriitorului. Unii le-ar fi văzut în nu se ştie ce arhivă, alţii jură că le-ar fi citit nu se ştie,

iarăşi, unde şi în ce împrejurări, cert este că însemnările dispărute n-au fost scoase până azi la lumină.

Retipărim, acum, cu acceptul familiei, ceea ce există din jurnalul intim al lui Preda, împreună cu dosarul de creaţie (un alt fel de jurnal de atelier) de pe când prozatorul pregătea două dintre romanele sale: *Risipitorii* şi *Delirul*. Sunt, aici, pagini inedite şi scenarii epice privind volumul al II-lea din ultimul roman, proiect pe care, nu se ştie precis de ce, prozatorul l-a părăsit pentru a scrie un alt roman, mai dificil decât toate, *Cel mai iubit dintre pământeni.*

Sunt şi alte scrieri subiective (corespondenţa, de pildă, cu N.S.) care aşteaptă să fie tipărite. Nu mi-am pierdut speranţa ca paginile dispărute din jurnalul intim să apară, cine ştie? într-o zi. Avem un exemplu încurajator: romanul *Străina* de Hortensia Papadat Bengescu, pierdut prin anii ’40, a putut fi reconstituit (sub forma unui dosar de creaţie), după mai bine de 70 de ani de la dispariţia lui, în ediţia apărută recent la Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă. Iar scrisorile lui Eminescu către Veronica Micle au fost scoase la lumină, cum se ştie, după 150 de ani… Uneori literatura este un vast roman de romane poliţiste, cu actori necunoscuţi şi scenarii senzaţionale.

*

Din articolele şi din jurnalul intim propriu-zis – cât există în momentul de faţă – putem deduce că Marin Preda nu pune mare preţ pe genul diaristic ca atare. Se întâlneşte, la acest punct, cu G. Călinescu care este de părere că jurnalul intim este o curată prostie. Preda este mai îngăduitor, zicând că jurnalul poate servi la ceva, şi anume să urmărească opera literară propriu-zisă, „pe dedesubt!”. O justificare, mai sunt însă şi altele. Nu are o teorie originală asupra jurnalului intim şi

nici nu manifestă vreun interes oarecare în această direcţie; el a citit un număr de jurnale celebre, unele-i plac, altele nu, a înţeles „necesitatea interioară” de a nota zilnic într-un caiet secret, dar nu este convins că însemnările acestea fragmentare, grăbite, au valoare literară; ele pot avea doar trei îndreptăţiri: a) au un rol terapeutic (ajută spiritul, într-o analiză lucidă, să-şi regăsească stabilitatea şi, astfel, să depăşească starea de criză!) şi b) pot însoţi şi lumina „pe dedesubt” creaţia majoră a unui scriitor, înregistrând înfrângerile omului care scrie; în fine, e) ceea ce se trăieşte, nu se scrie, cu alte vorbe jurnalul înregistrează, mai cu seamă, golurile de existenţă sau răul de existenţă, răul de oameni (o formulă pe care prozatorul o foloseşte) decât stările de plenitudine. Opinie, repet, discutabilă. Preda oricum o aplică: el ţine un jurnal cât timp este bolnav şi, în consecinţă, nu poate să scrie romanul care-l preocupă. Când trupul dă semne de însănătoşire şi spiritul îşi regăseşte stabilitatea, dispare automat pofta prozatorului de a vorbi despre sine, altfel spus dispare raţiunea de a ţine un jurnal intim.

Ce-ar mai fi de adăugat? Faptul că autorul *Moromeţilor* nu se teme de spioni (în speţă, de soţiile bănuitoare), nu face un secret din existenţa jurnalului. Una dintre soţii (cea de care se desparte) îl ia la zor când vede că-şi pierde vremea mâzgălind în caietul lui intim şi, fapt interesant, nu manifestă nicio curiozitate de a vedea ce notează; cea de-a doua femeie are acces la jurnalul prozatorului şi notează în el câteva fraze, e drept, cu totul banale. Nu are importanţă: dovadă că lectorul indezirabil, atât de calomniat de diarişti, nu reprezintă o mare primejdie pentru oameni ca Preda, care nu-şi ascund sentimentele şi nu mizează pe duplicitate.

*

Am dovedit în altă parte *(Ficţiunea jurnalului intim*, I-III, 2001) că în orice jurnal secret există două sau chiar trei personaje: 1) unul care narează şi îşi face un portret, de obicei, convenabil: imaginea lui de marcă, aceea cu care vrea să circule prin lume; 2) un personaj ascuns printre rânduri, o imagine pe care cititorul trebuie s-o ghicească nu din ceea ce spune naratorul, ci din ceea ce nu spune, din ezitările, ambiguităţile sale; 3) când este vorba de jurnalul intim al unui scriitor, există şi un al treilea personaj, acela creat de opera de ficţiune. Un personaj absent în jurnal, dar prezent în imaginaţia celui care citeşte jurnalul. El ştie deja multe lucruri despre autorul jurnalului, şi-a făcut o idee despre el din opera de ficţiune. În cazul de faţă, când citesc, acum, însemnările intime ale lui Preda, le citesc cu fantasma prozatorului descoperit în *Moromeţii* şi în celelalte scrieri ale sale. O lectură oarecum prefigurată, condiţionată de opera anterioară. Întrebarea pe care mi-o pun în astfel de situaţii este dacă personajul (sau personajele) din jurnalul secret se potriveşte cu personajul pe care mi l-a proiectat opera de ficţiune citită anterior.

Ce personaje ne propune Preda? Cum arată eroul de care vorbeşte şi pe care vrea să-l introducă, schimbându-i identitatea, într-o operă de ficţiune? Greu de depistat, în cazul lui, personajul ascuns. Preda este un om sincer şi un spirit care nu vrea să trişeze. Ştim din interviurile şi articolele sale că nu se joacă deloc cu vorbele şi, la drept vorbind, nu-i iubeşte pe „făcătorii de cuvinte”. Nu se joacă nici în notele de spital sau în însemnările din timpul convalescenţei. Se gândeşte, evident, la destinul său şi se arată foarte preocupat de starea sa fizică şi psihică, dar nu dramatizează lucrurile şi nu-şi pierde cumpătul. Se află la Sinaia, în convalescenţă, şi are trei teme care-l preocupă: a) nevasta (Aurora) care „are chef de despărţire”, b)

boala pe care vrea s-o învingă şi e) romanul pe care vrea să-l scrie *(Risipitorii).* Prioritară este, în fragmentele de la Sinaia (să le numim astfel), tema despărţirii. O temă care angajează altele, mai generale, cum ar fi iubirea, suferinţa, relaţia dintre femeie şi bărbat, primejdia unui creator de a se îndrăgosti de o femeie orgolioasă şi nestatornică… Toate acestea îl prind pe Marin Preda, cum singur mărturiseşte, „pe picior greşit". N-a scăpat completamente de boala perfidă care l-a încolţit (nevroza) şi, iată, nevasta îl anunţă că pleacă de lângă el… Un fapt plin de gravitate care-l răneşte şi-i produce o „fatală clătinare", „un minut de spaimă". Spaima se prelungeşte, cum se vede din jurnal, săptămâni şi luni întregi şi-i acaparează fiinţa. Diaristul încearcă să înţeleagă unde a greşit, nu se grăbeşte să dea vina pe femeia care-l părăseşte, analizează lucrurile cu maximă luciditate. Are timp să observe jubilarea răutăcioasă a femeii şi să se gândească la cruzimea femeiască, în genere.

Greşeala prozatorului vine, după cum declară el, din faptul că nu şi-a luat măsuri de precauţie, s-a îndrăgostit „total", primejdie mare pentru un creator ca el. A uitat, pe scurt, că nu are dreptul de a se dărui iraţional unei mari pasiuni. O pagină splendidă de tandreţe, disperare şi luciditate, o analiză fină a stării de criză pe care o provoacă, într-un suflet complex, ideea destrămării unei mari iubiri: „Şi acum, după încercarea aceasta de a înşuruba bine adevărul în sufletul meu, îmi iau voie să mă lamentez, să spun că mi-e foarte greu şi că-mi simt sufletul apăsat şi trist. Nu m-am putut împiedica s-o iubesc pe fata asta, să mă ataşez de ea, am uitat că n-am acest drept, că soarta îmi interzice să mă dăruiesc total, că sunt greu de suportat… Nu mă plâng de destinul meu, mă plâng de slăbiciunea mea. N-am voie să eliberez inima mea de sub aspra observaţie a raţiunii, inima mea e copleşitoare şi echilibrată în scris, în viaţa reală ori

se ascunde, nedumerind prin ariditate, ori se revarsă uimind prin inumană bogăţie. Ori, eu am uitat că nu există primejdie mai mare pentru mine decât de a mă îndrăgosti total de o femeie care nu mi-e destinată decât parţial. Pentru a nu mă înşela pe mine însumi trebuie să-mi reamintesc, în acelaşi timp, că a fost vorba doar de o perioadă scurtă când mi-am pierdut capul complet, şi anume la început, după care – mijind primejdia – am început să mai retrag din sentimente! Vai mie, ce-am retras! nimic în comparaţie cu ceea ce trebuia! Dumnezeule! Şi acum ce e de făcut?"

Cel care se învinuieşte şi se lamentează a părăsit deja o femeie (Nadia) şi se gândeşte acum, când este pe cale să fie părăsit el însuşi de alta, ce să facă pentru a ocoli deznădejdea. Oamenii care dau lovituri în amor, zice el, întorcând lucrurile, sunt oameni slabi. Un paradox pe care îl foloseşte în cazul său: crede că femeia care vrea să plece de lângă el face acest lucru nu din prea mare forţă interioară, ci din slăbiciune. Iată o nuanţă dostoievskiană în această măruntă, obiectiv vorbind, dramă conjugală. Pentru cel în cauză, drama bate însă spre tragedie. O simte, o trăieşte ca atare, o analizează cu minuţie de prozator pentru a o înţelege şi, dacă o înţelege, poate că se eliberează de ea. Salvarea poate să vină, aşadar, de la literatură. „Dacă aş putea concepe o operă literară!" – scrie el cu o oarecare speranţă. Din notele ulterioare înţeleg că opera literară ca soluţie de salvare întârzie să apară. Rămâne jurnalul. El consemnează hotărârea prozatorului de a scăpa de obsesii. „Jos obsesiile" scrie el, la 25 august, ora 10 seara. Este ceva mai liniştit, pare chiar că s-a împăcat cu destinul. Nu i se pare prea dramatic: „Faptul că m-am îmbolnăvit de oboseală şi faptul că trebuie să mă despart de o femeie nu mi se pare deloc că îmi justifică lamentările." Hotărârea de a se apuca de scris e fermă („da, chiar de mâine să încep să lucrez") şi, tot aşa, decide ca de aici

înainte să nu care cumva să mai accepte în existenţa lui altă pasiune în afară de pasiunea scrisului. „Altă obsesie să nu mai existe în afară de scris, altă pasiune să nu mă mai viziteze. Arta nu trădează niciodată dacă îi jertfeşti consecvent tot ceea ce ai mai bun. E singura pasiune care creşte din propriul ei foc şi pe care numai moartea o curmă” – zice prozatorul care, la acea dată, împlinise 36 de ani. Aurora, nevasta cu chef de despărţire, are 27 de ani şi este obsedată de destinul ei literar. Cum va mărturisi mai târziu (în *Convorbirile* cu mine), tânăra poetă crede că nu va putea cuceri gloria internaţională dacă rămâne alături de Preda. Deocamdată pregăteşte un poem chinezesc şi, ascultându-l, prozatorul – generos – îi acordă unele şanse. Îi dă autoarei chiar unele sugestii despre forţa eroului revoluţionar, ca şi când în poezie ar putea fi vorba de caracterul eului, nu de complexitatea lirică a celui care scrie despre eroul revoluţionar.

Mai tari şi mai persistente sunt însă grijile proprii. Este limpede că Preda este afectat de ceea ce i se întâmplă. Nu-i pregătit pentru această dramă, gândul că va rămâne singur îl înspăimântă, ideea că nu va putea scrie îl exasperează. „Ce voi face dacă nu voi scrie? Ce voi face cu timpul? Ce voi face cu natura înconjurătoare, cu lucrurile, cu obiectele din odaie, cu oamenii pe care îi voi întâlni la masă? Vederea tuturor acestora nu mă bucură încă, natura continuă să mă neliniştească, obiectele să mă angoaseze. Iar când neliniştea şi angoasa cedează, îmi amintesc că la vârsta de 36 ani n-am încă familie şi că sunt încă departe de a avea, nu pot să mă gândesc liniştit la viitor. Orice gând de viitor îmi aminteşte de eşecul actualei mele legături cu Aurora. Deci numai scrisul mă poate salva de toate, numai conversaţia aceasta intimă cu lumea poate să aducă uitare şi seninătate în inima mea. Aşadar, încă odată, astăzi, trebuie să încerc să scriu.”

Cum se vede, unica soluţie rămâne scrisul. Însă scrisul nu merge deloc, fabulaţia este nesatisfăcătoare, nici descripţia nu-i iese tânărului prozator, bucuria de a crea l-a părăsit. Rămâne, dens, paralizant, chinul. Chinul scrisului şi angoasa fiinţei. Mai rămâne, din fericire, ceva: jurnalul care consemnează, fără nicio preocupare de a literaturiza faptele, aceste mişcări obscure ale spiritului obosit.

Din când în când evadează din temă, notând istorii vechi, scene din viaţa curentă, face portrete, meditează la subiecte mai abstracte, cum ar fi moartea sau posibilitatea de a rămâne artist până la sfârşit, chiar şi în sfera existenţei. Personajul de care vorbim se simte vulnerabil în viaţă şi se agaţă de ideea salvatoare a creaţiei: „în literatură – scrie el – în creaţie, acolo se află domnia spiritului meu". Propoziţie neaşteptată, propoziţie mândră! Creatorul vrea să-şi pună ordine în sentimente şi crede că problema majoră a unui individ este „să nu-şi greşească viaţa", îşi cercetează trecutul şi constată că n-a respectat totdeauna ordinea morală. Este vinovat deci şi, dacă este vinovat, trebuie să se pocăiască.

O face, în chip tolstoian: „Amintirea voluptăţilor mă chinuie, umbra lor mă obsedează. Încerc să-mi ridic drept scut în faţa ochilor puritatea cu care am săvârşit actele mele de destrăbălare, dar propria mea conştiinţă, obosită, îmi şopteşte că acest scut mă justifică, dar nu-mi poate alunga suferinţa! 4 Citeşte pe Blaga şi-l comentează în stilul său penetrant, deviind ideea filosofică spre ideea morală. Este elocvent. Fapt curios: romancierul care se plânge că nu poate să scrie o pagină coerentă de literatură scrie pagini excepţionale despre morala individului în lupta cu răul existenţial. Are idei, are fineţe în analiză, desface tema în mai multe nuanţe şi notează totul în propoziţii bine articulate… Nu mai încape îndoială, Preda este un moralist de clasă de tipul

Camus. Un spirit obsedat de formele existenţei şi de relaţiile omului cu acest univers existenţial care este, în fapt, un raport de raporturi, cum a zis, odată, un alt filosof existenţialist pe care Preda nu-l iubea prea mult (e vorba de Sartre): „Mare problemă pentru individ e să nu-şi greşească viaţa. E cumplit să fii destinat să faci binele şi, în loc să faci binele, să fii silit de împrejurări pe care n-ai ştiut să le învingi să faci răul. Vei duce o existenţă chinuită, ros de remuşcări, sfâşiat de dorinţa de a te împlini. Căci destinul nu înseamnă asigurare. Există un subdestin, un hazard, un ce nedeterminat pe care omul trebuie să-l cucerească. Abia după aceea începe să intre în funcţiune destinul, şi nici atunci complet, purtând mereu cu el ameninţarea de a-l scăpa. Oamenii morali se înşală crezând că un om sortit să facă rău şi silit de împrejurări potrivnice să facă bine e un om salvat. Iată marea eroare a creştinismului! Chinurile unui astfel de om nu sunt mai puţin înspăimântătoare decât remuşcările unui om bun care a săvârşit o crimă. Pe de altă parte, atenţia oamenilor şi a întregii suprastructuri este îndreptată totuşi asupra creaţiei, promovând-o şi slăvind-o, şi blestemând şi ponegrind distrugerea. E o manifestare naivă, căci în lume domneşte nestingherită legea implacabilă a luptei pentru cucerirea destinului, a conştiinţei că faci ceea ce trebuie să faci.”

Regăsim aceste idei, mai târziu, în opera literară propriu-zisă. Lui Preda îi place, în mod evident, să mediteze la destinul şi la comportamentul omului, îi place, mai ales, să observe modul în care individul se situează în raport cu ceea ce el numeşte valorile fundamentale ale vieţii şi care, în esenţă, sunt acelea ale omului clasic. Valorile morale ţărăneşti, de care se aminteşte mereu, intră în morala omului predist, dar nu exclusive. Preda îi citea pe filosofi şi, stimulat de ei şi de marii prozatori (de tip Tolstoi sau Dostoievski), îşi pune ceea ce el va numi, în mai multe rânduri,

„blestematele chestiuni insolubile”. Cum ajunge omul să fie fericit, cum primeşte omul moartea, cum intră şi cum se comportă într-o mare pasiune, care este reacţia lui când simte că este trădat? Sunt interogaţii care-l urmăresc încă de tânăr (faptul se verifică şi în scrisorile către Nadia) şi nu-l părăsesc, după cum se vede în jurnal, nici atunci când trebuie să facă faţă unei crize morale puternice, nici mai târziu, atunci când scrie *Cel mai iubit dintre pământeni*, roman predominant moralistic. Apare, în mijlocul acestor preocupări, şi figura tatălui, modelul incontestat. „A fost un geniu!” – scrie fiul ajuns prozator. „Nimic n-ar fi fost viaţa mea dacă el n-ar fi fost aşa cum a fost, şi să privesc moartea furios şi cu dispreţ, căci eu am păstrat şi am descris ceea ce este nepieritor în tatăl meu: jocul spiritului, puterea de contemplare a sufletului.” Preda va relua şi va completa acest portret, creând, într-un secol care a discreditat mitologia paternităţii, un veritabil mit al tatălui.

Cum arată, până la urmă, personajul (sau personajele) din acest prim jurnal în care este vorba, s-a constatat, de neliniştile unui scriitor tânăr (36 de ani) şi gravele lui încurcături existenţiale? Trebuie precizat, mai întâi, că al doilea personaj *(personajul nescris, personajul ascuns)* de care am vorbit mai înainte nu se profilează sau se distinge vag în această proză diaristică. L-am putea defini, pe scurt, astfel: este vorba de omul care aspiră la contemplaţie, de omul care, încolţit de nelinişti, vrea să stăpânească „problemele insolubile” şi să primească furios şi cu dispreţ ideea morţii, în fine, idealul lui este să învingă, prin exerciţiul analizei lucide, criza morală şi boala prin care trece. Celălalt, personajul la vedere, personajul scris, recomandat de narator, este mai lizibil, cum este şi firesc de altfel. I-am putea zice în acest caz: un tânăr prozator care, într-un moment special al existenţei sale, îşi pune toate întrebările incomode şi încearcă să înţeleagă ce se

întâmplă cu el. Este îndrăgostit de o femeie care nu-l mai vrea, a ieşit dintr-o boală atipică şi se pregăteşte să reintre în ea, este sentimental şi, când femeia îl părăseşte, plânge. Se teme de singurătate şi îşi pune toate nădejdile în opera literară. Scrisul este, pentru el, într-adevăr o salvare. Dar cum nu poate să scrie satisfăcător literatură propriu-zisă, scrie într-un caiet mai mult sau mai puţin secret. Jurnalul se opreşte (la 12 nov. 1958) când prozatorul începe să scrie romanul care până atunci nu se lăsa scris *(Risipitorii).* S-ar părea că „cea mai grea criză afectivă din viaţa mea" – cum îi zice diaristul în finalul însemnărilor – s-a încheiat definitiv. Literatura poate să-şi reintre în drepturi.

N-a fost să fie însă aşa. Boala perfidă (nevroza) revine şi, exact peste un an (22 nov. 1959), Preda reia jurnalul întrerupt şi, concentrat acum asupra suferinţei, încearcă s-o domine şi până la urmă s-o elimine prin acelaşi procedeu. Ţine adică un jurnal intim (în clasificarea lui*, partea a treia),* notând cu oarecare regularitate, timp de o lună (jurnalul se opreşte la 23 dec. 1959), fazele bolii, formele şi efectele tratamentului, micile întâmplări cotidiene: l-a vizitat un prieten, nu l-a vizitat Crohmălniceanu, a aflat că… Un jurnal tipic de spital scris fără sentimentul morţii şi deci fără sentimentul tragicului. Preda nu-i disperat, nu e nici vesel, ia lucrurile cum sunt, are crize de anxietate, dar le scrie şi crede că le învinge. A reuşit să se despartă de Aurora şi are lângă el acum pe Eta, alt tip de femeie, mai pragmatică şi mai atentă cu acest bolnav dificil… Bolnavul se gândeşte, în continuare, la literatura lui, idealul lui este să ajungă să lucreze „cu pasiune frânată şi rece". Este visul etern al prozatorului: să ajungă scriitor profesionist, cu alte vorbe să se aşeze la masa de scris şi să scrie, netulburat de agitaţiile vieţii, romanul pe care l-a început. O fantasmă pe care o amintea, în scris şi oral, până la sfârşitul

vieţii. Semn că accesul la *pasiunea frânata şi rece* nu era uşor.

Are deocamdată dificultăţi mari cu *Risipitorii*, un roman care-l va teroriza pur şi simplu. Convingerea diaristului este că a ajuns din nou la spital din cauza acestei nesuferite cărţi. Poate şi alte cauze. Vorbeşte acum cu detaşare de Aurora Cornu şi de „despărţirile" ei amânate. Eroul nostru este, în sfârşit, liber sufleteşte. Este, în continuare, delicat cu femeia pe care, în mod hotărât, a iubit-o. Trece sub tăcere, în chip cavaleresc, unele implicaţii, întâmplări, ezitări. Dacă este să-i reproşeze ceva este „romantismul [ei] deplasat, aşa-zis mefistofelic". O trăsătură mai degrabă pozitivă decât un defect de caracter… Tema esenţială a jurnalului este acum boala. Şi, ca temă adiacentă, romanul rebel. Pacientul atipic ia „Nozinan" (un medicament care-i va fi fatal, de nu mă înşel, lui Preda în mai 1980), face injecţii cu insulină, are crize puternice de isterie (zice el), îi trece prin cap să-şi provoace crize pentru a le stăpâni, în fine, stă de vorbă cu medicii, are încredere în ei şi are o încredere mare în medicamente. Îi este frică de leşin, dar nu se teme de moarte pentru că nu crede că va muri curând. Are crize de anxietate, dar nu le descrie în jurnal. La 10 decembrie are o criză de disperare din cauza insulinei, dă din mâini şi din picioare, proferează înjurături la adresa medicilor, strigă la ei: „Vreau mâncare, nenorociţilor, daţi-mi mâncare, facu-vă şi dregu-vă!" Criza îi trece şi în jurnal scrie câteva rânduri despre ea. Notaţii reci, notaţii de scriitor autentic: „foarte obscene, din adâncimile vieţii vegetative, năvăleau spre treptele superioare ale conştiinţei şi mă determinau să strig şi să fac tărăboi". Citeşte pe Stendhal şi meditează la stilul lui epic, vorbeşte de Miron Radu Paraschivescu, se gândeşte să se recăsătorească (faptul se va întâmpla în afara jurnalului) cu „mititica" Eta şi, scrutând în profunzimile fiinţei sale, îşi mai pune o

dată întrebarea ce a greşit, unde a greşit?! Răspunsul este ciudat: a greşit sporind inadmisibil de mult volumul „conştiinţei de sine”, preocupându-se prea mult de destinul său. Dar poate fi aceasta o eroare care să îmbolnăvească trupul şi spiritul unui bărbat care, prin profesiunea şi firea lui, este condamnat să gândească mult şi să aibă „conştiinţă de sine”? Iată răspunsul lui Preda: „Ce greşeală am săvârşit? Să fie oare numai faptul că am lucrat cu febrilitate? îmi amintesc cât de cumplit de obosit reveneam, la Sinaia când făceam scurte vizite în Bucureşti. E limpede că şederea Aurorei în aceeaşi casă cu mine, după divorţ, timp atât de îndelungat, e o greşeală, poate cea mai gravă şi cea mai grea de îndreptat, şi anume faptul că nu m-am opus creşterii «conştiinţei de sine» care a luat în ultimii ani forme atât de îngrijorătoare. A început să mă preocupe destinul meu şi eroarea aceasta nu e deloc străină de ultima mea oboseală. Conştiinţa de sine oboseşte spiritul. Nu e nicio ciudăţenie. Să se preocupe alţii de destinul lor, care au motive mai temeinice s-o facă, dar nu eu! Trebuie curmat din rădăcină acest rău care mi-a furat candoarea şi naivitatea!” Morala fabulei prediste ar putea fi următoarea: o prea mare conştiinţă de sine este o nesăbuinţă devastatoare pentru spiritul şi trupul omului care gândeşte… Sunt ultimele reflecţii existenţiale din acest scurt jurnal de boală.

*

Celelalte fragmente (1964–1967) marchează momente de stabilitate din viaţa prozatorului. Nu mai este bolnav, nu se desparte de o femeie care pleacă de lângă el pentru că vrea să câştige glorie internaţională, în fine, şi-a pus ordine în pasiuni şi poate judeca în linişte viaţa intimă. Cum şi precizează la începutul *Jurnalului foarte intim:* „n-o să-mi fie, mai târziu, ruşine de formele […]

intime de manifestare, cum îmi e acum, de pildă, de toate scrierile mele de dragoste către Nadia.” Ce urmează sunt pagini subiective despre moartea tatălui, folosite ulterior în romanul *Morometii II,* notaţii – deloc senine – despre moarte („Am fost chinuit de frica de moarte într-un mod mizerabil şi scandalos, moartea hărţuindu-mă zi şi noapte cu reprezentări senzoriale care niciodată nu erau aceleaşi”), din nou un portret splendid al tatălui (o temă ce se repetă) şi, iarăşi, note foarte inspirate despre bătrâneţea tatălui şi melancolia fiului.

Teama de moarte este, în fapt, subiectul care îl preocupă acum. Moartea şi, bineînţeles, istoria în care trăieşte. Este trist că lumea în care se mişcă este obsedată de politică şi de ierarhiile sociale. E de părere că scriitorii din generaţia lui şi-au părăsit profesiunea. Pregăteşte o ediţie nouă din *Risipitorii* şi, recitind-o, se gândeşte că ar trebui s-o rescrie total. Nu are energia necesară şi, după câte mărturiseşte, nici personajele nu-i mai plac. I-ar trebui o intuiţie a „psihologiilor excepţionale” şi îşi dă seama că n-o are. Este, în acest timp, atent la vânzoleala din viaţa literară, vrea să meargă cu Eta la Paris, are dificultăţi, în 1966 îşi cumpără un Fiat 1300 şi e încântat, publică *Morometii II* (1967) şi, când îl citeşte, nu-i mulţumit de „relativa dilatare” faţă de volumul I. Se consolează cu ideea că totuşi analiza este mai profundă în volumul de acum. Critica literară îi va nega şi această calitate şi, în genere, va primi cu multe suspiciuni, de aici înainte, cărţile lui Preda, fără justificări estetice temeinice. Nu ştim (lipsind jurnalul din această epocă) în ce fel primeşte prozatorul aceste semne de ostilitate. Ce pot să spun este că nu răspundea la atacuri, îi citea cu atenţie pe criticii în care avea încredere şi, uneori, ţinea cont de observaţiile lor. Dar acesta este un subiect care depăşeşte jurnalul pe care îl prezint.

*

Marin Preda a lăsat şi două jurnale de atelier sau, cum se spune în chip obişnuit, două dosare de creaţie. Unul priveşte cel mai chinuit roman al său *(Risipitorii)* şi al doilea este dosarul *Delirului*, roman cu un imens impact istoric şi politic, cartea, probabil, cea mai citită a lui Preda. Ele sunt interesante din mai multe puncte de vedere. Arată, întâi, modul în care lucrează prozatorul. Văzând schiţele de portret, scenariile, repertoriile de personaje, replicile, precizările privitoare la ideile romanului şi comentariile (multe şi variate) în marginea tipologiei pe care încearcă s-o fixeze epic, putem spune că Preda lucrează serios, chiar foarte serios. Nu scrie – e limpede – „dintr-un foc", lucrurile îi ies greu, se chinuie, dibuie soluţiile bune, nu le află totdeauna de la început. Cum s-a observat deja, prozatorul se apropie de ţintă pe ocolite, demersul lui epic presupune, totdeauna, o ezitare, un efort, o învăluire a obiectului, în ciuda avertismentelor pe care ni le dă ziaristul. „Ca scriitor – spune el într-o însemnare din dosarul *Risipitorilor* – îmi place să merg direct la ţintă, fără ocolişuri, nu mă tem de întâlnirea directă cu esenţa naturii umane; totdeauna am visat să dau piept cu ea şi totdeauna am avut certitudinea că nu mă aflu pe un drum greşit sau pe un drum mic sau pe un drum paralel cu cel mare." Da şi nu. E adevărat că lui Preda îi place să vadă esenţialul din existenţă şi să surprindă profundul din natura umană, dar, când este să exprime toate acestea în epică, procedează ca naratorul (şi personajul) său din *0 adunare liniştită*, ţăranul inteligent care le povesteşte prietenilor săi călătoria făcută la munte cu vecinul său Miai: cu multe ocolişuri şi paranteze, reluări, schimbări de planuri, fragmentări, modificări de tonalitate. Iese, la urmă, un discurs savuros – spectacol de limbaj, fantezie şi ironie ţărănească. Discursul predist păstrează, în esenţă, această strategie.

Carnetele lui sunt pline de schiţe, tactici şi strategii epice pe care le schimbă pe parcurs, ca şi numele personajelor. Un exemplu: personajul principal din *Risipitorii* se cheamă, la început, doctorul Brătescu (un medic care a existat în realitate şi de la drama căruia, e de bănuit, Preda a pornit), apoi devine dr. Munteanu – şi aşa apare în roman. Prozatorul redactează, ziceam, un repertoriu de nume pe care le foloseşte în *Risipitorii* sau în alte romane (cum ar fi *Moromeţii II)*. Aşa proceda şi I. L. Caragiale. Preda nu urmăreşte însă efecte umoristice. Caută, cu adevărat, nume potrivite pentru personajele sale pornind de la ideea, veche în literatură, că numele trebuie să sugereze caracterul individului. Pe unele (Isosică, Mantaroşie, Giugudel, Tăbârgel, Marioara Fântână, Udubeaşcă, Simina Golea) le-a utilizat în prozele ulterioare, pe altele (Ion Uncrop, Drinca Ispas, Zdărăboajă, Penaşcă, Diroţcan Ludmila, Burtea Gh. etc.) nu-mi amintesc să le fi întâlnit în naraţiunile sale. Face un plan al romanului (compartimentele, personajele şi mişcarea lor într-un spaţiu determinat), stabileşte grupurile (chiar aşa le zice) de personaje, fixează norme pentru stilul epic („o mare economie în folosirea adjectivelor şi adverbelor – atenţie la tonalitate şi la stil”), în fine evadează uneori din schiţele romanului şi face reflecţii mai generale, cum este, de pildă, aceea în marginea tipologiei din romanele lui Dostoievski: „Dostoievski este scriitorul stărilor psihice intense, dar cazurile lui sunt eronat prezentate… Boala e boală, şi ca atare n-are nicio măreţie… bolile psihice în special dezvăluiesc o mare cantitate de mizerie omenească care n-are în ea nimic interesant… Eroii lui Dostoievski sunt, de fapt, fie bolnavi, fie candidaţi la boli psihice şi descripţiile acestea premonitorii ale bolilor sunt de o mare acuitate. Oamenii trăiesc foarte intens şi dezamăgirea mea ca cititor este să aflu, în cele din urmă, că această intensitate nu e

normală la oameni. Eu sunt de altă părere. Cred că se poate trăi la fel de intens fără să fim neapărat candidaţi la idioţie cum sunt aceşti Mâşkini, Svidrigailovi sau Raskolnikovi (posibil ca această adăugare să figureze după crimă, n. m.), sinucidere sau crimă. Bineînţeles, ceea ce spun eu acum constituie o obiecţie la univers, dar să nu uităm că *un univers* nu înseamnă *universul*" Reflecţiile nu rămân uitate, de regulă, în aceste carnete. Sunt reluate în romanul pe care prozatorul tocmai îl scrie sau vor fi folosite în alte cărţi. Principiul lui Preda este că nimic nu se pierde, totul se utilizează la momentul şi în locul potrivit. Pentru ca acest fapt să se întâmple, trebuie mai întâi ca tot ceea ce ai adunat să fie păstrat. Şi Preda adună în carnetele sale ceea ce vede şi aude, ceea ce citeşte, o istorie spusă de Bogza sau alta auzită de la Dinu Bondi, notează replici cu haz sau fără haz, dar definitorii pentru mentalitatea comună a unui mediu, nu evită vorbele în doi peri sau chiar zicalele pipărate… Din când în când se opreşte, ridică ochii de pe pagină şi îşi defineşte, din nou, proiectul său romanesc. Ca, de exemplu: „Contemporan cu iluştri colegi profesionişti şi stimulat de febrila lor activitate, am scris prima mea operă importantă de imaginaţie. Cu puţine excepţii, evenimentele descrise în *Risipitorii* n-au fost trăite de mine direct. La cele mai multe am asistat doar ca martor, altele mi-au fost povestite, iar pe altele pur şi simplu le-am inventat. Universul astfel creat este văzut dinafară, confruntat şi susţinut doar de cuceririle proprii în ceea ce priveşte pasiunile. Proiecţiile principale, ca şi celelalte personaje care îşi schiţează doar destinul în această carte nu sunt atât rodul observaţiei directe, cât al reflecţiei asupra propriei mele naturi, cu impulsurile proprii, succesive prin care am trecut în decursul anilor. Aşadar, în primul rând, rod al reflecţiei şi, în al doilea rând, rod al observaţiei obiective. Dacă aş fi izbutit să aduc pe acelaşi plan reflecţia de ordin

subiectiv cu observarea obiectivă, rezultatul ar fi fost, neîndoielnic, asemănător cu cel din *Morometii*, lucrare ce întruneşte această elementară şi greu de cucerit condiţie a creaţiei. Am totuşi sentimentul că *Risipitorii* e superior *Morometilor*, căci în acest roman este descrisă prima mea tinereţe, pe un fundal, cred eu, mai deschis, mai puţin particular şi, în consecinţă, mai accesibil şi din punct de vedere strict estetic. Nu am totuşi faţă de universul primei mele tinereţi sentimentul pe care îl am faţă de universul copilăriei. Mai luminos, mai intens şi mai dramatic, cel din urmă mi s-a impus într-o expresie mai totală şi mai adecvată, în timp ce din universul primei tinereţi n-am reuşit însă să exprim decât o parte în *Risipitorii.* Accentele dramatice nu răzbat aici din plin, deşi sunetul de corn şi de trompetă al speranţelor şi visurilor arzătoare, urmate de răpăiturile tobei şi plânsul ascuţit al viorilor îşi găsesc descripţia fidelă. Dar ochiul care le vede este el însuşi prea tânăr şi prea mult implicat în descripţie. Lipseşte surâsul detaşat care să expună lumea cu bucuria calmă a revelaţiei. Firavul sentiment, atât de pur, al copilăriei luminează în *Morometii* un univers crâncen. E o lume constituită. Universul descris în *Risipitorii* nu-şi prefigurează încă dramele, e un univers în plină formare. Fervoarea epocii, schimbările bruşte, ridicările şi prăbuşirile neaşteptate fac ca aureola suferinţei să nu întârzie mult pe fruntea speranţei. Ororile epocii trecute, deşi cunoscute de mine direct, şi care au culminat cu dezlănţuirea celui de-al doilea război mondial, n-au fost şi nu vor fi obiectul preocupărilor mele artistice."

Trebuie să precizez că nici aceste însemnări nu sunt uitate. De altfel, Preda le-a scris cu gândul că, cine ştie? îşi vor găsi locul undeva, cândva. Dacă nu într-un roman, sigur într-un mic eseu ori, în extremis, într-un interviu. Aşa se întâmplă şi cu notele mai subiective sau de natură estetică din

acest dosar stufos, aparent haotic. Preda voia, este clar, să câştige un pariu cu sine şi, în acelaşi timp, cu opinia literară care se fixase într-o prejudecată: autorul *Moromeţilor* este bun când scrie despre ţărani; nu poate scrie proză urbană pentru că… s-a născut la ţară. Eşecul naraţiunii *Ana Roşculeţ* întărea această prejudecată tipică în culturile provinciale. Prin *Risipitorii*, prozatorul care-şi cunoştea forţa de creaţie vrea să evadeze din lumea satului şi să înfrângă, cum ziceam, aspra prejudecată, publicând un roman în care tema intelectualului, veche în literatură, este tratată cu datele şi din unghiul lumii actuale. Voia chiar să dea o mare carte. N-a reuşit. A dat doar un roman plin cu probleme, un bun roman de observaţie socială şi psihologică, un roman, în fine, în care încearcă să mute accentul de pe istorie pe drama individului. Aici a reuşit şi, odată cu el, proza românească a început să se elibereze de ideea complet falsă (cultivată de ideologii realismului socialist) că, în ciocnirea cu individul, istoria are totdeauna dreptate. Nu, sugerează romancierul, nu este corect: istoria poate învinge prin brutalităţile ei, dar individul, chiar înfrânt, rămâne esenţial pentru literatură. El are totdeauna dreptate, de partea lui trebuie să fie scriitorul.

Modificare, repet, importantă în optica prozatorului postbelic, obişnuit, de regulă, cu ideea că istoria este mereu raţională. Preda este cel dintâi, la noi, care încearcă să dovedească contrarul.

*

Al doilea carnet constituie, cum am precizat deja, dosarul romanului *Delirul* – „cel mai greu roman al vieţii mele" – care, în cronologia menţionată de autor, s-ar intercala între *Moromeţii I* şi *Moromeţii II* din tetralogia *Moromeţii.* Intenţia lui Preda este să scoată ţărănimea română „pe

scena naţională prin participarea ei la cel de-al doilea război mondial şi prin aceasta pe scena universală". Când începe acest jurnal de creaţie (1973), a scris deja „una din marile scene", sinuciderea Nadejdei Aliluieva. A mai scris, de asemenea, 60 de pagini de care e şi nu e mulţumit. „E bun, îmi zic, dar e bun?", scrie el imitând limbajul tatălui său. Preda scrie despre marile fapte ale istoriei cu gândul, desigur, la un mare model epic: Tolstoi. Nu vrea, bineînţeles, să se măsoare cu el, nici să-l imite. Vrea să găsească o cale proprie de a prezenta în roman personajele istoriei. O temă care îi preocupă şi pe teoreticienii romanului. Cei mai mulţi (între ei şi G. Călinescu) sunt de părere că literatura trebuie să evite „eroii" istoriei pentru că ar trebui ca prozatorul să aibă o psihologie excepţională pentru a analiza satisfăcător psihologia, deplină, a omului excepţional. G. Călinescu pune în chip mai tranşant chestiunea reprezentării „geniului" în roman, respingând ipoteza transformării lui în personaj de proză. Preda porneşte cu alt punct de vedere în această delicată problemă. Nu respinge ideea de a aduce marile personalităţi (în bine sau în rău) pe scenă. Dar scopul lui nu este să facă analiza psihologiei lor interioare, ci să prezinte deciziile, acţiunile lor în istorie. Acelea care au consecinţe mari asupra destinului colectiv sau asupra destinelor individuale. Aşa se face că el se gândeşte, în carnetul de atelier, cum să prezinte o scenă din viaţa privată a lui Stalin, alta din viaţa lui Hitler şi cum să procedeze pentru a-l aduce în prim plan pe mareşalul Ion Antonescu, actor important în tragedia românească din perioada 1940-–1944.

Grija lui cea mare este că n-a aflat încă „o idee integratoare", fără de care romanul nu poate fi scris. În ce fel gândeşte această idee nu spune în jurnal. Aici dăm peste preciziuni de ordin tehnic, ca de exemplu: „Nu-l voi imita pe Tolstoi.

Capitolul acesta de 22 de pagini nu recurge nici la psihologie, nici la introspecţie, şi nici nu se plasează atotştiutor în mintea lui Stalin şi a soţiei sale pentru a dezvălui cititorului ceea ce gândesc (sau se întâmplă o dată sau de două ori, fugitiv). Şi totuşi ceea ce am vrut să se ştie despre ei se dezvăluie prin mijlocul cel mai simplu, folosit şi în teatru: spusele lor şi lămuririle necesare, ca să se înţeleagă ceea ce îşi spun, fiind vorba de fapte de istorie… Da, dar n-am găsit însă, încă, viziunea integratoare. Cu alte cuvinte, cartea nu e încă născută. E foarte bizar acest proces. O carte poate fi prost scrisă, ternă, de prost gust, stilistic stârnindu-ţi dispreţul, cum e de pildă *Ion* de Rebreanu… Dar cartea aceasta e totuşi născută şi creată şi acest stil de şcolar al lui Rebreanu se integrează unei viziuni care, după câteva capitole, începe să te fascineze. De aceea mă plimb zile întregi pe străzi cu gândul aiurea… Aştept, chem, încerc să pătrund în haos, să întrezăresc punctul luminos al nebuloasei… Nu văd nimic…”

Având în faţă un proiect greu, prozatorul îşi ia măsuri de precauţie. Creaţia impune anumite jertfe. Renunţă la cafea şi la alcool şi, după o lună, se simte excelent. Notează: „mă simt admirabil, voinţa e mai puternică, pofta de lucru şi de lecturi e mai mare, somnul cu calmante reduse la minimun…” Citeşte cu poftă, memoria i se reînviorează, dovadă că-i revin în minte cuvinte uitate din copilărie. Şi, fiind vorba de copilărie, apare din nou figura tatălui. Totdeauna va fi aşa în proza (de ficţiune sau biografică) a lui Preda. Iată că nu-l uită nici în jurnalul de creaţie.

Acum este însă preocupat în mai mare măsură de tema lui (tema naratorului despre care Preda a scris câteva articole). Tema se leagă, dacă înţeleg bine lucrurile, de experienţa lui între 18 şi 25 de ani, adică experienţa lui şi a generaţiei sale din timpul războiului. Este şi spaţiul epic al romanului *Delirul*, conceput în două volume. Prozatorul n-a

apucat însă să scrie decât primul volum; din cel de-al doilea, care trebuia să urmărească evoluţia personajului central (Paul Ştefan) după război, au rămas doar câteva însemnări şi un scenariu vag. Deocamdată, se află în faza de documentare. Se duce la Biblioteca Academiei şi citeşte cu atenţie presa vremii (în speţă *Curentul),* ia note, copiază articole, face o cronologie a evenimentelor, reţine informaţii despre mişcarea legionară, notează nume de indivizi implicaţi în evenimente, declaraţiile oamenilor politici, o vizitează pe văduva lui Armand Călinescu pentru a afla amănunte despre asasinarea soţului ei, alcătuieşte, pe scurt, un veritabil dosar. Dosarul unei istorii sângeroase, completat cu analize şi portrete pregătitoare pentru personajele potenţiale. Dăm, de pildă, peste o schiţă a lui Stalin, reluată în capitolul citat mai înainte (moartea Nadejdei Aliluieva). Tot aici apare amintit şi „tânărul comunist" pe care Preda îl va introduce mai târziu (în ediţia a II-a), la sugestia ideologiei oficiale, cum au spus unii comentatori. Aceştia au identificat în tânărul comunist pe Nicolae Ceauşescu şi au tras de aici ideea că Marin Preda a pactizat, într-un chip lamentabil, cu regimul totalitar. Identificare falsă, acuzaţie nedreaptă. Personajul din roman are un nume (Ion Masă) şi, în momentul în care vine vorba despre el în roman, este de mult mort şi îngropat la cinci metri în pământ sub o lespede de ciment. O perspectivă care n-ar fi putut flata în niciun caz pe micul nostru dictator, dacă, bineînţeles, prozatorul ar fi avut intenţii. Dar n-a avut. Preda nu era omul care să facă asemenea lucruri. O dovadă în acest sens este şi însemnarea din jurnal privitoare la destinul acestui personaj. Din ea deducem că, încă din faza pregătitoare, prozatorul vrea să introducă un personaj care să ilustreze o forţă politică reală din epocă şi un eveniment care, iarăşi, a avut loc (suprimarea unui grup de deţinuţi comunişti). Suspiciunea pe care

unii o întreţin, în ciuda dovezilor contrarii, este de natură să falsifice datele romanului şi să defăimeze un mare scriitor care, în esenţă, a fost un om moral într-o epocă în care moralitatea nu era un bun comun.

Revenind la acest voluminos caiet de atelier, ce mai observăm? Observăm relativ uşor că Preda vrea să scrie nu atât romanul unui destin, cât romanul unei imense tragedii colective. Se interesează, de aceea, de poziţia marilor puteri europene, analizează cauzalităţile profunde, îi citeşte pe memorialiştii celui de-al doilea război mondial (Shirer), în fine, citează un text de acum 3000 de ani (din *Mahabharata)* pentru a sugera spectacolul distrugerii, la 22 august 1973 merge la Sinaia şi, intrând în camera în care locuise altădată şi în care fusese fericit cu o femeie, notează melancolic: „am intrat în odaia mea după ce am fost cu ea fericit şi apoi, la câteva ore după aceea, nefericit. Până să-mi regăsesc echilibrul sufletesc turburat, care putea fi regăsit împreună cu fericirea pierdută dacă ea ar fi venit, am auzit pe coridor un zgomot; erau vecinii care închideau sau deschideau uşa. Am crezut că e ea! N-a fost şi nu va fi! Bărbaţi care aveţi această speranţă că ea va veni, alungaţi-o din sufletul vostru: Ea nu vine niciodată, se blindează cu copiii pe care ţi i-a făcut şi doarme singură cu ei şi nici măcar nu vine să închidă uşa în urma ta când o părăseşti. În acelaşi timp, ea e sigură de tine, dar tremură că nu e totuşi foarte sigură şi că o poţi părăsi pentru altceva decât ceea ce îţi face ţie, ca şi când nu astea ar fi lucrurile cele mai rele care te pot goni de-acasă şi să te saturi de femei până la mormânt.” Cine vorbeşte aici, autorul sau personajul din roman? Nu-mi dau seama. Fragmentul vine, oricum, în continuarea jurnalului intim din 1958-1959. Sau poate se referă la evenimente mai recente din viaţa scriitorului…

De reţinut paginile care anunţă volumul II din *Delirul*, acelea în care e prezentat destinul lui Paul Ştefan: bănuit că ar fi publicat într-o revistă de extremă dreapta un articol în care îndeamnă la asasinat, eroul lui Preda este arestat sub bănuiala de a fi fost legionar… O confuzie de nume care s-a întâmplat în epocă şi care a dus la arestarea, dacă ţin bine minte, a unui jurnalist de stânga (e vorba de George Ivaşcu). Preda avea, aşadar, intenţia să folosească acest fapt pentru a-şi duce personajul în puşcăriile comuniste. Din notele cuprinse în caietul pe care îl publicăm în cartea de faţă, deduc că prozatorul este interesat, evocând aceste circumstanţe politice, să urmărească mai ales relaţia Paul Ştefan – Luchi. Cu alte cuvinte: cum se comportă o femeie cu o psihologie complexă în condiţii de criză maximă (criză socială, criză istorică şi, în scenariul epic, criza morală a unei femei inteligente şi indecise în privinţa sentimentelor sale). Pentru a sugera toate acestea, Preda recurge la un procedeu gidian pe care, dacă nu mă înşel, nu-l mai folosise până atunci în proza sa: jurnalul unui personaj. În dosarul pe care îl discut aici există două jurnale de acest tip: jurnalul lui Luchi şi jurnalul lui Paul Ştefan. Gândul prozatorului era, probabil, să introducă aceste jurnale fictive în volumul al doilea al romanului.

*

Cine citeşte aceste documente are surpriza de a descoperi, din când în când, şi note mai subiective, cum este aceea despre decizia prozatorului, într-un moment de criză, de a renunţa la profesiunea de scriitor. Acest lucru s-a întâmplat, suntem, avertizaţi, după publicarea *Moromeţilor I.* Decizie gravă, decizie tragică pentru un scriitor: „Eram liniştit, mă simţeam foarte bine” – zice Preda. Din fericire, hotărârea a fost schimbată relativ repede şi chinul a reînceput. În altă însemnare face un

portret (deloc favorabil) al colegului său de generaţie Petru Dumitriu. O relaţie de competiţie de care Preda a fost, până foarte târziu, preocupat. Sau relaţiile cu alt actor important al generaţiei sale: Paul Georgescu. Relaţii schimbătoare, uneori foarte tensionate, însemnările continuă şi după publicarea *Delirului* (unele sunt din 1976). Dăm, de pildă, peste o istorie amuzantă auzită de la un şofer de taxi în drum spre Mogoşoaia. O schiţă, în fapt, despre pedagogia conjugală a unui bărbat tânăr care reuşeşte în chip original să introducă liniştea în casă. Prozatorul a introdus istoria pipărată în *Cel mai iubit dintre pământeni,* rămânând astfel fidel principiului său: când este vorba de literatură, nimic nu se pierde, totul se foloseşte; realitatea întrece de multe ori fantezia creatorului de profesie. Nu-i de mirare atunci că lui Marin Preda îi plăcea să stea de vorbă cu oamenii simpli, cum ar fi paznicii de la Mogoşoaia sau şoferii de taxi. Auzea de la ei fapte de viaţă revelatoare pentru ceea ce criticii numesc îndeobşte psihologia obscură a unei comunităţi.

*

Recapitulez: Preda nu era un diarist de profesie şi nici n-a dorit să fie pentru că nu credea în viitorul acestui gen. A ţinut, cu toate acestea, un jurnal intim în momentele de criză morală sau, sub o formă mai obiectivă, un jurnal de creaţie. Amândouă arată ce fin este prozatorul şi, când este vorba de istoria din afară, cât de meticulos este în încercarea de a prinde ceea ce el numeşte „ideea integratoare”. Acolo unde e vorba de viaţa intimă, Preda este foarte pudic. Nu repudiază femeile pe care le-a părăsit sau de care este părăsit. Se arată, în momente de criză, foarte serios şi caută cu obstinaţie şi luciditate (chiar şi atunci când este bolnav de nevroză) rădăcinile răului. Trece, uneori, printr-un „rău de oameni”, dar se vindecă relativ

repede printr-un efort de înţelegere. Marin Preda este un intelectual autentic. Cine continuă să creadă în „ţărănismul” lui primitiv şi măscăros crede într-o bârfa proastă şi într-o fantezie profund mistificatoare. Însemnările din jurnalul său arată ce moralist inteligent şi profund este fiul lui Tudor Călăraşu. Un mare moralist!

Eugen SIMION

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI[{1}]

Volumul de faţă reprezintă a treia ediţie a jurnalului intim şi a carnetelor de creaţie ale lui Marin Preda (prima ediţie a apărut în 2004 la Editura Ziua, iar cea de a doua în 2007, la Editura Cartex). Trebuie precizat de la bun început că este vorba doar de o parte a jurnalului ţinut de scriitor, considerat pierdut după moartea acestuia. Textul ediţiei de faţă a fost stabilit pornind de la cinci caiete, la care se adaugă textul *Jurnalului foarte intim,* publicat în „Ziua literară", supliment al ziarului *Ziua,* numerele din 5 şi 12 august 2002, dispuse în ordine cronologică după cum urmează:

— *Jurnal intim. Partea a doua,* care ne-a parvenit în formă xerocopiată, manuscrisul cuprinzând 34 de coli A4, numerotate de scriitor de la 52 la 118 în partea de sus a paginii, la mijloc; este datat (la început şi, respectiv, la final) *24 august '58 – 12. XI. '58;*

Carnet de atelier al romanului *Risipitorii,* redat după manuscrisul ograf, cuprinzând 96 de coli, format mic, numerotate de la 1 la 96 în colţul din dreapta sus al fiecărei coli; este marcată numai data începerii sale, *21 septembrie '58;* cuprinde şi notaţii din 1959, precum şi din 1962 (formula „Carnet de atelier" aparţine editorilor);

— *Jurnal intim. Partea a treia*, redat după manuscrisul ograf, cuprinzând 23 de pagini format mic, datat la începutul şi, respectiv, la finalul său, *22 noiembrie 1959-23 decembrie 1959;*

— *Jurnal foarte intim,* text reprodus după varianta apărută în *Ziua literara,* numerele din 5 şi 12 august 2002, cuprinzând notaţii din 1964 (majoritare), precum şi din 1966 şi 1967;

— Carnet de atelier al romanului *Delirul,* redat după manuscrisul ograf, paginile nefiind numerotate; nu este datat, dar agenda în care Preda îşi notează reflecţiile este din 1973; cuprinde şi însemnări din 1976 şi 1977;

— *Note pentru romanul Cel mai iubit dintre pământeni*, redate după manuscrisul ograf, paginile nefiind numerotate; de asemenea, nu este datat.

Am crezut că este util să însoţim aceste însemnări intime cu un corpus de *Anexe,* cuprinzând, de regulă, documente din alte scrieri ale autorului care completează sau nuanţează anumite observaţii făcute în corpul propriu-zis al jurnalului. Astfel, în *Anexe* figurează scrisori sau fragmente de scrisori aparţinând lui Marin Preda (sursa şi paginile fiind marcate la început), notaţii complementare sau similare existente în alte carnete de lucru ale scriitorului (reluate de noi din Marin Preda, *Opere*, ediţie îngrijită de Victor Crăciun, prefaţă de Eugen Simion, Ed. Univers Enciclopedic, 2002), fragmente din articolele sau interviurile scriitorului, culese din presa vremii. Am reprodus, de asemenea, *în Anexe,* unele pasaje din romanele lui Marin Preda, în cazul în care varianta finală este sensibil diferită în comparaţie cu cea schiţată în jurnal, prin expresivitate; am reprodus o parte din articolele scrise despre opera lui Marin Preda şi amintite în jurnal (acestea fiind reproduse exclusiv după presa vremii), în fine, mărturisiri ale altor scriitori despre Marin Preda, desprinse fie din volumele de convorbiri ale acestora, fie din jurnalele lor etc.

Volumul se încheie cu secţiunea *Addenda,* care cuprinde trei compartimente distincte. Primul înglobează fragmente din scrierile prozatorului la

care trimite indirect jurnalul (neincluse însă în vreuna dintre ediţiile operelor sale), reproduse după variante existente în presa vremii, precum şi scenariul şi notaţiile scriitorului despre proiectul romanesc *Adam Fântâna*. În jurnalul de faţă există o primă formă a acestuia. În al doilea compartiment am inclus alte interviuri şi fragmente de scrisori ale autorului, iar în cel de-al treilea am reprodus, din presa vremii, două articole relativ necunoscute despre opera lui Marin Preda: primul, datând din 1949, aparţine lui Anton Strihan şi reprezintă un scenariu al viitorului roman *Moromeţii 1;* al doilea, al cărui autor este Geo Dumitrescu, reprezintă o critică dură, tributară grilei ideologice a momentului, a naturalismului nuvelei *Ana Roşculeţ.*

*Î*n privinţa marcării notelor, am folosit două semne distincte: asterisc pentru cele care descriu manuscrisele şi pentru notaţiile (puţine) făcute de Marin Preda şi cifre arabe pentru intervenţiile editorului.

În cazul ortografiei şi al punctuaţiei, am operat tacit corectări în textul de bază conform normelor ortografice în vigoare. Prezentăm mai jos câteva dintre modificările efectuate:

— adăugarea semivocalei *i* la vocala *e* aflată la început de silabă: *nevoe, femee, odae etc. > nevoie*, *femeie*, *odaie etc;*

— eliminarea semivocalei *u* în forma auxiliarelor de viitor: *voiu > voi;*

— adăugarea vocalei *i* la sfârşitul cuvintelor terminate în consoana *ş; totuş, acelaş, însuşi > totuşi, acelaşi, însuşi;*

— eliminarea consoanei *e* din *complect, complectează;*

— înlocuirea diftongului *ia* cu *ea: ideia, aceia* (fem. sg.) > *ideea, aceea;*

— renunţarea la majusculă în scrierea lunilor anului (în rest păstrându-se notaţia din manuscris a datelor calendaristice);

— scrierea în două cuvinte pentru compusele interbelice de tipul: *dece, pentruce, ceea ce > de ce, pentru ce, ceea ce;*

— înlocuirea apostrofului cu cratima în: *s'a, s'o, n'o, m'am* etc. > *s-a, s-o, n-o, m-am* etc.

Am menţinut însă anumite particularităţi ale ortografiei şi topicii scriitorului:

— s-a păstrat consoana *r* în *turburări, turburi;*

— s-a păstrat *i* final în grafia semiadverbului de mod *or (ori);*

— o situaţie specială o constituie grafia auxiliarului de condiţional prezent, pers. I, sg., redat de scriitor în două feluri: în unele locuri prin forma *aşi,* în alte locuri prin forma: *aş,* în transcriere am urmat cu fidelitate fluctuaţiile grafiei din manuscris;

— antepunerea semiadverbului de mod *mai* în combinaţia cu formele verbale compuse.

În privinţa punctuaţiei, am renunţat la liniile de pauză numai în razurile în care s-ar fi îngreunat parcurgerea textului, preferându-se înlocuirea lor cu virgulă sau cu punct şi virgulă; am păstrat, acolo înde aduceau un plus de expresivitate, virgulele înaintea conjuncţiei *şi* întâlnite, cu acelaşi scop, şi în scrierile prozatorului); am renunţat la virgulă înaintea conjuncţiei *sau.*

Pentru reproducerea anumitor citate şi pentru indicarea paginaţiei (în iote sau anexe) am folosit următoarele ediţii din opera lui Marin Preda:

1. Volume de povestiri sau romane

— *Ana Roşculeţ*, Editura pentru Literatură şi Artă, 1949.

— *Risipitorii*, ed. I, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1962.

— *Risipitorii*, ed. a II-a, în întregime revăzută, Editura pentru Literatură, 1965.

— *Risipitorii*, ed. a III-a, revăzută, definitivă, Editura pentru Literatură, 1969.

— *Risipitorii*, ed. a V-a, revăzută, prefaţă de Magdalena Popescu, Editura Minerva, Colecţia „Biblioteca pentru toţiw, nr. 705-706, vol. I şi II, 1972.

— *Marele singuratic,* Editura Cartea Românească, 1972.

— *Delirul*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Cartea Românească, 1975.

— *Moromeţii*, vol. II, ed. a V-a, Ed. Cartea Românească, 1975.

— *Delirul*, „ediţie necenzurată", îngrijită şi prefaţată de Ion Cristoiu, Editura „Expres", 1991.

— *Viaţa ca o prada*, Editura Cartea Românească, 1979.

— *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I-III, Editura Cartea Românească, 1980.

— *Opere*, ed. Îngrijită de Victor Crăciun, cu o prefaţă de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, 2002;

2. Volume de convorbiri, articole şi interviuri

— Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Editura Cartea Românească, 1972.

— Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda,* Editura Albatros, 1973.

— *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* (volum colectiv), cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Cartea Românească, 1981.

— Marin Preda, *Creaţie şi morală,* ediţie îngrijită de Victor Crăciun şi Corneliu Popescu, prefaţă şi note de Victor Crăciun, Editura Cartea Românească, 1989.

— *Marin Preda – Scrisori către Aurora.* Eugen Simion, Aurora Cornu *Convorbiri despre Marin Preda,* Editura Albatros, 1998 (ed. all-a, cu titlul *Portretul scriitorului îndrăgostit. Marin Preda,* îngrijire a textului şi note de Oana Soare, Editura Muzeului Literaturii Române, 2010).

Pentru alcătuirea prezentei ediţii au mai fost consultate următoarele surse:

— Nina Cassian, *Memoria ca zestre. Cartea I,* Ed. Institutului Cultural Român, 2003.

— Ov. S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate,* Ed. Nemira, 1994.

— Florin Mugur, Vârstele raţiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu, Ed. Cartea Românească, 1982.

— Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai (1940–1954),* ediţie îngrijită de Maria Cordoneanu, cu o prefaţă de Vasile Igna, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

— Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu,* ed. a II-a revăzută şi adăugită, Ed. Mercuţio, 1998 (ed. a III-a, incluzând şi corespondenţa dintre cei doi autori, ediţie şi note de Oana Soare, Editura Curtea Veche, 2011).

În final, adresăm mulţumiri persoanelor prin amabilitatea cărora ne-au parvenit aceste manuscrise, în special soţiei lui Cornel Popescu, fostul redactor de la Editura Cartea Românească, şi prozatorului Eugen Uricaru[2], care ne-a încredinţat xerocopiile paginilor de jurnal.

JURNAL INTIM

Partea a doua

Sinaia 24 august '58[3]

Mă aflu la Sinaia în convalescenţă[4], dar zău că nicio clipă nu mi-a trecut prin cap că o s-o petrec în condiţii atât de rele: nevasta mea are chef de despărţire. Dacă aş fi fost complet restabilit aş fi ştiut să primesc cum se cuvine acest fapt plin de gravitate, dar m-a prins pe picior greşit şi am avut un minut de spaimă. A fost suficient: odată breşa produsă (în inima mea, bineînţeles) răzbunătoarea din orice femeie a jubilat la spaima mea. Atunci m-am clătinat şi mai mult. Fatală clătinare; nevastă-mea s-a instalat şi mai bine în inima mea rănită şi mi-au trebuit trei, patru zile de chinuri ca s-o alung de-acolo. N-am cerut niciun fel de explicaţii, dar nu m-am putut împiedica să-i spun să rămână. Fireşte, era şi mai rău, pentru că fără să-mi dau seama deveneam o ţintă a răutăţii şi cruzimii femeieşti.[5]

Acum suntem amândoi aici şi ea lipseşte, s-a dus la părinţi, la Cornu. Inutil să mai descriu prin ce-am trecut de la 28 iulie, când încheiam ultima pagină a însemnărilor din spital, până acum, 24 august, când mă aflu aci cu Aurora în convalescenţă. Destul că avantajul pe care ea l-a obţinut făcându-mi declaraţia de despărţire s-a spulberat şi asta datorită faptului că am izbutit aproape în întregime să văd situaţia cu un ochi realist. Vrea să se despartă: foarte bine! Nu e

indicat să scutim oamenii de suferinţele care îi aşteaptă, sunt ale lor, să-i lăsăm să le îndure ca să se facă mai buni. Aurora nu e o femeie bună şi generoasă şi de aceea va avea de îndurat infinite vexaţiuni şi umilinţe, pentru că e foarte orgolioasă. Are două soluţii de ales: să devină bună şi generoasă înghiţind cantităţi de suferinţă sau să devină şi mai trufaşă, respingând agresiunile care o aşteaptă. Dar pronosticurile nu sunt bune şi nici n-aş zice că mai mă privesc îndeaproape toate acestea. Ea e poetă şi îşi urmează destinul (bun sau rău), o felicit pentru curajul de a l înfrunta singură (aşa cel puţin pretinde, că nu se va mai mărita niciodată).

Spuneam că avantajul obţinut de ea prin declaraţia făcută s-a spulberat aproape în întregime datorită mie. Pentru a fi drept trebuie să recunosc că meritul meu nu este total, fiindcă Aurora mă iubeşte încă şi după câteva zile de declaraţii ostentative cu privire la despărţire ea a cedat insistenţelor mele de a nu mai pomeni despre acest subiect atâta vreme cât punerea lui în practică nu e posibilă (convalescenţa mea) şi a revenit la comportarea şi obiceiurile dinainte, adică trăim împreună ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat.[6] Nu mă interesează cât calcul există la ea în această postură – probabil că foarte mult –, dar asta nu e treaba mea, pentru mine important şi necesar este să ştiu că totuşi mă iubeşte. N-am să intru cu ea într-un joc primejdios de contabilitate amoroasă, cu reproşuri şi strigăte, joc pe care femeile nu-l refuză niciodată pentru că sunt foarte pricepute în a-l manevra (Aurora se aşteaptă să-l încep chiar imediat şi de câteva ori chiar m-a provocat, dar n-am răspuns). Bineînţeles că nu voi rămâne pasiv la lupta care se dă, fiindcă o luptă între noi tot se dă, nu sunt chiar atât de naiv să cred într-o ruptură fără dureri. Nu voi accepta ca sufletul meu să fie teatrul despărţirii, să îndure toate durerile, să se joace piesa numai în universul meu. Despărţirea (dacă va

fi!) va trebui suportată de amândoi, în egală măsură. Iar dacă Aurora îşi închipuie că va putea ieşi de aici singură şi victorioasă, se înşală. Eu voi fi de asemenea victorios şi nu ştiu dacă luptă fără învinşi e posibilă. Întrebarea care se pune e următoarea: de ce să nu accept eu o despărţire cum vrea ea, din moment ce pretind că o iubesc? De ce nu sunt generos? Ei, ba da, tocmai că sunt generos şi voi accepta o despărţire cum doreşte ea, fiindcă o iubesc. Dar ea nu va voi o asemenea despărţire în care eu să rămân victorios pe poziţie, pentru că o asemenea despărţire e o înfrângere pentru ea: nu ne despărţim niciodată fără un sentiment[17] de înfrângere când ştim că fugim de dragostea adevărată a cuiva; ca să ne despărţim de cineva cu inima uşoară – adică să încetăm să mai iubim pe cineva şi să rămânem liberi pentru altă iubire – trebuie mai întâi să ne convingem că acel cineva nu ne mai iubeşte el însuşi; de aceea Aurora nu va accepta ideea că eu o iubesc şi va căuta să se convingă că n-o mai iubesc, va încerca chiar să mă determine să n-o mai iubesc, pentru a se putea despărţi victorioasă. În această încercare a ei de a mă împinge afară din universul sentimentelor mele va consta lupta dintre noi. În clipa când scriu aceste rânduri mi se pune însă cu acuitate întrebarea: dar pentru ce, la urma urmei, vrea ea să se despartă? De ce? Sunt tentat să răspund: foarte simplu; ea n-a fost şi nu este partenera mea *convinsă* la dragoste şi căsătorie, ci doar partenera mea *cucerită.* Ăsta a fost semnul legăturii noastre de la început şi am ţinut-o până în acest în – al patrulea – când, îmbolnăvindu-mă, ea a rămas singură, fără paza iubirii mele. Acum vrea să plece şi faptul că mi-a făcut declaraţia de despărţire a doua zi după ce am ieşit din spital arată frica ei de a nu intra din nou sub controlul meu afectiv. Atât de mult, încât nu s-a mai gândit că poate să-mi agraveze boala, că chiar din punctul de vedere al propriilor ei interese era mai bine dacă amâna

declaraţia. Starea aceasta a ei de rău afectiv sub raza sentimentelor mele mă nedumereşte şi mă angoasează: chiar aşa de apăsătoare să fi fost iubirea mea, încât să dorească cu atâta exasperare eliberarea? Sau poate că ea e făcută să domine şi situaţia de dominată contrazice întreaga ei fire? N-aş putea să răspund cu certitudine acestor întrebări şi mă sfătuiesc să nu avansez prea mult în ele: nu voi afla nimic bun nici pentru mine, nici pentru adevăr. Nu trebuie să caut acum dureri care nu mi se cuvin şi să uit situaţia în care mă aflu, şi anume că sunt un bărbat care a dorit o femeie frumoasă, cu orice preţ, deşi avea dovezi strigătoare la cer că iubirea unei asemenea femei nu e pentru căsătorie şi viaţă îndelungată. Am dorit-o, am cucerit-o şi păstrat-o cât timp m-am ocupat de ea şi, cum era şi firesc, am pierdut-o îndată ce acest lucru n-a mai fost posibil. Boala a fost un accident oarecare, nu trebuie să-mi închipui că, de pildă, dacă începeam să lucrez, ar fi fost mai bine: m-ar fi părăsit chiar în toiul entuziasmului creator, făcând o butadă, că aşa procedează ea, părăseşte omul când e puternic, nu când e slab. Ar fi fost mai bine dacă mă părăsea lucrând? Ar fi fost mai rău, sunt sigur de asta.

Şi acum, după încercarea aceasta de a înşuruba bine adevărul în sufletul meu, îmi dau voie să mă lamentez, să spun că mi-e foarte greu şi că îmi simt sufletul apăsat şi trist. Nu m-am putut împiedica s-o iubesc pe fata asta, să mă ataşez de ea, am uitat că n-am acest drept, că soarta îmi interzice să mă dăruiesc total, că sunt greu de suportat… Nu mă plâng de destinul meu, mă plâng de slăbiciunea mea. N-am voie să eliberez inima mea de sub aspra observaţie a raţiunii, inima mea e copleşitoare şi echilibrată în scris, în viaţa reală ori se ascunde, nedumerind prin ariditate, ori se revarsă uimind prin inumană bogăţie. Ori, eu am uitat că nu există primejdie mai mare pentru mine decât de a mă îndrăgosti total de o femeie care nu mi-e destinată decât parţial. Pentru a nu mă înşela

pe mine însumi trebuie să-mi reamintesc, în acelaşi timp, că a fost vorba doar de o perioadă scurtă când mi-am pierdut capul complet, şi anume la început, după care – mijind primejdia – am început să mai retrag din sentimente! Vai mie, ce-am retras! Nimic în comparaţie cu ceea ce trebuia! Dumnezeule! Şi acum ce e de făcut? Să retrag sentimentele mele pentru ea? Văd că trebuie, dar nu înţeleg, exact ca un băiat de 17 ani, de ce! De ce ne îndrăgostim pentru ca pe urmă să ne silim a uita, a smulge din noi fiinţa iubită?

În prezent am evitat cu succes deznădejdea, dar se pare că mă pândeşte de prin colţuri: Aurora e fermecătoare, iar eu o iubesc mai mult ca oricând; ca niciodată observ că are un corp minunat, deşi acelaşi corp pe care l-am mângâiat şi iubit patru ani; are un joc de expresie tulburător, mă subjugă prin amestecul de candoare şi duritate; are glasul ei care totdeauna m-a înfiorat de bucurie, exclamaţiile din gât, inimitabile, unice. Oh, această singularitate, această rupere de context a fiinţei iubite şi obsesia ei – nu există ceva mai sfâşietor când trebuie să te desparţi. Iată primejdia – ea îşi desfăşoară în faţa mea toate virtuţile, pentru ca la un moment dat să le retragă brutal: ai uitat că nu-ţi mai aparţin?

Ah, dar destul cu lamentările, e ceva înspăimântător cât rău poate să-şi facă un om lui însuşi. Destul pe astăzi.

Orele două după-amiază.

Destul pe astăzi, dar ce să fac până diseară? A sunat de masă şi nu mi-e foame; am o puternică revenire a bolii, mi-e rău, am ameţeli şi o senzaţie dintre cele vechi de excitaţie în partea stângă a creierului. Am luat un medicament homeopatic şi văd că nu trece. Aş ieşi în oraş să mă plimb, dar dacă la întoarcere găsesc odaia tot goală, atunci de ce să mai plec?

Orele 5 după-amiază.

Am ieşit să mă plimb puţin şi mi-a fost destul de rău. Ca să nu exagerez, răul nu era insuportabil, mi-a fost mai mult rău că mi-era rău – senzaţie de exasperare că boala mă ameninţă din nou cu obsesia ei. Mă resemnam tocmai cu destinul că va mai trebui încă să sufăr, când văd o maşină urcând pe alee. Primul meu gând, firește, a fost că e Aurora, deşi îmi dădeam seama că, la ora 3 1/2 cât era în clipa aceea, ea nu putea veni nici de acasă, nici din Sinaia. Numai că Aurora n-are o logică tot aşa de strânsă ca a mea şi iată că este chiar ea, nu vine nici din Sinaia, nici de la Cornu, ci de la Buşteni, unde a mers la întâmplare cu o verişoară întâlnită la gară.

Acum e alături în odaia ei, doarme, iar eu mă simt mai bine, simt cum răbdarea de care am nevoie pentru vindecare completă – oricât de mult timp ar dura, chiar şi în cazul unei reveniri cu o nouă internare – se întoarce din nou în mine, aducându-mi o linişte şi un echilibru relativ. Chindi[8] spunea că gândurile pe care le provoacă o boală sunt emanaţia bolii, dar nu corespund câtuşi de puţin cu boala, adică nu reprezintă deloc gradul de gravitate al ei. El spune că toţi bolnavii de nevroză se plâng de impulsiuni nepermise, ar lovi, ar da cu cuţitul etc., dar nu i s-a prezentat niciun caz în care bolnavul să fi urmat impulsul. Are dreptate. Eu însumi, din exasperare, m-am gândit la sinucidere, dar îmi dădeam seama că niciodată n-aş putea pune în practică aşa ceva.[9]

Fapt este că iubita mea Aurora îmi dădu de rezolvat o nouă obsesie – fiinţa ei –, după ce abia reuşisem să mai scap de obsesia propriei mele fiinţe. „Te cureţi de toate”, s-a justificat ea, ceea ce la o adică n-ar fi rău dacă lucrurile nu s-ar agrava unele pe altele: boala de amor cu oboseala psihică. Oh, se zice că timpul este un vraci infailibil, şi

dacă el face ca o dragoste să se nască, tot el e acela care o face să se şi stingă. Dacă Aurora vrea să se despartă, eu trebuie negreşit să mă vindec de dragostea pentru ea, şi numai timpul mă poate ajuta. Să mă vindec de tot însă nu vreau şi nici nu pot să concep, ci doar atât cât să-i pot reda libertatea şi trăi fără ea. Suntem însă de acord că o nouă criză s-a abătut asupra sufletului meu? E o criză veritabilă, care nu ştiu cum se va soluţiona: cu cât înaintez în complicaţiile ei, cu atât simt nevoia să mă retrag şi să amân pe mai târziu lupta cu ea. O singură măsură e necesară: să conduc eu această criză, şi nu criza pe mine.

Orele 6 după-amiază.

Ce bine aş conduce-o eu, această criză, dacă psihicul meu nu s-ar resimţi încă de pe urma bolii. Altfel simt o nevoie irezistibilă de a mă ridica de la masă şi de a mă duce dincolo s-o privesc, s-o ating. Fiinţa ei a absorbit ani de afecţiune din fiinţa mea şi sub această afecţiune simt nevoia să mă duc şi să mă adăpostesc. Ea nu mă refuză, dar uneori protestează, mă goneşte. Ea păstrează încă un avantaj serios faţă de mine, şi anume că ea nu este silită de nimic să se gândească la despărţire. Ea a aruncat piatra şi acum îşi vede de treabă, dacă o fi să ne despărţim, foarte bine, dacă nu, iarăşi bine, lăsând, la urma urmei, pe seama mea să forţez lucrurile într-un sens sau altul. Ea e gata de orice, afară de un singur lucru: să rămână măritată în condiţiile vechi. Ori eu ce noutăţi îi pot oferi, când bucuria mea de a trăi este chinuită? Oare trebuie inevitabil s-o pierd, datorită tocmai acestui fapt? Oare sunt vinovat de ceva? Poate că da, dar nu sunt vinovat faţă de o nevinovată, problema nu trebuie pusă niciodată în acest fel. Atunci ce e de făcut, Dumnezeule, cum s-o aduc acasă şi mai ales cum s-o păstrez?!

Eu continui aici lamentările şi uit mereu că adevărul în problema aceasta nu poate fi altul decât cel enunţat în primele pagini, şi anume că m-ar fi părăsit oricând, în clipa când aş fi încetat să mă ocup de ea. Ori acest lucru era inevitabil pentru că trebuia, mai devreme sau mai târziu, să încep să lucrez. Destul cu fleacurile, încetează stupida analiză! A fost şi rămâne o femeie de lux, nu o tovarăşă de bucurii şi suferinţe, cum e orice femeie obişnuită. Ea nu e o femeie obişnuită, e o femeie în primul rând complicată, cum complicat e oricine creează sau vrea să creeze artă. (Ori ea e roasă de o devorantă ambiţie de a crea, atât de devorantă încât, în această fază a vieţii, ar fi în stare să treacă peste cadavre, dacă asta i-ar aduce cel mai mic avantaj artistic; despărţirea de mine şi momentul ales nu reprezintă oare avantajul „libertăţii”?) Ca totdeauna enigmele amorului pot fi rezolvate mai uşor sau mai greu după gradul de afecţiune al unuia dintre parteneri. Dacă unul dintre parteneri iubeşte cu adevărat, despărţirea nu e posibilă. Eu o iubesc cu adevărat pe Aurora, aşadar despărţirea nu e posibilă. Atunci pentru ce sufăr, totuşi? Enigma aceasta… Ah, dar uit de la o pagină la alta esenţialul. Aurora nu rezistă la suferinţă, nu este şi nu va fi niciodată o mângâiere pentru un bărbat de genul meu, lipsit de spectaculos. Dacă suferinţa mea… Ah, dar mi-e silă să tot pomenesc de suferinţă şi iarăşi de suferinţă. Destul. Mi-e până peste gât!

Orele 7 după-amiază.

Aurora s-a sculat, a făcut zeci de gingăşii şi exclamaţii fermecătoare, a intrat la mine în odaie, iar eu m-am îmbătat, îmbrăţişând-o. Acum stă şi îmi pune întrebarea dacă toate femeile sunt drăguţe şi fermecătoare în intimitate.

— Eu nu cunosc decât una, i-am răspuns.

Orele 11 seara.

Aurora îmi spune că despărţirea noastră e o fatalitate, s-o iau ca atare şi că ei o să-i meargă foarte prost, o să ajungă aşa şi pe dincolo.

— N-o să fie atât de rău, îi răspund eu, încât să preferi să nu pleci.

Ea râde foarte veselă (fiindcă şi eu sunt foarte vesel) şi nu simt deloc durerea despărţirii. Mi-e mai bine cu sănătatea, iată explicaţia. A ştiut ea Aurora ce moment şi-a ales pentru rezolvarea acestei crize casnice.

După masă am întâlnit o veche cunoştinţă, o fată de vreo 17 ani, fata Tamarei Gane[{10}]. Dumnezeule, ce mare s-a făcut, sunt patru ani de când n-am mai văzut-o şi iat-o femeie! (pe atunci, în 1954, eram prieteni buni, dar după însurătoarea mea Aurora mi-a dat de înţeles că nu-i convine amiciţia cu familia Gane). Acum o să reiau această amiciţie, căci am rămas singur şi mai ales mă simt singur.

Oh, doamne, am scris – fără prea mare efort – opt pagini. Dacă aş putea concepe o lucrare literară!

25 august orele 10 dimineaţa.

Aurora îmi spune că poemul ei despre China nu va fi cel mai grozav poem al ei. Încerc un sentiment amestecat. Iată despre ce e vorba: pentru a scrie acest poem m-a părăsit ea atât de urgent când am fost internat în spital. Azi la orele 11 am fost internat, la orele 13 a plecat cu maşina, cu Ludemis[{11}], la Sinaia, nu mai putea de nerăbdare. Iată deci rodul acelei grabe. În altă parte a jurnalului meu din spital scriam că îi doresc să-i reuşească, pentru a fi bine şi în amor, dar iată că nu e bine în poezie şi nu e bine nici în amor. Adevărul e că, chiar dacă ar fi fost bine în poezie, n-ar fi fost mai bine în amor.

Această amintire cu plecarea ei la Sinaia îmi face bine, în loc să-mi facă rău, cum ar trebui. Îmi dau seama că rea gândire am avut contând pe un sprijin consecvent din partea ei. E slabă şi ajunge repede la exasperare. Mi-amintesc de o altă întâmplare petrecută în cabinetul d-rului Tiberiu Ionescu, un homeopat. Lucrurile au avut următorul context. De vreo două săptămâni mi-era mai bine, mergeam spre vindecare, când într-o zi Aurora zice:

— Sâmbătă e bal la Uniunea Scriitorilor. Să mergem şi noi, iar eu să ies cu rochia violetă adusă de tine din Vietnam.[12]

Ei, când am auzit eu că e vorba de rochia aceea adusă de mine din Vietnam, nici n-am mai stat pe gânduri. Se putea?! Am fost la bal, am dansat, am venit acasă pe la trei, am dormit vreo cinci ceasuri, a doua zi am revenit la Mogoşoaia, unde pritoceam boala de vreo două luni. La Mogoşoaia, tare şi mare, plimbări cu barca pe lac, conversaţie cu Ianis Ritsos[13] şi Ludemis etc. Ritsos îmi spunea că a citit poemul Aurorei *La déesse au sourcil blanc*[14] şi că sunt în el lucruri de adevărată poezie etc. L-am invitat să-i spună ei toate acestea, ceea ce Ritsos a şi făcut. În sfârşit vine seara şi observ eu cum lucrurile în noapte mi se par cam stranii, dar mi-am zis că e o senzaţie trecătoare. Pe la orele 11 m-am culcat. După o jumătate de oră mă trezesc cu una dintre cele mai violente crize pe care le-am avut în perioada aceea, o senzaţie insuportabilă de agonie. Mi-am băgat o grămadă de ace în plex, în cap, în mâini, după sistemul acupuncturii (a fost singurul tratament pe care l-am urmat până la internare consecvent, ducându-mă de două ori pe săptămână la d-rul Bratu), dar criza a continuat cu violenţă până pe la orele patru dimineaţa, când am adormit istovit şi deprimat, îmi spuneam totuşi că e o criză care nu va mai reveni, că sunt sănătos etc., numai că după-amiază mi-a fost din nou rău şi atunci am chemat de urgenţă maşina redacţiei şi

am plecat cu Aurora la homeopatul dr. Tib[eriu] Ionescu. Am urcat sus, eu m-am aşezat în faţa doctorului şi am început să-i spun despre ce e vorba. Atunci Aurorei i s-a făcut rău. N-am înţeles de ce, ea mi-a explicat mai târziu, zicând că a avut revelaţia că viaţa nu mă cruţă şi că nici ea însăşi, Aurora, nu e mai blândă (se gândea că nu mai poate să stea cu mine şi vroia să plece la Sinaia). Întâmplarea ilustrează incapacitatea ei de a face faţă la încercări mai grele, lipsa ei de experienţă, tinereţea ei prea necoaptă şi egoistă, în care generozitatea şi ataşamentul încă n-au apărut. Bineînţeles că în faza aceasta şi în contextul acesta nu puteau să ţâşnească din inima ei cine ştie ce accente zguduitoare cu privire la revoluţia chineză. Ea nu ştie că, dacă oamenii acceptă să facă o revoluţie, asta înseamnă că ei nu mai pot îndura un complex de suferinţe, complex care îi striveşte atât de tare încât viaţa demnă nu mai e cu putinţă. Atunci răspund la chemare: la luptă împotriva răului! Şi jertfesc o viaţă care şi aşa nu mai putea să continue. Ce ştie Aurora de asemenea acumulări de dureri, când ea nu e în stare să asiste o fiinţă apropiată, cum e bărbatul ei, fără să-şi piardă capul? Hotărât că aceste surse de inspiraţie – durerea umană – îi sunt la vârsta aceasta, bineînţeles, interzise. Desigur, revoluţia are şi un aspect exterior de energie în mişcare, a cărei măreţie poate fi foarte bine cântată de un poet. Dar să nu uităm totuşi că, fără mânia lui Ahile, *Iliada* ar fi ucigător de neinteresantă.

Orele 2 după-amiază.

Vorbeam ieri de o primejdie care mă pândeşte, aceea ca Aurora, după scene de iubire, să-mi amintească brutal că nu s-a schimbat nimic în bine pentru mine. O face acum:

— Marine, zice, când mă duc la Bucureşti, cred că e bine să-i dau drumul lui Erzi.

— Şi eu ce fac fără bucătăreasă? îi răspund.

— Păi dacă împărţim apartamentul poate că n-o să mai ai unde s-o ţii.

Simt că mă înfior şi o excitaţie nesuferită mi se urcă în creier. Aurora continuă cu necruţare inconştientă:

— Ah, nu-mi place să stau pe locul crimei.

— Ce crimă?

— Doar eu sunt criminala, nu? Eu desfac această căsnicie.

— A fost vorba să nu discutăm acest subiect până la 15 septembrie, zic eu simţind că mi se face rău.

Mă scol de la masă unde scriam în acest jurnal şi mă duc la ea în camera vecină. Stă pe pat şi are o expresie albă de nemulţumire şi nerăbdare. Ceva nu merge, ceva îi displace.

— Eu, dacă îmi consum energia în aşteptarea unui act pe care să-l înfăptuiesc, când vine momentul respectiv, nu mai pot să-l pun în practică.

— Iubito, îi spun, am să te ajut eu exact în sensul în care doreşti, dar aşteaptă până la 15 sept[embrie].

— Să mă ajuţi să am casă!

— Am să te ajut.

— Ce-ai să poţi face? Ştiu eu că n-ai să poţi face nimic, cunosc toate mijloacele şi posibilităţile existente în R.P.R.

— Să aşteptăm până la 15, repet eu, să nu discutăm nimic până atunci.

Nesuferit e faptul că sensibilitatea mea este exagerat de promptă. În această discuţie toate cuvintele spuse de Aurora devin, pentru multe ceasuri, obsesii, cu toate că ele nu conţin nicio noutate. Ceea ce lipseşte este nepăsarea. Doamne sfinte, când va veni această nepăsare, acest dulce balsam?

Orele 5 după-amiază.

De la orele 2, de când cu discuţia de mai sus, continuă să-mi fie rău, de astă dată un rău sufletesc, o depresiune, o cumplită melancolie. Aurora a încetat să mai fie sursă a obsesiei, dar răul declanşat face ravagii. Îmi spun că totul va trece şi totul va fi spre bine, că totul se datoreşte unei sensibilităţi căreia îi plătesc acum un tribut. În viaţă trebuie, din când în când, să şi plătim. Da, dar e aşa de rău, e atât de sfâşietor. În viaţa mea, până acum, am părăsit două femei şi nu-mi aduc aminte să-mi fi trecut prin cap ce rău imens e să părăseşti pe cineva. Se declanşează în suflet o durere, o tristeţe fără margini, care apoi acţionează independent de obiect. E un focar obsesiv pe care numai timpul îl vindecă şi care uneori lasă o cicatrice sensibilă pentru foarte multă vreme. Oamenii ar trebui să înveţe de mici să nu dea lovituri fiindcă în clipa când dai lovitura creezi implicit în tine însuţi condiţia care te va aduce mai târziu în situaţia să primeşti la rândul tău o lovitură de la altcineva. Oamenii care dau lovituri sunt oameni slabi, Aurora din slăbiciune a făcut ceea ce a făcut.[15]

Bineînţeles, una e lovitura pe care o dai apărându-te şi alta aceea pe care o dai cu intenţia de a distruge. Aurora cred că din apărare m-a lovit, căci probabil existenţa mea începea s-o înăbuşe şi nu vedea cum putea să se elibereze. Ceea ce pare reprobabil e momentul ales, dar mă întreb dacă, de pildă, peste câteva luni sau un an ar fi fost mai bine. E posibil ca disperarea mea să fi fost mai mare, având în vedere faptul că fiind sănătos aş fi recepţionat mult mai puternic declaraţia. Ori, în seara declaraţiei, eu am dormit totuşi cinci ore şi, dacă nu mă înşel, am şi mâncat.[16] Iar de-atunci până acum n-am avut nicio noapte de insomnie şi n-am scăpat nicio masă (fireşte că împins doar de instinct şi nu pentru că aveam chef să dorm sau să

mănânc). Pentru a fi apoi în armonie cu realitatea, nu trebuie să uit că aceste depresiuni sfâşietoare, de care mă plâng aici, le-am avut eu şi în prima zi a ieşirii din spital, în special dimineaţa şi seara. Probabil că s-ar fi manifestat şi acum, chiar dacă Aurora n-ar fi venit cu problema ei. Ar fi fost mai uşor de suportat? Mă îndoiesc. Ba acum am un pretext, despărţirea, dar atunci n-aş fi avut niciunul, ceea ce ar fi fost mult mai groaznic. În fond, de ce n-aş avea eu comportarea mea pe care mi-am dorit-o mereu, şi anume cea mai profitabilă în caz de suferinţă din amor: să nu resping dragostea care îmi sfâşie inima după fiinţa iubită, ci s-o consum, s-o trăiesc, să fiu senin şi să-mi spun: faptul că fiinţa iubită nu mai e proprietatea mea nu mă împiedică s-o iubesc mai departe. Fireşte că nu e deloc uşor de îndurat ideea pierderii ei, dar la o adică de ce să pronunţăm cuvântul *pierdere*? Pierdere ar fi dacă ar muri, şi nici atunci. E adevărat că iubire înseamnă dăruire şi devotament, şi dacă fiinţa iubită lipseşte, nu mai ai cum te dărui şi cum fi devotat. Dar în cazul Aurorei nu e aşa, ea deocamdată nu lipseşte, apoi, până la despărţire mai e, apoi, nici nu ştiu daca va fi sau nu despărţire şi, în sfârşit, despărţirea va dura câtva timp, şi după despărţire nu va apărea nicidecum un zid chinezesc între noi – toate acestea depind de mine să se petreacă astfel, cu o singură condiţie, ca Aurora să nu aibă chef de răzbunări. Ori, după cât se pare, ea nu doreşte conştient să-mi facă rău, fiindcă astăzi, după discuţia cu „locul crimei”, i-a părut rău, mi-a spus că mă iubeşte şi că să nu acord cuvintelor ei prea mare importanţă. Asta e cheia: să nu acord cuvintelor ei o importanţă exagerată, nu e realist, e o pierdere a dreptei judecăţi, o slăbiciune. Nu trebuie cedat slăbiciunii, trebuie avut în vedere că, în timp ce eu sufăr aici de amor, pe pământ se petrec tragedii mai mari – e un lux şi nu o pedeapsă suferinţa din amor. Iubeşte, dacă iubeşti,

las-o pe fiinţa iubită să facă ce vrea, în general schimbă perspectiva asupra lucrurilor şi raţionează că ar trebui să fii fericit pur şi simplu că eşti în viaţă, deşi ai trăit un război mondial şi nenumărate alte zguduiri sociale, unde oamenii şi-au pierdut viaţa (Ungaria). Ai fost în Vietnam şi ai fost primit cu prietenie şi plăcere, ţi s-a povestit biografia lui Ho Şi Min{17}, oare nu eşti în stare să reflectezi puţin la toate acestea şi să-ţi echilibrezi sufletul obsedat? Ho Şi Min a străbătut China de Sud, cu mâinile legate, pe arşiţă şi prin ploi, prin munţi şi văgăuni, din închisoare în închisoare. De atâta astenie îşi pierduse vederea şi de atâta trudă se împuţinase la trup, cât un copil. În ultima închisoare, nici somnul binefăcător nu i se îngădui. Era atâta înghesuială încât trebuia să doarmă pe closet. Numai că, îndată ce aţipea, era trezit pentru a face loc să fie folosit closetul.

Orb fiind, trudit şi sărac şi gol, flacăra idealului l-a ţinut însă în viaţă, a venit eliberarea şi a început războiul cu francezii. Ho Şi Mân a luat conducerea luptei de rezistentă şi a învins, lupta i-a redat şi vederea, şi puterea trupească. Acum conduce jumătate din ţară şi e venerat şi iubit în întreaga Asie. Pentru ce nu scrii nimic despre acest om? E marele tău erou, umilit şi obidit cu întregul său popor, apoi învingător prin marea sa puritate spirituală. Scrie{18}!{19} Fă-ţi datoria şi toate obsesiile se vor risipi, toate lucrurile îşi vor avea justa lor dimensiune în afectele tale. Crezi oare în mod serios că celula ta nervoasă e inferioară celei a lui Ho Şi Min? Că are mai puţină energie? Adevărul e că a ta e mai puternică, mai bine hrănită, mai tânără, mai nefolosită. Vrei oare s-o uzezi doar în plăceri şi obsesii? Jos obsesiile, jos lamentările, jos suferinţa absurdă din amor. Singurătatea nu există decât dacă pui un zid între tine şi lume, între tine şi natură, rupi legăturile şi retezi timpul exterior, rămânând doar la timpul organismului tău care e absurd şi fără sens. Restabileşte circulaţia vieţii în

spiritul tău şi oboseala va trebui să cedeze. *Alta soluţie nu există.*

Orele 10 seara.

Sunt liniştit şi împăcat cu destinul meu, care[20] mi se pare că nu e deloc prea dramatic. Faptul că m-am îmbolnăvit de oboseală şi faptul că trebuie să mă despart de o femeie nu mi se pare deloc că îmi justifică lamentările. Oare ce-aş fi făcut eu în locul lui Anton Pavlovici[21], la aceeaşi vârstă, lovit de o boală atât de primejdioasă la vremea aceea cum era tuberculoza? Ar trebui să-mi fie ruşine pentru tot ceea ce mi s-a întâmplat şi mi se întâmplă. Trebuie să mă apuc de îndată de scris, chiar din seara asta, şi să lucrez scrâşnind din dinţi. Este intolerabil cât timp am pierdut cu propria-mi persoană, câte griji şi cât efort pentru vanităţi mărunte şi satisfacţii inferioare. Da, chiar de mâine să încep să lucrez şi să nu mai mă opresc, chiar dacă voi simţi că se clatină pământul cu mine. Pământul se va clătina şi se va restabili singur, eu să nu mă clintesc şi să nu dau voie obsesiilor şi spaimelor să pună stăpânire pe mine. Destul cu obsesiile! Jos obsesiile! Dacă în mod fizic, în carnea mea, am uitat care este sensul vieţii, asta s-a petrecut din pricina infinitelor satisfacţii mărunte după care am alergat în aceşti din urmă doi ani. A-ţi face *datoria* – acest cuvânt tocit de sensuri – nu înseamnă nimic altceva decât a-ţi crea condiţiile pentru liniştea şi armonia spirituală. Satisfacţiile care se obţin după împlinirea datoriei sunt durabile şi dau vieţii sensul căutat, bucuria creaţiei, liniştea şi odihna, contemplarea naturii, iubirea pentru femeie. Totul gravitează în jurul gestului creator. În jurul gestului steril această gravitaţie încetează, mişcarea se opreşte pe loc, iar sufletul oboseşte şi bucuria de a trăi se epuizează. Unde am putut ajunge? Cum am putut să-mi batjocoresc astfel sensibilitatea, închipuindu-mi că dispun de putere

pentru a reţine totdeauna cu mine o femeie frumoasă şi plină de vanităţi? Plătesc deşertăciunea căreia i-am slujit inutil doi ani – căci ceilalţi doi au fost buni, ne-am iubit cu adevărat – şi cu asta să încheiem procesul. Altă obsesie să nu mai existe în afară de scris, altă pasiune să nu mai mă viziteze. Arta nu trădează niciodată dacă jertfeşti consecvent tot ceea ce ai mai bun. E singura pasiune care creşte din propriul ei foc şi pe care numai moartea o curmă. Acum trebuie să închei pentru astăzi, a curs destulă cerneală!

26 august orele 10,30 dimineaţa.

Sunt la iarbă verde, întins la soare, singur şi am venit cu intenţia de a-mi construi subiectul vietnamez. Trebuie să lucrez, jos obsesia şi suferinţa din amor. Deocamdată, pentru început, să notez un dialog autentic povestit ieri la masă de un profesor de pian. L-a surprins pe stradă la Constanţa între un bărbat şi o femeie care tocmai făcuseră cunoştinţă.

— Ce profesiune aveţi? întreabă femeia.

— Contabil, răspunde bărbatul.

Tăcere. Apoi femeia:

— Propriu-zis?

— Propriu-zis, răspunde el.

Merg în tăcere, gânditori, după care bărbatul:

— Dar dumneavoastră?

— Planificatoare.

— Propriu-zisă?

— Propriu-zisă.[22].

Orele 7 seara.

Mi-am construit un subiect, dar n-am reuşit să dau drumul primei pagini. După masă, pe la orele 5, m-am simţit extrem de obosit, m-am culcat vreun ceas şi acum iată-mă în faţa hârtiei albe cu

intenţia de a începe povestirea sau micul roman vietnamez, cum îi spun eu cu duioşie…

Notă. Aurora e foarte departe de ceea ce se numeşte amor. E obsedată de destinul ei literar, lucru pe care, având în vedere vârsta ei, 27 de ani, îl înţeleg foarte bine. La aceeaşi vârstă{23} eu însumi am părăsit-o pe prima mea femeie{24} cu care am trăit şi am plecat din Bucureşti (tot la Sinaia) să înfrunt soarta. A ieşit prima versiune a *Moromeţilor* şi o nuvelă inegală, *Ana Roşculeţ.* Orice indignare împotriva Aurorei e stinsă în clipa când fac această notă.

Altă notă. A venit la Sinaia Mihale{25}, care îmi aduce ştirea că a fost numit director general al editurilor şi că Petru{26} va pleca cu coada între picioare de la *Espla*{27}. Bravo Mihale! Mă felicit că l-am ajutat să iasă din impasul în care se afla cu platitudinile sale *Ogoare noi* şi *Floarea vieţii,* nişte orori. L-am sfătuit insistent să scrie povestiri de pe front, fapte al căror erou a fost el însuşi, m-a ascultat şi i-au ieşit câteva povestiri de calitate bună. A venit cu ele la mine şi i-am publicat în „Viaţa românească" câteva, în timp ce toate revistele îl refuzau. Reunite în volum{28}, povestirile acestea l-au reabilitat, şi iată-l acum zvârlit într-o funcţie destul de înaltă. Aşadar, ceea ce don Bedros n-a reuşit mâncând numeroase căldări de căcat cu *Cronica* [sa] *de familie*{29}, iată-l pe Mihale reuşind cu un volum de povestiri.{30} Bineînţeles că, dacă pe Mihale îl apucă ambiţia să „construiască" din nou ceva asemănător cu *Floarea vieţii*, nu-i garantez ascensiunea.

Orele 11 noaptea.

Iată-mă din nou în faţa hârtiei, încercând să dau drumul micului roman vietnamez. Mă îndoiesc că

evenimentul se va produce astăzi.

27 august orele 11.

Astăzi însă trebuie negreşit să se producă. Această povestire vietnameză[31], acest mic roman va verifica talentul meu literar, adică se va vedea în ce măsură dispun de putere de fabulaţie. E vorba tot de ţărani, dar de nişte ţărani puşi în situaţia de a se sacrifica voluntar şi conştient, fapt impresionant, aproape uluitor, care nu se prea întâmplă des în istoria acestei ciudate şi ignorate clase.

Notă. Aurora se chinuie cu poemul ei chinezesc. Zice că, de fapt, n-are nicio legătură cu China, a avut drept model *Bateau Ivre* poem scris, crede ea, din imaginaţia poetului, prin urmare de ce nu şi-ar putea imagina şi ea tot felul de lucruri verosimile despre revoluţie, luând ca model revoluţia chineză, dar ca model formal, nu de fapt. Sunt curios să vedem ce-a putut să imagineze. Tot aşa de curios sunt să văd ce-o să pot eu imagina despre Vietnam, cu toate că eu am fost acolo şi am stat o lună de zile.

Orele 5 după-amiază.

Imposibil deocamdată să încep micul meu roman vietnamez. Voi mai încerca până diseară, dar nu prea am speranţe. În schimb am stări depresive în care imposibil să împing focarul de inerţie care irită gândirea şi bucuria mea de a trăi. Acest jurnal merge; îndată ce încep să scriu în el, focarul de inerţie obsesiv începe să cedeze şi gândirea se desfaşoară firesc. De-aş putea intra în materialul romanului, ah, ce victorie ar fi!

Aurora mi-a citit, în sfârşit, poemul ei chinezesc. Are câteva accente surprinzător de puternice şi adevărate, aş zice chiar chinezeşti.

Dacă zodia îi va fi favorabilă, are şanse să ajungă ceea ce doreşte cu atâta ardoare, să fie o adevărată poetă. Ea vrea în mod deliberat să fie *mare,* are o nemăsurată ambiţie. Câteodată doar mă nelinişteşte şi îmi vine să cred că subapreciez forţele care zac în ea.

28 august orele 11 dimineaţa.

Tot n-am făcut nimic, deşi ştiu totul pe dinafară. Am dormit mult, învingând o criză de depresiune. Totuşi criza m-a urmărit în somn şi dimineaţa m-a redat deprimat, aşa că acum, când vreau să încep micul roman vietnamez, sunt părăsit de puteri. De Aurora mă detaşez inconştient şi sufăr la fel, fără să iau cunoştinţă de cauze. Totuşi, în dimineaţa asta detaşarea mea s-a concretizat printr-o comportare regretabilă, cu atât mai neplăcută cu cât mi se întâmplă pentru întâia oară. Am plecat la masă înaintea ei şi, când ea a venit, eu nu m-am ridicat în picioare ca alte daţi. Sufletul meu inert n-a mai tresărit la vederea ei sau, dacă a tresărit, a tresărit prea târziu. Aurora, bineînţeles, este afectată neplăcut şi îşi arată răceala ei la prima ocazie, când eu spun că mi se dă la masă unt cu brânză grasă, topită, care nu merg împreună.

— Chestia asta mă depăşeşte! spune ea.

Eu, ca totdeauna, nu înţeleg aceste reacţii feminine ocolite şi mă simt jignit, jignire care mă face să iau cunoştinţă cu un teribil sentiment depresiv cât de înstrăinaţi am ajuns unul faţă de altul. Ieşim apoi la o mică plimbare şi Aurora, simţind că nu există nicio şansă ca eu să-mi dau seama că a fost greşeala mea, îmi spune:

— Marine, e a doua oară când îţi spun că eu sunt învăţată ca un bărbat să se scoale în picioare de la masă când mă apropii de el.

— Te rog să mă ierţi, sunt obsedat, spun eu. Probabil că, încetul cu încetul, îmi reiau vechile obiceiuri proaste.

— Probabil, zice ea, dar nu încă, străduieşte-te să nu le reiei.

— Sunt emoţii care se produc în noi fără ştirea noastră, îi răspund. Acestea ne consumă şi ne determină cel mai mult.

În casă mă invită să-i mai repet punctul meu de vedere despre erou. Ce se întâmplase? Ieri, după ce mi-a citit poemul, eu i-am făcut câteva observaţii despre eroul revoluţionar, conducător de mase, în ce constă puterea lui, şi i-am atras atenţia prin câteva formulări care interesează direct poezia. I-am spus că Tolstoi a fost cel dintâi care a încercat o explicaţie mai apropiată de înţelegerea contemporanilor, în scena în care Kutuzov ţine un discurs în faţa soldaţilor care nu aud ce spune comandantul lor, dar totuşi îl înţeleg perfect şi îl aclamă. În afara ideii de investit cu dreptul de a gândi şi acţiona în numele masei, mai spuneam că un erou mai reprezintă şi o forţă în plus, aceea de a nu uita ceea ce masa nu poate ţine totdeauna minte, luată de pasiunile care o bântuie în mod firesc. Masa e ca un ocean, eroul este produsul ei care, asemeni lui Neptun, o potoleşte sau o agită cu tridentul, după propriile ei legi de dezvoltare.[32] Dar am spus ceva mai mult, nu mai mi-aduc aminte ce, şi nici nu mai pot repeta.

— Este exact chestiunea cu care începe micul meu roman vietnamez, îi răspund. Nu mai ştiu cum era, am să încerc în scris, indirect.

Ea pare cam nemulţumită de acest refuz, mintea mea a stat totdeauna la dispoziţia ei, uneori chiar împotriva voinţei ei. N-o să se simtă prea bine fără acest sprijin, nu-şi dă seama încă în ce măsură îi va lipsi. Dar e cert că în prezent are senzaţia că se poate lipsi. E şi părerea mea, îi este de-ajuns: am bătut-o destul la cap!

Orele 7 după-amiază.

Tot n-am făcut nimic cu romanul. Îmi lipsesc ţigările şi cafeaua, fără ele nu pot să fabulez. Sunt ca un aparat de radio fără antenă. Nu mă las însă, fiindcă trebuie să reuşesc; Aurora până la urmă va pleca şi voi rămâne singur. Ce voi face dacă nu voi scrie? Ce voi face cu timpul? Ce voi face cu natura înconjurătoare, cu lucrurile, cu obiectele din odaie, cu oamenii pe care îi voi întâlni la masă? Vederea tuturor acestora nu mă bucură *încă,* natura continuă să mă neliniştească, obiectele să mă angoaseze. Iar când neliniştea şi angoasa cedează, îmi amintesc că la vârsta de 36 ani n-am încă familie, şi că sunt încă departe de a o avea, nu pot să mă gândesc liniştit la viitor. Orice gând de viitor îmi aminteşte de eşecul actualei mele legături cu Aurora. Deci numai scrisul mă poate salva de toate, numai conversaţia aceasta intimă cu lumea poate să aducă uitare şi seninătate în inima mea. Aşadar, încă o dată, astăzi trebuie să încerc să scriu.

29 august orele 12 dimineaţa.

Am început în sfârşit micul meu roman vietnamez aseară şi am continuat astăzi, scriind primul capitol. Merge chinuitor, fabulaţia e săracă, descripţia lipseşte cu desăvârşire. Ce va ieşi de aici? Din când în când angoasele mă invită să nu uit că fericirea de a crea este încă departe de mine. Mi-e frică să nu port de-aici înainte destinul apăsător de a scrie cu aceşti musafiri oribili: tristeţea, depresiunea, angoasa. Chindi zice că nu mi-aduc aminte că l-am întrebat odată şi mi-a răspuns că, neavând structura din naştere, mă voi vindeca de această oboseală şi voi uita pentru totdeauna că am avut-o? Cred în această teorie şi am sentimentul că lupta mea cu musafirii susnumiţi a şi început. Ah, dacă m-aş îndrăgosti de o femeie, aş avea un aliat care m-ar ajuta să ajung repede victorios.

Orele 7 după-amiază.

După ce a împins primul capitol, creierul meu s-a oprit pe loc scârţâind ruginit. Nu mai vrea. O luciditate normală împiedică spiritul meu să evadeze în aburul fabulaţiei. Ceea ce scriu mi se pare sărac, uscat, obositor. Când inima e afânată şi conduce liniştită şi bogată sentimentul ficţiunii, expresia urmăreşte şi ea îndeaproape acest sentiment şi fraza e caldă, sugestia odihnitoare; o vrajă inexplicabilă se abate asupra cititorului, cucerindu-l pentru pulsaţia intimă a operei. Aşa cum scriu eu acum, s-o spun mai pe şleau, n-are niciun haz! Teoriile mele de ieri despre erou mă fac să roşesc când văd cât de departe sunt cu ele de practică.

30 august orele 5 după-amiază.

Oricât aş căuta eu să ocolesc ideea vinovăţiei Aurorei faţă de mine ca bolnav, nu reuşesc: când mi-e rău (şi mi-e rău cel puţin o dată pe zi, cu o durată variind între 2-5 ceasuri), simt cum gândul că trebuie să ne despărţim agravează focarul de inerţie instalat în sistemul meu nervos cu cel puţin încă o dată gravitate cât este. Când mă simt sănătos, nu am niciun fel de indignare împotriva ei, sunt liniştit şi împăcat cu datele şi împrejurările care au dus la acest final.

E mai mult ca sigur că, alegându-şi momentul într-o altă perioadă a vieţii noastre, când o despărţire n-ar fi afectat sufletul meu până la senzaţii maladive, ca ameţeli, rău nervos, turburări diverse strict fiziologice, suferinţa inevitabilă m-ar fi redat viitorului întărit, şi nu slăbit sufleteşte. Propriu-zis, eu o iubesc, iată răul! – şi ea ştia acest lucru când şi-a făcut declaraţia. N-aş putea jura că ea simţea în inima ei întreaga intensitate a sentimentelor mele, căci ele erau blocate de

egoismul meu stârnit de boală, dar nu se poate să nu fi simţit totuşi ceva. Misterul iniţiativei de a se despărţi de mine mai trebuie căutat şi în altă parte decât în împrejurarea specifică a situaţiei ei de femeie cucerită. Ieri am avut cu ea o discuţie oarecum revelatoare, al cărei sens duce tocmai spre o oarecare dezvăluire a misterului. Există în structura sufletească intimă a acestei fete (căci, deşi are 27 ani şi a trăit cu doi bărbaţi, a rămas tot fată), există deci în ea o combinaţie între slăbiciune şi putere aşa de ciudată, încât cei care se ataşează de ea trebuie în mod necesar să îndure la un moment dat lovituri dureroase şi neaşteptate. Poate că observaţia mea e naivă, dar iată faptele.

Era o fetiţă frumuşică şi slabă în copilăria ei, care… dar deja mă oboseşte ideea de a povesti lucruri atât de sfâşietoare pentru amintirea mea. Mai pe scurt, a fugit odată de-acasă, la 13 ani (la Bucureşti), fără nicio justificare, stârnind groaza părinţilor. Revenită acasă, la 15 ani repetă figura. Şi acum o scenă: s-a certat cu părinţii într-o împrejurare în care era în joc libertatea ei (părinţii aveau idealuri practice-gospodăreşti); în cele din urmă părinţii se împacă cu ideea de a o lăsa să-şi urmeze destinul, dar… Dar Aurora *n-are încredere* în această împăcare şi pleacă furioasă. Maică-sa, cu un pachet cu unt în mână, aleargă după ea prin ploaie, rugând-o:

— Fănuţo, nu fi supărată, Fănuţo, n-auzi, haide, fetiţo, opreşte-te şi ia-ţi ziua bună…

Fănuţa, nimic. Dusă a fost şi nu s-a împăcat propriu-zis cu părinţii decât 5-6 ani mai târziu, când, măritându-se cu mine, a înţeles să-mi urmeze sugestiile şi să-i „ierte”. Eu exagerez, oamenii înghit dureri mult mai oribile decât cele pe care le provoacă Aurora (scene ca aceea cu untul şi despărţirea mi-a mai povestit ea o grămadă, petrecute fie între ea şi părinţi, fie între ea şi diverşi băieţi sau bărbaţi), dar durerile provocate de Aurora sunt de un gen special pe care

aş vrea să-l explic. De pildă, într-o zi maică-sa spune unei ţigănci de la care cumpărase fuse:

— După ce te întorci de prin sat, treci iar pe la noi s-o iei pe Fănuţa. S-o iei de-aici că mi-a mâncat sufletul.

Aurora, care era lângă maică-sa, *a crezut* şi s-a speriat aşa de tare, încât s-a ascuns sub biroul lui taică-său. Nimeni n-a băgat de seamă, şi după o vreme maică-sa a început să se agite, a început s-o cheme speriată pe-afară, prin vecini. Aurora auzea, dar *n-avea încredere* în spaima maică-sii şi n-a ieşit de sub birou, a adormit acolo istovită până seara, când taică-său, aşezându-se la birou, a dat cu picioarele peste ea. Altădată, din prostie, s-a apucat să povestească la nişte vecini lucruri petrecute la ei în casă şi maică-sa s-a supărat şi i-a spus:

— Să nu mai stai acasă, să te duci acolo la ei, dacă tu te apuci să spui… afară cu tine!

Şi a dat-o afară din casă aşa cum fac toţi ţăranii când vor să moralizeze mai sever. Aurora n-a avut *încredere* în maică-sa şi a luat-o de-a bună, a plecat de-acasă şi a rătăcit prin fundul grădinii până spre seară. Din nou strigăte, căutări, Fănuţa, Fănuţa… Dar Fănuţa nimic! Seara s-a strecurat în bucătărie pe întuneric, s-a culcat cu capul pe lemne şi a adormit, în timp ce maică-sa o căuta din casă în casă, cu sufletul speriat de remuşcări: o fi murit fetiţa, vai, s-o fi înecat în vreo fântână, o fi muşcat-o vreun câine turbat.

Se remarcă la baza acestor istorii un amestec derutant, între slăbiciune şi neîncredere, menit să te arunce într-un ocean de durere, o incapacitate la această fetiţă de a disocia ameninţarea de suprafaţă de ameninţarea de fond, durerea superficială de cea profundă. E o carenţă fundamentală care nu se va remedia cu timpul, ci se va agrava, provocând, pe unde va trece, confuzie şi durere. Şi acum am să dezvălui altă latură a structurii ei sufleteşti.

Eram pe vaporul „Transilvania”, într-o croazieră spre Grecia, când, într-o dimineaţă, se petrece o scenă de deşteptare pe care nu ştiu când am s-o pot uita (poate când voi contempla un alt suflet omenesc ataşat de mine). Dormeam profund în cabina noastră elegantă, istoviţi de emoţii şi impresii, când deodată începe să sune un clopot pe coridor. Nu suna pentru întâia oară, ştiam că e clopotul care ne deştepta pentru masă, dar Aurora sare în sus şi rosteşte cu un glas fascinant prin condensarea de nuanţe pe care îl conţinea:

— Marine! Sună de masă, nu?

Să explic. *Marine* a fost rostit cu spaimă, dar şi cu încredere că, dacă e primejdie, o voi ocroti şi feri; *suna de masă* era raţiunea care îi spunea că a mai auzit un astfel de zgomot, iar finalul *nu?* era o capodoperă de exclamaţie în care raţiunea şi teama şi încrederea se condensau într-o ultimă îndoială care trebuia spulberată. Iată, asta e Aurora, întreagă, dezvăluită ca la lumina unui fulger. În dragoste, această ecuaţie dă chinuri teribile celui sensibil la sentimentele acestei fete. Căci ea zice: te iubesc, apoi adaugă: totuşi! cu sensul unei convingeri de ultimă reflecţie, adică te iubesc totuşi, deşi aş avea suficiente motive să n-o fac. Ea zice încă şi mai rău (mi-a spus-o foarte adeseori): te iubesc! după care adăuga: încă. Cât timp am fost în putere şi mi-am păzit sensibilitatea cu asprimea rece a raţiunii, toate acestea mi s-au părut totdeauna că sunt atributele oricărei femei frumoase, şi că dacă vrei femeie frumoasă, iubeşte-o pentru frumuseţea ei şi ignoră restul, adică tot păienjenişul sentimentelor ei turburi, lipsite de lumină şi îngrozite să se dăruiască pentru totdeauna. Dar acum raţiunea mea e asaltată încă de paraziţi, iar complexul meu sufletesc nu e în măsură s-o ajute, şi aceste amintiri despre Aurora devin sfâşietoare.

Orele 11 seara.

Începând de pe la şase seara drama mea scade în intensitate şi bucuria de a trăi se întoarce din plin în viscerele mele (căci până în viscere pătrund ideile şi sentimentele care mă agită, aş putea zice că numai în viscere, căci inima mea nu mai bate acum pentru nimeni). Mă simt minunat şi, dacă n-ar fi ideea că nu pot încă să fabulez pentru a intra în plin lucru, problema fericirii mele ar înceta să mai fie o obsesie. Mă gândesc însă că e imposibil să fii şi erou, şi creator de eroi, căci eu sunt în sfârşit pentru întâia oară în viaţă erou al unui sentiment, un erou complet, vreau să zic dăruit complet unei obsesii.[33] În viaţă, nici vorbă că am mai fost de nenumărate ori erou, dar totdeauna cu o uşă de refugiu, când mi-era mai rău o trânteam în urma mea, mă aşezam la masa de lucru şi mă linişteam. Ce puternic eram! Poate că acelaşi sentiment încearcă acum Aurora, trânteşte uşa peste iubirea mea şi se refugiază în visurile ei ambiţioase de a ajunge cea mai mare poetă a veacului. Nu trebuie s-o condamn decât pentru momentul ales, căci, pentru a fi drept cu mine, eu niciodată n-am fost erou din iniţiativa mea. Nu eu, ci Nadia Strungaru, prima mea femeie, m-a silit s-o părăsesc, m-a silit direct, prin alternativa absurdă: „ori mă iubeşti, ori pleacă!" „Dar te iubesc" ziceam, şi era adevărat, dar ea nu mai credea (este adevărat că avusesem nişte aventuri, împins însă de bovarismul ei de tip rusesc, obositor!). Mă tot obosea cu întrebarea: „mă iubeşti?"; „te iubesc", răspundeam eu încolţit. „Nu se vede!" spunea ea furioasă. La prima ocazie am scăpat de ea părăsind-o şi ocazia aceasta a fost Aurora. Ce bine ar fi fost dacă rămânea doar ocazie şi nu mă încurcam cu căsătoria! E adevărat că datorită ei, în 1955, am scos din sertar *Moromeţii* şi am lucrat cu pasiune la versiunea ultimă, pasiune care dormita în visuri mari, dar nu se ştie cât de practice, cât de realizabile. După

apariţia cărţii, într-o zi i-am spus că am sentimentul de a mă fi grăbit, de a nu fi exprimat tot ceea ce conţine ca valoare literară un tip ca Moromete, că puteam, în mod spectaculos, să fac din el un erou de mare circulaţie universală, ca Pickwick sau Oblomov.[34]

— Dar el este un erou universal, a zis ea, ai făcut ceea ce trebuia.

— Nu în mod spectaculos! am spus eu cu regret.

— Dacă îţi pare rău că te-ai grăbit, să ştii că ai tot timpul să scrii un volum în continuare şi să faci ceea ce numeşti tu operă spectaculoasă.

Nu ştiu dacă aveam dreptate, căci pe vremea aceea eram vârât până în gât într-un roman foarte spectaculos, într-adevăr, *Marioara Fântână*,[35] dar pentru care nu eram pregătit. Intenţionam să „topesc” *Morometii.* Aurora a citit cele 150 de pagini din *Marioara Fântână* şi mi-a spus că acolo nu mai apărea Moromete, ci umbra lui obosită. Aşadar, nu se ştie dacă nu mă aştepta un eşec dureros, şi abia acum m-aş fi trezit din el şi m-aş fi întors la *Morometii*. Ori, în prezent, am o temelie solidă pentru a ataca subiecte spectaculoase ca *Marioara Fântână,* am liniştea spirituală că n-am trăit şi nu mi-am irosit darurile fără succes, fapt care este strâns legat de prima perioadă a legăturii noastre. Spuneam că ar fi fost bine dacă nu ne-am fi încurcat cu căsătoria, dar, dacă rememorez faptele, îmi dau seama că inerţia sentimentelor mele era teribilă. O iubeam atât de mult încât ea nu mai avea voinţa ei proprie şi, la cererea mea în căsătorie, a răspuns da. Puteam eu să nu fac cererea în căsătorie? Nu, fiindcă în marea mea orbire raţionam aşa: „O iubesc şi o voi iubi atât de mult încât ea nu va reuşi niciodată să fugă de la mine; ori, eu n-o voi părăsi niciodată, şi iată că niciodată plus niciodată este egal cu căsătorie!” Aici este locul să adaug că, odată căsătoriţi, eu am început, încetul cu încetul, să n-o mai iubesc ca la început; dar nici nu se putea altfel, o căsătorie

fărâmiţează o pasiune pentru a o eşalona pe toată viaţa. Ori, Aurora are nevoie de un foc aprins mereu cu vâlvătăi spectaculoase (nu atât de substanţiale cum sunt flăcările căsătoriei, acestea n-o interesează). Aşadar, eu nu puteam să n-o cer în căsătorie.[36] Când mă gândesc la amănuntele perioadei, într-adevăr că nu văd cum aş fi putut să nu insist pentru căsătorie. Aşa cum începuseră, sentimentele noastre mergeau spre un final rapid, căci ea nu mă preţuia prin mine însumi. Atunci eu, într-o seară de decembrie am scos *Moromeţii* din sertar, în versiunea primă, şi am rugat-o să-i citească.[37] S-a prins imediat şi mi-a spus că sunt un om ciudat, de neînţeles, ţin în sertar de patru ani o astfel de carte. Era captivată şi, când mi-am dat seama că impresia ei e de calitate bună, am început să mă reînsufleţesc pentru acel univers şi să fac proiecte de publicare. Reînsufleţirea mea a durat aproape trei luni, iar ea era nerăbdătoare şi-şi schimbase substanţial universul afectiv: mă iubea pentru talentul meu.

— Haide, dă-i drumul, scrie! Sau, dacă nu, publică-l aşa cum e.

Bineînţeles că nici nu-mi trecea prin cap să-l public fără să-i dau gradaţia, construcţia şi distanţele necesare. Eram de două ori fericit: că o cucerisem şi că voi publica în curând romanul. Îi citeam fiecare capitol şi ea zicea: „Bun. Bine. Dă-i înainte.” Asta însemna că adăugirile mele nu stricau prima versiune; când se întâmpla s-o strice, se înfuria foarte tare, era brutală şi nedelicată, mă simţeam foarte prost, dar n-aveam timp de fleacuri, îi ceream să-mi explice încă o dată ce a făcut-o să se înfurie aşa de tare şi luam numai ceea ce mă interesa din spusele ei pentru a putea scrie mai departe. Profitul a fost al meu, iar brutalităţile au rămas ale ei, căci furia ei era jignitoare, nu dădea nicio explicaţie, părăsea toată povestea şi, dacă s-ar fi putut, şi pe cea amoroasă. Dar bineînţeles că nu răspundeam nici în gând acestor

provocări, acestor preludii ale situaţiei de astăzi, şi ea se întorcea şi consimţea iarăşi să fie obiectul docil al pasiunii mele.

În fond, am impresia că se purta cinstit, vroia să pună stavilă acestei pasiuni pentru a nu mă lega de ea cu lucruri atât de grave cum este creaţia literară. Era o apărare, îi era ei înşişi frică să nu se lege în felul acesta atât de tare de mine, căci nu dorea acest lucru în general, avea şi are şi astăzi o nedumerire şi o aprehensiune ciudată la gândul de a trăi *toată viaţa* cu un singur bărbat. O înţeleg atât de bine, şi ea nu ştie cât de mult am suferit eu în ultimii doi ani că fidelitatea faţă de ea mă împiedica să cunosc alte femei care-mi plăceau.

Astfel s-au petrecut lucrurile şi cred că nu mă înşel că ele s-au petrecut în mod necesar. Singurul lucru nefiresc e alegerea momentului, dar în prezent acest lucru se îneacă în logica generală a căsătoriei noastre. Cred că i-a fost frică să aştepte să mă fac sănătos, n-ar mai fi avut putere să ia iniţiativa unei despărţiri, căci eu aş fi redevenit iarăşi un bărbat greu de lăsat. Deja, ieri mi-a spus:

— Ah, Marine, îmi va fi foarte greu să mă despart de tine.

— Nu-i nimic, am zis, nici mie nu mi-e foarte uşor. Şi am sentimentul că totul mai depinde încă de mine, că, dacă mă fac mai repede sănătos şi îmi recapăt forţele de odinioară, Aurora mea nu va mai putea să plece sau, în orice caz, se va ruga de mine s-o ajut să plece, s-o eliberez de sub jugul sentimentelor mele. Bineînţeles că aş elibera-o şi mi-ar fi uşor s-o fac, căci aş şti că în felul acesta nu mă va uita niciodată.

Spuneam la început că pentru prima oară în viaţă sunt erou fără posibilitate de retragere. Cred că nu mă înşel şi am şi dovada: scriu în acest jurnal cu pasiune şi nu mă simt câtuşi de puţin bolnav când o fac. Asta înseamnă că singurul erou despre care pot trata şi fabula în prezent sunt eu. O fi oare interesant acest erou? Iată o întrebare strict

literară. Nu-mi dau seama acum, dar port hotărârea ca în viitor să recitesc cu un ochi obiectiv aceste însemnări şi, dacă eroul e reuşit, să-i schimb numele, să schimb decorul, să-i dau drumul ca erou literar şi apoi să distrug aceste pagini. Principalul e să mă exprim şi dacă aceasta va reuşi într-o ficţiune, la ce bun jurnalul? Dar acum destulă cerneală! E ora 1 şi jumătate noaptea şi e timpul să mă culc. Am uitat să notez că Aurora a plecat azi la Bucureşti pentru o săptămână.

31 august orele opt seara.

Se pare că în faza aceasta a vieţii mele nevoia de afecţiune poartă pecetea slăbiciunii mele. Am văzut azi o femeie frumoasă şi drăguţă în acelaşi timp – nu ştiu a cui era, căci era măritată, avea verighetă – care la o privire de-a mea a răspuns cu o expresie de curiozitate, fapt care a fost de-ajuns să-mi trezească devoţiunea adormită. Eram în hol la televizor şi a venit după aceea lângă mine. O priveam şi aveam senzaţia că voi leşina dacă n-am să-i apuc mâna să i-o sărut. Era în pornirea mea şi ceva patern – femeia avea ceva din puritatea şi graţia unei fetiţe – era durerea mea de a nu fi avut până acum un copil de la o femeie care să-mi fie devotată şi care să fie alături de mine. Reflectez acum cu o îndârjită voinţă de a profita de acest moment greu din viaţa mea şi de a lua o hotărâre de la care să nu mai mă abat niciodată: să renunţ definitiv la femei, izgonindu-le pentru totdeauna din sufletul meu şi să-mi revărs afecţiunea totală în scris sau cel puţin să renunţ la pornirea mea de a deveni sclavul propriei mele devoţiuni faţă de ele. Altfel din nou va începe cursa irosirii mele sufleteşti, şi timpul va trece, şi nu voi avea când să-mi realizez visurile literare.

În literatură, în creaţie, acolo se află domnia spiritului meu, în viaţă fiind vulnerabil şi sclav în goană după iluzoria fericire. Merită să alergi după

fericire, dar e o neghiobie să alergi după una nesigură, când o alta, cea adevărată şi durabilă, îţi este mai la îndemână: creaţia! Un tânăr care încă n-a iubit va zice: „Oare se exclud aceste două porniri ale sufletului, iubirea de femei şi creaţia? Nu se poate şi una şi alta?" Ba da, dar cu alternări de nefericire, când în creaţie, când în iubire, şi cu pericolul unei nefericiri totale în creaţie şi iubire. Iubiţi femeia numai când sunteţi puternici, feriţi-vă ca de moarte când sunteţi slabi.

Orele 11 noaptea.

Mihale a venit de la Bucureşti, mi-a adus un pulover trimis de Aurora cu următoarea scrisoare; o reproduc pentru că exprimă ceva adevărat, necontrafacut:

„Dragul meu Marin,

Am ajuns cu bine, cu personalul. La Bucureşti e tot aşa de frig şi urât ca la Sinaia. Am răcit, mi-e frig şi mă doare ficatul.

Doctorul Tiberiu Ionescu nu răspunde. Îl sun de două ore. Cred că e plecat, mai sun încă, dacă nu e, îţi trimit puloverul gros şi urările mele de sănătate şi spor la lucru. Poate îţi face plăcere să afli că am trei puncte roşii, enorme, de ficat pe nas, că sunt bolnavă să mă întind şi să mor. Sper totuşi să termin poemul cu China înainte.

Dragă Marine, lucrează şi bucură-te, eu voi veni pe 4 septembrie. Pe aici nu s-a întâmplat nimic, Mioara nu ştie nimic nou, eu sunt plictisită şi bolnavă, n-am chef de nimic, nici de lucru, nici de citit, nici de muzică, cinematograf, prietene etc… Mortua est.

Mai dă şi tu un telefon.

Te sărută,
Aurora

P.S. Se zice că Fenerganul (mi-a spus o doctoriţă în tren) e bun pentru umorile ficatului. Nu-l consuma pe tot.

Te sărută încă o dată,
A.”

Notă. Se observă vagi îndoieli, vagi păreri de rău, n-are nimic eroic despărţirea în condiţiile astea. Pe plic, scrie la expeditor: Aurora Cornu-*Preda,* în mod absurd Preda, niciodată n-a făcut aşa. Asta e din pricină că se simte prost, că, ia să se fi simţit bine, nici pomeneală de scrisoare! Da, scrisoarea mi-a făcut plăcere, cum bine a intuit ea, îi mulţumesc din suflet pentru plăcerea asta. Bineînţeles că îndată ce durerea de ficat îi va fi trecut, se va interesa de casă, cum s-ar putea ca să dăm apartamentul pe două garsoniere. E posibil chiar ca joi să-mi spună că a şi găsit ceva.

1 septembrie orele 11 seara.

M-am considerat totdeauna drept un om puternic, nu m-am îndoit niciodată de mine. A venit însă vremea să mă chinuiesc din pricina forţei mele; mă suport greu, răspund greu la îndoielile care mă copleşesc, care au o mare virulenţă şi cu care nu sunt învăţat. Existenţa a fost pentru mine o bucurie prin ea însăşi şi niciodată n-am considerat acţiunea drept izvor al bucuriei de a trăi. Bucuria de a trăi consta în a asista la spectacolul vieţii şi în a năzui să-l descriu. Această descriere nu o făceam ca o profesiune, ci ca un lux, un privilegiu, un dar făcut mie de semenii mei pentru a-i bucura, precum la rândul lor ei mă bucură pe mine oferindu-mi spectacolul vieţii lor. [38] Fapt e că pe nesimţite am cedat de la menirea mea, aşa cum am formulat-o mai sus şi, intrând eu însumi ca erou în spectacol, mi-am ales un rol pe care nu puteam să-l joc cu succes. Acum iată-mă dat afară din joc şi, în loc să fiu fericit că am

scăpat de năpastă, sunt furios şi deprimat că n-am avut succes. Năzdrăvană fiinţă mai este şi omul!

2 septembrie orele 11 dim[ineaţa].

N-am înţeles niciodată expresiile atât de curente precum: „nu-l pot înghiţi” sau „nu-l are la stomac” sau „muierile i-au mâncat capul” (cel puţin asta mi se părea o curată invenţie a misoginilor, căci ziceam: muierile nu pot să-ţi mănânce decât un singur cap, şi anume acela care le e destinat special; foarte bine că ni-l mănâncă, ce să facem altceva cu el?) sau nu înţelegeam expresiile: „chestia aia l-a ros pe el şi l-a dărâmat” sau „îmi venea să-mi pun capăt zilelor” sau „totul îmi era indiferent, nu mai aveam poftă de nimic” (asta chiar că nu puteam concepe). Am cunoscut acum vreo cinci ani o fată care s-a sinucis (şi din întâmplare a fost salvată) şi am interogat-o cu o mare curiozitate. Era redactoare la Editura de stat pentru literatură filosofică şi una dintre fetele cele mai instruite din promoţia ei. Pe vremea aceea eu căutam o legătură, indiferent de calitatea ei, pentru a scăpa de apăsătoarea legătură cu d-na Strungaru, şi aici la Sinaia nu era altă fată mai de soi ca această Rozica, aşa că m-am apucat să-i fac curte (mai pe urmă am aflat că era amorezată de Sütő András[39], şi aşa mi-am explicat insuccesul meu). Era o fată cam ştearsă şi urâţică, şi fără calităţile fetelor de acest gen, adică oarecare sensibilitate, oarecare rezervă şi interiorizare, dimpotrivă, era destul de zgomotoasă şi „voluntară”, folosind expresii ca: „mână măgarul” sau „fă-te mai acana” etc. Un an mai târziu, o întâlnesc pe stradă şi o opresc. Era grăbită, zicea că se duce să nu piardă bonul de gaz.

— Dă-l dracului de gaz, zic, hai cu mine.

N-a vrut, dar mi-a dat o întâlnire şi atunci am aflat că, cu câteva luni în urmă, se sinucisese.

— Uite, zic, te rog să mă crezi că nu înţeleg absolut deloc cum poate cuiva să-i vină o asemenea idee, şi încă s-o mai pună şi în practică! Pentru prima oară în viaţa mea am în faţă un om viu care a făcut acest gest; vrei să-mi explici cum s-a întâmplat?

— Mă mir că nu înţelegi, doar eşti scriitor!

— Îmi dau seama că ar trebui să înţeleg, dar probabil că nu cunosc încă pe pielea mea anumite nenorociri, am răspuns. Sinuciderea Annei Karenina mi se pare un fapt divers, deşi Tolstoi, literar vorbind, conduce magistral această dramă. Mi-amintesc de visurile premonitorii ale eroinei, cu un om care vine la ea cu un sac şi face ceva cu el, e înspăimântător. Dar spaima e un sentiment paroxistic de viaţă şi nu de moarte. Disperarea provocată de părăsirea fiinţei iubite este de asemenea un fapt intens, pe câtă vreme sentimentul sinucigaşului trebuie să fie de nepăsare.

— Ai ghicit, a zis fata.

— Nepăsarea?

— Da.

— Nu înţeleg. Cum poţi fi nepăsătoare când există soare, când există copaci şi păsări, când există bărbaţi cu care te poţi iubi, explică-mi!

— Totul îmi era indiferent, nu mai aveam poftă de nimic.

— Nu se poate!

— Ba da. Nu te mai interesează nimic.

— Bine, dar niciodată nu terminăm de trăit viaţa, sunt lucruri pe care nu le cunoaştem…

— Ce-are a face! Eu eram atunci fată mare şi totuşi nu mă interesa deloc să cunosc amorul…

— Şi te-ai sinucis cu adevărat? Nu ţi-a fost frică?

— Frică? De cine?

— De moarte, de neant.

— Cum să-mi fie frică de un lucru pe care îl doresc? a exclamat fosta sinucigaşă cu uimire.

Doream să dispar, eram obosită…

Cu toate insistenţele mele n-am reuşit să smulg nimic revelator. La întrebarea mea dacă în prezent, după ce a fost salvată, se bucură că n-a murit, mi-a răspuns că nu şi că, dacă o să-i mai vie starea aceea de-atunci, va repeta gestul.

— O făceai cu premeditare sau aveai o stare acută?

— Nu, cu premeditare!

— Bine, dar ţi s-a întâmplat cumva vreo nenorocire sau vreun lanţ de nenorociri? Nu înţeleg…

— Nimic! Starea aceasta s-a instalat lent, fără cauze, încetul cu încetul mi-a pierit pofta de viaţă!

— Probabil că erai înspăimântător de obosită, am încercat eu să înţeleg.

— Nu e probabil, e sigur, şi mai sunt şi acum, şi nu văd cum ar trece, după cum nu văd cum a venit şi de ce a venit.

Epilogul: un an mai târziu, Rozica a cunoscut un bărbat, s-a culcat cu el, şi apoi s-a şi măritat. Nu ştiu dacă este fericită, dar trăieşte.

Astfel eram eu acum cinci ani, nu puteam înţelege expresia: *totul îmi era indiferent, nu mai aveam pofta de nimic,* precum şi nenumărate alte zicale exprimând stări de depresiune şi nenorocire. Astăzi le înţeleg, înţeleg totul foarte bine şi nu ştiu de ce înţelegerea asta îmi tulbură şi îmi sperie adânc sufletul. Nu doresc această înţelegere, vreau să mă lipsesc de ea şi totuşi ea persistă s-o asimilez şi s-o înghit. N-o pot înghiţi, niciodată n-o voi asimila ca parte integrantă a spiritului meu.

Orele 5 după-amiază.

Mă gândesc că răul de care sufăr este reversul fascinaţiei pe care am simţit-o totdeauna în faţa fenomenului uman. Mi-amintesc de scene din armată în care reacţiile mele îmi par azi neverosimile. Am să relatez două întâmplări. Eram

în dormitor şi plutonul nostru n-a auzit goarna care suna adunarea batalionului. Ne vedeam liniştiţi de treabă, curăţăm armele, echipamentul etc., când năvăleşte pe uşă căpitanul comandant al companiei cu cravaşa în mână. El nu spunea nimic, ci lovea în dreapta şi în stânga ca o fiară dezlănţuită. Eu l-am văzut şi am rămas fascinat de fenomen, îl aşteptam nemişcat şi încordat. Soldaţii cădeau sub cravaşă mai ales de frică, şi această frică irita cumplit pe ofiţer, care simţea o şi mai mare nevoie să dea frâu bestiei din el. Deodată un obstacol în calea lui, un soldat care nu ridică braţele să-şi ferească chipul, ci rămâne drept, nemişcat, cu privirea dilatată şi albă de intensă curiozitate. Mecanismul bestial dezlănţuit se opreşte brusc, inconştient de cauză, şi în aceeaşi clipă ofiţerul îmi întoarce spatele şi redevine uman:

— Dumnezeii şi mama voastră, voi nu vreţi să ieşiţi la adunarea batalionului? Fuga marş, biserica şi pastele etc.

A doua întâmplare e şi mai caracteristică, era în martie 1944, şi primim ordin să ne retragem. Eram la Cozmeni, între Nistru şi Cernăuţi, şi nu se ştie cine răspândeşte brusc ştirea că suntem sau vom fi atacaţi de partizani. Imediat se produce panică în tot batalionul, trenul care trebuia să ne ia şi care nu mai sosea fu pus imediat pe seama partizanilor care l-ar fi interceptat şi distrus. Ofiţerii îşi pierdură capul şi dădură ordin companiilor să intre în sat şi să pună mâna pe toţi caii şi toate căruţele care se vor găsi. Şeful meu de cancelarie, care după cum se zvonea avea pe conştiinţă nişte basarabeni, îşi pierduse complet firea şi mă ia pe mine, pe magazioner şi pe alţi soldaţi din comanda companiei să facem rost de cai şi de căruţe de la „cioloveci”. Intrăm într-o curte şi plutonierul se repede în grajd şi scoate de acolo doi cai frumoşi. Numai că aceste animale atât de inteligente, deşi şi-au dat seama îndată de agitaţia subofiţerului, n-au considerat că trebuie să-l imite şi să se

grăbească şi ele. Eu observam scena din apropiere. Agitatul plutonier găseşte hamurile, le aruncă pe spinarea cailor, le pune şi hăţurile; aici intervine accidentul. Plutonierul a pus hăţurile stând în faţa calului care, îndată ce a simţit curelele pe locurile ştiute de el, a făcut un gest ştiut numai de stăpânul lui, şi anume a ridicat puternic capul şi a făcut o mişcare aprigă înainte din bot. Plutonierul, care era acolea sub nasul calului, a primit lovitura drept în faţă şi a căzut grămadă, după ce mai întâi a mers vreo cinci metri de-a-ndăratelea. Ei, cât au ţinut metrii ăia, eu am izbucnit într-un hohot de râs formidabil, deşi aveam pe deplin conştiinţa pericolului care mă pândea: reacţia plutonierului care, auzindu-mă râzând, mi-a aruncat o privire cumplită. Continuam să râd în hohote, căci în clipa aceea nu exista pentru mine ceva mai minunat pe lume decât plutonierul meu roşu la faţă, buimăcit de panică şi de furie, ridicându-se de jos şi repezindu-se cu lovituri bestiale, de pumni şi de picioare, în nedumeriţii cai. În clipa aceea, dacă ar fi existat un pericol real şi s-ar fi tras în mine, aş fi murit cu veselia pe faţă.[40].

Un sfert de oră mai târziu s-a lămurit că nu era vorba de niciun partizan, trenul a intrat în gară şi noi am părăsit caii şi căruţele „ciolovecilor”. În tren contemplam bărbia plutonierului care se umflase şi se lăţise ca a lui Mussolini şi simţeam o imensă fericire, îl iubeam pe plutonier în clipele acelea.

— Dom’ plutonier, vă mai doare? l-am întrebat în prada euforiei mele.

— Du-te mă în pizda mă-tii, că, dacă mă pun acum cu pumnii pe tine, te omor! m-a ameninţat el furios.

— De ce, dom’ plutonier, păi ce v-am făcut eu? Credeţi că eu i-am şoptit calului să vă lovească?

Se uita la mine plutonierul, mai îngrozit el decât mine la ideea că dacă s-ar pune cu pumnii pe mine m-ar omorî. Şi nu se punea, nu ştiu de ce, fiindcă,

de i-ar fi făcut alt soldat figura asta, l-ar fi schilodit în bătaie.

Aveam bucuria în mine, cum are arborele seva care izbucneşte în fructe. Astăzi această sevă are în ea o picătură otrăvită pe care nu ştiu cine mi-a injectat-o în viscere. Mă întreb dacă nu cumva, de atâţia ani de euforie, sufletul meu nu intră pentru un timp în repaus şi sclavii raţiunii mele, instinctele, teama, neînţelegerea, panica ancestrală s-au revoltat şi încearcă să pună stăpânire pe mine. Ah, desigur, şi asta coincide cu o oboseală şi a raţiunii care cu greu îşi apără teritoriul; de la euforie şi fascinaţie în faţa spectacolului uman şi al naturii, la retragere, la depresiune şi nelinişte. Dar nu voi admite sclavilor să mă chinuiască prea mult! Căci ei mă chinuiesc cumplit prin şoapte pe care le strecoară în etajul de sus; aceşti infami sclavi spun următoarele: „Puterea ta a slăbit, nu mai ai 20 de ani.”[41] Răspund: „Am 36 şi e foarte bine aşa, am făcut ceea ce mi-a stat în puteri şi a trebuit să fac.” „Da, dar îţi pare rău, ţi se sfâşie inima de dorinţă după femei şi cuceriri.” „Nu-i adevărat, în primul rând că acum, la 36 de ani, mă simt tot atât de în putere ca la 20.”[42] „Da, dar câteva iluzii fundamentale s-au tocit; mai ai putere s-o iei de la cap cu încă o femeie?” „Mai întâi că puterea nu-mi lipseşte câtuşi de puţin şi în al doilea rând poate că nici nu mai vreau. Şi apoi această afirmaţie cu tocirea unor iluzii fundamentale nu corespunde nici ea adevărului: astăzi ştiu mai multe despre viaţă şi spiritul meu are intense bucurii ale eliberării de dorinţe joase. Abia de aici înainte voi cunoaşte adevărata bucurie de a trăi şi de a crea. Iar voi, sclavi infami, să încetaţi a irita gândirea mea pură cu sugestii josnice şi pofte nesăţioase. Aţi domnit prea mulţi ani în privilegii, alături de raţiunea mea, în marele palat al spiritului. Jos cu voi!”

Orele 7 după-amiază.

Aurora îmi telefonează că se duce la ambasada vietnameză unde avem o invitaţie cu ocazia aniversării a 13 ani de la proclamarea independenţei. Ce ciudat, se duce fără mine, câtă poftă, cât nesaţiu de mondenitate are!

Orele 11 noaptea.

Am fost întrerupt de Tertulian[43] care a venit să scrie un studiu despre Blaga. Am fost împreună la masă. Situaţia literară continuă să fie nestabilă, la revistă e o atmosferă deprimantă, Croh[44] are impresia că nu e ajutat să se descurce, nu i se trimit cadre noi etc. Eu lipsesc mereu, ar avea mare nevoie de mine… Dacă eu m-aş simţi aşa cum mă simt de pildă acum, fireşte că n-aş ezita… Mă simt foarte bine la aceste ore, ah, ce minunată e senzaţia de armonie în organism. Totul capătă sens, iar problema unei despărţiri, cu datele pe care le am eu, e absolut suportabilă.[45]

Notă. În seara asta la televizor s-a anunţat recepţia de la ambasada vietnameză, au luat parte Chivu Stoica[46] şi alte înalte personalităţi, străini etc. Ferice de Aurora, căreia îi place grozav să-şi arate frumuseţea şi toaletele cumpărate de săracul Marin. Dar nu-i nimic, mai important e că mă simt bine.

3 sept[embrie] 10 dimineaţa.

Dorm câte 10 ceasuri pe noapte şi starea aceea de uitare de sine şi de recepţie vie şi armonioasă a lumii externe tot întârzie să vie! Numai seara am câteva ore bune, iar dimineaţa mi-e din nou rău, oboseală, angoasă şi tot cortegiul. Aurora vine mâine, dar mai bine ar fi să n-o mai văd! Aş dori să ştiu totul desfăcut, să am o nouă casă şi să nu

mai aud de nimic. Se pare însă că trebuie să sorb până la fund această cupă, îmi e destinată şi nimeni nu mă poate scuti de ea.

Orele 12 noaptea.

Acum, când mi-e din nou bine (de pe la ora 6), mă gândesc cât de neprofitabil e drumul acesta pe care suntem tentaţi s-o apucăm atunci când suferim, al senzaţiilor noastre intime, al urmăririi lor şi al concluziilor intelectuale pe care le tragem din ele. Pentru că un complex de nervi din viscere funcţionează prost… Dar deja m-a apucat sila de neputinţa mea de a înghiţi mai repede ceea ce mi se cuvine cu vârf şi îndesat. Doresc familie? Nimic mai uşor, sunt atâtea femei care ar fi încântate să-mi facă copii! Doresc să fiu un bărbat ca oricare altul şi să fac fericită o femeie aşa cum o visez? Cu alte cuvinte să am toate virtuţile? Ei bine, asta nu se poate! Şi nici să mă resemnez nu e cazul, căci destule mijloace de a fi fericit îmi stau la îndemână. Atunci să înceteze de a mai exista această problemă a senzaţiilor mele de fericire sau nefericire! Mi s-a făcut greaţă.

Notă. Nu mai îmi plac însemnările în acest jurnal. Nu cumva încetez de a mai fi erou? Ah, ar fi izbăvirea. Mi se pare însă că prea mă grăbesc, căci mai sus notam că trebuie să sorb până la fund această cupă. Ori, eu abia am gustat din ea!

7 sept[embrie] orele 10 dimineaţa.

De trei zile n-am mai făcut nicio însemnare. Daca mă gândesc de ce, îmi dau seama că e din pricina nepăsării de mine însumi. Cred că e ceva bun, cred că faza acută a problemei ridicate de Aurora a trecut. Sentimentele scad din intensitate, caracterul ameninţător al senzaţiilor mele a scăzut de asemenea. Mă simt foarte obosit, înspăimântător de obosit…

Orele 12 dim[ineaţa].

Ah, de m-aş putea odihni fără suferinţă! În oboseala mea sunt chinuit de un sentiment de impuritate pe care nu l-am avut niciodată în viaţa mea. Ce înseamnă asta? Toate actele vieţii mele, chiar şi cele imorale (şi eu recunoşteam că în mod obiectiv unele din actele mele erau imorale), le-am săvârşit cu un deplin sentiment de puritate. Atunci de unde acest sentiment necunoscut? Mă simt vinovat faţă de nu ştiu cine (şi în asta constă rătăcirea pe care o simt), nu ştiu cui să-i cer iertare, nu ştiu pentru cine sufăr şi de ce. Îmi amintesc de oameni faţă de care mă simt vinovat, dar nu le pot cere iertare, îi simt şi îi ştiu murdari. Ceea ce mă nelinişteşte e faptul că sentimentul de vinovăţie îmi şopteşte mereu în urechi: „Actele omului sunt sancţionate de propria lui conştiinţă, mai devreme sau mai târziu – bagă de seamă cum trăieşti! Dacă suferi, nu căuta să scapi de suferinţă, indiferent prin ce mijloace, nu vei scăpa de ea decât pentru a te prăbuşi în remuşcări.” îmi aduc aminte de viaţa trăită cu Aurora. A fost ea curată? Da, hotărât, dar foarte adesea ceea ce este inferior în mine mă domina şi mă ispitea spre trădare şi desfrâu. Aceste ispite mă încearcă şi acum, ca o soluţie a depresiunii în care mă aflu, dar iată că soluţia e chinuitoare. Chinul vine de-acolo că puritatea a dispărut, că sunt făcut atent la urmări. Pe vremuri, când trăiam cu Nadia Strungaru, n-am fost niciodată făcut atent, unde puneam mâna pe o femeie acolo săvârşeam trădarea, dar eu nu gândeam că trădez, eu nu gândeam nimic, mă simţeam fericit de atracţia misterioasă dintre mine şi femei, şi nici nu-mi trecea prin cap să rezist măcar o clipă acestei atracţii.

Astăzi, tocmai acest lucru mă nelinişteşte, simt că aici există o ordine pe care trebuie s-o descopăr şi s-o respect. Care o fi ordinea aceea? în orice caz,

nu e o ordine nepractică, adică o ordine care să atenteze la fericirea noastră. Dovadă e faptul că până în prezent descoperirea acestei ordini nu mi-a fost indispensabilă, dar că am întârziat totuşi puţin şi acum plătesc cu depresiune şi remuşcări. Bănuiesc că ordinea aceasta înseamnă infinite lucruri. Eu simt de pildă că este imoral (şi deci primejdios pentru spirit) să insişti în căutarea voluptăţilor, când ele nu mai au justificarea unei atracţii pure, cu alte cuvinte când numai amintirea lor te împinge la acţiune. Sentimentul de impuritate vine aici nu numai în cazul când căutarea voluptăţii sexuale înseamnă trădarea faţă de iubită sau soţie, ci şi faţă de tine însuţi căci, deşi simţi că puritatea a dispărut, acţionezi totuşi pentru a obţine voluptatea. Ori, sentimentele au o ordine de producere, şi contrariul purităţii este impuritatea: aşadar, vei găsi voluptatea ca şi altă dată, dar dincolo de ea te va aştepta sentimentul de impuritate. Oamenii au observat de mult această ordine a sentimentelor, şi au creat după ea ordinea morală. Ordinea morală este deci o ordine a simţirii şi gândirii, şi n-o poţi călca fără a produce dezordine în tine însuţi. Percepţia acestei dezordini nu se va produce chiar în faza în care omul acţionează imoral, ci ceva mai târziu. În cazul meu, eu percep abia astăzi călcarea ordinii morale prin forma unui sentiment de vinovăţie şi nelinişte faţă de univers: în loc să mă bucur de percepţia universului, mă sperii şi mă neliniştesc. Amintirea voluptăţilor mă chinuie, umbra lor mă obsedează, încerc să-mi ridic drept scut în faţa ochilor puritatea cu care am săvârşit actele mele de destrăbălare, dar propria mea conştiinţă, obosită, îmi şopteşte că acest scut mă justifică, dar nu-mi poate alunga suferinţa.

„Da, e foarte adevărat că ai făcut totul cu naturaleţe, dar iată acum reversul acestei naturaleţi: unde sunt roadele celor două iubiri care ţi-au stăpânit simţirea? în literatură nu sunt;

Morometii nu sunt altceva decât *amintirea copilăriei;* în *Desfăşurarea*[47], în *Ferestre întunecate*[48]*?,* acolo există un oarecare elogiu al iubirii dintre cele două perechi, Ilie Barbu – Gherghina, Vasile Bodescu – Florica, dar e foarte puţin, aceste opere n-au dimensiunile *Morometilor,* nu, hotărât, iubirea ta pentru femei a rămas până în prezent un lucru fără urmări, egoist; cel puţin de-ar fi rămas nişte copii, drept încoronare sau pedeapsă, dar nici măcar copii n-au fost."

Astfel îmi şopteşte conştiinţa mea şi nu ştiu ce să răspund. Mi se impune să încetez cu goana după voluptăţi, dar fără ele mă simt trist şi părăsit. Aş vrea să-mi revărs afecţiunea asupra unei fiinţe din preajma mea, dar gândul mă duce tot la femei şi deci la Aurora, iar gândul la Aurora este însoţit de ideea despărţirii. Ah, nu este un gând liniştitor!

Orele 5 după-amiază.

Recitesc cele scrise despre ordinea morală care reproduce ordinea gândirii şi simţirii noastre. Îmi aduc aminte că uneori, în momentele când căutam cu înfrigurare voluptatea sexuală, gândeam despre această ordine: „Da, ştiu că există, şi o voi respecta cu stricteţe după ce voi bea până la fund cupa acestor plăceri." Ei, iată că mă aflu în faţa ordinii morale care mă avertizează că ar trebui s-o respect. Ei bine, ce am de făcut? S-o respect oare? Cupa băută nu mi-a potolit pofta, ci doar mi-a atâţat-o din nou şi din nou aş vrea s-o golesc. De ce a apărut acest sentiment de vinovăţie? Ce să fac eu cu el? Dacă respect ordinea morală voi scăpa oare de acest sentiment? Ah, Dumnezeule, aş vrea să găsesc cumpăna cea dreaptă. Cine să mă aducă din nou în acel echilibru în care m-am aflat nu o dată, când respectam şi ordinea morală şi nu-mi interziceam nici voluptăţile? Ah, atunci creaţia artistică îmi aducea cu adevărat pacea şi fericirea în suflet. Mă gândesc că trebuie să acţionez, să

decid. Da, să decid, dar ce? Să decid încetarea goanei după voluptăţi? E posibil, oare? Ah, da, încetarea goanei, da, aceasta este posibil şi necesar. Voluptăţile, atât cât îţi sunt măsurate, nu trebuiesc suprimate, dar niciodată nu mai trebuiesc exagerate, niciodată nu mai trebuiesc biciuite. Nu e oare limpede că complexul meu psihic este excitat de voluptăţi, iar sistemul nervos obosit să mai execute ordinele? Sau poate invers, sistemul nervos excitat, iar complexul psihic obosit? Ce importanţă are care din ele este obosit şi care excitat? Hotărârea care trebuie luată e acum cât se poate de limpede: a calma ceea ce este excitat şi a ridica puterea a ceea ce este obosit. Armonia dintre aceşti factori în dezechilibru mă va aduce pe drumul adevărat al ordinii morale. Căci nu trebuie s-o ţin mereu pe struna lui Marmeladov[49] cu vinovăţia morală, am fost totdeauna un om moral, şi anume un om activ moral, nu moral de la sine. Dar cum şi în ce sens să acţionez eu pentru a aduce cei doi factori într-o stare de armonie? Iată, aceasta este dificultatea. *„Il faut aimer la vertu et fuir le vice. Quoi, semble-t-il, de plus simple? Eh bien! faites donc quelque chose de vertueux, fuyez un seul de vos vices, essayez un peu! Tout est là!”*[50] exclama Dostoievski în Adolescentul. Într-adevăr!

Va trebui, însă, dacă nu să practic virtutea, cel puţin să încetez cu viciile. E necesar, căci eu iubesc viaţa şi nu voluptăţile, eu vreau să creez şi nu să trăiesc la întâmplare.[51]

Orele 7 seara.

Astăzi, stând la iarbă şi citind, am observat corpul unei femei întins ceva mai încolo de mine şi m-a încercat cu o mare acuitate un sentiment de adâncă contemplare, sentiment care în ultimii ani n-aş putea să zic că m-a vizitat prea des. Ah, e un sentiment major, de adevărată iubire, cu care m-am purtat adesea cu cinism. E vorba de contemplarea

frumuseţii femeieşti, în care dorinţa de posesiune[52], apare cea mai de pe urmă. Se zice că numai oamenii împliniţi şi armonioşi sunt capabili de astfel de sentimente. Da, nu mă îndoiesc deloc de acest adevăr. Mă plimb prin odaie şi mă gândesc, îmi aduc aminte că pe Aurora am contemplat-o tot aşa în primele clipe când am cunoscut-o. Ce bine ar fi fost să fi contemplat-o şi după aceea cât mai des. Da, astăzi n-aş fi avut parte de trista amintire a declaraţiei ei de despărţire (nu vreau să consemnez aici această clipă, n-o avantajează câtuşi de puţin pe Aurora). Dar ce tristă şi dureroasă clipă! Femeile, după ce le contempli şi le iubeşti, îţi produc şi astfel de dureri. Să nu mai răscolim!

8 sept[embrie] orele 10 dimineaţa.

Mă întreb dacă a mai rămas vreunul din sentimentele de nelinişte care să nu mă fi vizitat. De la o vreme mă tot chinuie unul, bineînţeles că mai perfid decât toate: sentimentul viitorului. Ce vei face în viitor? – ţâşneşte întrebarea – şi, fără ca raţiunea să aibă timp să intervină, răspunde cineva: „Nimic! Nimic nu mai poţi face!” „Atunci, atunci… gâfâi eu înspăimântat, dacă nu mai pot face nimic în viitor, existenţa mea e încheiată. Ce mai mă aşteaptă?” Şi gândul morţii, frica de moarte, mă zgâlţâie şi mă înspăimântă din nou, ca acum şase luni, la începutul bolii. Deosebirea e că pe atunci aveam crize autentice, iar acum am doar senzaţii trecătoare.

9 sept[embrie] orele 10 dimineaţa.

Blaga formulează întrebarea dacă în veşnicie Dumnezeu şi Satan n-ar fi cumva fraţi, slujindu-se unul pe celălalt. Tradusă în limbajul obişnuit, întrebarea e tulburătoare: n-are nicio importanţă dacă faci bine sau rău, important e să faci bine sau rău cu necesitate. Cel mai rău este să te încurci în

bine şi rău, neştiind ce să faci sau ştiind, dar neputând. Nu e nicio îndoială că Dumnezeu şi Satan sunt fraţi, cu alte cuvinte binele şi răul sau creaţia şi distrugerea se însoţesc în veci. Că reprezinţi una sau alta, urmezi adică una sau alta din aceste direcţii, n-are absolut nicio importanţă, important e să-ţi exerciţi în cele mai bune condiţii opera de creaţie sau de distrugere. „În cele mai bune condiţii" înseamnă să nu ai remuşcări dacă distrugi şi să nu te apuce dorul impurităţii când creezi. Oamenii răspund când uneia, când alteia din aceste două manifestări ale destinului. Marea problemă pentru individ e să nu-şi greşească viaţa. E cumplit să fii destinat să faci binele şi, în loc să faci binele, să fii silit de împrejurări pe care n-ai ştiut să le învingi să faci răul. Vei duce o existenţă chinuită, ros de remuşcări, sfâşiat de dorinţa de a te împlini. Căci destinul nu înseamnă asigurare. Există un sub-destin[53], un hazard, un ce nedeterminat pe care omul trebuie să-l cucerească. Abia după aceea începe să intre în funcţiune destinul, şi nici atunci complet, purtând mereu cu el ameninţarea de a-l scăpa.[54] Oamenii morali se înşală crezând că un om sortit să facă rău şi silit de împrejurări potrivnice să facă bine e un om salvat. Iată marea eroare a creştinismului! Chinurile unui astfel de om nu sunt mai puţin înspăimântătoare decât remuşcările unui om bun care a săvârşit o crimă. Pe de altă parte, atenţia oamenilor şi a întregii suprastructuri este îndreptată totuşi asupra creaţiei, promovând-o şi slăvind-o, şi blestemând şi ponegrind distrugerea. E o manifestare naivă, căci în lume domneşte nestingherită legea implacabilă a luptei pentru cucerirea destinului, a conştiinţei că faci ceea ce trebuie să faci.

Orele 12 dim[ineaţa].

Recitesc însemnarea de astăzi şi mă întreb dacă eu sunt destinat să creez sau să distrug. Nici n-am

nevoie să mă întreb, menirea mea este creaţia, iar pericolul principal care mă pândeşte, impuritatea. Impuritatea ar face din mine un om ocupat cu lupta pentru dominaţie în viaţa literară, cu difuzarea operei mele peste hotare, cu cucerirea de femei frumoase şi nu mai ştii cu câte alte intrigi şi lucrături fără sfârşit. Nu sunt destinat pentru acest mod de a exista, viaţa mea ar fi greşită dacă ar lua această turnură, aş fi mai slab decât alţii, mult mai slab decât îmi este destinat să fiu slab. Iată, deci, unde destinul încetează de a mai fi activ şi iată clipa când individul trebuie să acţioneze în virtutea raţiunii cu care este înzestrat. Senzaţia că suntem foarte puternici şi că cu o singură mişcare ne-am nimici toţi adversarii ne însoţeşte şi când suntem slabi, nu numai când suntem puternici.[55] De asemenea, senzaţia de slăbiciune ne însoţeşte nu numai când suntem slabi, ci deseori şi când de fapt suntem puternici.[56] Aceste erori de apreciere au ca urmare veşnice înfrângeri şi victorii care ne epuizează puterea creatoare şi ne abat de la menirea principală a vieţii noastre. Sunt oameni care îşi găsesc în asta rostul vieţii lor. Ei vor fi, deci, totdeauna mai puternici decât mine.

Orele 4 după-amiază.

„Pendant des mois je ne m'étais soucié que de l'esprit. Alors le corps, qui ne pouvait plus supporter cette situation, recourut aux grands moyens pour faire valoir ses droits. Je tombai gravement malade."[57]

Astfel notează Keyserling în jurnalul său de voiajer[58] şi observaţia lui e valabilă şi pentru mine, dar cu termenii *corps* şi *l'esprit* inversaţi. *„Pendant des mois je ne m'étais soucié que du corps*. *Alors l'esprit* etc. Iar ceva mai departe observaţii extrem de reconfortante, pe care le reproduc ca şi când ar fi ale mele:

„Que les Hindous ne seraient pas şi improductifs, s'ils étaient de moins bons Yogis… Lorsque l'esprit est constamment fixé sur le meme objet, il perd son élasticité; il ne travaille plus spontanément. Or, produire consiste précisément en ce que l'esprit travaillant en silence se décharge de temps en temps de ce qu'il a créé, en l'extériorisant. C'est pourquoi celui qui ici-bas veut créer des valeurs ne doit jamais violenter la nature, elle dont la voie normale n'est plus en ligne droite, mais bien en forme de spirale. L'alternance des couches de conscience différentes, la variété rythmique des intérêts est aussi nécessaire et salutaire que la succession de la veille et du sommeil il y a longtemps que j'ai appris à ne pas m'irriter, aux époques d'apathie intellectuelle: je sais qu'une inertie passagère est essentiellement la conditiomprealable des illuminations futures".[59]

Orele şase după-amiază.

Răsfoiesc tot acest jurnal, începând cu jurnalul de spital până la ultima însemnare, şi am sentimentul că introduc cititorul într-o lume de-un familiarism extrem de coborât şi nesemnificativ. E o fatalitate, toate jurnalele intime produc această impresie şi nu-i înţeleg deloc pe entuziaştii care răscolesc această bucătărie a scriitorului şi publică, după moartea autorului, volume întregi din această bucătărie. Jurnalul meu intim nu va ţine însă decât atât cât va ţine criza în care mă zbat, cu soluţia ei, care va veni şi pe care sper s-o notez aici. Zic „sper" deoarece „soluţia" va fi, cum zice Keyserling, din ordinul „iluminărilor" care de obicei se revarsă în întregime în creaţie, subiectul nemaisimţind nicio nevoie să se exprime într-un jurnal intim.

Orele 12 noaptea.

Sunt foarte vesel, am vorbit cu Aurora la telefon şi am înţeles că ei îi e frică să n-o iubesc iarăşi şi s-o copleşesc din nou cu sentimentele mele. Ar rezista greu, s-ar chinui. Asta m-a redat veseliei, am fost, chiar la telefon, de-o veselie excesivă.

— Aurora, spune-mi, ţi-e dor de mine?

Încolţită, lua întrebarea în serios şi nu ştia cum s-o rezolve, era ceva foarte înduioşător în faptul că, nerăspunzând, vroia totuşi să nu mă rănească. Ori, eu eram foarte departe de un sentiment dramatic, râdeam şi exclamam tot timpul:

— Ei, cum se poate să nu-ţi fie dor de mine? Nici măcar un pic? Hai, spune-mi ceva substanţial, în orice caz ceva spontan…

— Ce faci tu acolo? Lucrezi?[60].

Veselia mea nu se transmitea însă deloc, Aurora rămânea nedumerită sau supărată. Păstrându-mi buna dispoziţie, trecând uşor peste sugestiile dramatice pe care mi le făcea, ea nepronunţând niciunul din cuvintele obişnuite între doi oameni care se iubesc, cu alte cuvinte vezi, dragă doamne, că „nu te mai iubesc”, am încheiat convorbirea şi am plecat. Nu mai mă iubeşte? Hm! Ce noutate! Ca şi cum până acum s-ar fi omorât iubindu-mă!

Notă. Trebuie totuşi reţinut amănuntul cu suprimarea expresiilor de amor dintre noi, iniţiativă care îi aparţine, vezi dumneata, tot ei. Următoarea iniţiativă trebuie să-mi aparţină însă mie, şi anume să fie ruperea totală a oricăror obligaţii afective care mai pot exista. Voi reflecta la acest lucru mâine.

10 septembrie orele 5 după-amiază.

Adevărul e că am devenit extrem de pretenţios şi nerăbdător. Dacă ar fi să enumăr numai câteva din suferinţele obişnuite pe care le îndură oamenii, şi tot ar trebui să fiu fericit cu ale mele. Căci, într-

adevăr, dacă mă gândesc numai la cei cunoscuţi de mine, şi mă apucă groaza: Aurora de pildă e friguroasă şi o mai doare şi ficatul, Petru e bolnav de ficat şi acromegal, Silvian{61} are pietricele la rinichi, Stancu e diabetic, Călinescu diabetic şi altele, Paul{62} e şchiop şi gras, Croh are ceva la ficat, Titus Popovici{63} – ficat, Galan{64} are numai un plămân, şi acela ciuruit, Vera Călin{65} – ulcer duodenal, Francisc Munteanu{66} – plămâni, Mihale se îngraşă şi e astenic, Tertulian n-are încă nimic, dar la 29 de ani are deja burtă, ca să nu mai vorbesc de alţii care au murit, Camil Petrescu de inimă cu cel puţin 15–20 de ani înainte de vreme, Damian Stănoiu{67} de uree, în chinuri înspăimântătoare, Liviu Rebreanu cu cel puţin 15–20 de ani înainte de vreme, Teodoreanu de asemeni… Ah, bieţii oameni! Boala e o realitate înspăimântătoare, nu un accident trecător, cum am crezut eu până acum. Ah, bieţii oameni, ah, bieţii oameni! Spitalele constituie astăzi infernul modern, grecii şi romanii nu ştiu dacă le aveau. Iară eu? De ce mă plâng? Că m-am îmbolnăvit de nevroză? Hm, îmi vine să râd, căci o nevroză cât de cât serioasă dă un ulcer, o insuficienţă gravă la ficat, se localizează negreşit în vreun fel. Ori, la mine numai senzaţii! E adevărat că înspăimântătoare, dar cu posibilitatea de a ieşi din senzaţie după câteva ore şi de a respira sănătos şi relativ optimist. Nu mai vorbesc de faptul că nu mi-a lipsit nimic ca medicaţie şi concediu. La ieşirea din spital mi s-a dat 7 (şapte!) zile concediu, iar eu sunt deja de şase luni scos din redacţie şi din preocupările obligatorii.

Sunt foarte pretenţios şi nerăbdător! Ce-ar fi fost să fi avut nişte pietricele pe undeva, să mă pună pe masă şi să mă taie. O dată! Iar după un an, încă o dată şi fără garanţia unei totale însănătoşiri. Căci aşa li se întâmplă oamenilor.

În sfârşit, o suferinţă reală şi credibilă: despărţirea. Ştiţi ce-aş fi vrut eu de fapt după ce criza casnică s-a declanşat? Nici mai mult, nici mai puţin decât să fiu vesel ca de obicei, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Ei bine, nu! Iacă, e rău, şi acest rău nu e deloc trecător, n-o să treacă de azi pe mâine, va trebui multe zile să te chinuieşti, stimabile! Şi dacă vei încerca totuşi să escamotezi suferinţa va fi şi mai rău. Astfel stau lucrurile, la drept vorbind.

Da, închipuiţi-vă, sufăr de deprimare! De ce altceva ar trebui să sufăr când înregistrez un eşec care a urmat unui mare succes? Nu e firesc? Hotărât că ar trebui să fiu bătut de cineva, dar din nefericire nimeni nu mai e mai presus de mine ca s-o facă. Aş accepta! Ah, Dumnezeule, nimeni n-are dreptul să mă moralizeze, eu însumi trebuie s-o fac şi nu simt nicio uşurare. Ah, de-ar exista o presă literară neîntinată şi severă care să mă tragă la răspundere! N-avem o astfel de presă. Nu există o opinie publică literară formată pentru a servi cu pasiune idealuri înalte. Nu eu voi fi judecătorul, dar martor pot să fiu. Răsfăţat şi pretenţios, cum mă simt în această perioadă a vieţii, s-ar putea să mă înşel în afirmaţiile mele, nu m-aş mira.

12 sept[embrie] orele 10 dim[ineaţa].

Acum ştiu bine de ce sufăr, s-a formulat foarte precis. În aceşti ani cât am trăit cu Aurora, eu am introdus-o în universul meu intim şi am făcut acest lucru cu eforturi; ea singură nu manifesta o dorinţă foarte vie. Iată durerea: am făcut eforturi zadarnice!

Desigur că eu simplific enorm eforturile mele, local, temporar, n-au fost zadarnice, ci doar în perspectivă: cât am trăit împreună a fost bine, dar nu s-a fundat nimic pentru viitor. Durerea vine de-acolo că, în prezent, văd cu oboseală un nou efort de a introduce o altă femeie în universul meu. Ştiu

că e o eroare de gândire, căci ar trebui să-mi spun că n-am decât să schimb punctul de vedere, să nu gândesc că din nou trebuie să fac eforturi, ci că s-o las pe ea, pe viitoarea femeie, să facă ea efortul de a intra în universul meu intim. Da, aşa ar trebui, dar pentru asta e necesară o siguranţă de sine că se va găsi o femeie care să fie atrasă de universul meu, ori eu toată viaţa am trăit cu ideea că sunt dificil de înţeles şi că trebuie să mă explic, să lupt din greu pentru a mă dezvălui. E o mare eroare, ştiu, dar eroarea asta era asociată cu o mare capacitate de a iubi femeia, cu un plus afectiv care mă făcea fericit când mă îndrăgosteam. Acum acest plus este obosit şi mă zbat în confuzie: oare va mai reveni acest plus de altădată, ca să pot să fiu din nou cum am fost, sau trebuie să mă împac cu gândul că nu va mai reveni şi să încerc să fiu fericit schimbând punctul de vedere? Pe de altă parte, tare n-aş mai vrea să alerg orbeşte după iubirea unei femei, tare aş dori să-mi odihnesc sufletul la adăpostul unei afecţiuni sincere şi devotate mie, unei afecţiuni pline de vitalitate simplă şi ocrotitoare. Mă îndoiesc că există o astfel de femeie, iar dacă există, sunt sigur că ea pătimeşte pe undeva cu un bărbat care calcă în picioare afecţiunea şi devoţiunea ei. Căci astfel e făcută viaţa, să se potrivească greu lucrurile între ele.

16 sept[embrie] orele 7,30 seara.

I-am trimis Aurorei o scrisoare pe care îmi pare rău că n-am transcris-o aici.[68] Iată patru zile în care am lăsat hârtia în pace şi trebuie să mărturisesc că sunt pe zi ce trece mai încântat. Astăzi pe la orele două sunt anunţat că am un aviz telefonic la şapte. Foarte mirat. M-am întrebat apoi dacă nu cumva mi se va anunţa ceva tragic şi, dacă va fi, cum voi suporta faptul? Am privit în mine însumi şi am găsit legăturile bune. Îmi spuneam:

poate să mi se anunţe moartea tatălui meu, care e bătrân, poate să mi se anunţe accidentarea Aurorei – sau mai rău – în sfârşit, poate să mi se transmită mari neplăceri venind de sus, intrigi, întreruperea brutală a convalescenţei, chemarea mea în vreo concentrare sau misiune militară; mă gândeam şi îmi spuneam că astfel se întâmplă în viaţă, complexul de fapte nu te cruţă, nu ţine seama de… În sfârşit, eram hotărât să fiu furios, prompt şi la rândul meu necruţător şi orb; dacă a murit tata să mă duc, dar cu sufletul crunt şi negru, nicio emoţie pentru moarte.[69] Să nu-mi spun nicio clipă: e mort! Să spun furios: tată, tu dormi, scoală-te, de ce mă pui pe drumuri, obosit şi întristat cum sunt? Să-l privesc şi să-mi spun: a fost un geniu! Nimic n-ar fi fost viaţa mea dacă el n-ar fi fost aşa cum a fost, şi să privesc moartea furios şi cu dispreţ, căci eu am păstrat şi am descris ceea ce este nepieritor în tatăl meu: jocul spiritului, puterea de contemplare a sufletului.

Apoi m-am gândit că moartea Aurorei e neverosimilă chiar pe planul neverosimilului şi mi-a rămas să mă apăr doar de eventualele lovituri „obiective”. N-au fost. La telefon era Aurora care vroia să petreacă o seară cu M[iron] R[adu| P[araschivescu] şi cu Blank şi ca să ştiu unde e în caz că i-aş fi telefonat. Da, dar eu n-aveam de gând să-i telefonez!

Se simte încă legată, Aurora, poate din delicateţe! Dar poate din slăbiciune, căci îmi spunea că vrea să meargă la spital la doctorul Chindi, să facă o cură de somnoterapie. Se simte prost.

Mă anunţă că Mândric[70] e în divorţ, şi că asta e din pricina Ninei Cassian, cu care e în amor. Fireşte, nu crede nici ea că e *numai* din pricina Ninei, dar că ar fi jucat totuşi un rol substanţial. Îi răspund că nu-mi fac nicio plăcere astfel de ştiri. Nu-i nimic că viaţa mea afectivă nu e reuşită, dar baremi să fie reuşită la alţii. Astfel, când totul se

năruie în jurul tău, când nimic nu reuşeşte, e bine să-ţi făureşti cel puţin o concepţie eroică şi să rămâi tu pe poziţie, căci n-are absolut nicio valoare această căutare frenetică de noi legături amoroase.

— Ce nu e reuşită, viaţa ta afectivă? întreabă Aurora.

— Vreau să spun că nu mi-a reuşit căsătoria, mie, care sunt un om atât de tare…

— Nu mai vorbi aşa, ţi-a reuşit, de ce vorbeşti aşa?[71].

Bineînţeles că vroia să spună că, atât cât a fost, mi-a reuşit şi apoi iată că nu-i place să se gândească la legătura ei cu mine ca la o nereuşită. Ştiu de ce. Ea n-a pornit-o pentru toată viaţa, şi totul e în ordine, este conform cu intenţiile. La mine, nefiind la fel… Dar ea îmi sugerează să gândesc şi eu ca ea, nu crede că mă afectează atât de profund toată această afacere, iar dacă mă afectează, nu e bine, să schimb perspectiva, căci cum am putut fi atât de lipsit de perspicacitate să nu-mi dau seama de intenţiile cu care venea ea? Adevărul e că nu am fost deloc lipsit de perspicacitate, îmi dădeam foarte bine seama, ba chiar eu însumi mă gândeam la despărţire nu o dată ca la o uşurare de ceva care nu mergea cum trebuie, dar… dar există acest dar: aş fi vrut ca viaţa mea să fie altfel, dar tot cu ea, cu Aurora, iar ea, Aurora, să fie, în anumite privinţe, altă femeie. Există, mă întreb acum, ceva mai banal şi mai lipsit de interes spiritual ca în această dezamăgire a mea cu Aurora? Hotărât, multă vreme n-am să mai ţin eu scena deschisă cu povestea aceasta. Zilele mele ca erou am impresia că încep să fie numărate.

17 septem[brie] orele şase după-amiază.

Tertulian mi-a dat aseară nişte hârtii ale regretatului Camil Petrescu care demonstrau demonul polemicii existent la acest scriitor. Într-adevăr! Reieşea că toţi contemporanii săi erau

nişte imbecili, că nicio mişcare literară n-avea coeziune, că toate revistele erau aşa şi pe dincolo etc. Trebuie să fim totdeauna atenţi la semnificaţia de ansamblu pe toată durata vieţii care poate să rezulte din activitatea noastră. Această semnificaţie poate să ne scape foarte multă vreme şi să fie prea târziu când ne dăm seama de ea. Fără nicio îndoială că în cazul de faţă Camil ar fi respins cu indignare semnificaţia polemică, aşa cum apare astăzi, a vieţii şi operei sale, dacă ar fi avut revelaţia ei.

Astăzi, când epoca sa nu ne mai poate pasiona în toate amănuntele ei, polemica lui ne apare puţin meschină, demonstrând incapacitatea sa contemplativă, neputinţa sa de a fi polemic în adevăratul sens al cuvântului, adică înţelegător şi generos (căci înţelegerea şi generozitatea, aplicate în lupta de idei, strivesc implacabil şi fără putinţă de redresare pe adversari; e adevărat că nu imediat şi nu dintr-o dată deoarece adversarilor le trebuie timp şi efort ca să înţeleagă ceea ce li s-a întâmplat – unii nu înţeleg niciodată, dar asta, în loc să-l mâhnească pe învingător, dimpotrivă, constituie sursa secretă a satisfacţiilor sale intime), încât, citind aseară acele pagini, mi-am luat capul în mâini şi m-am întrebat neliniştit: care va fi semnificaţia de ansamblu şi sensul vieţii mele? Ce pot eu răspunde la această întrebare atât de esenţială? în starea în care mă aflu, răspunsul meu – mi-am zis – nu poate decât să reflecte durerea mea de azi, dar nu adevărul despre întreaga mea viaţă. Să amânăm cercetarea acestei tulburătoare probleme, căci astăzi insistenţa în a căuta un răspuns n-ar face decât să-mi sporească neliniştea şi tristeţea care mă chinuiesc. Nu trebuie uitat însă că rămân dator mie însumi. Nefericiri viitoare fatale pot fi astăzi preîntâmpinate cu relativă uşurinţă, dacă laşitatea şi lenea sunt alungate. Căci de ce altceva sufăr eu astăzi, dacă nu din pricina laşităţii şi inerţiei care m-au împiedicat să-mi

cercetez adânc sufletul în clipa când m-am căsătorit cu Aurora? Este foarte adevărat că pe atunci eram mult mai slab ca astăzi şi aş fi suferit infinit mai mult şi cine ştie ce alte primejdii m-ar mai fi pândit, dar nu se poate nega că până la urmă aş fi ieşit victorios şi cu pierderi mai puţine ca astăzi (deşi astăzi, subliniez încă o dată, sunt mult mai puternic decât atunci). Îmi spun, totuşi, pentru a nu mânia pe zei: ceva trebuie să pierdem în viaţă pentru a învăţa să ne preţuim mai mult pe noi înşine şi să respectăm pe alţii. Este îndoielnic că aş fi tras, acum patru ani, concluziile atât de necesare pe care le trag astăzi şi este în acelaşi timp evident că experienţa nu s-ar fi repetat spre binele meu, ci numai spre pierderi ireparabile.

Astăzi totul este reparabil. Întrebarea survenită în legătură cu viaţa lui Camil Petrescu marchează însă neliniştea mea referitoare la viitorul îndepărtat. Da, aceasta este problema. Mai mult chiar, am sentimentul că de rezolvarea ei depinde în mare măsură chiar fericirea mea prezentă şi concretă, în toate amănuntele. Cum să răspund totuşi la întrebare? Undeva în acest jurnal notam ceva asemănător când vorbeam despre destin şi anume de un subdestin, un destin care este legat strâns de legea morală din noi şi a cărui cucerire ne revine obligatoriu.[72]

Nenorocirea şi sentimentul nefericirii, atunci când sunt autentice, nu mai sunt deloc expresia egoismului individual: eu nu sufăr că trebuie să mă despart de nişte plăceri, ci pentru că ele dădeau vieţii un sens. Odată lipsit de ele, suferă spiritul şi nu corpul care se bucura. Eroarea este aceea care ne chinuie cel mai mult în viaţă, eroarea, o dată comisă, conştiinţa ei. Unii nu pot ieşi din ea decât plătind cu viaţa – şi nu mărimea erorii luată în sine determină gradul de suferinţă, ci puterea cu care ne-am ataşat de ea. M-am ataşat eu foarte tare de Aurora? N-aş zice de Aurora atât de mult, cât de ideea pe care o reprezenta ea: ideea de familie, de

legătură pentru toată viaţa. Şi acum vine problema sensibilă de rezolvarea căreia este legată fericirea mea în cea mai mare parte: am făcut eu o eroare *căsătorindu-mă* sau eroarea constă doar în *alegere*? Iată întrebarea.

18 sept[embrie] orele 3 după-amiază.

Mi-e greu să răspund la întrebarea de ieri, nu mă simt în stare. Dacă răspund că am făcut o eroare *căsătorindu-mă*, înseamnă că trebuie să mă resemnez cu ideea că până la sfârşitul vieţii voi trăi singur, că nu sunt făcut pentru căsătorie – idee cu care nu sunt în stare să mă împac. Dacă răspund, dimpotrivă, că greşeala constă în *alegere*... nu mai ştiu ce semnificaţie mai are, mi-e lehamite de toată povestea asta, mă simt îngrozitor de obosit…

29 sept[embrie] orele 5 după-amiază.

De zece zile n-am mai notat nimic în acest jurnal şi iată pentru ce. Am citit jurnalul intim al lui Tolstoi[73] din anul 1910 (anul morţii sale), precum şi jurnalul soţiei din acelaşi an. În loc să mă facă să mă simt zguduit şi întărit din punct de vedere moral, lectura m-a lăsat pe de o parte indiferent, iar pe de alta m-a obosit şi m-a indignat. Când moare artistul dintr-un om, ceea ce rămâne este îngrozitor de coborât şi lipsit de sens. Marele artist care fusese Tolstoi dispăruse şi aveam în faţa mea un om neînsemnat, un fel de popă de ţară… El vorbea mereu de activitatea spirituală, singura care contează, şi nu observa că jurnalul său, de pildă, era o activitate foarte nespirituală sau, mai bine zis, spirituală la sensul negativ. Căci ce impresie poate să facă asupra mea, decât deprimantă, faptul că la 80 de ani un om ca Tolstoi nu este încă senin, nu este încă împăcat cu lumea, nu este încă mulţumit de sine (mulţumit cu sensul de armonios cu sine), nu este încă

înţelegător cu cei din jurul său şi mai ales trăieşte în eroare? Să fim bine înţeleşi: eu nu sunt indignat că Tolstoi a fost aşa cum a fost, ci sunt indignat că există un document care îl arată pe Tolstoi aşa cum a fost, scris de însuşi Tolstoi. Faptul mă deprimă, căci el confirmă că artistul Tolstoi murise de mult, iar Tolstoi, deşi ar fi trebuit, nu câştigase înţelepciunea necesară care să-i permită să ia cunoştinţă de acest fapt şi să tragă toate consecinţele. Dacă artistul n-ar fi murit, este limpede pentru mine că Tolstoi şi-ar fi cenzurat notele şi, în ultimă instanţă, observând lipsa lor de seninătate şi frumuseţe, le-ar fi distrus. Trebuie oare să mai insist? E penibilă şi nedelicată expoziţia temerilor şi a angoaselor, a bolilor şi în general a tuturor suferinţelor care se abat la un moment dat asupra bietei noastre fiinţe. Animalele încetează mişcarea, refuză să mai mănânce şi să mai bea, nu mai reacţionează la lovituri, lasă capul în jos şi se sting în tăcere. Unii câini au o comportare excepţională, dispar de acasă pe neaşteptate şi se duc undeva unde se ascund şi mor în singurătate. Mama mea, când mă duc pe-acasă, nu ştie cum să facă să-şi ascundă bătrâneţea în faţa privirii mele pline de tinereţe şi de viaţă, iar când se întâmplă să râdă îşi acoperă gura cu mâna şi întoarce capul. Ah, îndur greu laudele stupide care se cântă astăzi poporului, dar sunt silit să mărturisesc că suntem inferiori poporului în privinţa bunului simţ estetic şi al armoniei cu sine. Ne lăudăm cu sufletul nostru sfâşiat de contradicţii şi bunul simţ estetic nu mai funcţionează să ne releve că, arătându-ne astfel durerile sufletului în văzul mulţimii, semănăm cu cerşetorii care îşi etalează mădularele schiloade; noi cerşind nu bani, ci elogii pentru hrana nemăsuratei noastre vanităţi. {74}

Astfel că imediat m-am apucat şi mi-am recitit propriul meu jurnal. Ajungând la concluzia că cenzura mea artistică n-a funcţionat îndeajuns în

timp ce îmi etalam suferinţele din boală şi suferinţele din amor, n-am mai simţit nicio poftă să-l continui.

Orele 8 după-amiază.

Recitesc însemnarea de mai sus şi observ că n-am exprimat clar următoarea idee referitoare la Tolstoi şi care, de fapt, e o întrebare pusă naturii: oare nu e posibil să rămânem artişti până la sfârşit? A fi artist înseamnă a trăi şi a crea sub imperiul unei fatalităţi pe care o acceptăm şi care ne prilejuieşte bucurii şi tristeţi şi, uneori, şi intensă fericire. Pentru ce atunci să schimbăm macazul – dacă pot să mă exprim astfel – la bătrâneţe sau aproape de bătrâneţe şi să cădem în genunchi de extaz mistic într-o biserică, aşa ca Gogol, sau „să ne scrântim întru Cristos" ca Tolstoi, şi să ne părăsim familia, să ne căsătorim la 50 de ani ca Balzac, şi să murim în timp ce nevasta îşi primeşte amantul în camera vecină sau să fugim din ţară ca I. L. Caragiale… Îmi place Mozart îngropat în cimitirul săracilor, Beethoven, surd, Cehov, bolnav de piept, Eminescu… Ironia sorţii nu mă face să surâd; e singurul lucru de care mă tem: de această ironie care apare în clipa când cădem sub lovitura acestui inamic pe care, cât am fost puternici, l-am ţinut la respect; mă tem ca deodată, fără nicio necesitate, această putere să mă părăsească şi să cad, devenind rob unei pasiuni josnice sau unei rătăciri nedemne de spiritul meu. Am fost totdeauna un om necruţător (fără să fiu rău) şi nu o dată am jubilat cu fruntea sus şi cu piciorul pe grumazul *slăbiciunii.* Poate că trebuia să jubilez mai cu măsură?! Da, trebuia, o simt. Astăzi n-aş fi ştiut ce sunt angoasele – nu e niciun folos să le ştii – iar despărţirea de Aurora n-ar mai fi avut loc în condiţii atât de triste pentru mine. Da, trebuie acordat un tribut şi *slăbiciunii,* căci e un duşman cu care e bine să cazi la înţelegere, altfel te

pândeşte din umbră şi e foarte sângeros, nu dă înapoi nici în faţa creaţiei, nici în faţa moralei şi nici măcar în faţa *naturii,* vreau să zic că nici creaţia, nici legea morală şi nici organismul omului, oricât ar fi de puternic, nu pot birui slăbiciunea odată instalată în noi.

Problema care mi se pune mie acum este cum să fac să-i acord un tribut cât mai mic şi cum să mă împiedic de a jubila prea des. Jubilaţiunea, dacă durează mai mult de o clipă, este extrem de primejdioasă. Jubilaţiunea fiind o stare de triumf, învaţă spiritul cu o libertate prea mare care aduce nelinişte. Ori neliniştea e un aliat al slăbiciunii. În această lumină, măruntele neplăceri ale vieţii, suportate cu linişte şi răbdare, pot ţinti *slăbiciunea* la distanţă. De asemenea, bucuriile mărunte ale vieţii trăite fără exagerare. Cu *slăbiciunea* astfel pusă la respect, dar nu alungată cu îngâmfare, cu bucurii şi dureri mărunte pe un al doilea plan şi cu creaţie pe primul plan, viaţa nu ne va lipsi de iluminările intense care aduc atâta fericire spiritului şi corpului nostru.

30 sept[embrie] orele 12.

Trebuie să consemnez aici – am uitat un lucru atât de important – că starea depresivă care m-a chinuit atâta vreme a cedat considerabil şi că de-o săptămână încoace mă simt aproape vindecat. Bineînţeles că mă refer în special la depresiunea provocată de criza casnică. Aurora a venit pe la mine, a stat patru zile şi a plecat. Venirea ei mi-a pricinuit bucurie, iar plecarea ei nu mi-a pricinuit tristeţe. Am discutat cu sentimente bune şi într-o înţelegere deplină cum să se producă practic despărţirea. Întâi să-şi găsească o slujbă – iată prima acţiune care trebuie întreprinsă. Toate celelalte acţiuni se vor alinia cuminţi în spatele acestei acţiuni principale, adică cedarea apartamentului nostru splendid în schimbul a două

garsoniere dintre care una, a mea, să aibă două camere şi bucătărie. Am hotărât că în niciun caz nu trebuie să ne întoarcem la viaţa dinainte, cu restaurante, chelneri, mizerie etc. Asta ne-ar distruge sănătatea foarte rapid etc. La plecare s-a petrecut un incident care m-a uimit şi pe mine prin neprevăzutul care a apărut deodată în calculele noastre cuminţi şi armonioase.

Eram la masă şi am fost serviţi cu unt, brânză şi ceai, când Aurora observă că la masa vecină se serveşte dulceaţă.

— Vreau şi eu, a zis Aurora, la care chelnerul a observat că în acest caz trebuie să renunţe la brânză.

— Ba nu, vreau şi brânză, şi dulceaţă!

— Atunci daţi-mi un bon în plus, zice chelnerul.

— Marine, iei tu pe urmă un bon de la administraţie, se întoarce Aurora spre mine.

În clipa aceea m-am simţit deodată cuprins de un sentiment foarte obişnuit în asemenea situaţii, când prin meschinării absurde vrem să plătim meschinării asemănătoare înfăptuite de celălalt.

— Haide, dragă, zic, să dau eu trei lei pe-o dulceaţă?

— De ce să nu dai, dacă eu am poftă? exclamă Aurora stupefiată.

— Trei lei pe-o dulceaţă! exclam şi eu indignat.

— Vreau dulceaţă! ordonă Aurora imperios şi chelnerul se duce şi se execută.

Furioasă la culme, Aurora îmi declară apoi că nu va mai primi un leu de la mine începând din clipa aceea. Mie însă mi-a revenit repede humorul şi am izbucnit în hohote.

— Dragă, zic, aşa sunt oamenii mari, aruncă mii de lei pe fereastră, nu-i refuză iubitei cel mai costisitor obiect, pentru ca să refuze să plătească trei lei pentru o dulceaţă.

— Ei, bine, şi eu sunt mare şi tot dintr-un capriciu nu voi mai primi un leu de la tine.

Nu glumea, era foarte indignată şi mi-au trebuit argumente grele ca s-o conving că un asemenea „capriciu” din partea ei pune în nesiguranţă tot planul nostru frumos de despărţire. A consimţit cu greu şi îmi aduc aminte cu strângere de inimă de toată scena. Era cât pe-aici s-o păţesc, căci mi-ar fi fost foarte greu să mă împac cu gândul că sunt victima unei asemenea stupide întâmplări. Trebuie foarte mare grijă pentru a nu compromite definitiv perspectiva de a rezolva problema despărţirii noastre cu seninătate şi dragoste. Sunt posibile surprizele – iată pericolul – şi, dacă Aurora mai are ceva de răzbunat, nu-mi vine să cred că nu voi avea parte de ele. Un lucru însă e sigur: senzaţia de primejdie pe care am simţit-o în clipa când mi-a făcut declaraţia de despărţire, senzaţie care a durat aproape o lună de zile, a dispărut. Acum resimt criza ca un om sănătos care e foarte mâhnit de un astfel de eşec, dar care speră să transforme acest eşec, mai devreme sau mai târziu, dacă nu într-o victorie, cel puţin în ceva care să nu fie rău pentru spiritul său.

12 noiembrie orele 7 după-amiază.

A trecut o lună de când n-am mai acordat atenţie acestui jurnal. Asta nu înseamnă că între timp nu s-au petrecut evenimente importante, dar ce ciudat că n-am mai simţit nevoia imperioasă să mă adresez hârtiei şi, dacă o fac acum, o fac pentru a încheia cu această poveste a despărţirii mele de Aurora.

Iată ce s-a mai petrecut între timp. La 3 oct[ombrie] era vorba să mă duc la Buc[ureşti] şi Aurora m-a aşteptat, dar eu m-am dus a doua zi şi asta a iritat-o. Am stat câteva zile şi, când am vrut să mă întorc la Sinaia, a avut loc un incident neplăcut, penibil, cu un telefon pe care l-a primit Aurora, fapt care m-a împiedicat să plec în ziua aceea, ne-am certat şi încrederea mea în Aurora s-a

zdruncinat. Mi-a fost rău, l-am chemat pe Chindi şi fără voia noastră am avut o explicaţie în faţa lui.[75]

Amintirea incidentului mă înjoseşte şi îl trec sub tăcere. Am revenit la Sinaia şi, după mai multe zile de suferinţă şi mizerie sufletească, am reuşit să văd mai clar romanul meu *Risipitorii* şi am început să scriu. Îmi lipsea însă puterea şi îmi lipseşte şi acum, încât abia am reuşit, într-o lună de zile, să scriu 10-15 pagini (simt însă că mă aflu pe drumul cel bun al creaţiei) şi sper să încep în curând să merg pe el cu toată fermitatea. Pe la 18 oct[ombrie] Aurora a venit pe la mine şi, în sfârşit, a avut loc între noi doi o primă despărţire. Ea şi-a luat lucrurile din camera mea şi toate gesturile noastre vroiau să spună că de-acum înainte nu va mai fi cum a mai fost… în sfârşit, în ziua plecării am coborât la masă şi la radio se cântau – ce coincidenţă! – cântece populare de despărţire sau dragoste neîmpărtăşită. Eram senin şi împăcat, dar tocmai de aceea, fără voia mea, inima mi s-a afânat şi gâtul mi-a înţepenit, îmi curgeau lacrimile şiroaie. În sala de mese mai era cineva şi Aurora s-a speriat şi îmi şoptea insistent să mergem sus. I-am şoptit să nu se teamă, nu voi izbucni în hohote, slavă domnului, ştiu să-mi stăpânesc sentimentele.

— Nu de aceea, dar să poţi să plângi în voie, a răspuns Aurora.

După masă am urcat sus şi continuam să fiu senin şi împăcat.

Am zâmbit şi luând dintre hârtiile mele nişte note am citit versuri, cântece populare, de astă dată de mahala, despre despărţiri şi dureri, notate de altfel şi de Eugen Barbu în *Groapa,* „inel, inel de aur” şi altele.[76]

Am coborât şi am luat-o tăcuţi şi fără grabă spre gară. Lapidarele versuri mă obsedau însă şi mi-am exprimat nedumerirea de ce bărbaţii, când suferă, îşi cheamă mamele.

— Erorile vieţii îi alungă înapoi, la origine, îmi răspunde Aurora.

— Ah, am exclamat, ah! şi n-am vrut să mai mă stăpânesc şi am izbucnit în hohote.

Era o vreme minunată, soare strălucitor de toamnă, covoare ruginii de frunze căzute, pădure şi Aurora călcând lângă mine, străină şi cu sufletul uscat. Săraca de ea, se uita mereu prin preajmă, nu cumva să mă audă cineva plângând. Dar mie mi-era atât de bine, pentru întâia oară, după şase luni de chinuri fără supapă, plângeam şi mă uşuram

Am ajuns la gară, ne-am aşezat pe o bancă şi am aşteptat trenul. Soarele lumina şi încălzea severul peisaj de munte şi totul era plăcut, încărcat de nostalgie şi durere binefăcătoare. Îi mângâiam paltonul ei frumos şi îi şopteam că niciodată n-o să-l mai pot mângâia, paltonul ei drag, cu croiala lui atât de frumoasă, atât de simplă şi delicată. Mi-era din nou rău. Ne-am ridicat şi ne-am plimbat…

Apoi a venit trenul…

Aurora avea o expresie chinuită, confuză. S-a urcat în tren, ne-am îmbrăţişat, am coborât, apoi trenul s-a pus în mişcare şi am rămas singur.[77].

Ce zi minunată era!

Am urcat în oraş şi m-am plimbat multă vreme. Într-un timp m-am oprit în dreptul unui copil, lângă o curte. Copilul se juca cu un căţel, îi băga pământ pe nas, căţelul pufnea, copilul îl ştergea cu palma şi nu mai putea de bucurie.

— Prostuţule, exclama el, prostuţule!

Glasul copilului era atât de curat, încât am simţit o alinare… Copilul, văzându-mă că m-am oprit, mi-a zis „nene”, s-a luat după mine cu căţel cu tot şi ne-am plimbat împreună timp îndelungat.

Degeaba fugeam însă de ceea ce mă aştepta acasă. Pe la orele două am urcat la Pelişor, am luat masa înghiţind cu noduri, m-am retras în camera mea şi am zăcut toată după-amiaza. A doua zi mi-a fost iarăşi rău, a treia zi mai puţin, iar acum, după douăzeci de zile, şi mai puţin.

Mâine trebuie să plec la Bucureşti după bani şi să iau parte şi la şedinţa comitetului Uniunii. Cu

Aurora, de la despărţire, am vorbit o singură dată la telefon, acum câteva zile, când am anunţat-o că vin la Buc[ureşti]. Alte ştiri despre ea: Chindi a avut cu ea o discuţie pe tema despărţirii noastre şi, după părerea lui, ea nu e cu totul decisă. Înseamnă că o să mai am parte de încă alte „despărţiri", vai de sufletul meu! Dar nu, alte lacrimi nu voi mai vărsa!

Sper ca mâine să n-o găsesc acasă, după cum am înţeles, şi mai sper ca ea să fi înaintat totuşi cererea de divorţ (Chindi îmi spunea că acum o săptămână încă n-o înaintase).

Cu aceste speranţe în suflet, închei şi partea a doua a celei mai grele crize afective din viaţa mea. Care va fi rezolvarea?

Sinaia 12. XI. '58

ANEXA I

Reproducem câteva fragmente din mărturisirile pe care Aurora Cornu le face, în convorbirea cu Eugen Simion, despre relaţia ei cu Marin Preda. Unele dintre ele coincid cu cele ale lui Preda din *Jurnal intim. Partea a doua.*

„L-am cunoscut, cred, la mare, la Eforie-Sud. L-am întâlnit la cantina Uniunii Scriitorilor din Strada Romană şi am avut un mic schimb de cuvinte, extrem de neplăcut, după care ne-am ignorat unul pe altul în chip manifest. Dar era mai mult o glumă: eu când îl vedeam întorceam capul în altă parte, el întorcea spatele. Şi după doi ani ne-am reîntâlnit la mare, în condiţii foarte proaste: eu ocupam camera pe care avea el o repartiţie. Deci, el a venit să mă dea afară din casă, din patul în care dormeam de o săptămână. E adevărat că a făcut o încercare de politeţe, zicând că s-ar duce el în altă cameră, dar eu n-am acceptat ca un aproape necunoscut, Marin Preda, să-mi facă favoruri. Deci, am schimbat camera şi, cu umor, mi-am zis: «Nu suntem făcuţi să ne înţelegem, eu cu Marin Preda.» După care ne-am plimbat pe malul mării […] (pag. 98). După care mi-a cerut o limonadă pe care i-am dat-o şi el s-a îndrăgostit de mine şi cred că şi eu de el… Numai că eu plecam peste două zile sau în câteva zile, plecam la munte. După primele noastre plimbări, mi-a explicat că dacă m-a compromis e gata să mă ia de nevastă. […] El m-

a găsit când aveam cea mai mare nevoie de el. Nu ştiam bine în ce punct al vieţii mele mă aflam, încotro s-o iau, era o fază foarte neplăcută pentru mine în care eram jumătate moartă, nu mai mâneam, treceam prin viaţă jumătate dormind, jumătate suferind, totul îmi apăsa pe umeri, literatura nu mă satisfăcea. […] aveam o senzaţie de impas. Marin m-a vindecat. Tandreţea din scrisorile lui se adresează unei bolnave. […] Dacă cineva mă contraria în vreun fel, mă aşezam în pat şi nu mai mişcăm şase ore, stăteam cu genunchii la gură… […] Făcea pe infirmierul, ceea ce i-a permis câţiva ani să schimbe rolul pentru că, de obicei, era ipohondrie, avea frică de boală şi de orice altceva care ar fi putut să-i întrerupă opera. […] (pag. 103) Cred că am fost fericită. Era un om de o extremă înţelegere a femeii, era unul din rarii bărbaţi care înţelegeau femeia […] Se poate spune că n-a avut noroc la femei, dintr-un motiv sau altul. Marin era totuşi omul pe care o femeie visează să-l găsească. Era de o inteligenţă fizică pe care puţini bărbaţi o au, era de o inteligenţă sufletească pe care puţini bărbaţi o au. Era un amant perfect, era un soţ excesiv de delicat […] Era o presiune enormă să stai în preajma lui Marin Preda. O presiune pe care am resimţit-o. Marin trăia cu femeile în sensul că, desfăşurând mult farmec, le aducea un univers care era extrem de covârşitor. Îţi trebuia o presiune egală ca să rezişti la fenomenul Preda. Eu n-am rezistat, cred, din prea multă tinereţe, nu eram coaptă şi nu eram destul de puternică, nu eram egală […] Cred c-am trăit în patru ani o concentraţie de timp care la o altă căsnicie ar fi ţinut 20 de ani, dacă partenerii se vedeau mai puţin […] Noi am trăit laolaltă fiecare clipă. […] Îi plăcea muzica şi asculta douăzeci de ore pe zi cu difuzoarele bubuind în toată casa, ne spălam cu *Messa germanica,* mâneam cu *Missa solemnis,* dormeam cu *Matthaus Passion* […] În zilele, în lunile şi în anii în care lucra, el se scula

foarte de dimineaţă, îşi făcea un ceai, se rădea, se spăla, se aşeza la lucru şi scria o pagină şi jumătate până la ora 11.30 sau 12, când se ridica de la masă şi-mi citea mie pagina. Eu, care eram totuşi foarte neexperimentată în arta romanului, mă împiedicam de câte un cuvânt şi începeam să strig: «Dar cum poţi să scrii asemenea lucru, dar cum se poate aşa ceva?!…»… «Stai, stai, dar ce te supără?!… Stai să vedem…» […] Am călătorit împreună în Grecia şi în Turcia, 8 zile, cu un vapor, pe care ne-am distrat făcând farse, cu alţi colegi scriitori […] Am nişte fotografii cu Marin, în Grecia, în care el are aerul unui singuratic. El mă iubea şi mă avea nevastă, dar era singur. Era în jurul lui un aer de singurătate şi un fel de luminozitate […] (pag. 123). Ceva din amorul nostru a trecut în Polina şi omul ei, în volumul I din *Morometii* […]; a decis să refacă *Morometii* după seara în care am citit însemnările lui din tinereţe. […] Nu cred că amorul îl orbea în aşa hal şi nu cred, în general, nici până în ziua de azi, că în viaţa unui scriitor e ceva mai important decât opera lui. Şi, în mare măsură, toate astea şi necazurile sau bucuriile pe care i le pricinuiesc scriitorului sunt într-un fel instrumentele destinului, iar scriitorul ştie. Şi are detaşarea necesară de a nu sucomba unei dureri. […] În cinismul meu profund literar eu găsesc că o ocazie de suferinţă pentru un autor este o ocazie de a-l arunca în abisurile creaţiei […]; consideram că un autor profită de toate excesele de sentiment pe care viaţa i le oferă. Între altele, o despărţire. De altfel, Marin a şi scris o carte (romanul *Risipitorii* n. ed.) despre astenia lui în spital, despre despărţirea noastră, aşa încât eu eram destul de liniştită şi destul de cinică… […] (pag. 124-128). Sunt un personaj în carte, în sensul că sunt amândouă personajele. E cartea în care Marin îşi explică propria nevroză, nu? Şi o atribuie unei femei […]; el a intrat în spital să se trateze de astenie şi eu, care eram aproape tot atât de

ipohondră ca el la ora aia, am plecat la Sinaia. Din scrisoarea pe care mi-a trimis-o din spital se vede că ştia că s-a sfârşit, spera că poate nu, avea mare grijă să nu spună ceva care să mă facă pe mine să cred că vrea să-mi răpească libertatea, dar, în acelaşi timp, era un apel disperat la care eu mi-am astupat urechile şi nu l-am ascultat, şi cruzimea mea mi se pare de neînţeles astăzi. Dar nu ştiu dacă era cruzime. Poate era dorinţa de a supravieţui. Marin era o forţă, aşa delicat şi diafan cum părea, era o forţă foarte insinuantă şi foarte cuprinzătoare. Pentru un destin de femeie normală eu nu cred că ar fi fost ceva mai sublim de avut în viaţă. […] Dar despărţirea noastră a fost unul din lucrurile cele mai sublime care se puteau întâmpla. O grijă de a nu-mi lua libertatea. Trebuie să spun că eu l-am prevenit de la început că nu ştiu cât o să stau cu el, că aş vrea să rămân şi să mor singură, că, de acord, îl iubesc şi stăm împreună, dar dacă din întâmplare la un moment dat eu o să spun: «Marine, lasă-mă să plec», el să nu mă oprească. Să nu-mi facă ce am văzut că se face altora şi mi s-a făcut şi mie. Şi Marin n-a făcut-o, nicio clipă n-a spus… «Stai!» Eu i-am spus: «Marine, vreau să plec de la tine», şi el mi-a spus: «Dacă eşti drăguţă, aşteaptă până la 15 septembrie când vin eu de la spital», că intra în spital, avea o astenie foarte rea… Şi mi-a spus: «Dacă la 15 septembrie – curios că această dată mi-o amintesc – ai aceleaşi idei, vorbim atunci.» «Bine», i-am zis eu, el s-a dus la spital, eu la Sinaia ca într-un fel de spital, eu însămi nu eram într-o formă prea bună. Marin a venit, cred, pe la 15 septembrie la Sinaia şi am trăit cele mai sublime săptămâni de despărţire pe care le puteam visa. O singură chestie mi-a reproşat el totdeauna, fiindcă n-a înţeles. Eram pe drum şi Marin plângea pe la Pelişor pe-acolo, pe drum. […] şi eu plângeam, toată lumea plânge în situaţii de acestea. Dar în cazul acela plângea el şi veneau nişte scriitori către noi. Şi-atunci eu l-am luat pe

Marin şi l-am împins în spatele unui tufiş ca să nu-l vadă ei plângând, şi Marin a luat întâmplarea foarte rău: «Îţi e ruşine de lacrimile mele!» «Dar n-are nimeni voie să se bage în treburile noastre, nu mi-e ruşine de lacrimile tale!» Multă vreme după aia mi-a spus: «Ştiu eu, ştiu, ţi-am făcut onoarea să plâng pentru tine şi ţie ţi-a fost ruşine de lacrimile mele?» Şi plângeam cu toţii. Eu plângeam ca o fântână, n-am avut lacrimi mulţi ani după aceea.” (pag. 190-193).

ANEXA II

Fragment din articolul lui Marin Preda „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist", apărut în *Viaţa Românească,* nr. 6,1957, neinclus în articolul din volumul *Creaţie şi morală* din motivele bine cunoscute (numele lui Petru Dumitriu era interzis în perioada cu pricina):

„[…] Cu totul altceva se întâmplă cu *Cronică de familie* de Petru Dumitriu. Aici extravaganţa, bizareria, specificul limitativ sunt alungate cu ostentaţie. Avem un ton obişnuit, firesc, aşi spune un ton *normal,* adică oral şi lipsit chiar de elementara ceremonie artistică cu care suntem îndeobşte învăţaţi. După părerea mea, această formulă stilistică a lui Petru Dumitriu e o cucerire de valoare pentru literatura română şi influenţa acestui stil asupra dezvoltării prozei noastre nu va întârzia să se arate. Neliniştea care îl agită pe scriitor pe tema originalităţii se dovedeşte astfel a fi nefondată. Nu absenţa acesteia ar trebui să-l îngrijoreze. Voi ridica o problemă de fond privind «cronica» sa asupra căreia criticii mi se pare că au trecut mult prea uşor. Am făgăduit însă să le încalc domeniul. Aleg pentru ilustrare importantul capitol *Cariera lui Bonifaciu Cozianu.* Dintre toate tipurile sale de moşieri, acesta este, mi se pare, cel mai dezgustător. Trebuie să mărturisesc din capul locului că existenţa, chiar şi «istorică», a acestui tip uman este cel din urmă lucru, din atâtea lucruri

existente pe lume şi descrise în literatură, care să mă intereseze ca cititor. Formula «tot ce e omenesc mă pasionează» nu e aplicabilă aici, deoarece sub ochii noştri evoluează nu un om, ci o specie cu totul curioasă, care provoacă nedumerire şi greaţă. Straniu este nu că ar exista sau există aşa ceva – pe lume există tot soiul de curiozităţi, dintre care monstruozităţile nu lipsesc – ci straniu e faptul că autorul care a creat pe Davida sau care a compus un lucru atât de reuşit cum e *Salata* scapă din vedere un lucru aşa de simplu şi de esenţial când se ocupă de acest soi de Bonifaci (şi mai are câţiva în întinsa sa cronică), şi anume că nu tot ceea ce există «istoriceşte» e omenesc prin definiţie, şi ca atare demn de a fi subiect de literatură. Într-o replică celebră a lui Hamlet e conţinută ideea că nu se cuvine să aşternem pe hârtie lucruri cu totul dezgustătoare. «Pamfletarul ăsta… susţine că bătrânii au bărbi cărunte, obrazuri sbârcite, că din ochi le curge un clei vâscos ca răşina, că sunt cu totul slabi la minte şi totodată au şi încheieturile slăbite. Toate acestea, domnul meu, deşi sunt pe deplin încredinţat că sunt adevărate, nu se cuvine totuşi să fie aşternute pe hârtie» *(Hamlet,* traducere de Petru Dumitriu). E drept că Bonifaciu «se ţine bine» din punct de vedere fizic, dar moral şi mintal e mai prejos de portretul incriminat. Faptul curios e că chiar ideea tematică generală urmărită de scriitor prin acest soi de eroi este să ne «demonstreze» că d-alde Bonifaciu şi compania erau putrezi, descompuşi etc. Da, posibil să fi fost astfel – eu sunt chiar încredinţat de acest lucru –, dar n-am nicio bucurie estetică să aflu că speţa umană se poate degrada atât de mult. Aşadar, reproşul meu semnalase absenţa unei poziţii care să apere natura umană faţă de un reprezentat al ei care s-a degradat sau se degradează. E drept că există acolo un punct de vedere accentuat, anume acela al «cronicarului». El este formulat în primele pagini ale povestirii, cu un ton cam incolor, incert,

vag, tolstoian: domnul Bonifaciu Cozianu… e fotografiat într-un album de familie… II arată bine cum pornise în viaţă, cu energia, trufia şi agresivitatea care în mod vădit n-au scop nici obiect, sunt în el, în firea lui, şi-i vor trasa destinul: «firea este demonul omului». Dacă ne gândim bine, Cristos e mult mai determinist când gândeşte că demonii n-au ce căuta în om. După cum ştim, el le porunceşte să iasă din om şi ei ies şi se reped într-o turmă de porci. Eroii lui Petru Dumitriu, de tip Bonifaciu, nu sunt nişte oameni stăpâniţi de «demoni», ci o turmă biblică de porci în care, e drept, s-au refugiat demonii. Pentru a trata despre oamenii care şi-au pierdut sau sunt pe cale să-şi piardă umanitatea, cu alte cuvinte pentru a urmări degradarea naturii umane, este obligatoriu, dacă vrem să rămânem în universul artei, să facem acest lucru din punct de vedere al apărării umanităţii. Dar care este punctul de vedere al scriitorului în cazul eroilor săi de tip Bonifaciu? «Aceşti eroi, ne spune el, sunt putrezi; asupresc poporul! Iată-i cum petrec ei în chefuri şi chiolhanuri, iată-i cum comit crime împotriva poporului şi-l jegmănesc; sunt descompuşi, condamnaţi.» Aceasta este adevărat în ceea ce priveşte ideile ilustrate şi faptele descrise în cronică. Dar care este tonul? Da, sunt putrezi; asupresc poporul, dar ce manifestări colosale de energie reprezintă ei! Şi cititorul poate scoate întrebarea: oare într-adevăr sunt descompuşi aceşti eroi? Oare altcineva în locul lor n-ar face la fel? Toate clasele dominante fac la fel, ba încă ăştia sunt manieraţi şi cu puteri stilate, nu cum sunt burghezii, indiscreţi şi vulgari. Ia priviţi, de pildă, ce sublim e acest Apostolescu, cum încheie el afacerea cu Gherson, ce plăcut e… Aproape că-ţi vine să te laşi tras pe sfoară de el, numai din plăcerea de a vedea cât de manierat şi de inteligent procedează. Priviţi apoi la Bonifaciu Cozianu. Cum îl provoacă el pe X la duel şi-l omoară, aşa, pentru reputaţie, şi cum dă el ordine să fie

împuşcaţi ţăranii, şi cu muierile cum se poartă, până şi la bătrâneţe e ţanţoş, parşiv de tot! Moartea o învinge: «Boierul se aşază iar jos şi zice cu glas ciudat, mirat, ca un om care vorbeşte singur, unde nu e nimeni:

— Ce dracu mai e şi asta?»

Şi moare! Câtă energie şi putere! Cum îi domină el pe toţi! Păcat de ce-ar fi putut fi şi n-a fost. Dar nu-i nimic, lasă că ne refacem noi clanul, iată-l pe Dimitrie Cozianu, tip de mare bandit. Are un intermezzo pasional formidabil şi ştie să renunţe la femei pentru putere! E tare! Gustul forţei, combinaţii mari, cu averi uriaşe în băncile elveţiene, cu execuţii prin sugestie smerdiacovistă (Fănică Niculescu, Smerdiacov de tip modern, cu un ochi verde şi unul albastru). Şi finalul, finalul! Cu barca aia care se îndepărtează de ţărmul natal, ducând un urgisit Ulisse, un Ulisse modern, cu speranţele spulberate, cu iluziile pierdute… «înfrânt dar demn». Acesta este, în contradicţie cu ideile şi faptele, tonul, timbrul afectiv, cu care ne sunt înfaţişaţi aceşti tipi.

Spre sfârşitul cărţii asistăm la o nouă coborâre a mijloacelor. În ultimul capitol, tonul scriitorului devine, curios, vindicativ, stilul şi ideile ininteligibile. Ai senzaţia că asişti la ceva revelator, dar nu din universul artistic al cărţii, ci de undeva dintr-o realitate mică, incredibilă. Mai apoi, autorul apare deodată pe scenă, în carne şi oase, şi se spovedeşte cititorului că, dacă cumva a minţit sau a denaturat adevărul, «nici cu bunăştiinţă, nici voit» n-a făcut-o. Că ştie că această carte ar fi putut fi mai bună. Dar că nu l-au mai ţinut puterile (şi aici tonul devine de-a dreptul bizar, ca al unui actor care, nemulţumit că rolul i s-a sfârşit, prelungeşte scena cu text propriu, primejduind spectacolul) că aşa cum este această carte se datoreşte nu lui, autorului, ci cui l-a născut, cui l-a învăţat, cui l-a făcut om, cui a stat lângă el, oamenilor din toate cinci continentele, de

toate rasele, de toate credinţele etc. etc. Criticile care ascund unui scriitor lipsurile unei lucrări atât de extinse cum e *Cronică de familie* sunt extrem de dăunătoare, nu numai pentru autor, ci şi pentru dezvoltarea generală a prozei noastre. Fireşte, un scriitor nu merită să fie supus la fiecare carte unei analize necruţătoare a lipsurilor. Nu i-ar folosi la nimic, ba s-ar putea chiar să-l deruteze şi să-i stânjenească serios creaţia. Nu e cazul la *Cronică de familie*. Trebuie neapărat ca romanul românesc realist-socialist să se dezvolte cu succes, acum cât suntem tineri. Mai târziu vom deveni cu siguranţă impenetrabili la critică. […]”

ANEXA III

Reproducem din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 54-55, un fragment dintr-o scrisoare trimisă Aurorei de Marin Preda, în care prozatorul îşi exprimă nemulţumirea în ceea ce priveşte reuşita artistică a romanului *Morometii.*

12-13-I 1955

[…] Ascultă-mă, iubita mea, de fapt, eu nu ţi-am spus încă despre ce e vorba, pentru asta îţi scriu, sperând să reuşesc să mă fac înţeles prin… Fiindcă acuma ştiu, punctul meu de vedere e foarte greu de înţeles şi numai cineva care vrea să fie atent cu mine, care e aproape de mişcarea sufletului meu poate să mă ajute.

Eu ştiu acest roman pe dinafară, cu toate că nu l-am citit niciodată pagină cu pagină până la sfârşit. Nu am fost niciodată tentat să fac acest lucru. Nu m-am simţit atras. Iată deci cheia care explică de ce nu l-am publicat şi problema care mă nelinişteşte, dacă e bine să-l public sau nu.

Faptul mi se părea şi mi se pare şi acum că demonstrează viaţa scurtă pe care o are acest roman. El a trăit pentru mine doar cât l-am scris. Odată scris, viaţa lui s-a consumat, alte probleme mi s-au pus. Faptul de a nu fi fost tentat să-l recitesc e o dovadă, fiindcă, de pildă, *întâlnirea din Pământuri* am recitit-o deseori cu interes. Tot aşa, m-am gândit eu, va fi şi pentru cititor. II va

citi, îi va face o bucurie, cum mi-a făcut şi mie când l-am scris şi, după aceea, după lectură, gata, cititorul îl va uita. Cititorul nu-l va purta în conştiinţă, cum poartă de pildă o carte ca *Anna Karenina* sau *Moartea lui Ivan Ilici,* cărţi care crestează sufletul, se implântă în el, îl schimbă şi devin parte componentă a conştiinţei umane. […] Eu nu pot să nu ştiu deci *ci Moromeţii* mei nu pot produce asemenea turburări şi zguduire de conştiinţă. De unde ştiu? De-acolo că, scriindu-l, eu însumi n-am avut, n-am trăit asemenea turburare şi n-am urmărit asemenea scop. Ce se întâmplase însă? După aceea, în viaţa mea s-au produs asemenea turburări şi atunci mi-am amintit de zguduiri asemănătoare petrecute în lumea satului şi chiar în propria noastră familie, zguduiri care au rămas în afara acestui roman. Ceea ce am făcut eu în acest roman e numai expresia bucuriei de a exprima viaţa, dar nu şi a efortului de a o crea. […] lipseşte ceva […] Este foarte curios să te uiţi în manuscrisul acestui roman. Foarte rare ştersături, pagini întregi scrise fără efort… foarte redusă intenţie de dramatism; foarte vagă intenţia de a sparge acel univers închis al *Moromeţilor* (limitare a universului sufletesc) toate acestea sunt foarte clare acum. Ori, suferinţele morale ale oamenilor de la ţară, cunoscute de mine în copilărie şi în parte trăite de mine, constituie azi răul subteran care dă conştiinţei mele echilibru şi scop a dezvălui acest rău subteran, a-i explica originea, a arăta încotro curge şi a sparge placa de plumb care împiedică conştiinţele oamenilor să priceapă sensul mişcării. Serveşte oare acest roman, acest prim volum, acest scop? Iată întrebarea.”

ANEXA IV

Reproducem scrisoarea din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 82-87.

„15 septembrie 1956

Dragă Aurora,

Iată, îţi scriu o scrisoare. Mă duceam în oraş şi m-am gândit că în oraş e poştă, care joacă un anumit rol în viaţa oamenilor – las la o parte faptul că scrisorile îţi plac atât de mult (când mă gândesc cât de mult îţi plac, îmi lasă şi mie gura apă după o scrisoare şi tocmai de aceea îţi scriu, după principiul femeii aceleia din Moldova care era încredinţată că, dacă îmi dă mie un colac, i-o da şi băiatului ei cineva un alt colac în altă parte). Aşi vrea să-ţi transmit nu mari sentimente şi nici mari idei, pentru că sentimentele şi ideile mele sunt prea vii în această perioadă a vieţii şi m-aşi frige eu însumi inutil cu ele, ci sentimente şi idei aşi zice obişnuite, adică de toată clipa, cum ar fi, de pildă, faptul următor: într-o zi aveam un bon în plus şi am luat de la masă un doboş, crezând că o să-l mănânc mai pe seară. Nu l-am mâncat mai pe seară şi fireşte că, după aceea, nu l-am mai mâncat, zicând că e vechi. «Ce să fac cu el?» mi-am zis. Se uscase şi m-am gândit să-l arunc pe geam. Atunci mi-am amintit de experienţele mele cu vrăbiile de acum patru ani şi am pus frumos doboşul pe fereastră. Ei, să vezi cum vin şi ciugulesc din el –

îţi spun că e uscat de tot – sunt aproape 2 săptămâni şi nu-l mai isprăvesc. Vin câte două-trei, ciugulesc, mai zboară făcând un voltaj de câţiva metri şi iar ciugulesc şi se uită în toate părţile fără niciun rost. De câte ori mă uit la ele îmi aduc aminte de Cane{78}, şmecherul, care cânta după concertul de vioară de Mozart, cânta de mama focului, dacă mai ţi-aduci aminte. Mare şmecher cum se uita îndărăt, gâfâind cu pliscul deschis să vadă – îl prind sau nu-l prind. Pe urmă ies la iarbă (ies la iarbă e un mod impropriu de exprimare când e vorba de oameni), vreau să spun ies la soare la poiana aceea de lângă parc şi citesc din Keyserling, caut să mă împac cu natura. Keyserling ăsta zice că noi, europenii, avem sentimentul de stăpânire a naturii, în vreme ce asiaticii ar avea anumite avantaje din faptul contrariu. Sentimentul de stăpânire a naturii are un singur dezavantaj: când eşti obosit, îţi dai seama că nu eşti deloc stăpân, că natura e indiferentă etc. etc. – Tertulian scrie la studiul său, Toma G[eorge] Maiorescu{79} se plânge că, de când cu accidentul acela de motocicletă, nu-l mai ajută memoria, Adrian Rogoz{80} are o nevastă{81} pe care a lovit-o odată un camion şi în cădere şi-a fracturat ceva la craniu – altfel simpatică, nici nu merită Rogoz-papură ăsta aşa o femeie care-l ocroteşte şi-l ţine de rău. Iară eu? Eu, epigonul, îţi spun, fac chestii de-astea. De pildă, mă duc la centrală şi stau acolo o oră-două, ascult cum se plânge mereu fata aia că băieţii din ziua de azi nu sunt serioşi, că nu se poate îndrăgosti de niciunul, dar că tare ar vrea să se îndrăgostească şi că nu ştie ce să facă: are 21 de ani şi viaţa trece…

A! ţi-am spus ce enervare m-a cuprins terminând *Adolescentul.* Eu am citit Dostoievski la 20 de ani şi n-am rămas cu impresia unui slavofilism atât de îndârjit şi vindicativ. Ah, Dumnezeule, expansiunea naţională e oribilă chiar şi la un geniu, darămite la modeşti scriitori unguri

sau sârbi, ca să nu mai vorbim de şi mai modeşti polonezi şi cehoslovaci. Bineînţeles că nu sunt în dispoziţia de a admira posturile frenetice şi nesfârşitele teorii pe care le *faze. Adolescentul;* nici pe *monsieur* Versilov, care consideră cu îngâmfare pe Herţen, în timp ce el, Versilov, ar fi reprezentantul aşa-numitei *la pensée russe*. Fireşte că mi-e foarte uşor să strâmb din nas, după 80 de ani de la apariţia romanului; când *la pensée russe* cea adevărată, tocmai aceea pe care a determinat-o cu atâta violenţă scriitorul, a făcut ceea ce vedem astăzi cu toţii. Concluzie: ideile sociale rod operele de artă pe dinăuntru când istoria infirmă aceste idei, iar, când le confirmă, nu mai au niciun haz.

Dar iată-mă târât în ceva care frige, să las asta! Două lucruri teribile în acest roman, se vede cât colo inspiraţia ca un fulger brăzdând cerul: «ideea» *Adolescentului* de a deveni Rotchild şi visul lui Versilov apropo de *Acis şi Galateea,* tabloul lui Claude Lorrain.

Vezi, el însuşi, Dostoievski visa – a visat – un astfel de tablou teribil al unei umanităţi fricoase. Cât despre previziunile lui despre noi, cei de azi, care suntem «orfelini» şi «singuri», când ne vom iubi şi ne vom strânge unul în altul, ha, ha, ha, gândeşte-te ce mult ne iubim noi, Aurora Cornu pe Zaharia Stancu, Preda pe Paul Georgescu, cum ne strângem noi toţi unul într-altul, ha, ha, ha! Nici cel mai catastrofal şi profetic geniu nu poate epuiza de surprize natura umană mai mult decât câţiva ani în preajma epocii sale; alţi bani, altă distracţie, niciun vis nu se realizează, nicio profeţie nu se îndeplineşte exact. În ceea ce mă priveşte, eu profetizez, totuşi, că mai trainică decât orice rămâne capacitatea omului de a visa necontenit şi de a crea, iar cât priveşte restul, nimic în afară de artă nu rezistă surprizelor cu care năvăleşte generalitatea în istorie. Ah, trebuie căutat secretul artei trainice, celei mai trainice arte care

se poate crea, trebuie căutat, trebuie negreşit căutat…

Dar iată că, scriindu-ţi, n-am mai plecat din oraş şi abia mâine… Ce nostimă e ideea aceea că noi suntem «orfelini» şi «singuri» (adică nu mai avem pe Dumnezeu!), că ne strângem unii în alţii… M-aşi amoreza din nou de Dostoievski, numai pentru pasajul acesta, dacă n-ar fi atât de violent antieuropean. Nu m-am ţinut de cuvânt şi tot am scris ceea ce nu vroiam. Ca să mă pedepsesc, nu voi încheia scrisoarea şi voi continua, cum am spus de la început, cu idei şi sentimente toată clipa.

Aşadar, să continuăm. Au fost aici nişte nemţoaice studente, care acolo la Leipzig învaţă limba română şi deci o rup niţel şi pe româneşte. Nae – vreasăzică Tertulian – că hai să facem cunoştinţă cu ele. Am făcut şi ne-am plimbat câteva ceasuri pe alei, eu plictisindu-mă copios, căci Nae o mai rupea şi pe nemţeşte şi el întreţinea deci toată conversaţia. Notă: erau, toate, urâte […]

Ţi-am spus la telefon că am fost la stână, aşa că nu-ţi mai relatez amănunte. Unul singur: natura, ca un templu cu stâlpi vii, vreasăzică pădurea pe care o străbătea, îmi dădea teribile ameţeli (plăcute de astă dată) şi mă cutremuram de emoţie, tremuram literalmente şi mă simţeam primit de copaci cu priviri familiare. Tot timpul m-am gândit la poetul *Corespondenţelor*. Sus la stână e o fântână şi lângă fântână un jgheab de brad. Era plin cu apă şi apa era curată, m-am descălţat şi am intrat în ea şi ridicam picioarele; mii de mărgăritare se rostogoleau şi se topeau în cadrul alb şi curat al lemnului de brad. Vreasăzică remarcă fraza:

Sus la stână,
E o fântână,
Şi lângă fântână
Un jgheab de brad.

Să-ţi mai baţi joc de mine că sunt chiar aşa o cizmă în poezie!

La întoarcere, mademoiselle Adriana, vreasăzică fata Tamarei Gane, mi-a cântat tot timpul din Yves Montând, pe toate le ştia, mai ales pe acelea cu nuanţă de amintire şi melancolie. Mi-a făcut destul rău, căci le cânta cu mult partipris şi mi-am amintit cum mi-ai – pardon, căci nu *mi-ai,* ci *ai* – cântat tu la mare când ne-am cunoscut, dar nu puteam să fac nimic, fiindcă îmi şi plăcea în acelaşi timp, nu puteam să-i zic să tacă, aşa ca tipii aceia care, vezi dragă doamne, nu pot să suporte cutare cântec. Încât chiar am pus-o să repete unul care era sfâşietor de frumos şi de banal, cu frunzele galbene care însoţesc amintirea şi nu mai ştiu cum zicea, îl cânta cu mult sentiment. Fii sigură că tabloul era demn de mine, eu nu fac niciodată lucruri nereuşite, o luam înainte şi madame Gane rămânea în urmă cu Longfellow ăla, că nu putea să coboare prea repede, iar eu mă aşezam pe un copac doborât, fata cânta şi amintirea mea zbura vioaie şi jucăuşă şi parcă auzeam foşnetul valurilor şi parcă vedeam – îţi aduci aminte? – podul de aur peste mare în dimineaţa aceea în care m-am îndrăgostit. Cu o putere misterioasă, developam negativele şi mă uitam la fotografii uimit şi distrat, mă uitam şi nu credeam, parcă aş fi trăit totul în altă viaţă. Unde e Aurora? Cine e Aurora? Ah, dar iar scriu ceea ce nu vreau şi, ca să mă pedepsesc, voi continua cu idei şi sentimente de toată clipa şi te rog să fii sigură că-mi voi ţine cuvântul. Ce spuneam? încetul cu încetul îmi recapăt forţele. Într-o zi, mi-am privit mâna şi mi-a plăcut de ea. Mi-am adus aminte de mâinile tale ciudate, am clătinat din cap, şi mi-am văzut de treabă.

Astfel dar, sâmbătă seara l-am văzut la televizor dirijând pe Sir John Barbiroli şi am fost impresionat, mi-a plăcut în mod deosebit în astă seară – căci între timp am întrerupt scrisoarea şi

am fost la masă – l-am văzut pe Mândru Katz[82], şi trebuie să menţionez că nu mi-a displăcut de loc, ba dimpotrivă.

Joc şah, mă plimb, mă gândesc, scriu, citesc, mă uit pe geam, mă duc la masă, mă întorc, dorm, visez, casc, îmi iau pulsul, râd, mă întristez, discut cu Nae, nu fac nimic, mă întind, reflectez, mi-e dor, telefonez, comunic, ascult, mă duc prin oraş, mă copleşesc amintirile, mă uit pe cer, tresar, urmăresc norii, ah, urmăresc norii, mă scol dimineaţa, cad pe gânduri, mângâi pisica… Pisica?

«Şi ne vom lua o pisică!» Cine a avut exclamaţia asta? Mă apucă râsul, ştii cine a exclamat aşa, veneam de pe Ana Davila… Ehe, mă opresc la timp, căci iar era să încep să scriu ce nu vreau.

Şi acum, ajungând la sfârşit, vă foarte mulţumesc pentru vizită căci te-am privit tot timpul aici la mine, ascultându-mi micile evenimente – îţi zic la revedere şi, dacă ţi-a displăcut ceva, nu lua în seamă şi nu mă pedepsi, ci pentru că e bine să pedepseşti numai pe vinovaţi.

În adins nu te întreb ce faci şi nu te comentez, nu mă interesez, e avantajul celui ce scrie, m-am ocupat numai de mine. He, iar dacă îţi place aşa, e şi mai bine, ne plimbăm într-un univers încărcat cu sensuri şi certitudini. Iar dacă nu-ţi place, nu mai e aşa bine, dar se poate corecta.

Acum e noapte şi s-a făcut târziu, e ora 12, nu te mai văd, te-ai culcat, ai dispărut în universul tău. Noapte bună! Mi-e dor de măgari. Când m-am îndrăgostit de tine, un măgar acompania simfonia concertantă a iubirii mele în fiecare noapte. Sufletul se înalţă sus, sus, inima bătea şi… şi… deodată se auzea hi-ha-ha-ul măgarului!

Acum, dimpotrivă, se aude doar revărsarea apelor cristaline care curg, curg – şi acompaniază simfonia concertantă a însănătoşirii şi regenerării mele. Mâine te voi vedea? îţi sărut ochii.

Marin”

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *RISIPITORII*

21 sept[embrie] ’58 – Sinaia[(83)]

Un fost aviator povestea acum câteva zile cum procedau nemţii în luptele aeriene în 1944. Luau tineri de 20 de ani care abia ieşiseră din şcoală şi îi trimiteau în luptă. Tânărul hitlerist, dacă scăpa cu viaţă – e vorba de cel care se distingea în această primă luptă – era recompensat imediat, bani mulţi, „Crucea de fier”, avansare în grad – toate acestea îndată ce ieşea din carlingă. La douăzeci de ani un tânăr are puţină raţiune. Cu acest procedeu nemţii dispuneau şi de această puţină raţiune şi a doua zi „eroul” urca din nou în avion şi săvârşea acte neliniştitoare care îi făceau pe aviatorii noştri să parieze câte „Cruci de fier” mai are de trăit. De obicei, nu mai mult de trei, după care urmau onorurile, îngroparea, discursul comandantului şi, undeva între prieteni, câştigarea sau pierderea pariului la aviatorii români. Pariul se făcea pentru o zi, dacă neamţul avea să mai ia sau să nu încă o Cruce de fier.

Mă gândesc: să admir sau să detest această incapacitate a românului de a-şi pierde capul? Iar, mai departe, să admir sau să detest incapacitatea lui de a face tragedie măreaţă? Pe de altă parte, mă întreb dacă am dreptate să pun problema în felul acesta şi dacă nu cumva scap din vedere condiţiile concrete şi psihologia generală din acea perioadă. Nemţii pierdeau războiul. Românii asistau făcând pariuri cum apunea „măreţia” germană şi aveau motive să nu se impresioneze de fleacuri cum erau

acelea referitor la sacrificarea organizată a tinerilor de către nemţi. Când căruţa se duce de râpă, asemenea manifestări trebuiesc tratate cu pariuri. Am impresia că trebuie să admir această înţelepciune şi să izbucnesc în hohote de râs imaginându-mi dialogul:

— Vasile, ce crezi, mai ia o Cruce de fier?

— Mai ia o cruce, dar de lemn.

— Mă, mai ia!

— Pariez că nu.

— Pe cât?

Ceva asemănător, dar de-o evidenţă de astă dată impresionantă, mi-a povestit Mihale de pe frontul de la Buda-Pesta. Unitatea română apăra flancurile unei mari unităţi ruseşti care ataca cu centrul. Atacul, văzut dintr-o parte, era teribil ca măreţie. Ruşii se ridicau în valuri succesive într-un neîntrerupt „uraaa", că ţi se făcea părul măciucă. Inamicul, el însuşi fascinat de spectacol, uita să mai tragă şi în unele locuri o lua chiar la fugă, însă cadrele nemţeşti, călite în luptă, după primele clipe de buimăceală, ordonau rezistenţa şi tragerea începea. Nimic însă nu-i mai oprea pe ruşi, care cucereau poziţia, dar, Dumnezeule, cu ce pierderi. Asemenea luptă nu puteau şi nu voiau niciodată să dea românii. Târându-se încet pe burtă, în tăcere, pâş-pâş, cu câteva plutoane în loc de regimente, ai noştri se infiltrau pe mai multe direcţii de atac şi, când apăreau, inamicul era cuprins nu de-o zăpăceală psihică, ci de una strategică. Poziţia era cucerită cu minimum de pierderi. Aşa se explică de ce ruşii au încredinţat alor noştri urmărirea nemţilor în Cehoslovacia, în Tatra, unde atacurile în stil „balşoi" ar fi fost de-a dreptul catastrofale. Povestirile de război ale lui Mihale[84] arată această trăsătură admirabilă de caracter a românului: înţelepciunea însoţită, la nevoie, de eroism. În sfârşit, îmi dau seama că fac comentariu naiv pe istoria naţională care, de la Mircea cel Bătrân şi

Ştefan cel Mare până la… ei? Până unde? Aici m-am înfundat.

1 octombrie [1958].

Tertulian povesteşte revelator despre boala şi moartea lui Camil Petrescu.[85]

Se afla internat şi tocmai primea vizita d-rului Lupu. Dar, mai întâi cum a apărut boala. Cu cinci-şase ani înainte, Camil Petrescu a căzut pe stradă în faţa Bisericii Albe şi medicii l-au sfătuit să se odihnească. În loc să se odihnească, scriitorul nostru a început să lucreze la Bălcescu (*Un om între oameni*[86]) şi astfel se face că într-o bună zi survine infarctul. Internat deci în spital (sau în sanatoriu), Camil Petrescu este consultat de medici şi se stabileşte diagnosticul. Numai că asta era valabil pentru ei, pentru medici, şi bineînţeles că pentru Camil nu. Drept care scriitorul nostru face rost de o mulţime de tratate medicale şi se pune pe studiat: semne de întrebare, sublinieri cu creionul roş-albastru, acolade. Se înţelege de la sine că în tot acest timp bolnavul refuză orice medicaţie şi nu se supune nici unei discipline spitaliceşti. Primele consecinţe nu întârzie să apară: boala se agravează, iar medicii refuză la rândul lor să-şi ia răspunderea tratamentului şi îl părăsesc. Asta însă, departe de a-l cuminţi pe bolnav, dimpotrivă, îl face să persiste în convingerea pe care şi-o formase, şi anume că de fapt nu prea se ştie ce boală are. Singur dr. Lupu a înţeles că viaţa unei personalităţi importante a literaturii române, cum era aceea a lui C[amil] P[etrescu], merita să facă pe un medic să treacă cu vederea atitudinea acestuia şi să persiste în a-l asista, împotriva chiar a voinţei bolnavului. Tertulian s-a întâmplat ca tocmai atunci să fie în vizită la C[amil] P[etrescu], când dr. Lupu venise cu intenţia fermă de a-l convinge pe bolnav să urmeze tratamentul.

— Dumneata, zice, n-ai voie să umbli, dumneata trebuie să stai culcat.

— Să stau culcat? se miră C[amil] P[etrescu]. Pentru ce? Dumneata îmi recomanzi mie să fac un lucru care corespunde unei ipoteze a dumitale.

— Ce ipoteză!? exclamă doctorul iritat şi nedumerit. Dumneata ai avut un infarct, orice student de anul trei poate să diagnosticheze un infarct, nu e vorba aici de nicio ipoteză!

— Ba da, am să-ţi dovedesc că e o simplă ipoteză, dumneata îmi spui mie să stau culcat întrucât asta, la boala mea, îmi face bine. Ori eu, îndată ce mă întind în pat simt că mi se face rău, că totul îmi cere imperios să mă ridic şi să fac mişcare şi că, dimpotrivă, nu repausul, ci mişcarea îmi face bine.

Doctorul abia îşi stăpânea iritarea.

— Ce mă interesează pe mine ce simţi dumneata cu celelalte organe, când mie îmi trebuie ca un singur organ, care e bolnav, să stea într-un repaus absolut? Dumneata nu înţelegi, continuă doctorul cu toată răbdarea de care era în stare, dumneata nu înţelegi că… domnule, dumneata – văd că ai acolo sub perină o mulţime de tratate – dumneata ştii ce e o inimă ca organ, ai aflat măcar atâta lucru? Dumneata, când faci mişcare, inima dumitale trebuie să suporte această mişcare, să facă faţă legilor mişcării şi ale gravitaţiei, ori, când pe inima dumitale s-a produs o rănire, o spargere a unui vas, dumneata îţi dai seama că numai repausul… Dar ce discut aici cu dumneata! în faţa mea, acum, vi se va face injecţia cu medicamentul prescris… Da, şi n-aveţi voie să citiţi. Aţi citit acele tratate şi n-aţi înţeles absolut nimic, sunteţi un caz tipic de… Soră! ordonă doctorul, faceţi injecţia.

— Nu voi face injecţia, protestează bolnavul. E formidabil! Mi se aplică un tratament abstract când eu sunt un bolnav concret care simt că tratamentul e greşit, îmi face rău.

— Ce vă face rău?! întreabă doctorul încet, cu un dispreţ abia stăpânit.

— Injecţia. Injecţia îmi dă temperatură! exclamă bolnavul. Injecţia e destinată să-mi facă bine şi când colo îmi dă temperatură.

— Nu mă interesează temperatura dumitale! spune doctorul cu un glas fără ocol, în timp ce sora se apropie cu seringa. Acum trebuie să faceţi injecţia şi să staţi culcat. Dumneavoastră aveţi o boală pe care un student din anul trei o diagnostichează şi o tratează ca şi mine, care sunt medic cu experienţă. Dumneavoastră o să vă faceţi bine şi puteţi pe urmă să umblaţi cât vreţi, dacă respectaţi tratamentul.

În acest timp, Camil Petrescu primea injecţia şi asculta cu nerăbdare. Şi mereu acelaşi lucru, că nu se ştie dacă e vorba de infarct, că e posibil să fie şi infarct, dar că tratamentul de infarct o fi el bun aşa în general, dar în cazul de faţă e dăunător, că ameliorează ceva, dar turbură şi agravează altceva, o ştie, o simte etc. etc. O totală neîncredere care ar fi dezarmat pe orice medic.

După plecarea drului Lupu, Camil Petrescu se ridică din pat şi începe să se plimbe.

— Habar n-au de nimic, nimic nu ştiu, e o absurditate, eu îi spun că fac temperatură, da, uite, poftim! exclamă el, arătând termometrul. Am spus eu! Am spus!

Astfel s-a purtat tot timpul şi nu înceta o clipă să se îndoiască de capacitatea medicului şi să se încreadă total în capacitatea sa. Rezultatul, fireşte, a fost că şederea în spital nu i-a folosit la nimic şi singur a cerut să i se dea drumul. A venit acasă şi a început să umble, se ducea chiar la adunări (la „Contemporanul” povesteşte G. Călinescu).

Curând a survenit, după cât se pare, un al doilea infarct, fatal. Era acasă şi au fost chemaţi medicii. Bolnavul a refuzat cu aceeaşi îndârjire orice ajutor şi, la insistenţele soţiei şi ale celor de faţă, se spune că ar fi strigat să fie lăsat să moară liniştit, cu

sensul că orice intervenţie medicală n-ar face decât să-i sporească chinurile. Tertulian spune că l-a impresionat adânc scena cu doctorul, căci se simţea cum omul şi-o face singur, cu perfectă şi totală imposibilitate de a percepe primejdia. Încrederea fără limite în propria-i raţiune şi neîncrederea în raţiunea altora, mod de a fi care l-a caracterizat cât timp a trăit, a fost un mod autentic, căci i-a scurtat viaţa cu cel puţin cincisprezece ani. Era un om viguros, bine clădit şi la 60 de ani arăta cum arată alţii la 45.

14 octombrie [1958].

Îmi fac planul unui roman pe care îl coc de multă vreme. Titlul provizoriu este *Risipitorii*{87} şi vrea să zică cei ce fac risipă cu sentimente şi idei şi cei ce risipesc sentimentele şi ideile altora; mai pe scurt, va fi vorba de tot soiul de risipitori, pornind de la ideea că românii sunt nişte oameni foarte înzestraţi, dar care risipesc darurile cu care i-a înzestrat natura, atât pe ei, cât şi pământul pe care îl locuiesc şi care e o grădină.

Dr. Brătescu{88}. „Nu voi ajunge niciodată un mare savant, mi-am greşit drumul. Ceva mare trebuie negreşit să ajung, dar nu prin medicină, nu voi putea niciodată să concurez cu doctorul Sârbu sau cu doctorul Sălcianu{89}.”

Tudor şi Filomiţa{90}. Un cuplu valenodal{91}, dar mai umoristic.

Motto. România e o grădină şi românii nişte risipitori.

Notă. Marea dificultate în construirea unui roman este să-ţi găseşti eroul potrivit şi acţiunea potrivită care să-ţi soarbă toată puterea de gândire şi toată afectivitatea. Altfel dai pe de lături, munceşti ca pentru aur şi scoţi doar argint sau

poate chiar mai rău. Exemplul cel mai fericit mi se pare că este Hamlet, unde construcţia şi eroii reprezintă pătratul ideal în creaţie, adică unitatea dintre idei (1), sentimente (2), formă (3) şi viziune dramatică (4) – luate fiecare în parte, detaşate, nu mai au aceeaşi valoare, pălesc, „a fi sau a nu fi” poate să sune la fel de ridicol ca şi sărmana gândire a lui Vlahuţă „nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei”.

Partea întâia

Introducere. Biografii. Apare istoria căsătoriei Constanţei, istoria soţului ei, doctorul Brătescu (reţine din tinereţea lui actul de voinţă prin care a distrus amorul cutărei fete de la spital aflând că fata se compromisese la verificări), apoi istoria lui Valeriu (Vale) şi a vărului său Gaby, în care apare Anda, precum şi istoria lui Tudor[92] şi a Filomiţei, precum şi relaţiile de familie – nemulţumirea surdă a tatălui contra cuplului Tudor-Filomiţa.

Partea a doua

Drama Constanţei, părăsită de soţul ei, doctorul Brătescu, începe. Paralel, vărul ei, Gaby, o cunoaşte şi se îndrăgosteşte de Mimy. Dr. Brătescu îşi „aranjează” afacerile, divorţ şi îl roagă pe doctorul Sârbu s-o trateze pe Constanţa, ştiind sigur că doctorul se va îndrăgosti de ea. Între timp, el se căsătoreşte cu una din fetele Anei Pauker şi este numit consilier de ambasadă la Moscova. *Visuri mari, întrucât se şopteşte că soţia sa e fata nelegitimă a lui Maurice Thorez*[93].[94] În acest timp, Vale află de la Anda ce s-a întâmplat în primăvară între ea şi Gaby. Vale înregistrează: „Săraca, şi-a jucat piesa şi acum şi-a pierdut capul.” Vale, fireşte, îşi apără cu fermitate marile bucurii intelectuale pe care le trăieşte studiind. Scurt popas Filomiţa şi colectivizarea, tatăl se duce la C.C. să-l

reclame pe fiul său Tudor, preşedinte al unui sfat raional [din regiunea] Buc[ureşti].

Partea a treia[95]

Drama Constanţei continuă, luând o formă zguduitoare (întâlnire cu mama ei), vizitele tot mai dese ale doctorului Sârbu o ajută să iasă din boală. Doctorul, într-adevăr, se îndrăgosteşte de ea. Paralel începe istoria dezagregării afective a lui Gaby (vezi scenariul), intriga de la uzină cu Vale şi plecarea acestuia la Hunedoara. Anda vine după el fără veste. Şi, în timp ce un amor se descompune, Gaby-Mimy, altul înmugureşte, Vale-Anda, şi, în timp ce Constanţa, eroina, se ridică, doctorul Brătescu se prăbuşeşte – (1952, devierea de dreapta când a căzut Ana Pauker)[96]. Finalul romanului poate fi încheiat de Mimy prin scena despărţirii – cu filosofia risipei – (Tudor e omorât de ţărani)[97].

Notă. Trebuie folosit *contratimpul,* în sensul în care în muzică e folosit *contrapunctul,* altfel toate aceste instrumente ale gândirii şi simţirii mele, atât de diferite între ele, aceste personagii nu vor scoate o melodie de ansamblu inteligibilă.

Notă. O mare economie în folosirea adjectivelor şi adverbelor – atenţie la tonalitate şi la stil[98]: cu cât un scriitor cunoaşte mai bine universul pe care îl descrie, cu atât are un ton şi un stil mai firesc, mai familiar şi, dimpotrivă, cu cât îl cunoaşte mai puţin, cu atât e mai „literar”. Să nu ignor că, oricât ar fi de bun un stil literar, el nu poate ascunde decât pentru cititorul mediocru carenţa cunoaşterii în adâncime. În cazul meu nu trebuie, printr-un stil literar, să-mi creez singur dificultăţi: vezi *Moromeţii, imită*[99] *de-acolo tonul familiar, expunerea simplă*.[100]

Material de folosit: *Ana Roşculeţ,* cap[itolele] I şi VII.[101]

Doctorul Brătescu: „Pentru a cuceri (a învinge) lumea, e suficient să te învingi pe tine însuţi.”[102] (Dostoievski)

Expansiunea eului[103]: Dorinţa noastră de a ne „realiza” nu este în fond altceva (pentru că nu duce altundeva) decât identificarea cu cosmosul. Dorim ca tot ce este „eu” să fie prezent în toate, în nevastă, iubită, în prieteni, în cei apropiaţi şi, bineînţeles, să jucăm un rol hotărâtor în viaţa a cât mai mulţi oameni pe o perioadă cât mai mare de timp, atât cât trăim, cât şi după moartea noastră; dacă se poate, chiar ca faptele noastre să dăinuiască în eternitate.

18 oct[ombrie] [1958].

Dimineaţa Vale îşi începuse ziua ca de obicei, dar la uzină auzise de întâmplarea cu Filomiţa.

Trebuie exprimată ideea că generaţiile noi nu au timp să preia restanţele nerezolvate ale generaţiilor vechi. Că lumina care ar ţâşni în chestiunea bătrânului Mihoc[104] nu i-ar folosi cu nimic lui Vale, ea trebuie să ţâşnească pentru cei aflaţi în conflict, pentru Mihoc, Anghel şi compania, aducând fericire sau nefericire pentru parteneri – asta nu mai interesează. Cât despre generaţiile noi, ei au alte probleme, deşi aceleaşi. Nimic nu e mai revelator decât vitalitatea cu care urcă generaţiile noi în istorie, dar, de asemenea, nimic nu e mai sublim decât surâsul cu care privesc generaţiile vechi această vitalitate.

Pentru final, teoria generaţiei unite bazată pe:

I Grupul – Vale, dr. Sârbu, Constanţa, Mimy, Anda;

II Grupul – Anghel, Filomiţa, Gaby, dr. Brătescu.[105]

Se sugerează sentimentul că solidaritatea umană este un fapt care se bazează pe creaţie: dr. Sârbu are conştiinţa că face un lucru util ca medic, în timp ce dr. Brătescu nu mai face nimic util, fiind căzut din pricina instabilităţii politice, Constanţa de asemeni, pe câtă vreme Gaby etc.

„Trăiască tovarăşul Stalin şi tovarăşul Chivu Stoica.” Bătrânul se duce şi află povestea Filomiţei.

22 oct[ombrie] [1958].

În unele momente cazangiul Mihoc credea că lumea întreagă trăieşte într-o profundă eroare, începând cu cei din preajma sa şi sfârşind cu guvernul din perioada ’33.

Acţiunea se petrece în 1954.

Mihoc bătrânul are un complex de inferioritate] în chestiunea conducerii. Neîncredere în forţele clasei sale. 1890-1893

Petrică Sterian – 1893-1953 = 60 ani
Vale Sterian -1930-1953 = 23 ani
Constanţa -1926-1953 = 27 ani
Anghel -1922-1953 = 31 ani
Mama -1895-1953 = 58 ani
Dr. Brătescu -1922-1953 = 31 ani
Gaby Gherghi -1930-1953 = 23 ani
Dr. Sârbu -1922-1953 = 31 ani

Câteva formule ale bunicului:
— *Omul să fie om, dacă nu, îl dau dracu’ de om.*
— *Munciţi dacă vreţi s-aveţi.*
— *Dacă aveai să faci ceva, fă!*[106]

Ajuns la a lui poartă
Văzu vreo câţiva vecini
Care lui i-au spus
Că mama lui e moartă
Atunci el a căzut cu faţa la pământ
Plângând îşi smulgea părul
Vai, ce-am făcut
Pe mama am omorât
Lăsând să-mi ducă dorul
Clopotele să nu tragă
Din pahare să-mi sunaţi
Lumânări să nu-mi aprindeţi
Numai ţigări să fumaţi
Şi cu berea cea spumoasă
Pe faţă să mă udaţi.[{107}]

25*[{108}] *octombrie [1958].

Vale:

— Constanţa, aş vrea să-ţi spun ceva foarte important pentru tine, dar nu ştiu dacă ai să mă înţelegi. Fă o sforţare şi încearcă să mă urmăreşti cu toată puterea gândirii tale.

— Dacă n-am să înţeleg, ai să repeţi ceea ce vrei să-mi spui, folosind tu însuţi toată puterea gândirii tale.

— Ai dreptate, ascultă-mă. Când ne bucurăm foarte tare de ceva, aminteşte-ţi, ce facem noi în clipele acelea? Mai precis, încercăm noi, oare, să scăpăm de bucurie, să luptăm împotriva ei, s-o alungăm?

— Nu, dragă Vale, asta cred că nu se poate întâmpla nimănui.

— Spune-mi, dacă cineva ar încerca totuşi, ce s-ar întâmpla cu bucuria? Crezi că ar dispărea?

— Cred că da.

— Asta înseamnă că bucuria e un soi de uitare de sine. Că, îndată ce încercăm să luăm cunoştinţă de noi când ne bucurăm, bucuria a şi dispărut. Aşadar, uitarea de sine, în anumite condiţii,

înseamnă bucurie. Dar asta mai înseamnă că durerea, care e contrară bucuriei, e un soi de conştiinţă de sine, o obsesie de sine. Spune-mi acum, de ce, când un om care suferă încearcă să lupte cu durerea, de ce nu reuşeşte în mod spontan aşa cum reuşeşte cu bucuria? Căci am stabilit că, dacă încercăm…

— Am înţeles ce vrei să spui, şi anume că încercarea de a scăpa de durere e o întărire şi mai mare a conştiinţei de sine şi că prin asta nu facem decât să sporim şi mai mult durerea.

— Cum de ai înţeles, mai aveam mult până acolo.

— Totuşi n-am înţeles care e lucrul acela important pentru mine.

— Este exact ceea ce ai spus. Lupta cu durerea e o întărire şi mai mare a conştiinţei de sine şi deci o întărire, o consolidare şi mai mare a durerii. Încetează să mai lupţi cu durerea ta, priveşte-o în faţă fără gândul de a o alunga, părăseşte-te acestei dureri, şi ai să vezi ce se întâmplă. N-am să-ţi spun ce se întâmplă, ai să vezi singură.[109]

Capitolul cu miracolul __„__[110]

Cap[itolul] cu motivele __„__[111]

Cap[itolul] cu tinereţea şi căsăt[oria] Sterian __„__[112]

Cap[itolul] cu grevele ’33 __„__[113]

Cap[itolul] cu 23 august __„__[114]

Cap[itolul] cu ambianţa şi definirea eroului __„__

23 noiembrie ’58.

Dinu Bondi[115] mi-a povestit un proces al lui, un caz de omucidere în următoarele condiţiuni. Era în 1944, la 2 aprilie. Un casier de bancă sau de nu ştiu ce instituţie joacă la cărţi şi pierde o sumă enormă care nu era a sa, ci a instituţiei (sau a

băncii). Rătăceşte prin oraş câteva zile. La 4 aprilie are loc primul bombardament american asupra Bucureştiului. Omul nostru – după ce bombardamentul încetează – se duce acasă, unde găseşte o grămadă de moloz. Caută în moloz, îşi scoate copiii morţi şi nevasta şi de lângă nevastă un tip, culcat lângă ea. Turmentat de această nouă lovitură, eroul nostru se duce la gară, de care nu era departe, şi începe să bea (în restaurantul gării). Din când în când se auzeau trenurile şuierând înainte de plecare. De fiecare dată când le auzea, omul nostru făcea un semn către chelner şi întreba cu glas îngrijorat, aşa cum fac toţi oamenii beţi care sunt obsedaţi de ceva:

— Ce s-aude cu trenul meu, când pleacă?

La care chelnerul îl liniştea, spunându-i că să stea liniştit, mai are mult până o să plece trenul. Comedia se repetă multă vreme, până ce un grup de cheflii de la masa învecinată îl observă şi, la un moment dat, când omul nostru tresare auzind şuieratul unui tren şi face un semn către chelner să vie să-i spună când pleacă trenul lui, unul dintre cheflii, cel mai vesel şi mai spiritual, în hazul tuturor celorlalţi, răspunde:

— Ehe, trenul dumitale a plecat de mult. Degeaba mai stai, a plecat trenul dumitale.

Auzind această veste, omul nostru se uită câteva clipe la cel care vorbise şi la cei care râdeau, scoate pistolul din buzunar şi îi împuşcă pe toţi la rând, ochindu-i cu mult calm şi multă precizie.

La proces, Dinu Bondi n-a putut să obţină pentru el nicio circumstanţă atenuantă şi a fost condamnat pe viaţă. După mine, e un caz de furie demenţială – şi mai cunosc unul. Pe şoseaua V[asile] Roaită – Constanţa, un grup de prieteni aşteptau autobuzul. Erau nişte tipi cam deocheaţi, mahalagii, pungaşi, barbugii, ceva de acest gen. La un moment dat, şeful lor se duce alături la un debit să-şi cumpere ţigări – tipii ăştia au întotdeauna un şef – numai că între timp autobuzul vine şi ceilalţi,

într-o clipită, se hotărăsc să-i facă mahărului o „figură”: se urcă fără să-l mai aştepte. Mahărul îi vede cum urcă, strigă la ei să aştepte, aceştia însă se fac că n-aud şi maşina pleacă. Individului rămas singur nu-i rămâne decât să aştepte autobuzul următor, da, dar cum să-i facă ei lui o astfel de figură! Se urcă în autobuzul următor şi, cât pătrunde înăuntru, scoate cuţitul şi îl „spală” în vreo cinci inşi.

„Figura” care i se făcuse îl înfuriase atât de demenţial, că la proces tot mai era furios şi se justifica în acelaşi fel: „că de ce s-au urcat ăia în maşină?”[116]

Geo Bogza povesteşte un alt caz, tot demenţial, dar de alt gen. Era unul care îşi omorâse prietenii cu un sifon, într-o brutărie, caz straniu care l-a făcut pe Bogza să se ducă la Galaţi şi să obţină „permisiunea” de a-i lua individului un „interview”.

— Mă, zice Bogza, eu nu sunt nici judecător, nici procuror, nici poliţist, vreau şi eu să ştiu: de ce i-ai omorât?

Individul se uită la Bogza, îşi dă seama că era vorba de o curiozitate reală, se gândeşte o clipă, apoi deodată faţa lui ia o expresie de dispreţ nemărginit şi rosteşte:

— Dă-i în pizda mă-sii, că erau beţi!

Acest caz eu mi l-am reprezentat astfel. Şapte inşi se adună la un brutar şi fac chef, se îmbată toţi şi cad pe sub masă. Rămâne unul însă care, când îi vede aşa pe toţi, întinşi pe jos şi lipsiţi de măreţie, pune mâna pe sifon şi, cuprins de un dispreţ demenţial, îi omoară pe toţi, cu scârbă, ca pe şobolani.[117]

26 oct[ombrie] [1958].

Îmbătrânesc, nu mai e nicio îndoială. Mă uit afară (sunt la Sinaia) sunt orele nouă dimineaţa şi gândesc: „Ce vreme minunată” (şi e, într-adevăr, o

vreme minunată). Altă dată nu observam vremea, ci o ţâşnire în sufletul meu, un imbold cu neputinţă de descris care mă făcea să exclam: „Oh, ce minunat sunt eu, ce grozav!”

Bătrânul Sterian face trei generalizări:

— Să nu faci prea multe prostii în viaţă (se gândea cum şi-a cunoscut el soţia, prin „prostii” înţelegând să nu umbli prin femei).

— Soţii trebuie să se sprijine unul pe altul şi nu să se lupte între ei (se gândea la cap[itolul] IV).

— Omul trebuie să fie om.{118}

— Să nu mai ţii la viaţă când ea nu mai face doi bani (moartea fiului, în ’33).

Notă pentru continuare cap[itolul] V – Greva din ’33 – Moartea fiului mai mare, închisoare preventivă pentru cel de-al doilea.

Mai înainte de asta, războiul 1916, tatăl şi fiul cel mare.{119}

Bătrânul aducea toată mentalitatea sa de social-democrat, lăsând-o moştenire fiilor.

19 dec[embrie] [1958].

Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Vale l-a cunoscut în casă la soră-sa. De la el Vale poate să afle:

— Că soră-sa se desparte de bărbatu-său.

— Biografia dr. Brătescu (episodul cu verificările).{120}

— Vă place literatura?

— Nu, spuse doctorul.

— Al cui o fi ovăzul ăsta?

Dr. Sârbu era chel, simpatic.{121}

*

Dostoievski este scriitorul stărilor psihice intense, dar cazurile lui sunt eronat prezentate…

Boala e boală, şi ca atare n-are nicio măreţie… Bolile psihice în special dezvăluiesc o mare cantitate de mizerie omenească care n-are în ea nimic interesant… Eroii lui Dostoievski sunt, de fapt, fie bolnavi, fie candidaţi la boli psihice şi descripţiile acestea premonitorii ale bolilor sunt de o mare acuitate. Oamenii trăiesc foarte intens şi dezamăgirea mea ca cititor este să aflu, în cele din urmă, că această intensitate nu e normală la oameni. Eu sunt de altă părere. Cred că se poate trăi la fel de intens fără să fim neapărat candidaţi la idioţie, sinucidere sau crimă, *cum sunt aceşti Mîşkini, Svidrigailovi sau Raskolnikovi*. Bineînţeles, ceea ce spun eu acum constituie o obiecţie la un univers, dar să nu uităm că ***un univers*** nu înseamnă ***universul***[{122}]**.**[{123}]

*

Nur Du bist darau sehuldig, Dü hattest Können zuhause bluben und nur em wenig helfen.[{124}]

Doar tu eşti de vină, ai fi putut să rămâi acasă şi să-mi ajuţi puţin.[{125}]

27.12.'58.

„Mit Eitzes (?) bin ich versorgt."[{126}]

Cu sfaturi sunt prevăzut.

2-1-'59.

I s-a făcut burta carabă.[{127}]

Povestea cu pictorii şi ţăranii.[{128}]

Idem cu nevasta căreia îi fluieră un şarpe prin călcâi.

19 ian[uarie] '59

În legătură cu desfiinţarea unor cabinete medicale, circulă următoarea suită de reacţii despre medicii „furioşi”, repartizaţi la serviciile spitaliceşti de consultaţii.

O mamă se prezintă cu un copil:

— Domnule doctor, copilul meu a înghiţit o peniţă…

— Nu-i nimic, să scrie cu creionul. Altul!

— Domnule doctor, nu pot să urinez… se plânge următorul.

— Câţi ani ai dumneata?

— 65 de ani.

— Ai urinat destul! Altul!

Se apropie o femeie însărcinată.

— Domnule doctor, am o sarcină anormală, nu vine bine…

— Cum te cheamă pe dumneata, o întrebă doctorul privind-o atent.

— Rozemberg.[{129}]

— O să se descurce el… Următorul!

Se apropie un om care se plânge că nu are scaunul normal.

— Domnule doctor, tot ce mănânc, aia iese. Mănânc macaroane, macaroane ies… Mănânc fasole, fasole fac… Mănânc varză, varză…

— Şi ce vrei dumneata?

— Să am şi eu… normal…

— Da? zice doctorul. Mănâncă căcat.[{130}]

*

Nu e o femeie de rasă, are capul mare. Trăsăturile regulate, frumoase, pierd din cauza ovalului, ovalul nu e bun, obrazul e puţin dreptunghiular. Are bărbia moale, rotundă (nu e energică), o gură senzuală, ochi frumoşi, mari, exprimând o trecere de la durere către bucurie, o surpriză neplăcută, supărare cauzată de o veste neaşteptată, sprâncenele pensate, un arc puţin nenatural, fruntea înaltă, caracteristică oamenilor

inteligenţi şi sensibili, gâtul prea scurt faţă de mărimea capului, părul lins, strâns în plete care în regiunea gâtului devin deodată bucle revărsate. Te uiţi mai bine, figura exprimă poate un zâmbet uimit.

*

Diagnosticul: credea că ei în mod voit l-au dat deoparte de pe bancă, descoperea că ei nu se purtau cu el cum se purta el cu ei, el n-ar fi făcut ce-au făcut ei, el era atent şi sensibil cu oamenii, el nu trăia împins de un egoism inconştient, într-un cuvânt, el nu-şi dădea seama că, fără să vrei să faci cuiva rău, îl faci totuşi şi de-aici concluziile lui catastrofale: neîncrederea, îndoiala, pierderea inocenţei. I-am explicat că se afla în posesia soluţiei: într-adevăr, de ce p. mă-sii să-l dea ei la o parte. Fără să-i urască sau să-i învinuiască că nu ţin la el etc. etc., să se apere cu toată puterea pe viitor şi să nu se teamă că ei se vor supăra sau ceva de acest gen, dimpotrivă, îl vor respecta mai mult etc.{131}

2 febr[uarie] ’59.

Eu lucrez deschis.

7 febr[uarie] [1959].

— Mai bine îţi puneai clopoţeii ăia la – nu la opinci.{132}

— Mureai dacă o scuturai şi tu niţel?

— Te durea mâna dacă o scuturai şi tu niţel etc. etc.

Am vrut şi eu ca de ziua ta să-mi…

*

Dar deja o neîncredere şi o luciditate curioasă începură să apară în ochii bolnavei. Această neîncredere şi luciditate se accentuară când medicul începu s-o examineze. Stătea întinsă pe pat, cu părul… Era de o frumuseţe izbitoare şi semăna cu fratele ei în acea iradiaţie.

— Nu e nimic, n-aveţi nimic, dar faptul că mi-aţi telefonat cu un glas atât de dramatic…{133}

Constanţa 40.

Vale, Gaby 40.{134}

Humă{135} văzu chipurile celorlalţi şi înţelese că întârziaseră mult împreună.{136}

*

Quand Jean Renaud de la guerre revint
Il en revint triste et chagrin
— „Bonjours, ma mère!”
— „Bonjours, mon fils!
Ta femme est accouchée d’un petit”
— „Allez, ma chère, allez devant,
Faites-moi dresser un beau lit blanc,
Mais faites-le dresser şi bas
Que ma femme ne l’entende pas!”
Et quand se fut vers le minuit
Jean Renaud a rendu l’esprit.

*

— „Ah, dites ma mère, ma mie,
Ce que j entends pleurer ici?”
— „Ma fille, ce sont les enfants
Qui se plaignent du mal de dents”
— „Ah, dites, ma mère, ma mie
Ce que fentends clouer ici?”
— „Mafille, cest le charpentier,
Qui raccommode le plancher”
— „Ah, dites ma mère, ma mie
Ce que jentends chanter ici?”

— „Ma fille, cest la procession
Qui fait le tour de la maison”
— „Mais, dites ma mère, ma mie,
Pourquoi donc pleurez-vous ainsi?
— „Hélas! Je ne puis le cacher,
Cest Jean Renaud qui est décédé!”
— „Ma mère, dites au fossoyeux
Qu’il fasse la fosse pour deux
Et que l espace y soit şi grand
Qu’on y renferme aussi l’enfant”[137]

Au poète
(Pouchkine)

Poète, ne prend jamais garde a lamour du peuple.
II passera le bruit provisoire des louanges enthousiastes.
Tu entendras l’envie de l’imbécile et le rire des foules glacées
Mais toi, tu dois rester calme, inébranlable, austère.

Tu es roi – vis solitaire! Va, par ton libre chemin
Là ou t’appelle ta libre intelligence,
En parfaisant le fruit des méditations que tu chéris,
Sans réclamer de prix pour ton action şi noble.

La recompense, tu la trouvera en toi-même.
Tues à toi seul ton suprême juge.
Plus sévèrement que tous, tu sauras estimer ton oeuvre:
Artiste exigeant, en es-tu satisfait?
En es-tu content? Alors, laisse la foule l’insulter.
Quelle crache sur lautel où ton jeu blaneflambe encore,

Et quelle ébranle, dans son enfantine espièglerie, ton trépied.{138}

*

Adam Fântână*
Marioara Fântână*
Vasile Gogoaşă*
Constantin Lazăr*
Lazăr Bodescu*
Ion Uncrop*
Ion Mantaroşie*
Gh. Busuioc*
Isosică*
Săftoiu Dumitru*
Iangă
Ion Ripitel*
Udubeaşcă I. Florea*
Voicu Iancu*

* Numele acestor personaje vor apărea în *Moromeţii II.*

Enache{139}
Georgică
Victor-Canei
Drinica Ispas
Mereuţă Ştefan*
Mielu Bălţoi*
Stelica Mereuţă*
Nicu Canei{140}
Ion Beşleagă*
Marin Burcea Matei*
Zduncan*{141}
Bâznae*
Grigore Neamţu Moise Ion*
Ştefan Ruiu
Ileana Ruiu
Zoanghina{142}

Florica Bălţoi
Giugudel*
Zdărăbuajă*
Maxim Dumitru*
Ilie Andre
Alex. Bancu
Strătilă Ion*
Bilă*
Golea Simina{143}
Sora Neagu
Zâna Tănase
Neaga S. Gheorghe
Aurica Silvestru
C-tin Căruţaşu
Dobre Ion*
Manea Ioniţă
C-tin Bulugea
Mihai Diaconu
Pătraşcu Anghel{144}
I. Curigan
I. Tabacu
Ilie Pipa
Brigman Vatică*
Bisicanu*
Cocoş Titi
Mihai Fierbinţeanu*
Mera Stelian
Paţac*
Minea Ion
Tănase
Nicula
Virginia
Anica
F. M. Bunoaica
Gica (u)
Matache{145}
Tăbârgel*
Iacob Stroe
Al. Lupaşcu
Popa Stelian

Voicu Ion
Tudor Ichim

Chiţulescu Ilie
I. V. Bostan
Ruxanda
Domnica Ursu
Mândiţa Miron
Adam Cociu
V. Coclai
Gh. Cociu
Bostan Zaneta (înv[ăţător])
Sorin Isidor
Ion Dimir{146}
Stefan Roşea
V. Sitaru*
Stănculie
Dobromir*
Androne
Ouăbei*
Bodârlach
Briţă
Cătănoiu*
Cocivală
Mâzdra
Guliţă
Vârtosu
Dănălache*
Piţuru*
Busoi Dan
Victoriţa Silvestru
Mirică Dan
Sofia R. Anghel
Aure Mirtan
Truţan (maestru)
Leca Gheorghe
Crăciun Ilie
Râmniceanu
Burubacea
Bularca

Ghimbăşanu
Miss Ludovic
Corlatea (ing[iner])
Diroţcan Ludmila
Dragomir Petre
Gontaş Elisie
Leca Costache
Lungocea
Călugărescu C-tin
Sultan Vasile
Burtea Gh.
Ţipoi Vasile
Covătanu Petre
Dobrinaş Cristofor
Kivoşcă Dumitru
Ion Lungu
V. Lefter
Neagu Postu
C. Tărăboanţă*
Sanda
Profira Chiriac
I. V. Vestianu
Gina (Ica)
Băcuieţ
Pavel Vasile
Ion P. Neacşu
Ţondrică
Stoica Mucedu
Mincă Voichiţa
Dina, Veta, Leana
Uca, Fruşina, Viorica
Afrodita Plotoagă*
Peşuacă
Tebenschi
Witck Otto
Ing[iner] Găină
Ing[iner] Sing.
Bornemiza
Abrihan T.
Gâtlan Marin

Ing[iner] Bergen
Albert Egor
Voss Alex.
Gaie
Anca Magheru
Wenk Iosif
Garaş Ion
Tarlicsek Alex
Micula Mircea
Pârvu Adalbert
Hofman Eduard
Ţăranul Radivvi
Magina Teodor
Fiter Andrei
Kirkovici Petru
Mocanu Ion
Rost Eduard
Ciocârlan N.
Polinger Ion
Nedelcu V.
Panuşca Gh.
Constantinescu
Nayda Iosif
Ciupuligă[147]
Gâscă Moise
Einhard Francisc
Zurcă Iuliana
Benone Ilie
Sporici Anton
Ion Tătucu
Cosmologea Ion[148]

Fâlfani, Miroşi, Deparaţi-Hârleşti, Peret, Papa, Spintecaţi, Vutcani, Vetrişoaia, Delenii, Padina, Broşcoşeşti, Râca, Ţmdărei, Tâncăbeşti[149].[150]

— Ai auzit ce ziceau ăia de voi, Gavrilă? Că tu eşti unealta mea.[151] [152]

— Verificarea laşităţii (Geo D[umitrescu] şi ruşii)[153]..[154]

— Doamne, scufundă pământul.

— Astăzi nu trebuie să fii comunist. Trebuie să fii anticomunist[155]..[156]

— Scrie şi el că n-are ţinere de minte.

— Încet, că mă călcaţi pe bocanci şi pe urmă mă supăr.[157]

— Mai coboară?![158]

Elaborarea unei şarje în timp scurt

a) încărcarea rapidă şi corectă (clasificarea materialelor).

b) menţinerea focului după cerinţe.

e) calcularea adaosului de fontă în raport cu cantitatea şi felul încărcăturii.

— A mâncat Ilie al Voicului[159] ciorbă pescărească până…

Doi tineri proşti; unul, cu paltonul pe el, cu şapcă de iască, se tot uita cu gura căscată în urmă, unde se vede o femeie. Are buze mici, rămase aşa cum au fost în copilărie, plus fire de mustaţă, care îi dau un aer şi mai prostesc.

*

Brigada de calitate – plan de muncă:

1) Frecvenţa la serviciu 2) Lipsurile nemotivate 3) Cerc de studii 4) Şedinţă tehnică cu şeful oţelăriei (cum să se aplice mai bine tehnica) 5) Şarje record.

Încărcarea:

Material: fier vechi (o tonă oţel = 80% fier vechi)

F[ier] v[echi] compoziţie: 0,2 – 3 carbon

0,6 – 8 mangan

0,3 – 5 siliciu

0,1-1 sulf-fosfor

Afânarea şarjei, activitate febrilă, dramatică. Preţul unei şarje: 7-800 mii lei (azi, 959, 1 milion jumate). Maistrul şi p[rim] top[itorul] participă la afânare direct.

Vântul de miază-zi: traistă goală (n-aduce ploaie).

Nu te învaţă nimeni să dai cu ochii pe foc.

*

G.A.C.: 150 pogoane – grâu

Vie: 6, grădină 24, pădure 10, lucernă 20, mazăre 44, fasole 16, fl[oarea] soarelui 20, sfeclă furaj 8, cânepă 2, bumbac 24, porumb 100, ovăz 20, orz 14, borceag 30, păsări 200, boi 50, cai 12, porci 10, care 31, pluguri 37, secerăt[oare] 1.

Org[anizaţia]: 4 brigăzi a 56 oameni – trei, câmp; a patra, grădină.

1 brig[adă] – 4 echipe cu şefi.

Plan de prodfucţie]: 60 duble pog[on], grădină 1 milion şi jumătate (951), vie 200.000 lei.

Sport. Voley – foot-ball.

Vaicher{160}: bătăuş credincios partidului.

Nu crede în sărăcimea satelor. E contabil.

Dă-i, mă (la treabă), da-ţi-aş cârje.

Petre Popescu: Văd cadavre în loc de oameni. Plec spre ţări necunoscute. Râd eu aşa, dar să ştii că e ceva fals.

„În fine, zise Moromete, am şi eu posibilitatea să ajung mare proprietar!”

„Cum, Moromete?”

„Înscriindu-mă în colectiv prin liberul consimţământ.”

„Nu înţeleg.”

„Aşa zicea Voicu Iancu: gospodăria o să fie a dumitale, Moromete!”

„Şase-şase!” (Petre Bellu)

Reşiţa[{161}]

1) Hala nouă. 2) Fabrica veche de maşini. Fab[rica] de motoare electrice. 3) Fab[rica] de poduri. 4) Fab[rica] de roţi. 5) Fab[rica] de locomotive. 6) Scularie, oţelărie, laminoare etc.

Utilajul mecanic – Ut[ilajul] electric – Sudaj.

Oţelăria specială – Cocseria – Furnalele.

În trecut, venea fierul vechi sortat, acum vine alandala – să fie sortat la depozitele externe, nu aici (e mai uşor).

Aux armes, citoyens
Formez vos bataillons
Marchons, marchons
Qu'un sang impur abreuve nos sillons[{162}]. [{163}]

Marioara Fântână[{164}]

Sentimentul libertăţii în noile condiţii istorice (anii de trecere 1949-1954) cu represiunea împotriva chiaburilor, socializarea excesivă, cotele, intenţia de a planifica mica producţie ţărănească; dezesperarea unor chiaburi, distrugerea şeptelului etc. etc; ţăranii săraci devin paraziţi ai statului, abuzurile, furturile sunt frecvente; afaceriştii şi pescuitorii în apă turbure au ocazii bune, muncitorii plătesc scump alimentele, centralizarea excesivă birocratizează aparatul de stat şi partid; în 1951 şi '52, beţia „socializării" e în apogeu şi dansează imprudent pe coarda rezistentă a revoluţiei; Adam Fântână este o victimă a perioadei, un idealist care va fi ucis în luptă.

Note:

— A băgat-o la dosar (cererea de a fi şters de la chiaburi), considerând-o anonimă, ca unul care nu

şi-a predat cotele.{165}

— Poate vreţi să vă duceţi caporal.

— Dacă îmi dai o mie de lei pe un leu, pierd mia, n-am leul-ăla.{166}

— Baza organizatorică, care trebuie să plece de la org[anizaţia] de bază, să poată controla săptămânal munca dacă e făcută, să se dezvolte şi să crească.

— Care lipsuri ne caracterizează şi pe noi. Cum ne învaţă tov[arăşul] nostru scump Stalin, nu există gosp[odărie] proastă sau bună, ci conducători buni sau răi.

— Munca, dacă o munceşti, merge la treaba ei. Dacă nu, stă acolo unde se găseşte{167}. {168}

— Ori munciţi ori nu munciţi, fără vite tot aţi rămas.{169}

— Calul e gândul omului{170}. {171}

— Au ieşit la plivit pălămida (nişte femei) şi s-au ţinut mai mult de vorbă decât de muncă.

— „Trebuie oprită tendinţa de autoconsum.”

— Chiaburul Simion Florea are 12 copii şi şase ani închisoare.

— Mă ustură pe mine puţin, dar pe el îl atinge la inimă (fir-ar că).

— Desigur că atunci vom avea rezultate destul de frumoase.

— Au lăsat furtul, ghicitul (ţiganii) pe care regimul burghezo-moşieresc l-a introdus în capul lor.

— „Mi-am făcut una casă, mi-am cumpărat radio, una bicicletă şi mă dezvolt mai departe.”

— „De ce să lucrăm în întrecere socialistă şi să nu lucrăm în colaborare (tot amestecat).”

Maistru brânzar.

— Să rămână imprimat în mintea noastră acest privilegiu de onoare de a trăi viaţa de colectivizare.

Agitaţie şi contraagitaţie: face semne în spatele activistului: barbă!

— „L-am găsit într-o tindă
O futea pe Manda-n pizdă.”

— Vita e tărcată pe dinafară, iar omul pe dinăuntru.

— A pierit vreodată binele din omenire? Dar n-a fost pentru toţi.[172]

Definiţia socialismului după Moromete: „De la bogat ia tot, iar săracului nu-i da nimic.”[173]

— Chiaburul Georgică, „responsabil” cu chiaburii, n-are „absolut nimic” cu regimul. E foarte întristat când se face aluzie la chiaburia sa, e duios când vorbeşte cu preşedintele sfatului.

— Enache, Busuioc, Mantaroşie[174], vezi nuvela *Puterea economică*[175].

Contractul fatal (cu S.M.T. – care vrea să iasă la vopsea cu carburanţii). „Ai arat?” întreabă delegatul S.M.T. pe ţăran. „Da, taică.” „Semnează aici”, şi ţăranul semnează fără să ştie ce-au trecut ei acolo, cum s-a făcut arătura, adâncimea etc. De pildă: dezmiriştit 10 cm (au încărcat la 23 cm), arat şi însăm[ânţat] 18-20 (încărcat 25-26).

Raionul este criticat de *Scânteia.* S-a arat fără să se dea sămânţa (împrumutată de la stat la trior). A ieşit grâu 35% neghină.

Baza de recepţie nu primeşte decât 6% neghină – 10% neghină sămânţă. A scos 30% neghină recoltă. Tov[arăşul] Corteanu[176] ing[iner] de la regiune a zis că „merge”.[177]

Alt amănunt: S.M.T.-ul pretinde datoriile de anul trecut, când recolta (a) fost slabă şi ţăranii au crezut că „i-a iertat”[178].

„Daţi-mi mai bine una în cap”, zice d. Busoi[179] când i se cere o declaraţie să ducă grâul pe arie.

„Câte oi ai?”

„Lasă-le dracului, le vând! Mă duc cu caii la târg şi-i vând, să plătesc 80.000. Cu ce să car grâul?”

„Am găsit sau nu porumb în sobă?”

„Păi mai aveam decât ăla?”

„Văd că faci pe chinezul… adică nu pe englezul, pe americanul!”

„Du-te, dom’le, dracului, că-mi mor porcii de foame.”

„Zoană! — Mă boule”, le spune tract[oristul] Ţuţuianu, fruntaş, băieţilor.

În dormitorul activiştilor. Se râde de unul care la şcoală a semnalat că altcineva a făcut o greşeală zicând că trebuie să ne sprijinim pe mij[locaşi].

„Cum se poate, măi Vasile, să spui tu că trebuie să ne sprijinim pe mij[locaşi]”, el vrusese tocmai să spună că cineva a spus aşa şi că deci nu este greşit. Socotitorul g.a.c. spusese că succesele lor în muncă se datorau sindicatelor, dar relatase de aşa manieră că nu se-nţelesese că el combate această idee.

„N-am spus eu, eu am spus…”{180}

„Lasă, Vasile. E o problemă nesănătoasă.”

„Învaţă şi el pe cât îi permite puterea lui de muncă”, îl apără cineva.

— Gheorghe, care se sperie de tămâie şi de popă (îi provoacă incontinenţă intest [inală]).

— Visuri groaznice la Adam: un vierme pe care încearcă să-l smulgă din carne şi el rezistă, **conştient, duşmănos, potrivnic.**

— Ţăranii, în preajma stabilizării, vin în haite asupra oraşelor.

— Cazanele de ţuică şi nopţile bahice cu lună{181}.{182}

— Impozitul pe cununie şi pe lăutari.{183}

— O fată vede doi băieţi cu pulile sculate întinşi în iarbă. O apucă o spaimă grozavă.{184}

— Crezi dumneata că toţi care îşi zic comunişti sunt comunişti?

— Scoală-te şi spală soba cu apă fiartă (un ţigan în somn la patul unei fecioare, un om negru călare

pe un cal, cu pană la pălărie, un lup şi o vacă alături, tăcere şi nemişcare).

— Niculina, ufederistă, varsă şi face pe ea din pricina acatistelor, o dor oasele etc.

— I. găseşte rochia tăiată şi în tăietură un ghemotoc de murdărie.

— Tatăl, dimpotrivă, e miorlăit, se are bine cu Gh[eorghe], e copilăros în încăpăţânarea şi îndărătnicia lui.

(Moliftele sf [ântului] Vasile)

Agonia lui Valache. Viaţa anterioară, ţuiculiţa zilnică, notari, primari, joc de cărţi, table, alegeri, învăţători (înv[ăţătorul] care stă azi în gazdă îl „demască", nu mai e viaţa aceea). Notarul s-a decrepit, Fl[orea] Gh[eorghe] a fugit, cutare e la puşcărie ca legionar. Tristeţea vieţii reale e apăsătoare, dar o vreme el trăieşte în vis. Ziua e abulic, noaptea în vis e euforic. Apoi visurile se trans [formă] în coşmaruri. Legionarul se strâmbă la el, înv [ăţătorul] actual îi arată o sulă. Se spânzură.{185}

Blestem din moliftele sf[ântului] Vasile

…să ieşi din casă, din grădină, din apa de băut, din pat, din vite, de pe câmp. Să ieşi din gândurile, din inima… din copii, din bărbat, din nepoţi şi strănepoţi… Să ieşi şi să te duci în pustie, în smârcuri, în văgăuni, în bălegar, în întunericul cel mare etc.

— Gh[eorghe] şi megafoanele.{186} Observarea pachetului de ţigări şi a chibritului peste el.

— Moşii – spălatul pe picioare.{187}

— Fondul de chiaburi.

— Căciula care merge, barza care îl ia drept pom{188} – cât zahăr obişnuiţi să puneţi în nas?

— Mi-e penibil, dar recurg (momentan).

— Naşa şi cerşetorul.

— Dumitru Mircea{189} şi Şolohov.

— Poetul Bănuţă{190} şi stafiile.

— Excursie în deltă, Deşliu care se aruncă în apă.{191}

— Cum a cucerit-o Paul{192} pe Marta sau victoria şchiopului asupra cavalerului sau cum îşi poate atinge scopul un Richard.

— Adela noastră şi Zăgan.{193}

— Să mă duc la un cinema sau să mă duc să mă regulez.

— Ce vorbeaţi despre dolari? — Daţi ceva pentru copiii greci.

— Domnul Ionescu (M. Sârb) şi cerneala roşie.{194}

— A mâncat nişte sfeclă.

— Maria Banuş{195} şi Baranga{196} („Pe ce drum vrei să mă împingi?”){197}

— Bratu şi Filodorma.{198}

— La teatru: *Trei surori* de Cehov şi stahanoviştii.{199}

— Ruschi celovec velican{200}.{201}

— Auzi ce spune, că ruşii nu vin de la Dumnezeu.{202}

— Eroinica ţaţa Mariţa.{203}

— Cronica literară la Capodopera necunosc[ută].{204}

— Constanţa la un examen cu aprobarea ministerului la o comisie de învăţători.{205}

Risipitorii

1945. Constanţa dă un examen, cu aprob[area] minist[erului], la o comisie de învăţători oräş[enească] care îi dă un certificat. Câştigă 3 clase care au valoarea „gimnaziului unic” care mai apoi printr-o decizie echivala cu 4 clase sec[undare]. Astfel a putut intra în învăţ[ământ] ca suplinitoare cu propunerea sfatului (şi aprob[area] Minist[erului]. Fiind în învăţământ, i s-a putut

aproba să intre ca elevă particular (două sesiuni: febr[uarie] şi mai).

Remarcându-se la examene, a putut da, pe baza unei aprobări a ministerului, două şi trei clase într-un an.

În următorii ani, intră la cursuri serale (trei ani) şcoala pedagogică şi iese, în 1952, profesoară de ciclu doi. Materia: L[imba] rom[ână], l[imba] rusă, istoria antică, medie, contempor[ană] şi istoria românilor – Geografia – Botanică, Zoologie, Geologie, Anat [omie], Biologie, Chimie, Fizică, Psihologie, Muzică vioară – lucru manual.

Pedagogie 3 ani (ultimii) – Examen de diplomă cu succes.{206}.

Cecilia
Olivia
Valeria
Nea Costache

Lucia
Lucreţia
Olga
Rafila

Marilena
Eugenia
Monica
Antoniu

Profira
Valentina
Puica
Baboi

Puica
Ortansa
Dorina

Irene
Emilia
Eta

Lidia
Georgeta

Pescarul

Tu, ce ai tai tovarăşi
Pescari au fost şi ei
Coboară din nou iarăşi
La noi, copiii tăi.[{207}]

*

Şi nu lăsa pierzării
Pescarul obosit
Stăpân ce groaza mării
Cu o vorbă ai îmblânzit.

Mahalaua[{208}]

„Mânca-ţi-aş leafa” – Tinichele, străzi înguste cu case joase, noaptea câinii urlau răguşit, „ev-alarev-ov-ov”[{209}] – pisici şi câini.

Constanţa îşi vâra vată în urechi. „Ei sunt veseli, bucuroşi, se simt bine, ei cântă, ei au însuşiri naturale pentru a fi fericiţi. Ce sens are efortul pe care li-l cer eu? Ei există independent de cultură, ei se vor iubi, vor munci, vor face copii, apoi vor muri. Nu se va întâmpla oare acelaşi lucru dacă… întrucât învăţătura dă alt sens acestei curgeri? Nu există, cu toate acestea, nicio justificare pentru cel

care nu trăieşte ceea ce îi e dat omului să trăiască: ori a năzui mai sus îi e dat omului prin natura sa. Nu există niciodată motive puternice de a renunţa la acţiune. Numai acţiunea păstrează manifestarea vieţii la o temperatură demnă."{210}

— Realizarea noastră nu este în fond altceva decât dorinţa noastră de a dispărea, de a ne identifica cu universul. Dorim ca tot ce este „eu" să fie reflectat în toate, în nevastă, în copii, în prieteni, în acţiunile noastre, în conştiinţa unui număr cât mai mare de oameni. *De aici expansiunea teribila a „eu"-lui, în forma dominaţiei asupra celorlalţi sau în forma devoţiunii pentru ceilalţi.*{211}

Când Constanţa nu-i mai aude vorbind: cuvintele nu mai constituie un obstacol, oricare ar fi ele. Oamenii nu sunt nici buni, nici răi, ci nişte existenţe care trebuiesc înţelese, *ca sentimentele lor pot fi rele sau bune, trecătoare sau durabile, depinde cine*, *cum şi în ce condiţii se cântă pe ele* (ca pe-un pian). În primul rând trebuie înţeles acest lucru foarte important.

Dr. Brătescu – căsătorindu-se cu una din fetele Anei Pauker (presupusă fiică a lui Maurice Thorez?!), el vedea posibilitatea unor relaţii extraordinare şi trainice (îi toarnă doi copii după sistemul „Ion") în cele mai înalte sfere ale lumii – în cazul cuceririi puterii de către comunişti în Franţa. Era foarte posibil şi ameţitor. Şi, în sfârşit, el era foarte tânăr, era destul timp… Deocamdată, consilier de ambasadă la Moscova era un început…{212}

*

Nevasta nu se părăseşte, nevasta se înşală şi se păstrează.{213}

Notă importantă. Doctorul Brătescu a fost la început un om drept şi sensibil (vezi întreaga viaţă a lui P[etru] D[umitriu]), dar necontenitele lovituri primite l-au schimbat fundamental, a hotărât să nu mai primească lovituri, a căpătat o viziune necruţătoare asupra oamenilor şi slăbiciunilor lor. *Ce om bun şi sensibil şi câte lovituri a primit dr. Brătescu!* El n-a devenit „rău", nu şi-a pierdut însuşirile anterioare (fapt pentru care atât doctoriţa T[iberiu], cât şi Constanţa se îndrăgostesc de el)… Dar… *şi-a pierdut încrederea* din pricina necontenitelor lovituri. Loviturile l-au călit sau, mai bine zis, a apărut un aliaj nou, necunoscut la el până atunci – a fost trădat, a fost tras pe sfoară – în prietenie, în amor, în idealurile sociale, în solidaritatea umană („frăţia virilă" a lui Malraux). {214}

Cheia destinului său ne este dată astfel de firea sa, prea buretoasă, care a absorbit prea imprudent loviturile şi n-a găsit în sine anticorpii care să împiedice otrava să se unească strâns cu sensibilitatea sa.

Astfel: Doctorul Sârbu însuşi i-a dat cele mai importante lovituri (Doctorul Sârbu nu ştie şi nu va şti niciodată). 1) Dr. S[ârbu] nu l-a crezut capabil să ajungă om de ştiinţă. Involuntar, doctorul Sârbu s-a servit de el în dese ocazii etc. (vezi P[etru] D[umitriu] şi P[aul] G[eorgescu] în relaţiile mele cu ei){215} etc. Dr. Brătescu nu e răzbunător, dar vrea să se impună aşa cum e sigur că se va impune dr. Sârbu etc. Mijloacele folosite? Dar oare dr. Sârbu se întreabă dacă mijloacele pe care le foloseşte el sunt bune? După dr. Brătescu, da şi nu.

Vezi absolut toate raţionamentele lui P[aul] G[eorgescu] – pe ideea că, în condiţiile date, nu se poate lucra altfel şi că, în felul acesta, el, dr. Brătescu, îl protejează şi îi creează cele mai bune condiţii de realizare.{216}

*

19.11.'59.

Ca şi în baie, adesea se oprea să se odihnească.
— Păscăluţă – Brebu – N. Zianu –
– Mâine – repartiţie – F. L.
Brutărie – F[a]b[rica] de cărămizi – F[a]b[rica] de frânghii -F[a]b[rica] de jucării.{217}
— Nu poate vorbi până nu se întrerupe din lucru. — nevasta unui director.
— Funcţionară prof [esor] univ [ersitar] – Buică.
— A micoşi.{218}

*

Odinioară, Anton Modan{219} fusese un flăcău îndrăzneţ şi acum nu mai era. El nu ştia însă acest lucru. De fapt, de astă dată Miuleţ{220} n-o scotea de la el, auzise aceste cuvinte de la Moromete care le spusese cândva despre tatăl lui Antim, dar oamenii nu ştiau.{221}

Ion de pom s-a râzimat
Cu spatele la mare
Cu faţa la răsărit
Faţa albă i-a înnegrit
De razele soarelui
Spinarea i-a putrezit
De valurile marii
De ceaţa veacurilor..
Ion s'est adossé à un arbre
Tournant le dos à la mer
Et le visage vers le levant
Son blanc visage est noirci
Par les rayons du soleil
Son dos est pourri
Par les vagues de la mer
Par le brouillard des siècles…

22.III ’59.

Înainte de revărsatul zorilor

I

Ion Fântână ia cunoştinţă de ameninţare.

II[{222}]

Plutonierul Moise Ion[{223}]:

— Şeful secţiei de miliţie. Un tip simpatic şi deştept dar „imparţial”, „legal”.

Săftoiu:

— Secretar al sfatului popular raional. Un ins care a păstrat toate legăturile cu chiaburii. Este însurat cu fata unuia bogat, fost liberal – (Aristide) – membru în biroul raional de partid. El, de fapt, este conducătorul din umbră al raionului. Ţăran de origine.[{224}]

Isosică[{225}]:

— Fost secretar al org[anizaţiei] de bază, un „văpsit”, devenit candidat la putere pe cont propriu.

Constantin Lazăr, Vasile Gogoaşă, Ion Uncrop, Ion Mantaroşie, Gheorghe Lazăr[{226}]. [{227}]

I

Cel bătut dă marea alarmă.

Trei capitole prezentarea criminalilor. Creionarea groasă şi definitivă – până la sfârşitul nuvelei nu mă voi mai ocupa de ei *dinlăuntru.*

4) Capitol în care este prezentat Fântână.
5) Capitol în care este anunţat că va fi omorât.
6) Capitol de reflecţie a eroului, de recepţionare a primejdiei.
7) Capitol cu şeful miliţiei.
8) Capitol cu preşedintele sfatului.
9) Capitol cu cel mai „bun" prieten.
10) Capitol cu fata (fiica).
11) Capitol în Huşi. Sfatul raional.
12) Capitol cu raionul de partid.
13) Urmare.
14) Capitol cu nevasta.
15) Drumul spre moarte.
16) Urmare.
17) Urmare.
18) întâlnirea.
19) Agonia şi moartea.
20) Final.
21) Urmare.[{228}]

I[{229}]

Anunţă moartea. Prezentarea „elevului" său, secretar al org[anizaţiei] de bază al g.a.c.

II

Întâlnirea cu preş[edintele] sfatului şi discuţie cu el pe această temă. Ştiri despre conflict.

III[{230}]

Chemarea şefului de post. Prezentarea satului şi a conflictelor din punctul de vedere al şefului de post. Cine l-a bătut pe Constantin Lazăr? Şeful de post dă relaţii.

IV

Acasă la atentatori. Fiul zace, sanitarul îi face injecţii. Sfatul acestuia de a i se da pietre roşii.

V

Ginerele lui Fântână, fratele şi fiul atentatorilor, este trimis după baba cu pietre roşii.

VI{231}

Se întoarce cu baba care îi dă bolnavului pietre roşii să le bea.

VII

Ginerele lui Fântână îşi goneşte nevasta în puterea nopţii.

VIII

Marioara se duce acasă la taică-său, care n-o poate mângâia.

IX

În sat se răspândeşte ştirea că Ion Fântână l-ar fi bătut pe Constantin Lazăr. Şeful de post crede şi el acest lucru şi nu ia măsuri. Ion F[ântână] recepţionează neliniştit.

X

Săftoiu, secretarul sfatului, îl cheamă pe Ion Fântână la sfat şi îl ameninţă, spunându-i neliniştea.

XI – XII – XIII

Adunarea unită a celor două organizaţii de bază. Vorbeşte Ion Fântână impresionant, dar nu-l

înţelege nimeni. El vorbeşte despre socialism, despre o viaţă într-adevăr nouă care să schimbe sufletul sălbatic al oamenilor. Nimeni nu-l crede, toţi gândesc că el l-a bătut pe Constantin Lazăr. Discursul acesta dă cheia sufletului entuziast şi curat al eroului. El relatează istoria g.a.c, el se face ecoul celor mai turburătoare aspiraţii umane. Teama lui, neliniştile, îl părăsesc şi încrederea în oameni revine. Cu inima jilavă, seara se duce la prietenul său X cu intenţia de a-l atrage ca aliat, de a reveni cu ajutorul acestuia la starea firească de existenţă. Acolo însă (e la o nuntă sau petrecere) îi găseşte pe inamicii săi care îl ameninţă pe faţă, orbiţi de patimă. Ion Fântână refuză vinul care i se dă de băut, cere apă şi iese afară. Prietenul iese după el şi încearcă să-l liniştească. Acolo sunt şi mulţi colectivişti şi prieteni care, tot aşa, ies să-l liniştească, cerându-i să se întoarcă şi să se împace. Ion Fântână se întoarce şi încearcă o împăcare. Duşmanul său însă îl izbeşte cu o bucată de pâine în faţă.

XIV

Ion Fântână a fost chemat la raion, „reclamat” de elevul său pentru a se oferi pază; porneşte, nedormit, spre raion. Dimineaţa ajunge la raionul de partid şi acolo e luat în primire de activistul care îi reproşează că n-a dat rapoartele org[anizaţiei] de bază pe şase luni.

XV[232]

I[on] F[ântână] încearcă, dă explicaţii secret[arului] raionului de partid; care cheamă la el pe şeful securităţii.

XVI

Discuţie între şeful securităţii, secretarul raionului de partid, „activistul” sau instructorul raional, „şeful serviciului tehnic” etc.

XVII

Ion Fântână primeşte un însoţitor. Se duce la spital la soţia sa. El se gândeşte la ipoteza de a fugi din sat. Îşi dă seama că „paza” nu-i foloseşte la nimic, dacă pasiunea oarbă a inamicilor săi este reală.

XVIII

Paza vine după el la spital, dar I[on] F[ântână] a plecat. Securistul dă telefon şefului său. „Du-te după el”, i se spune. I[on] F[fântână].

Notă la cap[itolul] **XV.** Elevul lui I[on] F[ântână] şi alte forţe care l-au lichidat pe Isosică se alarmează şi anunţă raionul de partid. Ei îşi dau seama de primejdie şi vor să-l apere pe I[on] F[ântână]. I[on] F[ântână] la început nu-şi dă seama. Dar apoi simte că primejdia poate fi reală.

Notă la cap[itolul] **XIII.** După şedinţă, în care I[on] F[âtână] îşi pronunţă discursul, adunare separată a celor trei comunişti care l-au dărâmat pe Isosică şi au permis acţiunea lui I[on] F[ântână] de creare a g.a.c.

Notă: aceşti trei comunişti n-au fost de acord cu I [on] F [ântână] în ceea ce priveşte formarea g.a.e. Ei se duc la preş [edintele] sfatului şi acolo hotărăsc să alarmeze raionul de partid.

Aceste note vor cuprinde două capit[ole].

XXI

I[on] F[ântână] pe drum.

XXII

Securistul ia o maşină să-l prindă, dar I[on] F[ântână] s-a abătut pe la nişte zarzavagii de la marginea Huşului, cuprins de sete. Stă jumătate de oră, bea două căni de apă şi pleacă.

XXIII

I[on] F[ântână] pe drumul mare Huşi – Vetrişoaia.

XXIV

Securistul, în sat, trage la sfatul popular. Trimite maşina înapoi. Se duce acasă la I[on] F[ântână] şi nu-l găseşte. Se culcă pe prispa lui I[on] F[ântână] după ce stă de vorbă cu Marioara.

XXV

Securistul, neliniştit, după două ore de somn, se duce la miliţie şi merg acasă la inamici, pe care o pândesc. Doi miliţieni îl aşteaptă pe I[on] F[ântână] la intrarea în sat. Securistul determină depistarea inamicilor şi află că aceştia nu sunt acasă – cu martori.

XXVI

I[on] F[ântână] pe drum, în apropiere de sat, ocoleşte intrarea şi o ia spre Prut pentru a ajunge acasă. Este omorât la cincizeci de metri de casă.

XXVII

Ancheta. Feciorul îşi trădează tatăl şi toată banda este arestată.

XXVIII

„Elevul” lui Fântână preia conducerea g.a.c. Cei trei comunişti se înscriu în g.a.c.

XXIX

Ginerele lui I[on] F[ântână] încearcă o împăcare cu Marioara, dar aceasta, îngrozită şi distrusă sufleteşte, îl respinge.

XXX[233]

Executarea omorâtorului.

Notă. I[on] F[ântână] şi omorâtorul au fost cei mai buni prieteni în tinereţe. Omorâtorul a început să-l urască pe I[on] F[ântână] încetul cu încetul, culminând cu ultimele evenimente. Politica, începând din 1945, a început să agraveze amiciţia lor, din vina omorâtorului care a început să-l urască pe I [on] F [ântână] pentru orientarea acestuia „împotriva satului”.

Date civile

1951 –
Ion Fântână născut 1910-41 ani
Ion Uncrop 1900 – 51 ani
Marioara Fântână 1935 16 ani
Constantin Lazăr 1932 - 19 ani
Ştefan Uncrop 1927 – 24 ani
Gheorghe Dimir 1922 – 29 ani
Mantaroşie 1922 – 29 ani

Risipitorii[234]

Partea întâia

Prezentarea d-rului Sârbu, dr. Brătescu, Constanţa, bătrânul Sterian, mama, Vale, Gaby, Filomiţa, Anghel, Mimy, Anda.

După pagina 114

Constanţa şi elevii – suferinţa în faza premonitorie. Biserica – Maica Bunea[235], Iliuţă, cărămidăria, fabrica de pâine, fabrica de jucării, fabrica de frânghii – de proporţionat patru cap[itole] 24 pagini.

După pagina 138

I[236]

Vizită Sterian la fratele său, tatăl lui Gaby, căruia îi spune istoria cu Filomiţa aflată de la Gaby. Fraţii discută şi chestiunea verilor. Gaby e de faţă. Îl anunţă pe tatăl său că vrea să se instaleze în locuinţă[237].[238]

II[239]

Vizită Gaby. Istoria conflictului dintre ei.

III

Urmarea istoriei cu Anda şi sfârşit.

IV

Întâlnirea dintre veri şi împăcarea lor.

V

A doua zi la uzină. Prezentarea conflictului lui Vale la uzină.

VI

Desfăşurarea conflictului la uzină.

VII

Istorie de laborator. Povestea Andei. Retrospectivă.

VIII

Urmare.

IX[240], [241].

Anda şi Vale se întâlnesc. Vale îi arată semnul din palmă.

X

Gaby şi Mimy. Cunoştinţa.

XI

Gaby şi Mimy – urmare. Gaby îndrăgostit.

XII[242].

Gaby şi Mimy – urmare. Mimy îndrăgostită.

XIII[243]

Bătrânul Sterian şi Anghel. Bătrânul îi face fiului o vizită la raion şi discută despre păţania Filomiţei şi comportarea lui ca preşedinte de raion. Anghel e intransigent şi îl tratează pe tatăl său cu ironie şi superioritate.

XIV

Bătrânul cere o audientă la C.C., care i se acordă. Pleacă la C.C.

XV

Discuţie cu „prietenul” său de la C.C. El îi istoriseşte isprăvi ale fiului, între altele că fiul său şi Filomiţa au furat cu ocazia lichidării moşiilor şi castelelor. Prietenul de la C.C. promite anchetă.

XVI

Bătrânul nu doarme. Amintiri şi dureri.

XVII{244}

Amintiri şi dureri, urmare.

Fine partea I

*

Partea a doua{245}

I{246}

Dr. Brătescu şi soţia. Biografie dr. Brătescu. Istoria geniului. Familie, adolescenţă şi tinereţe.

II{247}

Dr. Brătescu medic. Jigniri şi violente. Istoria prieteniei cu dr. Sârbu, din punctul de vedere al dr. Brătescu. Schimbarea firii sale. Represiuni (vezi istoria cu doctoriţa T[iberiu]). Mat[erial] doc[umentar] P[etru] D[umitriu] – debutul şi cariera sa.

III

Căsătoria dr. Brătescu cu Constanţa.

IV

Căsătoria dr. Brătescu – urmare.

V{248}

Căsătoria dr. Brătescu – urmare. Apariţia oboselii sufleteşti a dr. Brătescu. Constanţa îl iubeşte prea mult şi sentimentele ei îl apasă şi îl ţin pe loc. Viziunea unei vieţi adevărate, cu copii şi studii de medicină, cu afirmare în genul dr. Sârbu, îl găseşte slab şi inferior. Pasiunea reală a Constanţei în iubire şi în profesiune îl depăşeşte. În această perioadă, afirmarea dr. Sârbu îl roade. La o recepţie cunoaşte pe una din fetele A[nei] P[auker] – hotărăşte să se despartă{249}. Hotărăşte să faciliteze o apropiere între Constanţa şi dr. Sârbu. Divorţ.

VI{250}

Întâlnire cu Constanţa.

VII{251}

Dr. Brătescu la Moscova.

VIII

Constanţa singură. Lupta cu suferinţa.

IX{252}

Constanţa singură, urmare. Telefon dr. Sârbu. Dr. Sârbu îşi dă seama că ea iubeşte pe dr. Brătescu şi e bolnavă din pricina lui. O tratează cu dispreţ şi asprime în sinea lui. Exterior îşi face datoria de medic, considerând însă benign cazul ei.

Constanţa însă, a doua zi, în tramvai, are un acces de febră nervoasă.{253} Suferă însă cu stoicism,

şi în singurătate.

X

Vale şi Anda. Anda îndrăgostită.

XI

Vale şi Anda. Urmare. Vale o respinge.

XII

Gaby şi Mimy. Părinţii ei.

XIII

Gaby şi Mimy, urmare. Sarcina.

XIV{254}

Gaby şi Mimy, urmare. Mimy se mută la Gaby, însărcinată şi fericită.

XV

Anghel la raion, dă câteva probe de „activitate”. Persecutarea unui corespondent voluntar, sau altceva.

XVI{255}

Anghel chefuieşte serios acasă la Bucureşti. Interior. Covoare, mobilă.

XVII{256}

Bătrânul Sterian este chemat la C.C. I se atrage atenţia că trebuie să activeze. Se apropie alegerile. E posibil să fie propus deputat regional. Eventual, i

se cere să dea o declaraţie în scris referitor la furtul comis de fiul şi nora sa.

XVIII[257]

Dr. Brătescu la Moscova. Amintirea Constanţei. (Telefon? Scrisoare?) Recepţii. Visuri (Maurice Thorez).

XIX[258]

Constanţa primeşte scrisoarea. Iliuţă o aşteaptă pe Constanţa în stradă.

XX[259]

Constanţa în vizită la mama ei. Vale, iubitor de muzică, le pune plăci. Muzica o copleşeşte cu totul pe Constanţa. Acasă, telefon dr. Sârbu.

XXI[260]

Dr. Sârbu lucrează. Telefon. „Ce doriţi? N-aveţi nimic. Staţi liniştită.”

Partea a treia[261] [262]

I[263]

Desfăşurarea conflictului la uzină, Vale. Este mutat la Reşiţa (schimb de experienţă). Anda obţine de la el schimbare favorabilă.

II[264]

La Reşiţa, Vale îl cunoaşte pe pictorul M[anea].

III

Gaby şi Mimy. Înstrăinarea lui Gaby.

IV

Sarcina. Scena cu motocicleta.

V

Scena cu părinţii. Naşterea.

VI{265}

Constanţa se îmbolnăveşte. Internarea în spital. Dr. Sârbu.

VII

Anghel şi ţăranii.

VIII

Anghel şi ţăranii. Urmare.

IX{266}

Final Anghel şi ţăranii. Arestarea lui şi a Filomiţei.

X{267}

Alegeri. Sterian propus deputat regional.

XI{268}

Gaby şi Mimy. Scenă cu amicii.

XII

Gaby şi Mimy. Mimy prepară despărţirea.

XIII{269}

Despărţirea.

XIV{270}

Vale se întoarce la Bucureşti. Întâlnire cu Anda. Întâlnire cu dr. Sârbu.

XV{271}

Vizită la spital – Vale.

XVI

Dr. Sârbu şi Constanţa. Insulina.

XVII

Dr. Sârbu şi Constanţa, urmare. Chinurile bolii. Angoase (vezi jurnal de spital).

XVIII{272}

Plânsul (Amintiri). Urmare jurnal de spital.

XIX

Vizite. Ştiri despre dr. Brătescu.

XX

Dr. Sârbu şi Constanţa. Scenă depresivă împotriva dr. Brătescu.

XXI

Urmare.

XXII[{273}]

Ştiri precise despre dr. Brătescu. Vizita dr. Brătescu.

XXIII

Vindecarea. Convalescenţa.

XXIV

Dr. Brătescu la Buc[ureşti]. Numirea lui ca asistent. Excluderea din partid.

XXV[{274}]

Excluderea din învăţământ ca incapabil. Scenă de familie cu căruciorul.

XXVI[{275}]

Dr. Sârbu şi Constanţa. Sfârşitul convalescenţei.

XXVII[{276}]

Dr. Sârbu şi Constanţa. Căsătorie.

XXIX

Întâlnire: Vale, Anda, dr. Sârbu, Constanţa, pictorul M[anea]. Sterian şi mama.

XXX

Urmare.

XXXI[{277}]

Urmare.

Epilog:

Ştiri despre: Mimy, dr. Brătescu, Gaby, ţăranul condamnat şi nevasta lui, Filomiţa, Anghel. Încheiere despre ceilalţi.

Notă. De găsit o formulă firească pentru a prezenta multiplele medii în care acţionează eroii:
Constanţa – învăţământ, micile industrii
Dr. Sârbu – Spitalele
Vale şi Gaby – Marea industrie
Sterian – Istoria clasei muncitoare
Dr. Brătescu – Diplomaţia. Externe
Anghel – Ţăranii şi sfaturile populare
Mimy – Lumea veche a înalţilor funcţionari
Familia dr. Brătescu – Idem

Rezumat. Spitalele, micile industrii (lumea interlopă), învăţământul, C.C., sfaturile populare, ţăranii, marea industrie, lumea înalţilor funcţionari, trecutul clasei muncitoare, lumea diplomatică, lumea artistică (pictorul M[anea]).

Rezumat

Notă. Partea a treia. La Reşiţa, Vale are dese întâlniri cu pictorul M[anea]. Pictorul M[anea] îi explică lui Vale ce este pictura.{278}

La Moscova. Vara anului 1952. La radio sau în ziar, dr. Brătescu ia cunoştinţă de căderea soacrei sale. Noapte de insomnie. Să se ducă la Bucureşti şi să se desolidarizeze de ea? Rechemarea lui. Soacra îl sfătuieşte, la Buc[ureşti], să se desolidarizeze.{279}

Notă la partea I Fratele lui Sterian. Dumitru Sterian – amintiri comune despre Griviţa{280}.

Singur Vale o cunoştea şi o iubea. Cum lua cartea în mână şi cum o închidea şi repeta cu un glas didactic.{281}

Vale se prezenta strălucit la lecţii şi Constanţa uita, căci nu avea memorie bună.

Examenul cu distincţie.{282}

Cum cere permisiunea să verifice metoda.

— Şi-a dat mintea la călcat şi a pierdut bonul.

— I-a murit cocoşul şi l-a trimis nevasta cu el la consignaţie.

— Legea gravitaţiei – le cădeau fel de fel de lucruri pe jos.

Nota. Descripţia cartierelor. — Caselor. Uzinelor (micile întreprinderi). Pavajul. Tramvaiele. Interiorul micilor întreprinderi. Vremea. Soarele. Aspectul orăşenilor. Îmbrăcămintea. Vehiculele. Constanţa în acest mediu. Limbajul. Brutăria, fabrica de jucării, ferma de porci, fabrica de frânghii, Iliuţă, Maica Bunea (Ana Roşculeţ)? — Biserica din cartier. — *Comunişti?*

Vai, doamne, dar ce caut eu aici? De ce m-am îmbolnăvit eu? Ce mi s-a întâmplat? Ce caut eu la spital? Ce am, de ce sufăr? *Pentru ce m-a părăsit elf*

Acolo e literatură? zise dr. Sârbu. Orice scriitor are el unele socoteli cu anumite categorii de oameni. Nu e ceea ce admirăm cel mai mult la ei. {283}

*

Cartea lui C[onstantin] Chiriţă nu e o carte obişnuită.{284} E o carte complexă, de o diversitate extraordinară de nuanţe şi reprezentând, în genul ei, un fenomen surprinzător care se cere analizat şi explicat. Într-adevăr, rar s-a mai întâmplat ca în

literatura noastră de după 23 august să apară o carte care să însumeze într-o sudură atât de originală, într-o lucrare de mari proporţii, o viziune de o banalitate ucigătoare, platitudinea expunerii, oribilele locuri comune, gândirea mic-burgheză, cu absenţa totală a talentului artistic (a talentului artistic, căci C[onstantin] Chiriţă nu e lipsit de un anumit talent, de un gen special, de care mă voi ocupa mai încolo).

*

În ultimele zile starea ei se înrăutăţise. Avea o senzaţie de răcire. Se uita la bătrâna, vecina ei de pat şi gândea: la urma urmei, pentru ce vrea ea să mai trăiască? Şi în general, de ce a trăit? Dar eu de ce trăiesc? Nu mai ştia de ce şi i se făcea frică. Se uita la doctorul Sârbu: cineva care crede că ştie ceva despre boli. La surori, nişte femei care, în loc să-şi facă serviciul stând la un birou sau în faţa unui strung, stau în faţa unui pat unde se află un om care, având o anumită înfăţişare şi scoţând anumite gemete, se numeşte bolnav (care nu toate sunt sincere, cum remarcă Dostoievski). Până ce observă că aceste gânduri încep să se repete, aruncând-o parcă undeva înapoi, în culise, într-un spaţiu unde era frig şi nemişcare, făcând-o să observe de acolo cu spaimă regia vieţii şi toate mijloacele de producere a iluziei.{285}

Cât am fost mică, am fost neîndemânatică şi proastă şi am chinuit-o pe mama. Pe urmă, am fost dată la liceu fără să merit, pe clasa a doua era cât pe-aci să rămân corigentă. N-am răsplătit-o cu nimic pe tanti Veronica pentru ajutorul ei. A venit pe urmă 23 august şi am părăsit serviciul să mă fac învăţătoare. M-am făcut învăţătoare destul de uşor, fiindcă era nevoie de cadre noi. Cu nimic n-am meritat ajutorul pe care mi l-a dat Dumitrescu. Am întâlnit apoi un bărbat care s-a îndrăgostit de mine. L-am lăsat să se îndrăgostească, fără să-mi dau

seama că nu meritam eu un astfel de bărbat. S-a ocupat de mine, m-a învăţat să mă îmbrac şi să mă pieptăn, nici măcar atâta nu ştiam. Nimic nu ştiam şi nu e de mirare că până la urmă m-a părăsit. M-a părăsit şi nici măcar atunci n-am ştiut să sufăr, să-mi dau seama că altceva vroia el de la mine, nu să-l plictisesc cu neputinţa mea de a mă descurca cu elevii. Of, Doamne, ce fiinţă ştearsă şi neajutorată, cum stăteam ca o proastă în faţa unor oameni aşa de simpli şi de cumsecade şi nu ştiam să mă apropii de ei şi să le fac plăcută şi atrăgătoare neplăcuta lor situaţie de a se afla în faţa neştiinţei{286}.{287}

Partea a patra

Cap[itolul] III

Se gândea să plece în croazieră cu pictorul M[anea] – i-ar fi făcut o mare plăcere. Şi, cum ştia că prietenul său n-avea să plece decât dacă putea să-şi ia şi soţia cu el şi cum soţia era aceea care ţinea bugetul, vârî telefonul în priză şi formă numărul casei pictorului.

— Sărut mâna, doctorul Sârbu la telefon, zise. Spune-mi, ai veşti de la Ion, când se întoarce de la Reşiţa?

— Bună ziua, doctore, răspunse soţia artistului. Păi ne-am înţeles să se întoarcă pe la 15 august, să plecăm la mare.

— Târziu! exclamă doctorul Sârbu.

— De ce?

— Pentru că trebuie să vie mai devreme să facă rost de bani şi să mergem împreună într-o croazieră cu vasul „Transilvania”, răspunse doctorul Sârbu.

— Dar dumneata ai bani, doctore? întrebă femeia.

— Da, am!

— Şi cât costă?

— Trei mii de lei de căciulă. Pentru voi doi ar fi deci şase mii lei… Constanţa, Odessa, Ialta, Batumi şi retur, o grozăvie! exclamă tânărul. Cât despre vas, să nu mai vorbim, se zice că merge cu atâtea noduri pe secundă, luxos, elegant, şi confortabil! Are şi instalaţie radar!

— Poftim?! întrebă soţia pictorului.

— Are de toate, zise doctorul, nu sta pe gânduri!

Dar soţia artistului tăcu la telefon, stând pe gânduri. Pictorul M[anea] avea familie grea, trăia cu socrii şi avea doi copii. Câştigau totuşi destul de bine, ea era graficiană şi executa în special ilustraţii la cărţile destinate celor mici.

— Nu putem să mergem, doctore, răspunse femeia. Trebuie să ducem copiii la mare şi n-avem atâţia bani şi pentru mare şi pentru croazieră.

— Renunţaţi la mare, insistă doctorul Sârbu.

— Tot una e, fiindcă trebuie atunci s-o trimit pe mama cu copiii… Dar dumneata ce lovitură ai dat de ai bani? se interesă femeia schimbând subiectul, semn că îşi făcuse toate socotelile şi că hotărâse că nu se putea.

— Am dat şi eu o lovitură! răspunse medicul.

— Oi fi făcut afacerea Skoda, zise femeia neîncrezătoare, te pomeneşti că ai vândut ceva!

Doctorul Sârbu râse de gluma neaşteptată a soţiei prietenului său, răspunse că nu e chiar sută în sută afacerea Skoda. O sfătui să se mai gândească totuşi la croazieră şi închise. Ce păcat! Parcă ar fi dorit mai mult pentru ea decât pentru pictor plăcerea croazierei.

Era o femeie nu lipsită de spirit, dar care glumea foarte rar din blazare sau saturaţie, aşa cum li se întâmplă adesea oamenilor când nu mai sunt foarte tineri şi când viaţa lor sufletească e absorbită în întregime de problemele grele ale educaţiei copiilor sau a păstrării armoniei în familie, când relaţiile sunt complicate prin convieţuirea cu părinţii sau cu socrii. Pictorul M[anea] continua să-şi păstreze fără efort şi după căsătorie

obiceiurile şi bucuriile [de] dinainte de căsătorie, lăsând, fără să-şi dea seama şi fără să poată proceda altfel, toată grija asupra soţiei. Ea nu avea nimic să-i reproşeze şi continua să-l iubească şi să-l admire ca şi la început, dar demult nu mai lua parte la aşa-numitele lui „şuete", vizite sau seri petrecute la Athenée Palace sau Capsa. „Cheamă-ţi şi nevasta, Ioane", îşi permitea doctorul Sârbu să-l facă adesea atent şi pictorul se ducea la telefon şi o chema. Ea venea, dar nu totdeauna şi atunci pictorul se întorcea de la telefon cu o expresie de mare naivitate pe chip: „Vezi, nu vine" părea să spună. Expresia „am făcut afacerea Skoda" o auziseră pictorul şi soţia sa de la o rudă a acestuia, care venise de la ţară să vândă şi el nişte ouă şi câteva raţe. Adusese raţele în bloc, în bucătăria pictorului, umplându-i acestuia mozaicul cu găinaţ. A doua zi, în zori plecase la piaţă şi nu se ştie ce conflict avusese el cu un miliţian că arăta foarte amărât la prânz la întoarcere. La întrebarea pictorului: „Ei, vere, ia spune-mi ce afacere ai făcut cu ouăle şi cu raţele?" „Am făcut pe dracu", răspunsese ţăranul furios. Şi după câteva clipe adăugase: „Am făcut afacerea Skoda!' Era un mister de unde auzise el de scandaloasa afacere cu armament, petrecută în România anilor 1937. Fascinat de asemenea autenticităţi de gândire şi expresie pictorul M [anea] pusese mâna pe telefon şi relatase drăcovenia întâi amicului său dobrogean, apoi doctorului Sârbu.

„Păcat", repetă tânărul dezamăgit. „Iată, îşi zise el, cum din pricina copiilor, doi oameni nu-şi pot permite o călătorie de două săptămâni cu vaporul, fără să mai vorbim că el e pictor şi ar avea ce vedea. În locul lui, aşi ţine mai puţin seama la copii. Marea face într-adevăr bine copiilor, dar oamenii exagerează din ignoranţă, nu-şi dau seama că, odată instalată în copil, viaţa îşi urmează evoluţia ei victorioasă, cu sau fără mare, adesea chiar împotriva condiţiilor celor mai nefavorabile.

Hm! N-o voi lăsa pe soţia mea să fie atât de absorbită de copii, soţia mea va fi”… Aci gândirea tânărului îşi întrerupse cursul. Soţia sa? Într-adevăr, soţia sa exista, ce lucru miraculos! Cine era ea? Ce făcea oare ea în acest moment, unde era ea şi ce viaţă ducea?

Tânărul stătea la geam în picioare şi se uita afară tăcut şi nemişcat. Lanul de ovăz care mărginea golful pe care îl făcea câmpia în această parte a Bucureştiului fusese de mult cosit de oamenii hipodromului şi prin miriştea uscată crescuse iarba. În depărtare, căldura verii se materializa parcă în valuri de ceaţă străvezie, iar norii stăteau nemişcaţi pe cer, adormiţi şi cu contururile şterse. Tânărul se trezi din visare şi îşi trase adânc răsuflarea. Se uită la ceas, părăsi fereastra şi începu să se îmbrace. Erau orele două, luase masa cu un ceas înainte şi trebuia acum să plece la spital; era de serviciu după amiază[{288}, {289}].

Cap[itolul] III.

Partea IV

Nu e de mirare că nătărăul de Brătescu – căci din punct de vedere afectiv e un nătărău – nu-şi dă seama că prietenia mea pentru el s-a sfârşit şi că încercările lui de a reînnoda legăturile cu mine sunt penibile – nu e de mirare, deci, că la început s-a simţit atras de această femeie, dar pe urmă s-a simţit respins.

Între timp sora intrase şi privea scena stând în picioare lângă celălalt pat. În celălalt pat, în locul bătrânei preotese de ţară zăcea acum o femeie în capot roşu, adus de acasă. Părea să fie funcţionară sau soţie de mic funcţionar şi părea pe deplin sănătoasă, dar nu era, căci nimeni nu intră în spital sau, în orice caz, nu e primit dacă nu e bolnav. Sora se apropie de medic:

— Să-i mai dăm o doză? şopti ea.

— Nu, nu e nevoie, răspunse medicul, şi atunci sora se îndepărtă şi ieşi.

Fie că se simţea jenată, fie că plânsul vecinei ei de pat îi făcea rău, bolnava în capot roşu se ridică şi ea din pat şi ieşi[290].[291].

4[292].[293]. Constanţa – criză de convalescenţă[294].

5. Final convalescenţă. Dr. Sârbu.

6. Urmare – Dr. Sârbu. Constanţa pleacă.[295]

7. Dr. Brătescu. Criza situaţiei sale la spital.[296]

8. Evoluţia crizei; reviriment; excluderea din partid.

9. Dr. Sârbu. Dr. Brătescu. Final dr. Brătescu.[297]

10. Gaby – Mimy – motocicleta.[298]

11. Constanţa la munte. Dr. Sârbu.

12. Urmare. Întoarcerea din concediu.[299]

13. Toamnă peste Bucureşti. Constanţa. Dr. Sârbu.[300]

14. Vale se întoarce de la Reşiţa. Înscrierea în partid.[301]

15. Căsătoria lui Vale. Amicii.[302]

16. Iarnă peste Bucureşti. Petre Sterian este rechemat de la ţară.[303]

17. Gaby – Mimy; Toma – Veronica; Mimy naşte.

18. Urmare. Vizita amicilor lui Gaby şi a d-lui Arvanitache.[304]

19. Mimy la serviciu. Conspiraţia. „Eu iau camera din faţă.”[305]

20. Alungarea lui Gaby. Gaby la Bicaz. Final Mimy.[306]

21. Constanţa. Dr. Sârbu.

22. Urmare.[307]

24. Petre Sterian la C.C. Tov[arăşul] Dumitrescu.

25. Gaby la Bicaz. Lupii.

26. Şoc Gaby.

27. Primăvară pretimpurie peste Bucureşti. Dr. Sârbu. Constanţa.

28. Urmare.{308}

29. Final acasă la Petre Sterian. Trecerea în revistă a tuturor eroilor, afară de Brătescu şi Mimy. {309}

30. Urmare. Gaby se întoarce de la Bicaz. Vale nu se împacă cu el. Anghel nu este iertat de Petre Sterian. Anghel, care venise neanunţat, pleacă împreună cu fata cu care a venit. Gaby se reîntoarce la Bicaz pe drumul regenerării, dar cu prietenia vărului său pierdută (împăcat cu părinţii). {310}

31. Urmare final: Vale. Anda. Dr. Sârbu. Pictorul M[anea] (cu soţia). Constanţa. Acasă la Constanţa.

32. Încheiere.

Cap[itolul] V. Partea IV

După masă, fără să-şi dea seama ce face, se dădu jos din pat şi vru să iasă în curte. Pe coridor se întâlni cu infirmiera şefa care, când o văzu, tresări:

— Înapoi la pat, îi zise, vrei să cazi? După insulină nu e voie să părăseşti patul.

Se întoarse înapoi, cuprinsă de veselie. Să nu părăsească patul, ce idee! Ba o să-l părăsească negreşit, căci mult nu mai avea de stat{311}.{312}

Partea a patra

Cap. IX. Dr. Brătescu şi preparativele pentru şedinţă. Şedinţa. Cap. X. Şedinţă urmare.

Cap. XI. Urmare şedinţă.

Cap. XII. Final şedinţă. Final dr. Brătescu{313}.

Cap. XIII. Gaby. Motocicleta.

Cap. XIV. Urmare. Motocicleta.

Cap. XV. Dr. Sârbu. Constanţa. Tuşnad.

Cap. XVI. Urmare.

Cap. XVII. Urmare. Constanţa pleacă.

Cap. XVIII.

Doctorul Brătescu zâmbea ironic: era tot ceea ce îi mai rămăsese sus, din conştiinţa sa, acest zâmbet înţepenit şi trufaş care într-un mod inexplicabil se încăpăţâna să nu urmeze prăbuşirea sa interioară. {314}

Partea a IV-a

În afara micilor greşeli, a măruntelor găinării şi a dorinţei mai grave din ultimul moment în legătură cu hotărârea plenarei, Petrică Sterian mai descoperi, în legătură cu activitatea fostului preşedinte, ceva cu totul surprinzător şi de o gravitate cu totul deosebită, care punea în umbră tot ceea ce socotise mai înainte grav. Dacă în chestiunea derutei fostul preşedinte avea o oarecare justificare în faptul că nici raionul de partid nu dăduse dovadă de mai multă clarviziune politică, de astă dată acţiunea săvârşită de preşedinte îl făcea răspunzător direct. Iată ce află. Cu un an în urmă, avusese loc o încercare de constituire a unui g.a.c.{315}

Iniţiativa aparţinuse secretarilor org [anizaţiei]. Preşedintele Ciupuligă nu zise nu, dar toată lumea ştia că el era acela care făcuse să eşueze această iniţiativă. Petrică Sterian află totul chiar de la secretar, un ţăran de vreo treizeci şi patru de ani, fost cioban, care îi istorisi cu amănunte revelatoare cum eşuaseră ei în formarea unei g.a.c.

Spre uimirea lui, Sterian îşi dădu seama că în acest sat existau condiţii pentru un asemenea pas. Se prezentase la raion. Noul secretar al raionului, un tânăr de vreo treizeci de ani, mic de statură, era foarte ocupat. Raionul se afla în plină campanie de strângere a recoltei. Sterian asistă la dirijarea muncii raionale de partid (?!) şi apoi istoriseşte întâmplarea.

— După campanie, zise secretarul, vom trece la acţiune.

— După campanie: pe la mijlocul lui august.{316}

Contemporan cu iluştri colegi profesionişti şi stimulat de febrila lor activitate, am scris prima mea operă importantă de imaginaţie. Cu puţine excepţii, evenimentele descrise în *Risipitorii* n-au fost trăite de mine direct. La cele mai multe am asistat doar ca martor, altele mi-au fost povestite, iar pe altele pur şi simplu le-am inventat. Universul astfel creat este văzut dinafară, confruntat şi susţinut doar de cuceririle proprii în ceea ce priveşte pasiunile. Proiecţiile principale{317}, ca şi celelalte personaje care îşi schiţează doar destinul în această carte nu sunt atât rodul observaţiei directe, cât al reflecţiei asupra propriei mele naturi, cu impulsurile proprii, succesive prin care am trecut în decursul anilor. Aşadar, în primul rând, rod al reflecţiei şi, în al doilea rând, rod al observaţiei obiective. Dacă aş fi izbutit să aduc pe acelaşi plan reflecţia de ordin subiectiv cu observarea obiectivă, rezultatul ar fi fost, neîndoielnic, asemănător cu cel din *Moromeţii,* lucrare ce întruneşte această elementară şi greu de cucerit condiţie a creaţiei. Am totuşi sentimentul că *Risipitorii* e superior *Moromeţilor*{318}, căci în acest roman este descrisă prima mea tinereţe, pe un fundal, cred eu, mai deschis, mai puţin particular şi{319} în consecinţă, mai accesibil{320} şi din punct de vedere strict estetic. Nu am totuşi faţă de universul primei mele tinereţi sentimentul pe care îl am faţă de universul copilăriei.{321} Mai luminos, mai intens şi mai dramatic, cel din urmă mi s-a impus într-o expresie mai totală şi mai adecvată, în timp ce din universul primei tinereţi n-am reuşit însă să exprim decât o parte în *Risipitorii*. Accentele dramatice nu răzbat aici din plin, deşi{322} sunetul de corn şi de trompetă al speranţelor şi visurilor arzătoare, urmate de răpăiturile tobei şi

plânsul ascuţit al viorilor îşi găsesc descripţia fidelă. Dar ochiul care le vede este el însuşi prea tânăr şi prea mult implicat în descripţie. Lipseşte surâsul detaşat care să expună lumea cu bucuria calmă a revelaţiei. Firavul sentiment, atât de pur, al copilăriei luminează în *Moromeţii* un univers crâncen. E o lume constituită. Universul descris în *Risipitorii* nu-şi prefigurează încă dramele, e un univers în plină formare. Fervoarea epocii, schimbările bruşte, ridicările şi prăbuşirile{323} neaşteptate fac ca aureola suferinţei să nu întârzie mult pe fruntea speranţei. Ororile epocii trecute, deşi cunoscute de mine direct, şi care au culminat cu dezlănţuirea celui de-al doilea război mondial, n-au fost şi nu vor fi obiectul preocupărilor mele artistice.

Sunt neputincios în faţa ororilor, nu pot extrage din ele nimic care să reziste exigenţelor mele artistice, limitate, deci, din acest punct de vedere. {324}

Lumea veche, care îşi continuă şi astăzi existenţa, dă naştere, inevitabil, în conflict cu lumea noastră nouă, la alte orori şi erori. Acest aspect, deloc neesenţial, al societăţii noastre contemporane scapă de asemeni observaţiei mele directe, el este doar sugerat în acest roman. Cititorul, copleşit sau obsedat de acest aspect, va fi desigur dezamăgit, dar nu va [fi] numai vina noastră.{325}

Prezidiul şedinţei

De la capitală (un instructor).
De la Raion (Dănilă, primul secretar).
Dr. Simion secretar org [anizaţie].
Şeful cadrelor
Şi o soră
— Cunoaşteţi documentele.

Că n-a ajutat organizaţia în toate acţiunile ei – (n-a venit la toate şedinţele şi, când a venit, a

constatat că un tovarăş sau altul lipsea). S-a dus la el să vadă de ce a lipsit (deşi s-a gândit la acest lucru, nu s-a întrebat dacă tovarăşul avea motive obiective să lipsească şi, în acest caz, să-l ajute să înlăture aceste motive), iar în cazul în care n-ar fi avut motive obiective, să-l convingă de greşeala săvârşită şi să-i demonstreze că o asemenea greşeală nu trebuie repetată.

Că n-a ajutat biroul org[anizaţiei] atunci când acesta întâmpina greutăţi în mobilizarea oamenilor şi vreo acţiune obştească. Deseori, izolându-se într-o atitudine mic-burgheză, a uitat că trebuie să ţină un contact strâns cu intelectualii şi ceilalţi salariaţi ai spitalului, membri de partid cărora să le arate necesitatea de a sprijini toate acţiunile partidului şi pe care să-i aducă treptat în rândurile membrilor de partid.

De asemenea, a neglijat să se intereseze ca medic psihiatru de nivelul ideologic şi politic al tuturor pacienţilor săi şi, în felul acesta, să[326], [327].

Ţineau minte clipa şi îşi fixau acţiunile în timp, în funcţie de acest moment.

Reţineau atât de bine momentul, încât îşi fixară treburile în timp după urletul dulăului.

Această hărmălaie.

Ţinură minte această clipă, şi vorbind după aceea despre treburile lor le fixau după urletul dulăului: n-ai mai dat la cai.[328]

Pag[ina] 40[329] (notificări)

rândul 9 – De aceea aş vrea să

— Nu mă cunoaşteţi, sunteţi imprudent.

Pag[ina] 41 De pildă prudenţa deschisă, sau, dacă vreţi, prudenţa afectuoasă.

Pag[ina] 42 – înainte de a trece la destăinuiri, să vă povestesc iarăşi o istorie. Sunteţi, după cât se pare, un om cu o fire deschisă şi vreau, înainte de a vorbi despre bărbatul surorii dumneavoastră, să vă dau un avertisment.

— Povestiţi.

(după ce îl prelucraseră peste tot, la U.T.M., la sindicat, la cadre, la partid)

Pag[ina] 43 Dar nu-l fereşte de recidivă câtă vreme nu este descoperită şi înlăturată cauza conflictului psihic.

Pag[ina] 44 Rândul II. În cabană nimeni, eroul nostru venise primul.

— Mai încolo: Era un alt muncitor forestier care intrase în cabană.

— Adormişi? Eroul nostru mormăie ceva şi recade în toropeală şi în visare.

În clipa aceea.

— Mădularul.

Pag[ina] 45 Iată ceea ce am mai aflat.

El nu s-ar fi aşezat ca un nesimţit pe bancă, împingându-l cu o lovitură peste picior pe un altul, să-i ia locul cel mai bun din faţa sobei.

Trebuie, aşadar, să nu te laşi, să te impui, să nu te dai bătut, să nu cedezi, păstrând în acelaşi timp încrederea neştirbită.[{330}] Iată tratamentul la care l-am supus pe bărbat.

Obiecţiile editurii ale[{331}] *„Direcţiei presei”*[{332}]

1) Miniştrii şi personalităţile deviatoare să nu apară în scene deschise (vezi scena cu socrul drului Munteanu).

2) Dumitrescu să nu fie şeful secţiei agrare a C.C., ci la cadre, şef de secţie, având sarcină din partea biroului politic să se ocupe cu probleme ţărăneşti: „situaţia la sate”.

3) Denvata[{333}] – ginerele lui Denvata – şef de cabinet al lui V. Luca. V. Luca aruncă dosarul când i se prezintă zicând: „Eu lucrez aici cu oameni, nu cu dosare.”

4) Au cerut muncitorii să nu li se ia fabrica, fiindcă patronul a fost om cumsecade (au fost două

cazuri) şi nu li s-a luat. Comentariu: unde n-am avut eu norocul ăsta.

Împotriva profesionalizării artei[334]

Ideea artei ca profesie e o idee care pare să facă parte din efortul uman firesc. Eu cred însă că ar fi mult mai bine ca arta să rămână în afara expansiunii individuale şi naţionale, deşi acest lucru e foarte greu de conceput şi ar părea că ar încetini progresul artei. Arta ca profesie a fost practicată, de pildă, două sute de ani de familia Bach şi l-a dat pe Johann Sébastian. La fel s-a întâmplat şi cu Balzac, care e cel mai mare profesionist. Dar mie tot mai mult mi-ar plăcea ca scriitorul sau artistul să nu se aşeze la masa de lucru decât dacă are o mare dorinţă să exprime ceva deosebit. La ce bun ca istoria unei literaturi să cuprindă de pildă o mie de autori pe care nu-i mai citeşte nimeni? N-ar fi mai bine să fie doar zece, dar pe care să-i citească generaţiile cu plăcere? Sunt convins că istoria literaturii cehoslovace cuprinde peste o mie de autori, dar lizibili nu sunt decât doi-trei: Hasek, Capek şi Kafka. Atunci, la ce bun toţi ceilalţi? Se spune că pe Rebreanu îl încuia în casă soţia lui ca să lucreze. Ce prostie! Rebreanu, cât a fost tânăr, a scris cu plăcere trei cărţi bune, *Ion, Răscoala, Pădurea spânzuraţilor,* operele lui ulterioare, de profesionist, sunt cel puţin neglijabile. Profesionismul în artă duce la necesitatea socială de a avea, pe planul unei culturi, o literatură. Şi ce să faci cu literatura aceea? Ce să fac eu de pildă cu literatura belgiană, când buni de citit dintre belgieni nu sunt decât doi-trei poeţi şi doi-trei prozatori? Nu mai vorbesc de faptul că profesionalismul în artă creează o aşa muscăraie de artişti, dintre care unii sunt aşa de pricepuţi în a se declara mari şi a se pune cu atâta zgomot în serviciul marilor idei ale vremii sau

puternicilor zilei, încât, chiar dacă nu reuşesc întru totul să dăuneze creaţiei autentice a celor cu adevărat chemaţi să creeze, reuşesc totuşi să se bucure de roadele dulci, pământeşti care li se cuvin doar celor din urmă. Aflăm de pildă că Luchian şi-a ruinat sănătatea făcând pe zugravul, în timp ce cutare pictor la modă, dispărut astăzi, trăia în huzur… Cel puţin în artă să fie condamnate moda şi impostura.

Dar cine poate să-şi dea seama cine e cu adevărat artist autentic şi cine impostor? Din păcate, foarte adesea, mai numeroşi sunt cei care proslăvesc pe artistul la modă sau pe impostor, decât cei care susţin pe artistul veritabil, a cărui operă e mai greu de descifrat şi este, aparent, mai puţin spectaculoasă.

*

Vizita tatei în Bucureşti.

(„Îmi dai tu, Marinică, fiindcă ai inimă bună.”{335})

*

Era o femeie de statură mică, subţire în talie, cu o expresie calmă. Pe chipul ei{336}. Crescuseră anii, asemeni cercurilor ascunse din trupul unui copac{337} căruia i se vede scorţa, dar nu i se poate ghici vârsta. Avea mama cincizeci de ani? Judecând după vârsta fiului ei, da, dar cel mai mare dintre copii, Anghel, avea deja treizeci de ani. Tăcerea ei, aşteptându-l pe fiu să vorbească, era a unei femei de şaizeci, dar pleoapele ochilor, deloc obosite, şi ochii însăşi, negri şi cu mişcarea fermă, desminţeau pronosticul.{338}

*

Îngăduinţa faţă de vicii e o consecinţă a stagnării sau a înăbuşirii gândirii sociale. Există o gândire a masei, Tanţa{339}, care formează la popoare sentimentele civice.{340} Cel mai trainic regim e cel care, pe de-o parte, stimulează şi, pe de altă parte, se supune gândirii sociale.{341}

Dar cum să se supună gândirii sociale un conducător, cum ar fi de pildă un director, a cărui privire în loc să se îndrepte în jos se îndreaptă în sus{342}. El observă, de pildă, că toate uzinele au fruntaşi, numai el nu are. Şi în loc să stea să se gândească: Ce sunt fruntaşii? Ce reprezintă ei? Sunt ei exponenţii unei gândiri a masei, unei necesităţi a vieţii economice?{343} Şi dacă da, în ce sens trebuie să ia ei naştere? în loc de aceasta, el pune ochii la întâmplare pe un anumit sector, concentrează forţele în acel sector şi fabrică un fruntaş. Ce rost ar avea să procedeze altfel decât ceilalţi? Urmarea ar fi că ar fi schimbat imediat. Şi perspectiva aceasta întunecă numaidecât gândirea conducătorului nostru. Ce e asta? Cine are dreptul să dea pe cineva afară? Dar, mai întâi, cine ar putea să-l numească? Cine e suveranul, judecătorul faţă de care toţi trebuie să se teamă şi căruia orice conducător trebuie să-i dea socoteală? Cine, Tanţa?

— Partidul, Vale?! zise Constanţa şovăind.

— Nu! Eroare!{344} exclamă deodată tânărul.

Poporul, stimate tovarăşe, el e suveranul! Partidul e forţa de şoc, avangarda, cum spunem noi, poporul însă e suveranul, o ştiau şi eroii lui Caragiale. Ori, tovarăşul director observă că până la popor te mănâncă sfinţii şi iată-l îngrijindu-se să se pună bine cu aceşti sfinţi. Unde e viciul? în gândirea orientală, moştenită din trecut, faţă de ierarhie! Rezultatul: gândirea socială nu e stimulată, fără să mai vorbim că tovarăşul director uită cu totul cui trebuie să-i dea socoteală. Consecinţe morale: tovarăşul director inspiră fatal şefii în subordine la incorectitudini, un responsabil

cu aprovizionarea care favorizează anumite sectoare şi ia chiar şpagă cum pretind oţelarii mei. Rezultatul pe plan economic: pierderi, pierderi nebănuite. Iar dacă planul de producţie se îndeplineşte, totuşi meritul este exclusiv al oţelarilor mei şi nu al celor favorizaţi de direcţie. Am criticat pe acest şef de aprovizionare, toată brigada. Rezultatul: ieri mi-a spus Mateescu că a şi fost numit director-adjunct la „Laminorul". Iar eu, care în critica mea l-am atins şi pe director şi pe directorul-tehnic, trebuie să plec la Reşiţa să mă mai cuminţesc. Nici nu-mi trece prin cap![345]

*

În asemenea[346] situaţie totul se transformă în elogii, artele şi literatura cântă şi ele osanale, iar strigătele de durere ajung la urechile zeilor sub formă de laude. De aceea cea mai rea dintre republici este preferată celei mai înţelepte dictaturi. *Republica înseamnă diversitate*.[347]

*

Cele mai dramatice existenţe sunt acelea în care balanţa slăbiciune-putere nu se află niciodată în echilibru, gândea doctorul Sârbu în timp ce călătorea spre Tuşnad. Doctorul Munteanu e un om de o mare energie şi asta explică dorinţa lui devorantă de expansiune, dar natura a pus în el în măsură mai mare slăbiciunea, ceea ce explică… Aşa se face că pe el nu-l preocupă mijloacele cu care obţine un sentiment de plenitudine şi nici nu e atent că printr-o josnicie un om nu poate să obţină decât o şi mai mare dizarmonie.[348] Dacă el n-ar fi fost.

*

(Crin japonez) Amasizus. – Orhideea – Frepeia Calla, garoafe, Ciclamen (alb rococo), Muşcata (pelargone), Cineralia (roze, albe, albastre cu ochi alb), Bégonia (grandiflora rex, lucerna), Calţularia (flori japoneze), Ortensia, Primula.

Sutele de ghivece aranjate cu puieţi de hortensii.

Podeţul de lemn peste un bazin. – Planta urcătoare.

Bughenilia – podeţ – Gura leului.

*

Ce? Unde zici că te duci? Ei şi? Poţi să te duci de pe-acuma! Crezi că eu nu cunosc problema?

Aglomerări
7
Magazia
3

A fi!
6
Aglomerări
7

Raportul
8
Amiază de vară
3

Amiază de vară
3
Horticola
20

Horticola
20
Valache
6

Vhlache
6
Grupa de luptă
20

Grupa de luptă
20
Anton Tudose
7

Anton Tudose
7
Friguri
40

Friguri
40
Un luptător[{349}]
3

Un luptător
3

România n-a dus niciodată lipsă de talente, dar adesea de oameni de caracter, capabili de a urmări o idee până la capăt.[{350}]

Personal am regretat fuga lui Petru Dumitriu. În ultima vreme, existenţa lui era ceva vesel pentru mine. Să vezi un om aşa mare (fiziceşte), dominat de pasiuni atât de stupide, cu o gesticulaţie intelectuală atât de puerilă, cocoţat de alţii pe treapta de sus, nu e un spectacol de lepădat.[{351}] Dar e neîndoios meritul lui că a descoperit resortul imbecilităţii umane şi apasă pe el ori de câte ori are nevoie. Dacă nu cumva îl supraapreciez, adică alţii n-au descoperit în el un resort, pe care, apăsând, îl determină pe d. P[etru] D[umitriu] să

joace. Ce să fac eu cu aceşti imbecili? Ei nu se iubesc cu adevărat, dar sunt totuşi suficient de ameţiţi ca să creadă că da şi să se căsătorească. E posibil că după câţiva ani căsătoria să se strice, dar e posibil şi să nu se strice, să facă copii şi să trăiască relativ încântaţi unul de altul. Nu atât de fericiţi ca să nu se înşele reciproc. Şi în această viaţă frumuseţea ei turburătoare se va veşteji curând sau se va transforma, ceea ce e acelaşi lucru. Iar pe mine el mă ignoră, iar ea mă foloseşte pentru a stârni gelozia lui, atâta tot. Discurs asupra moralei, asupra ironiei împrejurărilor, care îl face pe el, cel care iubeşte cu adevărat, să fie lipsit de dragoste împărtăşită. Dacă încearcă să se exprime va deveni deranjant, ea îl va respinge cu cruzimea femeii frumoase şi lipsite de discreţie. Atunci ce e de făcut? „Ar trebui acum să plec şi să-i las singuri." Nu pleacă, ceea ce înfurie la culme pe bărbat, iar, femeia, crudă şi bestială cum e, îi place şi îl reţine. După plecarea lui, el îi spune că iubitul ei este un laş, un… şi pleacă zeflemitor, răutăcios şi spiritual. Ea nu crede, dar el ştie ce ştie.

Se duce la iubitul ei şi îi declară că trăiesc împreună de doi ani. Că el îi cedează locul numai dacă o iubeşte cu adevărat. Individul, furios, o părăseşte şi eroul se întoarce şi o regulează pe fată. {352}

Un literat{353} care zice că schimbă culoarea florilor după dispoziţia sa sufletească: ridicol, nimic asemănător şi, de asemenea, ridicoli cititorii care au înghiţit, citind, o asemenea gogomănie livrească.

Enache, care între două răsărituri de soare vedea acum o moarte după ce văzuse o naştere, rupse cel dintâi tăcerea.{354}

Primul am regretat că a fugit. Existenţa lui, exceptând unele momente, mă înveselea. Să vezi un om aşa de mare (fiziceşte) dominat de pasiuni atât de puerile cu o gesticulaţie intelectuală atât de precară, cocoţat de alţii pe treapta de sus a unei

ierarhii literare efemere, e un spectacol de contemplat. Recunosc însă că el descoperise ceva, că adesea nimerea resortul imbecilităţii umane pe care apăsa fără scrupule. Un astfel de resort a descoperit el la unii critici literari şi unii aşa zişi îndrumători, dispăruţi azi, care l-au susţinut.{355}

Horticola{356}

1) Golea Simina, pictoriţă.{357}
2) Micula Mircea – horticultor.{358}
3) Mocan – câinele.{359}
4) Râmniceanu – critic de artă.{360}
5) Anghel Pătraşcu{361} (pictorul Piliuţă).{362}
6) Pictorul Cociu.{363}

Rezumat

1) **Istoria castelului** Mogoşoaia, lacul, împrejurimile şi sera (despre care un distins literat spune că florile pot fi schimbate după dispoziţia sufletească): aici vin scriitori, actori, poeţi şi pictori.{364}

2) **Micula Mircea**, horticultor. Aventura sa: din copilărie – fântâna – din prima tinereţe – cu moldovenii înfometaţi – şi de acum… urmează (va fi tristeţea că nimic nu e statornic?!).{365}

3) Ţigan – un câine rămas de la Mocan. Istoria rătăcirii lui – cele două sunete.

4) Râmniceanu{366} (Amza?{367} Schileru?{368} Comarnescu?{369})! Unul din ei sau toţi laolaltă.

5) Anghel Pătraşcu (Piliuţă, beţiv, o bate, o înşală, talentat, primitiv).{370}

Golea Simina. Nu mai vreau artişti şi mai ales talentaţi. Vreau un bărbat simplu şi devotat.{371}

Râmniceanu. Ce s-a întâmplat cu fata asta? A făcut un lucru excepţional. Foarte straniu, are

talent![372].

A. Pătraşcu. Hm! Ce gândesc ei, că am căzut în patima beţiei? Vă înşelaţi, stimaţi tovarăşi. Mai beau… Cât să mai beau? A? Cât zici tu să mai beau, Anghele? Ia spune! Cât zici tu atâta e. Două săptămâni? Bine, fie! Sfânt! Două săptămâni am zis, atât şi niciun strop mai mult… Dar să ştii că în aste două săptămâni o să sting! Şi începu să cânte behăind, scăldându-se într-o melodie alunecoasă şi obscură.[373].

Golea Simina. Admiraţia mea a scos din cercul ei pe colegi, ei nu sunt oameni reuşiţi, ci destine marcate.[374]

Se nasc ca să picteze, restul e tăcere. Dar eu? Eu de asemeni m-am născut ca să pictez…[375].

Nu în pictură e misterul, ci în natură şi în oameni.

Micula Mircea. Nu se gândea la nimic. Era fericit.

Mocanu. Dormita la intrarea în seră şi, din când în când, când se deschidea uşa simţea în nări mirosul de pământ cald, de flori amestecate, de apă şi soare. I se părea că e primăvară şi mirat de încărcătura simţurilor sale care păstrau din pădure amintirea unor mirosuri mai grele ale toamnei. Deschidea ochii şi vedea picioarele celui care intra pe uşă şi îşi dădea seama că mirosurile vin dinăuntru. O clipă stătea ochiul său deschis, uitându-se în sus ca un om, apoi pleoapele i se lăsau şi adormea iarăşi. Visa zgomote uitate de mult, păcănit de roţi pe drumuri[376], o nostalgie ascuţită îl trezea şi din nou deschidea ochii. Se ridica,[377] vedea în depărtare o căruţă cu (un) ţăran cu biciul în mână, căsca, se repezea cu capul sub pântec clănţănind ceva care îl înţepase, apoi din nou îşi punea capul pe labe şi dormita.[378].

*

Petru Dumitriu posedă de la mine o scrisoare.[{379}] De ce i-am scris-o? El făcea pe atunci imagini frumoase asupra literaturii mele şi asta m-a măgulit.[{380}] A mai fost ceva: după ce am scris-o, n-am mai voit să i-o trimit, dar am cedat insistenţelor Ninei Cassian, a cărei vanitate naivă, dobitocească, a găsit în mine un resort: că scrisoarea, a zis ea, e prea frumoasă ca să rămână fără adresă. Acest domn e un înşelător, devorat de vanitate. El se crede acum probabil în conflict cu anumite personalităţi politice mari de la noi. În realitate el nu e în conflict cu nimeni pentru că lui i s-a dat tot ceea ce a dorit, inclusiv permisiunea de a descrie în scene detaliate pe homosexuali[{381}]. [{382}] De fapt, el este un escroc, un delapidator, a fugit lăsând în urma lui sume neacoperite, bani încasaţi pe ordine de plată ilegale, smulse prin influenţă.[{383}]

Stimate domnule Heitmann[{384}],

Cred că am primit toate cărţile trimise, *Sanctuaire, Des souris et des hommes*, *Les neiges, Paradis perdu, L'Adieux aux armes,* şi o carte în germană trimisă de soţia d-voastră de două ori, din greşeală. Îmi pare bine că urmăriţi presa noastră literară şi sunteţi la curent cu ceea ce se discută. Mi-ar face plăcere să vă fiu de folos cu cărţi care vă interesează. Îndată ce se vor reedita, vă voi expedia *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale şi *Sfârşit de veac în Bucureşti* de I[on] M[arin] Sadoveanu. În ceea ce priveşte cărţile trimise de d-voastră, *Des souris et des hommes, Combat douteux, Sanctuaire,* deşi nu le aveam, le citisem de la alţii în ediţia Gallimard, însă, cum spune proverbul, „calul de dar nu se caută la dinţi", sunt încântat să le am în biblioteca mea. N-am citit însă *50.000 dolars* (Hemingway), *Requiem pour une nonne* (Faulkner) şi altele ale acestor autori, precum şi *Ulise* de Joyce. Dar acestea le voi

indica după ce d-voastră îmi veţi scrie ce doriţi să vă trimit la rândul meu.

Acum la Sinaia vremea e foarte frumoasă, totul e verde. Eu scriu acum scurte nuvele în aşteptarea apariţiei *Risipitorilor* care se va produce probabil înaintea toamnei sau cel mai târziu în septembrie. În august au din nou loc la Sinaia cursurile de umanistică, am fi foarte bucuroşi dacă aţi veni iarăşi. Poate că veţi veni. Transmiteţi soţiei d-voastră salutări.

Al d-voastră,
Marin Preda

Despre educaţie şi despre literatura scriitorilor[{385}]

Educaţia nu e un lucru plăcut pentru cel ce o suferă. Ce înseamnă educaţie? Educaţie înseamnă, simplu vorbind, îmblânzire, înfrânare, crearea unor anume reflexe, corijarea. A corija, însă, înseamnă a frânge ceva şi asta e totdeauna dureros la început. Fireşte că după aceea e bine, dar la început nu e deloc plăcut. Dacă primim în şcoală să fim educaţi, este pentru că nu avem încotro. Pentru că reflexele noastre sunt crude, pentru că suportăm mai uşor să ni se schimbe natura pasiunilor. Ce se întâmplă însă cu omul matur? La omul matur se naşte o anume iluzie: sunt bine aşa cum sunt, nu am nevoie de nimic mai mult. Mă descurc aşa cum sunt. Această iluzie nu e deloc nefirească şi nu e deloc condamnabilă. E greu să te împaci cu ideea că eşti nereuşit, că ai cusururi, că eşti strâmb, că eşti robit simţurilor, că ideile tale sunt doar nişte prejudecăţi şi că sentimentele tale sunt confuze şi mediocre. E greu de acceptat fiindcă îi e propriu omului să creadă în sine, fără încredere în sine nu poate să aibă sentimentul plenitudinii şi al libertăţii. Pentru ca omul să se îndoiască de sine trebuie ca experienţa sa proprie să-l infirme. El să

se creadă de pildă insuportabil faţă de femei şi femeile, având de-a face cu el, să-i arate că e insuportabil, dar nu cine ştie ce. El să se creadă inteligent, şi într-o împrejurare hotărâtoare să i se dovedească contrariul. Mi se pare indiscutabil că în majoritatea cazurilor lucrurile se petrec astfel, cu excepţiile pentru care preceptele educative nu sunt suficiente. Literatura e făcută pentru marea majoritate a oamenilor şi are un scop educativ. Să examinăm. Să dăm unui om care se crede toarte inteligent să citească romanul educativ *Bărăgan*{386} de V. Emil Galan. Scopul ar fi ca să trezim în omul nostru îndoiala că ar fi un om foarte inteligent, realitatea fiind că el nu numai că nu e inteligent, ci e un prost îngâmfat care, bizuindu-se pe o anume vioiciune naturală a gândirii şi încurajat de mamă-sa, a luat-o razna. El este, încolo, un tehnician bun{387}, şi un sindicalist acceptabil. Care va fi efectul asupra lui citind acest roman? Dacă e să vorbim serios şi să nu ne abatem de la legile psihologice elementare, el va gândi astfel: Anton Filip{388} ăsta e un nasol care se crede mare şmecher. Să-i dăm atunci altă carte, să-i dăm romanul educativ *Setea*{389} de T[itus] Popovici. Ce va gândi eroul nostru? El va zice: Mitru{390} ăsta face şi drege; şi ce-mi pasă mie de isprăvile lui nesărate? Sau: învăţătorul ăsta care a fost prizonier face şi drege: mai întâi, un om care a căzut prizonier nu e mare brânză de capul lui. Un prizonier tot prizonier se cheamă, orice ar vrea el să-mi îndruge. Să-i dăm mai departe să citească romanul educativ *Desfăşurarea*{391}, de M[arin] Preda. Ilie Barbu{392} ăsta, s-o gândi eroul nostru care se crede fjoarte] inteligent, e un prostovan care lasă să-i sufle alţii în ciorbă. Vai de capul lui! Face pe urmă pe viteazul. Păi merci: cu organizaţia de bază în spate şi cu miliţia în ajutor oricine poate să facă pe viteazul. Să-i dăm atunci să citească romanul educativ *Desculţ*{393} de Zaharia Stancu (ediţia într-

un volum). Darie ăsta nu e un copil, autorul e un mincinos. Un copil nu poate să fie aşa de deştept, autorul se izmeneşte. Şi pe urmă, Darie ăsta face pe grozavul şi, când ajunge slugă la oraş, şterge farfuriile cu un miez de pâine şi mănâncă. E un linge-blide. Să-i dăm atunci să citească romanul atât de educativ încât e chiar didactic *Bariera*[394], cu aşa numitul său „nea Viţu”[395]. Nea Viţu ăsta e un caraghios, face critica morală a burgheziei după şansele fi-sei care a fost servitoare. E un tip ridicol.

Principalele opere educative de valoare nu-şi fac efectul asupra unui cititor la care ar fi de corectat ceva. Dar dacă să zicem că cititorul ar fi nu unul care se crede foarte inteligent, ci unul foarte bun comunist – şi n-ar fi – sau foarte bun meseriaş – şi n-ar fi – sau foarte iubitor fiu – şi n-ar fi. E probabil că la unii din ei aceste cărţi să placă, dar nu le-ar schimba câtuşi de puţin părerea despre ei înşişi. Pentru ca acest lucru să se petreacă, ar trebui ca unul din eroi să prezinte chiar tema care i-ar caracteriza. Adică un erou care foarte liniştit crede despre sine că e foarte inteligent şi se comportă exact cum se comportă un asemenea om. Şi cititorul nostru s-ar recunoaşte în el. Şi la un moment dat, în roman, vine cineva şi spune: „Nu eşti foarte inteligent. Eşti un prost.” Şi să-nceapă conflictul. O asemenea carte într-adevăr ar zgudui cititorul şi i-ar trezi bănuiala că poate să păţească ceea ce a păţit eroul din roman. În orice caz s-ar naşte în el un proces de gândire.[396] Aşadar a scrie romane educative e foarte greu, fiindcă cititorul, cât ar fi de educat, nu le asimilează, fiindcă nu i se potrivesc. Eroul exemplar – Anton Filip – nu poate determina pe cutare cititor îngâmfat să renunţe la îngâmfarea lui. Eroul exemplar, Mitru Moţ, Ilie Barbu şi alţii, nu pot determina un ins foarte inteligent să renunţe la trufia lui. Eroul exemplar Darie, care şterge farfuriile cu miez de pâine şi ia cafeaua în gură şi o varsă apoi la loc în ceaşcă, nu

poate determina în cititor un proces de gândire favorabil unui salt moral.{397} Dar nu cumva unii dintre noi am înţeles şi continuăm să înţelegem greşit noţiunea de *educaţie* în sfera artisticului? Eu afirm că se poate dovedi că mulţi dintre noi înţelegem greşit relaţia dintre artă şi *educaţie* şi că unii chiar au uitat cu totul că arta nu înseamnă nicidecum educaţie, că arta înseamnă înainte de orice o manifestare creatoare a spiritului uman, în al cărei scop nu este exclusă nicidecum educaţia, fiind însă departe de a fi doar educaţia. Să fiu foarte clar. Dacă scopul omului în viaţă ar fi doar să se educe, cred că mulţi ar sfârşi prin a se sinucide. Viaţa e făcută din bucurii şi dureri şi din amestec de bucurii şi dureri şi în viaţă omul are de trăit drame sau fericiri nesperate, e stăpânit de idealuri sau obsedat de vanităţi. Omul în viaţă săvârşeşte şi ticăloşii, comite şi lucruri ireparabile, salvează pe tovarăşul său sau îl aruncă în înfrângere. Omul în viaţă creează sau distruge oraşe, schimbă sau astupă cursul fluviilor.{398} Faţă de o asemenea structură a omului contemporan, arta care se mărgineşte numai la unul din scopurile ei, educaţia, îşi pierde puterea magică de a capta interesul, devine plicticoasă ca un…{399} {400}.

Scene de introdus în roman

Partea întâia. Constanta şi Iliuţă.

12 pg.

Partea a doua. Dr. Sârbu şi dr. Diamant. — Malaparte. Înscrierea lui Sârbu în partid, povestită înainte ca Sârbu să se vadă cu dr. Diamant. – întrevederea. Dr. Sârbu îi povesteşte despre dr. M[alaparte].

15pg.

Partea a treia. Nimic.

Partea a patra. De modificat şedinţa cu devierea – într-o şedinţă trimestrială a org [anizaţiei] de bază a spitalului.

Urmare despre educaţie

{401}Dacă arătăm de pildă cuiva un om care prezintă o infirmitate, să zicem un ciung, raţiunea ne spune că nu trebuie să ne îndoim de faptul în sine, omul e ciung, în privinţa aceasta tot ceea ce se poate şti despre ciung este ştiut. Dar nu numai raţiunea, ci şi instinctul ne spune că a fi ciung înseamnă a fi infirm şi că o infirmitate nu are în sine nimic atrăgător, nu putem dori în mod normal, zărind un ciung, să fim şi noi ciungi. Dacă trecem însă din domeniul infirmităţii fizice în cel al infirmităţii morale, putem noi să admitem că reacţia noastră faţă de infirmitatea morală este alta?{402} Aici lucrurile se complică, fiindcă e greu să ne dăm seama dacă un beţiv, un hoţ sau un curvar e un infirm moral, adică îi lipseşte ceva de la natură sau e mai educat. În universul moral, infirmităţile se confundă cu maladiile, un cleptoman sau un beţiv ereditar pot fi vindecaţi. Lucrul de care suntem însă absolut siguri este că, observând un om vicios, nu ne putem îndoi că acel om suferă de viciul pe care îl are. În privinţa aceasta orice explicaţie e de prisos. Un pictor care ar face portretul unui beţiv şi l-ar expune ar stârni în privitor, în afara reacţiei estetice faţă de reuşita tabloului, care desigur nu trebuie să fie următoarea: arta n-a câştigat nimic, în schimb numărul beţivilor a crescut cu unul, sentimentele obişnuite faţă de spectacolul unui om beat, şi anume: e rău să fii beat; înfaţişarea omului beat e animalică, josnică. De ce e necesar pentru ca privitorul să gândească întocmai aşa? În primul rând să fie vorba de un beţiv adevărat{403}, pictat nemilos, în toată josnicia lui, cu mijloacele cele mai plastice. Să nu-l preocupe pe pictor ideea de a

sugera că e rău să fii beţiv, fiindcă aceea nu e treaba lui, ci a privitorului, a lui fiind aceea de a nu picta un beţiv oarecare, un beţiv banal, un beţiv neinteresant pe care îl găseşti adesea în vreun bufet şi pe lângă care treci indiferent. Întrebarea care se pune este dacă, îndemnându-l pe pictor să nu se preocupe de ideea de a sugera că e rău să fii beţiv, nu călcăm principiul estetic potrivit căruia arta trebuie să educe?! îl călcăm şi în acelaşi timp nu-l călcăm. Îl călcăm în teorie, practic însă vedem că nu-l călcăm, dimpotrivă, dacă ne gândim bine, sforăiturile lor, pofta lor animalică de somn, pe el care era, poate, un insomniac? Sau se săturase Berilă de atâta libertate şi lumină câtă este pe pământ şi simţise o mare ispită a ocnei? Asta ar fi o speculaţie abisală. Cel mai sigur e tot răspunsul lui Berilă: erau beţi! şi trebuie să traducem asta prin: *erau agresivii* Beţia şi somnul lor nu erau suportabile, Berilă era şi el în legitimă apărare. […]”

ANEXA V

Fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. III, pag. 245-246. Îl reproducem pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Reacţia medicilor: de furie, dar nu împotriva legiuitorului, ci a bolnavilor, ca şi când ei ar fi venit cu decretul. În ce fel? expedierea lor rapidă de la consultaţii, în următorul stil: (urma anecdota… Medicul, grăbit şi nervos: dumneata de ce suferi? Pacientul: domnule doctor, eu nu mai pot să urinez… Medicul: câţi ani ai? Pacientul: şaptezeci… Medicul: ai urinat destul! Următorul! Vine o gravidă: dumneata ce ai? Gravida: domnule doctor, copilul meu stă strâmb, ce fac eu când o să nasc? Medicul: cum te cheamă? Gravida: Leibovici… Medicul (ridicând glasul): Leibovici? Se *descurcă* el! Cine e la rând? Ei, dă-i drumul! Pacientul: domnule doctor, eu sufăr de o boală foarte ciudată! Medicul (extrem de grăbit): lasă consideraţiile, spune! Pacientul: domnule doctor, eu ce mănânc aia fac… Medicul: adică, vorbeşte clar… Pacientul: dacă mănânc fasole, fasole fac, dacă mănânc varză, tot varză fac… Medicul (dumirit): aha! şi ce-ai vrea dumneata? Pacientul (umil): să fac şi eu normal. Medicul (expeditiv): mănâncă căcat! Altul la rând…”

ANEXA VI

În legătură cu geneza celui de-al doilea volum din *Moromeţii,* Marin Preda a făcut următoarele mărturisiri:

„[…] O carte despre ţărănime a fost proiectată de mine pe la sfârşitul anului 1948 în mai multe volume. Din acest proiect, au apărut până acum *Moromeţii,* în o mie de pagini. Volumul al doilea, apărut în 1967, a fost început în 1953, în timp ce volumul întâi era încă neterminat […]" (Interviu acordat lui Iulian Neacşu, 2 februarie 1968, „îmi plac mult acele pagini din cărţile mele pe care nu le-aş mai putea scrie din nou", din *Creaţie şi morala,* pag. 368)

*

„[…] mi-e în continuare greu să vorbesc *despre Moromeţii* […] Am mai spus o dată că în acest volum nu apare tema povestitorului. Am spus asta, înainte de apariţia celui de al doilea volum. E vorba de tema celui care a scris această istorie, al cărui destin rămâne încă neatins de carte şi care mă obsedează. Atunci va fi împlinit romanul *Moromeţii,* când şi destinul povestitorului va fi relevat. Deci iată de ce nu pot vorbi încă de istoria acestei cărţi […]" (Interviu acordat lui Adrian Păunescu, februarie 1969, „Atunci va fi împlinit romanul *Moromeţii,* când şi destinul povestitorului va fi relevat", din *Creaţie şi morala,* pag. 382)

*

„[…] N-am avut intenţia să scriu neapărat volumul doi, dacă el nu se impunea. El s-a impus datorită unui eveniment tragic pe care l-a trăit tatăl meu şi care a început să mă obsedeze ca un leit-motiv de datorie care mi se impunea în urma acestui eveniment, care de altfel constituie tema fundamentală din *Moromeţii,* volumul doi. Eu nici acum nu consider această carte încheiată, aşa cum am mai declarat. Nu ştiu încă ce mai urmează, dar am sentimentul că n-am spus totul. […] Da, deşi eu am scris *Risipitorii* şi *Intrusul,* care sunt cărţi în afara *Moromeţilor.* Dacă nu ar fi vorba de istoria ţărănimii române în această a doua jumătate a secolului al XX-lea, poate că n-aş mai fi avut nimic de spus despre această familie şi despre această problemă, însă istoria este una din obsesiile mele şi probabil şi a altor scriitori. La acest punct al carierei mele literare am căpătat un sentiment, aşa, de liniştire, că albia pe care urmează să curgă, ca să spun aşa, încercările şi eforturile mele s-a creat. Ce-o să urmeze nu pot să spun în momentul de faţă, dar am sentimentul că va urma. […]” (Interviu acordat lui Ion Drăgănoiu, 28 noiembrie 1969, „Istoria este una din obsesiile mele”, din *Creaţie şi morala,* pag. 398-399)

*

Redăm în întregime dialogul lui Marin Preda cu Eugen Simion despre romanul *Moromeţii II,* apărut în *Gazeta literara,* nr. 3,18 ian. 1968, pag. 1, 3, reprodus în *Creaţie şi morala cu* titlul „Posibilităţile romanului”, pag. 352-364.

POSIBILITĂŢILE ROMANULUI

Eugen Simion: Apariţia volumului al doilea din Morometii *reactualizează întrebarea despre posibilităţile şi viitorul romanului, Spun aceasta, deoarece am sentimentul că aici e zidită nu numai o experienţă, dar şi o concepţie asupra prozei şi în chip special asupra romanului. Întrebarea pe care şi-o pun mulţi e dacă romanul se adresează ,,societăţii" sau ,,individului", dacă, în fine, cum se nelinişteşte cineva, romanul modern mai continuă spiritul vechiului roman, clasic, liniar, melodic, social şi psihologic, sau se orientează spre altceva: spreformula prozei de recherche, de création. S-a spus că proza (şi romanul nu iese din această linie de evoluţiei) tinde spre obiectivarea maximă, abandonând sufletul romantic al elementelor şi creaţia de tipuri. În ce măsură romancierul român se pasionează pentru astfel de lucruri? Mulţi dintre prozatorii tineri, dar nu numai ei, manifestă o vie curiozitate pentru formulele noi în epică şi, să cădem de acord, această preocupare e în firea lucrurilor. Orice înnoire în artă a început prin a căuta un nou mod de a încorpora, sau a traduce, experienţa individuală în sens moral sau spiritual. E de la sine înţeles că nu toate experimentele ajung să însemne ceva, estetic vorbind, şi să se impună. Cele mai multe pier. Dar niciun pas în artă nu s-a făcut – zicea, dacă nu mă înşel, Jean Codeau – Jară revolta superbă, uneori absurd de tragică a creatorului împotriva gustului public, de regulă conservator. Gustul evoluează greu şi o formulă de literatură nouă nu e înţeleasă şi acceptată, totdeauna, de la început. Cunoaşteţi confesiunea, sceptică, a lui Stendhal, în această direcţie. Astfel de probleme nu devin niciodată inactuale. Literatura nu încetează să şi le pună, şi, în fapt, ea însăşi se constituie ca o însumare de soluţii individuale, de posibilităţi creatoare. Ce să mai spunem ce critică, fără de înţeles în afara acestor întrebări fundamentale despre misterul şi destinul*

literaturii? Vă propun să selectăm, din această pădure de cunoscute şi necunoscute, câteva probleme legate mai intim de experienţa prozei dumneavoastră şi, în genere, a literaturii actuale. Dificultatea de a alege e tot atât de mare, ca şi aceea de a da soluţie definitivă. Cu ce să începem? Sunt tentat, după această lungă punere în temă, să vă solicit mai întâi (nu pentru a capta bunăvoinţa cititorilor, dar pentru a păşi pe un teren mai familiar de creaţiei) câteva precizări de ordin biografic. Nu sunt convins că o bună cunoaştere a biografiei explică, într-un chip sau altul, opera literară în substanţa ei. Opera e invenţie, are o metafizică, o realitate secretă pe care datele exterioare, chiar cele biografice, nu le pot nici justifica, nici explica. Critica (înţeleg şi istoria literară) tradiţională s-a ambiţionat să lămurească secretele operei prin circumstanţele biografice. Gherea, la noi, credea în aceste prejudecăţi şi cerea criticii să afle pricinile operei, să cunoască familia, mediul care a produs pe scriitor, şi, deci, opera. Literatura fantastică n-ar avea, în acest caz, nicio şansă de a putea fi justificată estetic. Să recunoaştem, totuşi, că un artist poartă cu el un destin, nu neapărat al lumii din care a ieşit, dar al aceleia pentru care a optat. În această împrejurare nu e Jară rost să vă întreb ce idee mai înalt estetică legaţi de reprezentarea existenţei ţărăneşti în proză?

Marin Preda: Părerea mea e că un ţăran, chiar dacă ajunge doctor în filosofie, tot ţăran rămâne. Ideea de familie, de pildă, va fi la el aceeaşi ca la un ţăran. Despre dragoste va gândi tot ca părinţii săi, despre cinste şi demnitate va avea aceleaşi reprezentări, într-un cuvânt, concepţia lui despre lume, chiar dacă va fi un admirator avizat al lui Kant, va fi una ţărănească. Nu va exista manifestare a vieţii lui, poate chiar cotidiene, pe care el să n-o judece cu ochii cu care a văzut odată o lume pe deplin formată, cu metafizica ei, aşa

cum bine ai spus. Formarea unei astfel de lumi, sau acestui univers uman, constituie un secret al experienţei individuale şi sociale. Truda de a dezvălui acest secret, iată ideea estetică pe care am legat-o de reprezentarea existenţei ţărăneşti în proză. Şi, atunci când am avut senzaţia că regăsesc această lume şi în altă parte a planetei noastre, am scris *Friguri* şi, mai recent, *Martin Bormann,* în care există o eroină, ţărancă, îngrijorată de viitorul ei într-un sat în care se petrec nişte lucruri dintre cele mai stranii.

E.S.: Sunt mulţi care s-au întrebat şi se întreabă despre destinul prozei ţărăneşti. Şi nu dintr-un snobism – şi zicea bine cineva! – ...dâmboviţean. Opinia acestora trebuie înlăturată din discuţie. Au fost însă şi intelectuali adevăraţi (Camil Petrescu, între alţii) care au privit cu scepticism posibilităţile psihologiei rurale de a fi valorificate în proza modernă. Neliniştea nu a dispărut nici acum: cum, se întreabă unii, iar despre ţărani, tot despre ţărani?!

M.P.: Dacă un scriitor ar ţine seamă de prejudecăţile curente, ar ajunge să nu mai scrie nimic. Fiindcă n-a rămas categorie sau clasă socială despre care să nu se fi scris la fel de mult ca şi despre ţărani. E drept că existenţa unui Creangă, Slavici, Sadoveanu şi Rebreanu într-o literatură poate da scriitorului senzaţia de saţietate. În faţa unor noi creaţii însă, senzaţia aceasta nu mai are importanţă. Asupra scepticismului lui Lovinescu şi Camil Petrescu merită însă să ne oprim. Fiindcă, în ciuda literaturii despre ţărani a unui Faulkner şi Steimbeck, mulţi împărtăşesc şi astăzi acest scepticism. Camil Petrescu l-a admirat pe Proust. Dar ce este într-adevăr superior, aici, este arta naratorului care se exercită cu aceeaşi magie şi când descrie ţărani sau lăptărese. Servitoarea Françoise este poate, după Swann, cea mai reuşită figură a romanului. Nivelul de conştiinţă al baronului Charlus se reduce în ultimă

instanţă la strategia complicată a unui salonard, iar gândirea sa nu este superioară unei mahalagioaice vorbăreţe care însă n-are de exhibat viciul pederastiei. Ca în orice mare creaţie, nu mediile sociale dau complexitate şi adâncime, totul fiind egal de interesant pentru un scriitor, un lucru nefiind mai important decât altul.

E.S.: *Precizarea pe care o aduceţi e bună. Obiectul literaturii interesează mai puţin, atitudinea faţă de el e hotărâtoare. Chestiunea se pune însă şi în alt chip. Rezerva lui E. Lovinescu şi chiar aceea a lui Camil Petrescu priveau valoarea estetică. Nu talentul autorului era în discuţie şi cu atât mai puţin obiectul operei, ci altceva: atitudinea estetică şi o formulă de proză în care psihologia personajelor e cu desăvârşire nulă. Rebreanu, cel dintâi în literatura modernă, creează o sinteză a psihologiei ţărăneşti şi dă o imagine estetică a complexităţii ei. Întrebarea ce se pune e dacă, după experienţele hotărâtoare ale lui Sadoveanu şi Rebreanu (cu un caracter mitic, fabulos la primul, obiectiv, realist, la cel de-al doilea), proza ţărănească se orientează spre o nouă sinteză epică. Nu e vorba numai de introducerea metodelor epice mai noi (modelele au, se ştie, valoarea celor care le utilizează!), deşi nici acest aspect nu e de neglijat, dar, în primul rând, de schimbarea opticii despre psihologia ţăranului. G. Călinescu risca, în 1939, un paradox, zicând că ţăranul trăieşte la modul său problematica lui Kant. Pentru prozator, aceasta înseamnă un câmp nelimitat de observaţie. Proza ţărănească actuală, în zona ei cea mai solidă, mi separe a fi dovedit această intuiţiefină. E inutil, şi nu e locul aici, să spun ce rol revine, în acest proces, hotărâtor, cred, în proza românească! volumului de nuvele întâlnirea din Pământuri (1948) şi romanului Moromeţii (volumul I şi II). Aici, şi în alte scrieri, datorate unor tineri excepţional de dotaţi, mi se pare a se prefigura*

psihologia adevărată a ţăranului contemporan, omul unei civilizaţii şi a unei spiritualităţi diferenţiate. Realismul tradiţional e depăşit, astfel, în sensulpsihologiei abisale – am discutat aceste aspecte în altă parte, nu le mai reiau – şi în reconstituirea lumii spirituale ţărăneşti. E limpede că nu se mai poate face o proză – e un chip de a spune: se face, şi încă în proporţii ameninţătoare! — în care să nu se pună, cu acuitate şi înţelegere estetică, destinul, condiţia omului, existenţa lui sub forme particulare. O astfel de proza, indiferent ce formula adopta, trebuie într-un chip sau altul sa fie… sincronica, sa asocieze ceea ce literatura a descoperit în alte sectoare ale ei. Nu sunt convins ca scrierile care se ambiţionează safacâ elogiul instinctelor şi alpenuriei de sentimente, scrierile, într-un cuvânt, de un plat realism descriptiv au vreun ecou literar mai durabil. Ajungând la acestpunct, săfacem… puţina psihologie a creaţiei. Moromete afost definit ca un disimulat. S-a vorbit mult, de multe ori, asurzitor, de disimularea lui Ilie Moromete, de o filosofie a disimulării etc. Astfel depreciziuni îmi trezesc scepticism. Criticul se preda unei formule din care nu mai iese. Socotesc personajul în cauză un spirit, mai întâi, nastratinesc, şi prin aceasta el se fixează într-o tradiţie tipologică (un moş Nichifor Coţcariul al câmpiei dunărene!). În primul volum, această condiţie – care nu-i numai aparentă! – domină. Există însă o altă realitate a lui, o altă structură metafizică, legată nu atât, sau nu în primul rând, de capacitatea lui de a medita, de plăcerea de a filosofa, de, în fine, o individualitate fericit înzestrată, cât de o spiritualitate specifică. În volumul doi, mi se pare că această latură profundă triumfa. Ideea de dipariţie a unei civilizaţii, cum am dovedit în altă parte, şi ideea gravă a morţii individuale pun cartea sub semnul unui tragism spiritualizat.

M.P.: N-aş zice că acest tragism este atât de spiritualizat. Taranul, având sentimentul că singura sa speranţă şi ieşire este el însuşi, cu tot ceea ce reprezintă, e normal ca, de pildă, o greblă, în ochii lui, să nu fie o simplă greblă, iar un cal, un simplu cal. Punerea sub semnul întrebării a plugului sau a vitei, a gardului şi a bătăturii sale capătă deodată un caracter tragic şi, dacă vrei, spiritual, dar nu spiritualizat… În ce priveşte spiritul nastratinesc, asta ce vrea să zică? Care Nastratin? Hogea? Am oroare de înţelepciunea orientală. N-o cunosc şi nici nu doresc să mă iniţiez în ea, şi ar fi culmea s-o reprezint într-un fel sau altul, împotriva voinţei şi înclinaţiilor mele celor mai intime. La fel de hazardată mi se pare şi citirea în acest context a eroului nuvelei lui Creangă. Nu văd nicio legătură între acest căruţaş care nu e capabil decât de una şi aceeaşi coţcărie senilă – s-o „sperie" pe târgoveaţa pe care o aduce anume într-o pădure, ca s-o facă să-i cadă în braţele lui de moşneag – şi eroul meu, Moş Nichifor Coţcariul e măcar ţăran?!

E.S.: Pentru primul caz, chestiunea e de accepţiune a termenului. Ne gândim, am impresia, la acelaşi lucru, aşa încât orice alta precizare e inutilă. Fericită sau nu, formula exprimă o natură morală, nu o filosofie. Natura moromeţiană, de care s-a mai discutat, nu exprimă, am impresia, o duplicitate, ci o armonie de forţe morale. Punctul ei mai înalt spiritual iese în evidenţă în gesturile cele mai simple ale personajului. Din chipul în care se aşază la masă, din ritualul pe care îl apără, din modul în care începe şi conduce o conversaţie deducem această latură adâncă a psihologiei ţărăneşti, întrupată în cazul în discuţie de Ilie Moromete. În toate atitudinile existenţiale, acestfond se bănuie şi produce o mare emoţie la lectură. E, într-un sens, şi cazul personajelor sadoveniene, pe care, pentru a le înţelege cu adevărat, trebuie să le integrăm într-o lume spirituală aparte, lumea magilor şi a umanismului

folcloric. Experienţa existenţială a lui Moromete aduce, după sine, alt tip de meditaţie şi prefigurează o altă filosofie. Ea nu apare numai sub semnul gravităţii, ci şi sub acela al plăcerii de a sugera latura comică, absurdă a lucrurilor. Ilie Moromete e un simpatic om de spirit, face glume usturătoare, răspunde în doi peri, una zicând, alta gândind. Din apăsarea silabei, el scoate un efect. Cea dintâi atitudine a personajului e aceea a unui comediograf al cuvântului. Paţanghel joacă scena călătoriei la munte, distribuie rolurile, amestecă dialogurile într-un stil indirect liber (modelul îndepărtat e Caragiale) de o mare savoare. Cum să numim această plăcere spirituală de a păcăli cu gravitate, de a te amuza cu inteligenţă? Ion Barbu era încântat de spiritul nastratinesc. A şi creat o mitologie poetică a lui. Cât despre Moş Nichifor Coţcariul, de ce să-l năpăstuim? Acestfermecător personaj nu e un simbol alpsihologiei senile, ci al spiritului malign şi al voluptăţii de a bate câmpii. Adică… nuvela lui Creangă e o inimitabilă operă de gasconeriefină. Comparaţia (insuficientă, poate, ca orice comparaţie) nu dezavantajează personajele dumneavoastră, cu hotărâre nu.

Adevăr şi ficţiune în Morometii

E.S.: Pentru că am intrat în acest câmp al faptelor, romanul lui Niculae e, vă întreb, autobiografic? Am în vedere îndeosebi volumul al doilea al Morometilor!

M.P.: Desigur! Ce i s-ar fi întâmplat povestitorului, dacă n-ar fi avut altă soartă!

E.S.: Ce e, atunci, adevăr şi ficţiune în Morometii?

M.P.: Adevărate sunt sentimentele. Ficţiuni sunt împrejurările. Se spune, de obicei, că există o nostalgie a paradisului pierdut, care este copilăria. În realitate, copilăria este locul de refugiu al problemelor insolubile. Omul matur sau chiar

foarte tânăr descoperă, de pildă, condiţia sa: că, mai devreme sau mai târziu, fericit sau nu, bun sau rău, el trebuie să moară. Şi-şi aduce aminte că odinioară această mare trecere se putea face surâzând. Am descris o scenă când unui copil, prins de friguri, i se pune tocmai atunci pe cap o coroană de flori. Nu sentimentul copilăriei paradisiace a stat la baza acestei scene, ci nostalgia identificării finale cu elementele lumii. Există apoi o altă scenă în care neliniştea stârnită de pierderea acestei seninătăţi ia o formă paroxistică. Eroul întreabă patru preoţi, care ştiu multe despre viaţă şi moarte, de ce ne mai naştem dacă trebuie să murim?! Ambele scene sunt ficţiuni, sentimentele însă au fost reale. În schimb, următoarea scenă reală îmi vine abia acum în minte, dar cu tot atât de puţine şanse de a se asocia vreunui sentiment care să-mi stârnească imaginaţia. Copilul zace în mijlocul bătăturii şi tatăl cu sanitarul discută calm situaţia, în timp ce bolnavul aude şi înţelege totul: „N-o mai duce mult, zice sanitarul, fa-i ce-i trebuie, că nu mai e speranţă.” „Crezi?” zice tatăl, cu gândul la ceea ce reprezintă pierderea eventuală pentru familie a copilului, cum ar socoti moartea oricărei vietăţi aflate în strânsă legătură cu existenţa sa. „Da, da, zice sanitarul, n-ai ce să-i mai faci, se duce!” Apoi cei doi se îndepărtează şi, după un timp, copilul aude maşina de cusut turuind prin geamul deschis în mijlocul zilei de vară, în care el e zguduit de valuri de friguri. „Ce faci, ţaţă Joiţo, îi faci cămaşă?” tăcere lungă, după care se aude vocea mamei: „Cu ce să-l duc, Aristiţo?” Pentru ca fraţii lui vitregi pe urmă să-i dea ghionturi prin coaste, că are cămaşă nouă, uitând cu toţii că el îşi purta propria-i cămaşă de înmormântare, şi nu fiindcă i se năzărise maică-sii să pună mâna şi să cheltuie pentru el, şi lor să nu le ia! E o întâmplare adevărată, dar de prisos să mai subliniez mărginirea lui Paraschiv, Nilă şi Achim, la care, în realitate, copilul a ţinut şi scriitorul de

mai târziu s-a ferit să-i ponegrească. În fond, abjecţia sau sublimul nu sunt suficiente prin ele însele ca să pună în mişcare imaginaţia şi inspiraţia unui scriitor. Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creaţie preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci şi maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil şi profund pentru toată viaţa, şi de aceea cruzimea, cât şi josnicia, omorurile şi spânzurările întâlnite des la Rebreanu şi Sadoveanu, şi existente, de altfel, şi în viaţa ţăranilor, nu şi-au mai găsit loc în universul meu scăldat în lumina admiraţiei. În realitate, în amintire, îmi zac fapte de violenţă fără măsură şi chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens. Poate că nici nu-l au?!

E.S.: Mărturisirile pe care lefaceţi sunt de o mare însemnătate. Istoricii literari savurează asifel de date. Şi perseverăm: Cum aţi devenit scriitor?

M.P.: Descoperirea acestei vocaţii am facut-o în ziua în care am scris *O adunare liniştită,* o povestire. Povestitor! Iată o însuşire pe care am pierdut-o şi mă întreb dacă nu simt în mine nişte regrete amare la această „amintire”. Ia să vedem! Nu, nu simt niciun fel de regret!

E.S.: Am citit undeva, sau deţin informaţia de la dumneavoastră, nu mai ştiu, că l-aţi cunoscut pe Lovinescu şi aţi frecventat în vremea războiului cenaclul său. Calul *şi celelalte povestiri se fixează, voit sau nu, în sensul teoriilor sale despre obiectivarea epicii.*

M.P.: Am citit la cenaclul lui E. Lovinescu câteva povestiri, dar mi-e greu să spun că l-am cunoscut, deşi am fost atunci la el timp de câteva luni. Era în ultimii ani ai vieţii lui. Mi se părea firesc ca un astfel de om să existe, să te primească la el acasă, să-ţi spună că ai talent şi tu să-l ignori, aşa cum ignoră sugarul hrana maternă. Ceea ce a fost Lovinescu află cu totii abia acum. Şi nici

acum aşa cum s-ar cuveni, adică, de pildă, prin tipărirea integrală a operei lui. S-au tipărit tot felul de scriitori străini, în timp ce marile noastre valori zăceau şi zac încă netipărite.

E.S.: Venind vorba despre Lovinescu în condiţia criticului român, vă întreb ce-i lipseşte criticii de azi – excepţiile onorează! – pentru a avea autoritatea pe care toată lumea o cere? Cineva se plângea în presă că n-avem un Maiorescu (de-ar fi, nu ştiu ce s-ar alege din opera scriitorului respectiv!). Ca prozator, ce destin v-a hotărât critica?

M.P.: Se pare că efortul creator al criticului cu vocaţie se manifestă aproape de regulă mai puţin în darea de judecăţi de valoare, care sunt adesea proverbial eronate, cât în găsirea unei direcţii. Când această direcţie este descoperită, dispare şi întrebarea despre autoritatea criticii. Există în critica actuală română vreo direcţie identificabilă?

E.S.: Întrebarea s-ar putea răsturna şi v-aş putea, la rândul meu, întreba dacă există mai multe direcţii în literatura română atât de diferenţiate încât să stimuleze… direcţii în critică?! Zic însă că nu e cazul. Direcţii în literatură se prefigurează, deşi nu poate fi vorba, în epoca noastră, de şcoli, de curente literare, mişcări cu o estetică şi o formulă autonomă. Sunt personalităţi, stiluri diferenţiate şi chiar, în cazul prozei ţărăneşti, o direcţie a epicii de analiză psihologică pe care se ştie cine o reprezintă. Critica modernă nu se mai organizează pe direcţii, ultimul critic de direcţie la noi fiind Nicolae Iorga. Cunoaşteţi piscurile şi zonele lutoase ale criticii sale referitoare la literatura modernă. Criticul actual mi se pare a fi, mai întâi, un om de atitudine estetică şi autoritatea lui depinde foarte puţin de direcţia la care aderă, dacă am cădea de acord că există mai multe. Nu e, fireşte, indiferent pentru ce militează un critic, ce promovează şi ce respinge în literatură. Din judecăţile sale, s-ar putea

deduce o preferinţă pentru un tip sau altul de literatură. Accept chiar ideea ca unui critic să-i placă numai un gen de literatură, proza fantastică, de pildă, şi să respingă proza de observaţie realistă. El va deveni, fatal, partizanul unei direcţii – stilistice, în cazul de faţă! — stimat, iubit de confraţii din căprăria respectivă, dar nu va putea fi niciodată criticul unei generaţii, prin natura lucrurilor neunitară, diferenţiată. Cultul direcţiei, în critică, e un fenomen al secolului al nouăsprezecelea. Şi atunci, criticii cu adevărat ascultaţi şi-au frânat simpatiile de şcoală. Critica mai nouă a renunţat la orice fanatism în această… direcţie. Fixat într-un punct estetic mai înalt, criticul adevărat nu trebuie să aibă idiosincrazii, sau, de le are, nu trebuie să le înscrie într-un program şi să le transforme în criterii de valorificare. Nu cred, încă o dată, că aderarea la o direcţie poate da criticii autoritatea necesară. Ea depinde, am impresia, de altceva, de vocaţie, de posibilitatea de a justifica estetic opera şi, fireşte, de curajul de a spune adevărul. Ce e surprinzător e că aceste lucruri, de care toată lumea pare convinsă, sunt ignorate în activitatea critică propriu-zisă. Felul cum sunt primite cărţile ce ies din comun mi se pare că explică lipsa unei busole critice sigure la multe reviste. Cărţile cele mai proaste se bucură de o primire entuziastă, se strigă bravo, merţi! i se strânge autorului mâna cu cordialitate, totul luând aerul unei mari festivităţi. Iar cărţile care reprezintă cu adevărat un eveniment trezesc, deodată, blazarea, indiferenţa cea mai neagră. Cineva se întreabă, deştept şi autoritar, dacă mai avea sau nu rost să apară volumul al doilea din Moromeţii. Altcineva citeşte cartea cu un telescop ciudat şi spune, negru pe alb, că Moromete trăieşte… drama neînţelegerii! Mintea criticului a rămas tot la cărţile simpatic sociologiste în care astfel de dumiriri sau neînţelegeri se rezolvau, fulgerător, în două sute

de pagini. Şi mai greu de înţeles e cazul celor care, din oroarea de realism plat, acefal, nu mai prizează proza de observaţie. Cădem atunci în întunericul unei confuzii. Observarea unui destin social nu are, estetic vorbind, nicio îngrădire şi prozatorul poate ridica notaţia sa la punctul celei mai fine meditaţii. Datele realului se pot oglindi, atunci, într-un cer spiritual mai înalt. Totul e de a descoperi aceste ceruri interioare deschise într-o proză de observaţie morală şi socială.

Încotro se îndreaptă romanul românesc contemporan?

E.S.: Se afirmă că romanul – revin la discuţia de început – trebuie să înceteze a mai fi o descripţie a fiinţelor pentru a deveni o interogaţie asupra fiinţei. De aici ideea de absenţă a… compoziţiei. Nu mai e, apoi, acceptat un singur stil. Povestirea, eseul, teatrul, epopeea… intră în formula romanului comme recherche (Michel Butor). Un critic francez vorbeşte de o metamorfoză a stilului. E. M. Albérès, mai concret, spune că romancierul modern a pierdut gustul, sensul şi trebuinţa de a explica – ironizează pe Maupassant! — o manieră epică, deci, care prezintă spectatorului (totdeauna liniştit, fixat în fotoliul său) o» dramă circumstanţială! Optica veche a romancierului e, după acelaşi Albérès, „o marca de indiferenţa şi de egoism”, propriu unui simplu observator avizat şi detaşat, pe când romancierul modern – omul altei filosofii, altor raporturi sociale şi expresia altei civilizaţia – adoptă un stil „abrupt, mai nervos, mai stufos şi chiar mai apocaliptic”. Aceasta ar explica faptul că romancierul înţelege literatura ca o dezbatere exemplara de conştiinţă şi nu ca un spectacol. Cunoscând toate acestea, vă întreb, şi mă întreb, încotro se îndreaptă romanul actual?

M.P.: Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, este necesar, în prealabil, să răspundem la o alta: care este destinul literaturii în lume la ora actuală? Cu alte cuvinte, ce loc mai ocupă ea în atenţia publicului şi ce semnificaţie mai au valorile estetice în ochii oamenilor? Mai e literatura tot atât de suverană în sfera manifestărilor de conştiinţă ca în secolele trecute? Mai poate cineva scrie, ca Saint-Simon, *Memorii* de zece mii de pagini – cât opera lui Balzac – şi să mai aibă intactă conştiinţa că revelaţiile lui vor interesa publicul în acest secol în care nimic nu scapă reporterului, camerei de televiziune, jurnalului de actualităţi şi documentului revelator, care nu mai stă scris în arhivele secrete? Ce putere mai are un scriitor în faţa dezvăluirilor senzaţionale pe care o presă bine organizată le face publicului cu o rapiditate perfectă? Mai poate el conta că psihologia cititorului a rămas intactă şi că acelaşi cititor mai poate parcurge sute de pagini de invenţie, când realitatea întrece orice închipuire? Fiindcă, într-o jumătate de secol, s-au petrecut atâtea răsturnări şi omul a asistat la atâtea tragedii, şi când n-a asistat şi când n-a luat parte la ele i s-au relatat şi continuă să i se relateze cu lux de amănunte, în reviste cu fotografii de o frumuseţe şi de o claritate coloristică buimăcitoare, sau în filme în care bubuitul tunului se aude aievea şi explozia bombei dilată privirea aproape ca în faţa faptului trăit, încât ce mai poate face un roman, oricât de ingenios construit, în faţa acestei curiozităţi avide prompt satisfăcute? Ce mai poate spune literatura? Şi anume romanul? în faţa acestor realităţi, trei reacţii sunt posibile. Una în care scriitorul rămâne la concepţia secolului al nouăsprezecelea şi declară pur şi simplu că toate acestea n-au legătură cu creaţia artistică, şi că mai cuminte e să-şi vadă de treabă liniştit şi să pună mai departe pe hârtie rodul imaginaţiei sale, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Dar oare nu s-a întâmplat chiar nimic? Nu e

oare evident că adevărul sare în ochi şi că s-a întâmplat totuşi ceva care a modificat ireversibil raporturile tradiţionale dintre scriitor şi public, şi că a ignora aceste schimbări înseamnă a vârî capul în nisip? Poţi să-l vâri, dar asta nu foloseşte la nimic, poţi să continui să scrii, dar întrebarea e dacă vei reuşi în aceste condiţii să determini o mişcare în conştiinţe. A doua reacţie este una cu totul opusă acesteia. Nu mai e nimic de făcut cu literatura legată de istorie şi de eveniment. Literatură despre război? Iar despre revoluţie? Literatura despre revoluţie. Literatură despre ţărani? Acum? Lasă că ştim noi ce e de făcut: scoatem din plăsmuirile noastre tot ce-ar avea vreo legătură cu războaiele, cu mişcările de masă, cu relaţiile sociale, cu evenimentele politice. Radem tot, extirpăm fără şovăire orice pulsaţie autentică, „psihologică", „simbolică", „parabolică", „angajată" şi de „concepţie", şi vom scrie un roman în care vom descrie cum se scrie chiar acel roman, care se va nega pe sine pe măsură ce se va afirma, în aşa fel încât la urmă cititorul să aibă senzaţia unei „absenţe". Cititorul nu va găsi la noi oameni de carne şi sânge, ştiind chiar din experienţa lui că asemenea oameni se fac în pat, nu la masa de scris. Aceştia sunt adepţii „noului roman" francez. A treia reacţie posibilă o vom găsi la scriitorul care nu va ignora nici puterea documentului, care fascinează pe cititor astăzi, şi nici imensa capacitate de informaţie pe care o reprezintă presa şi care, ea, cea dintâi, ia, ca să zicem aşa, pentru cititor, spuma evenimentelor. El va renunţa să mai conteze pe descrierea acestor evenimente deja ştiute, dar va încerca să iasă învingător folosindu-le astfel, dând bătălia şi câştigând-o chiar cu armele adversarului. Cum? Prin cunoscuta putere de generalizare pe care documentul brut n-o posedă şi nici reportajul de actualitate, oricât ar fi el de senzaţional. Există oare document cu o priză mai mare la cititor ca

Procesul lui Kafka, sau *Colonia penitenciară,* sau *Ciuma* lui Camus, sau *Peretele* lui Sartre? E nevoie să ne mai oprim să explicăm enormul succes al tuturor operelor de acest gen, tocmai într-o epocă în care am fi tentaţi să vedem o îndepărtare a publicului de literatură? De un anumit fel de literatură, da, şi se poate spune că poziţia teoretică a noului roman francez a stârnit o curiozitate reală în lume. Creaţiile practice însă, cu eroi asemănători unor umbre pe pereţi, n-au devenit populare. Dar cu asta n-am spus totul despre noile raporturi create astăzi între scriitor şi public. Se afirmă, de pildă, şi nu fără justificare, că cinematograful, televiziunea n-au zdruncinat numai teatrul, ci şi arta cuvântului. Poezia să zicem că n-ai cu ce s-o înlocuieşti. Dar romanul, da, şi anume cu un material vizual, şi nu prin cuvânt scris. Totul se vede. „Şcoala privirii." Totul e redat în imagini, cuvântul ca mijloc de sugerare a imaginii, îşi pierde importanţa. Aici reacţiile posibile ale scriitorului sunt aceleaşi ca şi în cazul documentului şi al presei, cu deosebirea că televizorul, fiind intrat de astă dată direct în casă şi aflat în fiece clipă la îndemână, poate da reacţia că totul e pierdut pentru arta cuvântului şi că nu mai e nimic de făcut, am intrat în altă eră şi n-avem decât să ne resemnăm, sau pur şi simplu să scriem scenarii pentru această nouă zeitate. E nevoie să mai spun că în acest caz nu putem ignora această nouă realitate a vieţii moderne, dar că nici sentimentul asfinţitului romanului nu e justificat? Dovada o găsim tot în reacţia publicului. Opere marcate de o puternică sensibilitate, care nu concurează nici documentul revelator şi nici imaginea în mişcare pe ecranul televizorului, cunosc un succes enorm, fără precedent în secolele trecute. Studiate însă mai de aproape, aceste opere sunt ale acestui secol, cu toate invenţiile şi progresul său uluitor. Cum se orientează romanul românesc contemporan faţă de aceste realităţi?

Iese el înfrânt sau victorios din această confruntare? Mai avem timp să răspundem la această întrebare. În orice caz, romanul românesc contemporan se bucură încă, în ceea ce priveşte problemele de mai sus, de un fel de protecţie vamală. Documentul este căutat şi la noi cu aviditate, dar nu s-ar putea spune că în paginile revistelor noastre literare abundă documentele vremii noastre, iar în ce priveşte televiziunea e greu să spunem că ne ameninţă cu „şcoala privirii". În societatea noastră se petrec, fără îndoială, lucruri senzaţionale, drame pasionale, cu totul diferite faţă de restul lumii, întâmplări tulburătoare. De ce nu profită toţi romancierii? Vreau să spun, de ce nu asistăm la o adevărată înflorire a acestui gen literar atât de tare legat de istorie? Într-adevăr, încotro se îndreaptă romanul românesc contemporan?

E.S.: Opinia pe care o formulaţi eplauzibilă. Atrag însă atenţia şi asupra altui aspect, nu străin de cel dinainte. Ca revers al idilismului şi al conformismului literar a apărut, în ultima vreme, o literatură de documente sociologice, primită cu încântare de o parte a criticii şi socotită un semn de răscruce în literatura contemporană. Se poate înţelege, până la un punct, această jubilaţie. Oricând e de preferat o operă care vrea să spună adevărul alteia care îşi propune, aprioric, să-l ignore sau să-l înfrumuseţeze, ceea ce înseamnă a-l falsifica. Ce se scapă din vedere, aici, e adâncimea şi durata acestei literaturi. Mi se pare că în proza română e încă actuală observaţia lui G. Călinescu din 1946: scriitorul contemporan are într-o măsură exagerată spirit de cronograf, e preajurnalist şi nu se pasionează într-o măsură satisfăcătoare de fiinţa spirituală a documentului.

Dialog cu Eugen Simion
18 ianuarie 1968

ANEXA VII

Fragment din *Moromeţii II,* pag. 379

„[…] A! exclamă Moromete aducându-şi parcă aminte cu surprindere de un lucru pe care nu-l putea nicidecum trece cu vederea. Ai tu tractoare ca să-mi scutească mie calul de poveri, bucuros, pune-le în vânzare la prăvălie […] şi dacă te însori şi chemi şi tu lumea la nuntă şi duminica după masă pleci cu mireasa în sat cum se obişnuieşte, cu lumea în căruţe şi cu flăcăii călare cu brazi, de unde iai cai, că n-o să te apuci să remorchezi căruţele cu tractorul, fără să mai vorbim că n-o să-ţi aprobe nimeni de-acolo de la S.M.T. să-ţi dea ţie tractor să plimbi mireasa, şi în loc de cântecul ălora cu vioara să se audă păcănitul motorului. Păi, sigur, zice, parcă pe jos nu poţi s-o plimbi pe mireasă, o dor picioarele dacă iese pe jos. Păi bine, mă Niculae, zic, tu nu ştii ce e o mireasă, o mireasă e şi ea o singură dată mireasă în viaţa ei şi cât o trăi ea după aia o să tot meargă pe jos, dar în ziua aia fie c-o duci sau n-o mai duci la biserică, dar de la un cap la altul al satului trebuie s-o plimbi cu beteală şi cunună pe cap, cu muzică, cu rochie albă până jos, cu pantofi cu tocuri înalte şi cu flăcăi cu bradul pentru tine şi aşa mai departe, cum ştii şi tu că trebuie să faci. Face cine vrea, zice, cine nu vrea, nu face. Da, bine, zic, dar una e să nu vreai, fiindcă n-ai posibilitatea materială momentală, şi atunci faci nunta mai târziu încolo, după un an sau doi, şi alta că n-o faci fiindcă tu cai

nu mai ai, căruţă nu mai ai… Şi ce, parcă numai de nuntă e vorba? […]”

ANEXA VIII

Între Marin Preda, Petru Dumitriu şi Paul Georgescu a existat o relaţie sinuoasă, cauzată fie de rivalităţi literare, fie de imponderabile caracteriale, fie de dispute amoroase. Reproducem câteva pasaje din scrisorile pe care Marin Preda i le trimitea Aurorei Cornu, în care prozatorul comenta indirect reacţiile celor doi de după apariţia*moromeţilor I,* împreună cu comentariile Aurorei Cornu despre acest subiect (din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât.), mărturisirile lui Petru Dumitriu (din Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu,* ed. cât.) şi câteva fragmente din Florin Mugur, Paul Georgescu, ed. cât., precum şi consideraţiile Ninei Cassian (din *Memoria ca zestre,* ed. cât.), în privinţa raporturilor existente între primii doi. Informaţiile din aceste cinci surse fie se întrepătrund, fie se contrazic.

În acelaşi timp, precizăm că, uneori, îi recunoaştem pe unii dintre aceşti scriitori în anumite personaje existente în opera celorlalţi. Astfel, în *Viaţa ca o prada* figurează o convorbire cu Paul Georgescu despre un anumit „obsedat al scrisului”, care este Petru Dumitriu. După cum s-a observat chiar în jurnalul de creaţie al *Risipitorilor,* Petru Dumitriu este un model al personajului doctorului Munteanu. Pe Paul Georgescu îl

putem recunoaşte în personajul criticului Ion Micu din *Cel mai iubit dintre pământeni.* Petru Dumitriu îi face un portret grotesc lui Paul Georgescu în romanele sale *Ne întâlnim la Judecata de Apoi* (roman cu cheie) şi *Incognito* (prima parte): este vorba de personajul Leopold.

Reproducem, pentru început, câteva pasaje din scrisorile trimise de Marin Preda Aurorei Cornu şi comentariile Aurorei Cornu privind relaţiile dintre cei trei scriitori.

„[…] îi povestesc lui Nae (Tertulian) reacţia lui Petru şi a lui Mihale când le-am spus că intenţionez să public *Moromeţii.* Tertulian s-a distrat grozav, recunoscându-i pe amândoi.

— E tipic pentru Petru, acum, după ce «îi scapă» ceva, încearcă repede s-o dreagă, zice Nae. Iar Mihale e grozav! Fii sigur că, d-aici înainte, Petru va fi cel mai entuziast apărător al romanului. […] Acelaşi Paul Georgescu a fost vizitat de Petru Dumitriu şi apoi de Ovid S. Crohmălniceanu, care amândoi s-au simţit obligaţi să se justifice pentru atitudinea faţă de romanul meu. […] M-am dus să-mi cumpăr nişte brioşi şi cu ocazia asta să-l întreb pe «amicul» Paul dacă a citit *Moromeţii.* Astăzi se împlineşte săptămâna de când mi-a cerut romanul, săptămâna în care trebuia să-l citească. […] Paul se ridică şi vine spre mine. Îmi spune că a încercat să citească romanul, că e foarte frumos, că în 2-3 zile îl va termina etc. Eu gândesc: «aiurea, n-ai citit nicio pagină [pag. 49-52]

*

„Eugen Simion: […] Ar fi interesant de reconstituit, ca parte a biografiei sale, istoria prieteniilor sale: […] cu Paul Georgescu – de care ai amintit – (o prietenie care n-a durat; eu i-am

cunoscut când erau supăraţi, dar, atenţie, supărarea nu cădea în injurie, se ocoleau, atât) […].

Aurora Cornu: […] Avea prieteni. Pe Paul Georgescu la epoca aceea, dar după apariţia *Moromeţilor* prietenul lui cel mai apropiat a devenit Crohmălniceanu. […] Paul a fost multă vreme prietenul lui. […] Succesul ăsta pentru el a fost foarte împărţit. A pierdut un prieten, pe Paul Georgescu, în aventura *Moromeţilor* a căpătat altul, pe Ovidiu Crohmălniceanu. […] el fusese prieten şi cu P [etru] D [umitriu], fuseseră colegi, în clipa aia s-au despărţit, nu ştiu dacă din gelozia aceluia sau din intransigenţa lui Marin. [pag. 118] […] Cred că Marin era furios pe un jurnalist de la *Scânteia.* Acela scrisese un articol netot despre Marin. Într-o scrisoare către P [etru], Marin spunea lucruri foarte neplăcute despre cronicarul literar improvizat […] înainte de celebrul Congres al Scriitorilor, Marin publicase o carte de răsunet, *Moromeţii*; rivalul lui nu avea încă o astfel de carte […] toată lumea şi-a pregătit muniţiile să tragă în Preda pentru că el căpăta o importanţă foarte mare şi se strica echilibrul de până atunci […] Pjetru], cu o curioasă mentalitate, înainte de şedinţa congresului, l-a luat pe jurnalistul de la *Scânteia* pe culoar şi i-a arătat scrisoarea lui Marin, în care Marin zicea rău de el. Se înţelege că acest jurnalist evoluase în opiniile lui artistice şi în tot cazul a fost indignat de turnătorie: a luat scrisoarea şi a venit cu ea la Marin. […] Bineînţeles, relaţiile cu P [etru] s-au stricat după asta. […] Crohmălniceanu, care era prietenul lui P [etru], a devenit amicul lui Marin Preda, şi Paul Georgescu, care era de partea lui Marin, a trecut de partea lui Petru Dumitriu. Şi a fost aşa, un fel de balet foarte curios, un joc de forţe… Eu n-am înţeles niciodată mecanica… Parcă asculta de un fel de dirijor necunoscut care conducea baletul. […] Paul l-a părăsit, jignit *ci Moromeţii* au ieşit pe lângă el, fără ca el să-şi dea seama, fără ca el să sprijine cartea […].

[…] Petru Dumitriu n-a fost niciodată pentru Marin un amic, a fost un coleg literar pe care el conta să se dezvolte paralel în oarecare măsură şi care îl fascina ca personaj. Făcea multe lucruri de neexplicat pentru un scriitor. Nedelicateţe colegială, abuzuri. […] [pag. 162-165]

Eugen Simion: […] *Te întreb, aproape retoric, daca ai citit convorbirea pe care am avut-o cu Petru Dumitriu?! Ai citit-o pentru ca te-ai referit mai înainte la ea. Îţi aminteşti ce spune Petru Dumitriu despre Preda şi despre tine…*

A.C.: Da. Am aflat cu surpriză că ei s-au certat din cauza mea, ceea ce ar fi flatant dacă ar fi aşa. Însă, ca totdeauna, la Marin sunt motive mult mai serioase în spate. Intre altele, îi reproşa foarte serios lui Petru că n-a fost prietenos cu el în nu ştiu ce împrejurare. Trebuie să precizez că şi Petru îmi cam făcea curte pe vremea aia. Numai că el uita să spună… […] deşi eu tocmai atunci îl găsisem pe Marin, dar am fost impresionată să văd că Petru consideră că cearta dintre ei s-a iscat numai dintr-o remarcă la adresa mea (e adevărat că Marin mă iubea şi, dacă cineva făcea vreo remarcă uşuratică la adresa femeii pe care el o iubea, el putea să i-o scoată pe nas tot restul vieţii lui Petru Dumitriu). […]

E.S.: *Erau foarte încordate totuşi relaţiile între ei, nu?*

A.C.: Da.

E.S.: *Era o concurenţă.*

A.C.: Ei erau cei doi scriitori tineri şi ajunşi…

E.S.: *Cei mai importanţi, în fapt.*

A.C.: Da. Şi Petru a publicat mai târziu opera lui principală.

E.S.: *„Cronică de familie” a apărut cu un an mai târziu decât „Moromeţii”. Splendidă concurenţă!*

A.C.: Cu un an, dar în anul acela a fost un congres, în care s-au împărţit din nou scaunele, puterea. Or, singurul care avea o carte nouă şi

foarte lăudată peste tot era Marin cu *Moromeţii. Desculţ-ul* lui Stancu apăruse cu 10 ani înainte.

E.S.: Mai puţin.

AC: Mă rog!

E.S.:… şapte.

A.C.: Marin era noutatea. El intra favorit în lupta pentru putere.

E.S.: *Dar ce putere a avut Preda? Nu a avut niciun post.*

A.C.: Nu voia post. Marin nu voia să fie călcat pe bătătură. Ceilalţi poate se temeau că el le vrea posturile. Nu, el nu voia niciun post. Voia să aibă bani, să-şi poată să scrie încă un an o carte. „Cartea Românească", editura, a luat-o foarte târziu… […] Au fost schimbări la acel congres de scriitori care nu aveau nimic cu politica, ci numai cu interesele şi vanităţile lor.

E.S.: *Vanităţile scriitorilor! Teribile!*

A.C.: Vanităţi sau interese, sau… în tot cazul era o justiţie de făcut. Totuşi, Marin, la treizeci şi doi, treizeci şi trei de ani trecea drept mare scriitor. Intre timp, ei deciseseră că Marin e un scriitor de mâna a şaptea. Îmi pare rău, dar Marin nu putea să lase să treacă o chestie ca asta.

E.S.: *M-a surprins plăcut convorbirea avută cu Petru Dumitriu. El recunoştea în Preda un mare scriitor şi-l compară cu Sadoveanu şi cu Rebreanu. […]*

A.C.: […] Şi-i sărea muştarul, făcea gafe când se înfuria. Marin, în schimb, avea o răbdare de mii de ani, îl lăsa pe alde el să se înfunde şi abia pe urmă dădea lovitura de graţie. Pe Petru, compromisurile pe care le-a făcut cu puterea îl costau foarte mult, de i se umfla ficatul. El se îmbolnăvea de ce făcea. Marin, fără să sufere nimic, se ducea şi culegea şi el roadele. Nu atât cât Petru, dar jumătate, oricum, primea şi el.

E.S.: *Fără să facă mare lucru. Fără să se agite. Mi-ai povestit despre strategia lui. Sau strategia voastră, ca şi tu participai la ea, daca am înţeles*

bine tactica şi strategia scriitoricească. Urmăreaţi cu vigilenţă adversarul şi, la urmă, interveneaţiferm, calm şi eficient. Bună tactică.

A.C.: Fără nimic. Niciun nerv. Doar urmărind cu atenţie ce face Petru." [pag. 307-309]

Reproducem în continuare câteva fragmente preluate din Eugen Simion, Convorbiri cu Petru Dumitriu, ed. cit.

„[…] P.D.: Pe Preda l-am cunoscut devreme. L-am cunoscut pe când eram colaborator extern la *Viaţa Românească* sau la *Revista Fundaţiilor,* una din două, nu mai ştiu în ce moment. Fiindcă mi-amintesc că am avut marea plăcere să scriu o critică extrem de binevoitoare şi de apreciată despre *întâlnirea din Pământuri,* care este o capodoperă sau, mai bine zis, un volum de nuvele din care fiecare în parte este o capodoperă în felul său.

E.S.: *De altfel, cele mai importante debuturi în anii '40 sunt debuturile lui Petru Dumitriu şi Marin Preda. La un an diferenţă. […]*

P.D.: […] Şi trebuie să spun că după primele lui nuvele din *întâlnirea din Pământuri* el a făcut, după gustul meu, dar asta nu e o apreciere de estetică literară, este o chestie de gust personal, prea multă psihologie şi mai puţină dramă decât conţineau aceste nuvele care sunt, unele dintre ele, cumplite. Sunt foarte, foarte intense şi concise. Scurte, scurte, dar zice ce zice şi zice tare de tot. Noi eram cei trei buni: el, Barbu cu *Groapa,* pe care am avut plăcerea s-o public la ES PL A, şi eu… Noi eram cei mai buni din generaţia noastră. […] [pag. 41]

E.S.: *Prieten cu Preda aţi fost sau nu?*

P.D.: Ba da. O prietenie tensionată, ca să spun aşa, şi nu din partea mea: el era foarte crispat fată de mine. Mie mi-a fost simpatic şi pe urmă m-a enervat din ce în ce mai tare, că era enervant, era

al dracului… Cred că ultimul nostru contact a fost când am spus o vorbă necivilizată în biroul meu de la *Viaţa Românească,* unde eram director. Eu şedeam la birou şi el şedea pe canapea. Intră colaboratoarea revistei, frumoasa Aurora Cornu, poetă şi redactoare la *Viaţa Românească,* şi-mi spune ceva şi eu îi spun ceva şi pleacă… Şi eu am adăugat o vorbă, mă plictisise cu ceva, o vorbă urâtă pe care eu n-o credeam şi care nu era sinceră. Era o măgărie, o mojicie. Şi Preda s-a supărat foc.

E.S.: *Preda era, deci, de faţă?! Bănuiesc ce-a urmat…*

P.D.: Era acolo, aşezat pe canapea. Toată chestia a durat un minut. După ce închisese uşa, eu, către uşa închisă, i-am zis o vorbă. Nici nu mai ţin minte care. Ştiu că era o vorbă pe care n-ar fi trebuit s-o spun. Cred că nu era prea cumplită. Ce puteam să spun? Cred că „ducă-se-n mă-sa". Că eu nu sunt prea mojic. Cred că nu sunt mojic deloc. Dar sunt câteodată pipărat şi zic lucruri… Domnule, nu era grav. Mai ales că fata plecase. Nu i-am spus-o în faţă. Şi îl văd pe Preda cătrănit şi-mi dau seama, brusc, că el îi face curte, că sunt în amor… […]

E.S.: *În ce an era asta?*

P.D.: Habar n-am. 1953? 1954? […] Şi spun: «Marine, iartă-mă, te rog, am spus o prostie. Iartă-mă.» «Păi nu se poate, ce, ce aşa uşor?» Ce era să-i spun? Şi atuncea eu, cu temperamentul meu pipărat, fiindcă sunt pe de-o parte foarte răbdător, dar pe de altă parte probabil c-am moştenit ceva de la mama mea maghiară ceva «piparcă» – cum ziceam noi în Banat, ceva piper în sânge. Şi m-a agasat. Poate că el voia s-o chem, să-i spun ce zisesem după ce închisese uşa şi să-i cer scuze şi ei. Fapt e că nu m-am scuzat faţă de ea. Dar ajungea că mă scuzasem faţă de el. Râzând, e-adevărat. Fiindcă eu râdeam de mine şi de coincidenţă: m-am trezit cu adoratorul acolo de faţă şi eu îmi dau drumul la temperament… Asta nu i-a plăcut lui, că râdeam. I-am spus: «Iartă-mă,

retrag ce-am zis.» El: „Cum retragi? Şi ce dacă retragi?» Atuncea mi-a sărit ţandăra şi-am spus: «Păi, dacă nu-ţi place, retrag ce am retras. Consideră că nu m-am scuzat.» «Păi, cum rămânem?» Zic: «Uite-aşa rămânem.» Şi de-atuncea a rămas foarte supărat pe mine. Şi pe mine mă plictisise, mă călcase pe nervi.

E.S.: *Dar nu e la mijloc şi sentimentul unei concurenţe literare?*

P.D.: Nu, nu, nu. Poate la el. La mine, nu. […] Eu sunt mândru că am fost primul care a scris extrem de elogios despre Marin Preda. […] Era un scriitor autentic, un scriitor de mare calitate. Eu, repet, din deceniile acelea ’50-’60 nu ştiu decât o operă a lui Barbu: *Groapa,* şi aia e perfectă. De la Preda n-am citit *Cel mai iubit dintre pământeni.* Mărturisesc că n-am citit nici *Moromeţii,* dar l-am răsfoit şi l-am recunoscut pe Preda. Mărturisesc, mi-a confirmat părerea pe care am exprimat-o mai înainte, şi anume că dramatismul crâncen, de care este capabil în primele lui nuvele, în *Moromeţii* este niţel diluat în fraze, în discuţii, în fel de fel de detalii. Dar asta nu înseamnă că eu nu-l apreciez. Repet: noi eram cei mai buni şi cele mai bune lucrări ale lui au fost *Întâlnirea din Pământuri, Moromeţii* şi, probabil, cele pe care eu nu le-am citit, scrise şi tipărite după aceea. *Moromeţii* – atât cât am răsfoit – mi-am dat seama că e un lucru de mare calibru şi de mare calitate. […] Fiind în mişcare interioară pe tema Preda, voiam să spun un lucru: *repet,* n-am citit ce-a scris el după plecarea mea, dar din *Moromeţii* – cât am citit – mi-am dat seama că este o carte care rămâne în literatura noastră pe una din marile teme ale literaturii române, şi anume lumea ţărănească. Şi pe aceste teme pe care s-au distins Liviu Rebreanu şi Mihail Sadoveanu, ca să nu-i numesc decât pe ei, deşi sunt şi alţii. Slavici şi se pot numi – ce ştiu eu – încă zece scriitori… Dar vorbesc despre Sadoveanu şi despre Rebreanu. Preda, probabil cu

Moromeţii, este la nivelul lor. Şi trebuie să aducem aici o precizare: Sadoveanu e marele moldovean şi va rămâne întotdeauna marele moldovean, că nu e valah. Rebreanu va rămâne marele transilvănean, că nu e valah. Ei, marele valah în materie de literatură ţărănească este Preda. Şi dacă ai o contrapropunere, sunt dispus s-o ascult. Dar cred că nu există. […] Ei bine, acestea fiind zise şi puse la punct, şi noi având pentru el simpatia personală pe care o ai, şi eu – să zicem o simpatie amestecată cu umor, cu umor şi cu o uşoară iritare… Dar totuşi simpatie, n-ai ce să faci, pentru un om aşa de talentat şi care nu era un om rău şi nu era un om josnic. Era niţel smucit, dar asta-i altă chestie şi e dreptul oricărui artist.

E.S.: *Poate mai bine zis sucit. Adică atipic, imprevizibil, original în atitudini şi original în gândirea lui. […]*

P.D.: Sucit. De acord. Când l-am cunoscut […] eram plin de nuvele de nivel mondial. Deja englezii sunt mari nuvelişti, deja americanii sunt mari nuvelişti: ambele naţiuni anglo-saxone au mari nuvelişti. Şi ăştia erau Hemingway şi Faulkner… Ei bine, şi pe urmă citesc nuvelele lui Preda: *Calul* – unde un ţăran îşi scoate calul bătrân din grajd şi-l duce afară din sat şi-l omoară şi începe să-l jupoaie. Punct. Sau, nu mai ştiu cum îi zice, când doi ciobani tineri, băieţi…

E.S.: *La câmp* se cheamă.

P.D.: *La câmp* se cheamă… violează o nefericită de păzitoare de gâşte sau de oi. Punct. Şi eu eram cu Hemingway şi Faulkner în cap ca modele. Eu ştiam cum e o capodoperă. Şi pe Maupassant îl citisem dinainte, cu capodoperele lui de proză scurtă. Şi ziceam: «Asta este, domnul Preda face aidoma şi anume face el pe româneşte şi pe ţărăneşte.» Asta e părerea pe care mi-am format-o imediat despre Preda, bazată pe lectura de care vorbesc şi neschimbată de atunci. Eu am citit lucrurile astea în cincizeci şi cât?

E.S.: *În ’48!*

P.D.: ’48, ’49, pe-acolo… în 1948 a apărut cartea?

E.S.: *Da, da…*

P.D.: Şi eu n-am citit cartea, am citit-o în manuscris sau în foi de tipar.

E.S.: *Unde aţi scris despre el?*

P.D.: Ori în *Revista Fundaţiilor Regale,* ori în *Viaţa Românească.* Tot aia e… Câţi ani au trecut de-atunci?

E.S.: *Pai… au trecut vreo 40 de ani…*

P.D.: Patruzeci de ani? Mai mulţi!

E.S.: *Aveţi dreptate: 45!*

P.D.: Şi de 45 de ani eu n-am mai citit *Calul* şi, cum îi zice, *La câmp?*

E.S.: *La câmp,* da!

P.D.: Ei bine, aş putea să le scriu, aşa de bine le ţin minte. De ce? Fiindcă-s capodopere. Îmi amintesc de cal, îmi amintesc durerea ţăranului, îmi amintesc durerea mea când am citit asta, îmi amintesc revolta mea când am asistat la povestea cu violul nefericitei ăleia şi zic: «ce vrei, asta e măiestrie, ăsta e un artist, un creator, omul care ştie să facă lucruri de neuitat.» Nu-s uitate: 45 de ani. Nu le-am uitat de atunci..:” (pag. 44-49)

Prezentăm şi mărturisirile lui Paul Georgescu (din Florin Mugur, ed. cit).

„Cum arata Marin Preda în tinereţe?

— La 25 de ani, după cum se ştie, era slăbuţ, foarte brunet – pirpiriu; semăna leit cu Panait Istrati, brăileanul fiind mai năsos. Ceea ce izbea la el era fixitatea privirii, atenţia nemaipomenită a privirii care nu se îndrepta totdeauna către convorbitor sau spre ceea ce vedea; era o privire atentă întoarsă asupra lui însuşi, asupra senzaţiilor lui, poate. Pare ciudat, şi probabil că acest lucru s-a mai corectat cu timpul, dar lui Marin îi era foarte greu să înţeleagă punctul de vedere al altuia, nu

vorbesc neapărat de mine, care îi eram atât de diferit, ci în general punctul de vedere al celuilalt. Avea impresia că acela spune nişte enormităţi, nu ceva greşit, ci ceva nespus de bizar. Asta îl făcea fie să se enerveze, fie să râdă, fie să alterneze enervarea cu râsul, fiindcă impresia îi provoca o anume perplexitate. Punctul de vedere al altcuiva, mai ales dacă era scriitor sau un critic, îl urmărea multă vreme. Uneori mi s-a întâmplat ca, după trecerea vremii, să mă întrebe ce-a vrut să spună cutare acum 15 ani sau ce-am vrut să spun eu cu 15 ani mai înainte, fraze pe care le şi uitasem. Un gest infinitezimal, năzăreală poate, devenea – după un gol de timp – ceva enorm şi esenţial. Lui, lumea îi apărea plină de semne ciudate, foarte semnificative, dar greu de descifrat. Era un tip obsesiv, de o gravitate adâncă, atent să nu treacă pe lângă el o esenţă sau formula cosmosului, poate. Anumite păreri îl frapau, îl perplexau, îl făceau să se gândească multă vreme la un comportament sau la un punct de vedere, să sfredelească adânc. Era eminamente serios. Sfredelelile au făcut să apară într-o serie din cărţile lui, cum ar fi de pildă *Risipitorii*, episoade în care personajele nu-şi mai reveneau din mirarea pe care le-o stârniseră anumite gesturi, anumite păreri, unele înregistrate greşit. Fiindcă în ciuda atenţiei lui încordate, sau poate tocmai de aceea, reţinea eronat şi avea momente de falsă memorie. Dar pentru că se gândea la aceste aşazise ciudăţenii, pentru că scormonea mereu, tot mai adânc, ele îi aduceau în minte alte gesturi sau alte fraze ale aceluiaşi personagiu şi încerca să le explice unele prin celelalte; asta a dus la ceea ce aş numi partea analitic obsesivă a literaturii lui etico-obiective. Latura sa modernă. […] Marin Preda, ca şi Rebreanu, a fost un scriitor naţional, [pag. 127-128] […] Acum zece ani, în 71, m-a invitat la el, mi-a arătat noua lui casă, noua lui nevastă, noul lui copil. M-a recomandat soţiei lui ca fiind eu cel mai

bun prieten al său, după care a urmat o despărţire de zece ani, pe care nici el nu a căutat s-o întrerupă – ar fi putut foarte uşor să-mi dea un telefon – şi nici eu […] Sunt chichiricios. El era director de editură, vicepreşedinte al Uniunii noastre etc., eu nu sunt nimic. S-ar fi putut gândi că vreau să mă gudur pe lângă Editor şi asta mă indispunea. […] 15 ani a durat prietenia asta, cu, uneori, icnete. Pe urmă s-a scămoşat. […] Lui Marin Preda, celălalt, indiferent dacă era bărbat sau femeie, îi provoca o stare de perplexitate; oamenii erau pentru el o enigmă […] care trebuia descifrată, şi tocmai această acţiune complicată, în salturi, dar perseverentă, de descifrare, constituie partea analitică, viabilă, a literaturii lui." [pag. 130-133]

În final, prezentăm mărturisirile Ninei Cassian (ed. cit., pag. 133).

„Prima căsătorie cu Aurora Cornu s-a dovedit destructivă prin faptul că l-a pus în permanenţă în competiţie cu Petru Dumitriu, cel înalt şi frumos şi de origine aristocratică şi cu un talent egal, dacă nu superior.

De asemeni, Petru era arghirofil, negocia victorios cu editurile, drept care Aurora îl îndemna pe Marin (după cum chiar ea mi-a mărturisit) să facă la fel. Aurora, despre care în extrem de rarele noastre întâlniri din timpul căsătoriei lor, Marin mi-a spus: «Are ambiţii mari şi puteri puţine.»

A iubit-o intens şi a suferit intens din pricina ei. S-a îmbolnăvit de nervi devenind pacientul prietenului meu, doctorul psihiatru Kindy Sonnenreich, căruia i-am sugerat posibilul «cifru» al bolii lui. Şi, într-adevăr, cu toată discreţia de rigoare, Kindy mi-a dat dreptate şi Marin s-a vindecat."

ANEXA IX

După cum se ştie, romanul *Risipitorii* a fost unul cu o gestaţie greoaie şi chinuitoare. Astfel, romanul a cunoscut patru ediţii:

— Ediţia I, EPLA, 1962;

— Ediţia a II-a, în întregime revăzută, EPL, 1965;

— Ediţia a III-a, revăzută, definitivă, EPL, 1969;

— Ediţia a IV-a, revăzută, Ed. Minerva, 1972.

Între primele trei ediţii există foarte importante modificări de concepţie (privind configurarea universului abordat în roman, evoluţia biografiilor personajelor, modalitatea raportării la acestea etc), de structurare a scrierii şi de stil abordat.

Între ediţia a III-a şi a IV-a există numai modificări de ordin stilistic, drept pentru care scenariul lor a fost prezentat împreună.

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a scenariilor, considerăm necesare două precizări:

1) scenariul prezentat în jurnal corespunde unui roman structurat în trei părţi (nu în patru, câte a avut fiecare din cele patru ediţii ale scrierii);

2) la o privire mai atentă, se observă că în structura scenariului existent în jurnal nu este inclus planul retrospectivei, predominant în roman.

RISIPITORII *(ed. I)*

Partea I

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea şi criza mamei.

III Petre şi Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vizita lui Vale la doctorul Sârbu, relatarea istoriei despre Anghel pe care Sârbu o ştie de la pictorul Manea.

V Continuarea discuţiei Vale-doctorul Sârbu; parabola tăietorului de lemne.

VI Continuare. Confesiunea doctorului Sârbu despre doctorul Munteanu.

VII Continuarea discuţiei Vale-Sârbu; prezentarea istoriei cu doctoriţa Tiberiu.

VIII Discuţia Vale-Sârbu; continuare – purtarea ambiguă a doctorului Munteanu.

IX Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Şedinţa de la spital: discutarea cazului doctoriţei Tiberiu. Reacţia doctorului Munteanu.

X Telefonul Constanţei; Vale şi Sârbu se duc să o consulte; începutul bolii.

XI Vizita mamei la Constanţa. Criza Constanţei.

XII Constanţa: prezentarea unei zile de muncă. Întâlnire cu Iliuţă, şoferul ei.

XIII **Retrospectivă:** Viaţa de familie din casa lui Petre Sterian; Vale, Constanţa; caracterul Constanţei.

XIV **Retrospectivă:** Metamorfoza Constanţei: devine strălucită la învăţătură; lecţiile date lui Vale.

XV **Retrospectivă:** Căsătoria cu Munteanu; începutul muncii Constanţei în acţiunea de alfabetizare; greutăţile Constanţei la lucru.

XVI **Retrospectivă.** Circumstanţele în care Constanţa l-a cunoscut pe Iliuţă.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanţa-Iliuţă. Dificultăţile întâmpinate de Constanţa în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanţei.

XVII Continuare. Iliuţă o apără pe Constanţa.

Partea a doua

I Audienţa lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Discuţie Petre Sterian despre Anghel. Retrospectivă: adolescenţa lui Vale. Vale află de divorţul Constanţei.

III Vale; mediul uzinei.

IV Scene din viaţa spitalului; Sârbu află de plecarea lui Munteanu; convorbirea cu Rômischer (în celelalte ediţii numele personajului devine Stamate).

V Plenara sindicală de la spital.

VI Doctorul Sârbu în vizită la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu şi discuţia cu Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanţa. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.

IX Vale-Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.

X Continuare.

XI Discuţia doctor Sârbu – doctor Romischer despre studiul doctorului Sârbu.

XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.

XIII întâlnirea dintre Gabi şi Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.

XIV Continuare Gabi-Mimi. Începutul relaţiei. Mimi îndrăgostită.

XV Constanţa; prezentarea unei zile de muncă.

XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.

XVII începutul bolii; discuţia Constanţa-mama; rememorarea câtorva scene din căsnicia cu Munteanu. Telefon de la doctor Munteanu.

Partea a treia

I Toma şi Veronica; retrospectivă: copilăria şi adolescenţa lui Gabi.

II Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.

III Continuare. Gabi face cunoştinţă cu Dănuţ, fratele lui Mimi.

IV Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privinţa sinuciderii lui Dănuţ.

V Audienţa lui Petre Sterian la Lungu. Retrospectivă: trecutul lui Lungu.

VI Continuare. Mărturisirile lui Lungu.

VII Internarea Constanţei; mediul spitalului.

VIII Continuare. Boala Constanţei. Rememorarea căsătoriei şi a despărţirii de doctorul Munteanu.

IX Munteanu la Roma; demiterea lui Munteanu; scene Munteanu-Irina; întoarcerea acasă, vizita la familia Irinei.

X Continuare doctor Munteanu. Scene din căsnicia doctor Munteanu-Irina.

XI Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale de a-şi relua postul la întorcerea în ţară.

XII Petre Sterian. Numirea lui ca preşedinte de raion comunal

XIII Activitatea lui Petre Sterian ca preşedinte de raion comunal.

XIV Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita lui Petre Sterian şi a mamei la Constanţa.

XV Scrisoarea pe care Vale i-o trimite Constanţei.

XVI Mimi şi Gabi. Mutarea lui Mimi la Gabi. Înstrăinarea lui Gabi.

XVII întâlnirea doctorului Sârbu cu Munteanu; viaţa spitalului.

Partea a patra

I Boala Constanţei; rememorările personajului.

II Sârbu se pregăteşte să plece în vacanţă. Boala Constanţei.

III Boala Constanţei; rememorări ale personajului.

IV Vindecarea şi convalescenţa Constanţei. Ieşirea din spital.

V Scene din viaţa spitalului. Persecutarea doctorului Munteanu.

VI Şedinţa de la spital; excluderea lui Munteanu din partid; discuţia lui Munteanu-Sârbu – reproşul lui Munteanu.

VII Petre Sterian. Activitatea sa ca preşedinte de raion comunal.

VIII întoarcerea lui Vale la Bucureşti. Mediul uzinei. Întâlnirea cu directorul Jurcă.

IX Discuţie Vale-directorul Jurcă.

X Vale la serviciul de aprovizionare.

XI Relaţia Mimi-Gabi. Scena cu motocicleta. Vizita domnului Arvanitache. Scena cu amicii.

XII Gabi-Mimi. Despărţirea.

XIII Plecarea lui Sârbu la Tuşnad. Întâlnirea cu Constanţa. Plimbarea cu barca. Sârbu şi Constanţa la masă.

XIV începutul relaţiei Constanţa – doctorul Sârbu. Continuare. Excursia la Sf. Ana. Sârbu se îndrăgosteşte de Constanţa. Cântecul Constantei.

XV Continuare. Sârbu se îndrăgosteşte de Constanţa. Constanţa pleacă de la Tuşnad.

XVI întoarcerea lui Sârbu în Bucureşti. Întâlnire cu Vale, Constanţa, pictorul Manea la Capsa.

XVII Continuare Sârbu – Constanţa. Dezamăgirile doctorului Sârbu.

XVIII Continuare. Constanţa şi doctorul Sârbu din ce în ce mai îndrăgostiţi unul de altul.

XIX Căsătoria Vale – Anda; Gabi; Constanţa.

XX Doctor Sârbu – doctor Munteanu. Confesiunea doctorului Munteanu. Biografia personajului şi motivaţiile sale în privinţa carierismului său. Figura mamei sale.

XXI Continuarea confesiunii.

XXII Scenă din căsnicia Constanţa-Sârbu; meditaţia doctorului Sârbu asupra expansiunii eului.

RISIPITORII *(ed. a II-a)*

Partea întâi

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea şi criza mamei.

III Petre şi Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vale meditează asupra conflictului de la uzină al tatălui; Petre Sterian şi copiii săi: Vale şi Anghel.

V Continuare. Mediul uzinei; perspectiva lui Vale asupra relaţiei dintre Anghel şi Petre Sterian.

VI Simptomele nepăsării Constanţei; o zi din viaţa lui Vale; rememorarea scenelor din copilăria Constanţei; metamorfoza personajului feminin.

VII Mama o vizitează pe Constanţa; criza Constanţei.

VIII Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Parabola tăietorului de lemne. Confesiunea despre doctorul Munteanu.

IX Continuare. Istoria cu doctoriţa Tiberiu.

X Continuare.

XI Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Şedinţa de la spital: discutarea cazului doctoriţei Tiberiu. Reacţia doctorului Munteanu.

XII Continuare vizită Vale-doctor Sârbu. Telefonul Constanţei.

XIII O zi de lucru a Constanţei; retrospectivă: dorinţa Constanţei de a învăţa.

XIV Retrospectivă: biografia Constanţei; dificultatea de a învăţa.

XV Retrospectivă: căsătoria cu doctorul Munteanu; începutul muncii Constanţei în acţiunea de alfabetizare.

XVI Retrospectivă: circumstanţele în care Constanţa l-a cunoscut pe Iliuţă.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanţa-Iliuţă. Dificultăţile întâmpinate de Constanţa în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanţei.

XVIII Continuare. Iliuţă o apără pe Constanţa.

Partea a doua

I Audienţa lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Petre şi Toma Sterian.

III Vale. Izbucnirea conflictului de la uzină.

IV Continuarea conflictului. Reîntâlnirea cu Anda.

V Scene din viaţa spitalului.

VI Vizita doctorului Sârbu la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu şi discuţia cu doctorul Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanţa. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.

IX Vale – Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.

X Continuare.

XI Scene din mediul spitalului. Discuţie doctor Sârbu-doctor Stamate despre studiul doctorului Sârbu.

XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.

XIII întâlnirea dintre Gabi şi Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.

XIV Continuare Gabi-Mimi. Mimi îndrăgostită.

XV Constanţa la muncă.

XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.

XVII Constanţa. Începutul bolii. Discuţia Constanţa-mama.

Partea a treia

I Toma şi Veronica; retrospectivă: copilăria şi adolescenţa lui Gabi.

II Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.

III Continuare. Gabi face cunoştinţă cu Dănuţ, fratele lui Mimi.

IV Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privinţa sinuciderii lui Dănuţ.

V Audienţa lui Petre Sterian la Lungu. Retrospectivă: trecutul lui Lungu.

VI Continuare. Mărturisirile lui Lungu.

VII Internarea Constanţei; mediul spitalului.

VIII Continuare. Boala Constanţei. Rememorarea căsătoriei şi a despărţirii de doctorul Munteanu.

IX Munteanu la Roma; demiterea lui Munteanu; scene Munteanu-Irina; întoarcerea acasă, vizita la familia Irinei.

X Continuare doctor Munteanu. Scene din căsnicia doctor Munteanu-Irina.

XI Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale de a-şi relua postul la întorcerea în ţară.

XII Petre Sterian. Numirea lui ca preşedinte de raion comunal.

XIII Activitatea lui Petre Sterian ca preşedinte de raion comunal.

XIV Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita lui Petre Sterian şi a mamei la Constanţa.

XV Gabi-Mimi; mutarea lui Mimi la Gabi. Înstrăinarea lui Gabi.

XVI Doctorul Munteanu şi doctorul Sârbu; scene din viaţa spitalului; începutul confesiunii doctorului Munteanu.

XVII Doctor Munteanu. Prezentarea demersurilor personajului de a-şi relua vechiul post.

XVIII Doctor Sârbu-doctor Munteanu. Meditaţia dr. Sârbu despre relaţia lor; retrospectivă a relaţiei sale cu dr. Munteanu.

XIX Dr. Sârbu-dr. Munteanu la Capsa. Discuţie dr. Sârbu-dr. Munteanu. Reproşurile dr. Sârbu.

XX Continuarea discuţiei dr. Sârbu-dr. Munteanu; motivaţiile doctorului Munteanu.

Partea a patra

I Constanţa. Crizele bolii. Rememorări ale personajului.

II Continuare.

III Continuare.

IV Confesiunea pe care i-o face doctorul Munteanu doctorului Sârbu în privinţa căsniciei.

V Pregătirile doctorului Sârbu de a pleca în vacanţă.

VI Dr. Sârbu-dr. Munteanu. Confesiunea pe care o face doctorului Sârbu despre mama sa. Dr. Munteanu îşi prezintă filosofia de viaţă.

VII Constanţa. Convalescenţa.

VIII Continuare. Autoînvinuirea Constanţei. Vindecare.

IX Şedinţa de la spital; Sârbu nu mai pleacă în vacanţă.

X Şedinţa continuă; excluderea lui Munteanu din partid. Retragerea drlui Sârbu.

XI Discuţia doctor Sârbu-doctoriţa Tiberiu despre sinuciderea doctorului Munteanu. Prezentarea retrospectivă din perspectiva doctoriţei Tiberiu.

XII Continuare.

XIII Doctorul Munteanu. Salvarea lui de către doctorul Drăghici. Meditaţia drlui Sârbu asupra şedinţei.

XIV Petre Sterian. Activitatea sa ca preşedinte de raion comunal.

XV întoarcerea lui Vale la Bucureşti. Mediul uzinei. Întâlnirea cu directorul Jurcă.

XVI Discuţie Vale-directorul Jurcă.

XVII Vale la serviciul de aprovizionare.

XVIII Gabi-Mimi. Scena cu motocicleta. Scena cu amicii.

XIX Gabi-Mimi. Despărţirea.

XX Plecarea lui Sârbu la Tuşnad; întâlnirea cu Constanţa; plimbarea cu barca.

XXI Continuare. Sârbu şi Constanţa la masă.

XXII Continuare. Excursia la Sf. Ana şi pe Cheile Bicazului. Sârbu se îndrăgosteşte de Constanţa. Cântecul Constanţei.

XXIII Continuare dr. Sârbu – Constanţa. Plecarea Constanţei de la Tuşnad. Telefonul pe care Constanţa i-l dă drlui Sârbu. Îl va cuceri.

XXIV Mimi naşte. Vizita şi meditaţia lui Toma despre risipire. Căsătoria lui Vale. Întoarcerea lui Petre Sterian în Bucureşti.

RISIPITORII *(ed. a III-a şi a IV-a)*

Partea întâi

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea şi criza mamei.

III Petre şi Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vale meditează asupra conflictului de la uzină al tatălui; Petre Sterian şi copiii săi: Vale şi Anghel.

V Continuare. Mediul uzinei; perspectiva lui Vale asupra relaţiei dintre Anghel şi Petre Sterian.

VI Prezentarea biografiei Constanţei. Constanţa şi Vale.

VII Criza Constanţei – despărţirea de doctorul Munteanu.

VIII Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Parabola tăietorului de lemne. Confesiunea despre doctorul Munteanu.

IX Continuare. Istoria cu doctoriţa Tiberiu.

X Continuare.

XI Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Şedinţa de la spital: discutarea cazului doctoriţei Tiberiu. Reacţia doctorului Munteanu.

XII Continuare vizită Vale-doctor Sârbu. Telefonul Constanţei.

XIII Constanţa: prezentarea unei zile de muncă. Întâlnirea cu Iliuţă, şoferul ei.

XIV Retrospectivă. Biografia Constanţei: dificultatea de a învăţa, metamorfoza personajului,

lecţiile date lui Vale.

XV Retrospectivă. Începutul muncii Constanţei în acţiunea de alfabetizare.

XVI Retrospectivă. Circumstanţele în care Constanţa l-a cunoscut pe Iliuţă.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanţa-Iliuţă. Dificultăţile întâmpinate de Constanţa în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanţei.

XVIII Continuare. Iliuţă o apără pe Constanţa.

Partea a doua

I Audienţa lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Petre şi Toma Sterian.

III Vale. Izbucnirea conflictului de la uzină.

IV Continuarea conflictului. Reîntâlnirea cu Anda.

V Scene din viaţa spitalului.

VI Vizita doctorului Sârbu la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu şi discuţia cu doctorul Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanţa. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.

IX Vale-Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.

X Continuare.

XI Scene din mediul spitalului. Discuţie doctor Sârbu-doctor Stamate despre studiul doctorului Sârbu.

XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.

XIII întâlnirea dintre Gabi şi Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.

XIV Continuare Gabi-Mimi. Mimi îndrăgostită.

XV Constanţa la muncă.

XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.

XVII Constanţa. Începutul bolii. Discuţia Constanţa – mama.

Partea a treia

I Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.

II Continuare. Gabi face cunoştinţă cu Dănuţ, fratele lui Mimi.

III Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privinţa sinuciderii lui Dănuţ.

IV Internarea Constanţei. Mediul spitalului.

V Continuare. Constanţa la spital. Boala. Retrospecţie: căsătoria şi despărţirea de doctorul Munteanu.

VI Doctorul Munteanu la Roma. Demiterea lui. Întoarcerea în ţară, vizita la familia Irinei.

VII Continuare doctorul Munteanu. Scene din căsnicia doctorul Munteanu-Irina.

VIII Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale la întoarcerea în ţară de a-şi relua postul.

IX Petre Sterian. Numirea lui ca preşedinte de raion comunal.

X Activitatea lui Petre Sterian ca preşedinte.

XI Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita părinţilor la Constanţa.

XII Gabi-Mimi. Sarcina. Mutarea la Gabi. Înstrăinarea lui Mimi.

XIII Doctor Sârbu-doctor Munteanu. Meditaţia doctorului Sârbu despre relaţia lor.

XIV Continuare. Discuţia doctor Sârbu-doctor Munteanu.

XV Continuare. Prezentarea istoriei cu doctoriţa Tiberiu din perspectiva doctorului Munteanu. Motivaţiile doctorului Munteanu.

XVI Continuare. Reproşurile doctorului Sârbu.

XVII Continuare. Explicaţia doctorului Munteanu.

Partea a patra

I Constanţa. Crizele bolii. Rememorări ale personajului.

II Continuare.

III Continuare.

IV Confesiunea pe care i-o face doctorul Munteanu doctorului Sârbu în privinţa căsniciei şi a divorţului său de Constanţa.

V Constanţa. Boala. Faza somnolenţei.

VI Dr. Sârbu-dr. Munteanu. Confesiunea pe care o face doctorului Sârbu despre mama sa. Dr. Munteanu îşi prezintă filosofia de viaţă.

VII Constanţa. Convalescenţa. Vindecarea.

VIII Şedinţa de la spital. Acuzarea doctorului Munteanu şi excluderea lui din partid.

IX Continuare. Retragerea doctorului Sârbu.

X Discuţia doctor Sârbu-doctoriţa Tiberiu despre sinuciderea doctorului Munteanu. Prezentarea retrospectivă din perspectiva doctoriţei Tiberiu.

XI Continuare.

XII Doctorul Munteanu. Salvarea lui de către doctorul Drăghici.

XIII Doctorul Munteanu-doctorul Sârbu. Prezentarea şedinţei din punctul de vedere al doctorului Munteanu.

XIV Discuţie doctor Munteanu-doctor Strihan despre şedinţă.

XV întoarcerea lui Vale la Bucureşti. Mediul uzinei. Prezentarea lui Vale la directorul Jurcă.

XVI Continuare. Discuţia lui Vale cu directorul Jurcă.

XVII Vale la serviciul aprovizionării.

XVIII Gabi-Mimi. Scena cu motocicleta. Scena cu amicii.

XIX Gabi-Mimi. Despărţirea.

XX Constanţa. Vindecarea. Ieşirea din spital.

XXI Mimi naşte. Vizita lui Toma Sterian la cuplul GabiMimi. Meditaţia lui Toma Sterian despre risipire.

XXII Căsătoria lui Vale cu Anda. Întoarcerea lui Petre Sterian la Bucureşti. Final doctor Sârbu-doctor Munteanu.

ANEXA X

Fragmente din Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu,* ed. cât., pag 33-35, în care scriitorul se referă la circumstanţele debutului său.

„P.D.: […] în ’47 mi-am dat seama (atunci a apărut *Euridice)* că americanii n-or să vină, că eram vânduţi ruşilor… [pag. 21] […] M-am făcut frate cu dracul. Puntea s-a lungit… […] Ştii că eu am fost întâi ziarist la *Fapta,* şi pe urmă l-au băgat la puşcărie pe bietul Mircea Damian şi, brusc, *Fapta* n-a mai existat. Iar eu de acolo am trecut redactor la *Viaţa Românească*. […] Sigur că am publicat în *Fapta* şi încă de pe atunci scriam nişte articolaşe de fond – nici nu ştiu dacă erau semnate – care cântau în struna regimului. Deja îl goniseră, cred, pe rege… […] Despre ce vorbesc acum se petrecea în iarna lui ’47. Nu, n-am fost la *Viaţa Românească.* La *Flacăra* am fost. Un an de zile cel puţin, dacă nu chiar doi. M-a luat Moraru la *Flacăra* şi acolo am publicat o nuvelă care se chema *În primăvara lui ’71>* cred. Şi care povestea o chestiune ce se petrecea în Comuna din Paris din 1871… Nu era bună. Am scris articole şi am luat atitudine. Şi de aia spun: ce să-i critic eu pe Răutu sau Moraru? Dacă nu erau ei, erau alţii. Şi dacă nu eram eu, era altul… [pag. 37] […] Şi am făcut cariera bine cunoscută, ori mai mult sau mai puţin bine cunoscută, de scriitor […] Realist-socialist şi scriitor în slujba poporului sau cam aşa

ceva… […] Am scos mai întâi *Drum fără pulbere… […]* Eu am intrat buzna în realismul socialist şi m-am ars cumplit fiindcă gândeam aşa: «domnule, canalul Dunăre-Marea Neagră – ce lucru măreţ!» Idiot, în realitate, fiindcă Dunărea se varsă singură în Marea Neagră. Ce Dumnezeu îi trebuia un canal? Deci de la început imbecilitatea, ţicneala comunistă era vizibilă. Dar, mă rog, era o mare lucrare. Mă duc pe teren. Văd lucrări, excavatoare, muncă, pământ răvăşit. Mă-ntorc la Bucureşti. […] Mă-ntorc la Bucureşti la redacţie (eram redactor la *Viaţa Românească)* şi trântesc prima parte dintr-un roman care se va petrece la Canal. Am făcut naveta de câteva ori ca să mă documentez, bineînţeles. Şi a doua sau a treia oară văd sârma ghimpată şi colibele sau corturile, nu ştiu ce erau, dar se vedeau. Apăruse deja o parte, dacă nu chiar două, din acest roman care încă nu era terminat. Ce te faci, Petru Dumitriu, îl continui până la capăt sau îl întrerupi, şi cum justifici întreruperea? Asta-i *păcatul*mele. Punct. N-am comis niciodată un păcat mai mare decât ăsta. Ei, bine: l-am făcut, dar l-am plătit cu 33 de ani de exil, l-am plătit cu duşmănia şi reprobarea şi dezaprobarea victimelor […] Nu pot să spun în favoarea mea decât un singur lucru, care nu mă achită de vinovăţie. Singurul lucru care poate fi spus despre mine este că începusem să scriu când nu ştiam că va fi o colonie penitenciară plină de mii şi zeci de mii de oameni condamnaţi. A, înainte de asta am mai făcut o chestie, care m-a costat şi aia scump: am scris o nuvelă intitulată *Vânătoare de lupi*, unde era vorba de nişte rezistenţi care omorâseră pe un biet cioban sau unul de-ai lor, în tot cazul… Ştiu că am văzut-o pe mama lui în genunchi bocind după toată datina, bocind şi vorbindu-i la mormânt. Iar ceilalţi fuseseră prinşi de către securişti şi au fost judecaţi, proces tip sovietic, apărare ridicolă şi executaţi, cred. Şi eu am scris despre asta când încă nu erau

executaţi. Dar, în fine, se vede unde duce chestia asta. Am scris, deci, o poveste intitulată *Vânătoare de lupi,* care nu e bună, dar care are un început bun, ca şi *Pasărea furtunii*. Începutul poate să rămână în istoria literaturii române, şi restul este varză, este spanac, este nimic. Şi asta era tot aşa. Nimic despre sângele bietelor victime. Dar ce este? Că în momentul când eu am fost trimis de *Scânteia* ca reporter extern la acest proces la Timişoara, tatăl meu era la cinci sute de paşi de acolo, în închisoare la Timişoara. Şi mama era tot acolo, la alţi cinci sute de paşi, într-o cameră şi m-a primit şi plângea şi spunea: «Fă ceva!?» Şi eu am făcut. Asta am făcut. Şi a ieşit din puşcărie… Nu era scris nicăieri: «eu fac asta, voi faceţi asta.» Asta nu era. Nici n-aş putea îndrăzni să spun: se înţelegea de la sine. Fapt este că eu am scris şi că taică-meu a fost eliberat, cu zece sau cincisprezece kile greutate în minus, şi atins de un diabet nervos de care a murit – însă din fericire după mulţi ani. Tot restul vieţii lui a fost bolnav de diabet nervos, contractat în puşcărie din pricina deprimării, a tristeţii… […]" [pag. 33-35]

ANEXA XI

Fragment reprodus din Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât, pag. 1675

„Dar Brătescu:

— Scrie un articol despre schizofrenie, menit să atragă atenţia: sunt un mare savant, pregătiţi-mi corăbiile şi personalul necesar, ca să pot pleca la drum. Constituirea unui colectiv sub conducerea sa.

Lucrurile se complică. Studiul său nu atrage atenţia. Pentru atingerea scopului trebuie să câştigi întâi un prestigiu extraştiinţifie, social. Să formezi o grupare. Primul pe care vroia să-l atragă e prietenul său, Sârbu.

Dar Sârbu:

— Îi spune că studiul său e o compilaţie pretenţioasă («Lasă asta, îl jigneşte groaznic, te-ai învăţat cu cercetările tale mici.»)

— Nu face ce-i spune. Brătescu nu vrea să se evidenţieze social.

— O ia pe un drum al său propriu: «foarte bine, dă-i înainte cu studiul tău, dă-i drumul.»

— Vrea să se însoare cu o gâscă (trebuie împiedicat).

— Între timp ajunge secretar al O.B., intră la Academie. Devine un medic practicant, medic de specialitate. Se căsătoreşte cu Constanţa din dragoste. Ajuns la un punct important al activităţii sale, scrie un al doilea studiu despre schizofrenie, care de astă dată atrage atenţia şi se apropie de

scop. Dar minunea nu se produce. La o recepţie o cunoaşte pe fata ministrului de externe: hotărăşte să divorţeze şi este numit în diplomaţie. Îi spune socrului:

— Refuz această numire: eu vreau să lucrez în medicină.

Ministrul:

— (apreciază cu un semn de modestie refuzul şi insistă). Brătescu (refuză din nou, dar se gândeşte: nu strică scopului.)

— Nu strică scopului, zice şi ministrul. După un anumit timp te vei întoarce şi vei studia. (îmi voi forma colectivul de medici, gândeşte Brătescu.)”

ANEXA XII

Prezentăm un alt scenariu al părţii a treia, reprodus după Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât, pag. 1670-1673, pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Partea a treia

I-IV Constanţa la spital – tristeţea
V Doctorul Brătescu la Moscova. Telefonul lui dr. Sârbu.
Dr. Sârbu nu răspunde (sau răspunde).
VI Rezoluţia plenarei. Dr. Brătescu înregistrează schimbarea de atitudine a celor de la ambasadă (Rechemarea). Discuţie cu ambasadorul.
VII Bucureşti. Întrevedere cu ministrul şi cu părinţii săi. Destituirea. (Dr. B. Îşi cheamă nevasta la Bucureşti.) A doua zi la Ministerul Sănătăţii. Sosirea nevestei.
VIII Dr. B. la spital. Întâlnire cu dr. Sârbu. Ruptura! Acasă, nevasta îi spune că a venit cineva de la spaţiul locativ, trebuie să părăsească vila şi să se mute.
IX Gaby şi Mimy. Iritarea şi ura lui Gaby. O iritare şi ură asemănătoare cu aceea pe care o simţise şi pentru Anda.
X Motocicleta.
XI Vale la Reşiţa. Întâlnirea cu pictorul care îi face portretul.
XII Vale şi Anda. Schimb de scrisori.
XIII Vale se pregăteşte pentru intrarea în partid.

XIV Anda îl vizitează pe Vale la Reşiţa. Proiecte de căsătorie.
XV Constanţa la spital. Disperarea.
XVI Disperarea – urmare.
XVII Petre Sterian şi ţăranii, g.a.c.
XVIII Petre Sterian şi ţăranii, urmare g.a.c.
XIX Petre Sterian şi fiul său Anghel. Destituirea lui Anghel şi a Filomiţii.
XX Anghel în producţie – Munca de jos.
XXI Dr. B. şi organizaţia de bază. Excluderea lui din partid.
XXII Dr. B. şi destinul său. Vizită acasă la dr. Sârbu. Psihiatrie – Destăinuiri.
XXIII Destăinuiri – urmare. Prăbuşirea doctorului B.
XXIV Constanţa la spital. Resensibilizarea. Soarele. Plânsul.
XXV Visul (Primirea decoraţiei).
XXVI Doctorul Sârbu şi Constanţa.
XXVII Doctorul Sârbu şi pictorul M.
XXVIII Doctorul Sârbu, pictorul M. şi dr. B. Eliminarea definitivă a doctorului B. din roman – Dr. Sârbu îl alungă: «aştept un prieten».
XXIX Constanţa iese din spital. Concediu.
XXX Constanţa în concediu – urmare.
XXXI Septembrie. Constanţa se întoarce la elevii săi. XXXII Constanţa şi dr. Sârbu. Toamnă.
XXXIII Toamnă la Bucureşti: urmare (evocare a oraşului).
XXXIV Constanţa şi dr. Sârbu. Îngenunchieri în parc. Giganţii.
XXXV Vale şi Anda la sfatul popular.
XXXVI Vale e primit candidat de partid.
XXXVII Petre Sterian, Veronica şi Gaby.
XXXVIII Gaby şi Mimy. Iarnă în Bucureşti. Mimy are un copil. Vizita amicilor lui Gaby.
XXXIX Vizita domnului Arvanitache.
XXXX Final Mimy şi Gaby. — Gaby pleacă în provincie. Mimy găseşte în cele din urmă un diplomat şi pleacă în străinătate (Italia).

XXXXI Constanţa şi doctorul Sârbu. Iarnă. Zăpadă abundentă peste Bucureşti. Doctorul Sârbu primeşte un telefon.
XXXXII Gaby la Bicaz. Lup îi. «Gaby, apără-mă!»
XLIII Şocul şi regenerarea.
XLIV Anghel la ateliere (o fată).
XXXXV Anghel şi Filomiţa – despărţire.

XXXXVI Petre Sterian primeşte un telefon de la Dumitrescu. Petre Sterian va lucra în secţia lui Dumitrescu în chestiunile ţărăneşti ca instructor. Petre Sterian îl invită pe Dumitrescu la petrecere: Constanţa se mărită.
XXXXVII Final acasă la Petre Sterian: Constanţa, dr. Sârbu, Vale, Anda, Anghel însoţit de o fată, Gaby, Petre Sterian şi Veronica, mama Andei, părinţii doctorului Sârbu şi Dumitrescu. Cincisprezece persoane.
XXXXVIII Cadouri. Masa. Grupuri: Constanţa, dr. Sârbu, Vale şi Anda, Anghel, Petre Sterian, Toma şi Gaby – Mamele.
XXXXIX Vin. — Petrecere. — Gaby se retrage în odaie şi din pricina rezervei lui Vale faţă de el şi la vederea Andei are o criză de deprimare. Plânge. Verii se împacă.
XXXXX Petre Sterian e jignit că Anghel a venit cu fata cu care nu e căsătorit. Anghel dă explicaţii că peste o săptămână se vor căsători şi tatăl şi fiul se împacă. Gaby pleacă. Veronica îl urmează. Anghel de asemeni pleacă şi el.
Cap. LI Vale şi Anda, Constanţa şi dr. Sârbu se retrag. Constanţa îi invită la ei şi dr. Sârbu şi Vale îl invită pe pictorul M. cu nevasta. Acasă la Constanţa.
Cap. LII Cafele. Muzică. Sensuri finale.
Cap. LIII Constanţa singură, a doua zi dimineaţa. Bucureşti primăvara. Iarbă prin asfalt.

Încheiere.”

ANEXA XIII

Prezentăm un alt scenariu al părţii a patra, reprodus după Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1673-1674, pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Partea a patra

I Constanţa la spital: Zilele treceau şi Constanţa se simţea din ce în ce mai rău. Angoasele. Iritarea. Disperarea.

II Urmare.

III Criza de disperare.

IV Doctor Brătescu. Toate încep să-i meargă rău.

V Urmare. Deodată toate încep să se redreseze.

VI Lovitura. Ieşirea din roman.

VII Final doctor Brătescu (Sârbu).

VIII Toamnă peste Bucureşti. Constanţa, convalescenţa.

IX Urmare. Visul. — Regenerarea.

X Concediu dr. Sârbu.

XI Înapoiere la şcoală. Iliuţă.

XII Îngenunchieri în parc. Toamnă.

XIII Gaby-Mimy. Motocicleta.

XIV Vale, dr. Sârbu, pictorul M., Anda.

XV Vale în partid.

XVI Vale şi oţelarii şi Mânăfoaie.

XVII Anghel.

XVIII Sterian şi Dumitrescu.

XIX Iarnă peste Bucureşti. Gaby, Mimy.

XX Urmare.

XXI Urmare. Final – Gaby, Mimy. Gaby – Bicaz.

XXII Constanţa – Sârbu.

XXIII Gaby – Bicaz. Fata.

XXIV Urmare – Lupii.

XXV Şocul moral.

XXVI Constanţa – Sârbu.

XXVII Căsătorie.

XXVIII Primăvară peste oraş. Iarbă prin asfalt (Constanţa), întâlnire de căsătoria Constanţei (discretă).

XXIX Urmare.

XXX Final.

XXXI Încheiere.”

ANEXA XIV

Fragment din *Creaţie şi morală,* pag. 298-299, 310-311.

„[…] Vă dau un singur exemplu, cu care aş zice că mă mândresc: în acest roman sunt şi câteva scene cu ţărani. Ele sunt, ca să zic aşa, antirurale, adică sunt văzute cu totul din afara universului ţărănesc, văzute prin prisma unui citadin. N-a mai rămas nimic din viziunea ţărănească asupra lumii, din justificările specifice ţărăneşti, din explicarea fenomenelor din punctul de vedere al unui ţăran. De data aceasta nu copilăria este aceea care mi-a dictat prin acumulare de impresii acest roman, ci tinereţea care s-a petrecut în mediul citadin. Unele din impresiile care şi-au făcut loc în roman au vechime de aproape douăzeci de ani. […] La întrebarea ce m-a determinat să părăsesc un univers în care mă mişcăm în voie şi să atac probleme de genul celor atacate în roman, aş putea să răspund că această carte se apropie mai mult de ceea ce am dorit eu să spun în literatură decât povestirile mele cu subiect ţărănesc, cum ar fi *Desfăşurarea, îndrăzneala, Ferestre întunecate,* exceptând *Moromeţii.* Era şi el, acest roman, în forma în care îl concepusem eu iniţial, una dintre cărţile la care m-am referit la începutul interviului nostru, adică una dintre cele cu subiecte dramatice şi spectaculoase, care îmi zumzăiau în cap. Ceea ce era dramatic şi spectaculos pe plan exterior şi bineînţeles, şi interior – dar mai ales dramatic şi

spectaculos, în sensul subiectului şi nu al semnificaţiei faptelor – a fost părăsit însă în cursul elaborării, în luptă cu propria mea lipsă de experienţă şi cu aceea a literaturii noastre contemporane, în ce priveşte asemenea teme […].”

ANEXA XV

Iată câteva dintre problemele semnalate de cenzură şi notate de scriitor:

„1. Vale, Gaby, Dr. Sârbu etc. amănuntul care indică sau acoperă (voalează) săgeata ce îi atinge în clipa când văd femeia de care se vor îndrăgosti.

2. Severitate în ceea ce priveşte adevărurile sociale – sau deloc, eliminarea totală a socialului dacă acest adevăr social nu trece la Direcţia Presei.

3. *Cât mai puţină tendinţă.* Cât mai puţină intervenţie.

4. Cât mai multă seninătate posomorâtă, cutremurată şi dreaptă.

5. Eliminarea scenelor lungi cu dialog, neesenţiale, şi înlocuirea lor cu expoziţia obiectivă a faptelor de către autor.

6. Direcţia analitică înlocuită prin expunerea disecată, dar *obiectivăm* a întâmplărilor. […]”

„20 iunie 1961. Obiecţii D.P.

— Viaţa de partid – şedinţele – Obiecţii Direcţia Presei

— *Vale la uzină:* Nu aşa arăta o uzină socialistă.

— *Sterian la ţară* – negativism.

— *Spital* – atmosferă negativă.

— *Hotărârea C.C.* trebuie scoasă.”

În privinţa soluţiilor găsite şi a observaţiilor generale privind structurarea materialului şi conceperea romanului, prezentăm următorul fragment:

„1. Lampedusa sau despre concentrare.

2. Unghiuri noi de filmare.

3. O melodie, suferinţa – un sentiment de adâncă tristeţe.

4. Ecou final – grav şi plin. Se suprimă optimismul psihologic.

5. Nu are ce căuta în literatură *obişnuitul.* Doar *neobişnuitul* poate şi e necesar să ia forma obişnuitului. *Literatura se ocupa numai de cazuri-limită.*

6. *Seninătate posomorâtă, cutremurată şi dreaptă. Jos tendinţa estetică.*

Tendinţa este admisibilă numai la tratarea temelor sociale şi se poate transforma în artă numai dacă este de partea adevărului istoric şi social.

7. **Jos invenţia literară.** *Scrie numai despre evenimente sociale şi psihologice cunoscute de tine însuţi bine. […]*

Soluţii:

1. Peregrinarea Constanţei la întreprinderi se adaugă la *partea a doua* şi se scoate la *partea întâia.*

2. Istoria cu alfabetizarea ţiganilor se scoate din *partea a doua* şi se contopeşte în *partea întâia.*

3. Vale este chemat la cadre de către Mânăfoaie care îl trimite la Reşiţa. Vale îşi dă o întâlnire cu sora lui şi îi istoriseşte cum a format el «Brigada tineretului».

Eroul negativ ar fi directorul cu şeful cadrelor!”

ANEXA XVI

Prezentăm articolul lui Petru Dumitriu, „Marin Preda: *Întâlnirea din Pământuri*" apărut în *Viaţa Românească,* nr. 1,1948, păstrând unele aspecte ale grafiei şi ortografiei specifice epocii.

„Cartea d-lui Marin Preda începe prin ceea ce se numeşte un tur de forţă. Exploziv, invectiva ţărănească izbucneşte din primele cuvinte, aspră, concretă, carnală, mirosind a pământ, plină de patima directă care e atât de firească şi frecventă în apropierea nemijlocită a pământului:

«Uitaţi-vă la el, sări-i-ar bolboşile ochilor. De ce tăceţi din gură? Am treizeci de clăi de grâu. Îi sparg capul ăluia care s'o apropia de mine. Mecanicul mănâncă, mă duc la şira mea, o stropesc puţin şi-i dau foc. Dau foc şi la maşină, mă duc la fiecare şiră şi o aprind, la toate tărgile astea cu paie, dau foc la toată aria!»

Poate că apostrofa aceasta nu e lămuritoare asupra felului în care prima din cele nouă nuvele ale d-lui Marin Preda este, cum ziceam, un tur de forţă. Iată: invectiva continuă, monologul aproape delirant al omului necăjit continuă, douăzeci şi şapte de pagini nu se petrece nimic decât acest lucru uimitor: un om vorbeşte aproape pe nerăsuflate, cu elocvenţa şi frumuseţea pe care i-o inspiră patima şi condiţia firească a graiului ţărănesc.

«Îmi scot sufletul din piept, îmi bag secerea în piept şi-mi scot sufletul de-acolo, afară!»

Sau:

«A fost un şarpe aici şi v'aţi uitat la el şi tăceaţi din gură»

Şi din mijlocul înşiruirii aproape haotice de imagini verbale adunate după legi foarte simple ale memoriei asociative se desprinde, rotunjită, întreagă, echilibrată, *construită, o* intrigă. Desigur, numai din aluzii. Autorul nu are naivitatea şi buna credinţă să explice încet, sfătos, ca la taifas, ce se petrece. Îşi ia cititorul de chică şi-l cufundă, ca într-o apă adâncă, în materia vie a întâmplării. La primele rânduri, efectul e înnăbuşirea, pricepe despre ce e vorba, dar deodată firul roşu al întâmplării e prins şi atunci cititorul este mai pe de-a'ntregul câştigat decât prin oricare altă metodă de povestire.

Ori – în ce istorie ne afundă autorul, cu un meşteşug atât de îndemânatec şi de brutal? Ce se întrevede sub ţesătura groasă de pasiuni, de incidente, de niveluri ale povestirii ce se întretaie? (Ce se întâmplă acum, când povesteşte, ce sa întâmplat la maşina de treerat, ce sa întâmplat copilei lui Ilie?)

E vorba de un conflict de muncă; revolta momentană a unui sătean sărac:

«N'am cai. N'am căruţă. N'am copii. Nici furci pentru mine şi muere nam. Nici cel puţin de mâncare pentru mecanici. Am ştiut; am zis: am două mâini…»

Omul acesta suferă cumplit, nedreptăţit la arie, la treerat, de către altul, care-l ura de mult. Şi acum, tot în monologul curgător, nestăvilit, se desvăluie încă un plan în timp: o întâmplare trecută în care copila săracului, dată în grijă la un chiabur, moare fiindcă a fost hrănită cu poame crude. De atunci datează ura şi izbucnirea de acum nu e decât rodul unei duşmănii vechi. Dedesubtul vieţii mărunte de fiecare zi, a dramelor ei, se

desenează schema relaţiilor necruţătoare pe care le stabilesc între oameni, în aspra lume rurală, sărăcia şi bogăţia.

Un farmec epic, apropiat de atmosfera basmelor populare cu voinici şi smei, pluteşte în povestirea ce se chiamă, ca şi cartea întreagă *Întâlnirea din Pământuri.* La început, doi feciori umblă călare. Într un fel câmpenesc şi străvechiu, tabloul este eroic; iată-l:

«Era în mijlocul verii. Peste întinderea câmpiei, năvăliră deodată în goană, ieşind dintre porumburile înalte şi negre ca o pădure, doi călăreţi, alergând fiecare câte o pereche de cai. Câtva timp, sar fi părut că cei doi se urmăreau unulpe altul sau sunt porniţi să ajungă în vreun loc de primejdie. Călăreţii însă se luau la întrecere şi, când ajunseră unul lângă celălalt, goana se opri şi perechile o luară la pas. Erau doi flăcăi care se întorceau cu caii de la păscut.»

Povestea în sine e una de dragoste, de dragoste cucerită bărbăteşte, prin luptă. Tânărul care se îndrăgosteşte de o fată, fiindcă a văzut-o scăldându-se în râu, nu e necunoscut în literatura noastră. Poate că nici duelul cu ciomegele, la care luptătorii vin călare şi cu câte unul sau doi însoţitori, şi care se desfaşoară după reguli nescrise dar stricte, nu e unic. Ce e însă a d-lui Marin Preda, şi numai al d-sale, este trezirea pe nesimţite a dragostei în adolescent, transformarea la care-l supune. Pudoarea cu care se exprimă ţăranii d-lui Marin Preda, măsura vorbei care totuşi spune tot, te face să înţelegi tot, ridică însuşirile acestei proze la un nivel clasic. Poezia, atunci când este, nu e nicăeri facilă, siropoasă; se naşte, aspră uneori, din specificul întâmplării, al vorbei, al locurilor zugrăvite din câteva cuvinte. Nu poate fi deslipită de întregul pe care-l alcătueşte fiecare din bucăţile atât de echilibrate ale d-lui Marin Preda. (Prima, simetrică, începe şi se termină cu aceeaşi frază.)

*

Dar o poezie de un soiu cu totul special pătrunde povestea scurtă intitulată *Colina*. În aceasta asistăm la naşterea (în somn), reapariţia (în ceaţă, pe drumul ce urcă pe colină), creşterea (în întâlnirea cu un bătrân care piere în ceaţă) a unui sentiment *de frica* specific mediului sătesc, sau, mai bine, specific omului care trăieşte aproape de natură. Este teama pe care grecii vechi o numeau *panica* şi pe care-o găsim descrisă la d. Marin Preda pe scurt, dar aproape cu desăvârşire. În nouă pagini, autorul a făcut un eseu de psihologie descriptivă asupra complexului ciudat care-l cuprinde pe omul singur în prezenţa pădurii şi a pământului. Este încă un tur de forţă, şi o bucată de antologie.

Există un fel de singurătate care poate fi la fel de tulburătoare ca şi cea de mai sus: singurătatea în faţa morţii. Este aceea pe care-o zugrăveşte d. Marin Preda în bucata *Calul.* Un ţăran îşi scoate dis-de-dimineaţă calul bătrân şi bolnav din ogradă, îl duce la marginea satului, într-o groapă întrebuinţată de tot satul în scopul anumit, îl ucide şi-l jupoaie de piele. Cutremurarea omului în faţa morţii pe care o dă – şi care, deşi a unei dobitoace, nu e mai puţin stingerea unei vieţi – a fost simţită adânc de d. Marin Preda, şi, psihologic, bucata are aceeaşi valoare ca şi *Colina.*

*

Mai puţin intense, de un dramatism mai puţin tulburător, este şirul de povestiri *O adunare liniştită*, care pune în schemă un fel de *Decameron* sau *Heplameron,* adică o adunare de oameni care stau de vorbă şi povestesc întâmplările. Povestitorul aici (dar bănuim că *O adunare liniştită* nu e decât un fragment) este Paţanghel, plin de umor şi psiholog subtil – poate nu departe

de autorul însuşi. Elementul care ni se pare demn de toată atenţia în povestirea *O adunare liniştită* este desenarea caracterului lui «Miai», avid de bani şi de posesiune, capabil, egoist, suferind pentru cea mai mică atingere la proprietatea lui şi cu subtilităţi răutăcioase care-l cufundă în cea mai neagră nedumerire pe inteligentul şi fals-candidul Paţanghel. Am arătat mai sus că d. Marin Preda are o înclinaţie cu totul clasică şi humanistă către studiul complet, aproape monografic, al cazului psihologic. Trebue să adăugăm că în «Miai» vedem o primă schiţă, pentru un studiu adâncit al chiaburului, şi care să epuizeze subiectul. Desigur, i se cere o altă întindere, o altă varietate de situaţii, potrivite cu importanţa socială a tipului; dar justeţea cu care sunt prinse liniile de forţă ale caracterului, şi viaţa pe care o respiră, ne încredinţează despre o viitoare şi apropiată desăvârşire a tipului «Miai».

D. Marin Preda este interesat nu numai de umanitatea armonioasă, normală, care-ti încălzeşte inima, aşa cum o vedem la Ilie Resteu, săracul revoltat, sau la feciorul din *întâlnirea.* D-sa se apleacă cu multă, prea multă luare-aminte, asupra acelor aspecte marginale şi extreme ale vieţii omeneşti, care nu pot fi exprimate decât prin aluzie, şi nicidecum împărtăşite, aşa cum sunt, altora; asupra aspectelor *inumane* ale omului. Există desigur în fiecare om latura de umbră, frica iraţională din *Colina,* durerea cumplită de a provoca suferinţă, ca în *Calul.* Există şi impulsiunea oarbă a instinctului sexual, pe care d. Marin Preda o pune în scenă în bucata *La câmp,* unde doi ciobani siluesc o fată găsită dormind pe câmp. Autorul cercetează aceste lucruri din iubire de adevăr. Ca Terenţiu în prologul acelei comedii, d. Marin Preda ne declară: *«Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin.*» Dar va mărturisi împreună cu noi că, dacă *Întâlnirea din Pământuri* are un efect moral şi psihologic *tonic* asupra

cititorului, la fel cu prima, *În ceată;* celelalte, adică studiile de semiîntuneric psihic şi moral, tulbură asemenea începutului unei boale. La fel, şi într-o măsură sporită, se întâmplă cu *Înainte de moarte*, povestea unui bolnav care vrea să afle de la medicul satului ziua când va muri, şi când o află, după o insistenţă chinuitoare, slujindu-se de şiretlicuri şi minciună, izbucneşte într-un acces de furie, gata să-l ucidă pe doctor. Atitudinea pare ilogică şi este, psihologic, de o consecvenţă matematică. Dar iarăşi, aici, izbucneşte în tărâmul mai luminos al conştiinţei noastre morale vestirea unor regiuni subterane şi neliniştitoare, unde nu mai recunoaştem omul, ci nişte forţe oarbe, deslănţuite, gata să-l nimicească pe chiar acel ce le poartă în sine. Această zonă a sufletului omenesc periferică şi cufundată în umbră merită atenţia scriitorului iubitor de adevăr. Dar, să nu uităm, ea nu este esenţială. Cele mai importante acţiuni ale noastre, liniile de conduită care ne călăuzesc o viaţă întreagă, elemente fundamentale şi permanente ale caracterului, sunt altceva decât izbucnirile a ceea ce sa numit «iraţionalul» şi se poate numi, mai simplu, anormalul, în sensul că nu reprezintă *norma,* nici psihologică, nici morală.

Societatea românească în sectorul ei rural are o *normă,* are trăsături specifice. Este misiunea scriitorului realist, căutător de adevăr, să le desprindă şi să le sintetizeze într-un portret credincios al realităţii. Vedem la d. Marin Preda plutind în atmosfera tuturor nuvelelor, implicită pretutindeni, structura economică a «ţării» şi raporturile ei sociale; de asemenea, se desenează câteva – puţine – *tipuri sociale*. Totuşi, ultima nuvelă, care este, după cum ne anunţă o notă, începutul unui roman, ne face să presimţim un conflict mai larg, care să cuprindă într-o vastă frământare realitatea socială şi individuală a ţărănimii. În sensul acesta, cartea d-lui Preda nu e decât un început, care e de ajuns spre a-l clasa pe

autor ca mare meşter al povestirii, al retoricei rurale, al compunerii epice de dimensiuni reduse; de asemenea, ca scormonitor încăpăţânat şi îndrăzneţ al sufletului omenesc. Dar totul, în cartea d-lui Marin Preda, este povestire, încercare a puterilor, puteri pe care le vedem mari, dar aplicate încă – ca la un luptător începător – în punctele care rezistă, nu în punctele de echilibru ale realităţii, unde apucând-o, o poţi cuprinde întreagă."

Prezentăm articolul lui Petru Dumitriu „Note de cititor despre povestirile lui Marin Preda", apărut în *Viaţa Românească,* nr. 12,1953, păstrând unele aspecte ale grafiei şi ortografiei specifice epocii.

„Titlul acestor însemnări nu-şi are justificarea decât în faptul că încă nu s-au scris (şi nu doresc să fiu primul care să scrie) «Note de scriitor» despre opera cuiva. Dar a spune că-ţi iei note de cititor despre o carte, când tu însuţi scrii cărţi, e la fel cum un arhitect, vizitând cheiurile Nevei şi Piaţa Palatului de Iarnă sau Piaţa Sfântului Petru din Roma, ar scrie «Note de trecător», însemnările noastre nu pot să fie întipărite de un caracter profesional; vedem mai uşor meşteşugul, procedeele, metoda artistului decât cititorul, care se lasă vrăjit de imaginea vieţii, fără să ştie *cum* l-a fermecat vrăjitorul. Totuşi, cred că şi pentru cititorul care nu e de meserie asemenea însemnări nu sunt lipsite de interes, cu atât mai mult cu cât nivelul educaţiei artistice a publicului larg poate şi trebuie să crească neîncetat.

Unul din scriitorii noştri la care măiestria artistului ne pune în faţă probleme deosebit de interesante e Marin Preda. Stăpânirea celor mai puternice mijloace de exprimare era vădită încă din primele lui opere. Deşi această măiestrie este învăluită, ascunsă, tocmai pentru a da o cât mai covârşitoare impresie a vieţii, a realităţii.

Apariţia lui Marin Preda în literatura noastră îmi aduce aminte de poveştile din *O mie şi una de nopţi.* Acolo, într-o adunare de târgoveţi din Bagdad sau la un caravanserai din Basora, poate fi întâlnit un personagiu tăcut, pe care nimeni nu-l ia în seamă, şi îmbrăcat într-un burnus care nu-l deosebeşte cu nimic de oricare om al deşertului, de oricare neguţător din bazarul Bagdadului. Deodată, la un gest neînsemnat, burnusul se dă la o parte şi apar sub el straie strălucite: necunoscutul e însuşi califul Harun, travestit în neguţător sau hagiu; sau e un emir venit din insulele cu mărgăritare ale Oceanului Indian.

La fel l-am întâlnit eu pe autorul *Desfăşurării* într-o seară din 1945, când, într-unul din amfiteatrele Universităţii din Bucureşti, câteva sute de studenţi ascultau recitări de poeme şi lecturi de proză. S-a suit pe estradă un om tânăr, cu faţa frământată, care a citit «ca pe nimic», cum ar zice el, o poveste despre un salcâm. În cursul povestirii, nevasta unui ţăran iese în prag: mică, grasă, cu mâinile în şolduri, «semăna cu o ulcică cu două toarte».

Am ciulit urechea la comparaţia asta neaşteptată de un humor sobru, legat în adâncurile sale cu universul ţărănesc. Am ascultat cu atenţie toată bucata şi mi-am dat seama că aveam de-a face cu unul din cei mai autentici scriitori care au povestit la noi despre ţărani.

A urmat, în creaţia lui Marin Preda, *Întâlnirea din Pământuri.* S-a discutat despre momentele naturaliste, despre descrierile de aspecte brutale, aproape neomeneşti, despre preocuparea pentru forme de conştiinţă inferioare, sau bolnave, pe marginea nebuniei, a disperării, a stărilor sufleteşti fără nume, neliniştitoare, întunecoase, la eroii unora din povestiri. Dar nu acelea erau elementele de viitor, germenii dezvoltării de mai târziu a scriitorului. Nu din *Colina* sau *Calul* s-a dezvoltat autorul *Desfăşurării.* În primele lui nuvele, alături

de o vădită şi o puternică tendinţă spre naturalism, alături de un interes exagerat spre analiza psihologică a stărilor sufleteşti întunecate şi bolnăvicioase, există, bine desenată, fizionomia unui puternic scriitor realist. Chiar în schiţele şi nuvelele naturaliste exista un element sănătos, aşa cum există un element sănătos în însăşi metoda naturalistă, la un Zola, la un Hemingway. Acest element e descrierea exactă, îngrijită, sobră, sugestivă, a faptelor din realitate.

Scriitorul realist foloseşte şi aceste mijloace, dându-le un înţeles nou; el selectează esenţialul din realitate, exagerându-i trăsăturile. Naturalistul e ca un trup bine constituit, dar care de la umeri în sus nu mai are nimic. Vreau să spun prin asta că gândirea, concepţia adâncă, viziunea justă asupra omului, societăţii şi istoriei, exagerarea conştientă a tot ceea ce sprijină şi exprimă această concepţie lipsesc scriitorului naturalist şi, de aceea, chiar dacă e un minunat observator al faptelor, un eminent mânuitor al limbii literare şi un meşter în tehnica povestirii, imaginea pe care o dă el despre realitate e falsă, absurdă şi dă cititorului adesea un simţământ de tristeţe, de deznădejde, de a se afla într-o lume fără sens, oarbă, absurdă, din care nu e nicio scăpare. Ceea ce e vădit fals, căci noi înşine, activitatea noastră, poziţia noastră activă şi combativă în faţa lumii îi dă un sens şi dă soluţii celor mai grele împrejurări.

În nuvelele lui Marin Preda, *Colina, Calul, Înainte de moarte, La câmp,* momente ale vieţii ţărăneşti, luate separat, descrise cu o răceală aparentă şi cu o oroare ascunsă, ne umplu şi pe noi de acel sentiment apăsător, pe care-l dau de obicei lucrările naturaliste. Spaima bolnăvicioasă în prima, uciderea unui animal în a doua, agonia în a treia, un viol într-a patra: iată tematica servită de autor într-o limbă sobră, cu un mare dar al observaţiei şi o compoziţie fără cusur. Viaţa apare în ele urâtă, sinistră, străină de noi.

În alte nuvele, din acelaşi volum, totul ia o altă înfăţişare. Oamenii sunt reali – nu monştri «cu capul în chip de ţest», ca în *La câmp,* nici cu sufletele răsucite şi muncite de spaime fără nume, ca în *Colina.* Ilie Resteu din *în ceată* e un om pătimaş, violent, harnic, cinstit, omenos – un om adevărat. Paţanghel, hâtru, de o inteligenţă ascuţită, plin de umor, demn când «e vorba, la o adică» (*O adunare liniştită)* ne câştigă interesul şi simpatia ca şi Ilie Resteu, deşi profund diferenţiat de acesta. Cât despre băiatul lui Paţanghel, Dugu, eroul nuvelei *Întâlnirea din Pământuri,* e plin de farmec în naivitatea-i dârză şi nu lipsită de viclenie, în vitejia lui de adolescent şi, în clipa când, după ce s-a îndrăgostit, şi-a învins rivalul şi s-a întors acasă, «se întoarse şi începu să meargă rar, ca un om plin de griji, spre poarta de la drum pe care o lăsase deschisă». Plin de griji, fiindcă de bună seamă o să se însoare în curând şi viaţa veşnică se va renaşte iarăşi, din nălucirea fugară a unui trup de fată care se scaldă şi dintr-o luptă încordată, ca în basmele cu Gruia lui Novac, între doi flăcăi de la ţară, sub umbra stejarului din Pământuri.

Există un fapt cu totul demn de atenţie în nuvelele din *Întâlnirea din Pământuri* – mă gândesc la acelea cu un pronunţat caracter realist: *În ceată, O adunare liniştită, Întâlnirea din Pământuri.* Şi anume claritatea cu care apare diferenţierea socială a satului. Există dar multe figuri de chiaburi mai puternic şi mai tăios reliefate, ca a lui Beleagă din prima nuvelă sau a lui Miai din *O adunare liniştită.* Beleagă, în cruzimea lui răzbunătoare, neomenia lui brutală, e odios, cu popa alături de el. Miai Tătărăşteanu e mai mult: e descrierea chiaburului în devenire, e povestea unuia din cele multe cazuri pe care ţărănimea le produce «zi de zi, ceas de ceas, şi în proporţii de masă», în condiţiile micii producţii de mărfuri. Miai vine despuiat, face hambar, deodată

apare cu o pereche de cai; nu-şi repară casa şi umblă în zdrenţe, numai ca să strângă, să aibe; cumpără o vie; iar când e vorba să lucreze pe degeaba caii lui, e gata mai degrabă să-i omoare. Simţul de proprietate, nevoia de proprietate devin sălbatice şi tipice pentru acest soi de oameni de la ţară. De altfel, Miai e un om sucit, complicat, căruia i-ar plăcea să-l umilească pe Paţanghel, şi care are reacţii neaşteptate, surprinzătoare, ce izvorăsc în fond tot din egoismul feroce, axă a caracterului lui Miai. Dar nu de complexitatea lui e vorba; ci de felul cum scriitorul Marin Preda, dând o imagine realistă a vieţii satului, s-a întâlnit în chip firesc cu concepţia clasei muncitoare cu privire la ţărănime şi problemele ei. Acest caz e repetiţia, la proporţii mai mici, a cazului clasic, al tipului de chiabur din *Ion* de Liviu Rebreanu, şi amândouă ilustraţii ale ideii despre coincidenţa metodei realiste în literatură cu concepţia despre lume a clasei muncitoare.

Din nuvelele cu ţărani ale începutului, s-a născut povestirea de două sute de pagini *Desfăşurarea*. Încă de prin 1945-46, sau mai înainte, când au fost scrise (bănuiesc) nuvelele, Marin Preda arăta, în Ilie Resteu, în Paţanghel, în Beleagă, în Miai, că ştie să vadă lumea nu cu ochii oricui, ci cu ochii lui Ilie Resteu şi ai lui Paţanghel, ţărani muncitori, iar primul de-a dreptul lipit pământului, exploatat, obligat să obţină prin prestaţie de muncă serviciile consătenilor. Chiaburul e studiat cu un ochi necruţător, *dar din afară.* Autorul vorbeşte prin glasul lui Ilie Resteu sau al lui Paţanghel.

De rândul acesta, se vorbeşte «dinăuntrul» lui Ilie Barbu. Ilie Barbu e mereu în scenă, drumurile lui sunt mereu urmărite de autor cantitativ, cel mai mare număr de pagini îi sunt închinate. El e personagiul central, el e eroul; el câştigă simpatia şi stima cititorului, pe el îl iubim, de soarta lui ne interesăm cel mai mult.

Şi e vorba de un tip de ţăran muncitor din anii 1950-1951 (cel mai izbutit din literatura noastră recentă).

Desfăşurarea e un pas înainte, un pas mare faţă de primele nuvele. Se precizează orientarea autorului, se merge mai adânc în analiza socială a satului. Acţiunea capătă proporţii, se ramifică, există linii secundare de acţiune, ce se întretaie cu cea principală. Unde înainte autorul ştia să descrie într-o gradaţie iscusită a efectelor un fapt, o întâmplare scurtă, aici înşiră capitol după capitol, episod după episod, sporind treptat încordarea acţiunii şi interesul cititorului. Ţăranii cu reacţii simple, uneori animalice, din primul volum de nuvele sunt acuma oameni care gândesc, care luptă între ei, în frământarea politică a satului, şi luptă cu îndemânare, uneori calculând şi prevăzând mişcările pe care le fac şi urmările lor.

Totuşi, *Desfăşurarea* suferă de urmări ale crizei inutil de grave prin care a trecut autorul într-o fază a dezvoltării sale, criză marcată prin scrierea nuvelei *Ana Roşculeţ.* Iată ce cred că s-a întâmplat, şi vom vedea apoi şi urmările.

Primele nuvele ale lui Marin Preda n-au fost preţuite la valoarea lor adevărată. Autorul acestor rânduri se mândreşte că a fost dintre cei dintâi care au recunoscut marile posibilităţi de dezvoltare ale scriitorului. Totuşi, n-aveam pe vremea aceea îndestul simţul şi înţelegerea pentru viziunea socială şi pentru zugrăvirea caracterelor, de care era în stare Marin Preda; le-am căpătat doar după ani de citire şi meditare asupra operei lui Balzac şi a clasicilor ruşi. Nici critica literară însă n-a sesizat puternicele elemente realiste din primele nuvele şi nu i-a arătat scriitorului drumul drept şi uşor către un realism deplin. Ea s-a limitat la a combate latura naturalistă a creaţiei lui, mergând până la a face un «caz» demn de hulă şi ocară din *Ana Roşculeţ,* nuvelă în care de altminteri Preda e departe de a da măsura talentului său.

Cred că urmarea a fost, din partea autorului, o preocupare deosebit de sârguincioasă, dar aproape exclusivă pentru justa înţelegere a structurii sociale şi a conflictelor social-politice din satul anilor 1950. De aici succesul din *Desfăşurarea.* Dar tot de aici o oarecare uscăciune a faptelor povestite. Nu vedem, în *Desfăşurarea,* nici casele, nici drumul, nici pământul, nici copacii, nici animalele. Nu simţim, ca în primul volum, «căldura albă» a soarelui de vară, nici dacă satul «trozneşte de ger». Nu vedem nici salcâmii înalţi din nopţile cu spuză de stele, nici câinii pe care un stăpân jucăuş îi apucă de ceafa şi-i aruncă peste drum, nici multe alte preţioase detalii, care toate la un loc dau cititorului senzaţia pe care în primele nuvele ale lui Preda o avea – de a fi trăit în locurile şi cu oamenii despre care povesteşte prozatorul. Structura fundamentală a povestirii e solidă şi adevărată; oamenii sunt vii şi întâmplările pline de interes. Lipseşte numai o anumită rotunjire a desenului, o umbră de lirism cald care există în primele povestiri şi care rămâne nefolosită pe paleta autorului. Doar exactitatea admirabilă a limbajului nevoilor suplineşte această lipsă. Şi într-adevăr, dacă urmaşii noştri vor dori să ştie cum vorbeau ţăranii din câmpia Dunării prin 1950, n-au decât să deschidă *Desfăşurarea* lui Marin Preda, care are aproape valoare de document.

Un alt aspect al relativei uscăciuni de care suferă în clipa asta povestirea lui Marin Preda este subţierea vieţii personale, intime, a eroilor. Oare, în vreme ce Ilie Barbu se luptă cu Ghioceoaia şi Bădârcea, nu există alţi tineri ca Dugu şi Drina din *întâlnirea din Pământuri?* Oare dueluri epice ca acel dintre Dugu şi Achim Achim nu mai au loc? Poate în alte forme, dar ele n-au încetat. Stejarul cel mare din *Pământuri* s-a uscat? A fost tăiat? Nu cred. Aştept eroi şi întâmplări a căror umanitate să fie desăvârşită, împlinită. Ilie Barbu şi nevastă-sa

sunt încă prea puţini, prea cuminţi pentru relaţiile omeneşti pline de varietatea nesfârşită a vieţii.

Iată numai două, trei laturi ale prozei sale, pe care Marin Preda le mai poate încă dezvolta cu consecvenţă, pentru a ţine făgăduinţele mari ale primelor sale cărţi. Deocamdată el joacă iar, pentru o vreme, rolul străinului învăluit într-un veşmânt care-l ascunde în forfota unui caravanserai pe drumul spre Basora.”

ANEXA XVII

Marin Preda se referă în repetate rânduri la modelele sale scriitoriceşti. Acestea sunt Tolstoi şi Dostoievski, apoi Balzac, în care vedea un scriitor profesionist, un „ocnaş" al scrisului; îi mai plăceau Kafka şi Stendhal. Comentariul său la operele acestora este de regulă original şi foarte subtil. Reproducem mai jos câteva dintre opiniile lui în acest sens, desprinse din *Imposibila întoarcere. Convorbiri cu Florin Mugur*; *Viaţa ca o pradă, Creaţie şi morală, Cel mai iubit dintre pământeni*.

Sfatul pe care îl dă oricărui scriitor este următorul:

„[…] toţi învaţă de la Balzac să nu ignore rolul mecanismului social, de la Victor Hugo să caute excepţionalul şi surpriza vieţii, de la Dostoievski să nu ignore adâncimea fără spirit a sufletului omenesc, căutându-se în acelaşi timp pe ei înşişi, cu viziunea lor unică, cu experienţa lor unică, străduindu-se să dea o formă potrivită, adică tot unică, povestirilor şi romanelor lor […]" (*Creaţie şi morală,* pag. 55)

Marele său model este Tolstoi:

„Tolstoi este scriitorul pe care îl cred cel mai mult, pe care îl cred în totalitate." *(Creaţie şi morală,* pag. 573) „[…] întâlnirea mea adevărată cu Tolstoi avea să se petreacă mai târziu şi suflul

epopeic din *Război şi pace* să-mi amintească de Homer; cât despre *Moartea lui Ivan Ilici,* cu acel lucru din dreapta corpului său pe care îl căpătase în urma unei lovituri de un scaun şi care avea să-i pricinuiască o moarte lentă însoţită de groaznice chinuri morale, aceste chinuri aveau să mi se transmită şi mie vreme îndelungată, şi mie mi se părea că trăiam ca Ivan Ilici şi eram înspăimântat; cum trăim, unde e lumina vieţii pe care Ivan Ilici o descoperă abia când e vârât în sacul morţii; imagine teribilă, moartea ca şi când ai intra cu capul în jos într-un sac, în care nu vrei să intri, dar eşti împins; prin eliminarea savantă a detaliilor unei vieţi meschine, dar care semăna cu a tuturor oamenilor, Tolstoi îşi împingea eroul spre tragedie cu vigoarea unei fatalităţi inexorabile; niciodată n-aveam să citesc ceva mai zguduitor. […]" *(Viaţa ca o pradă,* pag. 205) „[…] Dacă ne-am lua după intenţiile declarate, care se găsesc peste tot în opera lui Tolstoi, am putea să spunem că *Moartea lui Ivan Ilici* arată în modul cel mai patetic ce înseamnă o viaţă lipsită de credinţa în Dumnezeu. Dar asta este o temă generală a întregii gândiri tolstoiene. Aci, însă, ideea apare abia la urmă şi e mai mult o sugestie abstractă. Nuvela e scrisă într-un moment când Tolstoi era în plină putere creatoare; arta biruie asupra ideii creştine. Într-adevăr, *Moartea lui Ivan Ilici* înfăţişează mai direct decât, să zicem, *învierea* sau chiar decât *Anna Karenina* termenii dramatici ai acelei opţiuni esenţiale, pe care urmăreşte Tolstoi s-o înfăţişeze cititorilor. Cum trăim? Viaţa poate să se desfăşoare într-un profund întuneric sau într-o uriaşă lumină. Iar cea mai mare pedeapsă şi cea mai mare durere pentru un om este să fie surprins de moarte, să fie lovit de moarte într-un moment când conştiinţa lui se află în întuneric, când îşi dă seama că nu şi-a trăit viaţa cum trebuie, dar nu mai are timp să trăiască altfel. Eroul acestei nuvele e un om care s-a lăsat prins într-un vârtej de lucruri insignifiante,

de nimicuri, de stupidităţi de tot soiul, de prejudecăţi înspăimântătoare; toate acestea i-au umplut literalmente viaţa de la prima până la ultima clipă. Şi acum, la sfârşit, vede, îşi dă seama cum au stat lucrurile. Şi măcar dacă ar mai putea trăi câţiva ani! Dar e prea târziu – şi el moare tocmai atunci când din faţa ochilor săi se dă la o parte o perdea, când zăreşte cutremurat lumina, o mare de lumină. Ştiinţa lui despre viaţă şi despre moarte s-a dovedit prea slabă. N-a avut, la timp, puterea de a înţelege. Poate şi pentru că era bărbat. […]" (*Convorbiri cu Marin Preda,* Florin Mugur, pag. 65-66)

Şi despre Dostoievski:

„[…] Dacă e vorba de o polemică, aceasta este cu universul lui Dostoievski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. […] Eu nu sunt rău cu personajele mele, chiar şi cele mai rele, mai abjecte […] la sfârşit sunt reabilitate, demonstrând că în fiecare există o sămânţă de umanism […]" *(Creaţie şi morală,* pag. 573) „[…] Mi-amintesc că o primă zguduire de ordin moral am avut-o citindu-i pe Tolstoi şi pe Dostoievski […]" (*Convorbiri cu Marin Preda,* pag. 67) „[…] Tema dedublării conştiinţei umane, pe care aveam s-o descopăr mai târziu la Dostoievski, îmi scăpa […] [unul] ucidea o bătrână cu un topor […] ca să înfăptuiască ceva măreţ, ca şi Napoleon […] însă e prins de spaime şi remuşcări şi cade în mod inexorabil în plasa unui Porfir Petrovici formidabil […] îşi va dezvălui singur crima, în genunchi, în piaţa publică […] cât despre Svidrigailov, n-am înţeles de ce se sinucide. Începuse să-mi placă şi m-au surprins coşmarurile lui […] Feodor Pavlovici Karamazov mi s-a părut mai apropiat şi desfrâul lui […] nu mi s-a părut deloc odios […] n-am înţeles de ce Ivan vroise să-şi omoare tatăl prin Smerdiacov şi nici de ce Smerdiacov acceptă sugestia […] de ce înnebunea Ivan […] poemul lui

cu *Marele inchizitor* ca şi conversaţiile lui cu diavolul erau tulburătoare […] Uitasem de *La voix souterraine*. […] Cum nu eram încă obişnuit să citesc cărţi atât de rele, după ce am terminat-o mi s-a făcut greaţă […] Ce carte întunecată, în însăşi intimitatea ei, ce şobolan acest ins pe care îl urmărisem cu speranţa unei redresări, a unei raze de lumină. […] un deget îl arăta: *ecce homo!* şi autorul din spate: eu însumi sunt la fel […] Avea în *Idiotul* un fel de sfânt, dar sfântul era chiar idiot, după ce ne făcuse atâta vreme să credem că nu era… Mi se întâmpla pentru prima oară să citesc o carte şi să prind aversiune pentru autorul ei […]" (*Viaţa ca o prada,* pag. 156-158) În Balzac vedea un „ocnaş" al scrisului şi îl admira pentru ideea genială de a-şi reuni opera sub tutela *Comediei umane:* „[…] Pe Balzac nu-l cred întotdeauna [pe cuvânt – n. ed.] […]" *(Creaţie şi morală,* pag. 573) „[…] Recitit patru, cinci mii de pagini din Balzac. De unde o fi ştiut acest scriitor *grand comme Machiavel,* cum spune despre el Stendhal, cum este, cum devine şi ce este o fată bătrână? Fiindcă a surprinde odată o psihologie originală într-un personaj, asta ne arată puterea talentului cuiva, dar a face acest lucru de mai multe ori şi de fiecare dată altfel, asta e puterea geniului. Să zicem că Balzac a cunoscut o fată bătrână. Dar la el sunt mai multe, în variante uluitoare… *Comedia* [sa] *umană* nu e perfectă şi ar fi putut fi, dacă autorul ei ar mai fi avut timp să-şi revadă liniştit opera (şi ar fi putut avea, fiindcă scrisul l-a ucis prea de timpuriu, la cincizeci de ani). Adesea Balzac e prea grăbit, şi, curios lucru, atunci e prolix, e prea vorbăreţ *(Peau de chagrin, César Birotteau, Les employés*), alteori e neconvingător mistic *(Ursule Miroûet)*, alteori excesiv în descrierea unei femei virtuoase, devenind criptic *(Le lys dans la vallée).* Curând însă urcăm foarte sus: *Père Goriot, Eugénie Grandet, Illusions perdues* etc. Balzac rămâne, ca specie, cel mai mare dintre scriitori, cu

toate că el nu ne cutremură nicăieri ca în *Moartea lui Ivan Ilici* a lui Tolstoi. […]" *{Imposibila întoarcere,* pag. 246-247) „[…] Mai mult chiar, amorul prea insistent al unor confraţi şi critici literari români pentru Balzac mi se pare, astăzi, la o examinare atentă, cam exclusivist. Balzac a rezolvat în felul lui genial problema reflectării societăţii burgheze din acea epocă în literatură; metoda lui artistică însă […], realismul lui e demult depăşit în întreaga lume, în primul rând de către Tolstoi şi Dostoïevski şi în al doilea rând chiar în Franţa, sub anumite aspecte, de către Zola şi apoi de Proust […] timpul face ca unele aspecte din creaţia lui Balzac să fie puse sub semnul firesc al întrebării (cum ar fi viziunea fixistă asupra caracterelor omeneşti) sau, de pildă, dacă personaje ca Vautrin nu sunt şi rodul unei imaginaţii febrile stimulate de treizeci de mii de cafele […], precum şi de o vanitate naivă de Bonaparte al literelor […] E adevărat că e greu să nu admiri extensia în suprafaţă a *Comediei umane,* dar admiratorii exclusivişti trebuiesc totdeauna priviţi cu circumspecţie. Cine, citindu-l pe Tolstoi […] nu uită în ruptul capului de Balzac, trezeşte bănuiala că nici pe Balzac nu-l înţelege cum se cuvine […]" *(Creaţie şi morală,* pag. 88-89)

Alteori stabileşte analogii surprinzătoare între operele diferiţilor scriitori:

„[…] Tolstoi admira pe Stendhal […] Cine citeşte pe Stendhal şi pe Tolstoi vede că într-adevăr acesta din urmă a învăţat […] multe de la scriitorul francez. În *La Chartreuse de Parme* există un capitol de mare interes, celebru de altfel, în care Fabrice del Dongo ia parte la bătălia de la Waterloo, vede toată acea învălmăşeală nemaipomenită de oameni şi nu înţelege: este vorba de o victorie, de o înfrângere? în orice caz, tabloul nu are în el nimic eroic […] Cine citeşte *Război şi pace* observă că această idee este

preluată de Tolstoi şi dusă la forme grandioase, extrăgând aici o întreagă teorie că, adică, generalii n-ar avea niciun rol în bătălie, inclusiv un Napoleon, al cărui rol poate fi asemuit doar cu o etichetă pe o sticlă […]" *(Imposibila întoarcere,* pag. 238-239)

Pe Kafka îl consideră creatorul romanului modern:

„În ceea ce mă priveşte marea noutate în materie de literatură modernă a fost nu Joyce, ci Kafka." *(Creaţie şi morală,* pag. 537) „[…] Din acest punct de vedere, iată cum deodată Kafka nu mai apare ca un scriitor, cum s-a spus, de admirat, dar de pus în dulap. Este, deci, evident că scriitorul care are de tratat teme specifice timpurilor noastre şi vrea să facă o literatură credibilă fără s-o repete pe cea clasică trebuie să înveţe de la scriitorii mari ai secolului XX, care au excelat în descoperirea unor noi forme de exprimare şi viziuni inedite asupra indivizilor şi evenimentelor. Pentru ce oare acest Joseph K., de pildă, din *Castelul,* este fascinat de toţi acei funcţionari din satul în care este chemat de o stranie hârtie (un mesaj mistic?!) şi nu părăseşte această aşezare populată de ţărani molipsiţi şi ei de acel birocratism de coşmar? De ce se încleiază el însuşi cu două femei de acolo şi se împotmoleşte ca un melc în propria lui substanţă alunecoasă? îmi făcuse impresia că toţi oamenii care populau acest univers semănau cu acele insecte despre care vorbeşte Fabre că sunt prinse de altele mai puternice, li se paralizează printr-o înţepătură care rămâne un mister sistemul nervos motric, rămânând vii, dar neputându-se mişca, şi sunt puse lângă larvele celor dintâi pentru ca acestea să le găsească proaspete în momentul în care se vor fi trezit să mănânce. Astfel omul kafkian nu se mai poate apăra, cineva misterios paralizându-i voinţa de acţiune. În *Metamorfoza* eroul e chiar văzut paralizat în acţiunile sale de o

astfel de metamorfoză într-un gândac, dând o imagine atât de înspăimântătoare asupra înstrăinării omului de natura sa, încât înţelegi în cele din urmă, după ce trec mulţi ani de la lectură, că acest autor nu numai că a ştiut să vadă esenţa societăţii timpului său, dar a văzut prea mult şi s-a speriat el însuşi atât de tare, încât a fost sfâşiat de îndoieli şi nici nu şi-a încheiat opera, a încercat chiar s-o distrugă. […]" *(Imposibila întoarcere,* pag. 239)

Joyce nu îi place:

„[…] Da, râse Lavinia, ştiu la ce te gândeşti, mi-a adus mie o prietenă *Ulysse* de James Joyce, eu nu l-am putut citi, îl ţin de şase luni pe noptieră şi n-am trecut de pagina o sută." „E foarte interesant, zise Ciceo, dar mi-e mereu gândul la titlul pe care i l-a dat, *Ulysse*., de ce i-a spus el aşa, când în cartea lui nu se întâmplă nimic." „Cică se întâmplă, zise Lavinia, cutare scenă din Homer e descrisă şi aici, dar altfel! Ei, *al felul* ăsta, zise Ciceo, mă scoate din sărite, descrie pe pagini întregi cum eroul ia dimineaţa un purgativ, se duce la toaletă şi simte cum se uşurează… La ce corespunde asta din Homer?" […] „Vreau să-mi dau seama care din noi doi e un idiot, în cazul de faţă eu sau irlandezul ăsta?" *(Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 390-391)

Iată în final şi consideraţiile sale asupra prozei americane: „[…] Dacă există în literatura americană un exces în ceea ce priveşte importanţa ce se acordă faptelor, minimalizându-se cauzalitatea psihologică, explicaţia trebuie căutată şi în faptul că realismul american la începutul secolului nostru – Passos, Dreiser, Faulkner, Hemingway, Steimbeck – reprezintă ceva nou faţă de realismul european al secolului al XIX-lea, aşa cum, la timpul lor, Dostoievski şi Tolstoi aduceau ceva nou în literatura mondială faţă de realismul

balzacian. […] Niciun scriitor cred că nu ignoră, indiferent de modalitatea inovatoare pe care o experimentează, optând de pildă pentru analiza psihologică, utilitatea fundamentării ei pe fapte, sau dimpotrivă, dacă aglomerează fapte numeroase, are grijă să le interpreteze de aşa manieră, încât cauzalitatea psihologică să nu lipsească […]" *(Creaţie şi morală,* pag. 295)

JURNAL INTIM
Partea a treia

Duminica, 22 noiembrie, 1959[{404}]

Reiau, tot într-o perioadă rea a sănătăţii mele, jurnalul părăsit. Sunt din nou obosit şi internat în spital.[{405}]

A trecut un an de la ultima însemnare şi, după cum se prefigura acolo, am reuşit să mă despart de Aurora Cornu şi să-mi deplasez atenţia asupra altei femei. Mi-au plăcut totdeauna, în egală măsură, atât *femeia,* cât *şi femeile,* încât, părăsind-o pe Aurora, n-am avut deloc sentimentul unei dezamăgiri, ci doar cel al unei nereuşite. Spun: *am reuşit sa mă despart.* Asta înseamnă că nu mi-a fost deloc uşor s-o fac – dar despre aceasta mai târziu.

Anul acesta am dat drumul unei lucrări vechi, *Îndrăzneala*[{406}], şi am conceput şi realizat mai mult de 6/8 din marele roman *Risipitorii.* Toate acestea, adăugate la o convalescenţă rea, turburată de criza casnică, mi-au adus plocon oboseala de faţă.

Un cuvânt despre această oboseală înainte de a trece la amănunte despre felul cum s-a rezolvat criza morală care mă stăpânea anul trecut în această vreme.

De această oboseală văd că sunt atinşi o mulţime de oameni, prezentând simptomele psiho-somatice descrise de mine în partea întâi a acestui

jurnal, cu unele deosebiri. Comparată cu a altora, nevroza mea este neglijabilă, abia de merită să poarte acest nume. Dacă n-ar exista fondul de sensibilitate specific şi necesar profesiunii mele, astfel de oboseli le-aş duce şi eu într-o măsură pe picioare, fără să le acord atenţia exagerată pe care le-o acord acum. E ca un blestem această sensibilitate, dar bineînţeles că n-o să supăr pe zei, cerând să-mi schimbe soarta, căci tot datorită acestei sensibilităţi am cunoscut din plin câteva bucurii mari şi desigur o să mai am parte de altele şi în viitor.

Apariţia oboselilor alternând cu marile bucurii poate fi evitată şi tocmai acest lucru n-am ştiut eu să-l fac în acest an. Am lucrat prea *febril*, cu o stare sufletească insuficient relaxată. Cauza acestei febrilităţi a fost vanitatea de a termina romanul care mergea bine şi repede. S-a dovedit însă că, pentru a continua să fie bun, romanul avea nevoie să-şi extindă aria de observaţie şi deci să capete o mare întindere. Conceput în trei părţi a câte două sute de pagini, romanul mi s-a părut la un moment dat înghesuit şi, în acelaşi timp, prolix. Se impunea ori să-l micşorez prin concentrare, ori, dimpotrivă, să-l extind prin adâncirea tabloului, lărgirea cadrului şi insistenţa asupra planurilor rămase în umbră. Am ales soluţia a doua, căci nu aveam la dispoziţie un Moromete care să mă facă să mă sinchisesc prea puţin de soarta noilor mei eroi Gaby şi Mimy, a Andei şi a lui Vale, precum şi a părinţilor lor, Toma, Veronica, Petrică; şi Constanţa, ca eroină principală, acoperea cu greu şase sute de pagini! Pentru a prinde relief, acest personaj trebuia comparat, în *interiorul operei,* cu alte personagii feminine şi asta era greu de făcut aşa cum o pornisem. Am adus romanul până aproape de final. Dar ce este, la urma urmei, un final? Un final e o operaţie de socotire, după ce, urmărind destinele, începi să zici atât cu atât fac atât.

E destul de greu, fiindcă e momentul când ni se pare că începem să dominăm cititorul. Dar satisfăcut de operă, dar supărat de ideile finale, el poate închide cartea cu nepăsare sau dispreţ şi nerecunoscător pentru satisfacţiile primite pe parcursul lecturii din pricina finalului să exclame: „Mi s-a părut bună, dar până la urmă o scrânteşte.”

A n-o scrânti la final, iată cheia.{407} Şi eu am vrut să n-o scrântesc, închipuindu-mi şi mai ales uitând că o carte bună se scrie foarte greu. I-am dat zor să termin, dar pentru final m-au părăsit puterile, trebuie să mă odihnesc probabil câteva luni.

Deşi sunt vinovat, nu mă simt neliniştit, îmi pare doar rău că n-am terminat, m-aş fi refăcut mult mai uşor ştiind că prima ţâşnitură a acestui roman s-a produs. Îmi place deosebit de mult această carte şi nu va pleca de sub mâinile mele până ce sentimentele care zac în substanţa ei nu se vor transforma în scene şi tipuri superioare *Moromeţilor*. E cartea tinereţii mele, după cum *Moromeţii* e cartea copilăriei. N-am de gând să mă mai grăbesc, acum când ştiu că pilonii acestei construcţii sunt ridicaţi.

Voi lucra la această operă cu pasiune frânată şi rece, acum după ce prima ţâşnitură fierbinte şi neînfrânată m-a cam zgâlţâit şi m-a depus la pat.

Acum stau chiar la pat, în Bucureşti, în clinica Pavlov, într-o mică odăiţă cu două paturi, aşa cum e descrisă în *Risipitorii* şi cu Eta{408} alături în celălalt pat şi fac aceste mici generalizări stând întins şi destins după atâtea luni de încordare.

Cu zgomotele de aici m-am obişnuit. La început mi s-a părut că am picat într-un infern. Abia venind aici am înţeles ce vroia să ne spună tata când, copii fiind, ieşeam din casă şi trânteam uşile prea tare.

„Bă, căcucea, ce trântiţi aşa uşile alea, sunteţi la spital?!”

Totuşi m-am obişnuit cu aceste absurde şi infernale zgomote de spital. Eliasul de anul trecut

era probabil o excepţie. Chindi îmi confirmă că la Institutul Parhon, unde a murit regretatul B[arbu] Câmpina, când se dădea masa era un zgomot insuportabil, răcnete, zarvă de vase şi de tacâmuri, tropăituri etc. Dar la drept vorbind faptul că mă supără zgomotele nu dovedeşte decât că sănătatea noastră e zdruncinată, idealul e să nu te supere nimic.

Aveam intenţia ca în aceste câteva pagini să notez principalele evenimente petrecute în acest an, precum şi rezolvarea celor rămase în suspensie în partea a doua a acestui jurnal, dar se vede că am devenit scribăreţ la mână din pricina pasiunii de a scrie, pasiune pe care anul trecut, când începeam jurnalul de spital, n-o aveam. Trebuie frânată şi controlată sever această facilitate la scris, căci e mai rea decât dificultatea stângace vizibilă la prozatorii lipsiţi de pasiunea scrisului. Aşadar, pe mâine o scurtă trecere în revistă, apoi aducerea acestui jurnal *la zi.*

Luni 23 noiemb[rie], orele 10 dimineaţa.

N-am niciun chef de întreprinderea promisă, de incursiunea în acest trecut prea apropiat. Aurora e încă la mine acasă, deşi suntem divorţaţi din martie, nu s-a dus după cum se lăuda la Lidia Ciatov nici în august anul trecut, nici în decembrie şi nici măcar după divorţ. Cu divorţul a fost aşa: în decembrie anul trecut, după patru luni de la declaraţia ei de despărţire, Aurora nu era hotărâtă dacă să se despartă de mine sau nu, în orice caz nu avea entuziasm nici pentru despărţire, nici pentru reluarea legăturii.

Apariţia nehotărârii şi a slăbiciunii în comportarea ei, după ce m-a chinuit atâta vreme cu „hotărârea" ei de a ne despărţi, a grăbit la mine procesul de detaşare. M-a cuprins indignarea (fapt care astăzi mi se pare hazliu) şi m-am dus la un

avocat şi am dat divorţ. E greu de descris ceea ce este iremediabil trecut.

Actele de dorinţă menite să forţeze sentimentele pornite deja într-o anume direcţie sunt la fel de rele ca şi bălăcirea în voia sentimentelor. Declarând în august anul trecut că vrea să se despartă de mine, Aurora făcea un act de voinţă care nu era pe deplin în armonie cu sentimentele ei: *ea mai* mă iubea.

De aici nehotărârea, tărăgănarea care a urmat, înşelătoare şi aceasta, căci ea mai mă iubea, dar în curând n-avea să mă mai iubească deloc. Actul meu de voinţă avea însă o acoperire deplină: ideea de a mai trăi cu Aurora *mă obosea,* indiferent de orice acţiune ar mai fi întreprins ea.

Hotărârea mea de a rupe şi formal căsătoria n-a surprins-o deloc pe Aurora şi a lăsat-o în cele din urmă indiferentă, dar când a aflat că ea a încetat să mai joace un rol principal în universul meu afectiv şi că altcineva joacă acum acest rol, gelozia, vanitatea rănită şi dispreţul pentru mine n-au mai avut margini.

— Îmi pare rău – i-am spus în chip de justificare – că n-am putut să joc până la capăt rolul dorit de tine, adică să sufăr în tăcere câtva timp, să creez ceva zguduitor, apoi, slăbind din ce în ce, să mor, iar tu, mergând în umbra alaiului funebru, frumoasă şi îndurerată, să gândeşti: „într-adevăr, m-a iubit mult."

Ea a râs, confirmând astfel că nu mă înşelasem asupra unor trăsături ale firii ei de un romantism deplasat, aşa-zis mefistofelic. Numai că această admiratoare întârziată a lui Rostand şi Byron îmi stârnea acum compătimire, sentiment pe care n-am să i-l iert cu uşurinţă şi care probabil că mă [va] mai umări câtva timp. Aş vrea să trec sub tăcere şi să uit perioada. Acum, când iau aceste note, nu mi-e bine deloc şi deocamdată nu mai am ce să spun despre acest subiect.

Joi 26 noiembrie, orele 8,30 seara.

În aceste trei zile am adus jurnalul la zi, timp în care m-am simţit din ce în ce mai prost într-un sens, şi din ce în ce mai bine, în alt sens. Mi se dă un medicament, *Nozinan,* ultimul strigăt (probabil) în ceea ce priveşte chimioterapia nevrozelor astenice, care pe de o parte mă „protejează" împotriva zgomotelor şi a senzaţiilor interne neplăcute (leşinuri intestinale, sensibilizări diverse), dar pe de altă parte mă năuceşte şi mă slăbeşte cum nu se mai poate. Toată lumea medicală se uită la acest *Nozinan* ca la un zeu, iar clinicienii confirmă că e bun.

Înainte de a continua, simt nevoia să pun şi să răspund la următoarea întrebare: care va fi centrul de interes al acestei părţi (a III-a) a jurnalului meu intim? Nu ştiu. Simt doar nevoia să notez, într-o înşiruire succesivă şi logică, tot ceea ce mi se pare că se petrece interesant cu mine şi cu alţii. Adineauri mi-am făcut o cunoştinţă, un intelectual, inginer proiectant, tânăr de 27 de ani, bolnav de nevroză astenică a treia oară. Are un limbaj atât de exclusiv tehnic, că pronunţă *oxidat* în loc de *obsedat*.{409}

Am discutat despre acest *Nozinan. Nozinan* în sus, *Nozinan* în jos, întrebându-ne ce au făcut până acum bolnavii de nevroză fără această pilulă. Nimic altceva nu se mai dă, afară de insulină, terapie pe care eu o s-o încep, după cum mi s-a spus, chiar mâine.

Vineri 27 noiembrie, orele 11 seara.

10 u[nităţi] insulina – nicio reacţie. Toată ziua am zăcut. Lucruri interesante care s-au petrecut (telefoanele Etei lui Vrabie şi la Prezidiu pentru casă şi lui Calcan{410}, sfatul pop[ular] al Cap[italei], dar nu pot să le redau, sunt prea lungi şi eu prea obosit. Poate mâine.

Duminică 29XI, orele 10 seara.

Nu pot să redau nimic, sunt foarte obosit, madam Brebu – povesteşte Eta – se plânge că prietenia ei cu lumea literară merge prost. Ana Novac{411} i-a tras chiulul cu suma de 1000 de lei, plătind din 1300, cât costă toată lucrarea, doar 300. Când madam Brebu ajunsese cu lucrarea la sfârşit şi mai avea doar să-i şlefuiască plombele respective, Zimbra (Ana Novac) n-a mai venit la această ultimă şedinţă.

După cinci, şase luni vine însă pentru o nouă plombă, spre stupefacţia A. Brebu care şi reproşează, bineînţeles, faptul că a părăsit-o la ultima şedinţă de şlefuire, pentru a nu plăti munca de 1000 lei.

— Dragă, răspunde Ana Novac cu cunoscuta ei candoare care frizează uneori cretinia, eu nu ştiu ce e acea şlefuire sau neşlefuire, pentru cât mi-ai lucrat ţi-am plătit 300 de lei, iar pentru rest am fost la cooperativă şi mi-au cerut doar 20 de lei. Atunci de ce era să-ţi mai dau dumitale o mie de lei?

Răspunsuri similare am mai auzit la vecinul meu de apartament, d. Mişu Stoian{412}, soţul Mioarei Cremene{413} (în prezent divorţaţi). După o ceartă foarte dramatică, soţii au avut brusc revelaţia dezastrului casnic în care se profila foarte clar despărţirea! Au rămas mândri, tăcuţi şi copleşiţi.

— Ei, Mişule, ce zici? a rupt în sfârşit tăcerea femeia. Mişu a ridicat privirea.

— Eu iau camera din faţă{414}, a spus el.

Ceva mai târziu, dar înainte de a se ajunge la despărţire şi la împărţitul camerelor, are loc o ceartă între ei în care Mişu a produs un răspuns similar cu al Anei Novac, excelând printr-o logică la fel de strânsă. Despre ce era vorba? Mioara dădea de la o vreme maică-sii o anumită sumă lunară din banii ei personali. Mişu protestează.

— Bine, Mişule, zice Mioara, dar sunt banii mei!

— Cu atât mai mult, zice Mişu furios.

— Şi în afară de asta, e mama mea!

— Tocmai de-aia, zice Mişu.

— Lăsând la o parte că noi suntem certaţi, şi nu văd întrucât trebuie să-ţi dau socoteală de banii mei! mai spune Mioara.

— Ba, tocmai de aia, cu atât mai mult, repetă Mişu. Ce e al tău e al nostru, zice el (asta era o lozincă a lor de pe vremea când se îndrăgostiseră unul de altul), ce e al tău e al nostru, deci banii tăi sunt şi ai mei. Cât priveşte faptul că suntem certaţi, înseamnă tocmai că eu nu mai am nicio obligaţie faţă de maică-ta, deci tu, dându-i ei bani, dai şi din banii mei.

Luni 30XI - orele 9 seara.

Chindi vine zilnic pe la mine, stăm cam o jumătate de oră de vorbă, apoi el pleacă (la bolnavele sale de la serviciul 14). Dar nu numai el vine dintre medici. În afară de medicul meu curant, dr. Solomonovici, zilnic trec să mă vadă cunoscuţii neurologi dr. State Drăgănescu (un elev eminent al lui Marinescu), tânărul, în comparaţie cu acesta, Vlad Voiculescu, apoi şi mai tinerii Budai, Ionăşescu şi alţii.

Nu pot observa cât sunt de agreabili şi atenţi cu mine şi îmi spun că n-am greşit socotind în romanul meu că medicii sunt realmente utili bolnavilor. Amintiţi-vă ceva din *Anna Karenina* când Kitty e bolnavă şi familia cheamă un medic, indignarea care îl apucă pe Tolstoi la ideea că un medic contemporan de-al său ar putea s-o dezvelească şi s-o pipăie pe eroina sa, sub pretextul că o consultă. Ba sunt utili, chiar aceste ciocănituri şi pipăituri fac bine bolnavului, fără să mai vorbim de tratamentul propriu-zis cu medicamente. E drept că nu toţi bolnavii se bucură

de aceeaşi atenţie de care mă bucur eu. Eta mi-a relatat aseară că a auzit pe unul din bolnavi, stând pe culoar, şoptindu-i altuia:

— Ştii cine e în rezerva de unde a ieşit tovarăşa aia cu haina frumoasă? Un mare ştab! Toată ziua intră medicii la el şi stau acolo înăuntru ceasuri întregi! Mare ştab! Cel mai mare scriitor!

Despre „cel mai mare scriitor" *il ne croyait pas şi bien dire!* dar ştab, mare ştab! Sunt bine dispus, şi aş mai scrie, dar s-a făcut foarte târziu, o spun alarmat, e ora douăsprezece.

Marţi 1 dec[embrie], orele 8 seara.

Azi mi s-a făcut în continuare insulină 40 unităţi. Spre deosebire de anul trecut, când la 16 unităţi trebuia să fie întrerupt şocul cu ajutorul glucozei, acum nici măcar transpiraţie n-am avut.

Ceea ce a devenit cu totul nesuferit e faptul că nu mai pot lua niciun fel de medicament fără teama că îmi va face rău. Nu mai pot să zic: „ei, şi dacă îmi va fi rău, ce?" Sufăr de o mare inerţie psihică şi fizică, zac, nu m-aş mai ridica din pat, iar în pat, iar nu e bine, mi-e rău după-amiezile, am senzaţii urâte, difuze, plasme de senzaţii, năclăială psihică şi fizică, depresie, vagi dezesperări, idei de nevindecabilitate. Sunt furios pe toţi oamenii care au trăit mult, pe Tolstoi, Thomas Mann, André Gide, Sadoveanu, Arghezi. Mă bate gândul că fac parte din familia celor care au trăit mai puţin decât aceştia, sau chiar mai puţin, Cehov, Eminescu. Aş vrea să trăiesc pe cât am de lucru, nu mai mult, dar nici mai puţin, încă vreo patruzeci de ani de-aici înainte pentru cele patru romane pe care vreau să le mai scriu, zece-cincisprezece pentru memorii, şi încă zece ani pentru marea operă demult gândită şi zece ani pentru a revedea cu un ochi critic şi îndrepta erorile lucrărilor de tinereţe. Bineînţeles că, după

aceea, aş vrea încă vreo zece ani, să contemplu, într-un prelung adio, lumea!

Pentru acest viitor, cu gândul la el, mă culc acuma, iar mâine o să transpir şi o să-mi fie iar foame şi sete, sub 50 u[nităţi] de insulină.

Miercuri 2 dec[embrie], orele 7 seara.

Sub 50 u[nităţi] insulină mi-a fost rău la inimă şi am fost consultat de un cardiolog care a mormăit, înainte de a hotărî să mi se facă un control fotografic şi o electrocardiogramă, că aş prezenta o anume ciudăţenie, foarte rară, în modul cum funcţionează cordul. Pare să fie interesant mai mult pentru ei decât pentru mine, posesorul ciudăţeniei, chiar aşa s-au şi exprimat: „asta pentru noi", adică pentru ei, cardiologii.

Bineînţeles, resping ideea că ar fi posibil să am ceva la inimă. O resping, dar ea revine şi mă nelinişteşte. Neliniştea e superficială, dar cu atât mai rea, căci mă face să mă simt şi laş, şi speriat de soarta şi bunăstarea organismului meu, lăcaşul voluptăţilor şi nu al revelaţiilor spirituale.

Aşadar pe mâine, să vedem ce spune cardiologul, ca şi când faptul de a avea sau a nu avea ceva la inimă ar agrava sau ar uşura cu ceva boala de care sufăr!

Astăzi am luat o nouă pilulă, *Tofranil,* împotriva depresiunii. Reacţie: somn şi apoi ameţeli. Mâine, prin urmare, două hopuri de trecut: 60 u[nităţi] insulină şi cardiologul. Iată ce doresc cel mai mult în momentul de faţă: reacţie la insulină, bună, am transpirat abundent, cât priveşte inima n-am nimic la ea. Am bănuiala – şi gândesc citind această notă – că va fi întocmai cum doresc. Ar trebui să am dorinţi mai pe măsura puterilor mele, care iarăşi am bănuiala că sunt mult mai mari şi că zac nefolosite în organismul meu sub supravegherea unui prost – raţiunea mea.

Joi 3 dec[embrie], orele 10 seara.

Într-adevăr notez astăzi că n-am nimic la inimă şi că am reacţionat bine la insulină. Dr. Vlad Voiculescu s-a supărat auzind de aventura mea cu inima şi se pare că n-o să mă mai bucur de vizitele atât de dese şi atât de agreabile ale medicilor în rezerva mea. După părerea lui, intervenţia cardiologului n-a avut niciun rost.

În general, se pare că va trebui să fac mai puţin caz de diversele stări prin care trec şi să nu chem medicul aici dacă voi leşina.

Am însă bănuiala că n-o să leşin cu una cu două şi, ca atare, voi duce lipsă de micile şuete care prinseseră cheag, cum ziceam, aici în mica mea rezervă. Mâine 70 u[nităţi] insulină.

Vineri 4 dec[embrie], orele 8 seara.

Dr. Solomonovici îmi spune că fotografia inimii arată că acest organ nobil nu prezintă nicio anomalie.

Mă îndop cu pilule, Tofranil, Nozinan şi dimineaţa insulină. Nici astăzi, la 79 u[nităţi], n-am transpirat, dar am câştigat în schimb câteva idei elementare, idei-sentiment, cum ar fi de pildă a nu te grăbi sau a acorda o importanţă proporţională lucrurilor, a-ţi crea din faptele vieţii tale un echilibru ca un leagăn în care să simţi tot timpul beţia de a trăi şi să nu cunoşti niciodată oboseala sufletului.

M-am gândit astăzi la însurătoare. Problema care se ridică în faţa mea priveşte pe Eta, de la care n-am reuşit, până în prezent, să smulg idei prea clare despre viaţa de familie. Căsătoria ca atare o atrage. Despre copii, îi place să facă numai unul. Am sentimentul că nu prea ştie ce o aşteaptă căsătorindu-se cu mine. Dar, mă întreb eu, eu însumi ştiu, oare, ce mă aşteaptă căsătorindu-mă

cu ea?! Nu prea ştiu şi am impresia că raţiunea joacă un rol cu totul secundar în astfel de afaceri!

Chindi şi-a rărit şi el vizitele la mine, n-a mai dat pe-aici de două zile, probabil că i s-a părut că nu mai am atâta nevoie de el. Se înşală, sunt departe de a mă simţi strălucit, nu pot încă să mă dau jos din pat fără senzaţia penibilă că gravitaţia sau presiunea atmosferică mă atrag sau mă apasă spre pământ.

Sunt aici de mai bine de două săptămâni şi nu m-a vizitat nimeni. Niciun coleg şi niciun prieten. Sunt ocupaţi şi indispensabili cu toţii şi nu cunosc încă această nevoie, care apare la oamenii maturizaţi, când se îmbolnăvesc, de verificare a vechiului ideal din adolescenţă că există prietenie şi prieteni. Da, trăim fără prietenie, iată adevărul, căci nu poate fi vorba că amicii mei, domnii Crohmălniceanu, Tertulian, Paul Georgescu{415}, Mihale şi alţii, nu sunt maturizaţi în sentimente. Dar ce să zic de mine? Eu, sănătos fiind, m-aş duce la vreunul? De fapt m-aş duce, zadarnic încerc să-mi ascund tristeţea de a nu avea prieteni ideali. Trăim ca nişte fraţi răi şi câinoşi, care se cunosc atât de bine unii pe alţii, încât abia dacă moartea unuia dintre noi poate să ne mai impresioneze. Suferinţele şi boala ne lasă indiferenţi, suntem fiecare în parte obsedaţi de propriul nostru destin mult mai mult decât s-ar cuveni.

Sâmbătă 5 dec[embrie], orele opt seara.

Eta, mititica, a recunoscut că are şi ea, ca şi mine, o obsesie ipohondrică. Îmi cere să-i produc un şoc ca să se vindece de gelozie şi mă gândesc ce şoc să-i produc. Ce şoc i-aş putea produce? N-aş vrea să scap ocazia de a-i fi de folos.

Se pare că e hotărât, ne vom muta amândoi în apartamentul pe care va binevoi să ni-l aleagă tovarăşul Calcan (ce nume!) în cursul acestei luni.

Părăsesc fără regret frumosul apartament din Dionisie Lupu[416], locul unde am contractat cea mai infernală inerţie psihică din viaţa mea. Dacă aş fi ştiut să spun la timpul potrivit „ducă-se!”, problema aceasta a casei ar fi fost de mult rezolvată. „Ducă-se” înseamnă nu părerea de rău după o casă bună, ci după un mod de existenţă. Ducă-se pe pustii, e rândul altora să-şi mai ofere cu naivitate inima unei femei frumoase (cu psihologia de femeie frumoasă).

Eta, mititica, citind aceste rânduri, mă va găsi iarăşi vinovat că mâzgălesc din nou hârtia pe teme moarte. Mi-ar face totuşi o mare plăcere să ştiu că ea nu citeşte jurnalul meu intim. Eu scriu în el nestingherit. Dar ea, citind, nu se poate să nu se simtă, din când în când, stingherită.

În legătură cu casa, Eugen Barbu s-a aflat într-o situaţie ceva mai şic decât a mea, adică divorţase de o nevastă care semăna probabil cu aceea descrisă în *Şoseaua Nordului*[417], şanteza, şi ar fi vrut să nu-i lase ei casa, căci era casa părintească şi, după cum relata el însuşi, ar fi vrut s-o păstreze, fiind scriitor, să se pună cândva o placă acolo, că aici s-a născut şi a trăit scriitorul cutare. Această frază a rostit-o în faţa instanţei, când preşedintele l-a întrebat ce „motive speciale” are să păstreze pentru el casa. Eugen Barbu mi-a relatat furios, fără humor, replica preşedintelui:

— Scrie grefier: reclamantul vrea casa ca să pună o placă pe ea. Cu sănătatea merge greu. Azi, la 80 u[nităţi] insulină am făcut din nou caz, chemând de câteva ori medicul. Ce straniu: mi-e frică de leşin, de pierderea conştiinţei, ca şi când nu eu aş fi fost acela care de la 10 la 14 ani îmi pierdeam cunoştinţa cel puţin o lună de zile pe an, din pricina febrei pe care mi-o dădea malaria. N-aveam „conştiinţa de sine”, nu ştiam cine sunt sau, mai precis, ştiam că n-o să mor şi de aceea nu-mi era frică. Astăzi, pe oboseala contractată în acei ani malariei, s-a lipit ideea ipohondră de neîncredere

în organism, în forţa lui, de supraapreciere a senzaţiilor malariene şi subapreciere a puterii organismului meu de a rezista la încercări. Destul de prost. După ce mă repun şi pe picioare va trebui să iau măsuri energice împotriva acestei obsesii.

Duminică 6 dec[embrie], orele 3 după-amiază.

Am descoperit aci că ipohondria e favorizată la mine de depresiune. Oboseala şi tristeţea îmi aduc plocon gândul că sunt bolnav. Concluzia mea: nu sunt ipohondru.

Îl aştept pe Crohmălniceanu, care întârzie. I-a dat Eta un telefon să-i spună să vină joia trecută şi d[omnul] Croh[mălniceanu] n-a putut joi, a zis că vine azi la ora 2 fix. E 2 jumătate.

Afară a nins şi peisajul e familiar. Dacă n-ar fi oboseala fizică, m-aş considera sănătos şi, mâine sau peste câteva zile, aş ieşi din spital. Persistă însă slăbiciunea, în ciuda faptului că mă îngraş.

Aşteptându-l pe Croh[mălniceanu], mi-e frică de insulina de mâine.

E ora patru şi d [omnul] Crohmălniceanu mi se pare că n-o să vină. Nu vine nimeni!

Luni 7 dec[embrie], orele 12 seara.

Insulina de azi a fost foarte rea. M-am chinuit trei ore şi jumătate. Noaptea am dormit puţin, m-am trezit pe la 5 intrând într-o criză de anxietate, care nu m-a părăsit decât pe la 10 dimineaţa, când inima a început să-mi bată foarte tare sub insulina. Neurologii de aici sunt mai severi cu nevroza decât cei de la Elias, de anul trecut, fac doze mari (80, 100) şi ţin bolnavul până la 4 ore sub efectul lipsei de glucoza. E chinuitor.

Mâine 90 u[nităţi].

Afară ninge şi bate vântul.

Eta are insomnie, reciteşte un roman poliţist.

Miercuri 9 dec[embrie], orele 7 seara.

Ce repede trec zilele. Ieri a venit pe la mine M[iron] R[adu] P[araschivescu][{418}], arată slăbit şi împuţinat. Boala lui veche şi necruţătoare (delirul grandoarei)[{419}] s-a manifestat de astă dată printr-o groaznică depresiune. S-a vindecat cu *Tofranil.* Mai grave sunt însă, după părerea mea, aventurile lui cu femeile şi locuinţele. Acum câţiva ani a cedat un apartament contra unei anumite sume. Era însurat cu o femeie care n-avea în ea nimic intelectual, dar era frumoasă şi cumsecade, simpatică prin reducţia şi umorul ei involuntar. Cu banii de pe apartament, cu banii de pe *Pan Tadeus*[{420}] (o carte pe care n-am putut nici măcar s-o deschid, atâta plictiseală îmi inspiră un roman în versuri de un polonez, e un mister pentru mine cum a putut Miron s-o traducă), aşadar cu aceşti bani, aproximativ o sută de mii, Miron cumpără la Văleni o casă. La Văleni constată că Mariana, nevastă-sa, nu se descurcă cu gospodăria de tip rustic şi urmează în scurtă vreme despărţirea. Lena, noua nevastă, dovedeşte mari virtuţi în sensul dorit de Miron, adică să rânească la coteţ, să aibă grijă să funcţioneze „puţul absorbant” (nu ştiu ce e acela) etc.

Au trecut ani de-atunci (cum n-ar spune un povestitor care imită premeditat pe clasici) şi ideea lui Miron de a face din locuinţa sa de la Văleni un nou falanster (al treilea în România) se dovedeşte pe zi ce trece mai puerilă. Oricum, obosit şi deprimat, cu banii cheltuiţi zadarnic, se reîntoarce la Bucureşti, cedând casa unei instituţii pentru a face din ea casă de odihnă, obligându-se, instituţia, să-i găsească lui Miron, în schimb, un apartament în Capitală. Nu-şi găseşte locul acest poet romantic al ţigăniei obsedat de femei şi de destin, simţindu-se bine delirând. Existenţa sa începe să mă impresioneze, căci iluziile lui sunt naive, iar dezamăgirile lui catastrofice. În viaţa mea M[iron] R[adu] P[araschivescu] ocupă locul pe care îl ocupă cei câţiva oameni care au ştiut să ne spună,

la timpul potrivit, „ai talent”, oameni pe care nu-i putem şterge din memorie şi pe care îi considerăm pe drept cuvânt printre rubedeniile noastre, căci ei au ceremoniat deasupra capului nostru al doilea botez. Miron, publicându-mi în „Pagina a doua” a ziarului *Timpul* schiţa *Pârlitu* (naivă istorisire care a constituit embrionul nuvelei *O adunare liniştita)* nu mi-a spus botezându-mă că am talent, ci geniu, ceea ce am considerat eu însumi că era prea mult. {421} I-am spus că mă mulţumesc deocamdată cu talentul şi, dacă voi avea putere de muncă, voi deveni şi genial. De atunci el mi-a păstrat o afecţiune aproape constantă, spre deosebire de mine care am fost neglijent cu el şi deseori, în mod inutil, dur.

*

Cu sănătatea merg încet, am ajuns la 100 u[nităţi] insulină şi abia de mai suport aceste şocuri care mă exasperează. Mai am de făcut opt, ceea ce mi se pare o lungă tevatură. Îmi aud inima, zgomotele ei intime şi mă sperii, mă cuprinde anxietatea.

Mică întrerupere, Aurora mă cheamă la telefon. N-are nimic special să-mi spună, are o voce parcă plictisită când îmi pune întrebarea dacă poate să mă vadă. Îi răspund că nu.

Joi 10 dec[embrie], orele 12 seara.

Astăzi am avut o criză paroxistică de desperare provocată de insulină. Eta, mititica, s-a speriat. Dădeam din mâini şi din picioare şi proferam înjurături la adresa medicilor. Foarte obscene, din adâncimile vieţii vegetative, năvăleau spre treptele superioare ale conştiinţei şi mă determinau să strig şi să fac tărăboi. „Vreau mâncare, nenorociţilor, daţi-mi să mănânc, facu-vă şi dregu-vă!”

A intrat sora, d-rul Budai şi apoi doctorul meu, Solomonovici. Mi-au dat să mănânc şi să beau, mi-au injectat glucoză şi m-am potolit.

Penibilă stare. Dr. Solomonovici pretinde că aşa e bine şi are de gând să mă lase să repet şi mâine figura. S-o creadă el!

Vineri 11 dec[embrie], orele 7 seara.

Scrisoare de la N[icolae] Jianu.{422} Iată un amic pe care l-am ignorat, mă întreabă dacă mă poate vizita şi când. N[icolae] Jianu are un sistem nervos de fier. Abia remis după tragica sinucidere a primei lui soţii, o fată de douăzeci de ani de prin Maramureş, dă naştere unui copil paralitic şi în curând ea însăşi începe să prezinte grave turburări hipofizare. Ce nenoroc! Ea nu mai poate merge, după câte ştiu. Iată, într-adevăr, ce înseamnă să fii persecutat de soartă. Acum nu mă mai mir de ce credinţa populară explică acest cumul de nenorociri prin cuvântul *păcat*. Adică greşeală, excese, rătăcire, săvârşite fie de cel asupra căruia a căzut năpasta, fie de părinţii sau bunicii lui. Mama avea un gest revelator când exprima această idee: „păcate de la nouă neamuri", zicea şi ridica mâna dreaptă şi arăta înapoi peste umăr cu un astfel de gest, încât simţeai în clipa aceea în mod material hăul celor nouă generaţii.

La prima privire s-ar părea că e vorba de transmiterea faptelor de conştiinţă, ceea ce ar duce la ideea că valorile morale se moştenesc, în realitate, credinţa populară e foarte realistă şi greşeşte rar, cuvântul *păcat* înseamnă, în limbaj medical, *ereditate încărcată.* E adevărat că în cazul lui N [icolae] Jianu păcatul moştenit e de ordin moral, după câte ştiu eu, e un om sănătos şi nu are nicio infirmitate vizibilă. Ce păcate o fi spăşind atunci? Ale lui proprii (ale firii sale) sau pur şi simplu soarta oarbă a căşunat pe el aşa cum la joc

de două şi de trei ori la rând cad zarurile arătând aceeaşi formaţie?

Orele nouă seara

Eta a plecat lăsându-mă dormind şi văd că nu se mai întoarce. Azi am aflat cum se produce o criză de isterie la femei – prin deducţie. Eram sub insulină şi ştiam că o să-mi fie rău. Ca să-mi scurtez suferinţa, mi-a venit ideea să simulez că efectul final al insulinei a şi venit şi am început, deci, să simulez. Numai că, spre uimirea mea, mi s-a făcut cu adevărat rău, deşi simulam, mişcăm capul pe pernă de la dreapta spre stânga, gemeam, gândeam că simulez şi îmi dădeam seama că „gemetele nu sunt toate sincere" (Dostoïevski), deşi criza mea era reală şi suferam în mod real. A venit Eta, pe mâine deci. Cu sănătatea începe să-mi meargă bine.

Sâmbătă 12 dec[embrie], orele 4 după-amiază.

Eta şi-a cumpărat patru nurci, au ochi şi bot şi coadă, o frumuseţe, păcat că va trebui să strice două ca să-şi facă un guleraş la palton sau un guleraş la paltonaş, cum vreţi.

Mă lăudam ieri că îmi merge bine cu sănătatea. Ce-o fi acela bine când nu mă ţin picioarele să fac o mică plimbare până jos?

Mâine e probabil să vină dl Jianu şi Crohmălniceanu. Nostim ar fi să nu vină niciunul. În orice caz, în onoarea lor am chemat un frizer de la Athenée Palace care m-a tuns şi m-a spălat pe cap, turnând apă din cană în lighean ca pe vremea lui Nae Girimea. Mi-a luat paraua şi m-a tuns şi spălat prost, nătărăul!

Nota de lectura. Citesc *Nebuloasa Andromeda,* o carte ştiinţifico-fantastică.[423] Cartea ar mai fi cum ar mai fi, dar numele eroilor e ceva să-ţi vină

să verşi: Dan Veter, Erg Noor, Hven-Mas, Zirda Tehara, Evda Nai, Ren Boz etc. etc. Încă ceva. În toate aceste fabulaţii despre viitor, scriitorii sovietici de mâna a doua se dovedesc a fi foarte principiali cu rasa neagră, totdeauna figurează la ei un african, o piele roşie sau un muncitor de orez de prin Asia sau Oceania. Leonid Leonov, de pildă, în cartea sa *Drumul spre Ocean,* încearcă să mă convingă că, în lupta dintre „Lumea veche" şi „Lumea nouă", armatele „Lumii noi" nu vor fi comandate de un rus, ci de un negru, generalul Bothid sau aşa ceva. Cartea întreagă, de altfel, e mediocră şi, dacă are în ea cincizeci de pagini bune, aceste pagini conţin prezentarea unui tip din „Lumea veche", un chirurg, Kropotilov (groaznic nume), încât e de mirare cum presa sovietică a cruţat creaţia lui L[eonid] Leonov de o primire severă care l-ar fi ajutat pe scriitor, când era tânăr, să evite drumurile primejdioase. Un exemplu: în această carte circulă un personaj, Liza, pentru care autorul are un amor cu totul nejustificat. Această Liza vrea să devină actriţă şi atunci se încurcă cu un actor bătrân, un cabotin, în odaia căruia vine pe neaşteptate şi i se oferă. Ajunsă actriţă, îl părăseşte pe cabotin (bine descris, dar cunoscut, Fedin are şi el unul) şi se căsătoreşte cu acel chirurg, Protoclitov, sau Crocodilov, dracu să-l ia, pentru ca, nu mult după aceea, cunoscând pe eroul principal al cărţii, un ştab de la C.F.R. (sic!), să-l părăsească pe Crocodilov şi să se ofere ştabului.

Leonov n-are humor, e foarte serios şi nu observă cum ridicolul dinamitează personagiile şi subiectele sale. Ultima sa carte *Pădurea rusă* (800 de pagini) are un subiect interesant, dar personagiile sunt prea îngroşate şi neverosimile, iar subiectul e înecat într-o baltă de prolixitate şi locuri comune. Subiectul, lupta unui impostor împotriva unui savant, tratat pe 200 de pagini ar fi ieşit, chiar aşa cum e tratat în carte, dar smuls din

lânceda plasmă de 800 de pagini, ar fi ieşit, zic, o capodoperă!

Dar cu cine să vorbeşti?!

Notă asupra lui Stendhal

Am recitit, în eleganta serie *Pléiade* din Stendhal în primul rând *La Chartreuse de Parme*. Îmi pare acum un roman aproape perfect, cu un subiect aparţinând romantismului, scris într-un stil datorită căruia relatarea pasiunilor capătă un ce foarte trainic, cu toate că desuet. Exemplu în această privinţă poate fi luat din partea care precede finalul, când Fabrice o determină pe Celia să-l iubească din nou prin predici ţinute la biserică. Un surâs din partea autorului ar fi fost suficient pentru a salva episodul de degenerare care ne cuprinde astăzi în faţa unor astfel de exagerări, dar autorul nu surâde. Mă lasă exact în situaţia unui elev care a lipsit la o oră de algebră şi nu mai înţelege explicaţiile profesorului din pricina elementelor noi[424] apărute în timpul absenţei sale. Aceste elemente sunt elementele specifice epocii noastre care împreună cu timpul care a trecut din 1838 şi până astăzi constituie bariera care ne desparte de Stendhal.

Ca şi în *[Le] Rouge et [le] Noir,* Stendhal îşi ucide spre sfârşit eroii principali, accentuând prin acest procedeu caracterul de cronică al romanului, perfect armonios cu stilul său şi cu gândirea sa artistică. Ceea ce îmi stârneşte, însă, cel mai mult admiraţia e faptul că acest autor a ştiut să rabde atâţia ani până ce s-a copt în universul său subiectul din *Chartreuse*. A fi Stendhal şi a nu fi publicat până la cincizeci de ani decât un singur roman important *(Rouge et Noir),* iată un fenomen care nu mai e posibil astăzi. Din nefericire!

Orele 11 seara.

Lumea e mică. Eta îmi spune că o tanti a ei de la Paris a aflat despre legătura noastră şi cere lămuriri foarte supărată. Această tanti este pentru Eta un fel de „notar din [Le] Havre”, ceva mai corect decât acela, primeşte de la ea materiale de rochii, stofarie şi diverse (medicamente). Eta trebuie să-i scrie o scrisoare în care să se prefacă a nu şti că ea ştie. O ajut la compunerea unei asemenea scrisori în care Eta explică de ce nu ne-am căsătorit până acum (din pricina lucrării mele) şi că vom face acest lucru în ianuarie.

Duminica 13 dec[embrie], orele 8 seara.

N-a venit nici Jianu, nici Croh[mălniceanu], ce măgari! Şi încă Jianu îmi scrie o scrisoare în care zice „aş ţine foarte mult să te văd”!

Eta e neliniştită, mă întreabă mereu pe mine ce o să facem cu casa, dacă tovarăşul vicepreşedinte] al Capitalei, tovarăşul Calcan, o să ne dea casă. Şi eu sunt neliniştit. Într-adevăr, o să ne dea, oare, casă tovarăşul vicepreşedinte Calcan? Mai neliniştit sunt însă cu sănătatea, oboseala fizică persistă, nu pot ieşi să mă plimb… Ce pacoste! Oare are de gând să mă urmărească toată viaţa această maladie? în orice caz, în pat mă simt relativ bine, somnul, pofta de mâncare, digestia, sunt normale. Aproape normală e şi buna dispoziţie, cu scurte anxietăţi. Ce-mi mai lipseşte? Tonusul muşchilor e scăzut sau poate e şi el normal, dar probabil că din pricina medicamentelor pe care le înghit sunt silit să stau încă la pat.

Mâine încep curba descrescândă a terapiei cu insulina, 90 u[nităţi], apoi 80, 70, la capătul căreia mă aşteaptă sănătatea cu flori în mână şi un cadou.

Vecinul meu, tânărul utemist care pronunţă „oxidat” în loc de „obsedat”, de câte ori mă vede pe culoar, se apropie şi mă întreabă foarte vesel:

— Ei, aţi intrat în comă?

Pronunţă de parcă ar zice: „aţi intrat în pivniţă?”

— Nu, zic, dumneata ai intrat?

Îmi răspunde că da, a intrat azi. Chindi îmi confirmă că, în cazurile de nevroză sau în cazurile de psihoză persistente, se face într-adevăr terapie prin şocuri insulinice care produc coma. E metoda d-rului Vlad Voiculescu.

Oribilă metodă!

Joi 17 dec[embrie], orele 11 seara.

N-am mai scris aici nimic de patru zile. Explicaţia: mă simt mai bine, merg spre însănătoşire. Nu mă vizitează nimeni, nici măcar Jianu care se lăudase că „ar ţine foarte mult să mă vadă, dacă bineînţeles şi mie mi-ar face plăcere aceasta".

Aceasta îmi face plăcere, dar văd că nu vine.

Vineri 18 dec[embrie], orele opt seara.

Telefonul de la Sae[425] din Bacău. Îmi spune să mă duc acasă la ţară că mă aşteaptă tata şi mama, n-am fost pe la ei de patru ani. Pe tata l-am mai văzut, a mai venit pe la noi, a mai venit pe la mine, dar pe săraca mama, nu. O fi îmbătrânit rău. Trebuie să mă duc negreşit să-i văd măcar o zi.

Duminică 20 dec[embrie], orele 11 seara.

Am din ce în ce mai puţin chef să continui acest jurnal. Azi a venit N. Jianu, ne-am plimbat vreun ceas şi am discutat despre toate. Se încearcă să se obţină din partea biroului Uniunii Scriitorilor asentimentul în ce priveşte reducerea tarifelor drepturilor de autor. Cică pentru „economii", că încasăm prea mulţi bani. Desigur că, dacă Zaharia Stancu scoate cinci volume din *Rădăcini*[426] ce însumează 4-5 sute de mii, evident că asta e o escrocherie curată, dar mai bine ar fi atenţi

tovarăşii noştri de la secţie să nu se producă asemenea escrocherii, decât să ne reducă tarifele.

Luni 21 XII – orele 11 seara.

Peste o săptămână ies, nimic important de notat. Plictiseli cu casa, tovarăşul Calcan nu e de găsit. Dacă sunt sănătos? Da – şi m-am şi îngrăşat, şi cheful de a mai vorbi despre mine în acest jurnal a dispărut cu totul. E cel mai sigur semn că boala a cedat şi că atenţia mea a fost deplasată spre lumea obiectivă.

Miercuri 23 dec[embrie], orele 9 seara.

În această zi, cu un an în urmă, pe o vreme frumoasă la Sinaia, am cunoscut-o pe Eta, mititica. Ne-am îndrăgostit repede, în câteva săptămâni, aveam nevoie unul de altul! De atunci nu ne-am mai despărţit şi, o lună mai târziu, am început să lucrez la *Risipitorii*. În martie am obţinut divorţul. Dacă n-ar fi fost această oboseală, care m-a smuls de la lucru cu forţa (aveam mare poftă de lucru şi eram pus pe fapte mari) şi care e o dovadă că am săvârşit undeva o greşeală, n-aş avea nimic să-mi reproşez şi n-aş avea niciun motiv să fiu nemulţumit de mine.

Ce greşeală am săvârşit? Să fie oare numai faptul că am lucrat cu febrilitate? Îmi amintesc cât de cumplit de obosit reveneam la Sinaia când făceam scurte vizite în Bucureşti. E limpede că şederea Aurorei în aceeaşi casă cu mine, după divorţ, timp atât de îndelungat, e o greşeală, poate cea mai gravă şi cea mai grea de îndreptat, şi anume faptul că nu m-am opus creşterii „conştiinţei de sine” care a luat în ultimii ani forme atât de îngrijorătoare.

A început să mă preocupe destinul meu şi eroarea aceasta nu e deloc străină de ultima mea oboseală. Conştiinţa de sine oboseşte spiritul. Nu e

nicio ciudăţenie. Să se preocupe alţii de destinul lor, care au motive mai temeinice s-o facă, dar nu eu! Trebuie curmat din rădăcină acest rău care mi-a furat candoarea şi naivitatea!

23-XII-'59.

P.S. Marin mi-a promis un cadou de Anul Nou! Se va ţine oare de cuvânt? Ador cadourile, surprizele, şi nu mi s-a mai Jacut aşa ceva de nu ştiu când.[427]

ANEXĂ

Prezentăm câteva pasaje referitoare la personalitatea lui Marin Preda, desprinse din Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai*, ed. cit.

„1942

[…] Mai vreau să scriu ceva despre «băieţi». Despre aceşti tineri poeţi care vin la mine, pe care-i iubesc şi care – sunt sigur – mă iubesc şi ei. Marea mea teamă, când ne aflăm împreună, este să nu cumva să se uite vreunul din ei la mine cu gândul că s-ar uita la un profesor. De altfel, «metoda» mea de apropiere de ei e simplă, directă şi chiar brutal, fără menajamente şi amabilităţi. […] Astă seară, în redacţie, era o adevărată conspiraţie a «jegoşilor»: Geo (Dumitrescu, n. ed.), Tiberiu Bărbulescu, Ierunca, Marin Preda şi – colac peste pupăză – Stelaru. (pag. 138-139) […] îl citeam pe Marin Preda, care e un geniu elementar […] şi mă simţeam umilit. Raporturile pe care el le stabileşte între lucruri şi lume sunt grave, simple şi primordiale. Aş spune analfabete. Ignare, sigur. Dar geniale. Cum spunea foarte bine Mircea Grigorescu, Marin Preda n-are predecesor. El e generaţia spontanee. Pe când eu, sunt tot numai alambicări, filtru, sită, râşniţă [pag. 145]; […] I-am arătat-o lui Marin Preda. I-am vorbit de ea. *Marin o iubeşte pe Loti*. Aşa cum şi-a construit el imaginea ei, o iubeşte. Mi-a cerut fotografii de-ale

ei. […] El spune, cu o hotărâre haotică: «Va veni! Se va întoarce!…» Şi văd că am nevoie de Marin Preda, că *Loti are nevoie de el ca să se reîntoarcă.* Şi încep să cred că trebuie să fie el, Marin Preda, care n-a cunoscut-o şi care o iubeşte nu ca pe o moartă, dar ca pe o plecată, pentru ca – peste luni şi ani – Loti să simtă chemarea lui şi să se reîntoarcă. Apelul meu nu-i mai este de ajuns, nu-i mai poate fi, eu singur nu mai am destulă forţă apelativă, inima mea e secătuită. Loti mă cunoaşte încă destul ca să nu aibă nevoia imperioasă de a se *reîntoarce numai pentru mine*. Îmi trebuia un asociat tânăr, nou, proaspăt. Loti se va întoarce ca să-l vadă, ca să răspundă chemării lui Marin Preda. Ăsta e alt joc. În care eu pierd. [pag. 154]

*

1952

[…] Dar cred că e timpul, dragă Traiane{428}, ca voi, cei de la conducerea treburilor scrisului, să aplicaţi aceeaşi metodă dialectică şi-n faza cea de-a doua: spunând da producţiilor submediocre ale unor Frunză sau Deşliu, să lăsaţi să se afirme şi producţia de calitate a unor Tulbure sau Marin Preda. Şi tu ştii ce vreau să spun prin «să lăsaţi». Să lăsaţi într-adevăr *scrisul liber.* [pag. 353]

*

1954

[…] în plin succes după primirea Premiului de stat. Încerc un sentiment de jenă care însă, pe măsură ce telefoanele pe care le primesc se-ndesesc, începe să se transforme într-o rutină […] Apoi, o surpriză: Marin Preda. Uite că a-nceput să se civilizeze, îmi ziceam. Dar mitocănelul dintr-însul n-a pierdut nici acum prilejul. Zice că e

invidios, fiindcă ăsta l-a primit şi el acum un an şi-l credea ceva unic. Pe când aşa… ce valoare mai are dacă mi s-a putut acorda şi unuia ca mine! Nu astea i-au fost cuvintele, dar asta era ceea ce simţea, o ştiu bine.” (pag. 480)

JURNAL FOARTE INTIM

1964[{429}]

Am sentimentul că gândirea mea a ajuns la o oarecare stabilitate şi că n-o să-mi fie, mai târziu, ruşine de formele ei intime de manifestare, cum îmi e acum, de pildă, de toate scrisorile mele de dragoste către Nadia[{430}].

Sunt şi eu de acord cu G. Călinescu că a scrie un jurnal intim cu scopul de a-l da publicităţii e un nonsens.[{431}] Publicarea unui jurnal e treaba posterităţii, scrierea lui e o necesitate intimă, dovedită de însăşi mărturisirile făcute de el. Interminabilul *Journal* al lui André Gide, publicat de el însuşi în timpul vieţii, este astăzi o operă ininteligibilă, în orice caz total lipsită de revelaţii. Dimpotrivă, scrisorile lui Dostoievski rămân mereu zguduitoare şi însoţesc opera sa pe dedesubt, luminând-o de aproape cu o lumină crudă. *Jurnalul* lui Kafka este de asemenea o operă intimă a cărei valoare e tot de natura revelaţiilor; ceea ce are de învins un scriitor în existenţa lui nu poate fi găsit în operă, care exprimă doar victoria, înfrângerile fiind sublimate în creaţie. În jurnal apar adesea evenimente monotone şi disproporţionate ca interes şi care nu pot fi pe deplin înţelese decât de cei implicaţi în ele, aşa cum numai marinarii unui vas ar înţelege ceea ce este trecut în jurnalul de bord al navei de către comandant. Dacă nava se scufundă sau trece

printr-o mare primejdie, toate acele amănunte de bord pot căpăta un sens adânc.

2 mai.

Am fost astăzi la ţară s-o văd pe mama. E bătrână mama, dar se ţine bine. Stă la soră-mea. M-am aşezat lângă ea şi a început de îndată să-mi spună singurul lucru care merita să mi-l spună fără pregătiri şi fără fereală:

— Marine, mamă, l-am visat pe taică-tău. „Moşule, l-am întrebat, tu eşti?" „Eu sunt!", a zis el cu un glas cum zicea el. „L-ai văzut pe Marinică şi pe Sae că au venit la înmormântarea ta?" „I-am văzut", zice tot aşa, cum vorbeşte el. „Şi cu Dumnezeu ce faci?" Nu mi-a răspuns, a tăcut.

Acest dialog mi s-a părut atât de real, venind dintr-o altă lume atât de străină de ideea nefiinţei, încât m-a cuprins o durere şi o milă atât de violente, încât mi-am muşcat adânc buzele ca să nu izbucnesc în plâns. M-am adresat numai, făcând pe neatentul, ce-a zis ea de vis, să-mi mai spună odată că n-am înţeles.

— Taică-tău, maică, l-am visat şi mi-a răspuns.

— Adică?

— De multe ori îl visez, dar nu răspunde. Eu îl întreb şi el tace. Şi acuma de sărbători l-am visat. „Moşule, zic, tu eşti?" „Eu sunt!"

Şi aici mama imita glasul lui tremurat, resemnat, copleşit de griji şi de tăceri lungi, cum îl avea el câteodată în ultimii douăzeci de ani, când simţea că îmbătrâneşte şi că asta nu mai poate fi oprit.

— L-ai văzut pe Marin că a venit la înmormântarea ta? continua mama şi abia acum, repetând, înţeleg ce-a vrut să spună: că în ceasurile mai grele, când a murit, n-am fost lângă el, dar că, totuşi, am venit la înmormântare.

— Şi el ce-a spus? o întreb.

— L-am văzut!

— Atât?

— Atât!

Nu mă pot înşela, adică la durerea de a fi murit fără să fiu alături de el, mi s-a mai adăugat aceea de a fi fost înmormântat fără să fim şi noi de faţă, dar a doua nu şterge pe prima, dar nici prima pe a doua, încât o datorie neîmplinită cu una împlinită dă nimic: n-a văzut, nu păstrează cu privire la moartea lui nici bucurie, nici tristeţe, ci singurătate şi tăcere. Atunci mama a continuat:

— Şi cu Dumnezeu ce faci? Adică cu oamenii şi cu propriii tăi fii văd cum e, dar cu Dumnezeu?

Tata a fost necredincios din pricina bucuriei lui prea mari de a trăi, care n-avea nevoie de exaltări atât de mari, încât, chiar şi la cincizeci de ani, se credea în afara problemei; vedea moartea ca un fenomen care poate fi privit cu superioritate şi ironie. Bătea clopotul când murea câte cineva şi soră-mea intra pe poartă şi anunţa: „A murit cutare."

— „Pe mă-sa" – murmura tata după câteva clipe de reflecţie, n-a mai avut zile, d-aia a murit![432]

Şi douăzeci de ani mai târziu, când scena se repeta, bătrânul îşi pleca fruntea şi tăcea îndelung. Şi-apoi soră-mea îl auzea cum oftează copleşit de mila şi subţiata jale în care ironia şi nepăsarea se topiseră de tot:

— Ei… nu-i pare nimănui bine când aude că a murit cineva. Finalul acesta, cu înmuierea trufaşului, fusese povestit de mama de mult şi totdeauna îl îndemnase, cât fusese în putere, să-şi plece grumazul şi să creadă. Tata avea scurte momente mălăieţe în care se lăsa în voia unei simţiri mai umile, când ofta şi se închina cu o cucernicie mult prea dubioasă ca să nu fie trecătoare, mai ales la oboseală sau la suferinţă, dar bineînţeles că existenţa lui nu era ghidată de credinţă. Şi mama a crezut că poate Dumnezeu l-a iertat totuşi, poate că în ceasul morţii a crezut în el şi a uşurat trecerea şi poate că acolo unde e are un

loc luminos – de odihnă – şi l-a întrebat cum stă cu Dumnezeu?

— Şi tata ce-a răspuns? zic eu.

— A tăcut. Nu mi-a răspuns nimic.

Adică aşa cum făcea şi în viaţă, când dădea de înţeles că singurătatea şi tăcerea nu pot fi alungate de nimeni, o dată ce-au pătruns în inima omului. Şi moartea nu e altceva.

În ultimii ani, adică chiar în anii în care tata îmbătrânea tot mai mult, eu însumi am fost chinuit de frica de moarte într-un mod mizerabil şi scandalos, moartea hărţuindu-mă zi şi noapte cu reprezentări senzoriale care niciodată nu erau aceleaşi şi care erau de aşa natură încât lupta cu ele era pierdută dinainte, era bolnav însuşi organul vieţii. De două ori am suferit într-un spital chinurile unui tratament cu şocuri insulinice, care în sfârşit mi-au redat sănătatea, dar mi-au şters complet amintirea bolii. Nu-mi plăcea ce făcea bătrâneţea cu tata, eram revoltat şi indignat, mi-era frică să-l văd cum se degrada în faţa mea un om a cărui existenţă mi s-a părut totdeauna miraculoasă şi a cărui dispariţie trebuia să fie la fel de miraculoasă. Şi nu se întâmpla aşa: frumoasele lui trăsături regulate mureau, nu mai avea dinţi şi nu mai vedea bine, privirea lui nu mai strălucea – doar gândirea se mai păstra, ca să mă neliniştească, amintirea comparaţiilor lui, a întorsăturilor, şi ele uimitoare. Bănuiesc însă – şi acest lucru îmi chinuie amintirea cu remuşcări – că aş fi putut totuşi *sa văd prin el,* să-l recunosc dincolo de masca pe care bătrâneţea şi moartea apropiată i-o puneau pe chip şi pe cel de dincolo de ea să-l asist în ceasul lui greu. *Acela* însă era în mine şi mi s-a părut – laşitatea cu care mă ţineau slăbiciunea şi boala mi-au dat această idee – că acela nu moare şi că, prin urmare, n-am ce să caut, nici să-l asist.

M-am dus la el cu două săptămâni înainte, nu mă mai cunoştea decât în foarte rare clipe, avea înfăţişarea aceea fumurie, acea paloare care arată

cât de rău îl lumina inima. Am plecat în aceeaşi zi cu speranţa că nu e grav sau, dacă ar fi grav, să fiu chemat. Am aflat apoi că abia cu o seară înainte de a muri şi-a dat el seama că nu e bine ce i se întâmpla, l-a întrebat doctorul cum se simţea după injecţie, ca de obicei:

— Ei, cum merge tăicuţule, ne dăm jos din pat?

— Nu prea mai sunt conştient, a zis el, şi spre dimineaţă îşi pierduse de tot conştiinţa şi murea.

înseamnă că au fost zile întregi când era conştient şi se gândea poate că cei doi fii ai lui, Marin şi Sae, nu sunt alături de el. Singura mea uşurare e că niciodată n-a întrebat de noi şi că venirea mea cu Eta, înainte cu două săptămâni, nu i-a făcut niciun fel de impresie, nu ne-a deosebit de cei prezenţi lângă patul lui, rude sau vecini.

În dimineaţa morţii am intrat în curte, am văzut steagurile şi am văzut lume adunată şi am auzit glasul soră-mii care a intrat în casă înaintea noastră şi a ţipat lung:

— Tată, scoal' în sus, că a venit Marin!

Am intrat şi eu şi nu l-am putut privi mai mult de o clipă: nu era el!

Am ieşit afară imediat, am pornit spre poartă, am ieşit în drum şi am luat-o înainte pe drum. Eta a venit după mine, i-am spus să mă lase şi ea n-a înţeles şi n-a insistat, s-a simţit înlăturată de la durerea mea şi n-a înţeles că nu putea să ia parte. A venit Sae şi m-a întors. M-am dus atunci în grădină şi m-am rezemat cu capul de un salcâm. Mi-am adus aminte de copilărie şi abia atunci, luminat de această întoarcere, mi-am putut reveni.

Tot ceea ce a mai urmat mi s-a părut aproape în fiecare clipă neverosimil şi lipsit de înţeles. Tot ceea ce a venit după aceea, căruţa, steagurile, clopotul, slujba în biserică, drumul, popasurile, toate erau absurde şi cu totul străine de ceea ce era în inima tatălui meu. Şi fiindcă erau străine şi absurde îmi ţineau tot trupul sub presiunea unei nelinişti permanente, a unei groaze fără nume, de

care nu se poate scăpa decât fugind. Ceea ce am şi făcut: ne-am urcat în maşină, eu, Eta şi Sae, şi jumătate de oră după înmormântare am părăsit satul.

Acum sunt liniştit, stau lângă mama şi o ascult şi o mai pun o dată să-mi povestească visul ei. Şi mama repetă, şi deodată totul reînvie aievea, parcă îl văd şi îl aud eu însumi. E tăcut şi străin de noi.

— „Moşule, tu eşti?" „Eu sunt!" (a zis el cu glasul ăla al lui). „L-ai văzut pe Marin la înmormântarea ta?" „L-am văzut!"

— „Şi cu Dumnezeu ce faci?" N-a răspuns, încheie mama. N-a zis nimic.

Şi, fără să vrea, mama exprimă prin propriul ei glas ceea ce tata n-a vrut să-i spună prin cuvinte: că nu există răspuns.[{433}]

14 mai.

Un regim popular micşorează atât de mult numărul scriitorilor nemulţumiţi, încât cei care rămân nu mai au altceva de făcut decât să renunţe sau să se sinucidă. Să renunţe la ce? ar întreba unul din cei nemulţumiţi. Să renunţe la ideea unei poziţii profesionale şi spirituale (nu politic!), deoarece numărul celor mulţumiţi de condiţiile create e atât de mare, încât ideea unui aport direct, opus celui oficial, devenind (irezistibilă) din lipsa de aderenţă şi aderenţi. Rămâne singurătatea care înseamnă îndepărtarea de profesiune. Asta duce la sinucidere, deoarece, în esenţă, talentul tău nu are altă menire decât să exprime o umanitate asemănătoare cu a celorlalţi. Forma lui specifică nu se poate însă remonta, pe planul preocupărilor şi al expresiei, cu metoda admisă.

Responsabilitatea şi importanţa socială a scriitorului sunt şi mai afirmate, poartă însă puterea cu care e investit scriitorul de câte naturi şi oameni îi e confiscată.[{434}] El este bun să pregătească şi să îndure conştiinţele înaintea şi în timpul

revoluţiilor, dar, după cucerirea puterii, este dezarmat ca să nu tulbure cu luciditatea lui formarea noilor ierarhii.

Singuri scriitorii francezi au reuşit să impună respect şi să inspire teamă (după ce au inspirat o revoluţie şi o teroare), dar se spune că de atunci toată lumea s-a învăţat minte şi îi cumpără din vreme, îi corupe, îi divizează şi îi domină în felul acesta. La noi, pe lângă toate acestea, li se mai acordă şi importanţă, dar nu până într-atât încât să împartă cineva puterea sau conducerea cu ei.

1) Zilele acestea, de pildă, primul-ministru ne-a chemat într-o adunare şi ne-a expus poziţia partidului în chestiunea chino-sovietică.

Notă: Duiliu Zamfirescu, Blaga etc. au fost în diplomaţie, Maiorescu, Goga au fost prim-miniştri. La ora actuală niciun scriitor serios nu ocupă vreun post cât de cât important.

Dacă îi e dat ţării noastre să ajungă la o mare înflorire economică şi tehnică, e sigur că la o înflorire culturală nu va ajunge, dacă va fi să ajungă, decât după ce acest proces se va încheia. Civilizaţiile sunt uneori unilaterale. Săraci şi ignoraţi am avut pe Eminescu şi Caragiale, bogaţi nu vom avea decât lăcranjeni, beniuci, jebeleni, stoieni. Adică nimic.

28 mai.

Pe la doisprezece ani am avut într-o vreme sentimentul că naşterea mea constituia o greşeală – eram slab, aveam înţelegerea greoaie, înfăţişarea mizerabilă – şi aşteptam cu ochii senini şi cu inima împăcată ca această greşeală să se repare, adică să dispar, să mor. Astăzi, la patruzeci de ani, dimpotrivă, am sentimentul că dacă aş muri s-ar produce o greşeală.

Aşadar, a trebuit ca să apară în conştiinţă teama de moarte. De ce a fost nevoie să se modifice

seninătatea pe care o aveam în copilărie în faţa morţii? Ce s-a întâmplat cu mine între timp? Oare eram mai înţelept, copil fiind?

Fiindcă niciodată n-am părăsit ideea imperfecţiunii mele şi niciodată nu m-am simţit, prin prisma asta, nefericit. Bucuriile le-am primit ca pe nişte miracole neaşteptate, nefireşti, pe deasupra a ceea ce-mi era destinat – iar cu suferinţele pe care mi le pricinuia imperfecţiunea mea ştiam să mă descurc; aveam un prieten care mă îmbrăţişa, care mă făcea să vărs lacrimi arzătoare, să uit şi să înţeleg; el îmi amintea că nu sunt singur, că sunt cu el şi că, atâta vreme cât această prietenie există pentru om, omul poate fi fericit şi puternic. Ce s-a întâmplat între timp? Între timp ideea imperfecţiunii mele s-a atenuat şi, în aceeaşi măsură, prietenul meu s-a îndepărtat de mine.

8 iunie.

Recitesc însemnarea precedentă şi îmi dau seama că nu pot să răspund la întrebarea cine este prietenul despre care e vorba. Asta îmi spune mie totul şi rămâne de nepătruns când încerc s-o exprim. Poate de aici vine teama că trufia mi-a îndepărtat acest prieten şi am rămas singur. El există şi mă însoţeşte şi astăzi pretutindeni, dar uneori mă simt nefericit şi, spre nenorocirea mea, nu-mi dau seama totdeauna că el lipseşte, ca să-l caut şi să mă simt din nou puternic.

25 iunie.

De un an de zile nu mai scriu, deşi am încercat de nenumărate ori. Sunt prizonierul revoltei împotriva destinului istoric şi al propriei mele neputinţe. Am visat să caut şi să exprim fericirea şi suferinţa umană împreună cu generaţia mea şi, în loc de căutări şi sforţări creatoare comune, m-am

trezit în sânul unor oameni absorbiţi de politică şi de ierarhie, gata oricând să renunţe la idealul lor estetic, la care numai dispreţul mult prea grosolan al unor responsabili şi îndrumători i-a silit să nu renunţe de tot, puţini la număr, trei sau patru. Cum însă îmi este cu neputinţă să mă împac cu ideea că forţele creatoare ale poporului nostru sunt atât de limitate, îmi spun că aceste forţe sunt mobilizate în această epocă în altă parte decât în artă şi că mai târziu şuvoiul se va diversifica şi vom avea din nou mari povestitori şi mari poeţi. Da, dar eu sunt scriitor în această epocă şi nu în alta şi creaţia de care aş fi în stare zace în inerţie, paralizată de o gândire prizonieră. A căuta soluţii pentru o generaţie căreia nu-i pasă de destinul literaturii noastre, care e denumită profesional aşa de mult[435], încât a apărut dispreţul nemărturisit pentru propriile noastre opere, atât pentru cele care au fost, de bine de rău, scrise, cât şi pentru cele virtuale, e un efort trist şi descurajant. Aşa cum se scrie nu e bine. Dar nimeni nu mai ştie cum e bine şi nimeni nu mai doreşte să afle, e prea târziu, generaţia a îmbătrânit pretimpuriu şi s-a împăcat cu propria ei ratare. Şi mai rămâne doar instinctul de conservare să vegheze ca şi cea următoare să scrie la fel, să nu caute şi să nu găsească nimic şi să-l ucidă pe cel care ar îndrăzni să înfrunte pe toată lumea. Şi nu i-ar trebui prea mari eforturi ca să reuşească: cei ce vin după noi – Nichita Stănescu, Fănuş Neagu[436], N[icolae] Velea[437] etc. sunt şi mai îndepărtaţi de profesiune decât noi înşine, şi mai obsedaţi de ierarhie şi acaparare de bunuri şi privilegii, iar cei însărcinaţi să vegheze asupra noastră au ajuns să obţină de la noi pe degeaba ceea ce ar fi fost dispuşi s-o facă plătind cel puţin bine şi dând la nevoie drumul şi la câte-o carte care să nu fie pe gustul lor.

Astăzi constat că nu-mi dă voie să plec cu soţia mea la Paris pentru un tratament medical. Pentru că chestiunea ieşirii libere din ţară nu este încă

reglementată şi aprobările se dau după un anumit criteriu, cu grijă, să nu nemulţumească pe alţii care ar dori şi ei să plece.

septembrie

Lucrez de aproape două luni la o nouă ediţie a *Risipitorilor*[438]. Merge bine, romanul va fi ceva voluminos şi vor fi remediate nenumăratele lui cusururi, lipsa de relief a unor scene, personagii şi idei şi un anume paralelism tematic. De fapt, cartea ar fi trebuit scrisă din nou, dar n-am avut curajul să fac acest lucru, simţindu-mă rău din toate punctele de vedere: nici dragostea prea mare pentru personagiile mele, nici prea mare energie la dispoziţie ca s-o pun la bătaie când aş putea scrie o altă carte de zece ori mai interesantă, nici cunoştinţe noi care să-mi ajute să luminez din unghiuri mai originale şi cu fapte de viaţă inedite viaţa eroilor. Ar fi trebuit să am o intuiţie ieşită din comun a ceea ce s-ar putea numi „psihologiile excepţionale" pentru personajul doctor Munteanu, în lipsa unei cunoaşteri directe a psihologiei intelectualului de tip urban şi la a doua generaţie şi cu veleităţi de geniu.

Ori, asemenea intuiţie eu n-o am şi de aceea, poate, m-a fascinat totdeauna Dostoievski, care are această intuiţie într-un fel covârşitor, scutindu-l de o experienţă de viaţă personală la fel de spectaculară ca a eroilor pe care şi-i imagina.

10 noiembrie.

Viaţa unui individ are sens prin ea însăşi, prin faptul că îi e dată s-o trăiască şi omul nu trebuie să-i caute acest sens mai departe de manifestările simple cu care e obişnuit: bucurii în viaţa de familie, satisfacţii în câştigarea existenţei, victorii care să nu-i turbure minţile cu o vanitate smintită şi înfrângeri care să nu-i rupă şira spinării datorită

angajării în conflicte în care nu-l ţin curelele. Şi, pentru a evita ca existenţa aceasta să nu-l îndobitocească, el trebuie să ştie doar un singur lucru, şi anume că bucuria unei asemenea vieţi având un sens nu prea complicat, dar plin de realitate, nu poate fi păstrată dacă îi lipseşte sentimentul civic, dacă rămâne adică orb şi surd ca o vită la faptul dacă în ţara lui e tiranie sau libertate şi dacă munca lui e plătită sau furată.

În rest, omul care necesita cum necesitau ruşii odinioară cu ochii prea holbaţi în viaţă[{439}], căutându-i sensul dincolo de ceea ce este realitate, n-o să găsească decât ori neantul, ori tot pe el însuşi, ceea ce devine lipsit de sens, fiindcă astăzi omul se cunoaşte deja prea mult pe sine (altfel n-ar mai căuta vreun sens în afara sa) şi astfel, suspendat între „eul" său şi lumea exterioară lipsită de sens, omul devine atunci ori robul unei idei mari şi abstracte, care nu-i va aduce niciodată fericirea, ori se sinucide de disperare, neputincios în faţa celor două componente ale conştiinţei, existenţa şi neantul, pe care le-a dezechilibrat, din prea multă curiozitate sau trufie, în propria lui fiinţă.

30 noiembrie.

Se aduc ziare şi reviste franţuzeşti, dar foarte puţine, câteva sute de exemplare din *Le Combat*, *Le Monde, Paris Match.* N-am reuşit să…

1965

1 februarie.

Aceste „însemnări" au deviat, nu mai sunt foarte intime şi, recitindu-le, îmi displac foarte tare, nu mă regăsesc în ele. Şi nu regăsesc nici evenimentele exterioare în care să recunosc măcar timpul obiectiv care se scurge de la o lună la alta şi

pe care îl trăiesc împins în obsesii diverse şi schimbătoare.

Mi s-a promis că voi pleca la Paris cu Eta şi nu se vorbeşte nimic – între timp alţii au plecat de mai multe ori – şi ideea că s-ar putea să aştept aşa ani întregi mi se pare a fi o idee de sinucigaş. Apoi la Uniune se întâmplă ceva. Beniuc{440} se prăbuşeşte. Va fi curăţat, dar nimeni nu ştie de ce. Titus Popovici, Aurel Rău{441} şi alţii sunt aleşi deputaţi ai MAN, Eugen Barbu aşa şi pe dincolo, aşa şi mai departe, lucruri cumplite prin efectul lor asupra conştiinţelor pe care le turmentează şi le abate de la scris. Au efect şi asupra mea. Un trist efect, gândesc rău, citesc puţin, pălăvrăgesc tot timpul, scriu din ce în ce mai greu. Ar trebui să fac puţină ordine în viaţa mea interioară, să iau contact cu ea şi să nu-l mai pierd de aici înainte nicio clipă. Mi-e frică însă atunci să nu ard lumânarea până la capăt, folosind-o ziua şi să nu rămân în întuneric, părăsit şi murind, sau chinuit de o boală, la sfârşitul căreia nu mă aşteaptă nici lumina şi nici speranţa, ci moartea care nu eliberează şi nu rezolvă nimic.

Trăind cum trăiesc în prezent, adică înfundat în intriga eternă care însoţeşte întotdeauna actele creatoare ale oricărei profesiuni, am iluzia că timpul se scurge pe un făgaş normal şi că viaţa mea îşi urmează cursul firesc pe o traiectorie a cărei cădere e îndepărtată şi se pierde în negura unei bătrâneţi scăldate într-o spiritualitate mai puternică decât amintirea tinereţii şi perspectiva morţii. Ca şi când viaţa ne-ar lăsa cu darurile pe care ni le-a pus în braţe din faşe şi din care ne-am înfruptat inconştienţi, ani nesfârşiţi.

Ca şi cuvântul, scadenţa îi priveşte doar pe alţii şi, ca şi când frigul de care se plâng până şi cei mai fericiţi bătrâni, n-ar…

Să plecăm eu şi cu Eta la Paris zece zile, invitat de Demostene Botez{442}, noul preşedinte, cu Eftimiu{443} şi Jebeleanu{444}, şi restul şederii pe

contul nostru. Voi scăpa de o obsesie mai sper, nădăjduiesc să nu rămân decât cu singurul lucru care mă mai poate ţine în viaţă şi face fericit: să scriu – n-ar prefigura şi pentru noi frigul morţii de care nimeni n-a reuşit să scape.

1966

noiembrie.

După mari intervenţii am reuşit să-mi cumpăr un Fiat 1300, splendid coşciug care, cu 120 pe oră – cât am luat astăzi la un moment dat – îţi asigură, dacă doreşti, o moarte instantanee. Interesant însă nu e asta, ci faptul că te împinge să-ţi pui în aplicare chiar şi dorinţa obscură, inconştientă de a te distruge. (Accidentul pur e lipsit de semnificaţie! De aceea ardeleanul spune: „Dacă vrei să mori, cumpără-ţi motor!")

1967

25 ianuarie.

Am terminat volumul II din *Moromeţii*, în planurile mele volumul IV dintr-o tetralogie pe care aş fi dorit s-o intitulez *Comedia ţărănească.* O primă schiţă a acestui volum am scris-o în 1953, aproximativ 100 de pagini abandonate după şase luni de chinuri – nu ştiam cum să scriu. *Moromeţii I* nu apăruse, se afla uitat printre hârtiile mele sub forma unor scene nelegate prea bine între ele, dar unde se ghicea totuşi un erou. Volumul II l-am scris tot cu două versiuni, din pricina cumplitului trac care mă paraliza la ideea de a continua un personaj intrat deja în familia literară a personajelor noastre de la Dinu Păturică la Ion. Ce mai puteam spune? Am vrut să descriu aventura unui tânăr împins de împrejurările postbelice în vâltoarea politică, până la eliminarea lui cu umbra

înfrângerii, motivându-i apoi destinul, înfrângere care era şi a tatălui lui, ţăran tradiţional scos cu violenţă dintr-un univers şi nişte valori patriarhale împreună cu o întreagă categorie. A ieşit un roman de 360 de pagini, scris din august 1965 până la 1 februarie 1966. L-am lăsat să se răcească şi am scris după aceea *Martin Bormann*[445], sub efectul voiajului făcut cu Eta în mai-iunie în Franţa, apoi în Italia şi Austria în octombrie şi noiembrie 1965. În octombrie 1966, am recitit romanul după o pauză de 7-8 luni şi nu mi-a plăcut caracterul lui obsesiv-rasist şi nici viziunea nediferenţiată asupra vieţii ţărănimii şi a perspectivelor ei de viitor.

Ca roman era lipsit de un fior tragic – eroul principal apare doar ca un înfrânt inadaptabil – lucru care m-a scos din sărite, fiindcă există în literatura noastră o galerie întreagă de astfel de eroi, pe care eu i-am detestat: Niculăiţă Minciună, Radu Cosma din *Întunecare* de Cezar Petrescu etc., iar ca roman obiectiv era prea angajat de partea eroului, lipsindu-i firul pe care îl da cu ochi liniştit descriind pasiunile umane şi existenţa.

Spre uimirea mea, însă, am descoperit totuşi că eroul principal era, de fapt, Niculae Moromete din volumul I şi tatăl lui, mai bătrân, bineînţeles, şi atunci tracul mi-a dispărut: aveam prin urmare, puternic schiţată, a doua viaţă a satului dunărean după război, cu eroii ei cu tot, firește, impunându-mi-se ca o realitate ideea că Moromete nu mai avea puterea să ocupe şi de astă dată scena: asta a format firul sau* şi cei tineri ca el. M-am apucat de scris prin noiembrie şi acum versiunea *Morometii II* este în liniile fundamentale terminată (550 de pagini). Am doar sentimentul unei relative dilatări faţă de volumul I, în favoarea însă a unei mai profunde analize. La versiunea definitivă pentru tipar, dacă se va aproba editarea acestei cărţi, pe lângă o comprimare generală a acţiunii, fără a elimina vreo scenă, va trebui să încerc şi o comprimare a expresiei şi o nuanţare stilistică în

vederea obţinerii surprizei estetice la pagină şi nu numai pe capitol şi, dacă se va putea, chiar şi la frază. Şi de acest din urmă lucru are nevoie şi volumul I. După această apariţie, voi putea apoi să mă aştern liniştit la scrierea volumelor II şi III, care vor povesti, prin gura lui al lui Parizianu, viaţa unui tânăr ţăran care a ieşit din sat tocmai când începea cel de-al doilea război mondial, cu ecourile lui într-o conştiinţă netedă, şi cum rezistă ea la aceste zguduiri.{446} Dimensiunile vieţii ţărăneşti vor creşte prin urmare prin această încercare şi ambiţia de *Comedie ţărănească* n-ar fi injustificată dacă prea mulţi înaintea mea n-ar fi avut-o – lăsându-i la o parte pe cei doi mari, Dante şi Balzac – a scris o *Comedie modernă* un englez demodat astăzi, Galsworthy sau aşa ceva, enervant, un francez mediocru, dar mai cunoscut ca mine, Romain Gary*, La Comédie américaine.* Şi mai are şi vârsta mea şi bineînţeles că nu va voi să dispară ca scriitor, Franţa la ora actuală având nevoie de toţi scriitorii ei, inclusiv de cei mediocri şi submediocri.

ANEXA I

Reproducem fragmentul din Marin Preda, *Moromeţii II,* ed. cât., pag. 577-578, pentru a fi comparat cu varianta existentă în jurnal.

„[…] Ah, nu mai pot dormi, s-ar putea ca de aici înainte… Ce întuneric e sub pleoape… Nu ştiu când s-a întâmplat, dar de mult nu se mai face lumină sub pleoapele mele şi nu mai trece nimeni pe drum să mă uit ca altădată şi să adorm senin… Tată! De ce nu te-am visat niciodată şi de ce mie nu mi te-ai arătat la fel ca mamei? Eşti supărat pe mine că n-am fost la căpătâiul tău când ai murit? Dar n-am putut veni, ca şi Sande, când ai fost pe la mine cu el, mi s-a făcut rău când te-am văzut… […] Un an de zile nu m-am gândit la tine după ce te-ai dus, crezând că e mult mai bine ce fac împotriva uitării, fără să-mi dau seama că întunericul năvăleşte tot mai negru în serile mele, peste mine… Am plecat cu Marioara în zori şi mama, cu privirea ei în care verdele tot strălucea povestind, Niculae, zice, l-am visat zilele astea pe taică-tău. «Moşule, zic, tu eşti?» «Eu sunt.» «L-ai văzut pe Niculae că a venit la înmormântarea ta?» «L-am văzut.» «Şi cu Dumnezeu ce faci?» Nu mi-a răspuns, a tăcut.

Niculae se răsuci în pat, aprinse lampa şi se ridică în capul oaselor. De trei ori o pusese pe mama lui să-i povestească acel vis până izbutise să-l înţeleagă. Maică, de multe ori îl visez, dar nu răspunde, eu îl întreb şi el tace, răspunsese mama.

Şi azi-noapte l-am visat iar şi acum a vorbit. Pesemne că ştia că o să vii şi tu pe-acasă de parastasul lui de-un an. «Moşule, i-am spus, tu eşti?» «Eu sunt.» Şi aici apăruse în glasul mamei glasul lui din ultimii ani, tărăgănat şi resemnat, copleşit de griji şi de tăceri lungi, când vedea că îmbătrâneşte şi simţea el că asta nu mai putea fi oprit. «L-ai văzut pe Niculae că a venit la înmormântarea ta?» continuase mama şi abia acum, repetând, se înţelesese ce vrusese să spună, că în ceasurile lui grele, când a murit, Niculae n-a fost lângă el, dar că totuşi a venit la înmormântare. «Şi el ce-a răspuns?» întrebase Niculae. «L-am văzut», a zis. «Atât?» «Atât!» Şi Niculae nu se mai putuse înşela, era cu adevărat glasul lui, se simţea în aceste cuvinte de dincolo de mormânt că, pe lângă durerea pe care ar fi simţit-o el de a fi murit fără să aibă pe niciunul din feciorii lui alături, nu s-a mai adăugat aceea de a fi înmormântat fără să fie măcar unul de faţă; dar durerea a doua, care n-a fost n-o ştergea pe prima, care se produsese, l-a văzut că a venit şi nu păstrează acolo unde e, cu privire la moartea lui, nici bucurie, nici tristeţe, ci singurătate şi tăcere. Adică cu oamenii, cu păcatele lui din ultimii zece ani şi cu propriii lui fii a văzut cum e, dar cu Dumnezeu? «Fusese el necredincios, adăugase mama, dar singurul lui păcat în afara necredinţei şi a rătăcirii din urmă nu fusese decât trufia, prea credea că n-o să mai moară niciodată, şi aşi fi vrut să ştiu dacă Dumnezeu l-a iertat.» «Şi tata ce-a răspuns?» zisese Niculae. «A tăcut. Nu mi-a răspuns nimic.» […]”

ANEXA II

Reproducem din *Creaţie şi morala,* ed. cât, pag. 273-275, articolul „Ziua din urmă a bătrânei ţărănci”, unde Marin Preda vorbeşte despre moartea mamei.

„La optzeci de ani pulsul arterelor ei era ca şi al meu, puternic, atent, egal, cu debit bogat, econom, fără sărituri, fără discontinuităţi alarmante. Puterea imaginaţiei îi rămăsese şi ea neatinsă: tot mai mă surprindea povestindu-mi de o frumoasă casă în care visase că se afla, deasupra salcâmilor, cu pereţii transparenţi, inundaţi de o miraculoasă lumină. Adesea însă dormita. Mă apropiam de ea şi o strigam:

— Mamăă!

Tresărea auzind această chemare care se vroia a copilului de odinioară cu speranţa că, auzind-o şi ea, se va simţi mama de altădată. Se desprindea însă pe nesimţite de viaţă, nu avusese păcate mari care s-o lege şi, când îi arătasem primul meu co pil, spusese doar cu simplitate:

«E bălan…»

Ţinea la capătul ei de vie care îi mai rămăsese şi la vieţuitoarele din curte. E aşa de uşor să râzi de un bătrân, când viaţa curge în vinele tale cu putere! Intr-o zi, soră-mea a spus într-o doară:

— Cocoşul ăla cu pene frumoase o să-l tăiem duminică, vine Mărin.

Panică în sufletul bătrânei. Nu fiindcă venea Marin, ci pentru pintenatul cavaler al curţii. S-a

apropiat de el şi i-a spus:

— Du-te şi tu mai încolo, să nu te prindă duşmanul.

«Duşmanul» bineînţeles că l-a cruţat…

Marin, de care ea adesea vorbea, era ceva îndepărtat, un fiu a cărui viaţă îi scăpa, nu mai era de atâţia ani în curte, cu atâtea întâmplări şi schimbări în viaţa lui, pe care ea le urmărise doar de departe. Un fecior pe care îl ajutase cu o intuiţie adâncă şi dramatică să plece din sat, unde nu mai avea ce căuta. Cândva, de mult. Iar el se dusese la Bucureşti, apoi în armată şi, în timp ce era război, îl visase, tremurase pentru el când visele nu erau bune, îşi zicea că poate a murit băiatul, poate un glonţ îl lovise. Dar băiatul venise teafar acasă, râdea cu afecţiune de credinţa ei în viaţa de dincolo, era sănătos, nu mai era nici el foarte apropiat de ea, nu se mai tulbura de visele ei, nu mai era legat statornic de sat. Da, ţinea la tatăl său, ştia acest lucru de totdeauna, când venea acasă nu se deslipea de lângă el, şi petreceau împreună zile de desfatare.

Dar Săică? Ultimul ei fiu? Unde era Săică? De ce nu scria şi el o scrisoare? Şi într-o zi se pomeni cu amândoi în curte. Tatăl se stingea. Fiul mijlociu a intrat în odaie şi l-a văzut, a ieşit apoi imediat afară şi a luat-o razna pe uliţă. Nu credea că el murea, îl căuta pe unde ştia că trăise, pe unde îi văzuse ieşirile din curte, poteca pe care o lua pe lângă garduri ducându-se totdeauna nu se ştie unde. Am fost adus înapoi. Ea stătea pe prispă, cu ochii limpezi, verzi şi liniştiţi, plini încă de speranţe, deşi era mai mică decât cel care zăcea în pat fără viaţă doar cu patru ani, stătea în picioare înconjurată de muieri şi i-a spus acestui băiat neliniştit:

«Lasă-l pe taică-tu, el a trăit, vezi de tine, că eşti mic şi slab!» Nu eram nici mic, nici slab. Dar vroia încă să mă protejeze. Apoi în biserică, unde pentru tatăl meu se cerea să fie iertat de greşelile făcute

cu voie sau fără voie şi lumea adunată murmura «Dumnezeu să-l ierte», ea îmi spunea:

«Ei, Mărine, peste doi-trei ani mă duc şi eu după el…»

Au trecut paisprezece ani, şi nu doi, trei, până s-a dus după el.

Arăta frumoasă bătrâna ţărancă, părăsise această lume, după ce trăise în satul ei 88 de ani. Obrazul îi era curat şi plin, îmbrobodit de fetele ei, una bunică, celelalte două cu părul alb. Iar mâinile ei, care cât trăise fuseseră negre şi umflate de muncă, crengi bătrâne ale căror degete erau chircite şi pline de noduri, acuma erau întinse, subţiri, albe şi delicate ca ale unei fete. Munca se retrăsese din ele prin misterul morţii, se subţiaseră şi se făcuseră diafane şi tinere. Le-am sărutat şi m-am uitat la ele îndelung. Sufletul ei curat îi adusese pe chip transfigurarea şi nu înţelegeam de ce a murit: arăta atât de tânără! Un colac de ceară îi stătea sub mâini şi un picior i se ghicea sub giulgiu, că nu vroise să i se întindă atunci când se dusese. Fetele ei îi şopteau:

«Mamă, mamă!»

Şi a venit căruţa s-o ia pe ultimul drum. O căruţă simplă, trasă de doi boi, trimisă de colectivitatea ţărănească. O căruţă cu roatele şi loitrele pline de noroi, cu şuşleţul lăsat, căruţă cu care mai înainte se cărase bălegar, cu două bucăţi de lemn de salcâm puse pe deasupra simplu şi legate cu sârmă.

Cu nimic nu părea această căruţă pregătită să ducă la cimitir o bătrână ţărancă. Niciun semn al morţii în ea, nimic negru, nimic pregătit şi scoarţele acelea pline de urmele de bălegar curat de vite şi roţile înecate cu pământ parcă îţi spuneau că ar fi vrut s-o ducă la câmp să muncească. Coroana de flori adusă de fiul ei de la Bucureşti nu-şi avea parcă locul pe acest atelaj despuiat de orice fast.

Era vorba de un drum simplu, ca şi când omul ei ar fi trăit ca odinioară şi copiii ei ar fi fost mici şi trebuia încă să urce dealul spre loturi şi să trudească pentru ei.

Doar chemările fără nădejde ale fiicelor, urcate peste ea în căruţă, unde o puseseră în micul ei tron peste cele două bucăţi de salcâm aşezate de-a curmezişul, arătau că i se întâmplase ceva. Nu la câmp au dus-o, printre spicele de grâu, unde să-şi şteargă sudoarea de pe frunte sub arşiţa soarelui de vară, ci în pământ, pentru care era de mult pregătită, într-o groapă adâncă. Patru bărbaţi voinici au legat sicriul ţinându-l în frânghii, l-au coborât jos în rana pământului, i-au bătut capacul sub ţipetele fetelor şi ale muierilor, apoi au început să arunce pământ peste ea…

Nicio filosofie nu-ţi mai poate aduce împăcarea şi seninătatea când vezi cu ochii treji, şi nu în închipuire, această groapă ca o răsplată sigură (cea mai sigură!) a suferinţelor şi a strădaniilor. Pământul! Nu e prietenul nostru decât atât timp cât îl călcăm cu picioarele. Când îl vedem cum se cască pentru noi să ne înghită e orb, neînsufleţit şi respingător. Un duşman! Iubirea noastră pentru el încetează…”

ANEXA III

Reproducem, după *Creaţie şi morala,* ed. cât, pag. 334-337, interviul care poartă titlul „Scriitorul nu are voie să facă experienţe pe contul cititorului”, pe care Marin Preda l-a dat după apariţia ediţiei a doua a romanului *Risipitorii* (1965).

„Scriitorul nu are voie să facă experienţe pe contul cititorului

R.: În decursul istoriei literare au existat în activitatea scriitorilor momente în care aceştia şi-au rescris operele mai importante. La noi în literatură se poate cita cazul lui Mihail Sadoveanu. El a refăcut subiectul *Împărăţiei apelor* în *Nada florilor,* iar *Şoimii* au devenit, în anul 1952, *Nicoară Potcoavă*. Dumneavoastră aţi procedat similar: sunteţi acum la o ediţie cu totul revăzută a romanului *Risipitorii*. Ce v-a determinat să reluaţi subiectul primei variante?

M.P.: Când subiectul acestui roman mi s-a conturat suficient de bine ca să mă hotărăsc să-l scriu, eram foarte conştient de dificultăţile pe care aveam să le întâmpin. Se şi spune, de altfel, că atunci când un scriitor trece de la un mediu la altul, oricât ar fi el de experimentat, este cu neputinţă să nu aibă de înfruntat foarte mari probleme, de tehnică literară, de adaptarea stilului şi aşa mai departe. Se pare însă că nu e suficient să fii conştient de greutăţile pe care le ai de învins

într-o întreprindere, chiar literară. Poţi să ai iluzia, în timp ce lucrezi, că totul este foarte bine, şi că atunci când e vorba de literatură, ceea ce scrii, nu-i aşa, dacă nu e mai bun decât ce ai scris mai înainte, în orice caz este la fel de satisfăcător, te mulţumeşte la fel de mult. Surprizele vin însă după apariţia cărţii şi anume la un anumit timp, când se produce aşa-zisa detaşare şi când poţi să-ţi citeşti cartea ca orice cititor, la rece, şi să-ţi dai seama, în mod de astă dată chiar lucid, de izbânzile şi insuccesele pe care le-ai avut. La doi de ani de zile după apariţia *Risipitorilor,* cu ocazia reeditării lui mi-am recitit acest roman, şi într-adevăr am descoperit că nu toate dificultăţile pe care le prevăzusem, în legătură cu schimbarea mediului şi a temei, au fost învinse, şi că un mare număr de probleme pe care le aveam de rezolvat nu fuseseră rezolvate aşa cum dorisem.

R.: În acest fel dumneavoastră v-aţi supus la o muncă deosebit de grea, pentru că îmi face impresia că a rescrie un roman este mai greu decât a-l concepe de la început. Se ivesc probleme pe parcurs, modificări de care trebuie să se ţină seama, personajele, oricum, au o comportare prestabilită încă de la prima variantă a cărţii. Sunt lucruri de care dumneavoastră trebuie să ţineţi, pe de o parte, seama. Pe de altă parte, dorinţa de a intercala în paginile romanului momente inedite, care s-au cristalizat pe parcursul timpului, de la publicarea primei variante, toate acestea, încă o dată, dau o anumită greutate rescrierii. Cred că după o asemenea muncă, migăloasă, îndelungă, grea, de reorganizare a materialului şi recompunere a lui, dumneavoastră sunteţi mulţumit. Nu?

M.P.: Da. Se simte nevoia unei precizări cu privire la expresia folosită de dumneavoastră: *varianta şi* aşa mai departe. Trebuie spus că un scriitor, în momentul în care publică o carte, el

crede că asta este versiunea definitivă a lucrării. Scriitorul nu are voie să facă experimente pe contul cititorului. În felul acesta el îşi discreditează atât propria carte, cât şi profesiunea de scriitor. Altceva este când din motive, poate care ţin de însuşi specificul profesiei, el este silit, nu-i aşa, de experienţa nouă şi hotărâtoare pe care o poate avea pe parcursul carierei lui de scriitor, când, aşa cum pomeneaţi de Sadoveanu, la un anumit număr de ani, el îşi revedea anumite lucrări, şi alta este, nu-i aşa, când scriitorul, deşi ştie că lucrarea lui nu este tot ceea ce-a putut el să dea în momentul acela, îşi ia totuşi permisiunea s-o publice şi s-o ofere cititorilor în nu ştiu ce scop. Există printre cititori, am avut ocazia să-mi dau seama, anumite nedumeriri în acest sens, cu privire la unii scriitori care-şi refac cărţile şi care declară în acelaşi timp că o să mai refacă această carte într-un viitor apropiat. Asta nu este, nu ţine de morala profesiunii noastre şi, deşi cazuri există, ele sunt, totuşi, izolate.

R.: Precizările dumneavoastră sunt edificatoare şi pe de altă parte fac poate dovada cea mai evidentă că sunteţi mulţumit de modul în care aţi reuşit să revizuiţi romanul *Risipitorii*.

M.P.: în sensul celor spuse mai înainte, dacă sunt sau nu mulţumit, asta de-acum nu mai are absolut nicio importanţă, întrucât această versiune este de-acum definitivă, şi ce pot să spun este că în ce priveşte tema aleasă şi subiectul tratat nu am putut şi nu voi putea să spun nimic.

R.: Pentru că discutăm despre romanul *Risipitorii*, să ne referim puţin şi asupra titlului. Îmi face impresia că titlul *Risipitorii* are o anumită semnificaţie, că dumneavostră aţi insistat asupra acestei semnificaţii. Bineînţeles că titlul este chintesenţa problemei tratate în roman şi, insistând asupra semnificaţiei, poate ne desluşiţi şi nouă câteva lucruri pentru ascultătorii care încă nu cunosc problematica romanului.

M.P.: Titlul acestui roman, în intenţia mea, nu trebuie să sugereze lucruri foarte misterioase sau complicate. *Risipitorii* sunt numai oameni care au ce risipi. Prin asta vreau să spun că, de pildă, cu privire la vârste, e greu de spus de un om care a trecut de maturitate că se mai poate compara cu un tânăr aflat în faţa vieţii, nu-i aşa, la douăzeci de ani, când i se pun în faţă toate problemele şi are de dat răspunsul la marea întrebare, nu-i aşa, care i se pune cu privire la destinul său, la experienţa sa. Deci *Risipitorii* înseamnă cei tineri. Şi asta în romanul meu, se poate constata, că marea majoritate a eroilor sunt tineri, între douăzeci şi cinci şi treizeci de ani, şi că ei duc în sarcină principalele teme ale acestei cărţi.

R.: Cred că încă înainte de a fi reluat romanul *Risipitorii,* dumneavoastră aveaţi intenţia să scrieţi altceva. Între timp, probabil că s-au cristalizat şi alte proiecte, şi de aceea, întrebarea tradiţională, lăsată spre sfârşitul acestei convorbiri, este la ce lucraţi, ce aveţi intenţia să pregătiţi – în viitorul apropiat şi în viitorul îndepărtat, adică în perspectiva timpului?

M.P.: Pot să transmit ascultătorilor care se interesează de literatură că, după această experienţă a *Risipitorilor,* mă voi reîntoarce la ţărani. Mi-e greu să spun acum ce proiecte am, însă în curând, sper, voi publica un roman mai mic, câteva poveşti care se ocupă exclusiv de viaţa ţăranilor.

R.: Până când o să ne întâlnim cu noile dumneavoastră scrieri despre viaţa ţăranilor, adică cu alţi Moromeţi, mă gândesc la nişte «Moromeţi» în mod simbolic, sigur că se vor numi altfel, să ne citiţi ceva din romanul *Risipitorii*.

M.P.: Am să citesc câteva pagini dintr-o scenă în care eroii îşi explică unii altora confruntarea.”

Interviu acordat lui Victor Crăciun
18 august 1965

ANEXA IV

Conform declaraţiilor lui Marin Preda, cele două volume din *Moromeţii* urmau să alcătuiască, împreună cu cele două volume proiectate din *Delirul* (din care a apărut doar primul volum, în 1975) o tetralogie. Reproducem în continuare mărturisirea lui Marin Preda în acest sens din interviul acordat lui Mihai Ungheanu, la 26 aprilie 1975, „Toate fiinţele umane existente pe pământ fac istorie" *(Creaţie şi morală*, pag. 470-471).

„[…] Înainte de a mă gândi la *Moromeţii,* m-am gândit, încă de acum douăzeci şi cinci de ani, la *Delirul*. Această carte am vrut s-o scriu şi nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi *Moromeţii.* Teza dumneavoastră cu privire la vocaţie şi aspiraţie se vede confirmată. *Moromeţii* este romanul vocaţiei, iar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspiraţia. Am visat să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului.* Aceste două romane, împreună cu *Moromeţii* volumele unu şi doi vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane, care se pot citi şi împreună şi separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* volumul unu şi doi vor fi romanele din interior, iar actualul volum doi al *Moromeţilor* va

constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declaraţii la sfârşitul eforturilor, cu alte cuvinte când şi sfârşitul volumului doi al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim şi tetralogia să rămână neîmplinită […]”

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *DELIRUL*

Azi[447] m-am plimbat cu gândul la „cel mai greu roman al vieţii mele”, volumul doi (care s-ar intercala între unul şi doi *Moromeţii)* din tetralogia *Moromeţii*[448]. Împreună cu *Marele singuratic,* la care ar mai trebui să lucrez pentru importante racordări, acest nou roman ar scoate ţărănimea română pe scena naţională prin participarea ei la ultimul război şi prin aceasta, pe scena universală. Dar gândul nu zboară, elanul e ascuns şi nu pot evoca nimic, nicio scenă din cele totuşi mari pe care le am în minte şi care sunt „certitudinea de bază” a credinţei mele că pot scrie acest roman şi pot să-mi împlinesc, astfel, ambiţiosul proiect… îndoieli nu am. Am scris, în anul care a trecut, într-o zi şi o noapte, una din „marile scene”, moartea Nadejdei Alilueva Stalin[449], pe care o recitesc adesea şi mă pun pe picioare în orele mele grele. Am mai scris de asemeni „începutul”, şaptezeci de pagini pe care le recitesc însă cu un sentiment diferit, de mulţumire şi în acelaşi timp de îndoială: e bun, îmi zic, dar e bun?! Era felul de a se îndoi al tatălui meu în ultimii ani ai vieţii. Ziceam că o să-i trimit 20.000 lei să-şi facă o casă nouă. „Îmi trimiţi tu, zicea, dar îmi trimiţi?” Tonul era intraductibil, dar şi cuvintele… îndoiala care însoţeşte încrederea, în mod egal… Adevărul e că „moartea Nadejdei Alilueva Stalin” nu seamănă prin nimic

cu felul de a scrie al lui Tolstoi, fără să fac, bineînţeles, comparaţii de valoare cu moartea, să zicem, a prinţului Andrei. Da, dar e altceva şi prin asta o mare greutate mi s-a luat după umeri. Nu-l voi imita pe Tolstoi.{450}.

Capitolul acesta de 22 de pagini nu recurge nici la psihologie, nici la introspecţie, şi nici nu se plasează atotştiutor în mintea lui Stalin şi a soţiei sale pentru a dezvălui cititorului ceea ce gândesc (sau se întâmplă o dată sau de două ori, fugitiv). Şi totuşi ceea ce am vrut să se ştie despre ei se dezvăluie prin mijlocul cel mai simplu, folosit şi în teatru: spusele lor şi lămuririle necesare, ca să se înţeleagă ceea ce îşi spun, fiind vorba de fapte de istorie… Da, dar n-am găsit însă, încă, viziunea integratoare. Cu alte cuvinte, cartea nu e încă născută. E foarte bizar acest proces. O carte poate fi prost scrisă, ternă, de prost gust, stilistic stârnindu-ţi dispreţul, cum e de pildă *Ion* de Rebreanu… Dar cartea aceasta e totuşi născută şi creată şi acest stil de şcolar al lui Rebreanu se integrează unei viziuni care, după câteva capitole, începe să te fascineze. De aceea mă plimb zile întregi pe străzi cu gândul aiurea… Aştept, chem, încerc să pătrund în haos, să întrezăresc punctul luminos al nebuloasei… Nu văd nimic…

…Am încetat, de o lună de zile, să beau alcool şi cafea. Nu ajunsesem încă un băutor fără scăpare, dar simţeam că încep să devin. Mă simt admirabil, voinţa e mai puternică, pofta de lucru şi de lecturi mai mare, somnul cu calmante reduse la minimum… Şi ce e mai curios, de unde până atunci ajunsesem să cred că nu pot scrie un rând fără cafea, văd că pot foarte bine, poate chiar mult mai bine… Beam cafele tari, trei pe zi şi luam apoi calmante puternice, ca să-mi ţin în frâu nervii, care o luau razna. Acum sunt mult mai liniştit… Citesc cu poftă mare şi repede, ca pe vremuri, mă simt, într-un cuvânt, aproape de momentul decisiv, când va trebui să plec la Mogoşoaia şi să-mi reiau lucrul

la „marele roman”… Şi memoria mi se pare că se înviorează. Îmi vin în minte cuvinte din copilărie. Astăzi, de pildă, i-am spus lui Nicuşor:

— Vin la taica Bălăceanul.

Cine e acest „taica Bălăceanul”? Nu ştiu, mi-a rămas întipărit de pe vremea când eram ceva mai mare decât el şi un vecin, sau un flăcău, sau poate unul din fraţii mei vitregi mai mari, mi s-a adresat astfel într-un spaţiu şi într-un timp nedeterminat… „Vin la taica Bălăceanul!” I-am spus aceste cuvinte şi soţiei mele câteva zile la rând, agasând-o. Asta cât are să te ţină? m-a întrebat. O comună învecinată cu a noastră era comuna Balaci. Să fi fost, acest Bălăceanul, din Balaci, adică să se fi făcut aluzie la cineva care era de-acolo şi îşi spunea astfel?… Sau, la un moment dat, i-am spus soţiei mele:

— Beai o bere, creştina lui Dumnezeu?

Ea a tresărit iarăşi. Tonul era al tatălui meu (despre care i-am povestit multe), când se adresa mamei…

Era inimitabil, detaşat, ironic, tandru, protector… „Vii încoace, creştina lui Dumnezeu?” „Ce învârteşti tu acolo, creştina lui Dumnezeu?” Cu înţelegere învăluitoare, cu infinită răbdare… Cine ştie? Poate că din adâncurile memoriei va ţâşni ideea integratoare a ceea ce a fost viaţa mea de la 18 la 25 de ani, în vremuri cumplite, trăite de noi între anii ’38-’45 şi apoi între ’45-’65?! **Tema mea!**

Oricum, ca odinioară, când am scris *Morometii*, m-a prins pe neaşteptate o dorinţă vie să citesc ziarele de atunci şi m-am dus cu nevastă-mea la Academie[{451}]… Ce senzaţie, parcă aşi avea iarăşi anii de atunci… Istoria reînvie şi cu ea toată adolescenţa şi primii ani trăiţi în Bucureşti… Ce repede poţi străbate timpul, răsfoind pagină cu pagină. Întâi înapoi, apoi, zilnic, înainte, în timp ce oraşe şi ţări cad, se prăbuşesc, în timp ce altele, ca şi ţara noastră, se declară neutre înaintea

flagelului, crezând că astfel vor fi cruţate… Aici se opreşte prima zi de vizionare a acelor ani… începutul războiului, împărţirea Poloniei între Germania şi Rusia, în ţară asasinarea primului-ministru Armand Călinescu… O primă lovitură de gong… Destinul ţărilor mai mici, cu iluzia lor că neutralitatea le va feri de efectele prăbuşirii. Alianţele cu cele mari, ameninţate şi ele, un asasinat prevestitor al catastrofelor care vor urma…

*

E al doilea asasinat politic comis de legionari în cinci ani, prima victimă (în noaptea de 30 decembrie 1933), fiind Duca, de asemeni prim-ministru. Am vizitat-o pe văduva lui Armand Călinescu, pentru a afla detalii cu privire la sfârşitul tragic al soţului ei. Nu e prea vorbăreaţă, pesemne că alţii înaintea mea i-au smuls mărturisirile revelatoare şi acum amintirea ei nu mai tresare deloc când o întreb:

— Cum a fost posibil, doamnă Călinescu, ca un prim-ministru care mai înainte fusese şi ministru al afacerilor interne să vină acasă nepăzit, cu un şofer laş, care a fugit din maşină, lăsându-l pe patronul său ţintă gloanţelor şi un poliţist care a fost curăţat în câteva secunde? De ce, ştiind că va fi ţinta atacurilor celor al căror şef fusese suprimat chiar de el, de Armand Călinescu, nu şi-a comandat de pildă o maşină blindată?

— În fiecare zi, domnule, soţul meu lua masa la „Continental”, ca să-l vadă lumea şi ţara să fie liniştită, că, dacă primul-ministru nu se teme, înseamnă că totul merge bine şi extremiştii sunt cu botul pe labe. Dar el ştia… în ziua când, cu un an în urmă, regele i-a dat ordin să-l suprime pe Codreanu şi pe ai lui şi soţul meu a semnat, în calitatea lui de ministru al internelor, ordinul către

poliţie, a venit acasă şi mi-a spus: „Gata, mi-am semnat ordinul de condamnare la moarte.”

— Aşadar ştia?

— Cum să nu ştie? Şi, pe urmă, la ce i-ar fi folosit lui o maşină blindată, când casa noastră era zilnic asediată de zeci de solicitanţi cu jalbele în mână? Era suficient ca printre ei să se fi strecurat unul singur cu un pistol şi ar fi fost acelaşi lucru. Fiindcă soţul meu ţinea ca să adune cu mâna lui de la fiecare hârtia cu păsul, nu admitea să fie goniţi oamenii care veneau la el împinşi de necazuri şi nenorociri. Carol, domnule, regele e de vină…

— În ce sens, doamnă?

Dar bătrâna văduvă ezită să-mi răspundă, apoi reluă în cele din urmă, ferindu-se în spatele unor explicaţii noi.

— …Aveam şi copilul, zilnic primeam scrisori de ameninţare că, chiar dacă soţul meu se va înconjura de o armată de poliţişti, ne vor lua copilul de la şcoală şi îl vor executa… L-am trimis în străinătate şi aşa a scăpat…

*

Mă duc din nou la Academie să aflu: de ce era vinovat regele? Şi încă ceva, greu de înţeles azi: cum au pus ei mâna pe Codreanu, acest individ care a ordonat asasinarea lui I. G. Duca şi apoi a lui Stelescu şi ordinul său a fost executat orbeşte? În procesul care a urmat în ’34, asasinii lui Duca au fost condamnaţi, iar Codreanu achitat… Aflu din ordinul de punere sub acuzare din mai 1938 că şeful legionarilor, Codreanu, ispăşea o pedeapsă de şase luni închisoare pentru ultragiu. Adus cui? Nu aflu nimic din presă, dar mi se spune că Iorga ar fi fost cel ultragiat. Aşadar astfel se explică totul: N. Iorga îl dă pe Codreanu în judecată pentru ultragiu, iar Codreanu se prezintă la proces. Ce eroare! Suntem în ’37-38, când Carol al II-lea se hotărăşte în sfârşit să reprime „mişcarea”, nu mai suntem în

’34 când nimeni nu îndrăznea să-l condamne pe acest asasin mistic… De astă dată regele era hotărât. Odată prins, după proces, Codreanu, Decemvirii{452} şi Nicadorii{453} sunt strangulaţi în maşini şi îngropaţi în pământ, la 10 m[etri] adâncime, şi se pune peste ei o placă groasă de beton. Mă întorc la presa timpului. Codreanu este pus sub acuzare pentru îndemn la rebeliune, trădare prin deţinerea de secrete ale statului, subversiune, coruperea tineretului şcolar, instruirea de grupuri înarmate cu scopul răsturnării orânduirii de stat şi altele. Acuzatul se apără destul de abil şi încearcă să dea procesului un caracter răsunător, prin citarea ca martori în favoarea sa a lui Iuliu Maniu, Nichifor Crainic etc… Apar generali şi personalităţi politice ale timpului care depun mărturie favorabilă acuzatului. Presa (i*curentul*f) nu publică depoziţia lui Iuliu Maniu.{454} N[ichifor] Crainic se răsteşte la instanţă: întrebarea acuzării: „Credeţi că acuzatul poate fi capabil de trădare?” N[ichifor] Crainic: „Trădare? A cui? Trădare de patrie? Credeam că o să-mi puneţi nişte întrebări mai serioase.” În felul acesta îl apără indirect, dar ferm, pe şeful legionar. Procesul însă nu are răsunetul scontat, s-a încheiat în două zile şi Codreanu este condamnat la zece ani muncă silnică… în acest timp Germania ocupă Austria şi ameninţă Cehoslovacia… România, sigură pe alianţele ei cu Franţa şi Anglia, pe care le crede puternice, îşi trăieşte liniştită iluzia securităţii şi primeşte cu uşurare desfiinţarea partidelor şi înfiinţarea Frontului Renaşterii, al cărui şef este însuşi regele. Carol al II-lea este, în aceste timpuri de ameninţări şi de asasinate, antihitlerist. Cât timp?

*

Nu aflu că regele ar fi fost vinovat de asasinarea lui Armand Călinescu. Dimpotrivă, mi se spune de

către martori ai timpului (Geo Bogza) că Armand Călinescu, într-un interviu în presă, s-ar fi lăudat cu suprimarea vârfurilor legionare, în frunte cu Codreanu.

Notă: odată cu executarea asasinilor lui A[rmand] Călinescu, au fost executaţi şi expuşi în piaţa publică comandanţii legionari de judeţe şi ţinuţi trei zile, ca şi cei din Bucureşti, în văzul populaţiei.

E[ugen] Jebeleanu povesteşte că actorul Constantin Tănase, apropiindu-se de cadavrele celor nouă ucigaşi din Piaţa Elefterie, ar fi întors unul cu piciorul şi l-ar fi lovit cu putere în coastă. Marele comic avea să moară în ’45, în condiţii neelucidate, când lansase în teatrul său de la Estradă celebrul cuplet: *De la Nistru pân’ la Don/Davai ceas, davai palton*.

Carol al II-lea guvernează ţara cu un Front al Renaşterii pe care îl va desfiinţa în vara lui ’40, înfiinţând un partid al său, numit „Partidul naţiei”. Curând însă România, rămasă fără aliaţi în faţa marilor puteri ale zilei, Germania lui Hitler şi Rusia lui Stalin, avea să fie ameninţată cu desfiinţarea ei ca naţiune, asemeni Poloniei, împărţită între unguri, bulgari şi ruşi. Rusia trimite o notă ultimativă. Carol al II-lea cedează în faţa forţei şi pierdem Basarabia şi Bucovina de Nord. În august, ungurii pretind Ardealul şi Hitler îi sprijină şi silesc România să cedeze… fără luptă: în ipoteza luptei, cine ne-ar fi sprijinit împotriva Germaniei şi Ungariei? Rusia? (Nu există documente sau declaraţii în acest sens.) Germania, în schimb, declara că ne va garanta integritatea teritoriului rămas, adică Moldova, restul din Ardeal, Banatul, Oltenia şi Muntenia. Toată presa începe să se lamenteze: greşelile sunt ale politicienilor care n-au ştiut să încheie alianţe mai bune (adică cu Germania!), plătim pentru politica lor criminală şi mioapă. Loviturile sunt grele şi

vinovat este, bineînţeles, regele, căruia i se refuză formarea unui nou guvern de către g-ralul Antonescu. Generalul, da, zic şefii de partide, care n-au uitat că au fost înlăturaţi de la putere, dar regele, nu.

N. B. În cazul unei rezistenţe în faţa Ungariei şi Germaniei, ce-ar fi făcut Rusia? În ipoteza că România, asemeni Iugoslaviei, s-ar fi prăbuşit ca stat, Rusia nu ne-ar fi luat toată Moldova şi Dobrogea? Şi după încheierea păcii, oare le-ar mai fi cedat? Ce-au luat de pildă din Polonia n-au mai cedat… Soarta şi desprinderea noastră în aug[ust] ’44 şi luptele la care am luat parte alături de ruşi ne-au readus partea din Ardeal ciopârţită. Generalul transmite regelui că dorinţa tuturor forţelor politice este ca el să abdice. Rămas singur, părăsit de toţi, Carol al II-lea cedează tronul fiului său şi generalului puteri dictatoriale, care aduce imediat la putere, ca singura mişcare politică pe care să se sprijine, mişcarea legionară. Comandantul ei, prof[esor] Horia Sima, deja ministru al educaţiei naţionale, este numit vicepreşedinte de consiliu. Ţara intră în umbra fărădelegilor, care încep de îndată cu asasinarea lui N[icolae] Iorga.

*

Parizianu:[455] „Nu vreau neapărat ca ordinea socială în care trăiesc să poarte un nume. Acest nume ar putea apăsa asupra mea dacă nu s-ar numi libertate. Nu sunt însă un nihilist, vreau ca ordinea socială să existe, universală, dar pe spaţii delimitate de limba pe care o vorbeşte o colectivitate umană. Pentru a se feri de ploaie, de frig şi de chinurile stomacului, omul trebuie să muncească, iar munca lui să nu fie exploatată. După terminarea muncii, omul redevine liber să se gândească la ceva, să înfăptuiască ceva şi să iubească pe cineva, propria familie, naţiunea din

care face parte, natura măreaţă sau pe sine, fără a stingheri pe cineva. În aşa fel încât viaţa lui să fie împlinită de tot ceea ce a gândit şi a visat şi să moară fără regrete. Orice convulsie socială, orice furtună care nu va înscrie pe steagul ei respectarea acestei libertăţi trebuie suspectată de intenţii de a subjuga omul. În acelaşi timp, trebuie declarat că fericirea omului nu-i vine din afara sa, dimpotrivă, s-a dovedit că toate organizările călăuzite de principii abstracte l-au schingiuit şi l-au umilit. Credinţele, oricât de înălţătoare, dar fără aderenţă la sol, l-au pus pe rug. Desigur, un om necălăuzit de un gând şi de o credinţă nu-şi vede rostul pe lume, el trebuie însă să le caute, gândul şi credinţa, călăuzit de raţiune şi nu de mituri barbare. Fireşte, mulţi, într-o lume astfel eliberată, se vor sinucide, fiind loviţi, din naştere, de natură: frigiditate spirituală, tendinţă de a supune mulţimile (demenţială, stil Hitler), profeţii umanităţii, ale căror profeţii nu vor stârni niciun ecou. Isuşii unor noi religii, lipsiţi însă de scânteia divină a Nazarineanului, ameţiţi doar de flăcările unui iad care îi chinuiesc în sufletele lor: singurătatea… şi ar vrea să chinuiască toată lumea aruncând-o într-un dezmăţ colectiv.

Omul e înzestrat de la naştere cu atributele fundamentale ale unei posibile existenţe extatice: iubirea de femeie, lupta împotriva naturii vitrege care poate aduce jubilaţiunea puterii şi bucuria gândirii libere. Cine îi poate oferi mai mult?!”[456]

*

Stalin în faţa dezastrului: fuga. Neant. Nicevo! Singurătate absolută. Apoi îi vine în minte sinuciderea Nadejdei. Fiinţa umană e fragilă. Judecată în faţa valorilor absolute, se frânge: cedează, se supune, lasă să treacă secole până îşi revine. Revenirea se face prin împrospătarea generaţiilor, printr-o nouă hrană de idei şi credinţe,

asemeni unui organism după boală, în convalescenţă. Este exact momentul în care cei slabi pier. Dacă în acel moment un vânt istoric aspru dă peste ei, se sting în clipele în care îngrijirea de care ar avea nevoie e înlocuită cu violenţa istoriei. Îngrijirea ar fi acalmia istorică, pacea, absenţa tiranilor sau a vecinilor hrăpăreţi… Stalin supusese fiinţa umană unui examen cumplit, la care Rusia n-a rezistat. În loc să devină, aşa cum a dorit Dostoievski, primul popor al lumii, şi cum ar fi meritat, a ajuns al doilea… Da, în absolut Stalin a avut dreptate, omul trebuie pedepsit pentru excesele lui, pentru fanfaronada de care dă dovadă când are puterea, pentru vanitatea lui greţoasă (Troţki, Buharin etc.), pentru lăcomia şi stupiditatea lui, pentru gustul lui pentru impilare ş.a.m.d., dar atunci şi Stalin, pentru cruzimea lui, pentru obtuzitatea lui, pentru ferocitatea sa inumană, n-ar fi trebuit să moară în pat, ci asemeni lui Caligula, ucis cu cuţitele de o mână de oameni decişi la sacrificiu… Nu s-au găsit asemenea oameni şi Stalin a acceptat să i se ridice statui, să fie sanctificat… Iată căderea sa şi a Rusiei…{457}

*

Zaharia Stancu mi-a povestit că, într-o zi, l-a chemat Gheorghiu-Dej la o cafea şi i-a spus:

— Mă, Stancule, să-ţi povestesc ceva care nu e trecut în niciun document, dar care explică hotărâri şi evenimente din viaţa ţării. Prin 1949 am plecat la Moscova să-l văd pe Stalin. Luasem puterea şi politică şi economică şi ne aflam într-o situaţie în care aveam nevoie de un sprijin. Unde să ne ducem în altă parte? Ajuns la Moscova, am fost găzduit într-un hotel special şi mi s-a spus să aştept că voi fi anunţat telefonic de ora şi ziua când Stalin o să-mi dea un semn. M-am aşezat lângă telefon, crezând că în câteva ceasuri voi fi primit.

Eram şeful unui stat. Am aşteptat trei zile… După trei zile, sună telefonul.

— Mâine, la ora cutare poftiţi la tovarăşul Stalin, mi s-a spus.

La ora respectivă Stalin m-a primit în biroul lui şi m-a întrebat cu multă căldură în glas:

— Ce e, Gheorghe? Ce s-a întâmplat?

— Tovarăşe Stalin, i-am spus, am venit după sprijin. Am luat puterea, dar burghezia, cu cadrele ei, e în picioare, ne pândeşte, se uită la noi cum guvernăm, cum nu ne pricepem, şi râde de noi, de nepriceperea noastră, lansează anecdote despre miniştrii noştri analfabeţi şi domină opinia publică prin toate cozile şi codiţele cu care are legături în toată ierarhia aparatului nostru de partid şi mai ales de stat. Şi ce e mai rău, stăm prost economic. Preţurile la produsele alimentare ale ţăranilor cresc, în timp ce ale noastre, industriale, nu pot creşte, să nu neliniştim clasa muncitoare. N-avem bani! Pentru planul nostru cincinal ne-ar trebui un împrumut pe termen lung… Stalin a pus mâna pe-un creion şi şi-a însemnat ceva pe carnetul lui de pe birou.

— Bine, Gheorghe, zice, am să mă gândesc să văd cum pot să te ajut, pe tine şi ţara ta. Întoarce-te la hotel şi o să-ţi dau eu un semn.

M-am întors la hotel şi am început să aştept. După câteva zile mă cheamă iar Stalin şi mă duce în faţa unei hărţi a României, în relief, cu toţi munţii şi toate apele.

— Uite, Gheorghe, m-am gândit şi iată ce-ai să faci. În chestiunea politică (şi Stalin pune mâna pe-un băţ şi îl înfige undeva pe Dunăre, pe lângă Cernavodă) cu cadrele burgheziei care stau şi te pândesc şi râd de tine şi de miniştrii tăi. De-aici şi până aici (şi băţul făcu hârşti de la Cernavodă la Poarta-Albă, lângă mare, tăind Dobrogea) faci un canal care să unească Dunărea cu Marea Neagră şi bagi să-l sape toate cadrele astea burgheze. Îi iei pe toţi după Monitorul Oficial, din 1920 până în

1945, 6 Martie, când aţi venit voi la putere, şi îi duci acolo. Îi aduni la un loc, scapi de grija lor şi faci şi o treabă, fertilizezi Dobrogea care e un pământ cam uscat, după cum mi s-a spus. Până termini canalul ăsta, vezi, te întăreşti între timp şi cadrele astea burgheze o să înveţe şi ele acolo cum să se poarte cu proletariatul care conduce destinele poporului. O să ai tu grijă să-i înveţi minte… Asta în chestiunea politică. În chestiunea economică, în ce priveşte creşterea preţurilor la produsele alimentare, procedezi în felul următor. Faci o reformă monetară în care schimbi banii şi nu dai voie să se schimbe în banii noi decât un salariu, cel al muncitorului şi funcţionarului. Restul schimbi 1 la 20.000, sau cum crezi tu, în aşa fel încât speculanţii de ţărani să dea banii înapoi. În felul ăsta te mai redresezi. Te mai ajutăm şi noi cu ce putem, cu schimburi avantajoase de maşini şi utilaj, contra produse de-ale voastre de industrie uşoară, care mi s-a spus că sunt de bună calitate şi, pe baza entuziasmului provocat de revoluţia voastră proletară, plus aceste măsuri, vă veţi întocmi şi realiza primul vostru plan cincinal. Ai grijă, când iei aceste măsuri, să nu provoci disensiuni în sânul C.C. Cine nu e de acord, îl convingi de justeţea acestei măsuri, dacă nu înţelege, înseamnă că ai în conducerea partidului deviaţionişti. Ori, după cum ştii şi tu, cunoşti poziţia lui Lenin faţă de tot felul de deviaţionişti din sânul partidului.

Gh. Gh. - Dej a mulţumit, s-a întors acasă şi prima măsură, deschiderea canalului Dunăre-Marea Neagră (despre care Petru Dumitriu{458}. şi Geo Bogza au scris pagini înaripate), s-a produs chiar în acel an. Doi ani mai târziu, în 1952 – în ianuarie – s-a făcut şi reforma monetară. În iunie în acelaşi an, au căzut Ana Pauker, V. Luca şi Teohari Georgescu, ca deviaţionişti… Erau principalii duşmani ai lui Gh. Gh.-Dej, cel care, încă de mic copil, a declarat că el va ajunge rege.

A ajuns mult mai mult decât atât… Căci niciodată un rege nu a avut în mâinile lui concentrată atâta putere…[{459}]

*

În 1965 eram în Italia şi stam de vorbă cu un român care plecase din ţară definitiv, cu câţiva ani înainte. El mi-a povestit cum Hruşciov a vrut la un moment dat să-l cureţe pe stalinistul Dej, s-a urcat în avion şi a aterizat la Bucureşti neoficial, fiind primit însă la aeroport de agentul Moscovei, numitul Pantiuşa (ministru adjunct al Afacerilor Interne, sau al securităţii statului, titular fiind imbecilul Drăghici). De la aeroport, Hruşciov a fost condus de Pantiuşa (Pintilie?) la sediul M.A.I. şi de-acolo l-au invitat pe Gh. Gh.-Dej să se prezinte să fie debarcat. Dej a venit şi i-a spus lui Hruşciov următoarele: „Nimeni nu ştie că d-ta eşti aici. Ai venit să mă dai jos, cu ajutorul trupelor M.A.I., care sunt la discreţia lui Pantiuşa. Eu am însă armata şi partidul, care au primit instrucţiunile necesare. Eu nu mai pot ieşi de aici, odată ce am venit, aşa ai gândit d-ta. E adevărat, dar nici d-ta nu mai poţi ieşi, există un ordin dat de mine să se arunce această clădire în aer la orele care se sfârşesc după această convorbire. Trupele mele nu ştiu că sunt aici şi nici că d-ta te afli în această clădire, dacă nu pleci imediat, vom sări amândoi în aer, mor eu, dar te cureţi şi dumneata.” Şi, spunea povestitorul meu italian, în faţa acestei situaţii, Hruşciov s-a cărat şi Dej a rămas mai departe la putere. În ’64 s-a desprins cu multă abilitate de Moscova, l-a dat afară pe Pantiuşa (care a aflat cu 24 de ore înainte ce soartă îl aştepta şi a expediat spre Rusia un tren întreg de documente care tocmai trecea graniţa la Ungheni când el era scos din funcţiile pe care le ocupa – şi pentru această faptă n-a păţit nimic, dimpotrivă, i s-a dat o pensie), a dărâmat librăria „Cartea rusă” de pe

Calea Victoriei, ca să nu se zică că a desfiinţat-o, a desfiinţat Institutul „Maxim Gorki”, transformându-l în institut pentru limbi străine şi, în şedinţe memorabile, a angajat pe toţi membrii biroului politic să vorbească în faţa activului de partid, dar şi a altor personalităţi fără partid, despre politica Moscovei… El însă, în acest timp, s-a dus chiar la Moscova, unde s-a purtat foarte abil, dând de înţeles că nu el e autorul acestor evenimente cruciale în relaţiile cu U.R.S.S., ci ceilalţi… Chivu, Maurer etc. Povestea spune însă că moartea sa fulgerătoare, un an mai târziu, n-a fost naturală şi că, la o conferinţă la Varşovia unde a participat, ar fi fost iradiat… Un cancer galopant care i-a făcut un ficat de 5 kg l-a smuls din viaţă în câteva săptămâni, făcându-l să simtă, probabil, cum e când ţi se ia viaţa de timpuriu, cum i-a luat-o el lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi lui Foriş şi mai ales mamei acestuia, căreia i-a pus două pietroaie de gât şi a înecat-o în Mureş…

*

Progresul naturii umane înseamnă moarte, ca şi progresul social, care duce la dispariţia civilizaţiilor. În primul caz, rafinamentul naturii noastre intime ne-ar face să semănăm cu caii pur sânge, buni la alergat, dar incapabili să mai tragă o căruţă. Spre ce progresăm? Spre final: stagnarea însă înseamnă vegetare, care duce de asemeni la degenerarea speciilor. Cum e mai bine? Să trăieşti contemplând sau să trăieşti acţionând? Cel mai fericit ar fi să cunoaştem factorii de dezechilibru. Jocul grotesc al bestiei umane{460} să nu depăşească limita impusă de nevoia noastră de a nu ne plictisi, să fim totdeauna în majoritate, să-i punem mâna în gât când ar încerca să sară de pe scenă în public… Bestia trebuie sugrumată cu plăcerea necesară şi loviţi cu picioare în cur şi alungaţi cei care ar fi

ispitiţi să ajungă la un compromis cu ea… Fără ezitare!

*

(Criza umanismului sec [olului] [al] XIX-lea)

În 1944 (primăvara), mari scriitori români ca Rebreanu, Arghezi, Camil Petrescu făceau un mare caz din faptul că piesa *Mioara* de Camil Petrescu se juca sau nu se juca, în timp ce armatele sovietice se apropiaseră de Iaşi şi aviaţia americană bombarda groaznic Ploieştii. Să-i admiri sau să-i dispreţuieşti? Faptul arată micimea, dar poate şi… nu pot să zic mărimea artei, dacă aceşti scriitori o reprezintă cu adevărat… Oare bătaia tunului trebuie să-i facă pe scriitori surzi, sau sunt surzi din firea lor? în acest caz, poate că ar fi mai bine ca Patria să-i înroleze? Nu, pentru că un biet glonţ pe care ei l-ar trage n-ar salva nimic, în timp ce un Camus, cu *L'Etranger,* în 1942, în plină agonie a Franţei înfrânte, ţinea sus spiritualitatea şi nobleţea acestui popor cu o ficţiune care în aparenţă n-avea nicio legătură cu Parisul înlănţuit şi cu francezul umilit de dezastrul ţării. Da, poate… Dar *Mioara* nu era, oricum, în 1943, în mai, o creaţie proaspătă, născută atunci, în ciuda bombardamentelor aeriene şi a morţilor care erau smulşi, de către rude, din dărâmături. Era o ambiţie! Căzuse prin 1920 şi nu ştiu cât şi C[amil] P[etrescu] vroia o reparaţie acum, în 1944, în mai. Şi Rebreanu i-a acordat-o. Mare brânză! Futu-l în cur pe mă-sa, pe Camil Petrescu, cu *Mioara* lui cu tot…[{461}] Zece ani mai târziu, scund cum era: era foarte dornic şi se interesa cum ar face să scrie o piesă despre Stalin… îi plăcea şi lui Stalin şi vroia să-i ridice şi el un mic monument teatral… Cum îi scrisese o poetă bătrână, de ziua marelui dictator: …„Îţi trimit un cojocel"…

*

Poate literatura română descoperă un nou umanism? Ca totdeauna, noi n-am dus lipsă de talente, deci la întrebarea de mai sus se poate răspunde afirmativ în ceea ce priveşte forţa creatoare, dar negativ în ceea ce priveşte puterea gândirii, voinţa şi perseverenţa (ambiţia). Cezar Petrescu e de admirat pentru ambiţie, Vinea dispreţuit, Mateiu Caragiale admirat, Rebreanu privit cu neîncredere, Sadoveanu cu o lungă ezitare înainte de a-l admira, opera lui sugerându-ne un gând în cele din urmă bun pentru o idee, născut din pulberea care se aşternea peste ambiţia cuceritorilor pământului nostru, atât de bine descrisă de el…

*

Un vis: Senzaţia plăcută şi miraculoasă de ceva străin care ne cheamă la un ospăţ… Supradimensionarea duce la o anumită enervare, du-te dracului…

Dar căutarea timidă, îndelung repetată? Un băiat mic şi inocent. Să-l ajutăm. O floare în vatră. Ţine căldarea cu talpa, în timp ce flăcările iluminează tinda într-o mişcare vie ca de aripi… Ei, de ce mă faci să scot aceste strigăte adânci, joase? Nu vreau să pierd nimic, vreau să cred că totul continuă să-mi aparţină şi nimic ireparabil nu se produce. Viaţa fântânii e lungă. Nu te speria. Mâine ea se va umple din nou. E ceva să vezi că nu ştie. Îl urmăreşti cum caută şi apoi, deodată, când el nu ştie că a găsit ce căuta, îl faci prizonier. A doua zi, lumea reapare cu marile ei interdicţii. Dacă nu vrei să te pierzi, va trebui să aperi castitatea fetelor şi să te opui însurătorii prea timpurii a băieţilor. Întâi să-şi facă armata.

*

Eugen Barbu ar fi putut răspunde: omul este o fiinţă însetată de ucidere. Dar n-a avut curajul să meargă până la capăt, s-a oprit colo la nişte hoţi şi ţigani şi-a eşuat apoi într-o istorie descusută cu un „principe” pederast… „Intelectualul” Camil Petrescu nu dă un răspuns major întrebării „vlahuţiene” ce este omul. Nici Arghezi. Răutatea sa antipatică face nesinceră tăgada lui de monah, iar faptul că a „iscat din scame şi noroi, ziceri noi” mă lasă absolut rece. Rebreanu? Evident, nu putem vorbi despre un om topârcenist. „Dacă moartea ar fi sfârşitul a tot, în mare câştig ar fi cei ticăloşi, moartea i-ar elibera şi de trup şi de suflet şi de păcatele lor.” (Platon)[462]

*

Contrarevoluţia populară împotriva democraţiei liberale, incapabilă să domine masele, care au nevoie de idoli. Caracterul neguvernabil al oamenilor.

*

Aprilie. Niculae udă orhideele cu duba, cu o scară. Mirtus, floarea albă cu miros frumos. Un smochin. În ghiveci: muşcate, cineralii, cactuşi. Bégonia (şi răsad), parc (gheţişoară) ca din ceară, albe, roz, roşii. Salvia (creastă de cocoş), mixandre, calţularia (guşă de cocoş), cerceluş (fuxia), ornamentaţie de parc sau de fereastră. Hortensii, roz verzi, albe, ca nişte verze pentru o nouă ediţie.[463]

*

„Moartea e o chestie periculoasă pentru orice cetăţean.”

*

Ca să se rezolve problema (a distribuirii de locuri de casă în urma inundaţiilor), ar trebui o comisie de 10 inşi pentru fiecare familie. De unde să iei atâţia oameni?

*

„Te bag la puşcărie!”

*

La accident: „Vă bag la beci! Vă bag la beci! Cu umbrela pe cap.”

*

Dănălache: „De azi înainte, pe întreg cuprinsul CFR, se interzic accidentele.”

Nicolae al Saftei i-a spus lui Florea Gheorghe când acesta l-a întrebat, după asasinarea lui Iorga, cum se simte: „Sunt extraordinar de satisfacut.”[464].

*

Mă taxezi cu un zâmbet ironic din umbră. Te consideri „au dessus de la melée” (Niculae).[465].

*

Ornitologii români povestesc că există în Delta Dunării o pasăre cu penaj roşu cu un comportament bizar, care nu-şi dădea seama că vulpea îi mânca ouăle în fiecare an şi îi punea, în lipsa ei, pietre, pe care apoi ea le clocea toată vara, fără să simtă că sunt pietre. Ornitologii români, ca să salveze specia, au gonit vulpea. Atunci pasărea, spre uluirea oamenilor care o supravegheau de departe, şi-a spart ouăle cu ciocul, bătând din aripi şi ţipând ascuţit, prinsă de o isterie aproape

demenţială. Vroia să moară? Să nu mai aibă pui? Să dispară din neamul păsărilor? Cine putea să ştie? Natura misterioasă vroia s-o elimine şi nimeni nu putea interveni ca acest lucru imperios să nu se înfăptuiască. Hitler semăna cu această pasăre, dar numai prin destinul ei şi nu prin poziţia ei în mijlocul speciilor. Căci Hitler era o pasăre ucigaşă, foarte dotată, având geniul marilor cuceritori şi reprezentând o primejdie pentru toţi semenii săi. Trebuia să piară. Şi, cu toate astea, poporul german şi majoritatea militarilor lui cu mintea rece au încercat de nenumărate ori să-i forţeze voinţa şi să-l ferească şi pe el, şi pe ei de sfârşitul fatal spre care se îndrepta. Astăzi, noi, bizuindu-ne pe documentele care au fost prinse şi pe care istoricii le-au studiat şi le-au publicat, putem urmări cu uşurinţă marile etape ale acestei epopei negre.[466].

*

Scurtă istorie a *Curentului*. Prin 1929 exista un ziar înfiinţat de Enachevici, un bogătaş, numit *Cuvântul,* făcut de Nae Ionescu, Pamfil Şeicaru şi alţii, cu orientare procarlistă înainte ca regele Carol să se întoarcă în Ţară – de dreapta naţionalistă. I. G. Duca, liberal, îl cheamă pe Şeicaru şi îi dă bani să facă un ziar anticarlist – şi aşa este înfiinţat *Curentul*. În 1930, Carol se întoarce pe tron şi întreabă: „Cine este contra mea?" „Maiestate, i se răspunde, toată lumea este procarlistă, în afară de banditul ăla de Şeicaru." „Să vie la mine", răspunde regele. Şeicaru vine, este plătit gras şi devine şi el procarlist. Ziarul continua să apere, în mare, interesele partidului liberal, dar, ca să mascheze, ducea câte o campanie împotriva câte unuia din membrii lui marcanţi, cum a fost cazul cu ministrul Constantinescu-Porcu. Lumea zicea: „Uite, domnule, ăsta e independent, dacă n-ar fi nu s-ar lega el de un

astfel de potentat…” în 1938, venind din Anglia, Carol al II-ea trece pe la Hitler, la Bertesgarden. Şeicaru era în suita lui. Este contactat şi el (sau el îl contactează pe Hitler) şi, prin tratative duse ulterior la Bucureşti prin baronul von Killinger, se stabilesc toate condiţiile cumpărării ziarului. I se vor da bani să-şi ridice o clădire, i se va trimite din Germania o tipografie ultramodernă confiscată de la un evreu din Berlin şi o mare sumă în devize depusă pe numele patronului la o bancă din Elveţia. Alte sume se vor depune ulterior, pe măsura eficacităţii propagandei progermane în această ţară care trebuia cucerită, dacă se va putea, în felul acesta paşnic… Rapid, ziarul atinge 300.000 de exemplare de la 50-60 mii, până atunci. Această vânzare Ştefan o va afla abia după război, la procesul presei antonesciene, în sala de judecată, de la un martor cunoscător al dedesubturilor presei şi se va simţi lovit şi deprimat.{467}

*

Carol I îl întreabă pe un intim al său care stătuse mult în România şi ne cunoştea: „Ei, Hans, pleci, ce părere ai de ţara asta?” „Maiestate, zice neamţul, ţara bună, dar prea mult pizda moti.” Regele nu înţelege şi celălalt explică: deraiază un tren, pizda mă-sii, zice românul, moare cineva, pizda mă-sii, cade grindina, distruge recoltele, pizda mă-sii… *Prea mult pizda moti*…{468}

*

Un bou cu nume de cal: Ilie Murgu.{469} Şi mai era de faţă primul redactor, un domn de 34 de ani, distins şi subţirel, de rasă bună, cu verb plastic şi gândire vie. Ajunsese să scrie în pagina întâi, după ce scrisese pentru Vinea (când acesta trăsese chiulul fugind la Paris cu o curvă) articole pe care

le semna nu el, ci Vinea. La întoarcere, Vinea l-a denunţat patronului. „Eu am lipsit şi, ca să nu bage patronul de seamă, l-am rugat să-mi scrie el articolele. Le-a scris. Au apărut pe p[a]g[ina] I. Înseamnă că sunt bune. Lăsaţi-l să scrie mai departe, dar să semneze cu numele lui.”

El îi explică lui Ştefan ce e cu staţia de radioascultare[470]: era o staţie de piraţi ai ştirilor, fiindcă nu erau abonaţi la marile agenţii (Havas etc.) şi atunci aceste agenţii au anunţat pe abonaţi că vor emite ştiri false care se vor deosebi de cele bune printr-un semn convenţional. Şi atunci *Curentul* dă o ştire de-asta falsă, cade în cursă: moartea regelui Angliei. Ştirea provoacă scandal diplomatic şi pedepsirea ziarului.

*

Luchi îi spune lui Ştefan: „Cum ţi-ai permis să vii la mine, la ora 2 noaptea, dacă mă găseai cu cineva?”[471].

*

Un bărbat, în preajma însurătorii, îi declară unui prieten: „Mă, ce să fac eu cu fata asta?” „Ce-are?”, zice prietenul. „Nu ştiu”, zice ăsta, „se desfute repede.” „Adică?”, zice ălălalt, uluit. „Păi uite cum, eu o fut acum, şi peste juma de oră ea se desfute, o fut din nou şi ea iar se desfute. Nu ţine! Arată ca şi când nu s-ar fi futut… Se desfute!”

*

În istorie, un gest care poate să aibă drept consecinţă pentru un neam îndepărtarea unui anumit pericol sau, dimpotrivă, angajarea acelui neam pe drumul nenorocirii nu poate fi făcut decât de către un om care s-a născut să-l facă. Acest gest nu e totdeauna spectaculos şi nu presupune

neapărat scoaterea săbiei, mai ales când şansa unei victorii cu ajutorul armelor este pentru moment exclusă. Franţa prăbuşită a făcut să apară în fruntea ei doi oameni, un trădător, mareşalul Pétain, fost erou în primul război şi învingător al actualilor învingători, şi un salvator, care a făcut un gest pe atunci doar simbolic, vorbind de la radio, de pe teritoriul britanic, şi spunând francezilor că Franţa continuă lupta. Acesta era generalul de Gaulle. Cehoslovacia, puternic înarmată şi dispunând de fortificaţii greu de trecut la graniţa ei cu Germania, se prăbuşeşte înaintea lui Hitler în câteva luni, cuprinsă de o panică iraţională, fără să tragă un glonţ; în acele zile, Germania nu era atât de puternică cum avea să devină peste un an, încât lupta împotriva ei să fie fără sens. A lipsit atunci un om, de altfel nu numai în Cehoslovacia, ci şi în Franţa, care să dea ordin armatelor lor, în cazul celei dintâi, să se apere, în cazul celei de-a doua, să atace şi să pătrundă pe teritoriul agresorului. Acest lucru s-a văzut mai clar în momentul când Polonia era ameninţată şi această ţară, prost pregătită de război, s-a apărat totuşi. Spatele inamicului era vulnerabil. În sferele de conducere ale Franţei a lipsit un om dârz şi clarvăzător care să-şi dea seama că îi va veni rândul şi va fi prins ca un miel înaintea lupului, dacă nu-i alarmează pe francezi şi nu-i trimite în luptă. În Anglia acest om exista şi a putut veni la putere şi să-i declare lui Hitler război pe viaţă şi pe moarte. Dar, în acele zile, nu era înţeles.[472] Ce fel de om era generalul Antonescu? Documentele timpului ni-l arată obsedat de ideea că pentru actele sale va trebui într-o zi să răspundă. Afirma mereu acest lucru în şedinţele de consiliu, ori de câte ori i se aduceau la cunoştinţă lucruri grave săvârşite de legionari, dar şi de alţii. Considera el regimul său trecător, în măsura în care şi războaiele sunt trecătoare şi sfârşitul lor, imprevizibil? Cum ar trebui să judecăm credinţa

lui că a venit la putere să salveze ţara? În orice caz, această credinţă explică gestul lui de a-şi arunca viaţa în cumpăna soartei, hotărându-se să deschidă lupta împotriva legionarilor, fără să se mai întrebe dacă acest lucru este sau nu pe placul aliatului german. Fără îndoială că el se va fi gândit la consecinţele gestului său, incalculabile, chiar dacă el ar pieri.{473} în timpul ceremoniei pomului de Crăciun, în marea sală de recepţii a consiliului *le Conducător* se străduia şi reuşea să arate o figură impenetrabilă. „Voi da ordin generalului Şteflea să-mi urmeze la conducerea statului şi să continue lupta cu legionarii până îi va îndepărta definitiv de pe scena istoriei, gândea el. Hitler n-are de ales. Îi voi spune acest lucru. Va trebui să mă asculte. Nu trebuie însă să trezesc bănuielile nimănui. Horia Sima mi-a pregătit desigur o echipă a morţii, dar, chiar dacă el are îndoieli cu privire la viitorul frumoasei noastre idile, o hotărâre nu-i e nici lui uşor să ia: ce face cu armata, pe care n-o stăpâneşte? Mor eu, dar dacă moartea mea stârneşte ţara şi un alt general îmi ia locul?”{474}

În acelaşi timp un tânăr bărbat, de 22 de ani, menit unui mare destin şi care scăpase pentru moment ca printr-un miracol de masacrul de la Jilava (asasinii, obsedaţi de răzbunare, amânaseră probabil pentru mai târziu răfuielile cu deţinuţii comunişti), se gândea cu îngrijorare la tatăl şi la mama lui, dacă ar fi primit scrisorile trimise prin care le spunea că e în viaţă şi că e sănătos, fiindcă fără îndoială ar fi auzit şi ei de aceste omoruri şi s-ar fi gândit că băiatul şi fratele lor n-o fi scăpat.{475}

*

Am înţelege oare mai mult din istorie dacă ne-am imagina un uriaş curios care s-ar apropia de globul nostru pământesc şi s-ar uita la el pe toate meridianele lui timp de o sută de ani?

Faimoasele condiţii de dezvoltare care ar da naştere la anumite legi, care ar favoriza apariţia unei mişcări de mase umane pe suprafaţa pământului, s-ar verifica ele oare? Să presupunem că această sută de ani ar începe de la apariţia *Manifestului* lui Marx şi ar sfârşi în zilele noastre. Ce lege ar putea explica, de pildă, accelerarea tuturor proceselor sociale şi a descoperirilor ulterioare ale ştiinţei care s-ar observa spre sfârşitul perioadei şi care ar schimba toate datele problemei umanităţii, aşa cum se prezentau ele la apariţia *Manifestului?*

Revoluţia proletară n-a avut loc în cea mai dezvoltată ţară de atunci şi care avea proletariatul cel mai numeros, Anglia, şi nicăieri în Occident, cum prevăzuse Marx, deşi toate datele problemei o arătau nu ca probabilă, ci ca sigură. Proletariatul, dezvoltându-se, trebuia să devină groparul societăţii burgheze, care îl născuse. Ei bine, spre sfârşitul perioadei, proletariatul continua să refuze să îngroape regimul capitalist care îl născuse, deşi reprezenta clasa cea mai numeroasă şi, în unele ţări, ca Franţa şi Italia, avea partidul cel mai puternic dintre partidele existente în aceste ţări, cu excepţia tocmai a Angliei şi a Statelor Unite, unde era cel mai evoluat şi mai numeros. Siliţi să găsească o explicaţie teoretică, marxiştii anilor ’50 au inventat teoria „frontului imperialist” din care făcea parte şi Rusia ţaristă a anilor ’17, secolul XX, unde însă „frontul” avea veriga cea mai slabă. Şi că această verigă s-ar fi rupt tocmai acolo unde era ea mai moale. Să admitem şi această teorie. Şi pe urmă? Ce era cu acest proletariat din Statele Unite care, mai departe de puternicele sale sindicate, nu vroia să meargă? Şi ce fel de proletar mai era acel lucrător din uzină care avea vilă şi maşină lungă la scară? Nedumerit, uriaşul ar fi sfârşit prin a părăsi din ochi această planetă ciudată, cu fiinţele ei care nu vroiau să se conformeze legilor pe care tot ele le descopereau şi

din care îşi făceau, pentru mulţi ani, un fel de religie…

Dacă un om aruncă întâmplător cu o piatră, jucându-se şi, imediat după aceea, observă că această piatră o să cadă drept în capul cuiva, mai poate el întoarce piatra îndărăt? Dar noi ce putem să spunem? Că s-a jucat, sau realmente a vrut să-i spargă aceluia capul? Se deschide astfel un proces de vinovăţie care poate să ducă la achitarea aceluia, dar şi la condamnarea lui, fiindcă s-a jucat, uitând că o piatră, o dată pornită, nu mai poate fi întoarsă înapoi şi că, deci, trebuie să te uiţi înainte de a determina, printr-un gest, o mişcare. Să te uiţi, dar dacă în momentul acela nu vezi şi realmente nu se vede nimic şi drumul e liber? Tot aşa sunt şi mişcările mari care dau naştere la inerţia structurilor. Piatra nu se opreşte până nu-şi consumă traiectoria ei sau nu întâlneşte un obstacol. În mişcările mari, în primul caz numim mişcarea evoluţie firească, în cazul întâlnirii unui obstacol, cataclism social. Hitler, odată ajuns Führer, ar fi putut muri în pat, cu Austria anexată, cu regiunea sudetă redată chiar cu acordul marilor puteri şi cu istoria coridorului polonez rezolvată pe cale paşnică. Dar el crease în ţara lui un partid şi înjghebase o structură care nu mai putea fi oprită din drumul ei de către poporul german, care făcea parte din ea şi era azvârlit în capul altor popoare de către creatorul ei, care singur ştiuse ce face când o înjghebase, deşi niciodată nu-şi ascunsese intenţiile. Gândurile lui de cucerire şi dominaţie a lumii fuseseră încredinţate tiparului în cartea sa *Mein Kampf,* care nu fusese trasă într-o mie de exemplare, ci în milioane. Oamenii de stat, personalităţile politice răspunzătoare de securitatea şi viitorul poporului lor o citiseră sau nu? în cazul că o citiseră (şi desigur ar fi neverosimil să credem că n-o citiseră, mai ales după venirea la putere a lui Hitler) de ce nu se alarmaseră? Iar dacă n-o citiseră, faptul de a nu fi citit-o, cu alte cuvinte de

a nu-i fi acordat unui şef de stat atenţia cuvenită, n-ar părea şi mai straniu? Dar să presupunem că a fost considerat un fanfaron grosolan, care a scris astfel ca să impresioneze şi să-şi câştige aderenţă pentru partidul său, în această epocă în care demagogia înfloreşte şi că, odată ajuns la putere, va uita de aceste visuri de cucerire şi va deveni mai înţelept.

Lecţia dată Germaniei în primul război nu putea fi uitată atât de uşor încât ceva să nu se întâmple şi acest individ de joasă speţă, cu banda lui, să nu fie dat jos de la putere de către puternicul Partid Social-Democrat care avea sprijinul nu numai al muncitorimii germane, dar şi al micii burghezii. Hitler, însă, ia puterea şi nimiceşte Partidul Social Democrat şi Partidul Comunist. Masacrează şi stânga şi dreapta din propriul său partid, împuşcă generali. Ce mai era de aşteptat de la el în anii care urmau? Nimic mai normal, gândea Europa acelor ani, având exemplul lui Mussolini în Italia şi al lui Franco în Spania, care stăteau destul de cuminţi în ţările lor, deşi cel dintâi îşi scosese totuşi trupele din ţară şi le trimisese să cucerească Abisinia. Ridicol!, râsese lumea. Aceşti dictatori iau *la lettre* ceea ce pentru alţii n-a fost niciodată decât o ispitire a spiritului. Ne place să gândim că putem cuceri lumea. Putem face chiar unii paşi, unele gesturi spectaculoase. Dar cei din jurul nostru, cei chemaţi să ne execute ordinele ne vor aduce cu picioarele pe pământ… Da, dacă am fi dispuşi să ascultăm de cineva, dacă am fi, cum ne învaţă determinismul în istorie, un instrument prin care istoria îşi atinge scopurile ei secrete. Ce scopuri? Hitler şi le-a realizat pe ale sale, a dezlănţuit cel mai sângeros război mondial dintre toate şi care n-avea niciun sens pentru omenire (abia i se vindecau rănile celuilalt), a vârât în lagăre oameni şi a ucis prizonierii, a gazat milioane de alţi semeni ai lui, consideraţi de el rasă inferioară, cu alte cuvinte, el şi banda lui au târât omenirea nu să facă

război, care, aşa cum ne învaţă istoria, are cauze şi efecte şi constituie un instrument în atingerea scopurilor ei necunoscute (războiul e continuarea politicii naţiunilor cu mijloace violente). Hitler nu era, la acea oră, expresia acestei politici care ducea inevitabil la război, ca o continuare neplăcută a divergenţelor existente. Înfrângerea suferită de germani în primul război nu cerea neapărat reluarea ostilităţilor, iar dificultăţile economice oricât de grave s-a dovedit că se pot rezolva pe căile obişnuite ale expansiunii economice, iar în acei ani chiar Hitler a dovedit-o, lichidând rapid şomajul şi ridicând marca prăbuşită prin accelerarea îndrăzneaţă a dezvoltării şi descoperirilor tehnologice. Mai mult chiar, urmările umilitoare ale Tratatului de la Versailles au fost şterse şi compensate cu vârf şi îndesat. Poporul german era mulţumit. Dar uitase că nu mai era liber. De ce, deci, a dezlănţuit totuşi Hitler războiul? Un fost colaborator al său, Hermann Rauschning, care a fugit apoi în Anglia şi a scris o carte în care dezvăluia ceea ce ştia despre Hitler şi omenirea nu ştia, sau doar bănuia, confirmă ceea ce e de neînţeles: cucerirea lumii, acesta era scopul. Noi suntem însă astăzi, având toate mărturiile şi documentele în faţă, ispitiţi să credem că scopul său neştiut, desigur, nici de el însuşi şi pe care în schimb l-a atins din plin, a fost să ucidă viaţa. Cucerirea lumii a fost doar ideea cu care a sedus şi subjugat pe germani. Fiindcă ce scop secret al istoriei poate ieşi la iveală din numărul nemaivăzut de milioane de crime pe care el le-a comis? Războiul era pierdut în clipa în care a fost declanşat, rămâneau doar să fie săvârşite crimele… Şi au fost săvârşite…

Poate doar un lucru să ne dezvăluie azi istoria din secretele ei, că structurile civilizaţiilor europene erau în acei ani – şi poate că sunt şi astăzi – înţepenite, că inerţia lor a fost uriaşă şi că nu şi-au putut mobiliza forţele şi riposta nici când

era prea clar că pe scena omenirii apăruse un ucigaş cu cuţitul în dinţi şi care nu era un gangster oarecare, ci unul care stăpânea o ţară, despre ai cărei locuitori Goethe, german el însuşi, spunea că simte o adâncă amărăciune gândind la ei, atât de demni de respect, luaţi individual, şi atât de mizerabili, luaţi împreună… În Germania, structura civilizată a statului a fost sfărâmată şi s-a născut un avânt care a ameţit pe germani. În restul lumii aceeaşi structură dormita, anesteziată de bunăstare, de ideile pacifiste, de istoriile umaniste despre ororile războiului şi cum nu trebuie ele să se mai repete… E adevărat că apoi aceste ţări, încă neînvinse, s-au trezit, dar putem să spunem că abia au făcut acest lucru şi că puţin a lipsit să nu se mai trezească niciodată…[476]

La nature dit à l'homme:
…Et l'amour du travail
Et je te donnerai (le) nécessaire…[477]

*

Luki îi povesteşte lui Stefan că a fost curtată de doi bărbaţi: unul, care îi plăcea şi se logodise cu el şi aştepta să-şi termine medicina şi, eventual, dacă şi ea avea să-l iubească (începuse), să se căsătorească cu el. Atunci a intervenit un al doilea, prietenul aceluia, pe care ea îl cunoştea puţin, un ins bizar, obsedat de ea, dar de când şi de ce, ea nu ştia nimic. Şi ăsta se duce într-o *zi* la logodnicul ei şi îi spune: „Mă, tu degeaba vrei să te măriţi cu Luki, care trăieşte cu mine de doi ani. E adevărat că vrea să scape de mine, dar zadarnic vrea ea să fugă de această dragoste, între noi sunt legături prea adânci pentru ca ea să se poată desprinde vreodată, mai bine se sinucide, dar de mine nu se va putea despărţi." O lungă istorie. Ăsta, logodnicul, indignat şi rănit în vanitatea lui, rupe logodna. „Eu, la rândul meu, indignată de putina

lui încredere, povesteşte fata, i-am mulţumit prietenului că l-a pus în felul ăsta la încercare şi a ieşit la iveală un nătărău, cu care aşi fi putut să mă mărit, dar acum nu pot să mai scap de ăsta. Fiindcă, la urma urmei, şi ăsta era un ticălos, pe care faptul că mă iubea nu-l scuza să pună la cale o astfel de intrigă."

Luchi e fată mare![478]

Ce faci, Petrică?
Vous croyez que nous sommes
Des artistes de la rue?[479] *Hai sictir!*

*

Luchi are douăzeci şi doi de ani şi e fecioară. Experienţa cu cei doi bărbaţi e descurajatoare. Niciunul nu-i place, deşi sunt doi dintre cei mai buni. Nu se poate îndrăgosti, dar acest lucru n-o nelinişteşte, îi place bucuria pe care o simte când se uită la un bărbat şi îl vede cât este de stupid în credinţa lui că e irezistibil. O deranjează un singur lucru, care nu-i place: că riscă să ajungă fată bătrână şi să rămână şi fecioară. Dorinţele ei sunt vii, naturale, mintea ei e, însă, rece. Nu-l respinge însă pe ultimul bărbat, care e îndrăgostit de ea, decât după ce îl cunoaşte pe Ştefan, cu care în seara anului nou se hotărăşte să devină femeie. Pe celălalt îl respinge definitiv.[480]

*

Mahabharata (text de acum 3000 de ani)

Indian: forţe cosmice „…Un proiectil floamboaiant fu lansat, îndată întunericul se lăsă peste armate (acoperi armatele). Vânturi rele începură să sufle. Nori se înroşeau în atmosferă şi ploua din ei cu sânge. Toate elementele păreau amestecate *(confondus).* Soarele se învârtea. Lumea, arsă de căldura acestei arme, părea prinsă

de febră. Apa, ea însăşi, fierbea şi fiinţele care intrau în ea erau fierte. Inamicul cădea ca arborii distruşi de un oribil incendiu. Elefanţi enormi, arşi de această armă, cădeau din toate părţile. Alţii alergau de colo, colo, chihăind *(en hérissant)* de groază în sânul pădurii în flăcări. Caii şi căruţele, arse de energia acestei arme, semănau cu trunchiuri de arbori calcinaţi. Mii de căruţe cădeau din toate părţile, întunericul reacoperea întreaga armată… Vânturi reci începură să sufle. Orizontul se lumină. Atunci văzură un spectacol înspăimântător. Calcinaţi de puterea teribilă a acestei arme, corpurile răniţilor nici măcar nu mai erau vizibile… Văzând puterile universului reunite într-un singur loc, zeii fură apucaţi de groază."

În Ghatotrachabadma, hindu, brahmană, sanscrită sau pali… a patra stare a materiei (solidă, lichidă, gazoasă şi eterică), mag.{481}. Forţă dinasferică, descoperită de un anume John Worell Keely. Teribilă forţă sideralã, poate să facă să meargă un motor prin voinţa lui. **Doctrina secretă** i-a interzis să meargă mai departe. Burghiul **Le Vril**{482} poate să reducă în cenuşă 100.000 de oameni în câteva secunde. Forţă satanică. Forţa sonică, a unei viori, plus magnetismul său loveau un disc (înţelepţii de pe vremuri de aur), făcând o muzică şi zburau fără nimic.

Uriaşele edificii Tiahuanaco şi Sacsayhuaman. A provoca vid cu ajutorul sunetului, pentru a ridica mari greutăţi. Lemurienii şi atlantizii. Bang şi vidul provocate de o bombă, peretele care cade în direcţie opusă exploziei – dublu eteric (arsuri). Ideea că Ivasiuc ar putea trăi şi pe altă planetă, după moartea sa…

Sri Yuktewar şi discipolul Paramhansa Yogamanda, *Autobiografia unui Yogi.*

Barbarin, Georges, *Le secret de la Grande Piramide*{483}. Sfidează tehnica epocii, mare

civilizaţie prebiblică. „Le grand sphinx joue un rôle secret dans l'histoire des civilisations."{484}

Du même – *L'or du millième matin*{485}: „acest alchimist (Barbault Armand) du XX-e siècle vient de retrouver *l'Or potable* de Paracelse, premier degré de l'élixir de longue vie. Il nous raconte lui-même l'histoire de cette découverte."{486}

Berstein, Marly: „Sous hypnose, une jeune femme se souvient de sa vie antérieure en Irlande et aussi du «temps» qui sépara son décès de sa renaissance. Voici une fantastique incursion dans le mistère de la mort et de l'au-délà."{487}

Churchward, James, *Mu, le continent perdu*{488}*:* „Mu, l'Atlantide du Pacifique, était un vaste continent qui s'abâma dans les eaux avant les temps historiques. Le colonel Churchward prouve par des documents archéologiques irréfutables qu'il s'agissait là du berceau de l'humanité."{489}

Natin, Serge, *Hommes et civilisations fantastiques*{490}*:* „Nous voici entraânés dans un voyage fantastique, parmi des lieux et des êtres de légende: l'Adantide, l'Eldorado, la Semurie, la cité secrète de Zimbabwe ou de la race guerrière des amazones. Chaque escale offre son lot de révélations stupéfiantes. Les soucoupes volantes ont atterri."{491}

Milhard, Joseph: „Edgar Cayce, simple photographe, devient, sous hypnose, un grand médecin au diagnostic infaillible. Bientôt dans cet état second il apprend à discerner la vie antérieure des hommes et découvre les derniers secrets de la nature humaine, (univers ésoterique) – Le cataclisme qui engloutit l'Atlantide porta un coup fatal à la civilisation des géants dont les traces impérissables subsistent dans la Bible, chez Platon et dans les monumentales statues des Andes et de l'âle des Pâques, antérieures au Déluge."{492}

îngerii din Biblie, cosmonauţi veniţi de pe altă planetă – aqua chiorenţia.

Levitaţie – unde magnetice – gravitaţie: pot fi ridicate obiecte grele (Copertino cel voios). Piramidele – La început a fost cuvântul şi cuvântul era Dumnezeu.[493]

*

Am intrat în odaia mea după ce am fost cu ea fericit şi apoi, la câteva ore după aceea, nefericit. Până să-mi regăsesc echilibrul sufletesc turburat, care putea fi regăsit împreună cu fericirea pierdută dacă ea ar fi venit, am auzit pe coridor un zgomot; erau vecinii care închideau şi deschideau uşa. Am crezut că e ea! N-a fost şi nu va fi! Bărbaţi care aveţi această speranţă, că ea va veni, alungaţi-o din sufletul vostru: Ea nu vine niciodată, se blindează cu copiii pe care ţi i-a făcut şi doarme singură cu ei şi nici măcar nu vine să închidă uşa în urma ta când o părăseşti. În acelaşi timp, ea e sigură de tine, dar tremură, că nu e totuşi foarte sigură şi că o poţi părăsi pentru altceva decât ceea ce îţi face ţie, ca şi când nu astea ar fi lucrurile cele mai rele care te pot goni de-acasă şi să te saturi de femei până la mormânt… Sinaia 22 aug[ust] ’73

Aqua chiorenţia…[494]

Luchi e frumoasă prin extraordinara sinceritate a sentimentelor ei, care o transfigurează; prin viaţa care pulsează în trupul ei cu o octavă mai sus decât a femeilor obişnuite. Istoria tinereţii ei este împărţită între trei bărbaţi: Mihai Spurcaciu, Adrian Popescu şi Paul Ştefan. Chinuită de indecizie între cei doi, Mihai şi Adrian, îşi forţează, în noaptea de Anul Nou, soarta şi se lasă cucerită de Paul Ştefan. Dar nu reuşeşte să se despartă de primii doi, deşi i-a înşelat tocmai pentru a redeveni liberă. În plus, începe s-o asalteze, dar fără s-o apese, dragostea lui Ştefan, de care fuge ani de zile şi faţă de care lasă să iasă la iveală din ea ceva din ceea ce ar semăna cu o

scorpie: ploaie de injurii ori de câte ori e fericită cu el (la o oră chiar după ce se iubesc), reproşuri şi insinuări urâte, scene de isterie cu aruncări de obiecte, îl goneşte afară din casă. El pleacă decis să n-o mai vadă, uşurat, deşi se simte nefericit. A doua zi, cu vocea cea mai inocentă, ea îl sună la ziar:

— Ştefane, mergem după masă să vedem un film cu… Te invit eu.

Iar el simte, firesc, că dragostea nu se clintise câtuşi de puţin din inima lui. Dragostea aceasta era când ca o floare parfumată şi cu culori strălucitoare, când ca o buruiană rea, pe care, vrând s-o smulgi din tine, vedeai că are rădăcini puternice şi adânci, te durea smulgerea, te chinuiai, dar nu reuşeai s-o clinteşti. „Nu ne potrivim, Ştefane", spunea ea liniştită, pusă pe despărţire. Şi se despărţeau. Dar, din ce în ce mai mult, el o căuta, ea răspundea la chemare şi din nou se vedeau şi erau fericiţi. Ea avea lucruri la el. Adesea şi le strângea să plece, să-l părăsească. El încuia uşa. N-o lăsa. Se împăcau din ce în ce mai greu. Dar apoi, deodată, ea uita totul şi din nou chipul ei, asemeni soarelui ieşit de sub nori groşi, strălucea. Căderile ei erau totale şi catastrofice şi chinul lui Ştefan consta în faptul că nu mai vedea cum cineva, care se prăbuşea atât de adânc, mai putea după aceea reveni la suprafaţă.

Dar ea nu revenea la suprafaţă, ci pe un pisc înalt, unde vânturi curate îi spălau de tenebre faţa care iradia iarăşi liberă de mâlul din adânc… Uneori răul care o stăpânea o părăsea brusc şi ea scotea atunci un geamăt şoptit şi rugător de suferinţă şi chipul ei, fără să strălucească, tot mohorât şi urâţit de criza prin care trecuse, se făcea însă uman, cerând parcă protecţie, pe care el, uitând imediat totul, i-o dădea. Adormea în braţele lui, dar nu redevenea frumoasă. Zilele treceau şi ea continua să fie zguduită de furie împotriva lui, ameninţându-l că acum totul s-a sfârşit, nu mai e

nimic de făcut, ireparabilul s-a produs. Şi era chiar adevărat: ceva ireparabil apărea între ei, ruptura definitivă… El se plimba pe străzi cu sentimentul nenorocirii în inimă, trăindu-l cu toată fiinţa sa, simţind că fără ea adia prin inima lui vântul de gheaţă al singurătăţii, cu toate că ochii îi fugeau veseli după grupurile de fete care umpleau bulevardele şi ochiul său descoperea chipuri noi, mai frumoase decât al iubitei lui… Dar ce înseamnă un chip frumos? Frumuseţea e un mister, spunea Dostoievski. E un mister nu frumuseţea în sine, gândea Ştefan, ci reacţia noastră faţă de ea. Tresărim vrăjiţi! Noi tresărim! E predispoziţia noastră de a iubi. Ştefan tresărea văzând chipuri frumoase, dar atunci îşi aducea aminte că între el şi Luchi totul s-a sfârşit şi inima i se făcea de plumb şi totul în jur pălea, mişcarea bulevardelor devenea stranie prin lipsa ei de înţeles (unde se duceau oamenii aceia?), chipurile fetelor îi deveneau străine, deşi vedea că seamănă cu florile, dar florile se aduc şi la înmormântare şi, oricât ar fi ele de frumoase, cel neînsufleţit, întins pe patul morţii, tot mort rămânea, tot la groapă era dus. Şi atunci, nemaiştiind ce face, intra într-un restaurant şi îi dădea telefon. „Luchi! a, îi spunea el cu un glas aproape nepăsător, puţin vesel, adică bine dispus, în timp ce inima îi bătea tăindu-i răsuflarea. „Da, Ştefane?”, răspundea şi ea. „Ce faci tu?”, o întreba el atunci tandru şi protector. „Ce să fac, uite, sunt foarte ostenită, am venit de la spital şi m-am întins niţel în pat.” „Vin la tine!” „Vino!”, îl chema ea. Ca pe o piatră, la marginea mării, valurile urii şi ale iubirii le spălau astfel necontenit sufletele, fără să-i clintească, totdeauna însă trăind din plin panica dislocării, a smulgerii şi a înecului… Cât or să reziste? Şi erau atunci fericiţi, când era linişte, când orizontul era senin şi când amintirea furtunii se ştergea cu totul, ca şi când niciodată n-ar fi fost. Îşi jurau iubire până dincolo de moarte. Niciodată, spunea ea, când el îi amintea că e război, că va fi

luat şi apoi dus să lupte şi să moară, niciodată nu voi mai iubi pe nimeni, am copilul nostru, îl voi iubi pe el şi dragostea noastră îmi va ajunge pentru totdeauna. El se uita la ea şi, cu inima tresărind, vedea iubirea în toată fiinţa ei şi îşi spunea: ea este, aşa cum o ştiu şi, ca şi când ar fi fost lovit de o stranie amnezie, uita totul sau, în orice caz, îşi spunea că încetul cu încetul cealaltă Luchi se va eclipsa, va apărea din ce în ce mai rar şi până la urmă Luchi pe care o iubea el va rămâne aşa cum era în clipa aceea strălucitoare, frumoasă ca o primăvară şi pururi veselă… Se despărţea de ea şi rămânând singur pe stradă pieptul i se ridica de un adânc suspin: „Luchi, iubita mea", îşi şoptea, „ştiam eu că ne vom revedea, bineînţeles că totul n-a fost decât…" Şi nu se înşela: ea îi dădea telefon a doua zi, cu o voce senină şi plină de afecţiune: „Ştefane, te aştept!" Şi când venea, încă din prag îl întâmpina o gorgonă cu şerpi în cap în loc de păr, sluţită de o patimă mistuitoare: că n-a ajuns încă până acolo încât să iubească ca o smintită un bărbat care abia pleacă din braţele ei şi se duce şi se bălăcăreşte cu alta. Ştie ea ce se petrece la redacţie. A aflat totul. Să plece imediat. În viaţa lui să nu-i mai iasă înainte. El se uita atunci la ea întristat de moarte şi îşi spunea că, dacă nu se desparte de femeia asta imediat, viaţa se va declina rapid, toate idealurile lui se vor prăbuşi şi, încă tânăr, sufletul lui va semăna cu o mirişte pustie, bântuită de secetă. Până ce va ploua din nou peste ea, viaţa lui se va sfârşi, fiinţa lui va fi o alcătuire degradată în care planta prieteniei, a dragostei şi a speranţei nu va mai prinde… Moartea va pune însă capăt de timpuriu acestei vieţi ruşinoase sau, cum spune cronicarul, moartea izbăvi sufletul de trup, mântuindu-l şi un copil pe care îl lăsa mic pe această lume va spune tată unui străin cu care ea se va mărita şi care îl va iubi, ca să poată apoi îmbrăţişa în pat cu frenezie o mamă cu conştiinţa împăcată… „Bine, Luchi, ne

despărţim”, îi spunea el cu un sentiment imens de uşurare că în felul acesta se putea salva şi că steaua speranţei nu apunea pentru el, din clipa când lua această hotărâre*» Bine, ai dreptate, nu-ţi voi mai ieşi în cale.” Şi pleca. O lua spre uşă. „De divorţ mă ocup eu”, mai spunea. „Copilul e bine să rămână cu mama, tot ce te rog e să nu-l obligi pe viitorul tău bărbat să-i spună tată. Dacă ai s-o faci, te împuşc! Sau ţi-l iau! Deschid împotriva ta un război pe viaţă şi pe moarte şi vedem noi cine iese învingător.” Ieşea calm, închizând liniştit uşa în urma lui. Ieşea afară. Ce frumos era cerul! Oamenii aveau chipuri luminoase, ia uite ce drăguţă era fata aceea. Începea să se plimbe pe străzi, amintindu-şi de primele zile când venise el la Bucureşti şi tot aşa, rătăcea pe bulevarde de la o vitrină la alta… Se simţea fericit, ca şi atunci. Da, era bucureştean, era un ziarist apreciat… Avea şi un copil, era însurat… Hm! Luchi! Nu-l iubeşte. Da, iată adevărul. Ei şi? Nu e nici primul, nici ultimul bărbat pe care nu-l mai iubeşte femeia şi trebuie să se despartă… N-are absolut nicio importanţă, se va recăsători cu o femeie care să nu existe în dublu exemplar, când scorpie, când înger, o femeie liniştită, frumoasă şi plină de viaţă, căreia să i se dedice cu tot sufletul şi care să-l primească acasă totdeauna cu braţele deschise, nu cu strigăte isterice… Hm… Ce tâmpenie… La urma urmei ce era cu chestia aia că îşi face de cap la redacţie… Asta e nebună… Nu şi-a făcut de cap cu nimeni… P… mă-sii! ce importanţă mai are asta acuma, nu asta e esenţial, ci faptul că îi e complet străin… Unde sunt cântecele ei de altădată? Nu-i mai cântă nimic… S-a sfârşit şi cu asta… Intra la un cinema şi vedea un film. Formidabile erau şi filmele astea… Ţi-arată viaţa aşa cum e, nu cum ai vrea tu să fie şi ce păţesc cei care trăiesc în iluzii… E adevărat că cei ticăloşi o păţesc şi ei, dar dacă o păţesc şi cei nevinovaţi!… Dar pe baza unora care o păţesc, vinovaţi şi nevinovaţi, trăiesc alţii fericiţi,

care vin după ei… Asta e viaţa… Ieşea bine dispus, cuprins de o veselie fără frâu şi, râzând aproape, se ducea acasă. Luchi, cu aparatul de radio deschis la maximum, dădea copilului să mănânce, cu o expresie de exasperare pe chip, dar exprimată şi prin strigăte: „Mănâncă, că dacă nu te las nemâncat, şi plec în lume, să aibă grijă de tine taică-tău, care habar n-are… înghite ce-ai în gură! Mamă! Vin încoace şi dă-i să mănânce, lasă-l pe tata, că te-ai ocupat destul de el patruzeci de ani. Eşti bunică. Ia-ţi rolul în primire." Se ducea în camera ei şi începea, nervoasă, să răsfoiască o revistă, prin care era vădit că nu se uita. „Ha, ha, ha", făcea Ştefan. Apoi: „ha, ha, ha…" Şi din nou: „O, ho, ho, ho…" Era vesel, cu toate iluziile întregi, dar asta nu ajuta la nimic. Ea era urâtă, avea cearcăne pe sub ochi, chipul desfigurat, porii deschişi, gura lată… Nu era o glumă, poţi râde, dar aceste clipe, în care nepăsarea îţi poate apărea salvatoare, te vor părăsi mâine şi ce vei face? Ea e nefericită şi acest chip descompus l-ai iubit, inima ta a bătut la amintirea lui în lungile zile din armată, a fost singura fiinţă de care te-ai simţit legat în acele ore grele, nici mama, nici tata n-au fost în inima ta, ci ea, Luchi, mama copilului tău… „Îţi jur", zise el, „că nimic nu s-a întâmplat la redacţie şi că nici nu se putea întâmpla, când eu te iubesc numai pe tine şi mi-e gândul numai la tine." „E adevărat? Te gândeşti la mine?" zise ea. „Necontenit!" „Şi eu mă gândesc!" spuse ea simplu, dar cu o sinceritate elementară, în timp ce se vedea că, fără să-l creadă, nu-i mai păsa de ceea ce făcea sau putea el să facă la redacţie… Se apropia de ea şi-i lua mâna, pe care i-o săruta recules. Mâna ei era fermă şi, adesea, gândul la ea îi inspira multă siguranţă. Ştia să deretice cu ea şi să pună fără ezitări o mâncare în cuptor şi în acelaşi timp să-i inspire lui gândul că, dacă ar fi bolnav, l-ar întoarce cu aceeaşi hotărâre în cearceaful lui ud de transpiraţie şi i-ar băga mâna

sub ceafa, să-i dea să mănânce. „Ferească Dumnezeu”, gândi el, fiindcă această siguranţă pe care ea i-o inspira, ca medic, nu era totală din partea femeii şi nu ştia, totuşi, dacă într-o asemenea împrejurare n-ar fi fost mai bine să-i întoarcă spatele şi să moară în tăcere fără să-i spună nimic, poate doar o înjurătură de mamă şi ca s-o elibereze astfel total de greutatea clipei… Da, o iubea mai mult decât trebuia! Poate că asta o împovăra şi vroia să ducă o viaţă mai uşoară, cu sentimente mai puţine? Pe dracu, să fi încercat numai… Dar, ia să încerce? Viaţa trebuie să fie mai fluidă. „Vrei să mergem la un bar?” o întrebă el cu un glas frivol. Ea tresări: „Vreau!” Se îmbrăcară cu grijă mare, luară un taxi şi se duseră la un bar numit „Continental”, cel mai renumit… Seara petrecută o făcu să-i revie culorile în obraji, gura i se arcui aşa cum o ştia el, chipul i se recompuse şi se făcu parcă mai mic, aşa cum arăta el în seara de revelion când ea îi deschisese uşa şi izbucnise în râs, văzându-l cum îi luase piuitul… O săptămână lungă, nesfârşită, de voioşie şi fericire se abătu asupra lor…

Dar anii treceau şi Ştefan vedea cu neliniște că ceea ce spera el să se întâmple, şi anume că Luchi care îl ura va pierde teren încetul cu încetul, şi Luchi care îl iubea va câştiga, nu se întâmpla: iubirea nu pierdea teren, era adevărat, dar parcă ura creştea şi în cantitatea de timp pe care o ocupa în viaţa lor, şi în intensitate. Urmează scena când Ştefan se întoarce de la procesul criminalilor de război, când el, aflând ce se petrecuse sub regimul generalului, în timp ce îşi trăia marea sa dragoste şi nu ştiuse nimic, *simte un râu de oameni*. Luchi nu-l înţelege, îi arde de-ale ei, de isteria ei şi atunci el o bate, gata s-o omoare. Luchi leşină sub lovituri… Urmează arestarea lui Ştefan, acuzat, la procesul presei, că ar fi scris articole de instigare la asasinat, semnate Paul Ştefan, în ziarul „Sfarmă Piatră”.[495] Este condamnat la închisoare. Luchi,

înnebunită, începe să alerge după martori care să depună în favoarea lui, că nu e el acel personaj, că e vorba de un pseudonim comun al acelei redacţii. Nu reuşeşte decât cu preţul a nenumărate umilinţi şi, după doi ani, soţul ei este eliberat… Este angajat la un ziar ca secretar de redacţie, ca şi înainte. Greaua încercare face din Luchi o femeie vindecată de egoismul patimei ei de a fi fericită distrugându-şi viaţa şi bărbatul; după un an, însă, Ştefan este închis din nou şi eliberat abia după moartea lui Stalin, graţiat, dar nu reabilitat. Fiindcă a doua oară acuzaţia a fost alta… reacţionar… Fost ziarist la un ziar fascist…”.[496] [497] Şi Ştefan îşi aduce aminte de spusele lui Nicolae, atunci pe mirişte, când acest băiat de cincisprezece ani parcă i-a ghicit viitorul: „Mergi înainte, i-a zis, ca un orb, Bruegel are un tablou, poate cazi într-o groapă…”[498] Se luase după alţii, după Şeicaru[499] care, în clipele acelea, când el îl considera un tată, acest tată era de mult vândut lui Hitler, din ’38, când a trecut cu Carol al II-lea pe la Bertesgarden şi a făcut apoi în ţară tranzacţia, i s-a trimis o tipografie nou nouţă şi postul de radioascultare şi bani, ca să sprijine în ţară un regim hitlerist. Doamne, Dumnezeule, şi ce bucuros a fost când a fost angajat… Ce trebuia să facă? Să se fi dus la ateliere, la Paraschiv, la STB? Cum ar fi putut, când istoria îl pasiona atât de mult şi când acolo, în redacţia „Curentului” se simţea atât de fericit tocmai pentru că putea urmări ce se întâmplă? Că a fost timpul bolnav? Nici vorbă, atunci… Ceva înspăimântător se pregătea omenirii… Şi el trăia în lumina soarelui, cu chipul iubitei în suflet… Şi apoi ce a venit? Lumina s-a întunecat, şi-a dat seama că s-a ţinut de pulpana orbilor, a sărit în lături, şi ce a urmat? Am fost înhăţat de un alt tartor, care ar fi trebuit să-l urmeze pe celălalt pe lumea cealaltă, şi să lase omenirea să-şi găsească un nou drum… N-a murit, al dracului, a început să şteargă ţările mici de pe suprafaţa pământului,

Belgia, Olanda, Luxemburg, nu mai ştiu ce sunt… Iosif Vissarionovici, vedeţi, sunt trei ţări… Aici? Care ţări?… Până a venit profesorul Pende, un escroc italian specialist în turburări vasculare craniene, şi l-a tratat atât de bine, încât a început Iosif să-şi dea cu părerea despre lingvistică şi despre greşelile lui Marr, ca şi când asta ne durea pe noi în cur, ce greşeli făcuse posesorul acelui nume, care pretindea că limba aparţine şi ea claselor. Nu, zice Iosif înţelept, limba e deasupra claselor… După ce se străduise, timp de douăzeci de ani, să-i facă să accepte ideea că totul se explică prin lupta de clasă… Acum, după război, şi în urma tratamentului acelui imbecil medic capitalist care, în loc să-l lase să crape, s-a apucat să descopere că o anumită venă din capul lui Iosif se umfla prea tare, Iosif s-a apucat să facă ordine în chestiuni lingvistice şi de suprastructură, în timp ce cu infinite delicii primea rapoarte despre torturarea unor medici, otrăvitori ai marelui Maxim Gorki, Serghei Misonovici Kirov şi A. A. Jdanov… Acest timp era mai sănătos? Pentru a răspunde da, ar trebui să auzim mărturii că totul a fost un mare deliciu şi e de mirare că ele nu se produc, când sunt atâtea mii de martori care ar putea spune că da, a fost un mare deliciu şi celula şi gardianul şi surâsul serafic al celui care dădea drumul şobolanilor flămânzi să te muşte de curul fixat pe un closet înalt, şi echipa tinerilor convertiţi care aspirau să raporteze că au mai convertit şi pe alţii, fără să spună cum, din moment ce doar fericitul rezultat contează. Cum? N-a fost frumos? N-a învins ideea? Omul e un animal vânjos, nu trebuie să ne mirăm că are pielea groasă şi că, pe baza asta, nefiindu-i frig, refuză blana călduroasă care i se oferă. E cam anarhic… dacă n-ai avea grijă de el, ar cădea în anarhie… Bun! Şi Niculae? O să mă duc după el, să mă interesez… Am auzit că oamenii au auzit că… N-are nicio importanţă… A avut dreptate şi pentru asta îi doresc şi eu lui

ceea ce eu am avut totuşi parte, puţină fericire pe acest pământ… Restul e tăcere… Acum sunt un om… Nu mai am sentimentul că sunt nimic. Am fost fericit şi nenorocit… Acum vreau, după ce am cunoscut aceste extreme, să fiu un om liber. Dacă nu se poate, sunt gata să mor. Ce rost ar mai avea viaţa? Trebuie deci să se gândească cu grijă cei care ar dori să mă îngenunche din nou… (Iosif… Urmaşii lui Iosif…) înainte de a încerca din nou s-o facă.[{500}]

Din jurnalul lui Luchi[{501}]

La moartea lui T., Ştefan, văzându-mă afectată, mi-a spus: „În fond ce ai? L-ai văzut o singură dată în viaţă.” „Da”, i-am spus, „a fost un om totuşi, a murit un om!” „Perfect”, zise, „du-te la poarta cimitirului *Sfânta Vineri* sau *Bellu* şi ai să vezi aproape zilnic câte-un mort.” Eu am tăcut, nemaiştiind ce să spun, dar neînvinsă. „Pe T. l-am văzut viu şi a spus ceva vesel care mi-a înseninat sufletul cel puţin un sfert de oră”, i-am răspuns. „Du-te la circ”, mi-a răspuns, „şi vei fi veselă cel puţin două ore.” „Da, dar T. nu era un clovn!” i-am răspuns. „Era un om!” Şi atunci el a zis: „Ia mai dă-l în p… mă-sii, ce tot spui că era un om! Era un turnător, pe mulţi colegi de-ai lui i-a băgat la zdup! Acum a intrat şi el într-un zdup din care nu se va mai întoarce niciodată. Nici alţii nu s-au întors! Nici n-ar fi nevoie!” „Eşti îngrozitor”, i-am răspuns. „îngrozitor. Eşti ceva, aşa, nemaipomenit… Cum poţi vorbi astfel…” Nu-mi găseam cuvintele, mă înecam, sugrumată de indignare. S-a făcut crunt. „Nu eşti indignată”, mi-a spus, „că un om i-a băgat pe alţii la închisoare, dar eşti indignată că eu o spun. Nu-ţi dai seama? Cine eşti tu, la urma urmei, să mă judeci pe mine că spun un adevăr? Ceea ce ţi-am spus e adevărat, dacă eu am dreptul să dezvălui sau nu acest lucru, poate să mă judece doar Dumnezeu din cer dacă

există, dar nu un om, fiindcă şi cei care au stat la puşcărie şi au murit acolo fără speranţă au fost tot oameni. Eu iau partea lor şi am dreptul, ca om, să spun că mortul T. n-a fost un om şi că dispariţia lui n-are de ce să afecteze pe cineva care nu l-a văzut decât o singură dată şi nu ştie cine e. Numai fiindcă i-a descreţit, cu cine ştie ce glumă nesărată, fruntea…" „Nu, mi-a înseninat sufletul", l-am corectat. „Reflectează", zice, „la cele ce-ţi spun şi gândeşte-te că e foarte posibil să nu ai decât o ţintă în viaţă: să mă urăşti pe mine! Perfect! Caută-ţi unul ca T., bineînţeles viu, se găsesc o mulţime, şi fii fericită cu el, dacă cu mine te simţi atât de nenorocită! Ai o noapte la dispoziţie să reflectezi. Eu am plecat la redacţie. Dacă ai găsit soluţia, dacă ai luat decizia, nu întârzia să-mi dai un telefon."

Şi a plecat. Ce să reflectez? Nici eu nu ştiu ce mă apucă. Oare să fie într-adevăr un blestem să nu mă simt niciodată fericită?

*

Ştefan se întoarse acasă şi se culcă. Avea sentimentul că s-a întâmplat ceva minunat, dar straniu şi nefiresc. Ce pot să fac eu? se întrebă plin de remuşcări. Am distrus ceva care ar fi putut fi frumos, cine ştie. O mare dragoste?!!

Doctorul Spurcaciu are o inimă admirabilă, e un om minunat, dar ce să fac dacă chipul lui îmi vorbeşte despre altceva? Cu sprâncenele lui groase, cu negii lui pe faţă, cu ochii lui care nu sunt frumoşi, mari şi urâţi aşa cum stau deschişi, în timp ce gura cu bărbia grosolană face ca profilul lui să capete o guşă disgraţioasă… Şi totuşi, uneori, sub presiunea forţei sale spirituale din interior, toate acestea deodată îl fac mai frumos, mai nobil decât mine… Da, dar uneori… Numai uneori… Ori eu, dacă m-aş mărita cu el, ar trebui să trăiesc cu el tot timpul.

Partea III. Cap[itolul] I

În ziua de 19 Ianuarie, anul următor, 1941, generalul Antonescu se urcă pe neaşteptate în avion şi plecă la Berlin să-l vadă pe Hitler, îndată după plecarea şi apoi întoarcerea sa, începuse în ţară în marile centre o activitate legionară foarte febrilă şi spectaculoasă, în universităţi, în marile centre din provincie, capii legiunii se deplasau peste tot şi ţineau discursuri, bombastice şi incoerente, dar din care nu lipsea însă o idee foarte clară, subliniată de mai multe ori: credinţa şi ataşamentul legiunii faţă de Marele Reich, de Führerul Adolf Hitler, de care legiunea îşi lega soarta.

Ce-i spusese Antonescu lui Hitler şi cum îi primise acesta spusele? Mulţi ani mai târziu, când eroii acestor drame părăsiseră de mult scena istoriei, se povestea că dictatorul german îl primise pe general răcnind, cum făcea aproape totdeauna cu aliaţii pe care nu-i iubea şi pe care vroia în felul acesta să-i intimideze. Numai că generalul nu era doctorul Hacha, nefericitul preşedinte al Republicii Cehoslovace, care de la Hitler nu se întorsese decât după ce semnase actul de deces al ţării sale. Istoricul povesteşte că nici măcar nu-l văzuse pe Hitler, sau îl văzuse fără să discute cu el chestiunea represiunii trădătorului Pisso, slabul Hacha vroia să aibă din partea Führerului acordul să ducă această represiune până la capăt. Fusese dat pe mâna lui Goring şi

Ribbentrop, care îl închiseseră într-o odaie şi acolo îl somaseră să semneze o declaraţie de punere sub protecţia Reichului german a ceea ce mai rămăsese din statul cehoslovac. Hacha fugea cu o expresie de groază de mapele cu textul pregătit, cei doi, cu stiloul în mână, fugeau după el în jurul mesei, asemeni unor bandiţi care au în mâna lor prada care nu le mai poate scăpa. Îl

chemase Führerul acolo? Nu. Venise singur! Opinia internaţională nu s-ar fi alarmat prin urmare auzind că preşedintele Hacha a avut un atac de cord şi a murit. Aşadar, iscălitura sau moartea. Hacha chiar avu acest atac, dar nu muri, se trezi între chipurile celor doi piraţi ai graniţelor care îi vârau stiloul sub nas să semneze. Semnase şi leşinase din nou. A doua zi trupele Reichului ştergeau ţara sa de pe hartă. Generalul Antonescu nu fu dat pe mâna celor doi. El ridică glasul şi începu şi el să strige la individul care se agita ca o paiaţă, alergând de la un capăt la altul al salonului său imens (se aflau în vila lui Hitler de la Bertesgarden), de unde se vedeau în depărtare neprietenoşi şi reci Alpii Bavarezi. Cei de faţă se uitau îngroziţi la acest general roşcat care, se vedea după chipul lui, nu era mai puţin smintit decât celălalt, cu deosebirea că cel din urmă ar fi putut da imediat un ordin şi i-ar fi putut rezerva aceeaşi soartă ca nefericitului Hacha. Aşa şi credeau că o să se întâmple. S-ar fi putut întâmpla însă? Era acest militar cu chip de efigie un ins după care să fi putut fugi în jurul mesei şi care, în cele din urmă, el şi ţara lui să sucombe, dispărând de pe suprafaţa Europei? Şi, deodată, Hitler se opri. Se opri în secunda următoare şi generalul. „Ce este, domnule general?", zise Führerul cu o voce joasă şi spartă, ameninţătoare, dar liniştită. „Ce se întâmplă în România?" „Domnule Hitler", începu generalul cu vocea sa sigură, plină de încredere în sine, aproape profetică în detaşarea cu care vroia să spună adevărul său. „Persoana mea nu contează, ci numai destinul naţiunilor noastre, care cere ca legionarii să părăsească, treptat, în România, puterea pe care nu sunt pregătiţi s-o exercite şi această putere să rămână, în aceste vremuri, în care pacea nu e încheiată şi armele n-au tăcut, armatei, care se bucură de încrederea naţiunii şi o urmează, indiferent dacă eu sunt sau nu în fruntea ei. Avem nevoie de linişte şi

securitate în această parte a Europei şi noi, şi Marele Reich, şi nu e nevoie decât să ne uităm pe hartă ca să înţelegem de ce vrea domnul Hitler să ignore pericolele care ar surveni în urma unor grave turburări pe care guvernarea legionară n-ar întârzia să le provoace necontenit în ţară." Hitler, în picioare, în spatele biroului, asculta căzut într-un mutism total, cu meşa de păr uşor deplasată, cu chipul total posomorât. Interpretul continua să traducă impecabil cuvintele dure ale acestui general cu voinţă extremă, gata să moară, dar nu să renunţe la convingerile sale, care erau expresii ale unor realităţi neîndoielnice de acolo din ţara sa. Hotărât, gândea marele tartor furios şi stăpânit, ăsta nu era doctorul Hacha să alerge Gôring cu stiloul după el în jurul mesei. Era însă el credincios marelui Reich şi lui, Führerului, personal? Îl privi pe sub sprâncene, cu un rictus pe care mustaţa îl ascundea, dar care îi întuneca cumplit chipul şi îl izbi sinceritatea fără rezerve pe care înfăţişarea acestuia o exprima. Mare actor? Nu, mare actor era el, Hitler, acest general era, hotărât, un preţios militar mărginit care se bucura de încrederea poporului său şi care se legase fără întoarcere de Marele Reich şi de el, de Führer, în particular, altfel ce-ar fi căutat aici? îşi aminti rapoartele secrete pe care le citise despre el. Nici acei fanatici naţionalişti români, numiţi legionari, nu se plângeau de el. Făcu un gest şi, intimidat, interpretul se opri. „Nu pot accepta", zise el, „decât în caz extrem ca legionarii să fie goniţi de la putere. Încercaţi, dacă e posibil, să colaboraţi. Ei aduc în conştiinţa românească încrederea şi credinţa fără rezerve în mişcarea naţional-socialistă, pe care nici armata dumneavoastră şi nici poporul care o urmează nu o pot aduce în măsura suficientă ca să cimenteze prietenia şi alianţa dintre popoarele noastre. Evitaţi turburările! Sunteţi conştient de pericolele care ar surveni!"[502]. Niciun protocol de despărţire nu urmă.

Generalul primi doar textul stenografiat al schimbului de cuvinte care avusese loc şi care dădea, nu însă fără un avertisment, mână liberă generalului. Da, în caz extrem îi putea goni, dar nu trebuia să uite că oricând, el, Hitler, îi putea aduce înapoi şi da jos pe el, pe general[{503}], fiindcă legionarii aduceau credinţa fără rezerve în mişcarea naţional-socialistă. Cum putea, deci, să-i gonească pe legionari? se întreba generalul în avionul care îl aducea, în aceeaşi zi, înapoi. Numai *în caz extrem şi fără turburâri.* Cum s-ar putea întâmpla acest lucru? În caz extrem da, se putea crea acest caz extrem, vor avea ei grijă înşişi legionarii de aceasta, dar *fără turburări?* Se vor opune… Hitler va interveni…[{504}]

Ştefan, când îl întâlneşte pe Achim, îl găseşte acasă fără Angela şi cu o altă nevastă, o urâtă. „Cum, mă, du-te dracului", şi zice, „o fată aşa frumoasă ca Angela, ai schimbat-o cu urâta asta?" Achim este izbit parcă pentru întâia oară de acest eşec. Începe să povestească şi încheie: „Asta e, cine e frumoasă e curvă."

*

Tu crezi, zise Adrian Popescu uitându-se la Ştefan dintr-o parte, cum cred mulţi, că istoria Europei e istoria planetei noastre şi că un gest al lui Hitler pentru Europa sau unul al lui Antonescu pentru România schimbă cursul istoriei. Dar eu îţi spun că altele sunt gesturile care înseamnă istorie, dar *istoria cea mare* a fiinţelor umane şi nu cea mică, pe care o reprezintă războaiele şi cuceririle. Acestea sunt furtuni care repede se potolesc, în timp ce, de pildă, ruperea pământul între Kamciatka şi Alaska a însemnat mai mult, ciuma bubonică, de pildă, din Franţa anilor 1348 a provocat moartea a mai mulţi oameni decât două războaie mondiale din zilele noastre. Microbii în

orice caz fac şi ei istorie. Aduşi de Gingis-Han din Asia, prin intermediul negustorilor, bacilii ciumei negre, prin şobolani şi păduchi, au atacat omul european în expansiune demografică, omorând din doi unul. Aşadar, nu numai un răcnet isteric al lui Hitler devine ucigaş, ci şi un chiţcăit de şobolan, şi încă cu ce violenţă şi în ce mod înspăimântător; glonţul aduce o moarte fulgerătoare şi eroică, în timp ce buba neagră din care curge infectul puroi dă măsura mizeriei şi morţii oribile în care ne aruncă vieţuitoarele invincibile ale planetei noastre. Dar foametea? Istoria ar fi deci toate acestea la un loc, căci nu e lipsit de urmări istorice pentru Franţa, de pildă, că între anii 1300 şi 1700, deci patru sute de ani, populaţia a rămas în medie la punctul zero, iar pe vremea Ioanei d'Arc a scăzut de la 17.000.000 la 10.000.000. Ce cataclism a ucis şapte milioane de oameni? În acele timpuri, ar fi fost neverosimil ca francezii să aibă sentimentul că naţiunea lor se dizolvă? în timpurile noastre, ai putea să-mi răspunzi tu sau orice vanitos al ştiinţei, microbii pot fi învinşi cu vaccinuri şi istoria oamenilor degajată de flagelul lor, iar foametea prin agricultura modernă în care boul este înlocuit cu tractorul. Crezi? Ce ştim noi ce face acum bacilul ciumei, ascuns în populaţiile imense, care trăiesc în mizerie, ale Asiei, Africii şi Americii Latine? Dacă îşi schimbă şi el armele şi, până descoperim noi un nou vaccin, omoară jumătate din locuitorii planetei? Fiindcă forţa lui de expansiune e fantastică… Iar foametea… Hm!… în India mor milioane pe zi…[505]

*

Ştefan are o revelaţie, după ce, în după-amiaza de 22 ian[uarie] '41 se întoarce acasă dat afară de Luchi: „chiar dacă îl iubeşte, ea nu se mai poate întoarce la doctorul Spurcaciu; nemaifiind fată mare, când se va iubi cu el, acela o să creadă acum

în mod sigur că ea a trăit înainte cu Adrian. Deci, singurul meu adversar care mai îmi rămâne e acest Adrian. Dar pe-ăsta ea nu-l iubeşte… Prin urmare, eu sunt cel pe care ea… Cel mai mult…”

Şi îi dădu un telefon. Ea îi făcu scandal: de ce n-a dat atâta vreme un semn de viaţă?

Zilele acestea (16-X-1940) asociaţia surdo-muţilor din România a ţinut şedinţă plenară în care s-a hotărât excluderea membrilor evrei.

*

O lună mai târziu, în dimineaţa de 21 Iunie, se petrecu unul din cele mai senzaţionale evenimente din istoria tuturor războaielor: Rusia fii atacată de Hitler cu 2.000 de blindate şi 2.000.000 de oameni şi Stalin la Kremlin refuză să creadă că faptul era adevărat.

*

…Ura lui împotriva personalităţii umane. Ce e o personalitate? Aşa ca Troţki? Câteva calităţi şi o imensă trufie, din care se naşte dispreţul pentru ceilalţi. Printr-un consens general oamenii ar putea fi fericiţi. Ce consens? Să muncească toţi, să primească fiecare aceeaşi retribuţie, să poarte aceleaşi haine, să se urce în acelaşi autobuz… Dar ei nu vor! Nici cei proşti!!! Şi suportă toţi dispreţul celor trufaşi, care stârnesc ura mai ales a celor umili. De ce aceşti oameni cu personalitate sau, mai bine zis, de ce personalitatea lor nu stârneşte decât ură? E adevărat că un om umil, faţă de altul mai umil ca el, se poartă ca şi când ar fi regele Angliei, dar personalitatea, dacă e superioară masei amorfe, n-ar trebui să… Au oamenii nevoie de ele? Şi atunci a pornit la stârpirea tuturor personalităţilor umane, fără diferenţiere între cele adevărate şi cele false. Există, cele adevărate? Ce-a făcut Troţki, o *adevărată* personalitate? A ucis şi

a spânzurat… Hm! Hm! Hm! Când a primit la rândul lui un târnăcop în cap, a primit ce-a meritat. Ce e prin urmare această faimoasă, *adevărată* personalitate umană? Cea adevărată nu se deosebeşte de cea falsă. Atunci cine e de vină? El, Stalin? Uite, soţia lui, Nadejda, începuse şi ea să aibă personalitate. Până atunci îşi iubise bărbatul, ţinea la el, îi făcuse copii… Şi după aceea, încetul cu încetul, a început să aibă personalitate. Şi ce i-a ieşit de aici? O zi fatală![506]

*

Ştefan intră în redacţie. „Eşti prea vesel pentru situaţia în care te afli.”[507] „Moartea e o chestie periculoasă pentru orice cetăţean.” „Ce s-a întâmplat, ce s-a întâmplat, ce s-a întâmplat.” „Bravo, bravo, et encore bravo! Et pourquoi pas?” „Luaţi bomboane la copii, nu daţi banii pe prostii.”

*

Nea Dănoiu (lăutarul din sat) zice că „numai eu cu porcu’ suntem în casă bărbaţi, am şapte fete! Odată din 21 de ouă mi-au ieşit 19 găini şi numai doi cocoşi, cu toate că scuipam cloşca sub aripi în fiecare seară. Iar purceaua mi-a făcut tot purcele”. Îmi cântă împreună cu Ene (de fapt Ene cântă în cinstea mea) cântecul *Hai digloi, digloi:*

De trei zile stau la gară
hai digloi, digloi,
Ca să capăt de-o cămară
hai digloi, digloi…
Hăţ, hăţ, să mai dau şi eu din băţ

*

Că nu mai am nici-un preţ
Cucoana lui boer Bratu,

hai digloi, digloi,
M-a chemat să-i repar patul
Da' ce fel de reparat
Că mai rău i l-am stricat
Hăţ, hăţ etc.

*

Nevasta când zice zău
Atunci să mi-o baţi mai rău
Că se face bolnăvioară
Şi cade la altu' în poală

*

Am avut şapte fuioare
Şi le-am dat la torcătoare
Şi-am rămas şi eu cu trei
Şi-a fătat pisica în ei

*

Nevastă c-a mea frumoasă
Nu e-n sat la dumneavoastră
De frumoasă ce era
Fugea vacili de ea
hai digloi, digloi

*

Hăţ, hăţ etc.
A dracului soacră-mea
Că mi-a dat pe fică-sa
Cu gaura de-a gata.

*

Hitler, rugător, pe marginea exasperării, spunându-i lui Franco: „Crede-mă, *caudillo,* că e necesar să intraţi în război." Ăla nimic. Apoi

Hitler: „Decât să-l mai văd, mai bine să mi se scoată patru dinţi!”

*

Ştefan, înainte de a pleca pe front să se ducă pe-acasă? Ioana, Moromete…{508}

*

Ştefan trăieşte numai prin dialoguri, autorul nu intervine, din când în când, cu observaţii personale, obiective, ca în partea I?

*

Ştefan mai ironic la adresa legionarilor? Este Adrian Popescu.{509}

*

Ştefan să aibă la Bucureşti una sau două din vorbele lui memorabile? Un portret fizic?{510}

*

O zi din viaţa lui Luchi, ce-i place să facă. Să nu fie prea abstractă…

*

Prize la concret la personajele istorice, biografie, biologie. Exemplu Moromete, care ţine în mână ultimul lui pahar de vin, cu un bob de strugure în el.

*

Să restrâng orizontul istoric, prea larg?

*

Să nu-l uit pe Ţugurlan.[{511}]
Să n-o uit pe Ioana.
Să nu-l uit pe tânărul comunist din puşcărie.

*

Eşti prea vesel pentru situaţia în care te afli.[{512}]

*

Mă simt extraordinar de satisfăcut…[{513}]

*

Din geniul avangardei româneşti[{514}]:

Bună ziua cocostârc
N-ai vâzut pe Futeadânc?
L-am văzut la Câmpulung
Trăgea pizdele la plug…

*

Oana Cuţui nu e nebună
Ciorapii în hipermanganat
Şi-i spală-n fiecare lună
Chiloţii îi spală în căcat…

*

De ce mă ţin la Paraschia?
Fiindcă le place curul meu
Şi să-şi bage în mine osia
În numele lui ’mnezeu…

*

Au gândit de România (Cioran): să fugi de ea ca de-o piază rea…{515}

*

Hitler mâncă în dimineaţa aceea un gavanos întreg de dulceaţă cu frişcă şi bucăţi de ciocolată. Îi plăceau dulceaţa şi ciocolata cum altora le plăcea alcoolul. În aşa fel încât la nunta lui Goebbels s-a aşezat lângă tava cu torturi şi a mâncat şapte unul după altul. Fiinţă inofensivă, în intimitatea arderilor ei, care simte nevoie de dulciuri, asemeni copiilor. Nu alcool, nu vinuri bune, cum a băut un urmaş al lui Gingis-Han până a murit, fără a mai putea cuceri Europa până la Atlantic… Nu droguri, nici măcar tutun… Şi mai ales nu femei. După sinuciderea lui Geli Rambal… {516} (Interludiu romanesc p[a]g[ina] 168, Shirer).{517}

*

Înainte de a fi dus, după arestarea lui, Antonescu cere să vorbească cu maică-sa. I se acceptă.

„Iată, mamă”, zice el, „unde m-a dus gestul pe care l-am făcut în sept[embrie] 1940, când m-a chemat regele şi eu mi-am luat întâlnire cu d[omnul] Iuliu Maniu la restaurantul Cina, să mergem împreună, să guvernăm împreună…” „Nu, mi-ai spus, ce nevoie ai tu, Ioane, să guvernezi cu ei? Nu eşti capabil să conduci ţara singur?” „Capabil sunt, ţi-am spus, dar răspunderile sunt mari şi n-aşi vrea să mă fac eu singur vinovat de dezastrul ţării.” „Nu, mi-ai spus, nu vei fi făcut. Iată, voi fi făcut, în timp ce alţii sunt liberi.”

„N-ai nici-o grijă”, zise bătrâna cu un glas profetic, „nu va fi multă vreme… Cu ei ai fi fost şi mai învinuit. Singur, nu vei fi învinuit fără ca odată cu tine să nu fie învinuită toată ţara. Şi, dacă va fi aşa, nu vei suferi singur, ci împreună cu ea. În

faţa morţii care ne aşteaptă să nu ne gândim în altă parte.”

*

Ce se poate spune de dama română, iubită sau soţie, cum stă ea, ca o cucoană, aşa, puturoasă şi mofturoasă, s-o iai şi s-o mângâi… Altfel nu se poate… Ca şi când tandreţea ar fi obligaţia numai a bărbatului, da, cuconetul să nu muncească, să stăm, să aşteptăm, aşa, cu pretenţii ca totul să ni se dea… Ca şi când puia trebuie să se scoale obligatoriu la o scorpie căreia îi place şi ei să tune şi să fulgere în faţa unui bărbat care tânjeşte, pentru a crea (ele s-au arătat incapabile de asta, deci urăsc) puţină linişte, puţină tandreţe sau, în lipsa acesteia, măcar de o prefăcătorie a liniştii şi a tandreţei. Futu-le muma în cur! Una, pe vremuri, s-a uitat la mine cu ură şi mi-a aruncat în faţă, spumegând: „Dumneata… Dumneata… ştii ce e aia tandreţea?” Ca şi când ea ar fi ştiut ce e, băga-o-aşi în pizda mă-sii!

*

Ştefan. Să coboare, dar să-şi ia şi paltonul.

Luchi. I se spune de către Anda Gheorghiu: „Ştefan e mort. S-a sinucis cu şireturile de la pantofi. E un om mort. De ce să nu-i mănânci tu banii ăluia, cu Ştefan s-a terminat.”

*

Dr. Petrescu Al., la închisoarea din Aiud în detenţie, opera cu cuţite de bucăt[ărie] şi puţin spirt. A stat 16 ani, avea 43 la intrare. Când a ieşit, i s-a dat o slujbă de lănţar (la haznale), umbla în zdrenţe, o umbră; fost bărbat voinic, se rugase să-l facă măcar sanitar, fost şef de spital – Schuler – Sfetescu, doi negustori bogaţi l-au făcut – Ploieşti

– i s-a luat casa, proprietate. Spital strada Rindului, construit o dată cu Halele din Ploieşti şi cu catedrala, modele de stil modern (cubism). Denunţ aur.{518}

*

După moartea lui Stalin, a venit ordin să nu se mai bată. Şi gardienii i-au zdrobit lui Hurmuzescu fluierele picioarelor, fiindcă a doua zi nu mai aveau voie.

*

Capete de acuzare: Ştefan – Crimă împotriva umanităţii. Crimă de război. Denunţ: Horia Sima, Petre Iosif, Dinu Hervian, Leonaş – soţia lui a anunţat-o pe Luchi de arestarea lui Ştefan: „Numitul Paul Ştefan lua în derâdere lozincile pe care noi le ridicam pentru sărbătorile sfinte de 23 August."{519}

Tipul de la canal l-a salvat, n-a ştiut niciodată cum îl cheamă. L-a văzut pe stradă şi s-a ferit. „Sfarmă Piatră". Bătrânul ziarist care îi ia apărarea la proces. A fost condamnat la 5 ani. Cât a stat la puşcărie, cu sentinţa absolvirii de pedeapsă şi punerea în libertate pentru rejudecarea procesului în stare de libertate, s-a făcut un nou dosar subţire de câteva file. La rejudecare: „Nu vreau să ies din puşcărie. Nu sunt vinovat. Numai nevinovat ies." „A fost o greşeală", i s-a spus la sfârşit.

*

Pentru numele de Paul Ştefan au mai fost arestaţi 40 de inşi. „Îţi dau o delegaţie că eşti secretara mea" i-a zis av[ocatul] lui Luchi şi aşa a putut intra la grefa trib[unalului] mare. Teohari: „Numitul Paul Ştefan să fie scos de sub arest pentru judecarea procesului în stare de libertate."

Filă care a dispărut din dosar. „Fată dragă, ce e cu tine, ce-a căzut pe capul tău! îţi joci viaţa.” Era urmărită tot timpul. Alţii n-au mai ieşit deloc cu acuzaţia de Paul Ştefan. Numărul celor arestaţi era mai mare decât toată red[acţia] „Sf[armă] Piatră”. Desene contra lui Stalin cu cuţitul în dinţi din care picură sânge.

Luchi se duce la Maliţa, dir[ectorul] bibliotecii] Acad[emiei], pentru fondul secret, şi a luat „Vremea”. I s-a dat aprobarea.

*

I se tăia cuvântul. Se schimba curtea. Trebuia s-o ia de la început. E acuzat că dădea informaţii lui Piky Vasiliu despre comunişti. Acesta însă: „Să fie scos din redacţie Paul Ştefan pentru activitate antifascistă.” Hârtie originală ruptă din dosar la 23 august de G[eorge] Macovescu.

*

Verificările. Punctul de plecare. S-au ridicat două sau trei femei din sală (1950 Ian[uarie]). Apoi, dat afară din partid, că apropo de activitatea lui din timpul războiului de la M[arele] St[at] M[ajor], cu Vlădescu Răcoasa. Fata lui Vl[ădescu], avocată: „Cine, banditu’ ăla care ne-a trădat?” Ştia că e deja arestat. La ieşirea din închis [oare], la întâlnire, Vlăd[escu] Răc[oasa]: „A, Ştefane”… Fata a întins-o apoi în străinătate.

*

Toţi îi spuneau: „Nu te amesteca”. S-a dus la M. Florescu ministrul ref[erent]: „Luchi, sunt lucruri mai presus de noi, nu te băga.” La toţi le era frică. Iorgu Iordan: „Cată-ţi de treabă, fată, nu e o treabă în care să ne amesticăm… Să vedem de se îl învinueşte pe băiet.” S-a tras o perdea, o cortină…

*

Nu putea suporta unif[orma] de securist. Tremura când îi vedea, trei zile era bolnavă. Oamenii ştiau cumva că asta e ceva tranzitoriu şi vroiau să scape, să nu moară?!

Avocatul: „Dacă Răcoasa e sus, înseamnă că se ştie.” „Da”, zice Ştefan, „dar eu am fost cu ei.”

*

Un scriitor trebuie să descrie simptomele şi convulsiile unei societăţi în criză.

*

(Hitler) Trebuie împinşi înainte milioane de oameni. Şi, în urma lor, alte milioane de oameni cu camioane, căruţe, trenuri de alimente, muniţii, echipament. Şi să dormi totdeauna bine, până spre orele 12. Să te dezinteresezi de detalii. Detaliile nu te privesc. Gângăniile umane, gângăniile superioare, gângăniile cu talent de organizare, gângăniile energice, gângăniile bestiale, gângăniile aprinse de credinţa fanatică în tine, Führerul, vor împinge toate acestea acolo unde trebuie şi generalul Iarnă va fi învins, generalul Noroi, dispreţuit şi voinţa lui va fi impusă.

Aşa se şi întâmplă.

Mu**S**solini
Hi**t**ler
Ch**a**mberlain
Da**l**adier
Qu**i**
Vi**n**cit?

*

— Cine a inventat cosorul lui Moceanu?

— Să trăiţi, domnule şef, cosorul lui Moceanu l-a inventat Moceanu.

— El se compune din partea de lemn, lemn-

— …oasă!

— Şi partea de fier, fier-

— …oasă!

Răspundeau: generalul Trestioreanu, Macici, cel cu un ochi tumefiat, miniştri.[520]

*

— „Mioara dragă, ne-ai răşfăţat… He, he, he!”[521]

*

Tot votcă!

*

„Am încheiat citatul.”

*

Tu nu ştii să iubeşti
Că tu n-ai inima.
A fost un joc
Ce nu-l mai spun

Ai ştiut să chinuieşti
Şi-a mea inima
E un foc ce nu-l mai spun

*

Gratiile unde şi-au făcut cuibul nişte rândunele. Era unul care se tot uita prin ele, să vadă un semn de graţiere (se vedea lumea pe stradă), un nebun religios.[522] A fost luat şi li s-au închis gratiile. Pe

urmă, auzeau picioruşele păsărilor. Li s-au luat scândurile, dar păsările îşi făcuseră cuib în altă parte.

*

Port elegant de uniformă. Argintaru a evadat cu tunurile de căcat. Tu vezi de cazul tău, că eu mă mărit.

*

Ţiganii în captivitate: la vorbitor, ţiganca se văita că i-a tăiat barba. Ţiganul în celulă se vaită, îi trece, iar se vaită.

*

După ce R[omulus] D[ianu][{523}] le vorbeşte despre Iuliu Cezar, vine şi un plutonier să le povestească: „Cum am pierdut şi am găsit un portofel."

*

Orizontul ceros, plumb, pirită. Baia Sprie.

Romulus Dianu, care mi-a relatat toate acestea, a murit vara trecută (1975). Zilele astea a murit şi Petru Manoliu[{524}] (1976 Ian[uarie]).

*

Aşa se explică şi inerţia structurilor în ţările fascizate. Credinţa că victoria le va aparţine venea din evidenţa slăbiciunii structurilor din ţările ameninţate: trezirea greoaie, înfrângerile catastrofale suferite de unele din ele întărea[{525}]

*

{526}caracterul de fatalitate al scrierii şi mai ales al publicării *Morometilor*. Nu mai vroiam să fiu scriitor. Îmi era aşa de bine după ce luai această hotărâre. Sentimentul de luare în posesiune a lumii (sentiment divin care te face să surâzi privind cerul) şi care se turburase în mine părăsind satul, îmi reveni cu putere, fără ca să mă simt îndemnat să mă întorc în bătătura casei părinteşti, unde vedeam răsărind şi apunând soarele şi mă simţii atât de liber, încât, vesel şi nepăsător, într-o lume în convulsie, intrigai pe Paul Georgescu şi Petru Dumitriu care, cel dintâi nu mă crezu, iar ce de-al doilea mă întrebă: „Bine, nu vrei să mai scrii, dar ce vrei să faci?" „Ce vroiam să fac?" mă mirai. „De ce trebuia neapărat să fac ceva?" „Totuşi!" „A! Totuşi! De pildă să iubeşti o femeie", răspunsei eu cu o nostalgie senină. „Asta face toată lumea", zise Petru Dumitriu fără dispreţ, dar vădit decepţionat de starea mea de spirit, adăugând că se întâmplă şi astfel de lucruri, un artist scânteiază la început scoţând o carte, apoi scânteia se stinge şi marea flacără nu se mai aprinde, trece la altul, pentru că scrisul e o fatalitate socială, forţa creatoare a unui popor se împlineşte prin indivizi cărora le e dat, uneori chiar cu riscul fericirii lor pe acest pământ, să realizeze ceva. „N-au decât", răspunsei.{527} Drept care acest obsedat al scrisului, ale cărui aventuri abia începeau (triste aventuri! scrise o nuvelă de succes{528} făcând pe reporterul la Timişoara, inspirându-se dintr-un proces al unor terorişti, care erau judecaţi în aceeaşi sală de tribunal în beciurile căreia zăcea chiar atunci tatăl său, nevinovat) mă dispreţui el pe mine, se duse la Canal, scrise un gros roman pe această temă{529}, lăudându-se cu el, făcu carieră de mare scriitor cu astfel de subiecte, până ce importanţa acestor subiecte şi teme începu să pălească şi părăsi ţara, scriind în străinătate „mărturii" despre o lume care îi acordase toate privilegiile de care, însă, în

ambiţia sa nestinsă, el se săturase, fiindcă nu erau destul de mari pentru poftele lui. Dar această carte e prea timpurie pentru mărturisiri despre alţii.{530} Paul Georgescu mă avertiză, cum am povestit în altă parte, că libertatea mea e în pericol dacă nu scriu, fusesem declarat, din pricina unei încercări nereuşite de a descrie mediul muncitoresc, naturalist, devenind, „fără voia mea", duşman al Republicii Populare Române{531}.{532}

*

Nimeni nu vrea să fie legat de cineva, nimeni nu vrea să fie singur. E cineva sau ceva perfid în natură care ne îndeamnă ca tocmai atunci când suntem singuri şi fericiţi să ne legăm de cineva.

*

Din jurnalul lui Paul Ştefan

„Moartea a speriat-o pe iubita mea." (I-a murit un unchi dinspre mamă la 55 de ani.) „Trebuie să ai copii", mi-a spus, „ei te perpetuează. Trăieşti prin ei." îmi spunea mie, care am doi. „Hm", zic, „familiile dispar şi ele. Familia lui Eminescu a dispărut. Dar Eminescu a rămas." „Cum a rămas", îmi răspunde printre lacrimi, „Eminescu e mort, ce contează ce-a scris?" Liniştit în neliniştea mea, îi răspund: „Când el scrie *O, mama*, *dulce mama, din negura de vremi*, îl văd şi pe el, şi pe mama lui. În timp ce toţi ceilalţi au pierit în neant." „Nu", zice, „dacă eu caut în familia noastră găsesc ascendenţi din 1500." „Deci", gândesc eu, „vrea, nu prin poezie, ci prin biologie, nu prin spirit, ci prin copii, să i se păstreze fiinţa efemeră." Are presentimentul că dinspre partea aceasta „a vieţii" se va decide soarta ei. Iar gândul meu, îngheţat în incendiul iubirii care îmi arde zilele: „un singur lucru m-a ispitit din revenirea lui Radu (fostul ei bărbat,

doctorul Spurcaciu{533}, care în aceste zile i-a propus întoarcerea, o casă nouă, o plecare a lui în California sau în pizda mă-sii şi un copil pe care ea să-l facă până se întoarce el – planificare în toată regula, construcţie pe planşă) un copil!" Şi a rămas străină, visătoare, contemplând această perspectivă. Cu mine un copil e riscant, din pricina lui Papi, care o să râdă când o s-o vadă cu burta la gură. Papi nici nu ştie ce destine poate influenţa. Gândirea ei, gândesc, ce rea e, când scopul vieţii, cel superior, e fericirea şi creaţia. „Sunt oameni", zice, „care mor singuri, ca nişte câini." (Gândul meu: nu vrea să moară singură ca un câine, vrea să aibă familie cu Radu, copii, casă, să aibă în mijlocul cui muri, nu ca unchiul ei.) „De ce", zic, „câinii mor aşa frumos, ca să nu-i vadă nimeni fug de-acasă şi mor singuri într-un colţ de pădure." „Moartea", zic, „e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimântător".{534} Sau mor într-un mod lugubru, prin nevoinţa lor de a muri: felul cum se agaţă de viaţă, cuvintele pe care le spun, obiectele pe care le lasă în urmă, cheile de la casă pe care le dosesc („tu nu mai ai nevoie de chei pe acest pământ", i-a spus fosta soţie a acestui biet unchi al tău, după cum mi-ai povestit, venind la el în spital şi cerându-i-le, iar el dorind să le mai păstreze).{535} „Aşi vrea", am zis eu neştiind ce spun, „să mor ca un câine, cu cât e mai umilă dispariţia, cu atât moartea e mai puţin atotputernică peste conştiinţele noastre." Sugestie: nu te speria de moarte, nu lua decizii sub imperiul ei, eşti tânără, n-ai nici treizeci de ani… Replică dură, iraţională: „Ce-ai fi vrut, să mă fi dus la crematoriu îmbrăcată… (lapsus, nu mai ştiu cum a zis, în orice caz îmbrăcată nepotrivit) să fi fumat şi să fi băut whisky?" De ce nu, am gândit, cunosc un cântec vechi bucureştean în care un chefliu cere ca la moartea lui să nu fie pus pe catafalc, ci pe masa de biliard, lumânări să nu-i aprindă, ci numai ţigări să se fumeze (a fost beţiv de prima clasă, de

Dumnezeu va fi iertat)… „Nu”, zic, „dar există un drum între extreme, nici spaimă de moarte, nici ignorarea ei…” (deşi, gândesc, unul din cele mai simpatice filme şi reconfortante pe care le-am văzut, englezesc, avea ca erou un glumeţ de clasă înaltă: înainte de a muri, cu câteva clipe chiar, observând că cel care îl asista, un prieten, citea ziarul şi adormise cu el, ia un chibrit, îi dă foc, se întoarce cu spatele şi moare, în timp ce acela se trezeşte cu ziarul arzând). „Mălin”, mi-a spus cu tandreţe şi mi-a strâns mâna, „ai grijă cum mergi cu maşina, vorbim mâine. Fiecare cuvânt al ei evocă fericirea trăită, fetiţa, codiţa, răţuşca, da, da, da-da, of, Marine, aoleo, ne-am procopsit[536], hai să ne întindem şi să murim, tezaur de şamani care încuie în el râsul ei de fetiţă reapărut, zice, nici ea nu ştie cum, tinereţea mea orgolioasă când „nu ştiam ce e tandreţea” *et puis*? Care sunt valorile profunde şi absolute care vor răsări din această iubire neliniştită şi ameninţată? Rămâne de văzut. *Malin* va fi iarăşi lovit? Tot ce doresc e să nu mi se prepare din umbră, iraţional, o lovitură pe care o merit. De ce dracu merit eu lovituri? Probabil fiindcă la rândul meu le dau. Marele jucător îşi joacă partida, avid de vieţi omeneşti.

Primăveri interzise[537]
Febr[uarie] ’77

— *Era ticăloşilor (eseu)*[538]
— Nevasta care îl denunţă.
Platon: „Dacă moartea ar fi sfârşitul a tot, cei mai în profit ar fi ticăloşii, moartea i-ar elibera şi de trup şi de suflet…”
— Chinuirea mamei.
— Dostoievski: „Dacă Dumnezeu nu există, totul e permis.” Ei, da, aşa şi este. Kant: legea morală. Să privesc cerul înstelat şi legea morală din mine. Şi, totuşi, nu sunt un ticălos sau, mai bine zis, n-am fost ridicolul Vlahuţă: „Nu de

moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei.” Eminescu e mort (lectură primei neveste). În şcoală, discuţie cu profesorii, cu preotul pe tema lui Dumnezeu. Fost profesor, eliminat din învăţământ după puşcărie: recalificat contabil la „Oraca”. Romul Munteanu, un ticălos care îl elimină din înv[ăţământ]. Istoria lui Romul M[unteanu] cu savantul pe care îl ucide. Infamia. Timpurile profetice ale lui Dostoievski („F… în cur pe mă-sa pe Mihai I că l-a dat jos pe Antonescu, prietenul marelui Hitler”[539] – de căutat documentul acestei afirmaţii care a dus la eliminarea lui E.B.[arbu] din şc[oala] de ofiţeri de jandarmi) Nadia: Marea Isterie. Stalinistul rânjeşte. Porţile partidului erau închise (1949).

Care poate fi „condiţia umană” după ce „Dumnezeu a murit*, şi „supraomul” lui Nietzsche a arătat ce poate face „în practică”, ca şi utopia sublimă a lui Marx?

Scena dintre mamă şi fiu. Mama: „Nu pot să spun: trebuia să rămân fată mare. L-am înşelat pe taică-tău, vroiam să mă mărit şi l-am…” Putea să ia pe alta, chiar pe… (o soră mai mică) care îl iubeşte mai mult. Păcatul ei: nu poate iubi![540]

Fire-ai să fii măi băiete
Că m-ai sărutat cu sete
De mi-ai rupt rochiţa-n spete
Şi trei nasturi de la ghete[541]

Paul Georgescu era bătut la puşcărie, în timp ce era anunţat că e exclus din partid pentru că refuzase să dea adrese.[542]

„La mama răniţilor”[543]

*

Povestea cu opticiana: era încă în curs.[544]

O fi fost înstrăinat
De toată lumea uitat.

1940 Septjembrie] Era îmbrăcată într-un costum de vară spre sept[embrie], fustă uşor brodată din pânză albă care se poate spăla, cu o bluză în dungi albe şi roşii, cu bolerou şi cordon roşu din mătase. Bluza avea gulerul lung dar nedecoltat, cu revere late. Părul în bucle mari, din abundenţă acoperindu-i umerii, era mic în creştet, lins, lăsând faţa aproape liberă. Expresie simplă şi strălucitoare prin gura care lasă dinţii descoperiţi, ochii plini de tinereţe şi de viaţă.

Costumul său cu umeri înalţi şi pantaloni elefanteşti era ridicol, dar îl purta toată lumea.

*

Cinstirea zilei Căpitanului. 17 Sept[embrie] ’40{545}

În faţa bisericii „Sf[ântul] Ilie Gorgani”.

Mulţime confuză, puţin numeroasă, cu grupuri în cămăşi verzi, în plutoane mici, în diagonală, cu câte 4 şefi în frunte, descoperiţi, îndreptându-se undeva unii, de pe margini, legionari sau gură-cască salută cu salutul legionar, coloanele.{546}

*

24 sept[embrie]. Marile manifestaţii legionare de duminică, din capitală.

Dl. H[oria] S[ima], vicepreşedintele] C[onsiliului] de M[iniştri], face apelul celor căzuţi pentru credinţa legionară, legionarii, în cor, răspund: „prezent”. Un om profilat pe o mulţime confuză, îmbrăcat într-un costum verde cu centură, cu mâna dreaptă ridicată spre cer, ca şi când ar fi oprit sau ar fi făcut cuiva un semn.

*

Pe locul unde au fost răpuşi legionarii, legionarii stau de gardă.

*

Procesiunea – Cortegiul în frunte cu corul legionar, legionarii purtând tăvile cu colivă, preoţii în odăjdii, preoţii legionari şi familiile legionarilor] căzuţi. Pancartă:

De căderi cu toţii izbiţi înfrunte
Ni-i dragă moartea pentru căpitan.

(„Un imens rezervor în mâna unor inşi nepregătiţi pentru a-l folosi”.) H[oria] Sima, fig[ură] de om f[oarte] tânăr, în fruntea manifestaţiei, însoţit în dreapta de ofiţeri germani cu pantalonii bufanţi şi chipiuri înalte.[547].

6 Oct[ombrie] [1940]

Zi de afirmare a puterii şi disciplinei legionare, în p[ia]ţa Universităţii]. D[omnul] gral I[on] A[ntonescu] şi d[omnul] H[oria] Sima. Siluetele lor se profilează pe sobrul şi măreţul panou verde, de pe care chipul Căpitanului priveşte, de dincolo de veşnicie, revărsarea sufletului viu al naţiei pentru care s-a jertfit. (Generalul şi-a părăsit uniforma militară pentru cea legionară. Arată parcă bătrân şi alb, singur, prizonier al celui de alături, tânăr, cu părul negru, rostindu-şi discursul. Generalul pare înconjurat de cei de jos, bărbaţi cu figuri decise, majoritatea tineri, voinici, în uniforma cunoscută. Mâinile generalului sunt aduse în faţă, ca la o slujbă, într-o inconştientă supunere sau umilinţă, sau poate într-o dorinţă de a fi firesc, om, de a nu sta drepţi. El, un general, având în spate o imensă armată, în mijlocul acestor tineri care se supun unei discipline străine.)

Cei doi, I[on] A[ntonescu] şi H[oria] S[ima], în maşină, părăsind Piaţa „6 Sept[embrie]", spre locul defilării; aceiaşi, cu Radu Mironovici (salutând cu salutul roman-hitlerist), e comand[an]t al *Bunei Vestiri* şi c[oman]d[an]t al demonstraţiei, sosesc în piaţă. Radu Mironovici: nu salută, cizme, pantaloni bufanţi, cămaşă verde, capul descoperit, figură frumoasă şi inexpresivă, ca şi H[oria] S[ima]. Pe margine, legionari în uniforme salută. Defilează naţional-socialiştii, cămăşi brune, svastică, pantaloni bufanţi, cizme, capul gol. Val de legionari: pantaloni largi, cămăşi verzi cu centuri şi diagonale, capul gol, mâinile ridicate. În frunte, un pitic care pare să cânte sau să strige ceva. Piaţa. Un panou cu semnul Legiunii imens, mulţi militari, mulţi din provincie, în bande şi cămăşi albe.{548}

Reînhumarea lui C[orneliu] Z[elea] C[odreanu], Nic[adorilor] şi Dec[emvirilor]

Grup de legionari, cu cruci sinistre pe umeri, înaintea cortegiului şi troiţă de oameni pe Bd. Brătianu. La Casa Verde: sosirea sicrielor, purtate pe umeri. Defilare în faţa lor. Coroană din partea Führerului german. Mari svastici. Prapori enormi de doliu şi rugăciune. Grup amestecat de demonstranţi în Piaţa Palatului (Mihai Viteazul, Carol I). În frunte însă, legionari în uniforme, cămaşă verde cu diagonală, pantaloni largi, capul gol. Se vede şi unul cu figură de ardelean, în izmene largi, albe, cămaşă cu mâneci largi, cu micul şiret verde la butoniera cămăşii, în loc de cravată (şnur). În frunte, un legionar care înaintează ca şi când ar vrea să ia cu asalt ceva, deşi merge normal. Unduirea umerilor sugerează însă o agresivitate abia stăpânită. Capul, mongoloid, cu păr negru, bogat, tuns însă la tâmple, dar cu o meşă coborându-i pe partea

dreaptă a frunţii, stil Hitler sau Horia Sima. În rândul din fruntea manifestanţilor se vede un legionar înalt, cu o claie de păr imensă, expresie stupidă, cântă sau strigă ceva. Ceilalţi şefi ai rândului din faţă par mai simpatici. Mulţimea din spate nu se vede.{549}

*

Predarea

Magazine devastate. Depozite de mărfuri. Grup [de] indivizi cu mâinile sus de tot, de astă dată, domni eleganţi cu pălării, paltoane bune, dar şi muncitori cu şepci şi ţărani cu căciuli. Se vede clar unul cu căciula albă, scund de statură, în pantaloni de război de casă, bocanci… Expresie incertă, pe chipul lui cert de ţăran fălcos. Sunt scoşi şi cu mâinile la spate, un tânăr cu pantofi cu ghetre, haină de piele, pălărie elegantă, dar şi copii şi muncitori şi femei, care se pare că n-aveau legătură cu rebeliunea.

*

25.11.’45. „Sunt o femeie urâtă”, a spus Bette Davis şi pentru această frază câştigă 50 mil[ioane] pe an.

Moda în ’41 este lansată de Hollywood.

25.11.’73

Le ministre allemand des affaires étrangères salue le Conducător de l’État Roumain.

Déc[embre] 1940. M-lles Marie et Jeanne Brătianu, filles de M. et M-me Georges Brătianu, née princesse Sturdza.

M-me Bahy Ghidionesco, née Ghica{550}, M-lle Marianne Bogdan, figură veselă şi inteligentă, coafată sever, cu blană în jurul gâtului, M-me

Prodan, figură plină de viaţă, senină şi odihnitoare, ca un cer senin, S.A.R. l'archiduchesse Ileana, coafată insignifiant, cu braţele goale, perle atârnându-i pe pieptul uşor decoltat, îmbrăcată într-o rochie neagră peste care a pus o ciudată mantilă albă, e veselă şi inexpresivă, plăcută, dar fără atracţie, M-lle Anna Kolda, figură stranie, coafată înalt, bucle negre strânse savant lăsând liberă o frunte mare, uşor redusă la tâmple, cu sprâncene naturale foarte arcuite, ochi negri, încărcaţi de puritatea tinereţii şi misterul de nepătruns al feminităţii, nasul mic, uşor ascuţit, inexpresiv, dar care lasă liberă întreaga expresie a unui chip de o rasă deosebită, ai fi zis amestecată, între o albă europeană şi o japoneză. Gura mică, buze pline, buza de jos mai mică în lăţime, dar mai mare în carnaţia ei de vişină, nu râde şi nici nu surâde, ci se lasă contemplată pentru a nu-i strica bogăţia pe care râsul sau surâsul ar alunga-o. M-me Iyana Durma, interesantă figură de o frumuseţe populară, nefardată, nesulemenită, sprâncene naturale nearanjate, păr frumos, bine stăpânit, nasul şi gura mari, dar armonioase, ca la statui… M-me Victoria de Casa Rojas, figură blondă de spanioloaică (le comte de Casa Rojas este trimisul extr[aordinar] şi pl[enipotenţiar] al Spaniei în Buc[ureşti]). M-me Nina Bova Scoppa, M-me Titi Vasiliu-Bolnavu, M-lle Zizica Negropontes, fille de M. et M-me Georges Negropontes, née Scanavy, foarte interesantă figură de frumoasă liceană, chip prelung, cu părul lins în faţă şi strâns într-un coc abia vizibil la ceafă, ceea ce dă trăsăturilor ei, atât de tinereşti, farmecul maturităţii feminine. Are fruntea înaltă, dar parcă adusă de la creştet spre în faţă (pieptănătura linsă atenuând această înălţime), sprâncenele aproape de ochi, nearcuite, ca două linii drepte, nasul, de la rădăcină la gură, lung şi frumos, între nas şi buza superioară, de asemeni dreaptă, fără nicio arcuire, spaţiul este mare, ceea ce dă figurii o francheţe

cuceritoare. Numai buza de jos, plină şi de astă dată bogat arcuită, aminteşte că tânăra nu mai are şaisprezece ani, ci douăzeci. E îmbrăcată simplu, cu o bluză albă cu mâneca scurtă şi stă cuminte lângă o perdea din salon, de care se ţine cu o mână, gest de timiditate sau de atenţie încordată, când uităm ce ne fac mâinile şi în ce poziţie ne e corpul. M-lle Boxshall, fille de M. et M-me Boxshall, née princesse Stirbey, M-lle Helene Prodan, fille du procureur à la Cour de Cassation et de M-me née Cratunesco{551}, M-lle Ileana Cratunescu, fată bună, rău îmbrăcată, expresie de sinceritate pe chip, singura bogăţie, M-me Squartini, femme du consul général d'Italie à Constanza{552}, splendidă femeie pisică, M-lle Marianne Bogdan, fille du conseiller à la Cour d'Appel, fiancée avec le prince Alexandre Sturdza{553}, figură frumoasă de chinezoaică, cu ovalul rotund şi un strălucitor râs cu toată gura pe figura ei atât de tânără, M-me Galuction-Tuculesco, M-lle Lucretzia Racovitză, fată urâtă, neagră, făcută parcă de o servitoare cu un ţigan rob de la curte, nasul borcănat, gura frumoasă, dar care se pierde pe un chip în care urâţenia, ca şi frumuseţea sunt un suflu inexplicabil, ochii la fel, frumoşi, dar umbriţi de o frunte mică ameninţată să fie acoperită de părul negru şi des al capului prea bogat… M-me Sanda Negropontes, née Tataresco, M-me Jean Botez-Donici, figură senină şi concentrată de intelectuală, îmbrăcată foarte îndrăzneţ cu umerii aproape goi, într-o rochie de voal negru, ca de doliu, în acei ani în care prezenţa spitalelor gemând de răniţi impunea sobrietate modei, M-me Ivonne Stolojan et sa fille, Sanda Stolojan, née Zamfiresco, et voilà M-lle Droaga et le sous-lieutenant Dinu{554}, foarte încântaţi, nu ca tine, că sunt primiţi în înalta societate, et encore les voilà, M. Florin Foişoreanu, président à la Cour dappel (le parrain), le capitaine şi M-me Smeu{555},

M-me Stela Rădulescu, supranumită mama veselă, treizeci de ani, arată de 25, are trei copii care au întinerit-o, figură extrem de atrăgătoare, părul cu cărare tăiat la spate, taior sobru, dar chipul ca o lună care ar străluci în plină zi, Mariella Lotti, minunat chip de madonă modernă, cu sprâncenele trase ca un fir subţire, ochii puri cu gene făcute, gura sfântă dată cu ruj, capul îmbrobodit cu o ceva alb… M-me Lya Marinescu, umeri goi, păr bogat, în cârlionţi, pe ceafă, chip adorabil, M-me Marie Bondar, M-me arhitect Dimitriu, M-me Dolly Steriopol, Manola, Anina, Hagi Pândele, Dina Cocea, Tantzi Cocea, M-lle Anca Marie Câmpeanu, de o cuceritoare gravitate, M-me Papazian, M-lle Monique Lovinesco („Mergem la o nuntă, dragă! Suntem invitaţi, adică eu sunt invitată, dar mireasa mi-e prietenă, te-a invitat şi pe tine.” „Cine e?” „Nişte oameni mai bogaţi. Tatăl lui e foarte, foarte, foarte bogat şi încă ceva pe deasupra.”) M-me Alice Constantinesco, figură cu expresie frapantă de fericire naturală, nemotivată, pe chipul ei care e iluminat de un surâs total. Căsătoria prinţesei Ileana Ghica şi a prinţului Niculae Sturdza. Prinţul cam bătrân, prinţesa cam urâtă, cu nasul mare

— Şi voalul ca un turban turcesc pe cap nu-l poate ascunde. D-na şi d. Brătianu au fost naşi. În biserica Amzei. M-me Blanche Borell, carnaţie fermecătoare, păr ondulat ca într-un vis, M-lle Emilia Kozakievici, extraordinară bogăţie de expresie, femeie vampă, pe chipul căreia s-a aşternut suflul de gheaţă al frumuseţii, înnobilând-o. Dorothee Christesco, M-me Polizu Micasuneşti, M-me Bizi Diamandi, M-me Marie Carp, M-lle

Liviu Ciulley… M-lle Pomponin, M-me Boniver, M-me Rosetti, născută Lahovary…[556]

*

Noiembrie ’42

Când va fi bombardat New York-ul? Bombardarea N [ew] Y [orkului] nu este un lucru imposibil pentru aviaţia Reichului. Trebuie să se ştie că Germania posedă de pe acum un avion de bombardament a cărui rază de acţiune e de 7.000 km. Este vorba de Heinkel 117, capabil să transporte o încărcătură de 8 tone de bombe şi să revină la bază fără escală. Poate să opereze şi în picaj. S-a dat alarma aeriană. Au murit 75 de oameni, victime ale întunericului şi ale circulaţiei, victime anticipate ale bombardamentelor.

*

Ian[uarie] ’42

În zadarnicele lor atacuri, bolşevicii au suferit noi pierderi grele. Pe frontul [de] Est, unele din străpungerile efectuate de inamic au fost gâtuite, iar în alte părţi inamicul a fost izgonit prin contraatacuri… Generalul Iarnă şi generalul Aşteaptă (american), Sfântul Aşteaptă. (P[amfil] Ş[eicaru] – şi generalul Noroi). Inamicul comite acum una din cele mai mari greşeli ale sale, aruncând neîncetat în luptă toate forţele de care dispune… Risipa pe care sovietele o fac cu trupele siberiene şi caucaziene întrece orice închipuire… Maşina de război sovietică care vrea să se ia la întrecere cu crivăţul îngrozitor de răsărit. Iată că acum o numiţi maşină de război. Până mai ieri o numeaţi „hoardă”[557].

*

Aug[ust] ’43

Sovieticii au suferit pierderi enorme, în oameni şi material. Nemţii s-au retras pe poziţii dinainte stabilite. Planurile strategice de vară ale ofensivei

sovietice au dat greş. Divizii bolşevice încercuite şi nimicite. Sute de avioane şi de tancuri distruse. Toate încercările sovietice de străpungere spulberate. În schimb, toate contraatacurile germane au fost încununate de succes, succese defensive germane. Se aşteaptă teribila lovitură de ripostă. Unde şi când? Rezistenţă sălbatică, fără a ţine seama de pierderi în oameni. Ca şi când ar fi zis: de ce nu ţineţi seama de pierderile voastre în oameni, materiale şi să vă predaţi? Ce e cu rezistenţa asta a voastră fără sens? Trupele germane tot vor învinge şi atunci ce rost au toate acestea?

Încercările bolşevicilor de a străpunge frontul german n-au obţinut nici cel mai mic succes. În mijlocul frontului de răsărit mişcarea de desprindere germană, pentru a scurta frontul, continuă. E vorba de o operaţiune mobilă, pregătită cu săptămâni înainte şi executată conform unui plan stabilit şi care nu e direct influenţată de inamic. (Nu, au venit cocorii şi le-au spus să se scurteze.) Sovieticii au suferit pierderi enorme, ce nu s-au putut calcula încă. Dar, şi când se vor calcula, sovieticii se vor îngrozi şi vor ridica mâinile.[558]

*

1942

Anul marilor victorii germane şi române.

Bătălia de nimicire de la sud de Harkow.

Cred în 1943 de P[amfil] Ş[eicaru] („Şi nu mă înşel!”)

(Comparaţie cu dezastrul din 1917)

„Într-un singur an, 1918, câte prăbuşiri şi câte înălţări. Se compară?”[559]

*

Scampolo cu Lilia Silvi şi Amedeo Nazzari.

*

P[amfil] Ş[eicaru] „Dacă Rusia Sovietică ar fi învingătoare, poporul român ar fi smuls din Dacia, cine ştie prin ce văgăuni ale Caucazului sau în ce fund de Siberie am fi transplantaţi. Nu ne sunt îngăduite iluziile. Ori Rusia va fi la pământ, ori noi suntem şterşi de pe pământul dacic (Luaţi seama!).”

Ianuarie [1943]

Între Caucaz şi Don, la Stalingrad şi în regiunea Donului continuă luptele grele. Sovieticii, care atacă cu înverşunare, au fost respinşi peste tot. Peste tot, să nu se creadă că cine ştie pe unde ar fi reuşit în atacurile lor…

*

Viviane Romance (O femeie în noapte)

*

Desigur că va veni un timp când rezistenţa lor va fi copleşită (Stalingrad). Aceşti eroi şi-au făcut însă sfânta lor datorie până la urmă. Asalturile disperate ale sovieticilor la Stalingrad, dărâmate.

Spiritul creat de epopeea de la Stalingrad, care a intrat în istorie. Atacul stepei asupra continentului european, cu o furie ce depăşeşte orice închipuire omenească.

Puternice grupuri de luptă sovietice, nimicite între Doneţ şi Nipru (şi înlăuntru lasă textul să spună adevărul). Potenţialul de război sovietic scade… Da, în curând vom învinge.{560}

P[amfii] Ş[eicaru] – *Flecarii solemni.* 1943 martie{561}

Războiul total.

De la 5 Iulie şi până astăzi (1 Sept[embrie] ’43), armatele sovietice au obţinut câteva succese tactice, dar n-au reuşit să străpungă frontul german, care a rămas articulat pe toată lungimea sa. În cursul luptelor, f[rontul] german, tocmai spre a frâna ofensiva sovietică şi a evita străpungerile, aplică metodele defensivei elastice, între care şi rectificările liniei sale de apărare pentru scurtarea ei în anumite secţiuni… Astfel, a fost evacuat oraşul Taganrog de pe coasta mării de Azur, după ce au distrus toate instalaţiile militare.

Sovieticii (?! Nu bolşevicii?) n-au reuşit cu toată superioritatea lor numerică să disloce frontul german. (De la cartierul general al Führerului, înaltul comandament al forţelor armate germane comunică: „Taganrogul, cu desăvârşire distrus, a fost evacuat metodic.”{562})

*

Enache Băjenaru{563}

Încercuirea unor grupuri de forţe sovietice.{564}

D. Memencioglu (şi Saracoglu) – de făcut o dare de seamă asupra situaţiei externe.

3 Sept[embrie] – 10 Sept[embrie]. Berlinul consideră gestul Italiei ca o trădare (capitulare în faţa americanilor).{565}

Tragedia Italiei (P[amfil] Ş[eicaru]){566}

„Germanii au ocupat Roma. Italia fascistă respinge capitularea şi cere continuarea războiului. Napoleon a spus că pentru a duce un război se cere trei părţi moral şi o parte numai material.”{567}

*

Inima veşnic tânără. Femeia şi păcatul.[{568}]

*

Mussolini, eliberat, va salva Italia. Aliaţii au pierdut partida în Italia.[{569}]

Încercările sovietice de străpungere la vest de Nipru au fost zăvorâte, oraşul cutare a fost evacuat. Temrink (sau Taganrog etc.).

O Rusie victorioasă ne va face autopsia.

Mari succese defensive germane pe toate fronturile. Violente lupte între Dniepropetrovsk şi Cremenciug.[{570}]

P[amfil] Ş[eicaru] încearcă să se facă auzit: aliaţii să nu permită Rusiei expansiunea în Europa. Dar…

*

Viviane Romance, *Venera oarbă*.

*

Starea de spirit a ziaristului se schimbă treptat, el începe să înţeleagă că nu zadarnic aliaţii se întâlnesc şi pun la cale soarta lumii după război; consideră deci că se va câştiga acest război. Şi el începe să le pună întrebări: veţi câştiga cu cine? Cu Rusia sovietică, bineînţeles. Dar această pace va fi nu o pace a Angliei şi Americii, nu va fi deci o pax americana, ci o pax sovietica, cu bolşevizarea Europei şi cu nimicirea statelor mici din vecinătatea ei, pentru a ajunge la Adriatica. Rămâne deci în comportarea lui o constantă: teama de Rusia, a cărei apropiere zilnică de graniţele noastre îl face atent la ecoul acestei apropieri în cuvântările şi luările de poziţie ale Angliei şi Americii, care îndeamnă lumea să nu se sperie de Stalin (popoarele mici). Cel care a trăit însă umilitorul ultimatum din iulie 1940 ştie mai multe,

vede mai bine, fiindcă e în cauză şi nu departe, undeva peste ocean… De aici exasperarea sa… De aici speranţele nebune, care nu sunt încă pe deplin spulberate, într-o victorie germană sau măcar o prezenţă germană neînvingătoare, dar nici învinsă la masa tratativelor.{571}

*

1944

1 Ian[uarie]

„Armata va rămâne prima podoabă a Statului Român.” Mihai I{572}

„Prin moarte la datorie” (M[areşalul] A[ntonescu]). Ordin de zi către oştire.{573}

*

„Select”: *Un cântec pentru tine* cu Tino Rossi. {574}

*

Generalul Iarnă, generalul Noroi, generalul Foamete.{575}

Hitler: „Ora represaliilor va sosi… Lupta va fi purtată cu cel mai mare fanatism, până la ultimele consecinţe. Anul 1944 va fi anul pieirii acestei coaliţii. Viaţa noastră de jertfa, străduinţa noastră nu îi sunt necunoscute lui D-zeu. Am ţinut departe de graniţele noastre şi de centrul continentului european şi în acest an, masele inamice… Ora marilor surprize n-a sosit…”{576}

C. N… Vasiliu Bolnavu a murit, mare făcător de bine… Pornise pe drumul anevoios al ocrotirii aproapelui. În sectorul Kirovograd, sovieticii au fost aruncaţi înapoi prin contraatacuri.{577}

Ofensiva politică a Rusiei contra anglo-americanilor.

*

„Femina” – Charles Boyer: *Veninul*

*

5 aprilie. P[amfil] Ş[eicaru] priveşte harta şi plânge. Moldovenii în pribegie. Trupele ruseşti la Prut… Declaraţia lui Molotov: mimetismul politic se desfăşoară oportun în orice împrejurare, pentru a asigura o cât mai mare scădere (anesteziere) a instinctului de conservare la adversar.{578}

P[amfil] Ş[eicaru]: „Căutăm puncte de reazim pentru răvăşitele noastre certitudini.” Aprilie ’44

„Vom apăra pământul sfânt al patriei.”{579}

Geneva (Rador) (D.N.B.) (Havas).

Mareşalul Antonescu va apăra Moldova.{580}

1 Mai ’44

P[amfil] Ş[eicaru] – Crede că e posibil un armistiţiu. Mai crede într-o „mare furtună”. Nu. E vorba de debarcarea invaziei anglo-americane.{581}

Subsecretarul de stat american Edward Stettinus a sosit duminică, după încheierea conferinţelor de la Londra, în Africa de Nord, unde va continua convorbirile sale cu ministrul St[atelor] U[nite]. Averrel Hariman şi Robert Murphy, consilier politic american la cartierul general aliat pentru Mediterana.{582}

Speculaţii că Statele Unite la început au vrut să fie neutre, dar că pe urmă au promis ajutor Finlandei, după aceea s-au angajat într-un război împotriva Finlandei, că interesele S.U.A. sunt în pacific, ca şi ale Angliei, care a înregistrat cea mai mare catastrofa din istoria sa prin căderea poziţiei-

cheie de la Singapore şi prin lăsarea Australiei şi Noii Zeelande, dominioanele sale, sub protecţia S.U.A. şi care poate să ducă la dezagregarea sistemului cunoscut sub numele de Commonwealth.

*

„Colţul refugiaţilor". Cine ştie ceva despre cutare; îşi caută soţia şi copiii etc.

*

„Invazia este iminentă"[583] – De la corespondentul din Berlin. Agenţia Reuter transmite.

*

P[amfil] Ş[eicaru] numeşte acum ţările „aliate" ţări de opinie şi duce grija lui Churchill, că ce-o să facă în faţa alegătorilor (şi Roosevelt la fel) cu o invazie neizbutită. Că, adică, o să fie daţi jos şi războiul se va prelungi. Iluzie smintită…[584]

Atacurile neîncetate ale trupelor sovietice la nord de Iaşi sunt oprite. Atacurile asupra Târgului-Frumos.

P[amfil] Ş[eicaru] „Din iubire ne incendiază".[585]

1 Mai. Stoparea ofensivei sovietice prin epuizare de forţe.

*

O cămaşă nouă, lei 2.000.
Cizme 1.500, ciorapi 200 etc.
30 lei o bere.

*

P[amfil] Şjeicaru]: „Început de actualizare a erorilor politice engleze, faţă de superioritatea activă a politicii ruseşti. Ruşii nu bombardează Iaşiul, care are multe biserici, ca să-şi câştige simpatia locuitorilor (pe care vor să-i domine), unde nădăjduiesc să-şi poată exercita influenţa (în timp ce americanii ne bombardează în mod stupid cartierele muncitoreşti). D. Churchill, d. Roosevelt sunt temperamente impulsive, Stalin este misterios ca Asia."{586}

6 Iunie [1944]. Invazia, căderea Romei.

P[amfil] Ş[eicaru]: „Că de ce nu s-a făcut această descoperire (că Franţa rămâne aliata N[aţiunilor] Unite şi nu a fost niciodată inamicul nostru beligerant). De ce nu s-a făcut această descoperire cu prilejul conferinţei de la Québec, de la Casablanca, de la Cairo, de la Moscova şi de la Teheran? Fiindcă acum au debarcat pe pământul ei. Franţa este la mare preţ."{587}

„Germania azvârle în luptă prima armă secretă"{588}

„V.l Câinii iadului asupra Londrei"

„Guvernul englez a ordonat evacuarea Londrei"{589}

*

Enigma marii piramide dezlegată de un român: d. prof[esor] V. Moisescu

*

P[amfil] Ş[eicaru]: „Anemia Occidentului şi colosul rusesc"{590}

20 Iulie [1944]

Atentat asupra lui Hitler.[591]

Berlin (Rador), agenţia D.N.B. şi agenţia germană Transocean.

24 August [1944]

Cade Iaşiul.

*

Te voi iubi mereu: Alida Vali

*

„Proclamaţia către ţară a M[aiestăţii] S[ale] R[egele]”

„Nu este decât o singură cale pentru salvarea ţării de la o catastrofă totală: ieşirea noastră din alianţa cu puterile Axei şi imediata încetare a războiului cu Naţiunile Unite.

România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi St[atele] U[nite]. Priviţi pe soldaţii acestor armate cu încredere… Naţiunile Unite au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena prin care T[ransilvania] ne-a fost răpită.”[592]

Lucreţiu P[ătrăşcanu]: „Amnistie” înseamnă uitare. Dar noi nu vom uita…

Duminică, 27 Aug[ust] [1944]

Începând de joi dim[ineaţă], Capitala este bombardată de germani.[593]

29 [august 1944]

Ruşii la porţile Buc[ureştiului] (august).[594]

Schimbarea la faţa a d. Gh. Brătianu – Jos masca, domnule hitlerist Gh. B.(rătianu) şi trage consecinţele (ca baronul von Killinger).”{595}

D. Atanasiu – sabotează{596} *Uneltele lui Hitler la Bragadiru*{597} *„Iar ne întâlnim”... de Miron C[onstantinescu]*{598}

(Col[onelul] Stăvrică, cenzor militar){599}

(„Afară cu hitleriştii de la Cenzură”){600}

„Şi acum, eliberaţi din închisorile şi lagărele unde am fost încătuşaţi, iar ne întâlnim cu d-ta, ne lovim de d-ta când exprimăm în *Scânteia* aspiraţiile poporului: «Vrei să ne bagi iar căluşi în gură.» Nu mai suntem în 6 Feb[ruarie] 1941, când, ca procuror în procesul comuniştilor din Galaţi, ai cerut maximum de pedeapsă pentru mine şi tovarăşii mei. Am executat ani grei de temniţă… Şi acum, viitorul. Dreptatea.”{601}

„Până când?”: „De ce nu este încă arestat Titus-Dragoş? Printre slugile jefuitoare ale fostului regim fascist se află şi d. TitusDragoş, autorul nenumăratelor fărădelegi ceneriste.” (Centru Naţional de Românizare){602}

„Democratizarea ţării”{603}

„Proiect de Platformă a F[rontului] N[aţional] D[emocratic]”{604}

„Ce mai aşteaptă hitleriştii şi legionarii de la Astra Română”{605}

11 Oct[ombrie] ’44

La Anef. „Jos guvernul.” „Să plece guvernul.” 100.000 manifestanţi.{606}

Hitleristul Aldea ordonă armatei să tragă în popor.

„Au ieşit lupii din vizuini. Urletul lupilor se aude departe, pentru că Aldea le-a deschis vizuinile.”{607}

19 Oct[ombrie] [1944]

Cei doi miniştri de stat din F[rontul] N[aţional] Democratic], Pătrăşcanu şi C. T. Petrescu, îşi dau demisia.{608}

Drepturi pentru legionari?{609} Radio Donau.

Un nou guvern: ţărăniştii şi liberalii refuză.

Ehrenburg. „La graniţa Germaniei n-am ajuns singur. Au ajuns şi umbrele celor morţi la graniţa Germaniei. Cine bate la porţile Prusiei? Asasinaţii etc. Vai de Germania” (21 Oct[ombrie])

*

Filme

„Scala”: S-au întâlnit la Moscova.

„Regal”: Epopeea Stalingradului şi Jurnal.

„Femina”: Sânge pentru sânge.

„Casandra”: Răzbunătorii poporului.

„Alcazar”: Ucraina în flăcări.{610}

*

Zbirul de la „Universul”. Teroarea de la şantierul Rudeni. Hitleriştii de la „Dorobanţul”. Sabotajul de la industria iutei. Cozi de topor.{611}

*

500 lei kg carne, sept[embrie] ’44.

Mărgineanca, iadul muncitorilor.{612}

„Bulgaria vrea să spele, prin propriul ei sânge, pata ce i s-a făcut pe frunte”, a declarat M[inisterul] Njaţional] de Ex[terne] bulgar de la Moscova.

Jos Masca! Afara cu…{613}

Ana Pauker: „Prieteni, tovarăşi. Primul gest făcut de România faţă de U[niunea] Sovietică a fost primul gest nu numai de nenorocire pentru

România, dar primul gest de perfidie din întreaga lume. Prima ţară care şi-a trimis armatele să calce pământul sovietic (adică Basarabia!?!) a fost România (în 1918)”{614}

„Putregaiul hitlerist de la fabrica de săpun Stela.”

„Să smulgem colţii veninoşi ai reacţiunii.{615} *Viespar legionar.”*

„Ministrul de interne Niculae Penescu să fie demis. Niculae Penescu să fie arestat.”{616}

4 Dec[embrie] [1944] Guvern Rădescu{617}

Scânteia, vineri, 2 Martie.

Tată, m-am gândit îndelung până să-ţi scriu aceste rânduri. Ai zis că mă împuşti cu mâna ta, după ce am vorbit la întrunirea tineretului în Aula Academiei Comerciale, că mă consideri un criminal… Căci în primul rând sunt fiul ţării, apoi al tău.

Nicolae [Rădescu]{618}

1 *Aprilie ’45. „Noua lege a epuraţiei.*

„Sute de poliţişti criminali, conducători criminali şi hitlerişti, arestaţi de Siguranţa Generală.”{619} „Un feroce criminal de război arestat la Bacău, fost c[oman]d[an]t al biroului pentru evrei, a ucis, jefuit şi deportat. A fost arest[at] pe când încerca să fugă. El a tras cu revolverul în urmăritorii săi. Asupra lui s-au găsit două grenade. A fost executat la poliţie de peste 3.000 de locuitori indignaţi.”{620} „Generalii Macici şi Trestioreanu asasinau populaţia sovietică. Datu Gheorghe sugruma cu propriile mâini victimele sale. Mari crime ale lui Murgescu şi Calotescu ies la iveală.”

Confruntarea între călăi şi victime: „Aţi intrat sănătoşi şi veţi ieşi în cârji.”

Criminali de război
(Cu fotografii)

urmăriţi pentru participarea la asasinarea studentului Dan Lazarovici. Persoanele care cunosc etc.

„Lui Murgescu să i se dea zilnic mazăre furajeră”, au cerut paraliticii de la Vapniarka. „Du-te în pizda mă-tii de jidan.”

Masacre, violuri, furturi.

Câini dresaţi anume sfâşiau oamenii.{621}

Ferocele criminal Florin Ghineraru are 22 ani.

Primul lot de criminali de război
în faţa tribunalului poporului

Ac[uzatori] public [i]: Bunaciu şi Săracu. General: Macici Nic[olae], Trestioreanu C-tin, Niculescu Mihail (jandarmi), Ionescu Radu (căp[itan]), Trepăduş Grigore, înv[ăţător] Murgescu Ion (l[ocotenent]-col[onel] rezervă etc.). {622}

Un mare bogătaş din capitală îşi împarte averea trecătorilor (el s-a decis să aplice pe teren noua concepţie financiară a lui Iancovescu în formidabila comedie *Banii nu fac nici doua parale,* care se joacă la teatrul „Savoy” în fiecare seară la 8,30 şi în matineuri sâmbătă şi duminică ora 4).

22 Iunie ’41

Decret de mobilizare a armatei

„Noi înţelegem sensul războiului pentru că am cunoscut umilinţele pasivităţii”.

23 Iunie [1941]

Trupele române şi germane lupta azi pe pământul moldovenesc pentru civilizaţia europeană[623]

„Români

În faţa Dumnezeului strămoşilor noştri, în faţa istoriei şi a veşniciei româneşti, mi-am luat azi răspunderea de a smulge prin onoare dreaptă ceea ce ne-a fost cotropit prin silnică umilire şi trădare, să pornesc lupta sfântă de redobândire a drepturilor neamului… Raclele strămoşilor, crucile martirilor… etc.

Români

Vă chem la luptă. Războiul sfânt a început… Ostaşi, vă ordon, treceţi Prutul”

22 Iunie’41”[624]

29 Iunie [1941]

Dezastrul armatei bolşevice.
Formidabilele victorii ale armatei germane în Est.[625]

2 Iulie [1941]

500 iudeo-comunişti executaţi la Iaşi pentru că au tras asupra soldaţilor germani şi români.

6 Iulie [1941]

300.000 prizonieri capturaţi de armata germană.

16 Iulie ’41

Reg[ulamentul] asupra d[ecretului] lege relativ la statutul militar al evreilor

„Definirea evreilor

Evreii nu au dreptul la serv[iciul] militar.

Evreii sunt în înţelesul legii:

a) cei de religie mozaică;

b) cei născuţi din părinţi de religie moz[aică];

e) creştinii născuţi din părinţi de religie mozaică nebotezaţi, adică copii care au primit taina botezului, dar se trag din părinţi de religiune mozaică, nebotezaţi, precum şi copii creştini, când numai unul din părinţi este evreu botezat, iar celălalt nu este botezat;

d) creştinii născuţi din mamă creştină şi tată de religiune mozaică, adică copii creştini, a căror mamă este creştină, dar tatăl este de religiune mozaică;

e) copiii naturali ai mamei de religiune mozaică, indiferent dacă au fost sau nu botezaţi;

f) cei care au părăsit religiunea mozaică, declarându-se atei. (Spinoza ar fi fost socotit bun de gazat. M[arin] P[reda])

Sunt de asemenea socotiţi evrei acei care făceau parte din comunităţile religioase evreieşti la data de 9.VI 11/40.

Art. 3 Adopţiunea nu are urmări asupra situaţiei juridice de evreu a copilului adoptat. Pentru stabilirea filiaţiunii copilului adoptat, se va ţine seama de părinţii acestuia.

Art. 4 Copilul legitimat prin căsătorie este socotit a avea religiunea ce anterior legitimării o avea.

Art. 5 Simpla declaraţie de trecere la religia creştină, făcută în faţa of[iciului] de stare civilă şi înscrierea ei în registrele stării civile nu schimbă calitatea de evreu, dacă nu se face dovada că a fost urmată de taina botezului.

Art. 6 Sunt creştini:

a) copiii creştini născuţi din părinţi de religie mozaică botezaţi;

b) copiii creştini, din mamă mozaică, dar tată creştin pur sânge;

e) copiii naturali, creştini, din evreică botezată.

Art. 7 Botezarea după 9 Aug[ust] ’40 nu este valabilă. Cei aflaţi în asemenea poziţie sunt excluşi de la pregătirea militară şi premilitară.

Recensământul evreilor

D[in] p[unct] d[e] v[edere] militar, evreii sunt trecuţi în tabele separate. Ei sunt obligaţi să se prezinte totuşi la recrutare.

Obligaţiunile evreilor (militare)

1) în schimbul serviciului milit[ar], evreii vor plăti taxe sau vor preta munci de interes obştesc ([de] la 18 ani până la 50 ani), indiferent dacă înainte au satisfăcut serviciul militar sau au fost ofiţeri.

Evreii clasaţi improprii sau reformaţi vor plăti taxele, dar nu vor fi chemaţi la munci. Numai M[arele] St[at] M[ajor] îi poate chema sau repartiza. Durata variază de la 2-6 luni pe an. În caz de război, durata e nelimitată. Specialiştii vor fi plătiţi (ingineri, arhitecţi etc). Ceilalţi: întreţinere, hrană şi solda de trupă. Vor fi în civil, în brasardă galbenă, cu numele cercului de recrutare. Se exceptează specialiştii, care vor purta uniforma veche a gradelor lor. Local, vor putea lua masa şi dormi în familie… Dacă e absolut necesar, evreii pot fi mobilizaţi cu ordine normale, cu toate drepturile pe CFR.{626}

18 Iulie [1941]

Evacuarea Kievului şi Leningradului.

O revoltă generală a izbucnit în Ucraina. Amănuntele lipsesc.{627}

19 Iulie [1941]

Trupele germano-române au trecut Nistrul.

Chişinăul, Odorheiul, Soroca şi Hotinul dezrobite[{628}]

20 Iulie [1941]

Pe roşu, galben şi albastru şi pe portretul gen[eralului] A[ntonescu]. *Proclamaţia G[eneralului] A[ntonescu], Basarabeni, bucovineni etc*.[{629}]

24 Iulie [1941]

Un mare bombardier bolşevic doborât de A[rmata) R[omână], expus în parcul Carol.

25 Iulie [1941]

Moartea: „Crezi tu, Stalin, că eu o să-ţi pot înfăptui planul tău în numai 5 ani.”[{630}]

27 Iulie [1941]

Întreaga Basarabie dezrobită. Trupele germano-române au înaintat adânc dincolo de Nistru. Lupta pentru salvarea credinţei, pentru ordine şi civilizaţie continuă[{631}] (Va fi întrebat G[eneralul] I[on] A[ntonescu] în 1946: „De ce nu te-ai oprit la Nistru?” Răspuns: „Un general nu se opreşte până nu câştigă bătălia sau o pierde.”

28 Iulie [1941]

Ticăloasa tinereţea lui Stalin (zis Sosso, zis Koba). (Tammersfors-Finlanda 1905)[{632}]

*

„Scala”, „Trianon” – Bestiile roşii. Sânge şi groază din apocalipsul bolşevic – Fernandel[{633}]

*

Statele Unite furnizează Sovietelor făgăduinţe. Cine a înlocuit pe Dumnezeu în Rusia Sovietică? (O maimuţă păroasă cu chipul lui Stalin)[634].

23 August [1941]

După Neapole sub sărutul focului cu Tino Rossi şi Viviane Romance.

Jurnal românesc cu războiul sfânt.[635]

25 August [1941]

Gen[eralul] Ion Antonescu, Mareşal al României.[636]

.

27Aug[ust] [1941]

Lista nr. 8-9 de grade inferioare (trupe) morţi pentru patrie:

Aciubotăriţei, Platon Ion, Adam Gheorghe, Dilibov Mihai, Bocăneală Vasile, Bălţică Florea, Donose Emil, Faraonu Anton, Coşciug Dionisie, Floca Dumitru, Ileana Stelian, Gândac Gheorghe, Aolăriţei Ion, Apetroaie, Fetica Teodor, Martiru Gh., Cantoriţa C-tin, Săpălucă Dumitru, Arcipaşcu, Coliba Gh., Moşneagu Nie, Casandra Ion etc.[637].

Trenurile de răniţi, ducând trupe, aducând civili, nemţi, evrei…

Pl[u]t[onier] Marius Dumitrescu, şeful promoţiei 1941[638], *Consiliul de Patronaj al operelor sociale.*

Românizarea proprietăţii şi vieţii economice.[639]

Lista nr. 10

Roşioru Fănică, Baman Tănase, Jegu Gh., Brutaru Arghir, Sgaia Gh., Tudorancea Eugen (omisiuni sau treceri greşite).

Nr. 11. Ciuşe Alex, Ţigău Ion, Păpăluţă Ion, Poşircă Radu, Coleaşă D-tru, Stareţu C-tin, Piţigoi C-tin, Verişanu Vasile, Doniţă Caloian, Dudău D-tru, Tutu Vasile, Plăcintă Eustaţiu, Ciocată Gh.{640}

Dl. Şeicaru, unul din îndrumătorii opiniei publice româneşti la Paris.{641}

Vecinul meu Leibovici

„I-a luat moşia, maşina, aparatul de radio, prăvălia şi va circula cu stea galbenă. Cămătar fără milă şi fără ruşine, a speculat asupra stambei, amanetând bijuterii şterpelite de acasă de feciorii de bani gata. Dar n-o duce aşa de greu. Sunt mijloace de a te înţelege până şi cu infernul (ceea ce Dante nu ştia). Nu duce lipsă de nimic. Nu mai are radio – şi-a cumpărat gramofon, bicicletă în loc de maşină, a închis magazinul, dar vinde pe sub mână, a pierdut ferma de la Snagov, i-au rămas banii. Lucrează pe dedesubt şi nu şi-a pierdut drăceasca lui putere. Primeşte lăzi, pachete, butelii… Zahăr, hălci de osânză, untdelemn, toate bunătăţile posibile. Clondire cu vinaţuri fr[anţuzeşti], mormane de mătăsuri, muşchi pentru fripturile familiei şi pentru dogul danez… Mie îmi rămâne bucuria obştească de a fi redobândit Basarabia şi mă hrănesc cu voluptatea de a vedea biruind principiile naţionaliste. Nu l-am denunţat pe Leibovici. N-am reabilitat prerogativele rasei? Nu destul?”{642}

Jidovii, sfătuitorii şi informatorii siniştrilor agenţi ai NKVD.

Lista 12: Streaşină Gh., Păvăl Ion, Dănănoiu Gh. (Dandana, Bujeniţă, Fanuca, Vurtejanu, Vătămanu, Vlădoiu, Oţelea, Burlă Simion, Misir,

Hurdubaie, Lupuşor Gh., Huliac, Dabija. — Femei: Melita, Elisabeta, Cărbune Elena, Gabriela, Victoria, Veronica, Eugenia, Veturia, Olga, Sofia, Lucia, Cecilia, Zenobia, Anastasia, Teodora, Domnica, Raina (Sâmbotin), Gorgoi Maria, Chilu, Condurăţeanu, Alois, Tărăbuţă Ion, Pârvu.{643}

20 Noiembrie ’41

P[amfil] Ş[eicaru] – *Consecinţele înfrângerii sovietice.* „Ultimul aliat al Angliei pe continent nu mai există. Înfrângerea militară a sovietelor e un fapt. Germania a salvat Europa de o jelanie veşnică (avertismentul lui Ribbentrop şi Goebbels dat lui Roosevelt). (Goebels: râs smintit pe figură, de nebun.) Simţi totdeauna nevoia de a te spăla pe mâini când eşti ţinut să te ocupi cu metodele de intervenţionism ale Statelor Unite. Nici aici nu se mănâncă lucrurile atât de calde cum se prepară. Ştim ce poate St[atele] Unite. Nu mai mult decât noi. Dacă noi nu le putem ataca, nici ele nu pot ajuta Anglia.”{644}

1 Dec[embrie] ’41

La porţile Moscovei (P[amfil] Ş[eicaru]).

„Se găsesc în luptă cu o armată care nu se odihneşte, nu vrea să-şi aleagă un cartier de iarnă, ci continuă să-i urmărească neînduplecată ca destinul. Catastrofa finală se apropie cu paşi repezi.”{645}

Ajutorul de iarnă{646}

13 Dec[embrie] ’4l

Germania şi Italia au declarat Război St[atelor] Unite.

29 Dec[embrie] [1941]

Lupte defensive în Est.

1945

Mai. Eliberarea din lagăr a unor arestaţi înainte de 6 Martie.

Arestaţi de gen[eralul] Aldea sub acuzaţia de legionarism.

Victorie

Decret lege pentru înfiinţarea economatelor.

„Ghineraru Florin, pl[u]t[onier] de jandarmi, 22 ani, trăgea oamenii de picioare cu motocicleta.”{647}

16 Mai. „La Tribunalul poporului s-a deschis primul proces al criminalilor de război. Ghineraru a împuşcat un evreu din Berşad pe care l-a urmărit până la pretură fugind după el cu pistolul în mână… Călcau cu bocancii numai în sânge şi creieri… Se întorceau fără un picior, fără o mână, fără un ochi… Sunt aduşi în sală paraliticii de la Vapniarka.

Normativele. Să scrii un normativ. Ei au orbit (după ce au orbit ei înşişi) o întreagă masă de oameni şi au semănat sămânţa urii, a cruzimii, a criminalităţii şi a nebuniei.”{648}

(Ziariştii fascişti P.S.R.D.)

Primul ziar al lui Şeicaru. O revistă „Hiena”.{649} Au atacat democraţia.

P.N.P. Partidul Naţ[ional] Popular

Mitiţă Constantinescu

„Epurarea epuraţilor sau epuratorilor.”

Au venit condamnaţi la moarte în lanţuri şi cătuşe şi Mazilu îi strângea de gât până cădeau jos, iar câinii asmuţiţi muşcau din ei… Am asistat de la fereastră. Am văzut cum au fost aduşi condamnaţii la moarte cu lanţuri la mâini şi la picioare şi

Mazilu a asmuţit câinii asupra lor. Câinii horcăiau şi îi doborau.

În momentul ieşirii Rom[âniei] din război, la 24 aug[ust], deţinuţii politici au fost puşi în lanţuri şi încărcaţi în câteva vagoane, câte 70 într-un vagon, fără apă şi înghesuiţi. Mazilu continua să ne brutalizeze, cu ajutoarele lui. În drum am cerut toată vremea să fim eliberaţi. S-au primit dispoziţii care prevedeau că, atunci când nu se putea lua legătura cu autoritatea centrală, să nu se mai aştepte alte forme. Mazilu a refuzat însă să ne dea drumul. Căuta să ne predea unui grup de rezistenţă german. Ne spunea că nu ne va fi mai bine, ci mai rău. Am umblat cu trenul spre Dobrogea. Grupurile germane erau luate prizoniere. A îndreptat trenul spre apus. Vroia să ne ducă la Timişoara. A trecut pe lângă Buc[ureşti]; în gara Pantelimon şi, la cererea noastră de a primi ordine de la Buc[ureşti], a refuzat s-o facă. În gara Băneasa, împreună cu paraşutiştii sovietici care erau cu noi, am încercat să ne dăm jos. Garda, la ordinul lui Mazilu, a tras…

Am cunoscut la Moghilău dracul pe pământ în persoana lui Danielov, spune martorul Hurubagiu („Rău de oameni! Mi-e rău de oameni”, gândi el disperat şi părăsi sala sufocându-se.) Bătea, ridica în puterea nopţii pe bătrânii din azil, pe cei mai nenorociţi, femei, copii (în azil?). Murdăria, mizeria şi foametea erau stăpâne pe acest lagăr.

Cu pălărie albă în cap, bine îmbrăcat, se purta şi se plimba Mărcuşor Goldemberg pe străzile Moghilăului, spune martorul Auerbach Aruved[650], sfidând pe cei din jurul său…

25 de lovituri pentru o sfeclă dădea copiilor Dindelegan, apoi îşi spăla mănuşile pline de sânge…

Mincinoşii

Iosif Goldzein şi Bruno Melamed sunt descoperiţi de acuzatorul] public Mocanu şi de preşedintele Trib [unalului] ca fiind martori care, din interese ce se vor afla, luând contact cu soţia criminalului Orăşanu, au venit să depună favorabil, debitând neadevăruri. Amândoi s-au bucurat de un regim de favoare din partea lui Orăşanu. Primul era chiar patronul unui bordel, în timp ce colegionarii săi erau deportaţi la Picioara şi Scazineţ, iar el a rămas la Moghilău. Sunt arestaţi amândoi în faţa tribunalului şi înaintaţi parchetului care îi va cerceta. „Cine sunt eu, mă?" „Domnul căpitan Ion Mazilu." „Nu, mă, eu sunt balaurul."[651]

Arestarea zbirului de la detaşamentul Fierbinţi. Pretorul din Brânceni otrăvea fântânile.

Casieriţa fuge cu banii şi cu bonurile… Un patron care nu vine să-şi vadă prăvălia. Descinderea efectuată la magazinul Nelu Mihăilescu.

80.0 lei o pereche de pantofi. D. Găluşcă.

Decret al prezidiumului Sovietului Suprem al U.R.S.S. de decorare cu ordinul Victoria a regelui Mihai I al României

Pentru actul curajos al cotiturii hotărâte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă şi alierea cu Naţiunile Unite, în clipa când încă nu se precizase clar înfrângerea Germaniei, Maiestatea Sa Mihai I, regele României, se decorează cu:

Ordinul Victoria,

Preş[edintele] Prezid[iumului] Sov[ietului] Suprem al U.R.S.S.

M. Kalinin

Secretar A. Gorkin

Moscova Kremlin, 6 iulie 1945{652}.

Impresii din U.R.S.S.

O interesantă amintire cu Mititză C[onstan]tin[escu]. Tolbuhin: „În zilele când nu era evident de partea cui va înclina balanţa, Maiestatea Voastră a hotărât etc.”{653}.

Transformarea industriei de război. Acuzatul fusese numit „micul mareşal”. Chiar după 23 Aug[ust] a declarat că „a mai supt şi va mai suge sânge” (c[ă]p[i]t[an] Nesovici Simion).{654}

Lotul schingiuitorilor de la detaşamentul de muncă forţată, în faţa trib[unalului] pop[orului]. Acesta neagă cu disperare toate acuzaţiile care i se aduc.{655}.

Martorul Hauser declară că, într-o inspecţie, generalul Iliescu i-a spus că „cei care intră în lagărul de la Mostovoi iau drumul spre cele şapte ceruri.”{656}.

Ac[uzatorul] public Bora{657}?!!

Decongestionarea capitalei ’45 Iulie. 400.000 cartele mai puţin: 100.000 de camere au rămas libere.{658}.

Zi neagră pentru speculanţi.

Unicul depozit de mărfuri{659}. (500.000.000)

Penicilina la bursa neagră.{660}.

Potsdam 1945. 5 Aug[ust]

U.R.S.S. relaţii dip[lomatice] cu România.{661}.

8 August ’45

Instituirea Trib[unalului] Internaţional pentru judecarea marilor criminali de război.{662}.

A început procesul Schingiuitorilor de la Consiliul de Patronaj şi al asasinilor de la Bacău şi Roman.

Mitiţă Constantinescu, preşedintele P[artidului] N[aţional] Popular.

O.N.C. – a filmat în întregime procesul mareş[alului] Antonescu.

Procesul marilor criminali a început{663}

Încăpere destul de vastă, ca de cinema, plafon înalt cu multe luminatoare de sticlă mată. Pereţii acoperiţi cu un calcio vecchio neîndemânatic. Pe peretele dominând catedra juriului, affresco bizantinizant, reprezentând un Iisus cu gest caritabil. În total, arhitectură lipsită de gust, impresie de improvizaţie. Nimic plastic nu priveşte din trecut, nicio formă solemnă şi învechită. Gravitatea momentului trebuie extrasă cu dificultate, pe cale intelectuală. Acuzaţii stau lateral la stânga, pe trei rânduri, cei din faţă începându-se cu Ion Antonescu şi Mihai A[ntonescu]. În primele bănci din preajma lor, apărătorii. După întrebările de rigoare, cu privire la identitate, urmează lectura actului de acuzare unitonă{664}. Timp de reflecţie…

Ion Antonescu, fost mareşal, fost conducător al Statului şi fost Preş[edinte] al C[onsiliului] d[e] M[iniştri], 63 ani, arestat pe baza jurnalului C[onsiliului] de M[iniştri] n. 188 şi 189 din 1945, cu ultimul domiciliu în com[una] Băneasa.

Mihai Ant[onescu], fost vice-preşedinte al C[onsiliului] d[e] M[iniştri], fost ministru ad intérim la depart[amentul] externelor, fost ministru al justiţiei şi al propagandei şi fost prof[esor] univ[ersitar], ultimul domiciliu în strada Batistei 43.

Horia Sima, fost profj[esor] sec[undar], fost vice-preşedinte al C[onsiliului] d[e] M[iniştri], 39 ani, lipsă.

Ctin Pantazi, fost general de C.A., ministru al apărării.

Ctin Vasiliu, idem, fost subsecretar de stat la ministerul de interne.

Titus Dragoş, licenţiat în drept, fost avocat, fost subsecretar de stat la Românizare, 41 ani.

Gh. Dobre, fost general C.A., fost ministru al Ec[onomiei] Naţionale.

Ion Marinescu, avocat, fost ministru al Ec[onomiei] Naţ[ionale].

Traian Brăileanu, pensionar, fost pro[jesor] univ[ersitar] şi ministru al Ed[ucaţiei] Naţ[ionale], 63 ani.

Dumitru Popescu, g[eneral] de C.A., fost ministru de interne.

Ctin Petrovicescu, idem, 64 ani.

Petre Tomescu, medic, fost prof[esor] univ[ersitar] şi ministru al muncii şi ocrotirii sociale.

Mihail Sturdza, fost ministru al A[facerilor] E[xterne], 60 ani, dispărut.

Gh. Alexeanu, fost guvernator al Trans[porturilor].

Radu Lecca, fost comisar al guvernului pentru chestiunile evreieşti.

Eugen Cristescu, fost dir[ector] g-ral de poliţie secretă al serv[iciului] antonescian.

Fostul mareşal: este neschimbat. Arată o anume oboseală fizică, datorită vârstei, dar are efigie. E un om cu sistem nervos placid şi dur, fără complicaţii intelec[tuale] deosebite, un militar: faţa uniform roşcată îl ajută să-şi ascundă reflexele. În aceste margini, ţinuta sa trădează o imperceptibilă nervozitate şi o copleşire a sufletului. Mâinile, mişcările maxilare au o secretă tremurătură. Se stăpâneşte însă bine. Priveşte în sală, fără a izbuti să se fixeze, îşi trece mâna pe frunte, îşi pune mâna sub bărbie, îşi deznoadă discret oasele ostenite de şedere, îşi acoperă faţa cu mâna în faţa aparatelor fotografice. Dar când lumina electrică

ţâşneşte pentru filmare, îşi ia deodată un profil autoritar şi statuar, păstrându-şi-l energic pe toată durata operaţiei. Prin urmare, vrea să fie văzut într-un anume chip… La citirea părţii din acuzare care-l priveşte, devine sigur de sine, schiţează un căscat plictisit, priveşte patern în sală, îşi sprijină capul pe mână… Are acel rictus distant şi ostentativ monumental pe care şi-l fabricase Pârvan şi după el Nae Ionescu. Procesul va fi deci util pentru societate, dar în sufletul acuzatului nu se va produce nicio schimbare. De pe drumul său nu-l va scoate nimeni… Pare perfect responsabil şi sare în ochi că ţine să-şi ia asupra lui, orgolios, păcatele tuturor. Preşedinte: Voitinovici.

Acuzatori publici: Vasile Stoican, D-tru Săracu şi Dobrian.

— „Sectanţii? Trebuia să-i deportez. Căci aceşti sectanţi erau împotriva războiului. Dacă lăsam aşa lucrurile, toată ţara trecea la sectanţi ca să lase armele.” (Râsete generale).

Vorbirea strică efigiei sale de erou al eroarei. Nu şi-a motivat faptul printr-un sistem (filosofic sau social). E însă inteligent. Nu se ascunde, e inocent în exprimare, empiric. Are multă experienţă de lucru şi oameni. E un vinovat cu personalitate, spre a fi drepţi. E consecvent. E un militar mistic, dârz pe liniile lui anterioare. „A făcut totul pentru neamul românesc care i-a dat îndemnuri prin atitudinea pe care a avut-o.” Nu exista altcineva să salveze neamul românesc în acele momente. El a fost pomul de care s-a prins ţara la înec. A făcut apel la toţi, l-au refuzat, dar i-au aprobat acţiunile. A făcut alianţă cu „domnul” Hitler ca să scape ţara de altele mai rele. Zice: „Evreii trăiesc azi datorită mareşalului Antonescu”. Se consideră un erou plutarhian. Ştia de tratativele din jurul său, dar nu putea băga pumnalul în Tovarăş. El ştie de pe vremea lui Hanibal că urmăreşti pe inamic spre a-l distruge mult mai departe peste graniţă… Nu te angajezi în război să-l pierzi… Taie nodul gordian

pe loc, cu mare dezinvoltură şi prezenţă de spirit. Are evaziuni inteligente: „Nu e bine să discutăm anume probleme care privesc viitorul neamului românesc”. Este apoftegmatic. „Nu mi-a fost frică în viaţa mea de moarte şi nu mi-e nici acum.” Plânge destinele ţării dintr-o perspectivă imensă. El n-a ordonat „masacre”, ci represalii. Apărarea sa e rigidă. Deportările corespund unui principiu militar: siguranţa împotriva sabotajelor. Legile rasiale le-a făcut sub presiune străină, dar nu le-a aplicat… Pe panta prăbuşirii a devenit victima unor jucători mai savanţi. Acum el are în colţul buzelor un rictus de amărăciune. După ce ceilalţi încep să-l acuze, intră într-o muţenie teribilă, copleşit de o mâhnire fără margini.

M[ihai] Antonescu. Îmbrăcat pe dedesubtul hainei cu un tricou roşu, avea paradoxala înfăţişare a unui sportiv. Era un bolnav. Pe faţa încă tânără, slăbită, doi ochi negri ieşiţi din orbită. De o fixitate sticloasă, căutau pieziş un punct de sprijin în sală. Ei exprimau o mare panică şi câteodată un fel de ură… Lipsa cămăşii, spre deosebire de fostul mareşal, care avea un fular, se datora probabil unei supravegheri medicale mai atente, spre a se îndepărta orice mijloace de strangulare. Izolarea sa posacă demonstra egoism, exacerbarea simţului de conservare. A furat cu o anume uşurinţă terminologii diverse, volubil în vorbire şi chiar extravagant şi grotesc metaforic, ori clamoros, fără talent real, fără a releva, ca fostul mareşal, nimic organic sufleteşte. Lipsit complet de trac, a fost vicepreşedinte de consiliu, ministru de justiţie, ministru de externe. Şi deodată, dintr-un erou de comedie de moravuri, într-un proces în care viaţa îi e riscată. A fost inconştient? Desigur… Ca un fluture îmbătat de lumina lămpii, care îl va carboniza… Astfel, acest erou facil, fascinat de altitudini sociale, a înaintat în zone incandescente ce îi erau interzise anatomiei sale morale şi acum, înnebunit de spaimă, eroul nu poate juca rolul de

înfrânt sever. El stă fără aderenţă lângă protectorul său cu altă anatomie sufletească, mai dură, de militar, incapabil de a se adapta regimului dramatic al prăbuşirii. Stilul mesianic al Mareşalului l-a lăsat rece. Mareşalul, fără uniformă şi cravată, arată sumbru, acceptând fanatic concluziile vinii sale.

Când, după-amiză, Mareşalul a început să se justifice, fiz[ionomia] lui M[ihai] Ant[onescu] s-a schimbat brusc. Ochii n-au pierdut din fixitate, privirea a devenit mai sociabilă şi gura a început să zâmbească. Atmosfera, lipsită de orice element sinistru, i-a redat speranţa în facilităţi… Acuzatul face faţă întrebărilor, între un zâmbet onctuos şi o divagaţie abilă… Când i-a spus mareşalului că „Ţara vrea pace", acesta i-a răspuns: „Ţara sunt eu". (Ion Antonescu lasă capul în jos complet dezgustat, pradă unei mari demoralizări.) Propaganda nu a premers, ci a urmat războiului. Domnul mareşal a dat ordine. Le ceruse crearea unui partid naţional socialist şi a unei legiuni G-ral A[ntonescu]. Ei bine, toate acestea le-a respins, acceptând asociaţia româno-germană, care n-a ţinut decât câteva şedinţe inocente. De altfel, preşedinte al asoc[iaţiei] a fost propus d. G. Brătianu care, e drept, s-a scuzat că nu poate accepta, fiindcă pleacă pe front contra U[niunii] Sovietice. După interog[atoriu] îi revine spaima.

*

Petrovicescu, fiind procuror în procesul lui Codreanu, a cerut achitarea. Astfel au prins legionarii simpatie pentru el.

*

„Suntem datori să pretindem o filosofie a eroarei şi o expresie malignă: ei sunt jalnici. Ne-am aşteptat să vedem uitături barbare, pleoape

înroşite de ură, maxilare scrâşnind… Par adunaţi de pe stradă.”

G-ralul Pantazi, fost ministru de război, este un agramat desăvârşit, un confuz a cărui frunte nu trădează umbră de idee generală. Din atâtea elemente strălucite pe care le avea armata, cum de s-a ridicat această goliciune? El se justifică prin ridicări de umăr familiare, printr-o terminologie de cafenea („nene”, „păi, dar nu era!”, „păi sigur”). A mărturisi că nu gândeşti este totuşi o gândire. Fostul ministru de război n-o are nici pe aceasta.

Traian Brăileanu a stârnit o veselie francă. E un bufon, un Pantalone… Restul sunt figuri plebeice, de prezenţă insuficientă.

Dep[oziţia] [lui] Iuliu Maniu

În fundul ochilor i se zăreşte un râs ocult. Tot obrazul îi râde maliţios, fără tresărire, difuz într-o formă de seriozitate inumană. N-a aprobat războiul din răsărit, fiindcă… n-a avut ocazia. Publicul râde. D. Maniu dă mâna cu Ion Antonescu, M[ihai] Antonescu şi Titus Dragoş.

„După azi vine mâine, dar ieri niciodată.” La 1 Iunie Antonescu executat.

„Dreptatea 1944

Duminică 27.8’44. Cere atacarea nemţilor.[665] *Independenţa României garantata de guvernul sovietic*[666]*. Armata Roşie va sprijini armata română să recucerească Ardealul.*[667] *„Guvernul sovietic găseşte că nu e inutil să confirme declaraţia sa făcută în luna aprilie”*[668]

„Români, uniţi-vă şi luptaţi contra trădătorilor germani.”

Manifestul Blocului Naţional Democrat.

„Români,

Neamul nostru trece prin cel mai greu ceas al istoriei sale. Tot ce s-a înfăptuit cu generaţiile trecute se află în primejdie. După cinci ani de măcel, vine ziua cumplită a socotelilor. Germania e bătută pretutindeni. B[locul] N[aţional] D[emocrat] constituit în iunie a combătut în permanenţă atât orientarea externă alături de Axă, cât şi reg[imul] de dictatură din interior, vă cheamă azi la luptă pentru recâştigarea libertăţii şi salvarea ţării… Război de sinucidere etc.

Români,

Pacea nu trebuie să ne găsească alături de cei care ne-au vândut hotarele etc.

Iuliu Maniu, preş[edintele] P.N.Ţ.
C.I.C. Brătianu, preşedintele] P.N.L.
L. Pătrăşcanu, din partea P.C.R.
C. Titel-Petrescu, preş[edintele] P.S.D.”{669}

Maniu: „Răutatea oamenilor a făcut să dispară un om pe care ni l-a dăruit D-zeu să ne povăţuiască şi să conducă o luptă mare şi sfântă.”

(27. XI. 1940)

Martirii noştri V. Madgearu, asasinat din ordinul nemţilor, la 28 Noiembrie 1940. (Din ordinul nemţilor? Futu-vă muma în cur!)

Salut Armatei Roşii{670}

„Noi şi partidele de stânga” – N. Carandino{671} (Arestarea generalului Gerstenberg, care a bombardat capitala.){672}

Către foştii legionari
Actul de desfiinţare a Gărzii de Fier

Horaţiu Comaniciu vrea să se înscrie în alte partide. Se întoarce, astfel, una din cele mai sângeroase pagini ale istoriei noastre politice.

„Noi nu lipsim de la lupta pentru cucerirea Transilvaniei. Am înţeles de multă vreme realităţile politice. De doi ani de zile am reluat firul legăturilor noastre cu D. Iuliu Maniu. Acest mare bărbat de stat şi mare om de caracter ne-a ajutat prin sfaturile sale în străduinţele noastre de a găsi în noile împrejurări calea cea mai potrivită.

Respingem orice îndemn din partea Germaniei hitleriste şi răspundem:

Nu aveţi dreptul să faceţi apel la o mişcare pe care aţi trădat-o şi aţi aruncat-o în închisori (aici e toată chestia!). Nu aveţi dreptul să faceţi apel la o prietenie pe care nu aţi ştiut-o preţui, cum n-aţi preţuit nimic, în afară de interesele voastre. Nu puteţi găsi crezare în inima unora ale căror idealuri le-aţi îngropat sub teroare. Ne-aţi umilit ţara, ne-aţi ciuntit-o… Uităm loviturile date nouă, dar nu ţării… Camarazi. Simţim suflul vremurilor noi. Recunoaştem schimbările care se produc şi în faţa lor nu putem rămâne indiferenţi. Prin libertatea, legalitatea şi democraţia instaurate astăzi, dorim ca în această România nouă să se instaureze o dreptate socială care să distrugă pentru totdeauna exploatarea omului de către om (aici au dat lovitura!). În această clipă supremă, în lupta pentru o România liberă, să vibreze adânc în sufletele noastre Patria! Patria! Patria!”

26 Aug[ust] ’44. F[ostul] comandant [al] fostei mişcări legionare, Horaţiu Comaniciu.

Scrisoarea D[omnului] Iuliu Maniu

Îi sfătuieşte, dată fiind nereuşita guvernării lui Horia Sima, ca multele energii valoroase care sunt grupate în jurul mişcării lor, că fac bine dacă îşi

caută aşezarea în alte grupări politice, după conştiinţa şi convingerile lor. Crede că porţile partidului B[locului] N[aţional] Democratic sunt deschise pentru toţi cei care nu sunt vinovaţi de crime sau de acte dezonorante. Anul pe care l-aţi început vă va da multe mulţumiri sufleteşti (sigur, vor intra toţi la beci) şi va contribui la evoluţia veşnic ascendentă a neamului românesc. (Documente de prăbuşire a unui partid şi om politic) – (d. Căpătineanu)

„Camarazi

Vremurile de faţă dovedesc că mişcarea politică ale cărei crezuri le-am urmat nu mai poate dăinui.

Misiunea ei s-a încheiat.

Istoria nepărtinitoare ne va judeca în ceea ce am făcut bine şi în ceea ce am făcut rău.

Începând cu ziua de azi mişcarea noastră politică se desfiinţează.

Membrii săi îşi pot găsi locul în noua structură politică a ţării în oricare din partidele B[locului] N[aţional] D[emocratic] după îndemnul conştiinţei.

Horaţiu Comaniciu”{673}.

1 Sept[embrie] – Armistiţiu semnat cu Rusia.{674}.

8 Dec[embrie] ’44. *O punere la punct: Rezumat din depoziţia d[omnului] Iuliu Maniu în procesul lui Codreanu din Martie 1938.* Enumera punctele comune cu legionarii: viaţă naţională sănătoasă; factorul vital în propăşirea unei naţiuni etc., morala creştină etc. etc. „Îmi pare bine că am făcut-o (această înţelegere).”{675}

Rădescu 9. XII. Datoria lucrătorilor e să muncească, nu să se plimbe pe străzi. Dovadă de rămânere în capitală.{676}.

Capetele de acuzare la Nürenberg

1. Conspiraţie: plănuit, dezlănţuit şi purtat un război de agresiune şi de a fi hotărât şi practicat omoruri, exterminare, reducerea la sclavie, deportări.

2. Crime împotriva păcii: Război purtat prin încălcarea tratatelor.

3. Crime de război: Omorârea ostaticilor, a pop[ulaţiei] civile, a prizonierilor de război, exterminarea unor grupuri rasiale şi naţionale, distrugerea oraşelor şi satelor, nejustificate de necesităţi militare.

4. Crime împotriva umanităţii: Asasinate, exterminarea, reducerea la sclavie a pop[ulaţiei] civile, rasiale, politice, religioase.{677}

Notă: La cât timp povesteşte Ştefan lui Parizianu despre cei trei.{678}

Piracetamul contra slăbirii memorie. O mai bună coeziune a creierului.{679}

1976

Iunie. Reconfortantă întâlnire între bărbaţi: maşina în pană, plec cu un taxi spre Mogoşoaia. „Ah", zice el, „şi i-am promis nevestei că la ora opt o să fiu acasă." „Nu e nimic", zic, „Îi faci un cadou şi o împaci." Viteză. „Cadou?!" zice el deodată. „Mai bine o pulă! Niciodată n-am făcut vreun cadou unei muieri." Simţind ceva neobişnuit în gândirea acestui şofer, izbucnesc într-un râs în care se revărsa o mare destindere sufletească. Asta era! Ce cadou? Ce grijă? „Ai o muiere de treabă", zic, „dacă se mulţumeşte cu atât. Intenţia lor e să-şi pună curul pe ceafa ta." „Credeţi că nu ştiu?!" zice. „Nu există decât o singură metodă: bătaia!" Mă uit mai bine la el la lumina chioară a şoselei Kiseleff. Patruzeci de ani, figură dură, nas bronzat, trăsături cu amestec de tinereţe, dar şi de uzură,

muncitor modern cu apetituri pentru băutură, ţigări bune (îmi cere o astfel de ţigare de care îi lăsa gura apă, Kent) şi ceva mai mulţi bani decât poate câştiga el ca şofer. „Bătaia”, zic, „nu rezolvă nimic. O poţi omorî, nu mai respiră, cu copilul în ea, intri dracului la puşcărie şi mai ai şi remuşcări că ai omorât-o cu copilul în ea.” „E, he, he” zice, „nu mă duc ele cu figuri de-astea. I-am băgat un pumn în burtă şi a făcut-o pe moarta. Aşa? Am pus mâna pe-o găleată de apă şi am aruncat-o peste ea. A sărit în sus ţipând că de ce am inundat-o. Tu-ţi gura mă-tii, i-am spus, şi am luat-o iar la bătaie. N-a mai leşinat şi atunci am luat-o la pulă.” A trebuit să frânez în mine o mare veselie. Extrem de curios să aflu ce-a ieşit de aici. „S-a plâns maică-sii că a fost violată în timp ce era leşinată.” „Şi ce-ai făcut?” l-am întrebat. I-a spus acestei soacre: „Fă, dacă te mai amestici în chestia asta, te fut.” „Cu atât mai bine”, a zis soacra. Atunci el şi-a înfipt mâna în ţâţele ei şi a futut-o. „Era tânără?” l-am întrebat. „Tânără”, zice, „patruzeci şi cinci de ani, aşa, grasă, o sută de kilograme, dar cu o pizdă strâmtă, parcă n-ar fi născut de două ori. De-atunci le-am pus cu botul pe labe. Numai miere.” „Copii ai?” „O fetiţă.” „Şi nu te-a ameninţat că îţi ia copilul şi pleacă?” „Ba da, şi m-am speriat. Ţineam la fetiţă, până într-o zi când, futu-ţi dumnezeul mă-tii, ia-ţi fetiţa şi du-te, o să-mi fac alta. Fă-ţi bagajele şi pleacă.” „Şi a plecat?” „N-a plecat! Vă spun, nu trebuiesc iertate. Bătaie şi pulă! Şi dacă nu se potolesc cu metoda asta, afară! Alta mai bună, găseşti zece într-o zi!” „Totuşi, ai fost îngrijorat că i-ai promis să fii la opt acasă şi n-o să fii, înseamnă că şi ea ţi-a pus pizda pe ceafă.” „Eu i-am promis. Ce promit, îmi place să mă ţin de cuvânt. Când am de futut alta, nu-i promit nimic. Am plecat! Şi plecat sunt! Are şi ea drepturile ei…” „Nu cunoşti”, i-am spus, „muierea care nu vrea pulă şi nici n-o sperie bătaia. Vrea pur şi simplu să te bage în mormânt. E o plăcere mai

rafinată, să-şi vadă bărbatul mort, să-i pună pe piept o floricică şi să-şi apere sufletul ultragiat că a fost futută şi n-a fost făcută regină a Angliei." „Regină a Angliei?" a strigat el, cotind spre drumul pustiu al Străuleştilor, „n-a fost bine bătută, vă spun, v-a prins slăbiciunea că v-aţi speriat că o să moară. Sunteţi impresionabil!" „Da", zic, „sunt impresionabil. I-am pus oglinda în gură, nu se aburea, nu mai respira." Şi avea şi un copil în ea. „O căldare cu apă! Vă spun eu…"[680]

*

Iulie

Ceea ce se trăieşte nu se scrie. Când se scrie, se face istorie, când se face istorie este trecut. Viaţa mea este vie, prezentă, toate speranţele şi toate visurile renasc cu putere în timp ce scriu *Viaţa ca o pradă*[681]. Scrisul este viaţă, fiinţa fizică şi spirituală se unifică şi bate în plin, fără vârstă sau, mai degrabă, cu sentimentul acut al unei tinereţi care nu trece… Sau poate al unei morţi apropiate pe care ceva etern din noi o sfidează.

Procesul Codreanu. 25 Mai '38

Pamfil Şeicaru: „neruşinarea umanitarismului cu intermitenţă în manifestare" (procesele de la Moscova).

Pamfil Şeicaru – 12 Martie '38… „Dacă mâine am avea procesul unor delicvenţi comunişti, ne-am pomeni invadaţi de toată liota umanitaristă, căci protestele ar curge potop. (Ibidem). Nu izbutim să deosebim, întrucât victimele sunt mai puţin odioase decât călăii, întrucât natura lor este diferită. Au schingiuit şi ei până mai ieri." *(Se sfâşie fiarele)*[682]

Dictatura regală „Partidul Naţiunii"

21 Iunie 40 – 29 Iunie. Nota Rusiei, ultimatumul de cedare a Basarabiei şi B[ucovinei] [de] nord.

Miniştri în guvern: Tătărăscu – prim-ministru; Mihai Ralea; Urdăreanu; Gigurtu etc.{683}

30 Iunie. Mobilizarea armatei (1940){684}

Pamfil Şeicaru crede că, dacă eram aliaţi cu Germania, scăpam.{685}

30 Iunie. Horia Sima în guvern – ministru al Ed[ucaţiei] Naţionale.{686}

3 *Iulie. România renunţă la garanţiile franco-engleze.*{687}

4 *Iulie. Doliu naţional, închiderea spectacolelor, interzicerea circulaţiei după 11 noaptea*{688}

6 Iulie. Preşedinte Ion Gigurtu.{689}

10 [Iulie]. Şeicaru, admirator al fascismului.{690}

*

„Realitatea ilustrată”{691} RII.II.8940

„Ilustraţiunea română”{692} P.III9398

Casa verde. Gutenberg str. – vis-à-vis – de Cişmigiu{693}. „Cuvântul” RIV 7330{694}

*

14 oct[ombrie] ’40. Niculae Roşu. *Rasa şi cultură*. „Rasă, tunsă şi frezată… Nimeni nu poate să ceară să îndepărtăm într-o lună de zile ceea ce s-a distrus criminal în douăzeci de ani de guvernare străină de viaţa poporului nostru.”{695}

Horia Sima{696}

Normele de judecată legionară.

„1) Legionarul se va judeca singur şi se va autopedepsi. 2) În faţa consiliului, după a sa cerere, el va mărturisi singur că îşi va cere pedeapsa. Va fixa chiar această pedeapsă. 3) Consiliul, în acest caz, nu va avea decât rolul de a primi şi înregistra mărturisirea, precum şi aceea de a corecta pedeapsa după cum o va socoti: prea aspră sau prea uşoară. 4) Pedeapsa, în legiune, nu

este nici represivă, nici răzbunătoare. Ea trebuie să fie doar ispăşitoare şi mai ales izbăvitoare. 5) Cel care, prin tăcere sau diferite mijloace, îşi va ascunde fapta sau va încerca să inducă în eroare judecata, prin declaraţii neadevărate sau mărturii false, îşi va atrage cea mai gravă dintre pedepse: *eliminarea definitiva din Legiune* şi aceasta fiindcă elementele perverse nu au ce căuta în Legiune."

C. Popescu-Buzău[{697}].

Nae Ionescu de Octav Onicescu[{698}]… „Au luptat în această vreme toate forţele active ale naţiei, în valuri succesive (legionare) pentru a cuceri dreptul să-i făurească istoria."

Ideea făuritorilor de istorie va reapărea în presa română nu prea târziu…

Rasa şi cultură (Nicolae Roşu). „Este astăzi aproape unanim recunoscut că afirmarea culturii moderne năzuieşte să restaureze ideea de rasă în conceptele spirituale ale umanităţii. Culturile şi civilizaţiile antichităţii au fost creaţiunile unor elite care aveau principiul superiorităţii fizice şi sufleteşti… Tot ceea ce a creat mai de seamă Europa în domeniul spiritului este rodul exclusiv al rasei ariene. Indo-germanii au fost civilizatorii Europei. Tipul dinamic şi solar al arianului, iubitor al formelor pure, promotor al armoniei dumnezeieşti a naturii, a impus concepţia de viaţă a unei rase titulare.

Toată construcţia luciferică, democratică şi francmasonică a civilizaţiei de origine asiatică se prăbuşeşte. În locul ei, se justifică concepţia bine stabilită a civilizaţiei de baştină din bazinul Dunării şi Rinului. Civilizaţia grecilor antici a fost creată de populaţiuni emigrate către sud din regiunile nord-dunărene, mai precis din platoul Transilvaniei. Tot aici vom afla obârşia Cimerienilor, a Thracilor şi Frigienilor. Ilirii, primele bastimente ale rasei nordice către sud, anticipând scoborârea în aceeaşi direcţie a germanilor, au pornit dintr-o regiune situată între

Oder şi Elba. Aceste afirmări se întemeiază pe o sumedenie de studii arheologice şi etnografice ale lui, de pildă, Iohansson, Haus Gunther şi Kretzochmer. Românii se nasc şi ei din Thraci şi Iliri (alcătuirea lui primitivă) etc. Mărturiile scrise ale lui Herodotos, Polybios (205,123 a. Cr.), Strabon sunt cele mai preţioase."{699}

„Consiliul de judecată legionar

1) Corneliu Georgescu, c[oman]d[an]t al Bunei Vestiri, C-tin Papanace, c[oman]d[an]t legionar. Vasile Iovin, c[oman]d[an]t ajutor, Dumitru Groza c[oman]d[an]t ajutor, prezidentul consiliului.

Grefier, Mihail Apostolescu, legionar, fost magistrat. Consiliul va judeca cu cel puţin trei membri. În caz de paritate, votul prezidentului va da majoritatea. Şedinţele consiliului vor fi secrete. Avocaţii nu vor fi admişi. Învinuitul se va apăra singur. Plângerile şi cererile de judecată vor fi adresate *Secretariatului de judecata legionar* din strada Roma nr. 32-34."{700}

„O diavolească şi de trei ori nedespărţită treime a condus vechiul regim: jidani, politicieni şi bani. Bani, jidani şi politicieni. Politicieni, bani şi jidani" – *G-ral* Băgulescu.{701}

Ilie Gârneaţă. Traian Brăileanu. P. P. Panaitescu. {702}

S-a înfiinţat un colegiu pentru pregătirea elitei conducătoare a ţării, din elevi 60% vor fi fii de săteni plugari şi 40% orăşeni şi intelectuali de la sate. (Liceul militar „N. Filipescu" se transformă în colegiu naţional.)

Titluri: *Profeţii neamului – P. P. P[anaitescu]; Personalitatea căpitanului. Imn jertfei (Barbu Sluşanschi), Durerea noastră (Ion Ţurcan)*

Penitenciarul special Doftana.{703}

15 Sept[embrie] 1938

„Punguliţa din acest plic mi-a fost încredinţată de Corneliu Codreanu (ca scump talisman, conţinând pământ din toate ţinuturile româneşti adunat de legionari) – pentru a i-o păstra (cu ocazia plecării neaşteptate de la acest penitenciar într-o direcţie necunoscută) şi pe care i-o voi restitui, atunci când timpurile turburi se vor limpezi.

Director Man. Junescu (?!)”

Gherghinescu, Vania – 1 Decjembrie] ’38, poezie în „Cuvântul”.

Din însemnările unuia dintre cei trei Sfinţi
Nicadori.
Niki Constantinescu.

„Joi 1934 – 13 Dec[embrie]

Imaginează-ţi surpriză. Ştii cum îl cheamă pe cel care mă serveşte (ordonanţa)? Am rămas stupefiat când am aflat: Duca.

Aseară am primit o c[arte] p[oştală] de la F. În izolarea de aici, astfel de «încercări» (de a-l încuraja?) mi se par de-a dreptul bizare. Sunt bucuros? Nu… De se împlineşte aproape un an de când sunt închis, n-am dorit în acest interval o singură dată plăcerile la care odinioară nu renunţam… (În situaţia mea am nevoie de linişte şi e mai bine ca cei din afară să mă considere că am murit de mult.) Mă simt bine aici cu credinţa pe care mi-a sădit-o în suflet C[orneliu] Z[elea] Codreanu. Şi în iad m-aşi simţi bine cu credinţa asta.”{704}

Iarăşi noaptea s-a lăsat
Ca-ntr-un trist mormânt

Printre gratii mai răzbat
Fulgi aduşi de vânt

În celula în care zac de mult aruncaţi, undeva înspre Apus, peste munţi şi văi, undeva pe Mureş, sus, trec voinici flăcăi.

Cântecul Nicadorului”{705}

Codreanu: „apostol al credinţei”.

Decemvirii, figuri obişnuite de tineri funcţionari sau studenţi întârziaţi. Costume (cu umeri ascuţiţi) unii cu cravată, alţii descheiaţi. Unul singur e vesel. Ceilalţi pozează în mod firesc.

Cum s-a născut mişcarea legionară. Căpitanul a spus-o: „Cum s-a născut, ca tot ce este natură, nu putem şti.”

„Când te laudă un duşman, să te gândeşti cu ce ai greşit”, a spus Căpitanul.{706}

C[oman]d[an]tul corpului „Răzleţi” – Iasinschi, corpul „Muncitoresc” etc. Paul Graja, Traian Cotigă, Bănică Dobre, Gheorghe Clime, Nicolae Totu. Greşită stabilire a faptelor, greşită aplicare a legilor, lipsă de apărare.

„Fapta”, 15 Ian[uarie]’ 4l?! Colaborează: Horaţiu Comaniciu, Virgil Tulicea, Corneliu Georgescu, (Barbu Sluşcanschi nu!), Traian Herseni, Ion I. Ionică, Toader Ionaş, Nicolae Mârza, Ion C. Vonea, Zosim Oancea, Nicolae N. Petra, Nicolae Petraşcu etc.{707}

Unul care tăgăduieşte

— Eu nu sunt bun român, chiar dacă nu sunt legionar? zise al lui Parizianu.

— Nu eşti român rău, dar nu ştiu de ce eşti nemulţumit, răspunse Tâlvan (sau Cotigă), ai mereu ceva de zis, cu un rânjet sarcastic… Şi eşti fie tăios, fie apărat ipocrit de nevinovăţie. Îţi

explic, te lămuresc, zadarnic… O întorci cu obiecţii peste obiecţii, raţionamente, distincţiuni, diversiuni, denaturări, reportări. Zidul neînţelegerii intenţionate, apărat de rea credinţă ca de un avant-post, nu poate fi străbătut de nicio întâmpinare sinceră, în fundul inimii tale, ne eşti adversar, ca să nu zic duşman. Nu vrei s-o recunoşti, poate că nici în sinea ta nu vrei s-o recunoşti, din laşitate… Ai un spirit negativ care se pune automat în mişcare, iată secretul tău… Nu eşti ispitit să vii să pui umărul, să acţionezi cot la cot (să simţi cotul). Te consideri inspector din oficiu al istoriei contemporane… Nu te poţi încadra, ne pândeşti doar pe noi şi, împreună cu alţii, râdeţi pe la colţuri de cei care, stăpâniţi de-o credinţă, pot părea ridicoli în clipele când, prin micul lor gest, iau parte la grandiosul spectacol al oficierii religiei noastre… îi izolaţi de „Mişcare” şi rânjiţi… Eşti veleitarul autonomiei totale, un individualist feroce. Comunitatea de dragoste şi muncă ţi se pare servitute, absorbirea fiinţei tale într-un ideal (care te depăşeşte!) ţi se pare o subjugare nedemnă. Vezi să nu ajungi, *obiectiv,* un denigrator, fiindcă atunci, hm, cazul tău se va simplifica mult…

— Adică, rânji al lu Parizianu, o să mă puneţi în piaţa publică şi o să-mi daţi 25 la cur?

— Nu, de ce te-am ameninţa? zise Cotigă. Dar vei ajunge ce-mi spunea odată un om cuminte, că toată problema vieţii consistă pentru cineva în a găsi un lucru faţă de care el să se simtă pe planul al doilea. Fiindcă o misiune, un crez, l-ar aduce pe planul întâi, unde ar fi expus luptei şi deci pericolelor. Vei ajunge un laş…

— O, da, ştiu, spiritul negativ e diavolul; şi în *Cărticica şefului de cuib* se spune că spiritul negativ e o boală care este foarte periculoasă, pentru că aduce neînţelegeri în sânul organizaţiei şi, mai ales, pentru că taie aripile marilor îndemnuri, răspunse al lui Parizianu, care de

câteva minute răsfoia tocmai o astfel de cărticică. Crezi că nu se face aici confuzie între spiritul critic şi spiritul negativ? O confuzie voită, ca să nu mai judecaţi voi, ci doar şefii voştri? De ce ţi-a mai dat atunci Dumnezeu minte, dacă tu o predai altuia să ţi-o modeleze cum vrea el? Credinţa e bună, fără o credinţă un om e un stomac ambulant, fiindcă, în ultima instanţă, judecata n-ar fi decât servitoarea intestinelor… Dar credinţa fără judecată duce la moartea conştiinţei, fiindcă păcatele sau virtuţile tale ar fi pedepsite sau elogiate sau iertate doar de şef, omul ar deveni un animal într-o turmă… Ce rost mai are atunci autopedepsirea legionarului care (vezi citat anterior p[a]g[inile] 1 şi 2) implică spirit critic?

— Cineva care stă pe dinafară poate să judece ce este înăuntru?

— Cum să nu? După acţiunile care sunt rezultatul hotărârilor dinăuntru.

— Linia moralei legionare îşi are apărătorii ei: sunt morţii noştri, martirii noştri. Iar judecători ne sunt comandanţii noştri. Da, aşa este, cum ai zis. Fiindcă îi apără de eroare credinţa noastră comună… Puterea noastră de abnegaţie… Caracterul pieziş, sufletul meschin şi invidios ne este străin… Incapacitatea ta de aderare, pe lângă laşitate, îţi va mai aduce şi alte daruri, fiindcă mintea îţi merge, nu eşti un prost, da, dar inteligenţa ta nu e înnobilată de lumina unui ideal, a cărui necesitate singur o recunoşti, ci este întunecată şi curând va fi populată de viermi şi coropişniţe…

— Nu mă deranjează, râse al lui Parizianu în hohote… Viermi şi coropişniţe… Nu e rău zis…

— Spune-mi, consideri idealul tău unicul ideal posibil? Ştiu că e o întrebare grea, mai întâi să-mi spui care e idealul tău, poate cu ocazia asta o să aflăm că e unicul şi atunci, mâine merg cu tine să mă înscrii şi pe mine într-un cuib…

— O să-ţi răspund… Dar nu uita că, pe vremuri, când Iisus a coborât în mijlocul poporului său, unii s-au convertit, alţii l-au tăgăduit. Aceşti tăgăduitori, ai căror urmaşi sunt jidanii de azi, poartă asupra lor, în veşnicie, stigmatul ucigaşilor de Dumnezeu. Ei sunt o primejdie continuă pentru neamurile credinţei, pe care vor să le dezbine şi prăbuşească, răzbunându-se astfel pentru hula dobândită prin tăgadă. Tăgăduitorul şi hulitorul în ascuns al Legiunii este, faţă de legionar, ceea ce este jidanul faţă de creştin.

— Tu ce urmăreşti, adică voi ce urmăriţi prin ceea ce ai spus acum, să aduci noi partizani sau să ne sperii? Sunteţi un partid de mase sau o sectă care umblă cu anatema asupra restului populaţiei? Eu fac parte din populaţie… Pe cât pariezi cu mine că veţi pieri curând dacă continuaţi să gândiţi astfel?… Dar te-am întrerupt. Care e deci idealul vostru?

— Aşi putea să-ţi răspund prin cuvintele lui Ionel Moţa: Să facem din România o ţară ca soarele sfânt de pe cer. Dar…

— …ar fi prea vag, îl completă al lu' Parizianu. Lipseşte ideea. Asta e o dorinţă neprecizată, deşi recunosc că e bună ca intenţie. Cum s-ar pune întrebarea… Pe baza cărei doctrine social-economice vreţi să guvernaţi?

— Mişcarea noastră, răspunse al lui Tâlvan, înainte de a fi mişcare politică, economică, financiară, este o mişcare spirituală, în care, dacă va intra un om, la celălalt capăt va trebui să iasă un erou.[{708}]

Domn şi căpitan

de Paul Georgescu[{709}]

…Notările lui Nae Ionescu izvorăsc dintr-o viziune a destinului românesc teologic metafizică a istoriei. „Căci nu oamenii fac istoria, ci Dumnezeu.” El este singurul „cârmaciu”, „chivernisitor”, „guvernator”. El este „păstor”. El singur. Şi pentru că el singur transcede lumea. El singur poate fi stăpân. El sau prepuşii lui direcţi, care se cheamă *Rex* sau *Dominus* Rege sau, ca în vremea noastră de tradiţie voievodală, domn. Iar când „istoria e bolnavă”, când reprezentanţii] lui Dumnezeu îşi refuză vrednicia misiunii, se poate anume ca Dumnezeu să treacă peste Domn şi să facă istoria de-a dreptul prin popor. În acest caz, poporul hotărăşte şi lucrează el singur. Poporul în totalitatea lui? Nu! Ci poporul prin „aleşii” lui. Nu prin cei pe care „îi alege”, ci prin cei care „se aleg”. Se alege, deci, din naţie un om care hotărăşte pentru popor, dar nu din afara acestuia, ci dinlăuntrul lui, căci el *este* poporul. Deci nu *duce,* nu *Führer,* căci el nu transcede poporul, ci „cap”, căpetenie, căpitan. Căpitanul nu reprezintă viaţa, ci *învierea.* Menirea lui: destinul şi ideea, ruperea istoriei şi saltul în absolut. Desigur, „se alege din popor” şi face *una* cu ţara, dar nu cu ţara văzută, ci cu ţara ideală. Imaginea lui simbolică este *fulgerul* care despică, nu cercul care împlineşte. Sabia, nu coroana.[710]

Cinematografele: *„Aro”: Napoleon e de vina. „Carlton”: Dragoste în culise. „Capitol”: Căpitanul de poşta. „Scala”, bd. Tacke Ionescu: Ispita unei nopţi. „Arpa”: Secretul celor 13 mascaţi. „Femina”, bd. Elisabeta: Un vis sub cerul albastru. „Select”: La răscruce de vânturicu Laurence Olivier.*

„Omnia” (Schitul Măgureanu) trupa Titi Mihăescu. *Aur şi femei*

Voeta Buzeşti, Marina, Nissa, Marconi („Griviţa”) Ispitele trupului, Jungla morţii, Comoara din insula piraţilor. Panică în univers[711].

Carnea 60-80 lei kg (porc)

Noul regim vrea să purifice viaţa economică de evrei.

Sediul poliţiei legionare. Splaiul Independenţei 75, tel. 5.84.25.

Casa verde. Gutenberg 3

Siguranţa statului, Bd. Carol 46, tel. 3.06.20

Piaţa Obor

Ceapă 3-18 lei kg. Cartofi 6-9 lei kg. Fasole uscată 18-25 lei kg. Roşii 9-18 lei kg. Usturoi funia 14-40. Varză 3,50-12 bucata. Aprovizionare] slabă. Carnea urcă.

*

Curentul editorialist legionar.

Prof[esor] Mircea V. Pienescu

*

„Curentul" p. IV – 8551. „Cuvântul" p. IV – 7330

În ziua de 13 Sept[embrie], ziua căpitanului, coloane nesfârşite de legionari mărşăluiesc pe străzile Capitalei, umplând văzduhul cu slava cântecelor… A doua zi România devine stat legionar.

6 Oct[ombrie] Mare demonstraţie legionară (150.000) din toată ţara.

27. XI.'40 Reînhumarea lui Codreanu. „Anul care sfârşeşte (1940) a fost an de prăbuşire şi de ispăşire. Anul care începe este un an de răscruce şi de reînviere."

„A înviat Cristos (H)

Aşa va învia şi dreptatea neamului românesc."

„Dar pentru aceasta se cere ca fii de-ai lui să bată drumul pe care a mers Iisus.

Să li se pună în cap coroană de spini, să urce Golgota în genunchi cu crucea în spate şi să se lase răstigniţi.

Legionari, fiţi voi copiii aceştia.”

(Codreanu)[712].

28 [noiembrie] [1940]

G[ene]ral în rezervă C-tin Petrovicescu, M.A.1.1941

Vasile Iasinschi min[istrul] Muncii.

Fig[uri] legionare: Banea, Ionică Busuioc.

Şef[ul] Siguranţei, Alex Ghica şi g[eneralu]l Petrovicescu, destituiţi.

„Cu noi este Dumnezeu
înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi”
(rugăciune de seară)
Ion Chinezu legionar, Horia Stamatu
Sebastian Radovici
Horaţiu Comaniciu

Grigore Manoilescu, cel care a semnat „dictatul” de la Viena?

Ucişi legionari

Virgil Borzea, Teodor Stahu, Spiru Popescu, Supila Polisparhon, Adam Vilmus, Iosif Bozârtan, Ştefan Curcă, Teodor Ghedeon, Iordache Nicoară, Jak Rădulescu, Paul Craja, Aurel Serafim, Pihu Grigore, Proca Gheorghe, Ion Herghelegiu, Achile Culeţu, Ion Nitache.

Cei care au căzut ucişi de gloanţele duşmane
Păşesc în rând cu cei ce au rămas

Legionari: Sextil Puşcariu, Vasile Postencă, Dragoş Vrânceanu; *Buna Vestire.*

Vineri, 13 dec[embrie] ’40. Cuvântarea Führerului: elogiu războiu[lui] drept. Ion Barbu; şi joi, 19 dec[embrie]. Ultimii 20 de ani de guvernare, pro violent legionar. Sâmbătă, 4

ian[uarie] ’41: *Iluzii individualiste.* 10ian[uarie], 12ian[uarie], 15 ian[uarie], 17 ian[uarie]. {713}

18 ian[uarie] [1941]

Regele şantajului Pamfil Şeicaru.
Ţiganul de la Ciorogârla.[{714}]

Rebeliunea

„Blestemata hidră masonică îşi arată iarăşi colţii prin rânjetul sinistru al jidovitului Alex. Rioşianu care a ocrotit pe asasinii bravului ofiţer german ucis mişeleşte pe străzile Capitalei şi a poruncit vărsare de sânge românesc nevinovat…

Vrem răsturnarea şi imediat pedepsirea tuturor slugilor masonice care încearcă să predea ţara din nou în gheara jidoviţilor.

— Vrem alungarea lui Rioşianu, a uneltelor lui.

— Vrem guvern legionar pur.

— Vrem România legionară.

— Cerem armatei române, cerem camarazilor noştri soldaţi să ne înţeleagă şi să nu dezlănţuie uciderea între fraţi, pentru plăcerea lui Rioşianu şi a tuturor jidanilor şi jidoviţilor.

Amintim generalului Antonescu că, dacă a suferit alături de noi, să ne înţeleagă, vrem să fim oameni de disciplină şi de ordine, dar, când vedem o clică de iudaizaţi sfidându-ne lupta şi sacrificiile şi insultând prin prezenţa lor la cârmă pe toţi morţii noştri şi ai neamului întreg, mi-e ruşine să mai răbdăm.

Groza Dumitru
Comandantul muncitorimei legionare”[{715}]
„Curentul” 23.1 ’41

„Curentul” 25.1 ’41

Manifestul către ţară al dl. general Antonescu

„Am străbătut din nou clipe de zbucium, de teroare şi ruşine.

Copiii mei, pentru care îmi distrusesem cariera, pentru care suferisem, cărora le deschisesem drumul prin lovitura de stat de la 6 Sept[embrie], pe care i-am luat alături de mine la Conducerea Ţării, le-am dat rosturi de viaţă de multe ori nemăsurate, i-am îndemnat să nu păteze memoria lui Codreanu şi a luptătorilor generaţiei, ci să-şi merite prin muncă şi respect destinul mare ce li-l făurisem, copiii mei dragi, ale căror greşeli le-am luat cinci luni în spatele meu, n-au găsit altă mărturie de recunoştinţă, pentru mine şi pentru Ţara care crezuse în puterea idealurilor lor, decât să-mi trimeată gloanţe şi să vrea răsturnarea statului.

În paginile istoriei şi ale omeniei nu cred să se poată înscrie o faptă de o ingratitudine mai mare.

Lângă casa Statului, în care slujesc din zori până în zori, părăsindu-mi propria mea casă, ca nicio clipă din viaţa mea ce mai am să nu fie închinată decât ţării, lângă Preşedenţia Consiliului organizaseră, cu sprijinul fostului ministru de interne Petrovicescu şi al Directorului Siguranţei şi Poliţiei, căruia îi încredinţasem toată siguranţa statului – în clădirile înconjurătoare şi în casa gardienilor publici, un centru de netrebnici – gardieni ai poliţiei şi vagabonzi, cu un tun, mitraliere şi puşti, să mă asasineze în timpul nopţii.

În acelaşi timp, în edificiile publice ale Capitalei instalaseră echipe de rebeli compuse, pe lângă netrebnici, şi din tineri idealişti nevinovaţi şi înşelaţi, cu intenţia răsturnării statului. Străzile capitalei au fost blocate de vehiculele părăsite de muncitorii incitaţi la grevă, fabricile închise sau incendiate, case şi cartiere devastate, oameni prădaţi şi ucişi…

Am fost silit să scot armata… Şi eu, care am făcut lovitura de stat de la 6 Sept[embrie] fără o picătură de sânge, care am suferit ca nimeni altul chiar şi pentru netrebnicii de la Jilava… Am fost silit să las trupele să tragă în fraţii noştri.

Pe Calea Dorobanţi un soldat a fost prins, răsvrătiţii au turnat petrol şi i-au dat foc în ochii încremeniţi ai camarazilor.{716} La fel pe cheiul Dâmboviţei. Pe alte străzi, ostaşi care nu trăgeau au fost desbrăcati şi umiliţi.

S-au tras focuri de pe acoperişuri şi de la ferestre în soldaţii care îşi jertfeau viata… Armata a trebuit să se apere, armata a trebuit să tragă, după ce din rândurile ei au căzut pe nedrept cei răpuşi de gloanţele trădării.

Am eliberat de la Pref[ectura] Poliţiei pe rebeli, crezând în cuvântul dat că vor lăsa armele.

Drept orice, au pornit cu mitraliere, cu puşti, tancul Prefecturii să atace palatul telef[oanelor], statul major şi postul de radio, în care s-au instalat, dând ştiri de nevrednică trădare (după ce în prealabil, se îmbrăcaseră în uniformele armatei).

Români,

Voi pregăti noua aşezare politică a Statului.

Din spiritul legionar voi întemeia o ordine potrivită suflului nou care s-a aşezat în lume, într-o comunitate cu Germania şi Italia.

Vă voi chema pe toţi ca să înfăptuim marea chemare a istoriei noastre.

Nimic pe lume nu mă va abate.

Fiindcă ceea ce mă conduce nu este decât munca, grija de neam, credinţa în Dumnezeu şi în dreptate.

Azi se toarce sub ochii noştri soarta de veacuri a lumii.

Şi la împlinirea ei fiecare trebuie să vă simţiţi chemarea.

Regele şi Statul aşteaptă de la voi împlinirea datoriei.

Fiindcă eu n-am fost până ieri, şi nu vreau să fiu nici mâine, nici instrument de tiranie, nici punte de anarhie.

Iar pe legionarii adevăraţi, crescuţi în duhul de iubire de neam al lui Codreanu, îi îndemn să mă înţeleagă, fiindcă, sunt sigur, Căpitanul le-ar fi cerut azi ceea ce le cer şi eu.

Înainte!

Mişcarea legionară, înainte de a fi mişcare politică, financiară, economică etc., de formule, este o mişcare spirituală, în care, dacă va intra un om, la celălalt capăt va trebui să iasă un erou.

Cărticica şefului de cuib.

Deziderat de sectă religioasă sau de asasini, de Mafie. „Credinţa în Dumnezeu, în Patrie şi în mântuirea neamului.”{717}

Cum s-a desfăşurat rebeliunea

În ziua de 19 ianuarie 1941 se produc mari adunări „populare” organizate de legionari în toată ţara{718}, cu scopul de a se manifesta public adeziunea integrală a regimului la ţelurile Axei. Se ţin cuvântări de către marii şefi legionari şi se intonează imnuri, în Capitală, la „Casa Studenţească”, Viorel Trifa, la facultatea de drept, V. Iasinschi: consideră anii trecuţi drept o tiranie, armata germană, cea mai puternică din lume; Statele Unite sunt luate în derâdere. „Avem, deci, două lumi care stau faţă în faţă: democraţiile cu tot cortegiul internaţionalismului – şi revoluţiile naţionale, cu idealul unei noi ordine în această Europă bătrână. Omul nou, disciplinat, dinamic şi de caracter aparţine acesteia din urmă, Căpitanul a spus la schitul Rarău.

Dăruind această condică sfântului schit, reînnoim jurământul nostru de a lupta uniţi până la moarte pentru Christos, Rege şi naţiune, împotriva tututor jidanilor – şi de a rămâne uniţi şi dincolo de mormânt. 16 Sept[embrie] 1925, Codreanu, Moţa,

Tudose Popescu, Radu Mironovici, Gârneaţă etc. Mişcarea legionară este în toate originală şi porneşte din adâncurile pământului românesc, întrupată în persoana Căpitanului care i-a dat formă, viaţă şi a condus-o pe calea destinului, ca dreptatea românească să se înfăptuiască prin jertfa pe care el a chemat-o. Legiunea e în marş şi marşul ei nu poate fi oprit." Aceste cuvinte sunt oare un semnal? — Traian Brăileanu – Sibiu.

Viorel Trifa: „Nota nouă a rev[oluţiei] actuale este: rev[oluţie] totalitară. Cele precedente erau singulare, parţiale: anti-regalistă, anti-burgheză etc.

Cea de faţă vine cu o totalitate: crearea unui nou tip de om, unei noi lumi. Omul nou va valora pentru munca lui, pentru contribuţia lui cu fapta. Politica noastră legionară este politica faptelor (care?!) care, într-un anumit sector, să ne dea dreptul de a face parte din totalul european. Suntem părtaşi ai revoluţiilor naţionale din Europa? Da… Dacă n-ar fi fost o mişcare legionară în momentul împărţirii, statul român n-ar mai fi existat (asemeni Poloniei, n. M. P.). În momentul în care se pune chestiunea de a primi fiecare ce-i revine, în concertul european România va primi drepturile sale. Noi trebuie să înţelegem că, dacă acum scăpăm momentul, l-am scăpat pentru veacuri întregi. Europa ce va veni nu va fi de 20 de ani, ci de secole. Să intrăm în luptă şi vom învinge. În faţa generaţiei noastre se prăbuşeşte o lume întreagă şi se înalţă alta. Războiul acesta nu a început din pricina Coridorului sau pentru că Gdinia era mai mare port ca Danzigul. Acestea erau motive. Lupta, în realitate, se duce pentru două principii. Lumea veche s-a prăbuşit. Ea a început în ziua în care ghilotina a încetat, ziua cunoscută din cuvintele „libertate, egalitate, fraternitate". Tiranul înainte era unul. După revoluţie au fost mai mulţi. E clar că doi oameni pe lume nu pot fi egali, cel care nu

munceşte, cu cel care munceşte. Această egalitate de care vorbea rev [oluţia] nu s-a realizat. Au profitat însă unii: evreii. Politica secolelor 18 şi 19 era o luptă a judeo-masonilor cu poporul. Ei au falsificat istoria. Pe noi nu ne-a unit taraba de la Versailles, ne-a unit sângele soldatului român, dreptul nostru la istorie."{719}.

În noaptea de 18-19 ianuarie, un ofiţer german în uniformă este împuşcat de un individ, supus străin, care este prins.{720}. În acel moment, g[ene] ralul Antonescu îl demite pe ministrul de interne, C-tin Petrovicescu, pentru neglijenţă şi grave dezordini produse la ministerul său. Acest ministru era un legionar din grupul echipei lui Horia Sima, Iasinschi, Dumitru Groza. Acest gest al generalului declanşează rebeliunea, care era şi nu era pregătită pentru lupta cu cel care îi adusese la putere. Se poate deduce că legionarii plănuiau o rebeliune, dar nu atât de curând.{721}. Pierderea internelor, însă, era o lovitură gravă, căci de-acolo le veneau toate înlesnirile şi le erau acoperite toate acţiunile: înarmarea generală, cu arme mici şi mitraliere, ocuparea de clădiri, organizarea corpurilor şi dominaţia, prin poliţie şi siguranţa statului, a vieţii publice şi de stat. Generalul, însă, avea armata. Legionarii, însă, în schimb, erau mişcarea fascistă care trebuia să primescă sprijinul Germaniei în acţiunea ei de a lua puterea totală. Ori, din comunicatul dat la un moment critic de Horia Sima către legionari, răzbate un lucru straniu: patronii cei mari, Germania şi Italia, îl susţineau pe general. De ce?{722}. Dar să reluăm filmul evenimentelor. La acea oră, legionarii dispuneau de aprox[imativ] 500 puşti mitraliere şi mitraliere, 20.000 arme şi carabine militare, 8.000 arme de vânătoare, 10.000 pistoale şi revolvere, 100 pistoale mitralieră, câteva sute de mii de cartuşe, câteva sute de grenade. Cu asemenea armament nu se putea lupta cu o armată. Rămânea o singură

soluţie. Lovitura dată persoanei generalului, eliminarea lui, adică puciul în locul războiului civil care, pesemne, n-ar fi fost dorit la Berlin din pricina unei eventuale intervenţii a Rusiei (ca în Polonia) şi a dispariţiei României ca stat bun de luptă în planul deja elaborat (Barbarossa) contra U.R.S.S. Fireşte, legionarii nu ştiau de acest plan, dar poate intuiau şi ei că un război civil ar fi fost periculos pentru fiinţa noastră naţională.

În după-amiaza zilei de 20 Ian[uarie], legionarii se grupează în faţa Universităţii, unde manifestează vehement împotriva demiterii generalului Petrovicescu şi a lui Ghica (şeful siguranţei), directorul general al poliţiilor.

Grupuri compacte de legionari, urmate de mulţi curioşi, continuă manifestaţiile în faţa Palatului regal şi a Legaţiei germane: „Jos masonii, vrem guvern legionar." „Jos jidovitul Rioşianu." Pe la ora 21, o masă de circa 3.000 de manifestanţi, venind dinspre Bd. Lascăr Catargiu şi conduşi de Viorel Trifa şi Dumitru Grozea, manifestează în faţa Preş[edenţiei] C[onsiliului] de M-tri din Piaţa Victoriei, cu aceleaşi lozinci şi din aceleaşi motive. Se cere, de asemenea, demiterea unor membri din guvern, precum şi a unor înalţi funcţionari ai statului, pe care îi acuză de incapacitate, de masonerie sau de protectori ai masoneriei şi ai evreilor. La sfârşit se ovaţionează „Horia Sima şi conducătorul Statului".

Manifestaţia s-a împrăştiat paşnic. Totuşi, ea constituie primul indiciu a ceea ce va urma. În provincie însă (Timişoara, Caracal, Târnava Mare şi Mică, Craiova etc.) sunt atacate chesturile de poliţie, prefecturile, Telefoanele şi ocupate prin forţă.{723}

(„C[urentul]", 6 Febr[uarie] şi 12 Febr[uarie], 15 Febr[uarie])

18 Febr[uarie] *înapoi la cămaşa albă* P[amfil] Şeicaru].{724}

(Prăbuşirea Angliei e iminentă)

Legi rasiale. Paşapoartele evreilor vor purta menţiunea originii etnice.

Cabinete de evrei medici, pentru evrei numai.

Aderarea Bulgariei şi Iug [oslaviei] la Pactul Tripartit. Cinema: „Aro", „Scala", „Capitol", „Select", „Trianon", „Regal", „Palas", „Bulevard", „Alcazar", „American" etc.

Faza finală. Ne apropiem de faza finală a războiului. 1941, martie, P[amfil] Şeicjaru] se aşteaptă ca în cursul lunilor care vor veni Anglia să fie învinsă.

Agenţia Havas, D.N.B., Rador.

Circulaţia pe străzi, după rebeliune – 12 noaptea

Spect[acole] şi localuri – 11 noaptea

Marţi 21 Ian[uarie] Rebeliunea de la cazarma gardienilor publici, în dimineaţa zilei de 21 Ian[uarie] se produce, în Capitală, primul act al rebeliunii, prin împotrivirea prefectului de poliţie, Radu Mironovici, la predarea prefecturii noului titular, g-1 Mitrea. Armata a trebuit, de data aceasta, să intervină. Pentru aplanarea conflictului iscat s-au dus tratative, al căror rezultat a fost promisiunea „că prefectura poliţiei va fi predată generalului Mitrea, iar totul va intra în ordine".

În timpul când conducătorul Statului primea de la prefectul de poliţie Mironovici aceste promisiuni formale, la Palatul Preşedenţiei C [onsiliului] de M [iniştri] se produceau următ [oarele]:

Către orele 14, dirigintele Officiului] Poştal al Preşedenţiei raportează că în curtea cazărmii gardienilor publici se adună legionari care sunt înarmaţi de către gardienii publici.

Dl. Gral Antonescu verifică personal această informaţie şi ordonă ca of [iţerii] de jandarmi, împreună cu un pluton de gardă a Preşedenţiei, să

intre în curtea cazărmii gardienilor publici şi să ceară încetarea înarmării şi intrarea în ordine.

Pentru a se evita turburările, intră în curtea cazărmii numai trei ofiţeri de jandarmi (fără trupă) pentru a parlamenta. Sunt însă imediat făcuţi prizonieri de către gardieni şi legionari şi închişi într-unul din birourile cazărmii unde se mai găseau colonelul Brăescu, comand [ani] al gardienilor publici şi toţi offiterii] de jandarmi instructori ai gardienilor, care fuseseră sechestraţi de rebeli.

Către ora 14,30, un pluton de trei tancuri uşoare chemat la Preşedenţie intră în curtea G [ardienilor] publici unde, potrivit ordinului, i se hotărâse locul său de adunare în caz de intervenţie. Ofiţerul, nebănuind nimic, a ieşit din car. Legionarii şi gardienii publici rebeli se reped la el şi îl arestează. În acelaşi timp, 6-7 rebeli năvălesc asupra carului din care ieşise ofiţerul şi încep să tragă cu revolverele în vizoarele carului şi la uşa din spatele acestuia, care era deschisă, silind echipajul să iasă din car, după care îl face prizonier.

Alţi rebeli din cazarmă încep atunci să tragă cu pistoalele şi armele în ferestrele Preşedenţiei C [onsiliului] de M [iniştri].

Faţă de această situaţie, cu riscul vieţii sale, comandantul plut [onului] de tancuri uşoare, deşi prizonier, dă ordin celor două care de luptă să tragă.

Echipajele deschid focul potrivit ordinelor anterioare, prin două lovituri de tun cu cartuşe de manevră, dar rebelii răspund cu focuri de pistoale, arme şi puşti mitr [aliere], refugiindu-se în acelaşi timp cu prizonierii în clădire.

Cele două care de luptă se retrag apoi în stradă şi se instalează în poziţie în faţa intrării cazărmii gardienilor publici.

Cum atacul cu focuri asupra Preşedenţiei continuă, gralul Antonescu ordonă unui maior de la cabinetul său militar să ia comanda trupelor şi să asigure paza localului şi eliberarea prizonierilor.

Maiorul care comanda trupele de la Preşedenţie se duce către ora 15,15 în faţa Caz [ărmii] G [ardienilor] publici, face să înceteze focurile şi cere să vorbească cu şefii rebelilor. Câteva gloanţe trase în el de rebeli nu-l lovesc. Focurile încetează pe moment şi încep parlamentări între ofiţeri şi cdtul rebelilor Roşea care, la somaţiile de predare, face cunoscut că, până nu va primi ordine de la comandantul Stănicel, care se găsea în sediul din strada Romei, rebelii nu vor evacua cazarma.

Pe măsura sosirii trupelor şi potrivit ordinelor gralului Antonescu, localul Preş[edenţiei] se organizează într-un centru de rezistenţă ca o citadelă, înglobând în interior Piaţa V[ictoriei] şi cazarma g[ardienilor] p[ublici], ocupate de circa 7-800 rebeli înarmaţi cu pistoale, puşti mitraliere şi un tanc capturat şi echipat imediat de ei.

în acest timp, soseşte şi răspunsul lui Stănicel, transmis prin Roşea, că rebelii nu vor preda localul decât cu ordinul scris al lui Horia Sima.

Pentru a se evita o vărsare de sânge, g-l Antonescu hotărăşte ca să lase rebelilor timp de gândire pentru a evacua şi preda Caz[arma] g[ardienilor] p[ublici] până a doua zi, miercuri 22 Ian[uarie] ora 12.

Informaţiile primite la căderea serii de 21.1. arătau că rebelii din Capitală au ocupat şi s-au baricadat:

— La Prefectura poliţiei; la sediul legionar central din strada Romei (ocupând întreg cart [ierul] străzilor Londra, Roma, Washington, Argentina, până în Calea Dorobanţi); diferite sedii şi centre leg [ionare] din oraş; depozitele de benzină şi comisariatele de poliţie.

În general la 21 Ian[uarie] seara, situaţia era următoarea: a) în ţară armata era stăpână pe situaţie, b) Capitala cu suburbanele era în mâinile rebelilor, în afară de cazărmi, Poşta, Telefoane, Gara şi celelalte instituţii de stat unde se găseau gărzi militare, e) Postul de radiodifuziune, deşi

păzit de o gardă militară, era la dispoziţia rebelilor, care puteau să-l utilizeze după bunul lor plac. Garda interzicea numai intrarea şi ieşirea din local. Din această cauză, două apeluri adresate de general Ţării nu au fost aduse la cunoştiinţa poporului.

Informaţiile mai arată că rebelii au început să se dedea la acte de banditism (jafuri, devastări, incendii, omoruri) atât asupra locuitorilor români nevinovaţi, cât mai cu seamă asupra evreilor din cartierele Dudeşti şi Văcăreşti, unde s-au executat adevărate pogromuri.

În cursul nopţii de 21-22 Ian[uarie] şefii rebeliunii, prin delegaţii lor, au încercat să facă presiuni asupra Conducătorului Statului, însă fără rezultat.

G-ralul Antonescu hotărăşte să treacă a doua zi, la amiază, repede şi energic, la acţiunea de reprimare a rebelilor, astfel încât, până la 23.1. ora 12 cel mai târziu, viaţa de stat şi oraşul Bucureşti să reintre complet în normal. În acest scop, a încredinţat comandamentului militar al Capitalei comanda tuturor trupelor disponibile şi a ordonat: a) Pentru ziua de 22.1. să se degajeze de rebeli sectorul în care se afla Preş[edenţia] C[onsiliului] de M[iniştri] (evacuarea cazărmii g[ardienilor] publici şi a sediului legionar din str. Romei), b) Pentru ziua de 23.1. să se lichideze rezistenţele rebjelilor] din restul Capitalei.

Miercuri 22 Ian[uarie] [1941]

La ora 12, a doua zi, împlinindu-se termenul fixat de d. gral A[ntonescu] pentru intrarea în ordine a reb[eliunii] şi, cum nu se produsese niciun semn de supunere, se hotărăşte trecerea la acţiune. Imediat după somaţiile legale, rebelii, în loc să se predea, deschid focul, trăgând cu tunul din carul de luptă capturat. Se trece atunci la atacul caz[armii] g[ardienilor] pub[lici] prin şoseaua Bonaparte

(faţada) cu tunurile carelor de luptă şi cu armamentul de însoţire a batalionului. Rebelii răspund de pretutindeni cu focuri puternice de puşti, mitraliere, arme şi tun. Focul este îndreptat asupra trupei atacatoare şi asupra spatelui clădirii C[onsiliului] de M[iniştri], unde se sparg geamurile, iar gloanţele pătrund prin sălile localului. La primele împuşcături, gralul Antonescu vine pe sălile Preşedenţiei pentru a se informa şi a da dispoziţiuni. El se expune de nenumărate ori focului rebelilor, mergând până la locurile cele mai periclitate. Atacul se desfăşoară astfel: după două lovituri de tun în turelă, carul de luptă capturat de rebeli şi care bara intrarea este scos din luptă, apoi este remorcat şi tras afară pe poarta pe care o apăra. Pentru a se înlătura vărsările de sânge şi pentru a se reduce repede rezistenţele, unitatea de care de luptă a detaşamentului de atac pătrunde cu primele piese în curtea interioară a cazărmii, ţinând sub foc pe rebelii care nu contenesc a trage în trupe. Parte din rebeli se refugiază în poduri şi pivniţe, iar altă parte începe să se predea.

După ora 1,30, rezistenţa este complet redusă. Predările continuă până la 14,30, când Caz[arma] G[ardienilor] Publici este complet curăţită şi când aproape toţi rebelii sunt triaţi, parte din ei fiind eliberaţi, parte arestaţi.

N.B. În şoseaua Bonaparte rebelii dau foc la baricade şi aruncă bidoane aprinse asupra carelor de luptă. Dau foc adţiei Fin[anciare] Sect[orul] galben.

Din cauza întunericului, din cauza puternicelor baricade ridicate de jur împrejurul sediului şi datorită faptului că rebelii au organizat centre de (rezistenţă) în fiecare din clădirile înconjurătoare], atacul este oprit din ordin înainte de a se putea pătrunde până la sediu. Rebelii, ascunşi în unghere întunecate, vânează soldaţi care se apără greu pe

străzile luminate de incendii. În acest timp prefectura Poliţiei rezistă…{725}.

Noaptea de 22-23-I-’41

La ora 21 o delegaţie de legionari cere audienţă şi este primită de gralul A[ntonescu]. Tratativele eşuează: rebelii cer ca armata să se retragă şi guvern legionar pur în frunte cu Horia Sima. G-ralul A[ntonescu] refuză. În cursul nopţii rebelii atacă Telefoanele. Se trage în ei de către detaşamentul de gardă. Rebelii lasă morţi şi răniţi şi fug spre Cişmigiu, urmăriţi, unde parte din ei sunt arestaţi de trupele M. A.N. De asemeni, grupuri de rebeli încearcă să ajungă şi să ia cu asalt Preş[edenţia] C[onsiliului] de M[iniştri], însă sunt primiţi de focul mitralierelor care păzeau toate intrările în Piaţa V[ictoriei]. Toată noaptea focul armelor automate şi tunurilor carelor de luptă trag în lungul Căii Victoriei şi Bulevardului Catargiu, Bonaparte, Jianu împotriva coloanelor de rebeli care caută cu sforţări disperate să pătrundă spre Preş[edenţia] C[onsiliului] de M[iniştri].

G-ralul A[ntonescu] hotărăşte pentru 23, ora 1, lichidarea. Dându-şi seama, probabil, că partida e pierdută, Horia Sima lansează în dimineaţa zilei de 23 ian[uarie] un manifest. Cu tot ordinul lui Horia Sima, legionarii rebeli continuă însă acţiunea împotriva armatei şi în ziua de 23.1.

Fată de această situaţie se ordonă trupelor să reînceapă în tot oraşul operaţiunile de reprimare. Acţiunea pentru cucerirea sediului este reluată în dimineaţa de 23.1. ora 8. După o luptă de stradă de 2 ore se cucereşte locuinţa sediului. Se trage cu tunul în clădiri. Acţiunea se încheie la orele 15. Se mai trage încă prin surprindere. Noaptea oraşul e străbătut de camioane cu soldaţi, pentru a împiedica devastările. S-au descoperit depozite jefuite. În Dudeşti, Văcăreşti, Jilava şi Pădurea

Băneasa s-au găsit sute de cadavre oribil mutilate. Au fost surprinşi borfaşi prădând.

Pierderi

În capitală şi provincie:
21 ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi morţi
53 _____„_____ „_____răniţi

Rebeli şi civili

În capitală. 236 morţi, din care 118 evrei executaţi de rebeli, 254 răniţi.
În provincie. 117 morţi, 73 răniţi.
În total 374 morţi şi 380 răniţi.{726}.

Filmul tratativelor

— Relatat de seniorii legionari, opozanţi faţă de rebeliune– Prof[esorul] univ[ersitar] Pantazi, g-ralul Iacob, g-ralul Gane, graiuI Dona, graluI Trandafirescu, col [onelul] Polihroniade, col[onelul] Malamuceanu, comand[antul] C. Popovici fac apel la l[oco]t[enent] col[onelul] Elefterescu, şeful de cabinet al g-lului A[ntonescu], pentru o audienţă… Gralul îi primeşte, de faţă fiind şi g-l Băgulescu cu prof[esorul] Chirnoagă, rectorul Politehnicii şi prof[esorul] P. P. Panaitescu, rect[orul] Universităţii] şi directorul] ziarului „Cuvântul", ca şi D. N. Mareş, ministrul Domeniilor. Pantazi citeşte un apel către g-ralul A[ntonescu] de desolidarizare cu actuala conducere rebelă. Cei găsiţi acolo, adică Chirnoagă şi Panaitescu, veniseră cu un ultimatum la adresa g-ralul A[ntonescu]. Să se retragă armata, guvern legionar etc. Adânc mâhnit, A[ntonescu] arată că el nu e vinovat de situaţia creată şi de abuzurile care l-au silit să-l schimbe pe Petrovicescu, Ghika etc. Conducătorul statului n-a putut alege prefecţi

dintre persoanele destoinice şi nici comisari de românizare competenţi, din cauza forurilor superioare legionare.

„Iată, domnilor, adevărata situaţie în care am fost pus şi cum am fost răsplătit. Nu voi forma un nou guvern decât cu oameni înţelepţi ca dv., nu iresponsabili şi copii, care vor să terorizeze."

Chirnoagă şi Panaitescu şi g-l Băg[ulescu], care îi însoţea, ies. Apoi A[ntonescu] le arată celor rămaşi pe rebeli, care se vedeau de pe geam. Apoi A[ntonescu] le spune: Consimt să retrag armata, dar să se retragă întâi legionarii. Şi că vrea să stea de vorbă cu Horia Sima, ca să formeze un guvern legionar cu oameni înţelepţi şi de încredere.

Am plecat să-l găsim pe Horia Sima care de 48 de ore părăsise postul de vicepreşedinte]. S-a emis părerea să se meargă la sediul legionar, pe strada Romei. Ni s-a răspuns de-acolo că d. Iasinschi, cdtul corpului Răzleţi, cu care vroiam să luăm contact, nu se găseşte acolo. Horia Sima? Acelaşi răspuns. Dar că, prin coljonelul] Zăvoianu am putea lua contact cu ei. Col[onelul] Zăvoianu, enervat, ne-a spus că Legiunea a fost pusă într-o situaţie extrem de grea prin măsurile vexatorii care s-au luat în ultimul timp şi că însuşi el a avut de suferit o jignire gravă când a fost înlocuit, fără motiv, din demnitatea de prefect al Poliţiei Capitalei etc. etc. Erau orele 23,30 (21/22 Ian[uarie]). Familia de seniori legionari (g-l Cantacuzino). L-am întrerupt, arătând că nu am venit să ascultăm supărări personale, ci să evităm un război civil. S-a mai potolit şi a pus un legionar să ne ia numele. A transmis apoi la telefon, nu ştim unde, ce e cu noi. Apoi a ieşit din birou intrând în altă cameră, cu hârtia în mână. După 10' se întoarce şi ne spune că să tratăm cu el. Puşi în această situaţie (ora 0,30) i-am spus:

— Armata se va retrage o dată cu grupările de legionari, în special cei din Cazarma g[ardienilor] p[ublici], care vexează mult pe şeful statului.

GraluI A[ntonescu] nu va ataca, dar se va apăra, îl aşteaptă pe d. Horia Sima să formeze un guvern legionar etc.

În acest timp, ni se aduce la cunoştinţă că grupări de legionari vin cântând şi manifestând spre Preş[edinţia] C[onsiliului] de M[iniştri]. I-am spus col[onelului] Zăvoianu să dea ordin să-i oprească. În acelaşi timp, l-am anunţat telefonic pe d. g-ral Sănătescu, c[oman]d[an]t[ul] trupelor Capitalei, de aceste manifestaţii în curs, rugându-l să nu tragă, în cazul că manifestanţii nu atacă, fiindcă noi tratăm la sediu legionar…

El ne-a răspuns: manifestanţii să se oprească la 100 de paşi de trupe. S-a primit.

După o oră, răspuns de la Forul Suprem: armata să se retragă ca semn de bunăvoinţă al g[eneralului] A[ntonescu] şi apoi se va retrage şi Legiunea. După aceea va veni H[oria] S[ima] spre a trata. Ultimul cuvânt: Cazarma g[ardienilor] p[ublici] se va retrage odată cu armata.

Ajunşi la Preşedinţie, am avut surprinderea să-l găsim pe d. Greceanu care venise la general cu o listă a noului guvern. Prim-ministru Horia Sima (care refuzase totuşi acest post cu o lună în urmă), Interne, Petrovicescu, Externe, Sturdza, Economia Naţională, Mihail Manoilescu, Apărare, g. Coroamă, Muncii, Iasinschi etc. Era un ultimatum. D. Greceanu a plecat. I-am spus g[eneralului] A[ntonescu] să considere acest ultimatum fără rost şi să încercăm din nou să-l aducem pe H[oria] S[ima] la tratative. Graiul A[ntonescu] a răspuns cu sinceritate şi bunăvoinţă, dar şi această tentativă a eşuat, şefii legiunii rămânând la punctul lor de vedere.[727]

Spectacole în capitală în aceste zile:

Teatrul „Ion Vasilescu”: *Suflet candriu depapugiu*. Cinema: „Aro”, *Omul invizibil.* „Scala”, *Tragedia imperiala,* cu Harry Baur. *Asediul Alcazarului* – „O pagină de zguduitor

sacrificiu din istoria afirmării Spaniei naţionaliste, un film de proporţii gigantice, o înscenare de un dinamism uluitor."

(10 mai 1941) „Scala": 75 de zile de eroică rezistenţă sub ruinele Alcazarului a cadeţilor legendarului gal Moscardo.

Prigoana a început

În România Legionară, de 48 de ore, a izbucnit un conflict între mişcarea legionară condusă de dl. c[oman]d[an]t Horia Sima şi între iudeo-masoneria din slujba spionajului englez.

A doua zi după descinderile poliţiei legionare la lojile masonice şi la locuinţele principalilor conducători ai masoneriei care au dovedit legăturile lor cu Intelligence-Service.

A doua zi după marile manifestaţii legionare din toată ţara, care au lămurit etc.

Uneltele iudeo-masonice au reuşit să intre chiar în guvern, au indus în eroare pe g-l Antonescu, c-dtul Statului.

Mai întâi, au fost destituiţi ministrul de Interne şi şeful Siguranţei Alex. Ghika.

Totodată, au fost înlocuiţi şi prefecţii legionari din toată ţara…

Respectăm ordinele cdlui nostru H[oria] S[ima] şi, în duhul căpitanului, vom învinge sau vom muri. Trăiască etc.

nesemnat

La 20 Noiembrie '40, Al. Rioşianu dă ordin în scris ca Al. Davidescu, care l-a strangulat cu mâna lui pe cd-tul legionar Victor Dragomirescu, să fie pus în libertate. La 27 Noiembrie, înlocuieşte garda de legionari de la Jilava prin jandarmi. În 31 Dec[embrie], se dă ordin telegrafic să fie luaţi sub protecţie de către jandarmi şi poliţie pe foştii politicieni democraţi… Prin descinderile în lojile

masonice, se descoperă că mulţi demnitari în funcţiuni se adunau în loji şi puneau la cale ruperea de Axă. Ofiţerilor şi aviatorilor, bănuiţi că simpatizează cu noi, li se ia comanada. Prefecţii legionari, printr-o perfidă diversiune, sunt convocaţi la Buc[ureşti] ca să nu ia parte la evenimente.

Vom reteza capetele hidrei demo-liberale, vom pedepsi pe toţi trădătorii şi pe toate uneltele conspiraţiei masonice… Vrem guvern legionar pur.

Ultimul minut

Se trage cu tunul în legionari.

Suntem informaţi că la cazarma G[ardienilor] P[ublici], unde se găsesc câteva sute de legionari, a fost adusă armata, care trage în plin cu tunurile şi mitralierele. Întreaga populaţie a capitalei nu trebuie să se lase intimidată de ultimele zvârcoliri ale francmasoneriei şi slugilor jidovimii.

Ordin către toţi legionarii

Pentru împiedicarea vărsării de sânge pe care noi nu am vrut-o şi care n-a servit decât duşmanilor comuni ai României şi Axei, cunoscând că politica Germaniei şi Italiei cere condiţiuni speciale, pe care Mişcarea legionară le recunoaşte şi, având în vedere că între conducerea Statului şi Mişcarea legionară au început tratative pentru limpezirea situaţiei, ca să uşurăm mersul acestor tratative,

ORDON

Ca să se înceteze imediat orice luptă. Legionarii vor părăsi de îndată instituţiile publice ocupate şi vor reintra în viaţa normală.

Cer ca acest ordin să se execute fără şovăire şi cu cea mai mare stricteţe. Vreau ca în cel mai scurt

timp Ţara să-şi reia aspectul normal.

Horia Sima

Bucureşti la 23 Ian[uarie] 1941 orele 5 dimineaţa].[728]

Pentru ce? – P. P. Panaitescu.[729] *Se sinucide naţia…*[730]

Divizia III din C[orpul] I de armată chemată să tragă în legionari…[731]

„Daţi mâna şi împreună, cu puteri uriaşe, porniţi la lupta cea mare, de însănătoşire a neamului românesc căzut în robia tâlharilor şi a curvelor."

„Cuvântul"[732]

„Să trăieşti, Căpitane!
Gata de moarte, îţi vom executa ordinul."

Dr. Şerban Milcoveanu

„Jos masonii din guvern."

G-ralul Diagalina a pornit-o spre capitală (şi graiul Coroamă)

Dragalina se va dezice.

Cântece: „urlă duşmanii!"

Prefectura poliţiei, Alcazarul Bucureştiului.
Mme Titi Vasiliu Bolnavu
Descendus à L'Athenée Palace.
înţesat de spioni din Berlin şi Roma.
„Toate aceste capete vor cădea."[733]

Alexandru Aurel Bilo, Brănaru Simion, Cangea (Cancea) Aurel, Pârjuliu, Mogâldea Vasile, Pfaffanhauzer Mihai, Târnăcop Traian, condamnaţi pentru part (iciparea) la Rebeliune, destituiri, 3 ani-10 ani, pentru uzurparea proprietăţii, violare de domiciliu, port ilegal de armă.

O *cucerire în interior.* Românizarea oraşelor; (promulgarea legilor rasiale).

Legea exproprierii urbane a evreilor. „Cine ar fi preferat ca aceeaşi măsură să fi fost luată cu preţul unor excese în care s-a văzut cu ce uşurinţă se amestecă idealismul naiv cu tâlhăria cea mai ordinară?… Nimeni nu extrage urda din aer. Nimeni nu adună aurul din stratosfera. E vorba despre bunuri care au la origine cifra zero şi care au fost realizate aici (să nu zicem supte) în România, de către evrei şi înstrăinate, acolo unde justiţia se împarte pe stradă, de către capete înfierbântate. Se provoacă mai multă jale decât dreptate.

Români, uniţi-vă, lăsaţi la o parte pentru alte timpuri felul vostru personal de a interpreta evenimentele, fiindcă acestea nu sunt vremuri în care să puteţi cunoaşte totul pentru a judeca bine orice lucru. Arătaţi încredere conducerii! Dacă trăieşte România, toate se mai pot repara.”{734}

Gluma – 1 aprilie ’4l. „Începând de mâine, S.T.B. şi C.F.R. au luat hotărârea să pună pe fosta linie 19 un automotor de la Piaţa Chibrit până la Budeşti. Timp de parcugere – 10 minute, o singură oprire în Piaţa Brătianu.”{735}

*

„Mercurial”: carnea porc – 36 lei, vacă – 38 lei, viţel – 30, zahăr – 25/kg, orez – 56, cafea – 85 lei extra calitatea I, ceai – 700 lei/kg, fasolea – 14 lei, untdelemnul – 42 lei/kg.{736}

Evenimentul stagiunii. *Evreul Süss* cu Ferdinand Marian – Kristina Soderbaum{737}

*

7 aprilie ’4l Atac asupra Iugoslaviei.{738}

Hitler: Nu putem tolera o lovitură în spaţiul nostru vital.{739}

În lipsa Parlamentului, presa - Pamfil Şeicaru, 8 aprilie 41.{740}

Sabotajul economic, cei care acumulează mărfuri şi alimente.{741}

Pe câmpul din dosul Gării de Est
Două şatre de ţigani s-au războit ieri
pentru o femeie şi 10.000 lei.

„Banciu Iancu Ciuraru, bulibaşa uneia dintre şatre, pusese de mai multă vreme ochii pe Viana, nevasta lui Ion Ştefan, zis Carolea, bulibaşa celeilalte şatre. Om practic şi iubitor de arginţi mai mult decât de femei, Carolea a căzut la o tranzacţie cu Banciu. În schimbul Vianei, el primea pe Lisaveta, nevasta lui Banciu, plus 10 mii. Lisaveta însă era bătrână şi, pe lângă asta, el o cumpărase pe Viana cu 35.000. De aceea Carolea s-a gândit să-i ia lui Banciu şi restul de bani pe care îi mai avea. L-a prădat. De aici scandalul…”{742}

P[amfil] Şeicaru, *Enigma iugoslava:* „O întrebare stăruie: pentru ce Iug[oslavia] s-a azvârlit în această tragică aventură? Ce speranţe – fiindcă temeri nu existau – şi-a făcut? Ce obiective de mărire au sedus Iug[oslavia] ca să părăsească cea mai sigură situaţie, cea mai avantajoasă, ca să se zvârle în necunoscutul unui război? Se va crea rep[ublica] Croată, şi poate Slovenă. Când prin pactul tripartit Iug[oslavia] rămânea intactă? Eclipsa realismului politic al Iug[oslaviei] rămâne o enigmă. Dacă Beck şi Smigly Ridz au distrus Polonia, se poate spune că generalul Simovici a sfarâmat pentru vecii vecilor Statul sârbilor, croaţilor şi slovenilor.

Stai în faţa dezastrului şi te întrebi: pentru ce au dat ascultare Angliei? Anglia se poate mândri cu forţa ei de seducţie. Numai că statele care s-au lăsat seduse nu mai există (Polonia, Cehoslovacia şi, acum, Iugoslavia). Mutilările noastre ce sunt? Răni necicatrizate ale iubirii engleze. Noroc că ea

a aruncat priviri nostalgice spre Moscova şi nu a insistat cu iubirea ei când am fost ameninţaţi.”{743}

Arestarea avocatului Traian Popescu

Filatelist. Ajutorul legionar, prin sus-numitul, a imprimat, cu aprobările legale, timbre 19.000.000. Ajut[orul] leg[ionar] a încasat 11.700.000, pe care nu o poate justifica, rezultând că a fost însuşită de cd-ţii leg[ionari] Ilie Gârneaţă şi Virgil Mihăilescu, ambii urmăriţi pentru rebeliune.{744}

16 aprilie. Căderea Belgradului. Au fost capturaţi 22 generali, 300 ofiţeri şi 12.000 soldaţi.{745}

16 aprilie ’4l. Scrisoarea lui Horia Sima gen[eralului] A[ntonescu] propune reluarea legăturilor cu Mişcarea (prin Iasinschi). Răspunsul gen[eralului] A[ntonescu]: „La 18 Ian [uarie], când m-am întors de la Salzburg, am comunicat lui Horia Sima că acolo mi s-a spus: «Dacă nu reuşiţi să păstraţi liniştea internă, sunteţi în primejdie de a pierde şi restul ţării, deoarece acei ce stau la pândă vor profita de orice ocaziune le veţi da pentru realizarea tuturor pretenţiunilor teritoriale.» Am comunicat acest grav avertisment atât conducerii legionare, cât şi lui Horia Sima, fiindcă ştiam că pregătesc o mişcare de stradă şi că erau înarmaţi. Cu toate acestea, ei au continuat pregătirea rebeliunii… La adăpostul numelui meu au săvârşit jafuri şi abuzuri nemaipomenite, schingiuiri şi omoruri odioase. Am fost avertizat că «dacă dispare generalul Antonescu, dispare şi Ţara Românească.» Totuşi au continuat şi pregătesc şi acum «echipe ale morţii», ca să mă suprime.”{746}

Este cu desăvârşire interzis întreprinderilor de a ţine personal evreiesc.

Răspânditorii de ştiri false vor fi internaţi în lagăr.

Carnea (aprilie ’41) vacă, 70; porc, 96.

17-IV- 41. Executaţi fiindcă au ascuns în podul camerei de comerţ locale 10 pistoale Walter.{747}

Sorin Popescu – secret[ar] gral „Curentul”

Rămas la 9 mai-10 mai. Horia Sima, Vasile Iasinschi, Dumitru Groza, Viorel Trifa, Nicolae Pătraşcu, Ilie Gârneaţă, G. Sârbu, Traian Borobaru, C-tin Papanace, Corneliu Giugescu, chemaţi în judjecată], trib[unalul] militar al Capitalei; (Traian Borobaru, secretar particular al lui H[oria] Sima, pentru rebeliune), (urmare 1 aug [ust])

1939 Regele şi Armand C. („Chiorul”)

Regele, ridicol în toga sa albă, cu casca sa de soldat ţinută cu panglică albă pe sub bărbie. Şi mai ridicol sfetnicul său, A[rmand] C[ălinescu], chiar în uniforma F.R.N., cu o caschetă de plut[onier] maj[or] de intendenţă, în ciuda enormelor decoraţii strălucitoare de pe piept.

Un homme d’action et de réalisation: N. Mititza Constantinescu, gouverneur de la Banque Nationale et ministre de Finances{748}: aceeaşi uniformă F.R.N.

Amândoi: A[rmand] C[ălinescu] şi M[ititza] C[onstantinescu], în civil, mai decişi, Afrmand] C[ălinescu] arătând, în paltonul său sobru, cu pălăria sa dreaptă, trasă puţin pe ochi, mai potrivit pentru evenimentul tragic care avea să-i curme, câteva luni mai târziu viaţa. Doué d une puissance (M.C.) de travail peu commune, M. Mititza C[onstantinescu] ne connait pas la fatigue. Parti de bon matin, de son pas élastique et jeune, vers la Banque, il y restera toute la matinée; ensuite il va aux Finance où vous le trouverez jusque tard dans la nuit.{749}

Bilan général de la Banque Nationale de Roumanie présenté à lassemblée générale

ordinaire des Actionaires, le 19 Février 1939.

1938

30 Juin 16.872.921.000
Or 31 Décembre]
Dévises 18.190.487.490
En caisse totale
Passif [750] 59.285.334.731

Oct[obrie] ’59. Stalin cu ţigara în gură, vesel nevoie mare, cu Molotov în aceeaşi stare de spirit, după semnarea tratatului cu Hitler (lângă ei Ribbentrop). Asta era numită **la rentrée de L’Union Soviétique dans le circuit politique européen…** [751]

1940 (27 Sept[embrie], semnat pactul tripartit)
Decembrie – România aderă la pactul tripartit
Le Conducător

Notă. *Le choix est infini depuis les boucles folles retombant mollement dans le cou, jusqu’aux cheveux completèment relevés et moulant exactement la forme de la tête. La nouvelle coiffure „Dauphin”, qui est une liaison entre Vancienne coiffure „tombante” et la coiffure „en hautureic. Technique savante, conduite par un goût très sur; cest le moyen d’un artfait pour lafemme curieuse des choses qui lafont belle. Marlene Dietrich vient d adopter la coiffure dauphin.* [752]

Dec[embrie] 1940 (rămas) (urmarea în 1 Iulie)

Nuvela „O oră din august” a apărut în *Luceafărul,* 16.8.’69.

„Imaculata rochie lungă şi bogată din material alb brocat, brodată cu fir auriu în ovale duble, croită în stil «princesse», plecând de sub sâni ca şi când acolo ar fi fost talia; foarte decoltată, se ţinea în două bretele subţiri pe care erau cusute mărgele

aurii care se încrucişau pe spatele gol jos la nivelul taliei. Peste ea purta o pelerină scurtă din acelaşi material, nebrodată însă, în falduri mari, iar mânecile erau foarte largi. Peste pelerină, Luchi îşi pusese un mic guler de vizon, tot alb. În picioare, purta pantofi argintii orientali bătuţi în strasuri."[753].

ANEXA I

În privinţa genezei romanului *Delirul,* reproducem câteva fragmente din articolul „Toate fiinţele umane existente pe pământ fac istorie” din *Creaţie şi morala*, pag. 471,474-475.

„[…] În 1973, în lunile ianuarie şi februarie, am început cercetarea anumitor documente la Academia Română. Simţem că *Delirul* trebuie scris, după ce realizasem o pace a conştiinţei mele scriind *Moromeţii II, Marele singuratic* şi *Imposibila întoarcere*. Credeam că scrierea acestui roman îmi va lua cel puţin cinci ani, date fiind gravele probleme care mi se puneau în faţă. În realitate, lucrurile s-au petrecut altfel, după cum o să vedeţi. Ca şi la *Moromeţii I,* mi-a rămas viu în memorie acest timp în care am trecut în revistă, reînviindu-i din documente şi presa vremii, anii primei tinereţi. Căci trebuie spus că la această dată aveam vârsta lui Paul Ştefan, după cum anii ’37 erau anii adolescenţei, când cercetam ziarele timpului ca să-mi reîmprospătez discuţiile din poiana fierăriei lui Iocan. În martie, carnetul meu de însemnări a fost umplut şi, cu cărţile despre război care m-au pasionat alături, am început să scriu *Delirul*. În 1974, în iulie, deci la un an şi câteva luni, 500 de pagini au fost scrise. Timp record! Au urmat câteva luni de discuţii în redacţie în care scăpările de istorie şi de cronologie a

faptelor au fost îndreptate şi în toamnă romanul a fost pregătit pentru tipar […]”

*

„[…] *Delirul,* cele două volume din *Delirul* proiectate, dintre care unul este apărut, reprezintă pentru mine, a reprezentat adică încă de pe vremea când m-am gândit să scriu un mare roman, tocmai acest punct maxim de aspiraţie. Înainte de a mă gândi la *Moromeţii* m-am gândit, încă acum douăzeci şi cinci de ani, la *Delirul*. Această carte am vrut s-o scriu şi nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi *Moromeţii.* Teza dumneavoastră cu privire la vocaţie şi aspiraţie se vede confirmată. *Moromeţii* este romanul vocaţiei, dar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspiraţia. Am vrut să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului*. Aceste două romane, împreună cu *Moromeţii* vol. I şi II vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane care se pot citi şi împreună şi separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* vol. I şi II vor fi romanele din interior, iar actualul volum *Moromeţii* II va constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declaraţii la sfârşitul eforturilor, cu alte cuvinte, când şi sfârşitul volumului II al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim şi tetralogia să rămână neîmplinită. […] *Marele singuratic* rămâne ca un fel de epilog, care poate fi citit şi separat, dar care nu va fi inclus în aceste patru volume. […] Ceea ce pot să spun fără a vinde un secret, încă nedescifrat de mine însumi, al volumului II, este că vor fi puţine personaje noi şi că cele existente, de pildă personajul feminin Luchi, Ştefan, cei doi

doctori, Spurcaciu şi Adrian Popescu, vor fi eroii principali. Megherel, acest personaj episodic, este prins în cursa unor masacre, părtaş la crimă fără să fi fost întrebat, va avea un destin care nu-l va scăpa de consecinţe. Despre Ţugurlan nu ştiu încă ce va fi cu el, dar este foarte posibil să plece pe front. Victor Bălosu, ucigaşul lui Dumitru al lui Nae, va fugi din ţară. Cât despre forţele de stânga, am pregătit din primul volum surprizele – de care orice scriitor care scrie un roman în mai multe volume are grijă încă de la început. În ceea ce priveşte istoria, aşa cum avertizez pe cititor încă din primul volum, războiul nu va face parte în totalitatea lui din volumul al doilea, ci numai acele fapte care justifică titlul, nefireşti, care au stârnit acea cantitate de suferinţă umană de care istoria n-are nevoie. […] Cred că da, şi va trebui să găsesc formula miraculoasă cu ajutorul căreia să pot urmări personajele mele până în anii 1946, când se încheie soarta lui Antonescu în faţa tribunalului poporului.

Epilogul va urca până în anii 1953. Din acel loc, romanul va putea fi citit în continuare în *Moromeţii II,* care va constitui sfârşitul trilogiei. […] Numele de *Moromeţii* nici într-un caz nu va dispărea. Va putea să apară un titlu total pentru cele patru volume, dar s-ar putea să nu apară. […]”

Interviu acordat lui Mihai Ungheanu
26 aprilie 1975

ANEXA II

Fragment din *Amintiri deghizate* de Ovid S. Crohmălniceanu, pag. 121-122.

„[…] De fapt, ţin să o spun astăzi, după atâţia ani, iarăşi în apărarea romanului, el fusese conceput pe o idee interesantă care însă a dispărut din versiunea tipărită. Marin scrisese un capitol despre momentul când Stalin află că soţia sa şi-a pus capăt vieţii şi interpretează gestul ca o trădare a încrederii lui, câtă mai era dispus să acorde el oamenilor, fie şi foarte apropiaţi. Aşa a început, sugera Preda, delirul suspicios al celui care avea să vadă apoi peste tot comploturi şi urzeli infernale. Episodul corespundea într-un fel de simetrie artistică momentului când Hitler muşcă furios covorul. Cititorul trebuia să se întrebe, după Preda, ce putea face un nebun mic (Antonescu) între doi nebuni mari?

Din păcate, Marin a fost nevoit să renunţe la capitolul cu Stalin şi întreaga construcţie, plină de sens, s-a prăbuşit, una din coloanele ei principale fiind înlăturată. Nu era o banalitate ce voise să trezească în mintea cititorului romancierul, dar aici a căzut victimă propriei sale viclenii ţărăneşti, pe care o folosise cu succes alteori. Când am discutat despre puţinele şanse ca episodul să «treacă», Marin mi-a dezvăluit, ştergându-şi îndelung ochelarii şi încreţind fruntea, tactica lui: «Eu îl bag în carte (capitolul), toţi or să sară pe el. Am să-l scot până la urmă, dacă nu se va putea altfel, dar

tocmindu-mă. Ca să cedez, o să-mi lase altele…» Stratagema i-a reuşit într-adevăr. Mai bine însă, zic eu acum, eşua şi publica romanul după o vreme aşa cum îl gândise. Episodul a apărut postum în *Caiete critice* şi a fost integrat apoi unei ediţii aşa-zis «necenzurate» a *Delirului*., dar abia de astă dată mutilată. Mie capitolul mi se păruse extraordinar, ca o naraţiune literară pe acest subiect de talia nuvelei lui Nabokov, *Exterminarea tiranilor.* […]”

ANEXA III

Pasaje reproduse din articolul „Spiritul primar agresiv şi spiritul revoluţionar”, din *Imposibila întoarcere,* pag. 32-39.

„Niciodată, poate, spiritul primar agresiv n-a avut o bază de idei mai solidă ca în această jumătate de secol. Numesc spirit primar agresiv, în accepţia pe care o capătă pentru mine în contextul contemporan această noţiune, acea mentalitate sau acea stihie care apare în timpul unor intense frământări sociale şi care tinde să conteste valorile spiritului. Să le înlocuiască cu ce? Cu nimic! Se poate trăi mai bine şi mai liniştit şi fără ele. […] spiritul primar agresiv şi apoi spiritul anarhic, de negaţie, înfloresc şi ele pe terenul liber al marilor răsturnări, şi nu o dată, în istorie, asistăm la stingerea temporară a spiritului revoluţionar şi la înflorirea, nu chiar efemeră, a celor două din urmă. Şi nu o dată ne trezim, crezând că suntem revoluţionari, susţinând cu exaltare tezele spiritului primar a cărui grosolănie şi agresivitate le confundăm cu ardoarea şi fermitatea atitudinii. […]”

ANEXA IV

Fragment din „Prefer timpul nostru pe care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine şi în care este implicată şi viaţa mea”, din *Creaţie şi morală,* pag. 487.

„[…] Exemplul dat mereu în acest sens este Kafka, scriitor care a intuit evenimentele viitoare printr-o viziune de coşmar a timpului liniştit în care trăia el. Exemplele sunt însă rare. Am mai discutat chestiunea asta odată, în *Imposibila întoarcere,* când am relatat despre neliniştea unor oameni care se închinau în faţa unui cioban bâlbâit la Maglavit. În acest timp Camil Petrescu, obsedat de demonul său literar, scria cărţi care nu aveau nicio legătură cu această neliniştе a maselor. Şi nu numai el. Am dat exemplul lui Camil Petrescu, pentru că îmi amintesc un fapt interesant pe care l-am citit în presa din primăvara anului ’44, după bombardamentele americane, când România se afla în pragul falimentului militar, că piesei *Mioara* a lui Camil Petrescu i s-a dat, în sfârşit, aprobarea să fie pusă pe scenă. Nici nu-ţi vine să crezi cum unii scriitori sunt atât de refractari faţă de evenimentele pe care le trăiesc chiar atunci! Sigur, Camil Petrescu şi-a făcut datoria scriind o carte bună despre primul război, dar se pare că această experienţă trecută a produs la el o ciudată ignorare a istoriei. Lucrurile nu sunt simple. Mulţi ani mai târziu, după război, conştiinţa lui s-a mai limpezit şi a avut marea ambiţie de a scrie romanul

revoluţiei de la ’48. Rezultatele însă, în ciuda efortului colosal, dovedesc că autorul *Mioarei,* în afara admiraţiei lui pentru Bălcescu, avea o idee a lui proprie despre istorie. […]”

Interviu acordat lui George Arion
27 decembrie 1975

ANEXA V

Reproducem, după *Opere,* vol. IV, pag. 586-588, un „auto- interviu", rămas în manuscris, menit să răspundă acuzaţiilor din presa străină privind reabilitarea mareşalului Antonescu. „Autointerviu" lămureşte motivele profunde care l-au îndemnat pe prozator la conceperea scrierii sale şi prezintă şi un scenariu sumar al proiectatului volum al II-lea.

„DELIRUL

1) Ce v-a determinat să scrieţi aceasta carte?

În primul rând că tinerele generaţii ştiu prea puţine amănunte legate de istoria vieţii oamenilor care au trăit în perioada anilor 1940-1941, ani tragici pentru România, când trupul ţării a fost sfârtecat.

În al doilea rând, *Delirul* e cartea pe care am aspirat s-o scriu încă de acum 20 de ani. Am scris-o abia acum pentru că abia acum mi s-a cristalizat o idee despre istorie, după ce am citit multe cărţi despre cel de-al doilea război mondial.

Eram intimidat de fatalismul istoric tolstoian, care nu accepta că un singur om, Napoleon, poate provoca atâtea nenorociri unor popoare întregi. În cele din urmă am avut revelaţia că în cazul celui de-al doilea război mondial, ei bine, un singur om, şi anume Adolf Hitler, în condiţiile unei dezvoltări

istorice cu caracter patologic, adică apariţia fascismului german, a putut într-adevăr provoca nenorocirea unei întregi civilizaţii.

Odată cristalizată această idee, am putut scrie, într-un an şi jumătate, cartea care a avut cel mai mare succes de public din cariera mea, deşi primul roman, *Moromeţii,* e mai bun.

2) În ce măsura sunteţi de acord ca e vorba de o reabilitare a lui Antonescu şi, dacă da, ce v-a determinat, şi dacă nu, ce este. Dacă nu contravine interpretării depână acum şi interpretării comuniste despre Antonescu?

Într-adevăr, am citit în *Der Spiegel* un articol nesemnat în care se afirmă că în cartea mea dictatorul român din acei ani, Ion Antonescu, ar fi reabilitat. Afirmaţia nu are niciun temei. Articolul e tendenţios. Păcat că autorul nu semnează, am fi putut afla, la rigoare, ce mască poartă.

Antonescu e prezentat în cartea mea aşa cum a fost şi imaginea lui nu contravine interpretării care i s-a dat până acum, şi anume aceea a unui dictator militar fascist, aliat al lui Hitler şi care în lupta pentru putere şi-a strivit prietenii săi fascişti curaţi, legionarii, care altfel l-ar fi strivit ei pe el. Desigur, în acea perioadă, şi anume pentru foarte scurt timp, el a putut apărea contemporanilor, în comparaţie cu «copiii lui», cum îi numise el pe legionari, un rău mai mic. De aici falsa impresie de reabilitare. Oamenii nu sunt încă obişnuiţi şi, după cât se vede, nu numai la noi în ţară, să vadă personalităţile istorice în alb sau negru.

3) Romanul va fi continuat. Cu ce se va ocupa?

Va urmări, până la moartea lui Stalin, destinele eroilor săi în condiţiile terminării războiului şi ale noilor condiţii sociale care i-au urmat. Am pomenit numele lui Stalin: după moartea lui, traiectoria

vieţii eroului principal va suferi o schimbare fundamentală, cu care romanul se încheie. În ceea ce-l priveşte pe fostul aliat al lui Hitler, Antonescu, viaţa lui se va sfârşi în zorii unei dimineţi de iunie, 1946. În depărtare, pe o poiană, se văd stâlpi, un pluton militar şi civili. Fostul dictator va voi s-o vadă iar, ca odinioară înaintea înfruntării cu legionarii, pe bătrâna lui mamă. Dorinţa i se împlineşte. Fiul cade în genunchi, apucă poala mamei sale, o sărută, apoi se ridică şi se duce să-şi înfrunte moartea.

4) Cum se explică interesul deosebit de mare, literar ii social (tiraj mare)?

Intentiile cele mai nuanţate ale acestei cărţi au fost sesizate de marele public datorită atacării frontale a problemelor istoriei.

În literatura română, în ceea ce are ea specific, marile succese s-au obţinut mai ales prin descrierea problemelor esenţiale ale indivizilor în raport cu eternul uman şi mai puţin în sensul direct al consecinţelor catastrofale ale evenimentului istoric asupra oamenilor.

În zilele noastre, cititorul român, după cât se pare, e foarte sensibil la istorie, şi sătul de sentimentul naturii şi eternul uman. Începe să-l intereseze viaţa sa într-un timp istoric căruia să i se spună pe nume, semn că convulsiile sociale l-au marcat şi vrea să le înţeleagă.

5) Care epărerea dvs. despre rolul naţiunii în general şi al României în special?

Se pare că naţiunea are o viaţă foarte lungă. Mi-e greu să-mi imaginez renunţarea la o existenţă a indivizilor în afara condiţiilor de unitate între limbă şi un anumit teritoriu. Exemplul Vietnamului mi se pare concludent. Iată o naţiune

mică şi răbdătoare care a luptat, şi-a aşteptat momentul său prielnic şi a învins.

România, ca orice ţară socialistă, apără consecvent principiile egalităţii în drepturi ale tuturor naţiunilor în relaţiile lor în viaţa internaţională.

În ceea ce priveşte domeniul spiritului, al culturii şi artei, iată o şansă pentru ţările mijlocii sau mici de a fi cu adevărat mari. Nimic nu le poate împiedica. Astăzi Goethe aduce anual mai mulţi admiratori ai germanilor decât Frédéric al II-lea cel Mare."

ANEXA VI

Iată şi alte comentarii similare privind personalitatea lui Hitler:

„[…] E greu de înţeles. De ce, după primele anexări, a Austriei şi a regiunii sudete, care limitau cuceririle germane la teritorii locuite de germani, şi acceptate în mod laş de către celelalte puteri, Hitler nu s-a oprit? Atacul asupra Poloniei a declanşat de facto începutul celui de-al doilea război mondial. De ce a atacat Hitler Polonia? De ce adică a declanşat el războiul? Odinioară Tolstoi, respingând explicaţiile istoricilor şi militarilor, se întreba ce a căutat Napoleon în Rusia şi nu găsea un răspuns în afara determinismului la care e supusă fiinţa umană îndată ce pe locul unde ea trăieşte apare un mit şi un mecanism care îl propagă şi îl transformă în forţă care supune voinţele şi influenţează conştiinţele. I se reproşează lui Napoleon executarea ducelui d'Enghien! Ce glumă! Citiţi cum s-a purtat Hitler nu cu un om, ci cu popoare întregi sub ochii unei omeniri care se uita la înjosirile la care erau supuse aceste popoare ca şi când n-ar fi privit-o nicidecum! […]" *(Imposibila întoarcere*, pag. 11-12); „[…] de altfel, istoria mai modernă a fost şi ea influenţată de aceast tentativă a scriitorilor de a găsi o explicaţie mai adâncă sau de a releva secretul mişcărilor marilor mase şi al marilor dezastre. Tolstoi sugerează că dincolo de fapte există o forţă divină ascunsă, care este superioară

şi lui Tolstoi şi generalilor şi care, în fond, determină adevăratul curs al evenimentelor. Nu este de înţeles ce caută, judecând după documentele pe care ni le lasă istoria, un popor care se ridică împotriva altuia şi antrenează mari dezastre umane! De pildă, este simplist să crezi că în spatele deciziilor lui Hitler se aflau numai monopolurile germane, care ar fi determinat cursul istoric al celui de-al IlI-lea Reich. Asta a fost la început, când monopolurile erau interesate să vină la putere un om şi un regim de mână forte, care să suprime drepturile muncitorilor germani, dar apoi ştiut este că, după luarea puterii, Hitler a devenit dictator absolut şi monopolurile au devenit în realitate un instrument al politicii amintite. Pe de altă parte însă, Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul iraţional, din punct de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice şi să sugereze o raţiune misterioasă. […]" *(Creaţie şi morală,* pag. 472)

ANEXA VII

Prezentăm câteva dintre pasajele în care Marin Preda se referă la dificultatea conceperii volumului al doilea din romanul *Delirul:*

„[…] Încerc să mă gândesc chiar acum de ce am amânat lucrul la *Delirul.* Cred că e vorba de un sentiment de dificultate pe care îl ocolesc din pricina unei documentări mult mai complexe la primul volum şi care ar mai dura un timp pentru trecerea la elaborarea romanului. O documentare foarte grea, dificilă, din pricina unor surse, unor cărţi care ştiu că s-au tipărit despre război şi pe care eu încă nu le am pe toate, n-am tot ce-mi trebuie. Dar asta cred că, dacă m-aş fi preocupat mai insistent, poate că aş fi rezolvat-o, însă eu am simţit nevoia imperioasă să scriu, totuşi, să scriu lucruri care să-mi elimine acest efort de documentare istorică şi care este, trebuie să fie, foarte extinsă, în multe zone. Uneori, abia după ce parcurgi această documentare observi că n-ai nevoie decât de foarte puţin din ea. Asta înseamnă că romanul nu e încă prea clar, pentru că îmi dau seama de un lucru: repet ce spune Maiorescu, acest adevăr formulat de el şi pe care l-am mai citat, că un scriitor (el spune o naţiune) se află în posesia unei cantităţi limitate de creaţie şi că nu poţi să uzezi de ea oricum şi pe urmă să te trezeşti fără blocul de marmură care ţi s-a încredinţat şi din care ai făcut ceva nesemnificativ. Există această

temere la mine, pe sub care s-a insinuat sentimentul că noua carte la care scriu acum merită efortul şi întreaga măsură pe care o pot da. După aceea, dacă se va dovedi că intuiţia m-a înşelat, voi relua *Delirul." (Creaţie şi morala,* pag. 529-530)

„[În volumul al doilea din *Delirul*] o să fie vorba de drama unui gazetar. Vă vând şi pontul. Mă rog, unul din firele acţiunii. Eroul principal e ziaristul Paul Ştefan, care este arestat în '48 pentru instigare la crimă etc. Totul cu dovezi: i se pune în faţă ziarul *Sfarmă Piatră,* unde erau articole semnate de Paul Ştefan. Şi el trebuie să dovedească – el, nu anchetatorii – că nu este autorul, asta când ştiţi că manuscrisele se aruncau, ca de obicei, la puţin timp de la publicare. Cartea va cuprinde cazul ăsta, şi tot ce încearcă eroul ca să scape…" *{Creaţieşi morală,* pag. 581-582)

ANEXA VIII

Prezentăm, pentru a fi comparat cu varianta existentă în acest carnet, un fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 30-31.

„Gâtul miniştrilor, matematicienilor, inginerilor se întinse la auzul acestui început de prelegere, asemeni şcolarilor cuminţi care încă nu înţeleg ceea ce li se spune, dar al căror instinct îi ţine în bancă holbaţi, să se străduiască şi să înveţe totuşi. «Pentru aceasta, continuă individul, cineva s-a gândit să vină în ajutorul ţăranilor şi a inventat acest instrument mai ingenios decât bricegele lor. Astfel a apărut cosorul zis al lui Moceanu, fiindcă aşa îl chema pe inventator. El e compus din două părţi, partea lemn-oasă (şi ne-o arată) şi partea fier-roasă! Deci, să recapitulăm pe scurt: Cosorul lui Moceanu a fost inventat de Moceanu. El se compune…» «… din două părţi», se auziră deodată vocile ascultătorilor. Încântat şi surprins, individul surâse în sine. «Partea lemn…» zise el… «… oasă», îl completă auditorul, «… şi partea fier…» «… oasă», se ridicară vocile noastre. «Domnilor, exclamă individul (şi îşi propti o clipă bărbia în piept de satisfacţie), e o adevărată plăcere să ai de-a face cu intelectuali.»”

ANEXA IX

Reproducem câteva dintre declaraţiile lui Marin Preda în privinţa genezei romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* din articolele „Romanul realist este legat de istorie” şi „Viaţa pe planeta noastră e ca un roman foileton pe care îl urmărim zilnic”, incluse în *Creaţie şi morală*.

„După *Viaţa ca o pradă,* ar fi trebuit, într-adevăr, să lucrez *Delirul doi.* În acea perioadă, însă, adică în 1977, mi s-au impus o temă şi un subiect din care am crezut că voi scrie repede un volum de circa trei sute de pagini. Era una dintre acele cărţi pe care simţeam că, dacă nu o scriu atunci, nu o voi mai scrie niciodată, în timp ce volumul al doilea din *Delirul,* gândeam, poate fi scris oricând. Subiectul şi tema din *Cel mai iubit dintre pământeni* au exercitat asupra mea o puternică presiune, de o natură deosebită, încât scrierea romanului mi s-a impus. Forţa de muncă a unui scriitor este declanşată de această presiune a inspiraţiei pe care el, având ceva de spus, trebuie să o urmeze, pentru că s-ar putea ca ea să nu mai revină. Şi astfel, în loc de trei sute de pagini, cum credeam, m-am pomenit că am scris o trilogie de o mie două sute!” (pag. 577)

„La început, după ce-am scris primul volum, am avut sentimentul că e vorba de o carte care se detaşează de problematica mea de decenii şi că este o carte absolut nouă, cu noi obiective estetice

şi cu o epică deosebită. Am recitit cartea după ce am terminat-o şi mi-am dat seama că, deşi într-adevăr aduce ceva nou, vechile mele teme sunt reluate, însă, bineînţeles, la altă dimensiune, la o formă şi la o amploare neobişnuită. Pot să spun că acţiunea se petrece într-un mare oraş din Ardeal. Eroul este un universitar, şi pe parcursul a două decenii – ’38-’58 – el însuşi îşi povesteşte viaţa, după ce ajunsese într-un moment de cumpănă. Bineînţeles că viaţa lui este împletită cu epoca prin care a trecut şi sunt relatate multe din aspectele şi schimbările fundamentale care s-au petrecut la noi în anii ’50-’60, dar şi înainte de asta, epoca războiului, fără să fie vorba de război, de descrierea războiului. Estetic vorbind, mi-am dat seama, recitindu-mi cartea, că stilul din *Viaţa ca o pradă este* preluat.” (pag. 563-564)

ANEXA X

Fragmente din articolele lui Pamfil Şeicaru.

„[…] Evident că nimeni nu pune la îndoială «Declaraţiile făcute pe un ton atât de solemn de d. Cordell Hull", dar cine ar putea să-şi închipuie că mâine A[merica] sau S[tatele] U[nite] ar începe războiul fiindcă undeva în sudul european, Rusia Sovietică umileşte o mică naţiune nesocotindu-i suveranitatea şi amestecându-se cu brutalitate în politica ei internă? Şi nu sunt micile naţiuni victime ale unei imaginaţii prăpăstioase.» (26 sep.)

„[…] Nu pot să ne fie indiferente transformările ce se petrec în Rusia sovietică, fiindcă Rusia va continua, într-o formă sau alta, să fie în vecinătatea noastră […] Din mai multe state din sud-estul Europei, state stoarse de puteri de încercările tragice ale unui război, să se creeze nişte federaţii menite să oprească expansiunea Rusiei sovietice […] Noua Rusie va fi dominată de idealurile expansiunii în S-E, reluând secularul itinerar al Rusiei ţariste […] Ţările catolice nu pot fi influenţate [de dogma anticreştină a bolşevismului – n.r.] şi disciplina morală a catolicismului este prea puternică ca să poată fi măcar clintită de aceste regăsiri creştine de ocazie; dar în Balcani, unde subzistă prestigiul Rusiei de odinioară, să nu ne înşelăm: o propagandă panortodoxă, cu discret acompaniament panslav, chiar dacă n-ar avea un

succes hotărâtor, va putea în orice caz dezarma rezistenţele dreptcredincioşilor.” (25 sep.)

ANEXA XI

Fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 140-143.

„Şi, ca să pună în practică această teorie, dispăru într-o curte cu găleţile şi se întoarse după vreo oră cu ele pline cu apă. Ce dracu făcu el acolo atâta timp? «Te pomeneşti, îi spusei râzând, că ai tras şi un pui de somn!» «Eu somn? se miră el. Cum să las aşa o fată simpatică singură acasă?» «… Te pomeneşti, zisei, că..» «Nu, dom' profesor, râse şi el, întâi o cafeluţă, un pahar cu vin, şi (şi-mi atinse delicat coasta cu degetul) ce drăguţă eşti mata, ce înfaţişare frumoasă ai, pe urmă, alo! (şi iar mă împunse cu degetul lui gros), da bărbatul unde lucrează? N-am bărbat, zice, şi eu, când am auzit aşa (şi se vaită ducându-şi palma la cap), aaau! N-are bărbat… Şi, zic, ai camera ta aici? Am! Aaau! Domnişoară, şi pot să viu şi eu diseară aşa pe la orice oră să mă onoraţi cu prezenţa dumneavoastră?! (Aceste cuvinte mi le adresa mie, ca şi când eu aşi fost acea domnişoară.) Ea că să vedeţi că să nu afle stăpânii, e? Parcă ştie ei, tam-bleam, pe cine primeşti tu în vizită? Da' rude n-ai? Un cumnat, un frate?!…» «Şi?» zisei văzând că se oprise. «Cum şi? Diseară mă bărbieresc, îmi pun discret un costum de vizită, şi, dragă nevastă, nu ţi-am povestit eu de dom' profesor cu care m-am împrietenit? Ba mi-ai vorbit. Ei. Are o sărbătoare în familie. Sunt invitat. Eşti invitat? se vaită iar Vintilă, aaau, pune-ţi şi tu o cravată mai

frumoasă… Ţineţi şi dumneavoastră minte, dom' profesor, ce mi-a spus şi mie un avocat, unul Buzdugă, buun avocat, dar pe toate clientele le… Dom Buzdugă, zic, dar cu doamna ce faceţi? Cu cine, cu nevastă-mea? Mă Vintilă, zice, nevasta nu se părăseşte, nevasta se înşală şi se păstrează!» «Deci, zisei, diseară…» «Păi, cum, se indignă el. Credeţi că o iert? Nu trebuiesc iertate, dorn profesor, sunteţi băiat tânăr, ia să am eu anii dumneavoastră, n-aşi ierta niciuna!…»

Desfăcu sacul şi începu să pună var nestins în căldări. Şi în timp ce apa începu să bolborosească: «Dom' profesor, eu, la vârsta dumneavostră, nici pe soacră-mea n-am iertat-o! N-aveam ştiinţa de-acuma, da' nici prost nu eram. Să vedeţi! Până să-mi facă un copil, mierea lui Dumnezeu. După aia, observ eu la ea tot felul de tendinţe: să-mi numere banii din buzunar, ba chiar să-mi şterpelească aşa, două-trei sute, cinci sute, o mie… Mi-ai luat tu… Eu?!? Ascultă, fă, te smintesc dacă te mai prind. Am convenit ca leafa ta să faci ce vrei cu ea (era vânzătoare la «Dermata», acum e la un chioşc de pâine), banii mei au o socoteală, comerţul are legile lui, nu te băga. Se făcea că n-aude! Da' unde să pun portofelul? Pe urmă mă-sa! Toată ziua-bună ziua se invita la noi la masă! Alo! Eu dacă o mai văd pe-asta pe-aici, te trimit la ea. Eu nu m-am angajat să-ţi întreţin ţie familia! Cum, dar e mama, începe să strige la mine… Da? Şi îi ard una! Atunci o văd că îmi bagă ghearele în gât, uite-aşa nişte drugi mi-a făcut pe grumaz. Atunci m-am desfăcut şi eu la curea şi trage-i pe buci… Ce vorbiţi, dom' profesor!? Păi loviturile astea de curea îi plăceau, scotea nişte ţipete nu de durere, ci de veselie, chiuia, dom' profesor, ca la nuntă, adăugă el cu duioşie şi regret… Arunc eu cureaua şi îi trag un svungpe dreapta, nimic! pe urmă altul pe stânga, aiurea! pe urmă un upercut! E, aici a căzut jos leşinată. Făcea pe moarta, nu mai mişca! Da? Stai că te trezesc eu, şi mă duc la bucătărie,

mă întorc cu o găleată cu apă şi hârşti, o arunc peste ea. A sărit în sus ţipând că de ce am inundat-o! Tu-ţi gura mă-tii, i-am spus şi am luat-o iar la bătaie. N-a mai leşinat şi nici nu mai ţipa, îşi ferea faţa cu coatele şi încasa, şi atunci am lăsat-o şi am luat-o la…» (şi Vintilă spuse numele popular al organului, râzând şi acum de acea amintire). «Bine, zisei, şi ce-a ieşit de aici? S-a potolit?» «Noo, s-a plâns maică-sii că am violat-o în timp ce era leşinată. Ascultă, fă, i-am spus acestei soacre (eram numai noi doi în casă), dacă te mai amesteci în chestia asta te…» «Şi soacra ce-a zis?» «Cu atât mai bine, am auzit-o că zice. Atunci am răsturnat-o în pat!» «Era tânără?» «Tânără, râse Vintilă, patruzeci şi cinci de ani, aşa grasă, o sută de kilograme, dar…»

Şi începu să-mi dea detalii despre şarmurile ei, mai picante, după cum mă asigură el, decât ale unei fete de douăzeci. «Şi în felul ăsta, dom' profesor, le-am pus cu botul pe labe pe-amândouă». «Şi, zic, nu te-a ameninţat că pleacă de-acasă cu copilul?» «Cu copilul? Ba da, mi-a spus că nu e copilul meu şi că se duce cu el la ăla cu care l-a făcut. Da?! zic. Tu-ţ' gura mă-tii, fa-ţi bagajele şi pleacă!» «Şi a plecat?» «Cum să plece? Păi asta e tactica lor, dom' profesor… dacă eşti impresionabil, zici: stai, dragă, nu pleca, te iubesc, nu pot trăi fără tine, bâm-bâm, chestii de-astea, şi te-a încălicat! Şi încălicat rămâi!… […] Porniräm spre copacul următor. «Deci, aşa e cu muierile», zisei înmuind bidineaua şi albind cu ea scoarţa bătrână, crăpată şi înnegrită a castanului. «Da, dom' profesor, aşa este: bătaie şi… altă cale nu există.» «Şi de ce-or fi având ele tendinţele astea? îl întrebai folosindu-i vocabularul. De ce, de pildă, n-ar dori ele să fie egale cu bărbatul? N-ar fi mai bine?» «Păi credeţi dumneavoastră, dom' profesor, că pot ele renunţa la plăcerea asta, care li se oferă, să te înhaţe în gheare?» Vintilă râse, şi, aşa râzând, cu găleţile în mână, o luă înainte şi ne oprirăm la

alt castan. «Unele au alt procedeu, observă ele că bărbatul e aşa, mai slab, n-are proprie iniţiativă decât când vor ele. Ei, ce poţi să-i faci? S-o iei cu sila? Şi chiar dacă o iei, stă ca un lemn, şi atunci şi tu, bâm, bâm, te-ai dat jos şi îţi rămâne aşa în suflet o tristeţe. Ei, da când începe ea să te sărute şi să te mângâie şi să-ţi zică puiul meu, Georgică al meu, iubitule, devine Georgică armăsar?!» «Devine!» «Păi devine, dom' profesor, dar s-a zis cu el. Vine o chestiune când ea are interes să fie ca ea, şi nu ca el, credeţi că ţipă la el sau îi spune vreun cuvânt urât? Nici vorbă. Se uită doar aşa o dată, într-un anumit fel, îşi schimbă faţa, zice chiar bine, dar el a văzut, dom' profesor, exclamă Vintilă cu imensă milă şi înţelegere, şi s-a terminat: e pe-a ei! N-aţi auzit dumneavoastră când se povesteşte câte-o chestie mai grea… Că el n-a vrut, nu era în interesul lui, e, i-a pus atunci p… pe gură şi gata, a tăcut! […]"

ANEXA XII

În legătură cu geneza romanului *Viaţa ca o prada,* reproducem un fragment din articolul „La ora actuală în literatura română şi-au dat măsura generaţia mea şi a celor care au venit după noi”, *Creaţie şi morala,* pag. 496.

„[…] Asta e o carte pe care eu o începusem acum şapte ani, când am publicat *Imposibila întorcere,* început pe care l-am abandonat atunci, pentru că alte lucrări mă presau să le scriu. Adică *Marele singuratic, Delirul*. Deodată, astă-vară, recitind acele pagini, mi-am dat seama că ele sunt începutul unei noi cărţi, şi nu numai atâta, dar simţeam că putea fi scrisă. Cartea a fost scrisă în câteva luni, după o călătorie pe care am facut-o în Grecia şi care mi-a creat o stare de spirit deosebit de inspirată, şi în acest fel renunţând şi la vacanţă şi la orice alte încercări de a-mi petrece vara, prin staţiuni, la munte sau la mare, am scris-o la Mogoşoaia, unde stau şi lucrez şi, fireşte, spre surpriza mea, lucrul a mers bine, şi prin septembrie-octombrie am putut s-o predau editorului. […]”

Interviu acordat lui Constantin Vişan
Iunie 1977

ANEXA XIII

Fragment din romanul *Delirul*, pag. 82-83.

„[…] Am reluat lectura şi am citit altă carte şi până la urmă am descoperit totuşi o idee care explica în ce fel s-a produs naşterea şefului, a Căpitanului. Nae Ionescu, se spunea acolo, fundamentase această idee printr-o viziune a destinului românesc teologică şi metafizică a istoriei. Nu oamenii, se spunea, fac istoria, ci Dumnezeu. El este singurul «cârmaciu», «chivernisitor», «guvernator». El este păstor. El singur, pentru că el singur transcende lumea. El singur poate fi stăpân. El, sau supuşii lui direcţi, care se cheamă *Rex* sau *Dominus* (domn). Iar când «istoria e bolnavă», când reprezentanţii lui Dumnezeu refuză vrednicia misiunii (cum era cazul acum cu actualii politicieni, în frunte cu regele), se poate anume ca Dumnezeu să treacă peste rege sau domn şi să facă istoria prin popor. În acest caz poporul hotărăşte şi lucrează el singur. Poporul în totalitatea lui? se punea deodată această întrebare care m-a făcut să tresar. Nu. Ci poporul prin «aleşii» lui. Dar nu prin cei pe care «îi alege», ci prin cei care «se aleg»… Se alege deci din naţiune un om care hotărăşte pentru popor (formidabil, mi-am spus, cum «se alege»?) dar nu dinafară acestuia, ci dinlăuntrul lui, căci el *este* poporul… El nu reprezintă viaţa, ci învierea. Menirea lui: destinul şi ideea, ruperea istoriei şi saltul în absolut (asta ar fi deci destinul şi ideea:

dar cum să rupi istoria şi cum să sari în absolut?). Desigur, el «se alege din popor» şi face una cu ţara, dar nu cu ţara văzută, ci cu cea ideală. Imaginea lui simbolică este fulgerul care despică, nu cercul care împlineşte. Sabia, nu coroana. […]”

ANEXA XIV

Fragmente din romanul *Delirul,* pag. 144-145, 297-298.

„[…] – Copiii mei, mamă, zise generalul, pe care i-am crezut curaţi, a căror cămaşă verde am îmbrăcat-o şi pe care i-am ocrotit şi i-am îndrumat, sunt nişte asasini setoşi de sânge şi nu nişte spirite capabile să înţeleagă ce e justiţia şi dreptatea, ca să poată guverna. La Jilava se găseau şaizeci şi cinci de deţinuţi, care trebuiau judecaţi. Nu toţi erau, poate, vinovaţi… Nu toţi, poate, aveau aceeaşi vină. Toţi au fost împuşcaţi mişeleşte, orbeşte, din sete de răzbunare. Dintre aceştia numai douăzeci şi opt aveau mandate de arestare în regulă; restul erau arestaţi fără nicio normă, printr-un abuz scandalos al poliţiei, care e în mâna legionarilor, şi trimişi acolo unde aveau de asemenea în mână o închisoare a lor. Câţi nevinovaţi, nu unul, vor fi fost printre cei peste douăzeci deţinuţi fără mandate emise de comisiunea specială formată de mine? După ce au terminat cu cei din Jilava, au masacrat alţi deţinuţi la poliţie. La victime s-au găsit despicături în cap, semn că fuseseră folosite, pe lângă pistoale, şi topoarele. Mi s-a relatat că victimele şi-au pus păturile în cap, să nu vadă… Numai Urdăreanu şi Gabriel Marinescu au stat drepţi şi au primit gloanţele înjurându-i. Ăstora nu le păsa: ştiau de mult, încă de pe vremea când executaseră ordinele lui Carol al II-lea, ce soartă îi aşteaptă; ce fac eu, mamă, acum când informaţiile

mele duc spre vârfurile legiunii, care au luat această hotărâre? După săvârşirea faptei s-au adunat toţi la *Casa verde* şi au sărbătorit răzbunarea, au cântat cântecele lor, care acum nu mi se mai par sfinte, ci cântece lugubre de moarte, în jurul cadavrelor care stau lungite la picioarele lor… […]".

*

„[…] Era însă o minciună, tratativele eşuaseră încă din noaptea trecută şi în cursul zilei se află, din manifestul dramatic către ţară al generalului care în sfârşit apăru în presă, că el nu mai lăsa «copiilor» lui nimic, le lua totul şi tot ce mai zicea că va păstra era «spiritul legionar». Exact ca la morţi! Se plângea de nerecunoştinţă, zicând că în paginile istoriei şi ale omeniei nu credea să se poată înscrie o faptă de o ingratitudine mai mare… A fost silit să scoată armata… Şi el care a făcut lovitura de stat de la 6 septembrie fără o picătură de sânge, care a suferit ca nimeni altul chiar şi pentru netrebnicii de la Jilava (adică pentru cei care fuseseră masacraţi pe 26 noiembrie!) a fost silit să lase trupele să tragă în fraţii noştri… «Români, zicea el, voi pregăti noua aşezare politică a statului…» Era deci clar că se debarasa chiar şi de legionarii care nu se ridicaseră contra lui, aşa-zişii «seniori»… «Azi, continua el, se toarce sub ochii noştri soarta de veacuri a lumii. Şi la împlinirea ei fiecare trebuie să vă simţiţi chemarea… Fiindcă eu n-am fost până ieri şi nu vreau să fiu nici mâine nici instrument de tiranie, nici punte de anarhie…»

Avusese însă grijă, înainte să facă această declaraţie de efect, să spună că regimul său se sprijină pe suflul nou care s-a aşezat în lume, într-o comunitate cu Germania şi Italia. Acolo ce regimuri erau? De tiranie sau de anarhie? […]."

ANEXA XV

Fragment din romanul *Delirul*, pag. 348.

„[…] Ce scria în el? Că pe câmpul din dosul Gării de Est două şatre de ţigani s-au bătut ieri ca chiorii pentru o femeie şi zece mii de lei. Banciu Iancu Ciuraru, bulibaşa uneia din şatre, povestea Ştefan pe larg, pusese de mai multă vreme ochii pe Viana, nevasta lui Ion Ştefan, zis Carolea, bulibaşa celeilalte şatre. Lui Carolea ăsta îi plăceau banii mai mult decât femeile şi a căzut la o învoială cu Banciu. În schimbul Vianei, el primea pe Lisaveta, nevasta acestuia, plus zece mii de lei. Şi târgul s-a făcut. Lisaveta însă, descoperi curând Carolea, era cam bătrână şi pe lângă asta îl trăsni gândul că el o cumpărase pe Viana lui cu treizeci şi cinci de mii. Atunci cum s-o primească el pe Lisaveta numai pentru zece mii? Şi atunci, într-o noapte, tăbărî cu ai lui asupra şatrei lui Banciu, îl prădă şi începură să se taie cu cuţitele… […]”

NOTE PENTRU ROMANUL *CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI*

Je{754} peux pas supporter que mon amour se dégradé, pour ainsi dire, devant mes yeux écarquillés{755}.{756}

*

Estetică{757} Liviu Rusu.{758} S-a desfiinţat cuvântul „estetică" şi înlocuit: „teoria literaturii". A venit Macovescu.{759} *Critica criticii:* sunt idealişti Ibrăileanu, Maiorescu, Lovinescu.{760} Existenţa determină conştiinţa.{761} Stalin '51. Despre limbă.{762}

Raport Jdanov. Două lagăre{763}. Cosmopolitismul{764}. D. Popovici{765}. Călinescu – şef de catedră{766}.

Decan Orzea{767}. P.C.R. promovat.

O catedră 4-30 inşi. Filosofia aparte.

Filologie: Rosetti{768}, Vianu{769}, Graur{770}, Iordan{771} – Dinu Pillat{772}, Marino{773}, Piru{774}, Blaga{775}, D. D. Roşea{776}.{777}

*

„De ce ai făcut chestia asta?”

„Pour éviter le pire!”

„Cum să te cred? Ce poate fi mai rău?”

„Prefer să nu-ţi răspund. Ştii ce-a fost rău în viaţa mea. Rămâne, dacă mi-eşti prieten, să descoperi singur ce poate fi şi mai rău.”

Şaradă! Ce-o fi fost rău în viaţa lui? Desigur, faptul că a iubit o femeie care nu l-a iubit. Cine, stupida brunetă, care nu venea acasă după ce telefonase că vine? Şi el o aştepta? Cu acea tipesă nu m-aşi fi culcat nici pe insula lui Robinson Crusoe, preferând reveria neîmplinirii, afecţiunea tandră pentru propriul meu organ procreativ acuplării cu un animal care mi-era mult mai străin decât o capră sau o măgăriţă.{778}

Pentru a da peste cap repulsia, fiinţa umană ar trebui să aibă forţe gigantice. De aceea uneori preferă moartea, decât să trăiască în casă{779} cu ochi, chip şi trup care în cel mai fericit caz nu-i spun nimic şi în cel mai rău că trebuie să trăiască pentru totdeauna cu răul, cu urâtul. Cu fiinţa care parcă s-a născut să displacă, urechea urâtă, nasul insolent şi fără haz, gura care spune cuvinte nepotrivite şi infame (şi gura aceea caută o înţelegere), mersul, al unui prost fără valoare, surâsul care apare ca rânjet, privirea care e clară ca a unui bou, cuvintele, ei, da, ale unui prost rătăcit în această lume al cărei sens îi scapă; cine să-l iubească şi să-i dea o contenenţă pe care el n-o doreşte?{780}

*

Îşi face bagajele. Descripţia *halucinantă* a împachetării.{781}

Pentru final

Teama de moarte cred că e cu atât mai mare, cu cât suntem mai puţin legaţi de viaţă. Se zice contrariu despre bătrânii care, chipurile, „se desprind" de ea şi se liniştesc. Se desprind ca să vadă ce? Dincolo de viaţă e neantul, nimicul, *nicevo*. Ce să contempli? Adâncimea insondabilă a atomului de hidrogen? Spiritul marelui cosmos? Dar cosmosul e de catran, minunata lumină nu apare decât în oceanul nostru de gaze. Spiritul bâjbâie într-un univers negru, în care ard doar ici colo stele oarbe, asaltate şi ele de întuneric. Cum de nu ne speriem de sfârşitul nostru? Nu ne speriem pentru că ne naştem cu bucuria de a fi, care cred că nu-i părăseşte nici pe bătrâni, iar această bucurie se alimentează din noi înşine şi ne pune în mişcare să ne dovedim că suntem. Aţi observat? Cât de înţelepţi suntem când muncim! Moartea nu mai există decât ca o pură idee, dacă ne-ar prinde cu ciocanul în mână, sau la arat, sau în orice alt mod de activitate în care ne-am dărui cu toată fiinţa şi am muri înainte ca bucuria dăruirii să se spulbere, această dăruire ar fi ca un scut, am muri tot atât de uşor ca într-un somn. Bucuria unei împliniri ne învăluie sufletul şi îl apără de groaza morţii. De aceea, după o credinţă populară, mor greu păcătoşii, adică cei care n-au trăit decât pentru ei, egoiştii de toate nuanţele, de la cei care au trăit pe spinarea altora, până la cei care n-au iubit pe nimeni. Cât de apropiată, de familiară e moartea, cât de amestecată e ea pentru treburile noastre şi cu câtă jubilaţiune simplă ne uităm la ea şi gândim: ei şi? N-o să trăiesc cât lumea şi n-o să mor de două ori. E un gând de om, legat de viaţă, singura care există şi care continuă şi după noi, în timp ce inactivul, păcătosul, e pedepsit să se sperie: şi dacă mor şi n-o să mai pot înfuleca, n-o să mai pot dispune de voinţa altuia, n-o să mai pot să-mi aduc în pat în fiecare seară altă muiere? Şi îl apucă groaza, căci păcătosul e robit de viaţă, nu e egalul ei, e sclavul băuturii,

curvăsăriei, intrigii, vanităţii smintite şi trândăvelii[782]. [783]

Cap[itolul] VIII[784]

Invitaţia lui Micu. Fiasco total. Neînţelegere. E o fiinţă emotivă. Probabil că I. Micu se întreba şi el cum mă întrebasem şi eu despre Ivona, ce găseam la ea, adică la Matilda. Matilda preocupată. Discuţie. Sentiment de destindere la Petrini[785].

Cap[itolul] IX[786]

Telefoanele. Bagajele. Descripţia minuţioasă, halucinantă a făcutului bagajelor.[787]

X[788]

Matilda borţoasă. Naşterea.[789]

XI[790]

Petrecerea la botez, dar fără biserică şi popă. Catastrofa: nu plec până ce fetiţa mea nu va şti bine să-mi zică tată şi să nu mă uite niciodată. „Adică după cât timp?" „Când va intra în primul an de şcoală." Hm!

XII[791]

Arestarea. Darea afară de la Univ[ersitate].[792]

XIII[793]

La deratizare![794]

XIV[795]

Matilda în primejdie.[796] Boala. Despărţirea.[797]

XV

Contabil[798] timp de cinci ani. Meditaţie. Filosofie. „Era ticăloşilor”[799].

XVI

Urmare.[800]

XVII

Urmare.[801]

XVIII[802]

Urmare.[803]

*

„Acuzatul are dreptul la apărare?” zisei.

„Ce apărare, aici scrie clar, dai ordine şi probabil şi primeşti.”

„Totuşi, e un drept imprescriptibil al acuzatului să se apere.”

„Eu nu sunt judecător, eu stabilesc fapte şi trimit dosarul în instanţă.”

Minţea. Se ştia că ei stabileau şi sentinţa, nu numai judecata, ei judecau.

„V-aşi ruga să trimiteţi în instanţă şi apărarea mea, care e un fapt juridic.”

„Da, vorbeşte.”

„Înainte de asta, însă, aşi vrea să vă spun câteva cuvinte. Arbitrariul, căci arestarea mea e un act arbitrar, nu-şi alege victimele numai din mediul oamenilor lipsiţi de apărare, dar şi din rândul celor care se cred intangibili. Cunosc istoria revoluţiei, a tuturor revoluţiilor şi pot să vă spun că…”

„Mă ameninţi?”

„Nu, dar s-ar putea într-o zi, suntem tineri, o să le apucăm, să fiu chemat să depun mărturie împotriva dumneavoastră.”

Dar ăsta nu era un român înţelept care să ştie multe despre soartă şi despre vremi, pe care nu noi le stăpânim, ci ele pe noi, cum spune cronicarul. Propulsarea lui în sus cu atâta viteză îi turburase minţile, făcând un vid în conştiinţa lui[804].[805]

*

Marghiţo, Marghiţo, de ce-ai plecat?
Marghiţo, Marghiţo, m-ai fermecat!
Uită tot ce-a fost între noi
Şi vino, Marghiţo, ’napoi!

*

Cablu de forţe cu trei conducte. Suport special pentru cuţit de strung. Lămpi de semnalizare de maşini-unelte: semnalizare defecţiune

__„__ ungere

__„__ avans

__„__ avarie pe fiecare subansamblu electric

Toate sunt pe un panou:

__„__ pornire.

__„__ oprire.

Caracteristica lor: nu merg la radio, nu merg la reţeaua normală. 10 volţi [24 volţi]. (Fac la pomul de crăciun beculeţe. Nu se fabrică în ţară.)

Maşinile rămân chioare. Uneori căpăcelele de plastic, fiindcă sunt albastre, galbene, vezi o gaură,[806] maşină chioară.

Şublere, chei franceze, chei diferite (se fac în ţară).

S-a furat odată un motor electric de putere mică, şapte cai putere, la barcă, la tăiat lemne, l-a prins la poartă. Smulse nişte fire, cabluri de la o maşină

de rectificat, erau frumoase, colorate şi le-au luat să-şi facă o chestie de artizanat.{807}

*

Îţi aminteşti?{808} Era în martie ’77. Cine e acest om? E lovit de dragoste sau de moarte?{809}

*

Te desparţi de mai multe ori până te desparţi.

După o hotărâre de despărţire apare tandreţea, după ce o greutare ţi s-a ridicat de pe suflet. Seamănă cu iubirea anterioară, dar aşa cum seamănă o floare vie cu o floare presată: viaţa s-a scurs din ea.

*

— Tot nu te-ai săturat?
— Nu.
— Atunci pleacă din casa mea.

*

Grigore Popa{810} (pensionar) – discipolul lui Blaga{811}.

Siliştea-Nouă{812}

Moartea Mariţei lui Mursin, 1977: s-a îmbolnăvit de rinichi fiindcă fura porumb zilnic de la siloz şi-l punea sub cămaşă, pe şale.

*

Crima de la canton, 1955: pădurarul (40 de ani) pădurilor Pisicaru (spre Tedapu{813}) Ciolănească şi Udupeanca{814}. Cantonul era într-o văgăună la

intersecţia celor trei păduri. Avea o fermă, nevasta şi copiii în sat (avea puşcă, avea un bâlbâit, un oligofren, bâlbâit 23 de ani). Pleacă să-şi facă ţuica şi îl opreşte pe bâlbâit să păzească în lipsă, insistând, deşi acesta dorea să se ducă şi să facă o baie. A lipsit toată noaptea. La întoarcere îl găseşte mort şi cantonul în flăcări. Statul de salarii, pentru cei care plantaseră puieţii (un an de lucru), ars – puşca luată, cutia ei spartă cu toporul. Arestat, bănuit de complicitate la crimă, pentru a face să dispară statul de salarii cu multe nume fictive.

*

Dinică Gheorghe îşi prinde nevasta (Florica Crivăţ) cu altul şi se duce s-o spânzure în Pământuri de un tufan. Vine frate-său, Dinică Dumitru, şi zice, „mă, dă-o dracului, mai bine o îngropăm de vie (noaptea), du-te, mă, (ăsta micu') şi adu nişte cazmale". Şi au început să sape o groapă. Au săpat până spre ziuă, când Dinică Gheorghe s-a trezit din beţie şi a iertat-o. Au divorţat şi atunci el spunea: „iau una oarbă, care s-o duc eu de mână, nu ea pe mine". Şi, într-adevăr, aşa a făcut.

*

O istorie de dragoste, 1973: tânăra învăţătoare care face un copil cu un profesor de 60 de ani, directorul şcolii, pe care ceilalţi membri ai corpului didactic vor să-l atribuie unuia dintre ei, singurul care nu se culcase cu ea. Cum se apără acesta faţă de director, care ţinea cu şmecherii, că era şmecher, ţinea cu hoţii, că era hoţ. Ţinea cu curvele, fiindcă era curvar.

Se culcă cu servitoarea directorului, ia copie după cheia de la apart[amentul] aceluia, îşi face o cheie şi se ascunde în casa directorului. Când a intrat curva, a ieşit din ascunzătoare, a intrat peste

ei şi, bracând un aparat de fotografiat peste ei, „v-am prins, bandiţilor: vreţi să mă încălţaţi cu un copil, vă arăt eu vouă”. (Ceilalţi şmecheri spuneau: „uite, mă, ce nas lung are copilul”; prof[esorul] avea nasul mare.)

*

Moartea nepotului Alboaicii.

*

Corupţie: cu mocanii: vin cu căruţa goală (fără mere), trag între tarlale, încarcă şi pleacă. La brigadier, care o „cumpără”. Mocanul se întoarce prin tarlale, încarcă şi trag la preşedinte, care şi ăsta o „cumpără”. Apoi mocanul pleacă iar, încarcă şi se duce acasă cu căruţă plină, fără să fi dat sau primit un leu.

*

Oile şefului X (putere economică); îşi împarte oile unuia sau altuia şi ăştia pasc oile pe unde vor.

*

Se strânge porumb de pe câmp 100 de vagoane, se înregistrează 80% – diferenţa se fură. Ai de luat 400 de kg – anul trecut am avut de luat 800 kg. În anul ăsta iau 400 kg şi mai iei odată pe cele de anul trecut. N-ai cum să-l prinzi. Metodele de control oficial:

— Comisie de înregistrare a recoltei care să fie de faţă la cântărire (10-13), dintre care majoritatea din consiliul de conducere şi de formă câţiva colectivişti;

— Contabilul;

— Preşedintele;

— Inginerul-şef;

— Primarul.

Toţi ştiu, dar sunt înţeleşi să-şi însuşească cele 20%. Lanţul. Mai mult porumb, fiindcă culegerea şi aducerea lui e dezordonată (sic!). Se cântăreşte căruţa şi cantaragiul înregistrează imediat 80%. Nimeni nu se uită. La grâu e mai greu, fiindcă se ştie că buncărul are un număr fix de kg, şi se pot număra. Şi transportul se face cu un camion care ia un buncăr, gata înregistrat.

Şefii de atelaje: cară direct, ciupeşte, un sac, o juma' de sac.

*

Buteliile.

*

Nevasta lui Sande cu naşă-sa, soţia brigadierului, şi soţia paznicului. „Ce dracu, fa, toată lumea fură şi noi, om fi noi ale mai proaste?" Şi încarcă fiecare câte un sac. Apare miliţianul. „Ce faceţi voi aici?" Era seară. Asta, cu motocicleta, face un tur, revine. Astea aruncă porumbul. Până la urmă n-au putut face nimic. Ca după plecarea lor să fure miliţianul o remorcă de porumb. Are orătănii.

*

Paznicul de câmp aude bocănind. A dat peste cineva care încărca o remorcă. Fura o rudă de-a lui, un fin. Tractoristul a dat drumul la motor să dea peste paznic. Ăsta îi pune lanterna în ochi şi îl prinde. A început târguiala: „Mă moşule, nu mă băga la puşcărie." „Păi bine, mă, tu vrei să mă calci cu tractorul?"

*

Mociriţă cu trifoi
M-a peţit la mama doi
Unul miercuri, unul joi
Ei, tu, puiule de cuc
După care să mă duc
Ei, tu, mândrulea me
Du-te după care-i vre
După cel frumos m-aşi duce
După cel frumos aşi mere
Ca are gura de miere.

*

O fâşie de pământ disputată de cimitir şi militari (câmp de trageri).

Câştigă municipalitatea şi construiesc blocuri pe ea. Viaţa, moartea. Ai totul. Şi mizerie umană, ca o graniţă între viaţă şi moarte. Înving blocurile.

Ea: – Abia aştept să trec *dincolo*. Acolo e totul.

Eu: – Şi dacă acolo nu e nimic?

Ea: – Atunci aici e un nimic şi mai mare.

— Atunci de ce nu te sinucizi?

— Nu, că e păcat. Trebuie să-ţi faci stagiul… Cimitirul e pentru morţi. Crezi? Ce naiv eşti! E pentru vii. Crezi că mama ta mai e acolo? E plecată!

*

Decretul 324/958 art[icolul] 236, litera h (haşul!): la moarte pentru delapidare de la 100.000 în sus. — Dialogul are loc între Petrini şi o adeptă a vieţii de apoi, mai bună decât cea de pe pământ, dar nu religioasă.

*

Natura, oarba natură! Ce a dat ea mai bun decât omul! Şi cum este omul? Orbul om, cu instinctele sale oarbe! Face sluj în faţa femeii, minunata şi

oarba femeie! Inconştienta floare a pământului care păleşte când ar trebui să renască!

*

Farmecul fiinţei ei era atât de subtil{815} şi mai ales atât de tot timpul prezent, încât mi-era cu neputinţă să surprind ţesătura, să înţeleg de unde vine vraja, să memorez sursa şi să-i descopăr repetările, fiindcă orice se repetă, începând cu răsăritul soarelui{816}. O iubeam prea tare, simţeam cum mă subjugă, mai rău, că încep să simt deliciile subjugării, ale sclaviei şi, desigur, vroiam s-o iubesc mai puţin şi să redevin stăpân pe mine însumi. Dar nu puteam descoperi{817} nimic. Ce să descoperi la o floare? Misterul farmecului ei e ascuns în sămânţă, unde e cifrat, acolo nu poţi descoperi nimic, e *altceva,* tot la frumoasele ei petale trebuie să te întorci. Ce era sufletul ei, din care emana atâta farmec simplu şi indescifrabil? Un mister la fel de străin de ea însăşi şi tot atât de codificat ca şi sămânţa unei flori.

N-aşi fi înţeles, gândeam, chiar nimic dacă printr-un miracol aşi fi pătruns în fiinţa ei şi aşi fi văzut lumea cu ochii ei, i-aşi fi urmărit gândirea din ea însăşi, sursa gesturilor, a surâsului, a ocheadelor, a cuvintelor spuse, a celor neexprimate. Aveam copleşitoarea impresie că alchimia fiinţei ei e permanent dată pe faţă, că nu se cenzurează nimic din ceea ce curge acolo{818} şi că în fiece clipă spectacolul interior se proiectează în afară şi clipele curg asemeni unui râu. Da, râul e acelaşi din ziua trecută, dar curge mereu şi în fiece clipă unda e alta. Râul are însă o albie, maluri râioase sau pline de ierburi şi un chenar uriaş, o câmpie sau nişte dealuri împădurite şi un fluviu sau o mare în care se varsă. Sufletul ei, însă, parcă nu avea hotarele obişnuite sau nu le puteam eu descoperi, cum ar fi calitatea inteligenţei,

feminitatea prejudecăţilor, obsesia viitorului ei de fată, ce o să facă, unde o să ajungă, cu cine o să se mărite, cum o să trăiască. Caracterul, această albie peste care apele sentimentelor noastre nu pot trece decât rar, când le inundă (sau poate niciodată!) şi care ne defineşte şi ne urmăreşte până la contopirea cu totul, la ea era în mod straniu inexistent{819}. Mi-era imposibil să cred că era atât de ascuns încât nu-l descifram eu sau că nu era încă format. Nu, ea ştia tot ce trebuie să ştie o fiinţă umană, nu avea, să zicem, ezitări în faţa unui fapt care se petrecea sau i se povestea. Era adică matură, cum e orice fată la douăzeci de ani… Putea defini cu fermitate pe alţii, judeca comportarea cutăruia, nu cu mai multă, dar nici cu mai puţină intransigenţă de fată bine educată, bine crescută, care şi-a însuşit codul moral moştenit până la o identificare firească cu preceptele lui{820}. Nu din toate astea venea vraja şi nimic din toate acestea n-o puteau micşora, această vrajă, în ochii-mi{821}. Mi se întâmpla să simt câteodată o mare detaşare şi linişte victorioasă, când spunea, de pildă, câte o prostie crasă. Ah, în sfârşit, gândeam. Ia uite! E proastă! Ce bine! Tot o iubesc, dar fiind proastă… însă repede, uneori în clipa următoare, spunea ceva atât de surprinzător de adânc, încât speranţa mea se spulbera înainte de a prinde rădăcini. Alteori era meschină! Tresăream. Nici prin cap nu-mi trecea s-o corectez. Las-o aşa meschină, să fie meschină, să aibă acest urât cusur. Da' de unde, se dovedea curând că nici vorbă, în realitate era generoasă. Odată am prins-o la piaţă că a plătit mai puţin decât pusese în plasă, negustoreasa nu observase. Ia uite, e hoaţă, ferească Dumnezeu, dar am lăsat-o, numai acasă i-am spus. „Ei şi?" a zis. „Dă-le dracului de speculante." „Chiar aşa?" „Lasă că ştiu eu", a zis, „am luat odată de la ea un pepene şi n-a vrut să mi-l taie, să văd dacă e dulce, a ridicat glasul la mine că, dacă nu-l iau netăiat, să-mi văd de treabă. Dar

aveam mare poftă şi, cum la alte tarabe nu erau, l-am luat. Când l-am tăiat acasă, era el galben şi frumos, dar la gust… îi sucise vrejul să arate copt{822}. la culoare, dar înăuntru era castravete." Hm! Are mici răzbunări ordinare, am gândit. „Dacă negustoreasa ar fi fost atentă, i-am spus, ar fi chemat miliţianul." A dat din umeri cu nepăsare. Nu vede consecinţele penibile al unui gest necontrolat, am gândit. E o fată cu mintea îngustă, fără imaginaţie şi cu ranchiune vulgare. Dar meditaţiile mele de acest fel erau apoi înăbuşite de un sentiment net{823}:{824}. aceste dezvăluiri nu se repetau, erau deci străine de esenţa sufletului ei.

Cum conţinutul ziarelor era previzibil, al cărţilor care apăreau, aproape toate, asemănător cu cele două nuvele pe care le citisem odată în „Luceafărul" în plimbările mele cu Silvia, cum radioul, când nu transmitea ştiri despre câte căruţe cu îngrăşăminte cărase cutare G.A.C. (Eu, din comuna Cârcâdaţii din deal), pe ogoare{825}, transmitea ştiri despre criza capitalismului marcată de greve şi o cruntă exploatare a maselor muncitoare sau catastrofe naturale, cicloane, cutremure, surpări de teren, în timp ce la Praga, de pildă, liliacul înflorea a doua oară, iar, în materie de muzică uşoară, revelaţia şlagărelor era *Marinică, zis codaşul,* admonestat, însă, acest Marinică codaş în întrecerile socialiste cu simpatie (şi asta era marea noutate, nu era adică pus la zid că era codaş sub influenţe străine de clasa din care făcea parte, se opera în îndreptarea lui, era îndemnat: hai munceşte, băiatule, Marinică, Marinică), iar, în ceea ce priveşte filmele, produceau senzaţie stupide pelicule indiene ca *Vagabondul*, cu un oarecare Raj Capur, singurul domeniu al creaţiei care rămăsese neatins era muzica simfonică, preclasică şi clasică, cea modernă fiind mai puţin înţeleasă. Numărul melomanilor crescu considerabil şi Palestrina, Bach, Haendel, Haydn, Mozart, Beethoven

deveniră foarte populari. Enescu al nostru trăia încă la Paris, dar muzica lui era considerată formalistă, în orice caz discuri de el nu se găseau.

Devenii şi eu meloman şi îmi cumpărai un picup şi plăci. Ascultam *Mathaeus Passion* aproape zilnic{826}. şi într-o seară, însă, pusei un nou disc, cu *Dans macabru,* de Saint-Saëns. Mă apucă groaza. Mi se părea că şi văd aievea schelete rânjind, dansând şi oasele lovindu-se frenetic unele de altele. Începui să tremur, oprii discul. Mania muzicii îmi sensibilizase atât de tare auzul, încât am putut avea o astfel de reprezentare paroxistică. Era un simptom: ajunsesem la saturaţie. Căutai discurile străine de muzică uşoară şi, spre surpriza mea, le găsii minunate. Intr-o zi gazda mea, răscolind în discoteca ei, îmi împrumută unul cu un italian care imita pe marii cântăreţi ai lumii şi mă şocă Elvis Priesley, cu o frază muzicală fără cuvinte, o melodie care, îndată ce o auzii, mi se păru atât de misterioasă în înlănţuirea ei sonoră, încât o pusei de zece ori la rând să-i pot descifra secretul melodic. Era însă imposibil. Îndată ce se termina, nu-mi mai rămânea în urechi decât o chemare, un extaz, un strigăt din junglă al unui negru, în care se amestecau iubirea, împlinirea, temerea obscură, adoraţia şi superstiţia. Totul concentrat într-o atmosferă atât de strânsă, încât arunca parcă în aer, ca o dinamită, geometria cântecelor noastre atât de leneşe. O puneam din nou: nimic, o melodie diamant, strălucitoare şi cu neputinţă de memorat. O pusei atunci pe o turaţie lentă de 45. Vocea însă se îngroşă şi nu se mai auzi decât un behăit, un fel de muget de bivol bolnav. Luai placa şi, într-o vizită la Ciceo, i-o pusei şi lui. „Formidabil! zise, mai pune-o o dată. Nu înţeleg nimic, dădu el din umeri, dar e extraordinar.” „Şi încă e o imitaţie”, zisei, cum trebuie să fie cântecul întreg şi original în gura acestui Priesley.” „Lasă-mi şi mie placa până sâmbăta următoare”, zise Ciceo. Iar când ne revăzurăm îmi spuse că a pus-o

la mai mulţi inşi, printre care era şi un profesionist şi că a fost distracţie mare. Nimeni nu reuşea, încercând s-o redea, decât să emită un soi de răcnete caraghioase şi atât de groteşti încât îi apuca pe toţi un râs nebun.*

Nu poţi imita inimitabilul, secretul era al unei rase necunoscute. Astfel era şi ea, o vedeam zilnic, mă holbam la ea plin de extaz, dar nu-l puteam reproduce în mine şi păstra. Îndată ce rămâneam singur, mi se făcea dor s-o văd iar pe această fată, şi ea dintr-o rasă necunoscută şi nebănuită vreodată de mine.{827}

ANEXĂ

Critica criticii este titlul unui studiu al lui Ion Vitner, publicat în 1949, în care, de pe bazele ideologiei proletcultiste, se condamna întreaga direcţie estetică (socotită „idealistă", „subiectivă" etc.) din critica românească, începând cu Titu Maiorescu şi încheind cu G. Călinescu. Autorul rechizitoriului, Ion Vitner (1914-1991), care era, ca formaţie, medic stomatolog, a fost, după 1947, unul dintre cei mai drastici critici ideologi şi unul din liderii de opinie ai perioadei, alături de Silvian Iosifescu, Nicolae Moraru, Mihai Novicov, Traian Şelmaru ş.a. În 1949 a devenit şef al catedrei de literatură română din cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii Bucureşti, în urma destituirii din învăţământ a lui G. Călinescu (Vitner este, după cum se ştie, modelul real al personajului Vaintrub din *Cel mai iubit dintre pământeni).* Alături de *Critica criticii,* ieşite din aceeaşi optică dogmatică sunt *Pasiunea lui Pavel Corceaghin* (1949), *Fronturile de luptă ale lui C. D. Gherea* (1949), *Viaţa şi opera lui D. Th. Neculuţă* (1950) etc. Ca şi alţi teoreticieni şi critici ai realismului socialist, după anii '60 a renunţat la dogmele vulgar sociologizante în analiza operei artistice şi a făcut nu o dată observaţii subtile asupra literaturii, a genului epic îndeosebi, în *Albert Camus sau tragicul exilului* (1968), *Semnele romanului* (1971).

Să revenim la lucrarea sa din 1949, *Critica criticii*, unde făcea, inchizitorial, procesul direcţiei

maioresciene din critica românească. Dacă lui Maiorescu nu i se dedică un capitol special, criticul ideolog mărginindu-se numai a-l desemna ca mentor, în schimb lui Ibrăileanu şi Lovinescu li se dedică câte un capitol: *Garabet Ibrăileanu,* respectiv *Eugen Lovinescu sau impasul subiectivităţii.* Garabet Ibrăileanu beneficiază de un tratament mai puţin aspru, în opera sa de tinereţe văzându-se influenţa lui Taine şi a lui C. D. Gherea; i se contestă însă rolul de îndrumător şi teoretician al poporanismului (care exalta ţărănimea în defavoarea proletariatului), „teoria selecţiunii literare", teoria specificului naţional, unghiul de vedere estetic în analiza operelor de artă etc. Oferim câteva citate din studiul lui Ion Vitner, selectându-le mai ales pe cele referitoare la criticii amintiţi de Marin Preda în jurnal.

„Prima parte a operei sale de critic al culturii române îl arată ca pe un strălucit continuator al lui Dobrogeanu Gherea […] (pag. 18); atitudinea politic falsă (poporanistă, strâmtă şi eronată ca viziune socială, privind ţărănimea ca avantgardă a luptei sociale) arată lămurit că Ibrăileanu se găsea la o mare răscruce […] (pag. 18-19); această «teorie a selecţiunii literare», în care marxismul era abandonat pentru naive aplicaţii darwiniste la obiectul literaturii […]; o predilectă exagerare pentru specificul naţional, înţeles sub aspectul unui strâns regionalism […]; naufragierea într-un psihologism proustian […]; cu toate acestea, Ibrăileanu rămâne, alături de Gherea, ultimul mare critic român care a încercat să dăruiască criticii literare suportul sigur al spiritului ştiinţific […]" (pag. 21)

Alături de Maiorescu şi Călinescu, Lovinescu era una dintre ţintele criticilor proletcultişti, cel mai cunoscut atac la adresa lui fiind studiul lui N [icolae] Tertulian *Eugen Lovinescu sau contradicţiile estetismului* (1959). Lui Lovinescu i se reproşau estetismul şi metoda impresionistă în

critică, rolul său esenţial de critic al modernismului şi nu în ultimul rând pledoaria sa pentru „întoarcerea la Maiorescu” din monografia şi din celelalte studii despre mentorul Junimii. Acceptate, până la un punct şi cu admonestările sau delimitările de rigoare, erau anumite concepte sau puncte de vedere din *Istoria civilizaţiei româneşti moderne* (cum ar fi conceptul de „saeculum”, punerea într-o lumină favorabilă a acţiunii paşoptiştilor, polemica cu conceptul maiorescian al „formelor fără fond”). Prezentăm câteva citate din studiul lui Vitner:

„Opera critică a lui E. Lovinescu este pusă, de la început, sub semnul estetismului maiorescian […] (pag. 42); conceptul sincronismului, aşa cum este formulat de critic, ar părea să aibă nuanţe materialiste. Dar imediat ce trece la lămurirea şi exemplificarea lui, apare net fondul său idealist […] (pag. 48); monografia asupra lui Titu Maiorescu, punerea întregii critici româneşti moderne sub semul maiorescianismului […] consemnează întorcerea la o matcă de mult părăsită […] (pag. 50); plutind în întunericul estetismului, el a avut o singură clipă străfulgerarea unei idei lămurite, atunci când a văzut posibilitatea unei condiţionări a esteticului prin structură, prin economic şi social […]” (pag. 52)

ADDENDA I

ADAM FÂNTÂNĂ
VERSIUNEA A

5 Oct. ’60[828]
Partea întâia

Prezentarea eroilor dramei.

.

Familiile: Busoi, Fântână, Isosică, Dimir. Alţi protagonişti: Mantaroşie, Bilă, Dănălache, Vatică. Eroii: Adam Fântână, Marioara, Ştefan Busoi.

Rezumat: – Marioara Fântână se îndrăgosteşte de Ştefan Busoi şi Ştefan de ea. În a treia sau a patra seară, Ştefan o fute. Rămâne însă mereu îndrăgostit şi vrea s-o ia pe Marioara acasă, să se însoare cu ea.

— Adam Fântână, tatăl ei, este preocupat să pareze loviturile pe care i le pregăteşte Isosică, Bilă, Plotragă, Mantaroşie şi Zdruncan, care vor să-l dea jos de la moară şi să ocupe această funcţie Isosică, care e doar referent la sfat şi câştigă puţin. Fântână e preocupat însă să-l demaşte pe Isosică şi să-l scoată din funcţia de secretar al organizaţiei.

— Isosică e preocupat să-şi consolideze situaţia în sat şi în organizaţie, manevrând să-i izoleze pe Fântână şi pe Ion Dimir, principalii săi adversari, prin presiuni şi promisiuni. În acelaşi timp, Isosică încearcă plăcerea puterii în relaţiile cu chiaburii (Dan Busoi).

— Ion Dimir e preocupat (mai puţin obsesiv) să-l demaşte pe Isosică şi să-şi recâştige rolul cuvenit

pe arena politică a satului, de fost preşedinte al sfatului popular.

— Vatică e copleşit de existenţa sa în spatele casei Busoilor. Sora Pipuleanca, o mesalină candidă a satului, se îndrăgosteşte de el.

— Ion Dimir şi «liberalii» săi, Fane Marin, Nae Cismarul şi Iangă, preocupaţi de schimbările politice care ating baza vechilor relaţii de proprietate. Ion Dimir nu doarme, aţâţat de nedumeriri şi întrebări.

Partea a doua

Începe campania de strângere a recoltei în sat şi în raion. Contradicţiile existente între stat şi ţărani dau naştere la turburări, agravate de Isosică şi compania. Turburările iau proporţii şi situaţia lui Isosică devine nesigură. Adam Fântână, Ion Dimir şi alţii (neuniţi însă) îl atacă într-o şedinţă memorabilă la care asistă un reprezentant al C. Regional şi un altul al Comitetului Central al partidului.

Neunirea lor este cauza insuccesului, deşi ar fi putut să-l doboare uşor. Derută şi depresiune în sat.

Ţăranii care au luat parte la turburări sunt arestaţi.

În acest timp:

— Sora Pipuleanca, îndrăgostită de Vatică, îl atrage în pădure, într-o zi, şi se lasă futută de el. Încep să trăiască împreună. Vatică însă e bolnav.

— Isosică, cu ajutorul camionagiului, îi organizează lui Fântână o «sustragere» de cereale de la moară şi îl dă afară. În locul lui intră Isosică şi Bilă. Mantaroşie e dat şi el afară. Mantaroşie devine aliatul lui Fântână.

— Fântână, auzind de intenţia fetei de a se mărita cu Ştefan, o opreşte. Fata fuge de-acasă.

— În timpul verii, de atâta amor, Marioara rămâne însărcinată. Ştefan o duce la Bucureşti la un doctor şi sarcina se întrerupe.

— Ion Dimir are o idee strategică: formarea unui g.a.e. O comunică lui Fântână, care şi-o însuşeşte imediat. «Şi în felul acesta viaţa nouă pentru care fuseseră atraşi în lupta politică va deveni ceva curent şi mama dracului să-l ia pe Isosică cu Plotragă în cap». În g.a.c. vor înfiinţa o nouă organizaţie şi astfel se va rezolva conflictul. Dacă Isosică se va opune va fi în sfârşit demascat.

Partea a treia

Începe toamna. Marioara trăieşte la Busoi. Calvarul ei. Ştefan hotărăşte să se mute la Fântână. Se mută. Faptul stârneşte ura groaznică a lui Dan şi a familiei Busoi în general.

— Ion Dimir şi A. Fântână încep agitaţia pentru g.a.e. Deruta lui Isosică. Vatică răspunde la invitaţia lui Dimir de a intra în g.a.e. că mai bine mănâncă mămăligă cu cenuşă decât să intre. Visul lui Vatică e să trăiască independent, ca şi Dan Busoi, care e modelul său. El are însă un ulcer perforat din cauza mâncării mizerabile pe care i-a dat-o bătrâna Busoi în aceşti ani şi moare.

Isosică îşi revine din buimăceală şi preia ideea g.a.c. – încep înscrierile. Isosică şi ai săi compromit înfiinţarea g.a.c.-ului şi la serbarea de înfiinţare lumea se retrage. Adam se ridică în plină adunare şi împiedică prăbuşirea ideii.

Începe din nou cu răbdare munca. G.a.c. se înfiinţează, dar Isosică şi Dan Busoi îl urmăresc. Isosică s-a prăbuşit, Ion Dimir e preşedinte de sfat, Fântână secretar de org.

— Matei Dimir nu vrea să dea pământul lui Ion în g.a.c.

— Joiţa Dimir şi soţia lui Isosică ajung la mari conflicte vrăjitoreşti.

— Isosică îi îndeamnă pe chiaburi la crimă. Isosică e un agent provocator.

Partea a patra

Intriga ajunge la criza finală. Lui Ştefan nu-i place ideea g.a. e, ideea de a munci în colectiv. Fuge cu fata înapoi la familia lui. Curând însă Marioara se întoarce la mama ei, zdrobită de viaţa imposibilă pe care o duce cu Busoii. Ştefan o caută. Intervine Fântână care nu mai poate răbda ca fata lui să fie astfel chinuită, prinde pe băiat şi îi trage o bătaie cruntă. Ura ia proporţii şi Busoii îl ucid pe Fântână. La rândul lor sunt condamnaţi la moarte şi executaţi.

ADAM FÂNTÂNĂ

Partea întâia

I

Adam Fântână şi Marioara singură acasă pe la începutul lui iunie 1951. — Mama e bolnavă în spitalul raional şi Adam pleacă s-o vadă. Nu-i spune fetei nimic, unde se duce. La spital îi spune soţiei sale că ai lui Busoi vor să-l omoare. Soţia îl îndeamnă să se ducă la raion şi să ceară să-l apere.

II

Fântână la raionul de partid. Secretarul cheamă securitatea. Fântână însă se răzgândeşte şi înşală pe ofiţerul cu care trebuia să plece înapoi în sat, de ruşine nu vine la întâlnire şi pleacă singur acasă.

III

Justificarea securităţii. Secretarul raionului de partid dă telefon în sat. Ion Dimir – preşedintele sfatului şi şeful postului de jandarmi, Moise, sunt consultaţi. Infirmă. Fântână l-a bătut pe gineri-său. Aveţi grijă de Fântână.

IV

Retrospectivă. Cu un an în urmă – relatarea evenimentelor petrecute. Marioara şi Ion Dimir.

ADAM FÂNTÂNĂ
VERSIUNEA B

Ton – Vă voi povesti dramele umane ale epocii noastre, fără milă de cei slabi şi obidiţi şi fără ură faţă de cei puternici şi trufaşi: *rămânând drept* (Flaubert). Că s-a instaurat, odată cu venirea socialismului, binele social şi virtutea în comportare corespunde adevărului în ceea ce priveşte binele social, dar suntem în regres în ceea ce priveşte virtutea în comportament. Expansiunea „eu"-lui muncitoresc şi ţărănesc duce pe plan colectiv la coaliţia bădărăniei, prostiei, vulgarităţii şi stupidităţii agresive, împotriva sensibilităţii, inteligenţei şi discreţiei, iar pe plan individual la cultivarea delaţiunii, calculului, arivismului şi linguşirii. Trebuie aşadar să ne întoarcem înapoi? Nu. În niciun caz. Trebuie mers hotărât mai departe şi trebuie făcut totul pentru a se cuceri poziţii de pe care aceste vicii să poată fi biciuite cu necruţare. În acest roman veţi întâlni câteva vicii specifice: supunerea (Vatică), provocarea şi setea primitivă de dominaţie (Isosică), instinctul bestial de proprietate (Dan Busoi), intriga şi meschinăria, goana după bunuri materiale prin însuşirea lor din grămada publică (Bilă, Isosică, Plotragă), sentimentul libertăţii rău folosit (Marioara Fântână), incapacitatea şi neputinţa de a învinge răul (Ştefan Busoi) etc. Ciocnirea între purtătorii acestor vicii duce la moartea eroului, un om a cărui singură scădere este aceea că nu înţelege repede şi

profund lumea în care trăieşte şi nu ştie să fie prudent. Toţi plătesc: cel supus moare oprimat de cel căruia îi era supus, acesta este executat la rândul său pentru omorârea eroului (Adam Fântână), cel meschin şi intrigant, cel stăpânit de instinctul bestial de proprietate (care îl duce la crimă) va fi executat de asemeni, cel incapabil să smulgă răului va fi închis şi va pierde femeia pe care o iubea, iar aceasta la rândul ei, folosind rău sentimentul de libertate care s-a născut în ea ca o consecinţă a eliberării sociale şi spirituale, va fi nefericită de dubla lovitură, pierderea tatălui şi a iubitului.

Construcţia

Cap. I. Eroul apare la comitetul de partid. Este întrebat pentru ce până în prezent n-a predat procesele-verbale de la şedinţele organizaţiei?!!! Eroul, lăsându-se când pe un picior când pe altul, explică apoi iese vădit contrariat, nedumerit, desorientat, cu privirea mare.

Cap. II. Eroul apare la spitalul raional şi acolo, lăsând să i se rostogolească o lacrimă, spune soţiei bolnave ce s-a mai întâmplat acasă şi în sat: vor să-l omoare. Fata s-a întors acasă. N-a mai putut răbda, l-a prins pe bărbatul ei şi l-a bătut.

Cap. III. Fata acasă. Cum s-au petrecut lucrurile. Cum cu un an în urmă era fericită şi i s-a părut că e nefericită şi a căutat o fericire mai mare, stăpânită de sentimentul ei de libertate, că poate să facă orice: l-a cunoscut pe Ştefan – relatare: era fericită dimineaţa, deşi a plâns că s-a însurat Ion Dimir. A plecat apoi să-l vadă pe Ion Dimir (scenele cu Dimirii, evocare minuţioasă) Ciulea, Sora etc., patru sau cinci capitole.

Cap. VIII. Adam pleacă din spital spre casă. Evocare din partea I a romanului. Cap. IX, X, XI-XII. Eroul dă un telefon lui Ion Dimir.

Partea a doua

Începe campania de strângere a recoltei (povesteşte autorul mai departe, intrând adânc în naraţiune) şi în care sunt relatate evenimentele:

— Turburările în sat;

— Isosică şi marea şedinţă;

— Înlocuirea lui Fântână la moară;

— Fuga fetei (Marioarei) de acasă;

— Vatică este atras în pădure de Sora;

— Ion Dimir are o idee (istorică) – înfiinţarea g.a.ce. cu scopul de a doborî pe Isosică.

Partea a treia

Cuprinde:

— Viaţa Marioarei lui Busoi

— Fuga de la familia bărbatului împreună cu acesta

— Moartea lui Vatică

— Isosică preia ideea g.a.c. şi o compromite. Fântână intervine.

— Prăbuşirea lui Isosică

— Coaliţia provocatoare: Isosică, Busoi etc.

— Ştefan Busoi, soţul Marioarei, nu vrea să intre în g.a.c. Pământul Marioarei va merge în g.a.c. Fata fuge din nou de acasă, dar revine înjosită şi chinuită.

— Fântână îl prinde pe Ştefan şi îl bate.

Partea a patra

Cuprinde: Nuntă sau petrecere la Mantaroşie. Busoii se duc la el cu Isosică. Vine şi Dimir, şi vin toţi protagoniştii. Se bea.

— Fântână vine în sat spre casă

— Drumul

— Satul. Trece pe la toţi prietenii săi. Trece şi pe la Mantaroşie. Este ameninţat bestial. În apropierea casei este omorât.

— Ancheta, arestarea şi executarea omorâtorilor.

MERTICUL[{829}]

Matei al Barbului venea cu caii de la apă şi tocmai când să intre în curte, se auzi strigat de doi oameni care treceau pe drum. Dădu drumul cailor şi se întoarse:

— Noroc alu Barbu!

— Noroc Anghelache! Und' vă duceţi mă?

— 'Ai pă la Paţanghel. Să vedem cum a dat merticul. Bem cât-o ţuică. Ai mă Matei, ce stai!!

Matei se urni de lângă stănoagă călcând rar pe pârtia făcută prin zăpadă şi ridicându-şi opincile în sus.

— Când a venit mă, Paţanghel, zise el apropiindu-se, că pă alde Miai îi văzui dă dimineaţă trecând cu căruţa p'aicea. Parcă amândoi au fost la munte, a?!

— Păi taman d-aia mă, zic, că şi eu mă întâlnii cu el şi ce-i zic: „Ce-ai făcut Miai?" Ei!… Da lasă că vă spui eu la toţi… Strigaţi unul la Paţanghel că are un câine dat dracului. Cei trei oameni se apropiară de poarta vecinului şi unul dintre ei bătu şi strigă:

— Bă Paţanghele!

Se văzu la geamul omului cum se mişcă lumina şi se auzi un răspuns lung la fereastră.

— Ce băăău!…

— Ieşi dă-n câini!

Apoi se făcu o hărmălaie ca întotdeauna la Paţanghel şi toţi oamenii de pe uliţa aceea ştiau că a intrat cineva la el în casă.

Câinele lătra ca un turbat, mai ales când cei trei trecură pragul, apoi Paţanghel îl lovi cu un ciomag şi câinele intră urlând în culcuş.

— Fire-al al dracului, parcă au mâncat ăştia pe mă-ta!

Intrară, şi în casă copiii stăteau grămadă pe nişte trăişti pline cu nuci şi cu poame.

— Ce are mă câinele ăsta al tău!? întrebă Mateiu ştergându-şi cu mătura zăpada de pe opinci.

— Cică ai mâncat tu pe mă-să. Da n'are nimic, scoate bota cu ţuică Paţanghele ca să-i dăm cep, zise Anghelache şezând pe pat.

— Ce să scot mă, că n-am adus cine ştie ce!… Şezi Matei! Mă băiete, scoală-te în sus şi pune colo un scaun la nean-tău Matei sub picere, ce te uiţi!?…

Oamenii începură să se dezbrace de dulămi şi se aşezară câteştrei pe paturi. În casă era cald şi de afară se auzea scârţâind zăpada.

— Mă Paţanghele, bine că nu te-apucă gerul ăsta pă drum, vorbi unul.

— Ce să te-apuce mă, că aşa cum l-am dat eu porumbul, eu zic că n'o să mi se mai întâmple mie!… Păi voi vă daţi seama mă ce înseamnă să pleci la drum aşa, şi pă urmă unul ia-o la Vadulat cu nasu' în sus şi arde-i la bice cailor, altul ia-o la baltă fără mertic fără nimic!… Matei, spuneţi mă voi, aşa, da' să fie-al dracului dacă îmi pasă, aşa mă, cinstit, cum vine mă treaba asta?

Oamenii se frecară în pat, se aşezară mai bine şi ochii începură să li se mişte de bucurie.

— Ai mă, că e daravelă mare, nu vă spusăi eu, zise Anghelache. Nu mă întâlnii eu cu el şi dau să-i zic: „Miai, ce-ai făcut mă? El…

— Stai Anghelache, îl opri Paţanghel. Stai s'o lom dă la cap. Adu nevastă nişte ciocane. Auziţi, ori am mai luat nişte ţuică, ori n-am mai luat. Te arde pă beregată!

Femeea aduse pahare şi vreo două sticle pline cu nişte ţuică galbenă care umplu casa cu un miros ce avea multă tărie din ţuică ceva amestecătură cu alte mirosuri de mere, de prune, de căruţă de mocani sau de desagi.

— Luaţi mă! Ia Anghelache!

Câtva timp îşi plescăiră limbile pe cerul gurii şi Paţanghel aştepta.

— Zic: „Miai, ce-ai făcut mă?" Ce bă, ce, ce, ce? „Cum mă, ce? Te întreb şi eu ca ăla cum ai dat porumbul!" Zâce: „Cu dublu!" ştiţi, ca ăla prostu'! – Bine Miai, cu dublu – cu dublu, da' cu cât? „N'am întrebat, zice. „Pă cine să întrebi mă, fire-al al dracu Miai Tătărăşteanu, să vede că n'ai făcut brânză mare. Pă urmă eu ce zic: Mă duc pă la Paţanghel! Ăsta taman venea cu caii de la apă şi-l întâlnesc pe podişă.

— Păi bine Anghelache, cum era să facă Miai brânză mare-m'? Ăsta mă? Ăsta lasă omu' în drum cu roata pân' la căpăţână înţepenită în pământ şi dă bice cailor. Habar dă grijă! Da ascultaţi voi aceea ca să vă spun eu vouă. Da să-mi saie ochii din cap dacă am vreo nevoie, parcă ce, îmi pasă mie mai de cine ştie ce, el, Miai, dar îl dau dracului şi gata! Da numa aşa, ca să vedeţi şi voi! Uite mă, să zicem aşa, Matei, tu eşti Miai, înţelegi? Acum tu Miai, mergi cu mine la munte şi ascultă aici, să te superi tu, că nu vreai să-mi dai şi mie merticul tău! Ştii mă? Adică, eu Paţanghel îţi cer ţie, tu Miai merticul şi tu să te superi că nu vreai să mi-l dai!

Anghelache se lăsă pe spate şi toţi începură mai mult să zbiere decât să râdă: Paţanghel se uita la fiecare, nemişcat şi în timp ce vorbea, explica îndoindu-şi degetul cel gros de la mână, după cum venea socoteala.

— Mă Tudore n'o mai încornora şi tu aşa! zise nevasta lui Paţanghel.

— Tu vezi-ţi de câlţii tăi, răspunse el repede, uitându-se la ea.

— Auzi mă, Miai mă! Ei, cum Paţanghele?

— Mă Anghelache, uite să n'apuc să mă scol eu după scaunul ăsta. Acuma, voi, staţi să vedeţi. Stai să vezi Matei. Că ştiţi, tot el a venit la mine şi că una în sus, alta în jos, Paţanghele ai să mergem cu porumb. Acu, eu, ştiţi, îmi cam terminasem treburile p-aci pă lângă casă, caii taman atunci cu câteva zile îi potcovisem, muerea tot aşa, că ne cam trebuiesc şi nouă nişte gologani, bine mă zic. Bine Miai! Şi nu ştiu cum zic eu pă urmă, dar ştiţi voi, aşa într-o doară: „A' mertic?" Am, ştiţi, zice el. Bine! Bine mă! Bine Miai, mergem cu porumb! Tu îl ai bătut, mai zic, ai curăţat boabe gata? „Nu, păi de unde, că nu ştiam!" „Bine Miai, uite să-m bat şi eu vreo şaptezăci-optzăci dă mertice şi gata!"

Acuma eu m'apuc şi dau porumbul jos din pod şi pune-l nene la bătae! Şi se lăsase un ger Matei, şi făcusem nişte scurte ale dracului pe la toate încheieturile. Ei ce mai una alta, pune mâna pe mertic, trage căruţa la prispă, încarcă Paţanghel mă, am umplut căruţa şi mi-a rămas şi dă moară. Muierea asta: că mai stai mă de te mai odineşte, că dacă te boşorogeşti, nu mi-e mie dă tine! Zic: „taci din gură fă, vezi'ţi de trenţili tele". Pă urmă mă pomenesc şi cu Miai. Gata Miai? Gata, zâce. Începurăm să ne pregătim, luarăm acolo, ca ăla, câteva pâini, nişte oao, de, să ai acolo pe drum, să nu cheltui banu'. Eream gata de plecare, şi, acuma Anghelache, nu ştiu mă ce îmi vine mie: ia să-mi iau eu merticu' meu, îmi zic că ziceam să nu-l iau, că avea Miai. Ia să-mi iau eu merticul meu, nu d'altcevaşilea, că cine putea să-şi închipuiască că o să se întâmple ceva, cumva! Şi-mi zic: ia să-mi iau eu treaba mea! Eeei!… Şi acu staţi să vă spui!!! Da' ai noroc! Luaţi mă ţuică, ia Matei, că mai am un butoiaş!

— Noroc!

— Ai, mă, spune!

— Şi cum va spusăi: ia să-mi iau eu merticul meu, nu d'altceva, da!… să am eu treaba mea mă,

aia e, ce mai calea-valea. Şi-i zic: „Miai, pă unde mergem? Ştii tu pe undeva pă unde nu prea se duc căruţili?” Zice: „Lasă că vedem noi.” Bine Miai! Terminarăm tot şi plecarăm. Tăiarăm izlazu spre gară şi pă drum vorbirăm cam cum să-i facem. Când ajunserăm la gară, ce mai, să ştia. Ziceam că întâi, să încercăm piaţa la Piteşti şi dacă o fi acolo un şapte-opt-zece lei câştig peste piaţă, îi azvârlim acilea şi ne întoarcem îndărăt. Ce să mai ne tărămbălăm pentru un-doi-trei lei, mai ştiu eu pă unde şi să mai prăpădăsc şi caii de pomană. Ce mai, vedem noi! întâi şi întâi să ajungem la Piteşti şi cum spusăi, pă urmă vedem noi. Încet, încet, Matei, trecem gara şi ia-o nene pă şosea! Ne-am luat drumul! Acuma, mă, trebue, să ştiţi voi, că vorba ăluia, oameni suntem, de ce să-mi încarc sufletul? Voi ştiţi că alde Miai e un cumsăcade! Vorbiam şi noi amândoi pe lângă căruţă, eu, Miai în sus, Miai în jos, el, Paţanghel în sus, Paţanghel în jos, ba co fi gâscă, ba co fi raţă, hart calul să nu dai în şanţ, când el la căruţa mea şi mergeam, când eu la a lui, ajungem pă cu sară la Costeşti şi dejugăm Anghele!!! Am mas noi acolo, dimineaţa pe la cântatul cocoşilor înjugă Miai şi Paţanghel şi mână nene spre Piteşti! La Piteşti ce să vezi, mă?

Plin! Plin, înţelegeţi voi? N-aveai loc să te mişti de căruţe! Ei!… cum îi facem Miai, strădania mă-sii!… Da’ staţi să vedeţi. Staţi că d’aicea începe buba cu Miai. Mânăm noi caii, ce să mâi? N-aveai loc, cum vă spusăi, să te mişti, nu altceva. Ei, cum o dresărăm noi, mai apucă hăţurile, mai ia-o pân şanţ, ajunsărăm aproape de piaţă. Taman oprisem caii să mai răsufle, când hopa că ne pomenim cu un gras al dracului, că vine la noi şi zice:

— Aveţi… (acu nu-ş cum dracu îi zicea mă). Aveţţţi… daia, Anghelache, iscălită din sat, păcum că eşti negustor de porumb, zi-i pe nume Matei… permizie mă, parcă, aşa-i zicea! Şi zice: „aveţi permizie pă cum că… Ce permizie’m? zic eu. Lasă-ne nene în pace, da ce crezi că eu fac

negustorie de porumb? „Că nu ştii ce, zice el, că hâr, că mâr… Mă uitam la burta lui şi-mi ziceam mă să fie al dracului, dacă i-aşi da un pumn în ea eu zic că ar intra pumnu' ştii cum: ca într-un sac d'ăla plin cu lână. Scot îrtia aia dă la notar şi-i arăt pă'cum că e recolta mea, şi-l văz că pleacă. „Dăştept mai eşti, zic, ai făcut ceafa groasă şi fii tu al dracu dacă ştii măcar să ridici un pai dă jos." Mă dau lângă cai şi pornim să intrăm înăuntru. Ajunsărăm la barieră şi când să trecem, eu scot să dau taxa, când colo altu':

— Stai! Staţi că nu e ca la moară (auzi Anghelache, al dracu, la ei la moară să macină îndesându-se ca la troacă). Şi vine la noi. La mine şi la Miai: „Să văd dublili", zice el. „Ce duble bă, domnule?" Când mă aude aşa, drept să spun Matei o sfeclisem. Îl văz că se rosteşte şi strigă mă, numai aşa ca unu d'ăia fără balamale: „Bă porcule, tu eşti tânăr, eu sunt pus aicea de aia mă-tii? Vreau să vă văz merticili." Şi să uită la mine aşa ca să mă mănânce. Dau cerga la o parte după porumb şi scot merticu din boabe. El îl ia, îl suceşti niţăl şi gata! îl auz: „dublu nu e… (tot aşa nu-ş cum dracu a zis că nu e) şi zice:

— Dublu să confişcă!

Acu, eu mă uitam la el şi-mi spuneam: „fi-mi-re-ai al dracu să-mi fii că nu eşti singur că ţi-aş da eu fişcă. Ţi-aşi da codelie, nu fişcă. Şi zic:

— Cum confişcă domnule? Fişcă nefişcă, e ăsta dublu meu? E. Atunci cum o să-mi iai dumneata dublul meu? Ei comedia dracului, mână Miai caii că trebue să dejugăm. Da' ce să vezi Matei? Iar urlă la mine:

— Bă, dublu' e al tău, dar mama mă-tii, tu nu vânzi cu el? Trebuia să te duci cu el la primărie şi să-ţi pue o ştampilă pă cum că e bun, da acum ţi-l iau eu, boule! Atunci când am auzit, am rămas aşa. Mă uitai la el cum îmi ia merticul şi trece la Miai. Mă, al dracului Miai, al lui era bun! Vedeţi voi acuma omul dracului, dacă el ştia, nu zic să-mi fi

spus de-acasă că de, nu şi-o fi adus aminte, da bine mă, când vede el cum stăm cu dublili, înainte dă a veni ăla spuneţi voi cinstit; îl durea gura Matei? „Mă Paţanghele vezi că aşa şi pe dincolo, uite ce poate să ţi se întâmple, bagă şi tu dublu ăla în boabe, piteşte-l!” Miai nu. Nici-o vorbă. Eeei! Da nu-i nimic! Am fost prost, am fost prost! Sa zis! Mi-a luat merticul şi gata. După asta plătim noi bariera şi eşim. Mi-era un necaz, mă! Muream! Da, mă! Dublul meu! De, mă, al dracul. Ia uite mă, să-mi ia el mie merticul. Strădania mă-tii de pungaş! Ce face mă el, cu el? Îmi veni de vre o două ori să mă întorc şi să-i cer dublul. Ce să-i mai ceri? Sa dus amum, dus să fie! Pă urmă intrăm noi în piaţă şi aşteptăm. Măi fraţilor, ascultaţi la mine-aicea: fierbeam! Fierbeam mă, ştiţi, ca un cazan dă vapor. Veneau să fie ei ai dracului cu cefili lor ca de mânzaţi, veneau Anghelache mulţi mă! Şi ce făceau? îi vedeai că băga mâna în porumb, se uită la el ca pisica’n tigae şi pă urmă îl lua la dinte:

— E moale, cu cât îl daţi?

— Şaizăci de lei, boerule.

— E scump, şi e moale! Cu 40 dă lei, iau amândouă căruţili!

Când veni ăl dintâi şi ntî şi ne spuse preţul ăsta, eu mă împinsăi:

— Pleacă d’aici boerule, că te…

Pă urmă când veniră şi alţii, unul după altul şi auzii tot aşa, înhămai caii şi-i spusei lui Miai:

— Miai, înhamă şi să-i dăm drumul. La nimezi trebue să fim la Poiana-Lacului. Ei, şi acuma ascultaţi ca să vedeţi cum îşi dă Miai în petic. Am înţeles pă urmă toată hârşenia dă la cap până la coadă. Işim din Piteşti şi dă-i pas! Hart caii şi dă-i pas! Şi se lăsase un ger mă!? Păcăneau roatili! Da’ mergeam, înţelegeţi voi, sat după sat. Caii se făcuseră numai apă şi gâfâiau mai rău ca la plug. Când ajunserăm în primul sat, ne oprirăm în dreptul unei cârciumi. Numaidecât ne apucarăm să buşumăm caii, pă urmă îi învelirăm cu nişte pături

şi eu mă gândii s'o luăm din loc. Miai, că nu: „Stai să mă duc să iau un chil de vin să prindem şi noi putere." „Mă Miai, mă! Lasă mă! Nu, că dacă nu bei tu, Paţanghele, beau eu." „Mă Miai, mă, răcesc caii." „Nu, că nu răcesc, păi cei, îl bem numai decât!" Să duse înăuntru şi ce să vezi? II văz că vine cu trei jumătăţi de vin. „Mă Miai."

„Ia ici Paţanghele şi bea", zice. Când să beau mă uitai la ei: pusese o sticlă într'o parte a gurii, iar una în ailantă şi eu rămăsei cu gura căscată până le gâlgâi pe amândouă până la fund. Băui şi eu dar încet. Fire-ai al dracului Miai. Pă urmă eu îi dădui sticla şi el în loc să le ducă îndărăt cârciumarului le băgă în porumb şi atinse caii: „Mână Paţanghele că m'am înfierbântat." „Mă Miai, du, mă dracului sticlili ăluia, eşti nebun?" Mână Paţanghele, că dau peste tine." „Dădui drumul la cai şi iar plecarăm. Cât să fi mers noi? Ce nam mers nici aşa, ca să zici că te-ai depărtat de cârciumă şi numa ce văz un om călare că vine spre noi. „Miai, zic, aruncă sticlili şi să spui că nu le-ai luat. O să cam dai dă dracu." Miai o sfecli, aruncă el sticlili, dar dă pomană. Ăla cu calul ne ieşi înainte şi ce zice: „O, hoo!… Ia staţi", şi se duce la Miai. „Sticlili, sticlili şi mama mă-tii de neruşinat." Şi începu să-l buşumeze. Miai începu să zbiere, lumea care mai de care: „Ce-a făcut mă?" „Mi-a furat sticlili". Şi dăi lui Miai, şi omoară-l pă Miai. Sării eu, mai săriră şi alţii vreo câţiva, degeaba! Sticlili şi sticlili! Miai nu putea nici să mai vorbească, şi-i curgea la sânge din gură! Când văzui eu aşa, numaidecât săr, pui mâna pe cârciumar şi-l iau de gât. (Nu ştiam ce să mai fac, poate că mă lua şi pe mine la bătae.) II iau dă guler şi-i zic tare:

— Hopa! Stai! Care va să zică dinţii lui… Stai! Cum te cheamă pă dumneata?! Unde e giandarmul d'aici? Mă Anghelache, sa speriat cârciumarul şi l-a lăsat pă bietul Miai. Adică de ce să mănânc ce nu-mi place? Şi Miai i-a cârpit câteva bune! Zic:

„Mă Miai, mă! Bine mă, tu eşti nebun?! „Nu, că de ce nu l-ai lăsat, că-i arătam eu lui.” Mă Matei, şi-ţi mai vine şi cu câteva ca asta! Uite aşa! Ei, ce mai încolo, co fi rasă sau tunsă, plecăăăm!… Da luaţi bă ţuică, daţi-o daracului. Muere, ia cară-te şi fă nişte gogoşi! Ia Anghelache, ia mă că mai am un butoiaş, răsuflă Paţanghel şi toţi lunecară paharele pe gât.

— Zi-i Paţanghele, zise Matei.

— După dandanaua asta, începu el iar răsucindu-şi o ţigare, începu să ne iasă lumea înainte să cumpere porumb. Miai ca prostu: că să dăm! „Mă Miai, dracului, aşa mai bine îl dăm la Piteşti, pentru ce ne mai batem noi caii acuma?” Dimineaţa ajunserăm la Poiana Lacului! Răsărea un soare Anghelache dă te pătrundea până la măduva oaselor. Dacă te apucai să stai locului, îngheţai. Caii sforăiau mereu săracii, venea, ştiţi voi, şi li se lipea nărili nasului dă ger. Pe la prânz începu să se înmoaie gerul şi pe urmă odată ne pomenim cu unu, zicea, că e învăţător, că vrea să cumpere porumb.

— Cu cât daţi porumbul, ne întrebă el.

— Cu şaizăci de lei, zic eu.

— E cam scump, oameni buni!

— O fi domnule învăţător, dar di, fiecare dintre noi, avem daravelili noastre.

Acu, el se mai gândi, mai băgă mâna prin boabe, îl mai vântură, se mai duse de la o căruţă la alta, îl mai dete la măsea!…

— Iau, zice, da* iau numai de la dumneata. Adică de la mine. „E mai bun ăsta”, zise învăţătorul. Când auzi Miai, mă înţelegeţi voi nu-mi venea să cred: „să moară \ „Dom’le învăţător, uită-te la al meu! Ia uite ce bob! Că nu e recoltă de-a mea cu bob neuscat! Că l-am adus dă la Dunăre tocmai dă la Vădulat, că pă partea’ilantă!…”

— Nu, zice învăţătorul. Lasă că cunosc eu. Trage mai încoace, îmi zice mie şi să-ţi iau vreo

treizeci de mertice. Acu, spuneţi şi voi, eu ce erea să fac? Trag mai la o parte şi desvelesc porumbul.

— Ai mertic? zice învăţătorul.

— Da, avem, îi răspunz eu.

Aranjez căruţa frumos şi învăţătorul intră în casă să-şi aducă şi el sacii. Eu habar naveam de altceva. Şi acu Anghelache, băgaţi voi de seamă şi staţi să vedeţi. Veni învăţătorul cu câţiva oameni şi cu sacii lui, acolo să-şi ia porumbul. Eu mă dau jos din căruţă la repezeală şi mă duc la Miai. Zic: „Miai, dă-mi mă merticul să-i măsor învăţătorului.” Băi fraţilor, mă pomenesc cu el că se face că nu aude. Mă duc lângă el iar: „Miai, zic, dă-mi mă merticul să măsor învăţătorului!” Aşi! Miai n-aude – navede! Pă urmă îl văz că înhamă caii şi se pregăteşte să plece. „Stai mă, unde pleci, dă-o dracului nu mergem amândoi? Dă-mi mă merticul, că dacă ţi-l mănânc ţi-l plătesc!” El întoarce căruţa fără să se uite la mine, o ia pe-un drum anapoda şi să duce. Ei comedia dracului, ia uită-te mă! L-a găsit dracii pă Miai! Mă duc la învăţător şi-i spun că n-am cu ce să-i măsor. Sa dus omul prin sat, a făcut rost dun mertic şi m-am apucat să-i deşert din căruţă.

După aia, eu înham şi plec singur. Ce? Ştiţi voi prin Răchiţele? În Răchiţele am ajuns pe înoptate şi l-am vândut Matei al Barbului dintr’odată mă, pe tot. Frig nu mai erea că venise şi se înmuiase gerul şi erea şi nor. Ia la nuci, poame, ia Paţanghele ţuică şi mână spre casă. Acu, mă tot gândeam eu când veneam îndărăt: eu am câştigat un pol la dublu, ce-o fi făcut, ce dracu, o fi făcut Miai? Şi acuma nu că fac pe-al dracului, da’ îmi părea bine, vedeţi voi cum e Miai, că la urma urmei credeţi că îmi pasă mie de cine ştie cine? Da uitaţi-vă mă, – să n’apuc să mă ridic după scaunul ăsta – spuneţi-mi aşa cinstit cum vine mă asta: eu Paţanghel, să-ţi cer ţie Anghelache, merticul tău, şi tu acuma să te superi că nu vreai să mi-l dai!… Ia spune Matei?!

VIZITA MAMEI{830}

Veni după-amiază, neliniştită şi îngrijorată.

— Mi-a spus Vale să vin să te văd, începu mama după ce intră. Ce e cu tine?

— Nimic, mamă.

Constanţa se întinse în pat şi se vârî, cu mişcări istovite, sub cearşaf. Se răsuci cu spatele la maică-sa şi stătu aşa, palidă şi tăcută.

— Ce e cu tine fetiţo?

— Nimic, mamă.

Mama o apucă de umăr şi o ridică în capul oaselor. O expresie de nepăsare şi dezgust, accentuată aproape cu violenţă de gestul mamei, apăru pe chipul fetei. Mama îi dădu drumul şi ea căzu la loc, pe pernă. Se aşternu apoi tăcerea, care ţinu parcă o veşnicie. Fata se întoarse iar cu spatele, îşi trase genunchii la gură şi stătu nemişcată, ca o sălbăticiune bolnavă în culcuşul ei de frunze. Nu i se simţea nici măcar respiraţia. Părul era răvăşit pe pernă, iar perna era încreţită şi urâtă. Cearşaful, de asemenea, neschimbat de multă vreme arăta că se zăcuse în el săptămâni în şir. Starea fetei trezea amintiri vechi în sufletul mamei. Se ridică de lângă ea oftând şi începu să se mişte prin casă. Mobila era plină de praf şi părăsită acolo unde fusese pusă, frumoasa masă cu suprafaţa de cristal stătea lângă geam, cu o pâine mâncată pe jumătate, un pahar de iaurt murdar şi coji de salam uscat zăcând peste ea. Pe braţul unui scaun, în dezordine, zăceau o frumoasă rochie de

jerse galbenă, o bluză albă, cu gulerul murdar, o pereche de chiloţi.

Peste tot se vedeau scame, bucăţi mici de hârtie cu care fusese şters un cuţit şi aruncate pe covor, urme de încălţăminte murdară pe parchet. Un soare deformat şi pătat bătea în ferestre.

Mama trecu în bucătărie şi, când deschise uşa, o mulţime de libărci negre fugiră care încotro, de-a lungul şi de-a latul mozaicului. Dubla chiuvetă era plină până sus de farfurii murdare, pe masa de alamă zăceau cutii de conserve ruginite, cuţite murdare şi furculiţe sleite, pâine mucegăită, castroane cu fundul ars, pahare cu dungi uscate, nespălate de săptămâni, iar maşina de gătit murdară de supă şi lapte vărsat şi uscat pe ea. Un miros greţos, rânced, tăie răsuflarea mamei. Deschise geamul. Se întoarse în dormitor..

— Voi nu mai aveţi bucătăreasă?

— Nu, mamă.

— De când?

— De vreo trei luni…

— Bărbatu-tău unde mănâncă?

Tăcere.

— Unde e bărbatu-tău?

— Într-o delegaţie…

— Eu te-am crescut fără bucătăreasă.

Tăcere.

— De când e plecat bărbatu-tău în delegaţie?

Tăcere.

— Când te-ai măritat, n-aveai bucătăreasă. Întoarce-te cu faţa când vorbeşti cu mine.

Nicio mişcare.

— Întoarce-te cu faţa când vorbeşti cu mine.

Constanţa se întoarse cu faţa, încet, într-un dezgust nesfârşit, se ridică chiar în capul oaselor şi întinse braţul spre chipul mamei, s-o mângâie, dar cu nepăsare şi milă. Mama îi lovi braţul cu toată puterea:

— Ia mâna de pe mine.

Ea se întinse la loc, pe pernă, şi vru iarăşi să-i întoarcă spatele; dar se răzgândi şi se ridică la loc în capul oaselor, de astă dată mai supusă şi mai trează.

— Ia să-mi spui tu mie, de când zaci tu aşa?

— Mamă, se rugă Constanţa, o să-ţi spun totul altă dată… Acum lasă-mă, du-te…

— O să-mi spui totul altă dată? Ce să-mi spui?

Tăcere.

— Ascultă, începu mama cu o voce joasă şi ameninţătoare, ce vreai să-mi spui tu mie altă dată?

Tăcere. Dar mama, această femeie mică, cu braţele subţiri şi delicate, cu trupul puţintel, ascuns într-un taior şters, cenuşiu, cu chipul încă tânăr, ars de bucurii şi dureri nebănuite, începu deodată să-şi privească fata cu o mânie clocotitoare. Glasul îi coborî deodată cu un timbru mai jos şi de îndârjire şi necruţare gura îi întineri cu douăzeci de ani.

— Ce vreai să-mi spui tu mie altă dată? Să-mi spui mie totul, crezi că pe mine mă interesează totul tău? Mie să nu-mi spui niciodată nimic, atâta timp cât trăiesc, şi dacă ai să deschizi gura vreodată, te cârpesc peste ochii tăi frumoşi de ţi-i umflu cât cepele! Mie să-mi răspunzi aici la ce te întreb: de când zaci tu aşa?

— De mult, mamă.

— De mult. De când?

— De multă vreme, mamă.

— La şcoală te duci?

— Da, mamă.

— Şi ce îi înveţi tu pe copii? Ţi-ai pierdut ruşinea. Ţi-ai pierdut darul.

— Ah, mamă, strigă fata ca şi când ar fi atins-o cu biciul, încetează.

— Vrei să-mi spui că între tine şi bărbatul tău se întâmplă nu ştiu ce, şi că din pricina asta casa trebuie să fie murdară şi bucătăria să pută, şi tu să zaci şi să ţi se facă milă că mama ta te vede şi suferă, şi că tu nu poţi s-o scuteşti de suferinţa asta

fiindcă suferinţa ta e mai mare? Asta vreai să-mi spui tu mie? Şi vreai să-mi spui că nu ţi-ai pierdut ruşinea? Vreai să-mi spui că darul pe care ţi l-a dat Dumnezeu nu-ţi baţi joc de el şi nu-l arunci în noroi? Cine te-a învăţat pe tine că trebuie să trăieşti numai în bucurii şi răsfăţ? Nu te mai iubeşte bărbatul sau nu-l mai iubeşti tu pe el, sau nici tu nici el nu vă mai iubiţi, asta vrai tu să-mi spui? Lucruri d-astea vrai tu să-mi spui? Ascultă aici ce-am să-ţi spun şi deschide ochii. Cu cleştele înroşit să-ţi strângă un bărbat inima, să simţi că ţi se taie picioarele, că ţi se taie răsuflarea… Să simţi că se clatină pământul cu tine… Să te uiţi în oglindă şi să vezi că eşti galbenă ca o moartă, să te întinzi în pat şi să mori… Dar ai să te scoli dimineaţa la ora şase, ai să te speli, ai să faci curat în casă, ai să te piepteni, ai să te îmbraci curat, ai să-ţi faci ceai, ai să înghiţi cu noduri ceaiul ăla, ai să te duci la serviciu. O să leşini în tramvai, o să ţi se înmoaie vinele la şcoală, poate să ţi se întâmple şi mai rău, dar asta nu te priveşte pe tine, asta nu e treaba ta! Treaba ta e să ai patul proaspăt şi rufăria spălată pe tine, şi mâncarea gătită, şi să-ţi urmezi darul cu care te-ai născut, acolo, la şcoala ta. Seara poţi, pe urmă, să te culci şi să mori. Dă-te jos din pat!

Astfel îi vorbi mama, pentru întâia oară în viaţă, cu acest glas de soră mai mare, de femeie care ştie mai multe şi Constanţa se sculă din pat fără crâcnire, şi deschise dulapul, şi schimbă cearşafurile, şi se apucară amândouă şi scuturară, şi spălară pe jos, ore întregi, şi nu mai vorbiră nimic, nu mai schimbară un cuvânt. Doar atât, cât mama poruncea: „fă aia, adu aia”. Când spălase pe jos în baie mama repetă întrebarea, vrând să ştie unde e bărbatul ei, şi Constanţei i se făcu pentru întâia oară rău, îi veni greaţă şi inima începu să-i bată năprasnic. Dar îi trecu şi continuă să cureţe, păstrând tăcerea. La sfârşit, mama îşi spălă mâinile şi-şi îmbrăcă la loc taiorul ei cenuşiu, şi în timp ce

Constanţa făcea baie, mama ei pregăti cafele şi ieşiră amândouă la aer, pe terasă, să le bea. Înainte de a pleca, mama deveni mai blândă şi începu s-o mângâie pe păr. Apoi plecă.

„Ah drăguţa mea, gândi Constanţa după ce rămase singură, cât de rău mi-a fost la gândul că trebuie să-ţi spun ceea ce mi se întâmplă, şi când colo tu erai gata să mă baţi să nu-ţi spun… O să te iubesc totdeauna şi am să fac cum zici tu, n-am să mă las să cad şi n-am să spun nimănui suferinţele mele."

Constanţa intră în bucătărie, la robinet şi bău un pahar plin cu apă, cu o ciudată lăcomie, parcă ar fi înghiţit o băutură tare, de la care nu se mai putea abţine. Nu mâncă nimic. Reveni în dormitor şi, după ce mai rătăci câtva timp prin casă, se culcă, stinse lumina.

*

Dimineaţa se sculă devreme şi începu să se pregătească de plecare. Pe deasupra copacilor din parc, soarele intra în baie prin fereastra largă şi aprindea oglinda curată, strălucitoare, de deasupra chiuvetei, într-un joc de lumini liniştite şi feerice. Constanţa se spălă cu apă multă şi începu să-şi şteargă încet faţa. Stăruia în mişcări, dar obrazul continua să-i rămână palid. Lumina aurie, care juca în apele oglinzii, sporea această paloare de pe chipul ei. Într-un târziu, puse mâna pe pieptene. De câteva ori mâna îi rămase uitată în părul bogat, de câteva ori agrafele îi alunecară şi îi căzură pe mozaic… Când termină cu spălatul, se făcu de tot palidă şi se aşeză pe scaunul cu spetează pe care seara soţul ei obişnuia să-şi lase hainele, şi se odihni. Stătea cu mâinile în poală şi cu umerii căzuţi. Contempla liniştită cerul albastru de primăvară şi vârfurile înverzite ale copacilor din parc.

Intră apoi în bucătărie. În timp ce apa fierbea, făcu ordine în casă, se întoarse în bucătărie, bău ceaiul şi începu să se îmbrace. Ca şi în baie, adesea se oprea să se odihnească. Se încălţă cu o pereche de sandale roşii din barete de piele şi îmbrăcă o rochie de pânză gri. Fusta era înfoiată iar corsajul încheiat cu nasturi în faţă, cu decolteu mic şi cu revere albe de pichet. Îşi pregăti geanta – din care aruncă două batiste murdare şi nenumărate bilete de tramvai – şi, înainte de a se îndrepta spre uşă, privirea îi mai alunecă odată spre oglindă. Ezită, se întoarse, puse geanta pe măsuţă, alese din dulap un cordon de piele de culoarea sandalelor, pe care îl încheie în jurul taliei, îşi luă din nou geanta şi ieşi.

Coborî scările şi o luă spre staţia de tramvai. Abia mergea şi îşi plimba ochii cu încetineală peste străzi şi peste case. Dintr-o casă ieşi o pisică cu un mers familiar şi cochet, trecu pe lângă ea şi traversă cu coada ridicată. La colţul străzii, alături de parc, se construia o casă şi un tânăr zidar, singur şi matinal, stătea jos, pe nişte cărămizi, şi mânca pâine cu brânză. Salopeta sa de culoarea prafului de ciment şi înfăţişarea sa, care împrumutase şi ea ceva din culoarea mortarului, păreau să spună că el e un băiat cuminte, care s-a culcat devreme, s-a sculat liniştit şi odihnit şi acum mănâncă aici, împăcat şi senin.

Constanţa coti pe Aleea Suter şi ieşi la linia tramvaiului. Staţia era, ca totdeauna, aglomerată la ora aceasta şi când vru să se urce, braţe viguroase şi umeri încordaţi, printre care altă dată se strecura cu uşurinţă, o împinseră şi o înlăturară de pe scară într-o clipită. Se retrase într-o parte şi aşteptă. Tramvaiul următor sosi curând şi cu toate că vagoanele nu mai erau înţesate şi nici în staţie nu mai era multă lume, când se urcă Constanţa fu din nou lovită şi înghiontită din toate părţile.

Constanţa se dădu jos în Piaţa Sfântul Gheorghe, de unde luă un alt tramvai spre Şoseaua Pantelimon. Pe Şoseaua Pantelimon, pe Şoseaua

Iancului, în Vatra Luminoasă, în cartierul Obor şi în cartierele mărginaşe ale Capitalei, îşi avea Constanţa micile ei centre de activitate ca profesoară. Erau doi ani de când fusese detaşată de la Şcoala elementară numărul 15, unde preda istoria şi Constituţia, la munca de alfabetizare.

Muncise cu patimă ca să urce treptele, grele pentru ea, ale învăţământului. Când se terminase războiul, ea avea nouăsprezece ani şi lucra la serviciul central de dispeceri al Atelierelor Griviţa, după ce mai întâi, începând de la vârsta de 14 ani, se calificase la controlul tehnic.

Una din fostele ei colege, cu care se întâlni într-o zi, îi spuse că acum, cu patru clase de liceu, putea să fie numită, cu aprobarea ministerului, suplinitoare la o şcoală primară. Cu toate că între timp se calificase la serviciul central de dispeceri şi avea un salariu destul de bun, Constanţa părăsi Atelierele şi intră ca suplinitoare chiar într-o şcoală din cartier. Ministerul aprobă numirea fără greutate, căci învăţătorul era de obicei ofiţer de rezervă şi mulţi dintre ei pieriseră pe front, lipseau cadrele în învăţământ. Acelaşi minister aproba, pe vremea aceea, ca aceşti suplinitori să-şi continue studiile şi să devină învăţători. În doi ani, Constanţa depăşi aceste studii şi în 1948 urma cursurile serale de trei ani ale şcolii pedagogice superioare.

În această perioadă, adică în primul an care urmase după terminarea şcolii pedagogice, îl cunoscuse Constanţa pe soţul ei. Nu era primul bărbat pe care îl cunoştea, dar se îndrăgostise de el şi se căsătorise fără şovăire. Avea douăzeci şi patru de ani. Curând, însă, viaţa ei luă o întorsătură neaşteptată, atât în profesiunea ei, care îi plăcea atât de mult, cât şi în căsnicie, în relaţiile cu soţul ei, pe care îl iubea.

*

Constanţa se dădu jos la capătul liniei de tramvai şi o luă pe jos, spre marginea periferiei oraşului. La un moment dat, se opri cu respiraţia greoaie şi scoase batista din poşetă. Mâinile îi tremurau şi se făcu palidă. Se şterse pe frunte de sudoare. „Ah, Doamne, îmi face rău ceaiul cu lămâie, gândi ea. N-am să mai beau ceai dimineaţa, şi se şterse iarăşi de sudoare la tâmple şi sub bărbie. Nu, drăguţa mea, gândi Constanţa mai departe, amintindu-şi de vizita mamei, n-am să mă las şi n-am să povestesc nimănui nimic, am să fac cum zici tu. N-am să mă plâng nimănui niciodată."

Continuă drumul până ce ieşi la câmp deschis. Deşi circulaţia pe şoseaua asfaltată se scurgea neîntrerupt, cu uruit de camioane grele care cutremurau aerul şi cu zdrăngănit persistent de căruţe cu roate care se îndepărtau greu de ureche şi zgomotele oraşului se auzeau încă înapoi, tăcerea câmpiei începea să se impună aproape în mod material. Era asemeni unui element palpabil în care zgomotele nu mai aveau altă putere decât să te facă s-o auzi pe ea, tăcerea şi liniştea; să vezi curba albastră a cerului înalt şi întinderea verde a pământului; să simţi adierea vântului de primăvară; să auzi viaţa ciudată a organismului tău, bătaia inimii şi răsuflarea pieptului. „Oh, măicuţa mea, ce obosită sunt!" murmură Constanţa aşezându-se pe un dâmb verde, lângă marginea şoselei. Îşi puse braţele pe genunchii ridicaţi până la bărbie, îşi aşeză obrazul pe ei şi, cu ochii închişi, continuă să murmure: „Sunt obosită, drăguţo, sunt obosită!" Rămase astfel câteva minute lungi, apoi murmurul se repetă, de astă dată cu intonaţii de nostalgie grea, ca într-o iluminare vie a sufletului: „Te iubesc, drăguţo, te iubesc… te iubesc…" Deodată parcă se sperie de ceva şi exclamă cu voce tare: „Ah, doamne!" Şi numaidecât coborî vocea şi şopti o chemare uimită şi înăbuşită de nedumeriri: „Iubitul meu!"

O cisternă claxonă gros şi trecu, un turism veni din direcţie contrarie şi se pierdu şerpuind cu viteză peste asfalt. Câteva clipe fu linişte totală şi întinderea câmpiei şi bolta cerului parcă se lărgiră şi rămaseră încremenite. Constanţa se ridică şi îşi continuă drumul ei, încet, ca o furnică singuratică, pierdută în aceste spaţii mari. Curând o luă pe un drum lateral, care o ducea printre nişte aşezări izolate, case mici cu garduri şi grădiniţe, cu străzi pietruite rar, cu trotuare înalte de pământ. Se opri în dreptul unui grup de case împrejmuit cu sârmă ghimpată, cu o curte mare plină cu jgheaburi de ciment şi în care se mişcau în voie, grohăind plictisiţi şi nemulţumiţi, o mulţime de purcei. Una dintre case avea pe ea o tablă roşie pe care scria „Ferma de porci «Mistreţul», întreprindere de stat”.

Un om îi ieşi Constanţei înainte şi îi deschise poarta.

— Bună ziua, tovarăşe director, şopti Constanţa.

— Poftiţi, spuse directorul amabil.

Tăcută, Constanţa o luă înainte şi intră în sediul fermei. Era curat peste tot, duşumelele negre de motorină, pereţii albi, cu portrete şi lozinci tipărite. Constanţa intră într-o încăpere largă şi luminoasă, cu paturi de fier, cu pleduri şi cearşafuri curate, bine întinse, unde dormeau muncitorii fermei. Se aşeză la o măsuţă lângă fereastră, unde era un mic spaţiu gol, aranjat cu o tablă neagră mică, anume pentru ea şi elevii ei. Îşi puse geanta pe măsuţă şi aşteptă. Directorul n-o însoţise până în dormitor, se dusese pesemne să-i cheme pe elevi. Intrară curând, unul câte unul, întâi o fată grăsuţă de vreo nouăsprezece ani, cu mişcări moi, asemeni obrajilor şi sânilor ei mari, cu o privire caldă şi imobilă, care spunea limpede că rămâne buimăcită şi neputincioasă ori de câte ori se apropie de ea un bărbat… Dădu bună ziua, dar Constanţa nu-i răspunse.

— Stai jos, Ileano, tresări profesoara într-un târziu şi rămase mai departe tăcută.

Fata se aşeză pe patul din apropiere şi îşi drese baticul cu mişcări de ţărancă, moi şi rituale, aceleaşi de sute de ani la mama şi străbunicele ei.

Intră un băiat de vreo şaptesprezece ani, sfios şi delicat şi foarte tăcut, cu mâini mari, groase şi puternice ca de bărbat. Se aşeză la distanţă de fată şi îşi coborî pleoapele, neîndrăznind parcă să-şi privească profesoara şi atât de intimidat de prezenţa ei, că uitase să dea bună ziua. Constanţa nu-l privea nici ea, nu-l privise nici când intrase, dar îl recunoscuse după paşi şi, când el se aşeză, posomorâtă şi uitându-se pe fereastră, ea murmură:

— Bună ziua, Iliuţă! Azi ne despărţim!

Obrajii imberbi ai băiatului se aburiră brusc de o roşeaţă abia vizibilă, el ridică pleoapele şi privirea i se lărgi. Nu răspunse nimic.

— Să te las pe săptămâna viitoare? întrebă profesoara.

— Cum vreţi dumneavoastră.

Profesoara tăcu. Intră un bărbat de vreo treizeci de ani, curat îmbrăcat, în pantaloni de doc, cu flanelă de lână cărămizie lucrată în casă, cu bocanci mari, călcând apăsat pe podea. Faţa îi era curată şi frumoasă ca şi întreaga lui ţinută şi când îşi luă pălăria de pe cap şi dădu bună-ziua, descoperi o frunte înaltă, bărbătească, pe care o expunea fără voia lui, cu mândrie ostentativă, aproape copilărească. „Sunt un om întreg şi deştept şi nici nu-mi trece prin cap să mă sfiesc să învăţ la vârsta mea. Asta e situaţia, când am fost mic, împrejurările mai puternice decât mine m-au împiedicat să fiu în rândul oamenilor. Nu face nimic, învăţ acuma.” Şi se uită în dreapta şi în stânga, cu aerul că numai unui prost i-ar trece prin cap să râdă de el.

Al patrulea elev era unul nou angajat, un ţăran posomorât şi nebărbierit, care avea pe chip o expresie de dispreţ liniştit şi nezdruncinat. „Eu

învăţ, părea să spună el, dar la ce mi-o fi folosind chestia asta, numai dracu* poate să ştie.”

Cel cu fruntea înaltă îi îndemna pe ceilalţi să pună mâna şi să tragă tabla la locul ei, ce mai aşteptau, şi pe urmă, după ce tabla fu aranjată unde trebuia, se răsti la fată să pună mâna pe burete şi s-o şteargă.

— Şi voi, ce mai aşteptaţi? se adresă el celor doi, uitându-se zelos şi naiv la profesoară, scoateţi-vă caietele şi cărţile din dulap, vreţi să vi le scoată tovarăşa profesoară?

Magazionerul fermei intră şi se aşeză să asiste la lecţie. Avea aerul că, în ceea ce îl priveşte, el posedă cunoştinţe superioare, dar a venit aşa, din curiozitate, să vadă cum oameni în toată firea învaţă ce-au uitat alţii. Privirea şi expresia lui nu-i înşela însă pe ceilalţi: magazionerul învăţa şi el pe tăcute, nu să scrie şi să citească, în privinţa aceasta într-adevăr nu avea nevoie, ci în alte domenii, de pildă la aritmetică, unde avea greutăţi pe care nu le mărturisea nimănui.

Inginerul zootehnician intra şi el adesea în dormitor în timpul lecţiilor şi se uita cu o curiozitate neascunsă la această necunoscută, îmbrăcată bine şi frumoasă, care se ocupa cu atâta seriozitate de porcarii lui. Era un tânăr blond, cu ochii albaştri, cu faţa atinsă de soarele şi vântul câmpiei şi expresia chipului său, când se uita la Constanţa, arăta că se putea trăi la marginea Capitalei cu aceeaşi nostalgie de a fi în centrul ei ca şi a unui provincial din cel mai îndepărtat orăşel al ţării.

Constanţa îşi începu lecţia ca de obicei şi, tot aşa cum i se întâmpla des în ultima vreme, se întrerupse de nenumărate ori, lăsând cu nepăsare să se aştearnă tăcerea între ea şi elevii ei. Minutul greu trecu însă.

— Acum puteţi să plecaţi, rămâne doar tovarăşul Iliuţă, care dă examen, încheie apoi.

Nu, nu vroiau să plece dacă era vorba că Iliuţă da examen. Inginerul zootehnician, care venise spre sfârşitul lecţiei, observă însă oboseala din glasul profesoarei:

— Gata, hai, tovarăşă Ileana, plecaţi la treabă, lecţia s-a terminat.

Nu s-a terminat, Iliuţă dădea examen, erau veseli şi curioşi.

— Iliuţă, scrie la tablă! zise Constanţa în şoaptă, scoţându-şi stiloul din geantă şi un imprimat cu stema republicii pe el. Ia creta şi scrie, repetă profesoara cu acelaşi glas, fără să se uite la băiat.

Flăcăiaşul aştepta iar ceilalţi se uitau la el nemişcaţi, cu un zâmbet în colţul gurii, nespus de veseli, având aerul că iată, comedia a ajuns departe şi să te scarpini în cap de uimire: Iliuţă are să scrie pe tablă cuvinte pe care apoi le poţi repeta tot ca cuvinte, aşa cum vocea le-a rostit, iar ele, cuvintele, rămân acolo lipite pe tablă şi oricine le poate repeta, chiar şi unul care ar veni acuma de-afară. Iliuţă era însă posomorât şi supărat pe ei, veselia lor prostească îi umbrea chipul. Pentru el, învăţătura nu mai era de mult un prilej de uimire, el dădea acum examen de patru clase şi avea griji mari, vroia să părăsească ferma şi să se înscrie la o şcoală de şoferi; se temea să nu cadă la examen, nu la examenul acesta, ci la acela de-acolo, pentru care trebuia încă să mai înveţe, aşa îi spusese tovarăşa profesoară. Iliuţă era utemist.

Era un băiat tăcut şi retras şi ei îl cam repezeau, îl cam luau peste picior, făceau glume pe socoteala muţeniei şi sfielii lui. Era bănăţean de origine şi n-avea pe nimeni nici în Bucureşti şi nici acolo, în Banatul lui; taică-său murise pe front, iar de mamă era orfan încă de la naştere.

— Scrie, Iliuţă, reluă Constanţa şi de astă dată se uită la el şi îi spuse fraza: „Tovarăşă Ileana, du-te şi adu-mi apă.”

Auzindu-şi numele, Ileana chicoti leneş şi se uită la toată lumea cu o expresie de mare încântare

pe chip, dar omul cu fruntea înaltă o apostrofă imediat.

— Ia nu te mai hlizi aici ca o viţică şi fii atentă acolo, că şi ţie o să-ţi vie rândul şi nu ştii nimic. Nu ştii decât să…

Dar şi el vorbea prea mult şi Constanţa ceru cu vocea ei şoptită să fie linişte. Iliuţă scrise corect fraza şi profesoara îl întrebă de ce a despărţit cuvintele *du-te* şi *adu-mi*. Iliuţă explică şi, pe imprimatul cu stema republicii, mâna profesoarei înscrise nota cea mai mare. La fel de strălucit răspunse Iliuţă şi la celelalte materii, buimăcindu-i cu totul pe ceilalţi, care nu bănuiseră câtuşi de puţin că Iliuţă le era într-aşa măsură superior.

Constanţa semnă şi îi întinse certificatul. Iliuţă îl ţinea în mâinile lui mari şi se uita la note bosumflat şi parcă mereu supărat. Îl îndoi cu grijă în două şi în patru şi îl vârî într-un portofel grosolan de piele. Când profesoara se pregăti de plecare şi dădu bună ziua, o umbră de nelinişte trecu prin privirea lui. Se întoarse cu spatele la ceilalţi şi o aşteptă, o însoţi, deschizându-i uşa. Afară continuă s-o însoţească mergând alături de ea, cu o jumătate de pas mai în urmă, călcând agale, desculţ cum era şi cu capul plecat, ca şi când o greutate i-ar fi apăsat grumazul.

îi deschise poarta.

— Mulţumesc, Iliuţă, şopti Constanta şi se opri, se întoarse spre el.

De astă dată, elevul o privea cu intensitate, cu o privire complet descoperită: „mă părăseşti! spunea privirea lui, mă laşi singur.”

Constanţa se feri să vadă această privire, o cunoştea de mult. Se uită totuşi la el şi zâmbi, îi spuse cu un glas îndepărtat:

— Succes, Iliuţă, fa-te şofer! Apoi adăugă: fa-te şofer şi însoară-te. Ia o fată bună!

Nu mai ştiu ce să-i spună, făcu un gest cu palma zicând la revedere şi se îndepărtă. Mergea încet, cu paşi rari, şi în curând se pierdu în câmpia care

ducea spre şoseaua asfaltată. Iliuţă nu se clinti din locul său nici când profesoara nu se mai văzu deloc, dar privirea lui se stinsese şi o nedumerire tristă se aşternuse peste chipul lui. „Pentru ce trebuie să cunoşti pe cineva, o făptură care înseamnă pentru tine şi mamă, şi soră, şi prietenă, şi tot ce poate fi mai frumos pe lume, şi apoi să te desparţi de această făptură pentru totdeauna?”

*

Constanţa se întoarse în oraş şi, după puţin timp de mers, se opri şi intră la fabrica de pâine. În afară de fabrica de jucării, unde îi plăcea atât de mult, încât îşi zicea că, dacă s-ar întâmpla vreodată să nu mai fie în învăţământ, s-ar angaja acolo ca simplă lucrătoare, fabrica de pâine era a doua din micile ei întreprinderi unde petrecea o oră cu adevărat odihnitoare. Era aci un om vesel care îi fusese trei luni de zile elev. Învăţase doar două clase când fusese mic şi cam uitase acele clase, dar foarte repede îşi adusese aminte. Era membru de partid şi curând după aceea fusese ales secretar al organizaţiei de bază. Toţi de aci erau plăcuţi la vedere, cu feţele lor care păstrau ceva din înfăţişarea unei pâini, însă acest om, acest Costache, cum îl chema, avea însuşirea rară de a fi vesel fără a fi zgomotos şi spiritual fără să obosească şi să supere pe cineva, deşi glasul i se auzea aproape tot timpul şi glumele şi ironiile lui aveau totdeauna în vedere cusururile şi apucăturile celorlalţi. Asemenea oameni, când nu mai sunt, când mor sau când întâmplări tragice le schimbă firea, îi fac pe ceilalţi să simtă brusc, aproape material, că existenţa lipsită de miracol apasă sufletul.

îndată ce trecea pragul şi intra în marea încăpere a fabricii, unde zăceau întinse în copăi corpurile uriaşe de cocă, Costache sărea de la locul său şi dispărea repede undeva. Se întorcea curând cu o

tavă mică în mână, pe care o ţinea cu graţie afectată, se prezenta în faţa Constanţei şi se înclina în faţa ei, coborând tava neagră. Pe tavă, un cornuleţ auriu. Constanţa întindea mâna, lua acel cornuleţ proaspăt şi parfumat şi spunea:

— Mulţumesc, tovarăşe Costache.

Apoi Costache schimba brusc atitudinea oficială şi se întorcea printre copăi.

— Treci la carte, Gică! Treci acolo, analfabetule! Aneto, rămâi nemăritată!

— De ce, tovarăşe Costache? întreba Aneta.

— A apărut un decret al Consiliului de Miniştri. Dacă bărbatul ştie carte, n-are voie să ia o analfabetă. Cum eu ştiu carte şi tu nu ştii, rămâi nemăritată. Treci acolo!

Costache era însă însurat, avea patru copii între doi şi zece ani. Constanţa îi auzi glasul când intră. Nimerise chiar când se scotea pâinea din cuptoare. Costache se precipita de la masa lungă, de tablă, până la gura cuptorului, scotea pâinile, căutându-le în adânc, cu mişcări de parcă ar fi urmărit nişte orătănii care se ascundeau şi, de câte ori lopata lungă apărea cu pâinea fierbinte la gura cuptorului, el se ferea în lături şi striga:

— Ărş… ărş!

Abia aici, în dogoarea vetrelor, se pare că îşi dezvăluia spicul comorile lui ascunse: arome calde şi pure năvăleau din gura cuptoarelor, îmbălsămând aerul şi mângâind respiraţia cu miros de flori, de soare, de pământ şi de apă.

— Ărş… ărş… ărş!… făcea Costache şi în limbajul lui de om ai cărui părinţi sau bunici fuseseră cândva ţărani, strigătul acesta de triumf vroia să spună: arde, arde…

Constanţa se uita la ei cum muncesc şi aştepta.

Stătea în picioare. Oboseala părea să-i fi pierit. Când îşi scoase batista şi îşi şterse tâmplele, mâinile nu-i mai tremurau. Era cald, dar aerul era uscat. Miresmele care pluteau în el îl făceau parcă mai uşor.

Costache termină cuptorul lui şi dispăru sus, pe o scară de fier în spirală, spre platoul unde se coceau specialităţile delicate de cocă.

— Mulţumesc, tovarăşe Costache, murmură ea când lucrătorul îi aduse cornuleţul, şi rămase tăcută şi gânditoare cu el în mână.

Nu-l duse la gură cum făcea altă dată. Lucrătorilor, care o observau totdeauna cu priviri familiare, nu le scăpă mica schimbare. Se obişnuiseră s-o vadă acolo câteva minute, mâncându-şi cornuleţul cu gesturi de fetiţă care a primit un dar de la cei mari şi se uitară la Costache întrebători: ce fel de cornuleţ i-a dat de nu-i place? Nu cumva i-a dat unul vechi?

— Tovarăşă profesoară, nu vă dăm drumul la elevi până nu mâncaţi cornuleţul, zise Costache autoritar, iar Constanţa tresări, zâmbi absent şi se supuse.

— Haide, Gică, unde eşti Gică?! strigă Costache uitându-se pe sus. Treci la carte, Gică. Şi începu să cânte:

Sunt frumoasă şi de nimeni nu mi-e frică!
Mă iubeşte măcelarul Gică!

Gică cobora scara cu cărţile şi caietele sub braţ. Ceilalţi se spălau pe mâini şi se pregăteau şi ei.

La orele unsprezece, Constanţa ieşi de la fabrica de pâine şi se îndreptă spre ultima întreprindere la care trebuia să se ducă astăzi: fabrica de jucării. Era o clădire modestă, cu ziduri vechi, aşezată la rând cu clădirile obişnuite, pe una din şoselele cu circulaţie intensă care treceau prin preajma cartierului Obor. Fabrica lua extensie mai mare, în spatele ei se ridicau schele. Pârâiau pistoanele cu aer comprimat, un escavator încărca şiruri de camioane cu pământ scormonit. Cu câteva săptămâni în urmă, aici era loc viran, acum se şi turnau fundaţiile, se vedea la cinci metri adâncime cimentul proaspăt alb-cenuşiu şi pânza de

jgheaburi şi sârme cu desenul retezat de la bază al viitoarei clădiri.

Constanţa avea aci patru elevi, tineri ţărani proaspăt sosiţi din Bărăgan, care deşi se dăduseră de gol la semnarea statului de salarii, pretinseseră supăraţi că ei ştiu carte şi nu vruseseră să se prezinte la orele de alfaberizare. Până la urmă, se prezentaseră şi într-adevăr dovediseră că nu minţeau, ştiau să scrie şi să citească, dar într-un fel destul de original, amestecând literele de mână cu cele de tipar şi folosind în acelaşi fel minusculele cu majusculele, în plus, erau partizani ai principiului fonetic, după care cuvintele trebuiesc scrise exact aşa cum se prezentau ele în limbajul lor personal, fără să fie însă consecvenţi, căci adăugau, de pildă, la sfârşitul fiecărui cuvânt care se termina cu o consoană litera *î,* care în vorbire nu se auzea: lucrezî, muncescî, scriau ei şi nici aici nu erau consecvenţi, căci adăugau litera *î* şi la vocalele închise şi uneori chiar suprimând vocala *a* de la sfârşitul cuvintelor şi înlocuind-o cu acest *î* al lor, pentru care aveau un ataşament misterios. „Dragi mami, afli despre mine că sunt sănătosî.” „Sunteţi flăcăi mari, vouă nu vă e ruşine să vă scrie alţii scrisorile acasă? le spusese Constanţa. Aveţi acolo în sat fete, cum o să pui dumneata pe altul să-i scrie fetei că ţi-e dor de ea?” „Din gură nu pot să-i spun?!” se mirase unul, iar altul mai naiv, crezând că o să scape de lecţii, scosese o scrisoare pe care tocmai se pregătea s-o expedieze şi care era scrisă toată în proză rimată, dar aproape ilizibilă, având însă, ce-i dreptul, o claritate de sentiment care nu putea să fie pusă la îndoială. „Blestemat să fie ceasul, când am zis la revedere, căci de-atunci în tot momentul, simt în piept o grea durere” etc. Rămânea o ciudăţenie faptul că semnau totuşi statul de salarii prin punere de deget.

Constanţa se uită la ceas. La ora douăsprezece aveau să vie toţi patru, mai avea o jumătate de oră

şi intră în fabrică. Dintre salariaţii neflotanţi ai întreprinderii, îi mai rămăseseră trei, o vopsitoare de vreo patruzeci de ani, maica Bunea, un om de serviciu şi o lucrătoare tânără de la secţia croitorie, o fată rea, de o frumuseţe veninoasă, care stârnise multe scandaluri în viaţa ei. Constanţa însăşi asistase într-o zi la o scenă sălbatică de gelozie, care se petrecuse chiar în faţa întreprinderii. Soţia instalatorului fabricii o pândise la ieşire pe această Jeny şi-şi înfipse mâinile în părul ei coafat. Era ca o tigroaică gospodina şi nici ţipetele de spaimă ale victimei şi nici mulţimea care se adunase şi căuta să le despartă n-o împiedicaseră pe trudită soţie – căci se vedea că de mult pierduse ea ceea ce rivala ei avea din plin în frumuseţe şi atracţie – s-o trântească pe Jeny pe bordura trotuarului şi să-i smulgă din rădăcini bogaţii ei cârlionţi.

Constanţa se întâlni cu ea la poartă, venise la lecţie mai devreme şi aştepta în cabina portarului, stătea de vorbă cu el. Se spunea că portarul îşi pierduse capul după ea, vroia să-şi lase nevasta cu care avea doi copii şi să se însoare cu Jeny. Portarul însă era membru de partid şi se pare că acolo, în organizaţie, cineva ridicase problema lui, îl puseseră în discuţie şi îi atrăseseră atenţia că ar fi mult mai folositor pentru el dacă şi-ar băga minţile în cap. Fusese şi el, trei luni de zile, elevul Constanţei şi se arăta foarte zelos cu ea, s-o ajute. Lecţiile se ţineau în a doua cămăruţă a pazei şi el ţinea cheia şi avea grijă să fie totdeauna curat şi să nu lipsească nimic din materialul didactic.

Se ridică în picioare şi o salută tăcut şi respectos, dar posomorât la faţă, întunecat şi parcă chinuit de ceva. Jeny împrumutase şi ea ceva din îngrijorarea lui, se vede că puneau ceva la cale.

— Bună ziua, şopti Constanţa răspunzând la salut. Maica Bunea a venit?

— Nu, răspunse portarul.

— Când se strâng toţi, anunţă-mă, tovarăşe Fundea.

— Bine, zise portarul.

Constanţa pătrunse în sala mare a fabricii şi se pierdu în nenumăratele şi micile ei secţii, tot aşa de mici ca şi produsele ei. O secţie însemna o masă de câţiva metri cu patru sau cinci lucrători sau lucrătoare, aşezaţi pe scaune şi absorbiţi în lucrul lor, întârzia minute întregi, uitându-se răpită la mâinile lor. Coseau rochiţe minuscule, colorate, pentru păpuşi, vopseau cărucioare de-o palmă, montau roţi de locomotivă de mărimea unei monezi, avioane bimotoare şi cuadrimotoare cât nişte porumbei, bastimente grele de pasageri care puteau fi ţinute într-un deget, turisme şi tractoare, tramvaie şi camioane de mare tonaj, macarale şi buldozere – toate stăteau răspândite pe mese, sub privirea calmă a doi sau trei Guliveri, care le întorceau cu roţile în sus, le montau câte o piesă de câteva tone, le vârau câte un ax de la un capăt la altul, menit să pună o lungă garnitură în mişcare. Peisajul se schimba însă acolo în fund, parcă străluceа soarele peste o poiană verde cu o colibă galbenă cu geamuri albastre şi pomi miraculoşi care o înconjurau ca în basmele pădurii. Aici trăiau laolaltă iepurii şi gotcanii, şi ursoaica cu ursuleţii, şi cuca cea fără familie şi fără cuib, şi piţigoi inteligenţi, şi bufniţa cea uimită de veşnica mişcare a lumii, şi nelipsita vulpe, şi căţelandri proşti, şi pisici, şi cai, şi papagali, şi pelicani guşaţi… Ieşeau din pluş şi din câlţi, din vopsele şi din rumeguş, din celuloid şi din cauciuc… Iată un măgăruş care îşi îndoaie capul şi se trage înapoi, dezvăluindu-şi printr-o apăsare de arc vestita lui încăpăţânare, iată-l pe Mitică ce-n picioare se ridică, iată, la masa de alături, tot ceea ce poate încânta prin sunet, trompete şi fluiericiuri, tobe şi ţambale… De jur împrejurul fiecărei mese, se agăţau parcă copii. În prima zi când cunoscuse această fabrică, Constanţa se întorsese acasă cu un piţigoi, i-l dăruise directorul – era un produs nou, executat după documentaţii chinezeşti, cu care

toată lumea se mândrea. Îl băgase în geantă şi venise cu el acasă. Pe vremea aceea era însărcinată şi bărbatul ei încă nu-şi dezvăluise strania lui pornire împotriva copiilor.

Constanţa se uită la ceas. Tovarăşul Fundea, portarul, tocmai intra şi el pe uşă.

— Maica Bunea a venit? îl întrebă Constanţa.

— Nu, răspunse portarul.

Constanţa se posomori. Porni spre ieşire, coborî în curte şi o luă spre mica clădire a pazei, unde o aşteptau elevii.

Se întoarse acasă pe la orele două şi, când începu să urce scările, paşii i se răriră, se opri şi se răzimă de balustrada de lemn. Era palidă de tot şi abia respira. Chipul îi era însă senin, avea un surâs trist şi liniştit, care contempla parcă cu mirare ceea ce i se întâmpla. Rămase aproape un minut răzimată de stinghia scării, apoi paşii i se puseră din nou în mişcare şi ajunse la uşă. Scoase cheile din poşetă şi intră în casă. Mergea parcă în neştire. Puse geanta pe mica măsuţă cubulară, trecu în dormitor şi se aşeză pe pat. Se aplecă în jos, îşi desfăcu baretele de la sandale, cordonul de piele cu care era încinsă, se întinse pe pat şi rămase nemişcată. Stătu astfel, cu ochii închişi, un sfert de ceas, fără să facă o mişcare, deschise ochii. Soarele bătea acum pieziş în ferestre şi arunca până în mijlocul odăii umbra celor doi plopi tineri care străjuiau în faţa casei. Se vedea cum vârfurile lor abia înmugurite, proiectate pe bolta albastră a cerului, se legănau uşor la dreapta şi la stânga şi umbrele lor se încurcau pe covorul care, luminat de soare, căpăta reflexe violete. Se culcă, uitând să stea la masă.

La orele cinci după-amiază, Constanţa luă din nou tramvaiul, de astă dată însă nu pentru a mai preda undeva. Astăzi era zi de salariu şi nu avusese timp să treacă dimineaţa pe la şcoală să şi-l ridice. Trecu întâi pe la şcoală, unde stătu o jumătate de oră, apoi se duse la fabrica de jucării, care nu era

departe, şi o căută pe maica Bunea, care lipsea de vreo săptămână de la lecţii. Nu era la fabrică, lipsea şi de-acolo şi nimeni nu ştia ce este cu ea. Constanţa întrebă atunci de adresă şi cineva, care cunoştea adresa femeii, îi spuse că tovarăşa Bunea locuia pe strada Petrescu III; îi spuse şi numărul. Era cam departe, rămase în stradă nehotărâtă. Se uită la ceas, dar parcă nu văzu ce oră era, se uită din nou şi, deşi nehotărârea se accentua pe chipul ei, porni totuşi spre cartierul acela.

Circulaţia era acum mai vie, maşinile se îngrămădeau la stopuri, căruţe zgomotoase, cu ţărani cu expresii înţepenite şi parcă buimăcite, dădeau de furcă agenţilor de circulaţie, turisme elegante se strecurau şi dispăreau, ocolind camioanele încărcate şi dubele de gunoi… Aici tramvaiele se încrucişau din patru direcţii, pocnind la intersecţii din roţile lor bătrâne şi dominând toate zgomotele cu uruitul lor care nu se putea distinge dacă e al motoarelor, al şinelor sau al osiilor. Trotuarele erau aglomerate. Fete cu părul tăiat scurt, adus peste urechi, şi cu bucle mari peste tot capul sau strânse în coadă de cal, treceau cu paşi repezi spre direcţii necunoscute, gospodine ieşeau sau intrau în magazine, copii gălăgioşi încurcau paşii trecătorilor, militari preocupaţi şi tăcuţi, muncitori cu mustăţi negre, tăiate scurt, aşezaţi la mese în grădiniţele restaurantelor, cu halbe pline înainte… Câte un câine indiferent dormea cu botul pe labe la intrarea vreunui bufet… Excitat de ţuica gălbuie care îi stătea înainte şi din care băuse nenumărate păhăruţe, sau poate incitat de mişcarea zgomotoasă şi monotonă din jurul său, un individ ţinea un discurs bombastic şi incoerent, stând liniştit la masa sa şi potolind doar din când în când, cu gesturi teatrale, auditoriul imaginar. Era un individ curios, corect îmbrăcat, cu privirea dilatată, dar calmă şi foarte sigur în mişcări.

*

Un necunoscut o salută pe Constanţa în trecere, ridicându-şi pălăria, dar ea nu-l văzu, traversă o dată cu mulţimea şi ieşi din centrul aglomerat. După o jumătate de oră, intră într-un cartier cu străzi liniştite, cu garduri de lemn şi cu orătănii prin curţile strâmte şi nepavate. Eleva ei locuia împreună cu alţii, într-o cămăruţă înconjurată de coteţe şi magazii de lemne. Odăile erau mici, aşezate în şir, cu pragurile la nivelul pământului. Curtea era însă spaţioasă, o adevărată bătătură ţărănească, plină de frânghii de rufe şi troci pentru păsări şi purcei. O mulţime de copii între şase şi zece ani, cu obrajii aprinşi, băteau cu ardoare o minge de cârpe. Constanţa puse ochii pe unul din ei, care nu alerga, şi îl întrebă unde stă tovarăşa Bunea, dar întrebarea ei căzu tocmai în clipa când echipa adversă se îndrepta ameninţător spre poarta marcată cu şepci pe care el o păzea şi Constanţa nu căpătă niciun răspuns. El reveni îndată ce pericolul trecu şi Constanţa repetă întrebarea.

— Onică, strigă el, treci încoace că o caută cineva pe maică-ta.

— Nu e acasă, se auzi un glas din învălmăşeală. E la biserică.

— Auziţi, e la biserică, repetă cel întrebat şi se încorda iar, fiindcă din nou atacatorii adverşi ameninţau spaţiul său dintre cele două şepci.

Se apropie o fetiţă şi îi explică necunoscutei că madam Domnica, adică tovarăşa Bunea, a plecat cu madam Dumitrache şi cu madam Lazăr la biserică, a trecut domnul Chiricuţă şi le-a luat… Acum un ceas au plecat…

— La care biserică? întrebă Constanţa. E departe de-aici?

Nu era departe, fetiţa ieşi în stradă şi îi arătă în depărtare cupola unei biserici. Când ajunse acolo, avu iarăşi o ezitare, se posomori şi vru să se întoarcă, deschise totuşi portiţa şi intră în curte. Uşa bisericii era deschisă, se vedeau înăuntru

lumini şi mişcări de umbre, femei tăcute aprinzând lumânări sau îngenunchind în faţa icoanelor. Se pregătea slujba de utrenie şi un om se urcă în clopotniţă şi începu să bată toaca de sâmbătă seara. Constanţa urcă cele câteva trepte de piatră de la intrare şi pătrunse în biserică. I se făcu frig, îşi mişcă umerii şi rămase nemişcată lângă zid, cercetând cu privirea femeile îngenuncheate. Erau şi bărbaţi, şi cucoane cu pălării de modă veche pe cap, în taioare negre şi cu pantofi scâlciaţi, care îmbătrâniseră odată cu ele. Un om de vreo treizeci de ani, înalt de statură, într-un costum cărămiziu de stofa groasă, îngenunche lângă Constanţa şi oftă greu, închinându-se necontenit. Se auzeau şoapte, undeva în faţă, lângă altar, şi deodată se auziră voci de cor. Începuseră să cânte încet, la unison, şi erau voci subţiri de femei, armonioase şi senine. Constanţa îşi îndreptă privirea într-acolo şi zări corul lângă strana din dreapta. Schimbă locul şi, ferindu-se cu grijă să nu deranjeze pe cineva, se dădu mai aproape. Constanţa îşi zări eleva acolo. După ce se mai uită câtva timp, mai recunoscu pe cineva, o spălătoreasă de vreo patruzeci şi cinci de ani cu care se chinuise zadarnic s-o înveţe ceva: îndată ce începea lecţia, femeia adormea pur şi simplu cu abecedarul în mână. „Sunt ostenită, maica’, se scuza ca de fiecare dată şi arăta, într-adevăr, aşa cum spunea. Biserica se umplea de glasurile lor şi melodia nu avea în ea nimic bisericesc. Textul însă era o invocare plină de umilinţă, o chemare duioasă de a fi luate sub protecţia lui, cel făcător de minuni.

*

Maica Bunea stătea puţin mai sus pe podium şi într-o vreme întoarse capul şi îşi văzu profesoara. Un zâmbet de simpatie apăru pe chipul ei. Clătină însă din cap a reproş: „uite la ea, fetiţa, a venit după mine la biserică” şi dădu iar din cap, de astă

dată înţelegător: „bine-bine, ştiu eu că trebuie să fac şi cum zici tu, dar acum cânt…” Şi întoarse privirea spre omul de pe podium şi continuă să cânte. Portiera de sub catapeteasmă se mişcă uşor, omul care conducea corul îşi îndreptă privirile într-acolo, mai continuă să dirijeze câtva timp, apoi opri corul cu o mişcare în jos capului, se ridică din strană şi intră pe uşa din dreapta în altar.

Maica Bunea se desprinse din grup şi se apropie de profesoară:

— Bună ziua, maică, şopti ea şi avu vocea ei de lucrătoare la fabrica de jucării, care nu dădea cu nimic de bănuit că ar putea cânta într-un cor.

Constanţa o luă spre ieşire cu eleva după ea. În curtea bisericii se opriră şi Constanţa se aşeză pe o bancă de lemn de lângă clopotniţă. Lucrătoarea se aşeză şi ea.

— Maică Bunea, spuse Constanţa, ce e cu dumneata, de ce nu te-ai dus astăzi la serviciu?

— Uite că nu m-am mai dus, am ostenit şi eu, maică, de-atâta muncă.

— La lecţie de ce n-ai venit?

— Uite că n-am venit!

— Păi de ce?

Maica Bunea tăcu cu simplitate, răspunzând prin tăcere la întrebare. N-a venit fiindcă n-a vrut, sau n-a putut, sau din alte pricini.

— Maică Bunea, spuse Constanţa cu o voce fără ocol, să nu mai mă faci să viu după dumneata acasă.

— Aşa e, maică…

— Aşa o fi, dar de ce crezi dumneata că eu trebuie să mă gândesc la dumneata şi dumneata nu trebuie să te gândeşti la mine?

Constanţa avea o expresie liniştită, dar încărcată de tristeţe şi suferinţă. Abia vorbind, se vedea că spiritul ei contempla cu încordare severă durerea care îl asalta adesea; cedând pentru a se odihni, pentru ca din nou să trimită în jos, în locuinţa ei obscură, durerea care biruia câteva clipe.

— Mă întorc şi eu la mine acasă şi vreau să mă odihnesc, continuă profesoara. Mă culc în pat şi sunt gata să adorm. „Ce-o fi cu maica Bunea, de ce n-o fi venit la lecţie? mă pomenesc că îmi trece prin cap. Se apropie sfârşitul anului şi maica Bunea tot n-a învăţat să scrie şi să citească, ce să fac eu cu ea? Eu o chinuiesc pe ea şi ea pe mine.” Şi mă gândesc cum să fac să nu te mai chinuiesc, stau şi mă gândesc cum să fac ca să-ţi fie mai uşor, să înţelegi mai bine, şi vin la fabrică pregătită să te învăţ, şi când colo, maica Bunea lipseşte. De ce crezi dumneata că trebuie să mă chinuiesc numai eu? Spune, tovarăşă Bunea?

— Ce mai îmi trebuie mie, maică, să învăţ? se împotrivi lucrătoarea.

— Nu ştiu, maică Bunea, răspunse Constanţa ridicând glasul. Trebuie să înveţi! Facem atâtea lucruri care nu trebuie şi la un lucru care chiar trebuie, ne apucă miratul. Eu te rog să laşi la o parte întrebările cu „trebuie” şi să vii la lecţii.

— Ei, ho, o să viu, răspunse lucrătoarea cu aceeaşi simplitate. S-a întors băiatul meu din militărie şi mi-a spus, mânca-l-ar mama, să nu mai mă duc la serviciu că o să mă ţină el. „Acuma ţi-ajunge, mamă, zice, m-ai crescut mare, m-ai învăţat meserie, mai odihneşte-te.” E instalator, maică, să-i ajute Cel de sus să nu-l strice vreo muiere.

— Foarte frumos din partea lui, dar de ce nu te-a învăţat să scrii şi să citeşti? zise Constanţa cu un glas mohorât.

— Păi mă învăţase odată, dar nu m-am ţinut, că pe vremea aia trăiam cu sifiliticul de taică-său şi toată ziua mă bătea, putrezi-i-ar mâinile.

Constanţa rămase tăcută timp de aproape un minut.

— Bine, maică Bunea, atunci ne-am înţeles, spuse ea parcă tresărind, de astă dată cu voce şoptită şi blândă. Şi adăugă: nu mai mă face să viu după dumneata.

— Ei nu, lasă, n-am să mai lipsesc, protestă lucrătoarea cu sinceritate. O să viu, ce să fac!

Când coborî din tramvai aproape de casă, Constanţa intră într-un magazin şi cumpără, vârând într-o plasă albă şi mică de nylon, un pacheţel de şuncă, puţină brânză, un borcan de compot şi o jumătate de pâine. Se înserase şi începuseră să se aprindă luminile. Se abătu prin parc şi se aşeză pe o bancă, unde rămase, fără să-şi dea seama, aproape un ceas. De-acolo de unde şedea, se vedea în deal vila şi apartamentul ei cu geamuri acum întunecate. Trebuia să se ducă să aprindă singură lumina.

A TREIA LUNA A PRIMĂVERII{831}

XVIII

Într-una din aceste zile, pe la începutul lui septembrie, Petre Sterian se afla într-o şedinţă a comitetului de iniţiere – acesta era primul pas necesar în vederea înfiinţării G.A.C.-ului – când omul de serviciu al Sfatului intră în birou şi îi spuse că îl căuta cineva.

— Să intre! spuse preşedintele mirat. Cine e?

— Veniţi dumneavoastră până afară, zise omul de serviciu cu un aer misterios.

Petre Sterian se ridică, ieşi pe coridor şi omul de serviciu îi arătă cu capul pe cineva, un tânăr care stătea afară cu spatele la Sfat, aşezat pe banca de lemn de lângă intrare. Stătea acolo liniştit şi parcă se încălzea la soare.

— Vale! zise tatăl cu o voce poruncitoare şi severă şi rămase drept şi înalt pe treptele de ciment ale Sfatului.

Fiul se ridică vesel, surâzând şi se apropie.

— Ce faci tată? întrebă. Am venit să te văd şi să-mi dai cheile. Aţi plecat şi aţi încuiat casa.

Dar tatăl nu auzi aceste cuvinte, îl înhăţă pe băiatul său de umăr şi îl strânse la piept dintr-o parte, cu braţul stâng, în timp ce cu palma dreaptă parcă îl respingea. Tânărul nu stătu la pieptul tatălui decât o clipă, dar clipa aceea îi fu de-ajuns ca să audă bătaia furtunoasă a inimii părintelui său.

— Unde e mama? îl întrebă.

— Dar cu tine ce e? zise tatăl.

— Am venit de la Reşiţa, după cum vezi.

— Parcă era vorba să stai şase luni.

— Am fost chemat la uzină.

— Bine, peste două ceasuri vin şi eu. Guliţă, zise preşedintele, adresându-se omului de serviciu, du-l pe tovarăşul acasă la mine. Du-te cu el, Vale, eu am o şedinţă, că aş veni cu tine.

— Şi aici aveţi şedinţe? zise Vale. Când am intrat în sat şi am dat de liniştea asta, mi-am zis că aici nu sunt şedinţe, în liniştea asta totul e lămurit…

— Ba, tocmai că liniştea asta ţi-astupă urechile şi la un moment dat nu mai gândeşti nimic, răspunse tatăl grăbit să se întoarcă în biroul său, unde celor cinci membri ai comitetului de instrucţie li se vedeau capetele uitându-se curioşi pe fereastră. Du-te Vale, du-te şi te odihneşte. Cu ce ai venit?

— Cu autobuzul.

— Şi de la Reşiţa când ai venit?

— De la Reşiţa? Alaltăieri.

— Alaltăieri? Şi unde ai dormit?

— Ce-ţi pasă! răspunse şi îi întoarse tatălui său spatele, evitând să-şi arate în clipa aceea faţa.

Omul de serviciu o luă înainte. Preşedintele locuia nu departe de Sfat, în casa fostului director al şcolii primare.

— Va să zică, nu eşti deloc conservatoare, mamă, a fost de-ajuns ca tata să fie trimis într-un sat şi te-ai şi făcut ţărancă! exclamă tânărul zece minute mai târziu, aplecându-se în faţa mamei, sărutându-i mâna şi lăsându-se astfel îmbrăţişat de ea. Ia uite cum te-a înnegrit soarele! Ai de gând să stai cu tata chiar şi acuma, după ce am venit eu? continuă tânărul cu o falsă gelozie. Nu-mi rămâne altceva decât să mă însor cât mai curând, nu-i aşa, mamă?

Mama îl privi în tăcere severă, se făcu că n-a auzit nimic din tot ceea ce îndrugase el mai înainte şi începu să-l întrebe, la fel ca şi tatăl, ce e cu el şi de ce s-a întors mai curând decât trebuia. Apoi întinse masa în pridvorul ţărănesc şi îi dădu să mănânce.

— Arăţi bine, Vale, eşti sănătos, nu ţi s-a întâmplat nimic rău?

— Nimic, mamă.

— Nu ştii nimic de Anghelache, nu-i aşa?

— Nu.

Mama îi spuse în puţine cuvinte, cum avea obiceiul, tot ceea ce i se întâmplase fratelui său mai mare în ultimele luni şi Vale încetă să mai mănânce. Îşi privi mama. Liniştea severă a chipului ei îi sugera că toată această istorie tristă cu fratele lui mai mare a fost de mult împinsă în conştiinţa mamei pe făgaşul cucerit. Care era acel făgaş? Familia era compusă din tată, mamă şi trei copii. Unul din membrii familiei se acoperise de ruşine. Trebuia ca fiecare, fără să exagereze, să-şi descopere partea lui de vină în această prăbuşire şi să-şi dea seama de toate consecinţele. Tatăl se chinuise destul înainte cu această istorie pentru ca acum să fie scutit de vinovăţie, mama, fără să fi făcut atâta zgomot ca tatăl, suferise poate mai mult decât el, Constanţa era bolnavă, ea însăşi încolţită de propriile greşeli. Dar el, Vale? Cum se purtase el cu fratele său mai mare în acest an atât de bogat în evenimente?

— Anghelache e vinovat, rosti el sumbru şi parcă împotriva cuiva.

Mama nu zise nimic.

— Anghelache totdeauna m-a tratat de sus şi nu e în firea mea să lupt cu trufia agresivă, continuă el în acest fel. Când această trufie se instalează în familie sau în cei care îmi sunt apropiaţi, eu mă retrag. Dacă o întâlnesc la uzină, acolo capătă altă denumire şi acolo nu numai că nu mă retrag, dar fac parte dintre puţinii care o atacă şi o învinge. În

familie însă îmi rezerv dreptul să mă retrag, sunt de fapt mai dur decât s-ar părea. De ce adică fratele meu să fie trufaş cu mine? De ce vărul meu să vie şi să turbure relaţia dintre mine şi fata la care ţin când există în afară destule perechi de îndrăgostiţi unde să se vâre pe fir şi să turbure apele? Ăsta e un fenomen de degradare pe care eu, în familie, nu-l admit, exclamă tânărul cu o voce intensă. Şi dacă şi familia ar fi din întâmplare asemenea lui Gaby sau Anghelache, m-aş retrage şi din familie.

Se făcu tăcere şi în tăcere mama şopti:

— Mănâncă, Vale!

Asta înseamnă: ai dreptate Vale! Chipul tânărului se aburi de acea iradiaţie particulară şi dramatică a vieţii sale lăuntrice care îl făcea atât de atrăgător, zâmbi brusc întorcându-şi privirea asupra mamei şi se scuză:

— Iartă-mă că vorbesc aşa, zise, m-aş simţi ruşinat şi aş fi foarte îngrijorat de forţele mele sufleteşti auzind proclamându-se cu atâta egoism asemenea principii dacă n-aş fi foarte lucid cu mine însumi, dar nu mă înşel deloc când îmi spun că mai bine aş muri decât să fac o mârşăvie prietenului sau fratelui. Oamenii care calcă în picioare aceste sentimente îşi închipuie şi se cred oameni puternici – aşa arătau Gaby şi Anghelache când le era bine, în realitate aşa-zisa lor putere nu e lăuntrică, ci stă pe umerii altora, căci găsesc ei oameni care îi admiră şi îi suportă fericiţi pe grumazul lor. Spectacolul e greţos în societate şi deprimant în familie sau între prieteni. Eu însă mi-am spus încă din capul locului: de ce deprimant?! Jos mâna de pe gâtul meu, care nu mai e mână nici de frate, nici de prieten, ci a devenit labă! Jos laba! Iartă-mă, mamă, mie Anghelache n-a reuşit să-mi facă niciun rău, dar asta nu e meritul lui, fiindcă, de nu i-aş fi dat jos laba, mi-ar fi făcut. Ţi-aminteşti cum era cât pe-aci să-l convingă pe tata să nu mai mă lase la şcoală? Dacă aş fi avut un tată

mai slab, poţi să-ţi dai seama singură ce mi s-ar fi întâmplat. Acum e din nou tâmplar. Să-i fie de bine!

— Acolo unde munceşte acum fratele tău e un loc de cinste, zise mama cu simplitate ca şi când n-ar fi înţeles deloc în ce consta ruşinea de care se făcuse vinovat fiul ei mai mare. Mănâncă, Vale, şi ascultă acum să-ţi spun că Tanţa s-a făcut sănătoasă şi s-a îngrăşat.

Era neschimbată, mama. Prin aceste cuvinte ea dădea parcă de înţeles că nu-i plăcuse patima cu care vorbise fiul ei despre Anghelache, ca şi când prin aceasta Vale şi-ar fi luat asupra lui o parte din grija ei pentru destinul familiei. Câteva clipe tânărul tăcu, şi când înţelese n-o contrarie pe mama lui, părăsind subiectul.

— Unde e acum Tanţa? o întrebă.

— E la Tuşnad, mai are câteva zile şi trebuie să se întoarcă. Tu nu pleci nicăieri?

Fiul răspunse, uimind-o pe mama lui, că el nu pleacă nicăieri, îi place atât de mult Bucureştiul, că toată ziua o să se ducă la ştrand, o să se plimbe prin parcuri şi o să meargă la cinema. Îi spuse apoi pentru ce a fost chemat de la Reşiţa.

— Vreau să mă înscriu în partid, mamă. Comitetul de partid a cerut să mă întorc. Mi-au dat adeziunea şi mi s-a comunicat că peste o săptămână, joia viitoare la ora cinci după-amiază, dacă vreai să ştii, se va pune la ordinea de zi primirea mea în partid. Trebuie să mai ştii ceva, voi face un stagiu de candidatură ca intelectual, la categoria asta şi nu la categoria „muncitori”. Ştiai de chestia asta până acum?

— Nu, zise mama.

— Ei, afl-o de la mine!

Un ceas mai târziu veni şi tatăl.

— Arăţi bine, tată, îl întâmpină fiul văzându-l cum deschide şi închide cu vioiciune poarta ţărănească de la drum. Văd eu că vă merge bine aici, mâncaţi pastramă de viţel şi beţi vin storcoşit

direct din strugurii lui. Când veneam spre Sfat, un ţăran m-a strigat dintr-o curte: „Vino încoace, măi tovarăşe, să bei must.”

Vale stătu cu părinţii săi până a doua zi dimineaţa, când luă autobuzul şi se întoarse la Bucureşti. Tatăl său se supără cu atât mai mult cu cât acolo la Bucureşti n-avea cine să-i gătească.

— Ce-ai să faci? O să cheltuieşti banii să mănânci la restaurant? îl întrebă.

— Ce-ţi pasă, repetă tânărul acelaşi răspuns care-l făcu pe tatăl său să ridice din umeri şi mai supărat. Nu-i păsa, bineînţeles, dar el, Vale, nu socotea că ar fi fost cazul, după ce nu se mai văzuseră aproape patru luni, să stea măcar două-trei zile cu părinţii? Unde se grăbea aşa?!

XIX

Vale nu se grăbea nicăieri, avea însă nevoie de singurătate. Se îngrămădiseră asupra vieţii lui evenimente mari însoţite de bucurii aproape copleşitoare şi tânărul simţea nevoia să mediteze asupra lor. „Cum să fac eu, se întreba Vale, să-i inspir pictorului Manea aceeaşi intensă curiozitate pentru viaţa mea, cum îmi inspiră el mie pentru a lui? Cum s-o fac eu pe Anda să simtă că şi eu tremur în faţa ei de o emoţie căreia nu-i găsesc un nume, la fel cum tremură ea în faţa mea?” Şi oprindu-se asupra evenimentului care urma să aibă loc săptămâna viitoare în organizaţia de bază a uzinei, meditaţia tânărului se adâncea împrăştiindu-se într-o lucidă revelaţie: „Cum să fac eu, se întreba, să transform în acţiuni concrete idealurile mele şi ale partidului meu? Ce-ar fi de făcut ca întrega noastră generaţie – această primă generaţie care s-a format pe minele celui de-al II-lea război mondial şi care-a beneficiat din plin de cuceririle puterii de către partid – ce-ar fi de făcut ca această generaţie să determine într-un fel hotărâtor şi memorabil istoria României?” Acţiuni

uimitoare, experienţe îndrăzneţe, descoperiri şi invenţiuni, bolizi feerici încrucişându-se în spaţiu ca o întruchipare a experienţei şi căutărilor acestei generaţii cutezătoare, iată ceea ce ar fi de făcut. În mai puţin de zece ani tânăra noastră industrie va fi capabilă să transforme în realitate rodul celei mai inspirate gândiri, îşi spunea Vale mai departe şi în imaginaţia sa se vedea jucând în acest strălucit viitor un rol de-al doilea ordin în ceea ce priveşte inspiraţia, dar unul de prim ordin în ceea ce priveşte organizarea şi conducerea practică a rodului inspiraţiei. Mâna care apăsa pe buton şi ochiul care urmărea cu înfrigurare acul ce indica soarta experienţei erau mâna şi ochiul său, având la dreapta şi la stânga pe inventatori. El era realizatorul, omul inspiraţiilor practice de lungă durată, în stare să urmărească realizarea unui proiect o viaţă întreagă. (Trebuia negreşit să-i caute pe aceşti inventatori care parcă se ascund, să-i descopere în cotloanele lor şi să le spună: „Îndrăzniţi, fiţi gata să ieşiţi la lumină, eu, Vale, şi cu oţelarii mei vă pregătim baza tehnico-materială”) în aceste zile îi arătă Vale, iubitei lui, casa părintească. Trupul subţirel al fetei trecu cu sfială dintr-o odaie în alta, şi în timp ce ea tăcea şi se uita având în privirea ochilor ei albaştri o uimire calmă şi fără obiecţii, tânărul îi arăta cotloanele copilăriei şi îi vorbea fără melancolie, aşa cum vorbeşti despre lucrurile întâmplate ieri, despre sora şi fratele său mai mare, care unde a dormit, în care anume dintre paturi s-au zbenguit, unde stătea Constanţa când mânca bătaie, unde stătea el şi se uita la ea, simţind aproape ca şi ea loviturile primite. Parcă mă bătea şi pe mine, declară el prinzând-o pe fată de braţ ca şi când ar fi vrut să-i transmită şi ei brusc acelaşi sentiment de solidaritate pe care îl simţise el pentru sora lui. Uite, aici mă piteam eu cu Tanţa în iarna când am început să învăţăm amândoi pentru liceu în particular, îi arătă apoi o încăpere fără geamuri, un

fel de cămară aşezată între sufragerie şi bucătărie. Pe mine mă învăţa ea şi mă învăţa bine, dar pentru ea învăţa prost, când începea să citească singură adormea cu capul pe carte. În anul ăla n-a mai putut trece examenele şi tata şi nenea Anghel n-au mai lăsat-o să înveţe. La măsuţa asta, continuă Vale punând mâna pe o masă mică vârâtă în colţul sufrageriei, ne călca mama rufele, era o ciudăţenie a ei, cât am fost mici numai pe ea călca, cu toate că ea însăşi recunoştea şi profera blesteme când i se încurcau rufele în mână, că masa e prea mică. Şi acum mai calcă din când în când la ea şi tata se supără de fiecare dată: „Floricel, zice, treci la o parte de-acolo până nu pun mâna pe topor şi transform masa aia în lemn de foc!”

După aceea ieşiră pe verandă şi Vale îi arătă casele învecinate cu a lor. În spate, spuse el, stătea un funcţionar de manutanţă despre care el, Vale, nu-şi amintea familia lor să fi primit sau să le fi întors vreodată vreo vizită, deşi funcţionarul era un om cumsecade. Avea un băiat care era scriitor sau ziarist, ceva de acest gen, un ins foarte blond, foarte timid şi foarte bun, ca şi tatăl său. Păcat că în ’41 i-a plăcut şi lui cămaşa verde – aşa blond şi bun cum era – şi din pricina asta acuma nu mai era nici scriitor, nici ziarist, lucrează undeva la un trust de construcţii, s-a calificat planificator.

— Îl salută pe tata într-un fel exagerat fiindcă în ’41 se spune că ar fi zis despre noi că „ne arată el”, continuă Vale. Ce să ne arate şi pentru ce, n-a mai apucat să pună în practică. Vecinii îi spun „planificator propriu-zis”.

— De ce? întrebă fata veselă.

— Nu ştiu; se spune că l-ar fi văzut cineva plimbându-se şi conversând cu o femeie: „Ce profesiune aveţi?” l-a întrebat femeia. „Planificator.” „Propriu-zis?” „Propriu-zis. Dar dumneavoastră?” „Casieriţă.” „Propriu-zisă?” „Propriu-zisă.” Vizavi stătea domnul Popescu, „consum alimentar”, continuă Vale arătând cu

mâna. Eu îi spuneam aşa, avea o prăvălioară pe care scria „consum alimentar”, vindea scobitori, boia şi „castraveciori delicioşi”, a dispărut, a vândut casa şi nimeni nu ştie unde a pierit. Avea domnul Popescu o fată cu care nenea Anghelache ar fi fost cât pe-aci să se însoare dacă nu şi-ar fi dat seama la timp că domnişoara Popescu „n-avea origine”. Iar în faţa noastră cine crezi că stă?! Ia spune-mi?

— Nu ştiu, Vale! răspunse fata zâmbind.

— În faţa noastră stă nea Stancu Tumbea, maistru sudor la

I.T.B. şi deputat raional, iar vizavi de el nea Niculae Chiriţă, zis „goana după aur”. O să-i cunoşti! zise tânărul, sunt de-o generaţie cu tata, e o distracţie!

Fata se îmbujoră şi îşi plecă blondul şi buclatul ei cap, era pentru prima oară că iubitul ei făcea aluzie la căsătorie. „O să-i cunoşti!” asta însemna că se va muta la el, cu alte cuvinte că se vor căsători.

— De ce îi zice „goana după aur?” întrebă ea fără să-şi ridice privirea şi Vale începu să-i istorisească cu însufleţire despre ce era vorba.

Nea Chiriţă era tâmplar, dar din când în când mai lucra şi particular în asociaţie cu un altul, care avea atelier acasă. Într-o zi inginerul-şef al secţiei de ajustaj trecuse prin secţia lor şi i se adresase în treacăt: „Tovarăşe Chiriţă, zice, nu cunoşti un tâmplar care să-mi facă nişte rafturi? M-am mutat de curând într-un apartament mai mare şi aş vrea să-mi mai fac nişte rafturi pentru cărţi”. „Vă fac eu, tovarăşe inginer”, a zis nea Chiriţă. „Păi ai material?” zice inginerul. „Găsesc eu, zice nea Chiriţă. Daţi-mi adresa să viu să văd unde vreţi să faceţi rafturile şi vi le fac.” Inginerul îi dă adresa şi nea Chiriţă vine la el acasă. Inginerul nici el nu-şi cunoaşte bine apartamentul, nici nu se mutase cu familia, parchetul era încă plin de moloz şi geamurile murdare. În timp ce nea Chiriţă măsura

peretele să-şi dea seama de dimensiunile necesare rafturilor, inginerul controla dulapurile în perete să vadă dacă nu aveau nevoie de mici reparaţii sau adăugiri. Aveau, era crăpat ici colo placajul şi lipseau barele de care se agăţau hainele. Nea Chiriţă intră în dulap şi tot cercetând placajul, deodată exclamă: „Dar aici ce e, tovarăşe inginer?” Era o casă de bani ascunsă şi încuiată sub placajul spart. Nea Chiriţă a rămas buimăcit şi, după cum povestea el însuşi, în clipa aceea şi-a amintit de un caz asemănător cu un alt tâmplar care a găsit în podul unei case, tot aşa, o casetă plină cu cocoşei. Istoria aceea era adevărată, cunoştea pe tâmplar, care era acum la puşcărie, pentru că după ce o ţinuse numai în chefuri şi în curvăsărie timp de aproape un an de zile, nevastă-sa nu mai putuse răbda, se încurcase şi ea cu unul şi îl trădase pe bărbat la miliţie, arătând şi locul unde îşi ţinea el ascunşi cocoşeii. „Ăla n-a avut cap, a gândit nea Chiriţă uitându-se la casa de bani cu fruntea brobonată de sudoare. De ce trebuie să te apuci de chefuri şi de curvăsării? Pui frumos banii într-o oală, vâri oala să nu ştie nimeni de ea, nici nevasta, şi încetul cu încetul, pâş, pâş, schimbi aurul şi îţi vezi de treabă, trăieşti bine… Da, dar ce-i fac cu inginerul?!” s-a întrebat nea Chiriţă uitându-se pieziş, cu uneltele în mână, la inginer. „Ce să fac, doar n-o să-l omor, a hotărât el, împărţim pe din două şi gata!”

S-a întors acasă şi a venit repede cu o daltă, cu un ciocan greu şi, pentru orice eventualitate, cu o bormaşină de mână. Intre timp inginerul încerca să spargă singur misterioasa casă, gâfâia istovit cu cămaşa leoarcă de sudoare. „Trebuie s-o luăm sistematic, tovarăşe inginer, a spus nea Chiriţă, ce-aţi făcut dumneavoastră aici nici în două săptămâni n-o spargeţi. Ne trebuie un bec să văd unde pun dalta.” A coborât inginerul jos la Ferometal şi a cumpărat aşa: un bec, un fasung, 10 în de fir, un ştecher şi izolirband. Lucrau în tăcere

şi nea Chiriţă lovea în daltă cât mai rar cu putinţă, să nu alarmeze vecinii. Unsprezece ceasuri au muncit până au spart casa, se făcuse ora trei noaptea, erau amândoi însetaţi şi flămânzi. S-au dus în bucătărie şi au băut apă până s-au umflat, iar nea Chiriţă s-a întors pe urmă acasă. Nu găsiseră nimic, dar nea Chiriţă era vesel: „Ce să-i faci, aşa e goana după aur", încheiase el povestind aventura. Acuma însă nu prea îi mai convenea să i se amintească întâmplarea chiar în toate amănuntele ei şi considera ca nejuste intenţiile lui de atunci de a se abate de la legea circulaţiei aurului.

— Să-ţi spun acum cum s-a certat odată tata cu nea Stancu Tumbea, înainte ca nea Stancu să fie ales deputat raional…

Dar Vale se opri din povestit observând expresia aparte de pe chipul iubitei lui: ea îl asculta, dar nu-l auzea, pierdută într-o reverie curioasă, parcă străină şi mult îndepărtată de clipa de faţă. Cu toate acestea, expresia de pe chipul ei arăta că în ciudata ei călătorie ea îl luase de mult de-acolo, de pe veranda casei părinteşti. Despre ce vorbea el şi încotro zbura ea? Vale se simţi mic şi terestru cu nea Chiriţă al lui, cu goana lui după aur şi starea de beţie în care căzuse iubita lui îl nedumerea şi parcă îl supăra. Deodată însă îşi dădu seama că o ceruse în căsătorie. Încetul cu încetul, începu să înţeleagă că un eveniment mare al vieţii lui s-a şi produs luându-l parcă fără veste, şi că acest eveniment este cauza directă a fericirii în care plutea fiinţa aceea subţirică şi blondă de lângă el, cu fruntea ei mică şi bombată răzimată de umărul lui. „Trebuie să-i spun mamei? se întreba. Desigur, trebuie să le vorbesc părinţilor mei despre ea şi să le-o prezint. Dar părinţii ei îmi sunt complet necunoscuţi! se mira Vale, trebuie să-i spun să-i cheme într-o zi din provincie să-i văd şi eu la faţă. Tatăl ei e profesor în Ploieşti, dar ce fel de profesor, am uitat, nu trebuie s-o întreb acum, o jignesc."

Trecură minute lungi şi până la urmă Vale trebui s-o turbure pe iubita lui şoptindu-i să se ridice. Îi şopti cu toată grija de care era în stare, adăugând printre cuvinte denumiri pe care rostindu-le se îmbăta el însuşi cu ele:

— Ridică-te, Anda, sus mititico, ne vede lumea aşa topiţi şi o să râdă de noi. Haide trestioara mea, sus. Şi cum ea deschise ochii şi îl contempla tăcută de pe braţul lui cu privirea ei albastră, adăugă uimit şi îngrijorat: floarea mea de cicoare! şi nu-i mai spuse nimic, o apucă de mijloc şi ridicându-se o săltă în braţe şi o duse în casă.

XX

Primirea în partid îi pricinui însă lui Vale o emoţie încordată şi de lungă durată, care, spre uimirea lui, se transformă după aceea într-un sentiment nou şi neaşteptat, schimbându-i pentru totdeauna întreg felul de a gândi şi simţi. Evenimentul fu pricinuit de o şedinţă a organizaţiei UTM, în care se discutase cerându-se „plecarea" sa. „Merită tovarăşul Sterian să treacă din rândul utemiştilor în rândul candidaţilor de partid?" Aceasta fu întrebarea esenţială şi toată organizaţia ridică braţele votând afirmativ: merită! merită! merită! Asta, bineînţeles, nu înseamnă că de-aici încolo tovarăşul Vale Sterian se va dezinteresa de „Brigada Tineretului", adăugă tânărul Sava, iar Vale luă cuvântul şi în răspunsul său dezvoltă ideea că dimpotrivă, se va simţi de-aici încolo dator să activeze şi mai mult, având o răspundere sporită. Tinerii oţelari se răsuciră pe scaune şi îl priviră cu simpatie şi încredere. Se bucurară că şeful brigăzii lor de tineret va căpăta o autoritate mai mare şi că astfel va putea el în viitor să discute cu şeful aprovizionării sau cu inginerul-şef al uzinei, sau cu şeful cadrelor, tovarăşul Mânăfoaie, care în timpul cât Sterian lipsise încercase nu o dată să transfere oamenii din

„Brigada Tineretului” la cuptoarele lui Pipotă Gheorghe.

A treia zi Vale se prezentă la şedinţa organizaţiei de bază a PMR a oţelarilor, emoţionat într-un fel inexplicabil – în sinea lui se simţea liniştit – şi pipăindu-şi mereu, necontenit, discursul său scris, conţinând autobiografia. Primirea sa în rândul candidaţilor de partid fusese trecută chiar la punctul unu al ordinei de zi, şi Vale tresări cu putere când îşi auzi numele, ca şi când ar fi fost prins nepregătit; timp de câteva clipe uită că avea autobiografia în buzunar. Se uită cu încredere la prezidiu şi aşteptă. Avea sentimentul că acum, după ce numele său fusese pronunţat urma ca el să îndeplinească un anume ritual, neliniştit însă că nu cunoştea acel ritual. Se lăsă o tăcere de câteva clipe, timp în care secretarul organizaţiei, sever şi având într-un fel natural o netedă conştiinţă de sine şi de funcţia pe care o îndeplinea, se consulta în şoaptă cu membrii biroului. Fără să fi observat cum se întâmplase faptul, Vale băgă de seamă cu un soi de jenă care îl stingherea foarte tare că la dreapta lui pe scaun se aşezase tovarăşul Mânăfoaie, şeful cadrelor, iar în spatele său tovarăşul Donath, directorul uzinei. Ce căutau ei acolo? Făceau parte din organizaţia de bază S.M.? „Ei, ce se mai aştepta? De ce nu începea şedinţa?” se întreba Vale, pentru care clipele acestea dinaintea începerii unei şedinţe, fără ca el să-şi dea seama, se dilatară şi căpătară o lungime curioasă. A, da, iată de ce nu începea şedinţa, uşa se mai deschidea încă şi mai apărea câte-un întârziat. Secretarul organizaţiei se ridică în picioare şi rosti:

— Tovarăşi, dacă are cineva ceva de spus în legătură cu ordinea de zi.

Vale răsuflă uşurat şi încordarea sa mai slăbi. Era aproape la fel ca în şedinţele UTM. Pentru ce trebuia să stea aşa încordat?

— Pregăteşte-te, îi şopti directorul din spate, cu o voce protectoare, iar tovarăşul Mânăfoaie se

aplecă afabil şi îi apucă palma strângându-i-o cu putere.

Avea o mână vânjoasă şi fierbinte tovarăşul Mânăfoaie şi Vale avu pentru el, în clipa aceea, un sentiment viu şi parcă frăţesc de neaşteptată simpatie. Oţelarii se căutau prin buzunare după ţigări, erau aproape toţi îmbrăcaţi în hainele lor de oraş, bărbieriţi, solemni şi unii dintre ei cu cravăţile la gât. Şedinţa se ţinea într-o sală a clubului, la etaj, şi prin ferestrele larg deschise se vedeau salcâmii de pe drum cu coroanele lor tăiate în formă de măciulii uriaşe. În după-amiaza aceea de început de toamnă bătea un vânt uşor umflând perdelele încăperii şi aducând uneori înăuntru ciripitul gălăgios al stolurilor de vrăbii care populau salcâmii.

— Tovarăşi, reluă secretarul organizaţiei după ce aşteptă în picioare câtva timp, neexistând nicio obiecţie cu privire la ordinea de zi, trecem la lucrările noastre şi începem cu punctul unu al ordinei de zi. Avem înscrisă chestiunea primirii tovarăşului Vale Sterian în rândul candidaţilor de partid. Ştiţi cu toţii, tovarăşi, continuă secretarul, că partidul nostru a hotărât să ridice restricţia cu privire la primirea de noi membri de partid, hotărâre care a funcţionat câţiva ani şi în care timp partidul, prin subcomitetele de verificare, a întreprins o serioasă verificare a tuturor membrilor de partid. Acum comitetul de conducere a socotit că a venit timpul să fie din nou primiţi în partid acei tovarăşi care au dovedit prin întreaga lor activitate că sunt devotaţi cauzei sociale. Să-l ascultăm pe tovarăşul Sterian Vale, prezent aci în mijlocul nostru, să ne spună el pentru ce vrea să se înscrie în partid. E o întrebare pe care i-o punem în numele organizaţiei şi la care tovarăşul Sterian ne va răspunde.

Secretarul organizaţiei nu mai zise nimic, se uită la dreapta şi la stânga adresându-se fără cuvinte membrilor biroului şi cum aceştia dădură din cap

că e suficient şi clar ceea ce s-a spus, secretarul întinse mâna spre, tânărul candidat şi făcu un gest elocvent: are cuvântul.

— Tovarăşi, începu Vale ridicându-se liniştit de la locul său, aş vrea să-mi permit ca la întrebarea pe care mi-o puneţi să răspund printr-o frază simplă. Am însă sentimentul că dacă aş rosti pur şi simplu această frază, ea ar suna nejustificat din partea mea şi de aceea rog pe tovarăşi să-mi acorde câtva timp atenţia pentru a explica şi a arăta motivele profunde pentru care mă aflu aici în faţa dumneavoastră cu dorinţa de a fi primit în rândurile partidului.

întreaga organizaţie parcă tresări şi mulţi, chiar şi cei care îl cunoşteau de mult pe tânăr, se uitară la el scrutători şi surprinşi, ca şi cum abia acum l-ar fi văzut şi auzit pentru întâia oară. Ei erau obişnuiţi cu ei înşişi şi se cunoşteau de multă vreme, ştiau foarte bine care şi ce e în stare să facă în activitatea practică a organizaţiei. Se aflau în partid pentru motive simple şi fireşti, era partidul lor muncitoresc care acţiona şi făcea să devină realitate idealuri vechi ale clasei muncitoreşti. Realizările obţinute până în clipa de faţă distribuite pe cap de om erau mari, dar încă departe de a da o idee cu totul concretă despre epoca viitoare. Iată însă că în organizaţie apărea un om tânăr, al cărui timbru suna turburător, şi care declara că avea motive profunde să intre în partid. Ce fel de motive?! Oare nu aceleaşi ca şi ale lor?! Se răsuciră pe scaune cuprinşi de o intensă curiozitate şi îl contemplară minute lungi. Tânărul, ignorând ceea ce scrisese pe hârtie, vorbea liber în faţa lor. Ce curios lucru, tot ceea ce spunea el dezvolta încetul cu încetul aceleaşi motive simple şi fireşti care îi îndemnaseră şi pe ei cu ani în urmă să se înscrie în partid: dorinţa de a schimba din temelii viaţa întregii societăţi româneşti prin dobândirea pentru totdeauna a dominaţiei de clasă a burgheziei, dar dorinţa tânărului avea accente

parcă deosebite de ale lor şi parcă un farmec aparte. El era mai emoţionat decât fuseseră ei odinioară, glasul lui era mai turburat şi privirea lui mai strălucitoare. Deşi mai tânăr şi mai puţin experimentat decât ei, el părea să ştie parcă de pe acum mai multe decât ei. Dar cel mai ciudat din toate era că el se adresa totuşi lor cu o desăvârşită încredere că lucrurile stăteau tocmai pe dos, că adică ei şi nu el erau aceia care ştiau mai multe despre toate şi de la care cu timpul avea să înveţe sporindu-şi experienţa. Acesta era chiar motivul profund pentru care vroia să fie admis în rândurile partidului.

Candidatul se opri. Spusese totul, cine era el, cine erau părinţii săi, cum învăţase, cum crescuse şi ce idealuri îl stăpâneau. Secretarul organizaţiei se ridică:

— Tovarăşi, dacă sunt întrebări.

Desigur, se ridicară îndată sumedenie de mâini şi Vale se uita liniştit la aceste braţe care aveau de gând să-l sondeze încă şi mai profund decât o făcuse el însuşi. Dar nu erau decât întrebări binevoitoare, care mărturiseau mai degrabă simpatia şi încrederea decât contrariul lor. Cine îl ajutase să înveţe liceul în particular în acei ani apăsători pentru familia muncitorească?

— Sora mea! răspunse Vale.

— Ce era sora dumitale pe vremea aceea?

— Tehniciană la ateliere, răspunse Vale, şi dădu toate explicaţiile cu privire la familia lui; cum Constanţa, la rândul ei, fusese ajutată de Veronica, soţia unchiului său.

— Cu ce se ocupă unchiul? fu întrebat.

— Era, ca şi tatăl meu, muncitor la Ateliere.

— De unde avea soţia lui bani? De unde avusese tatăl la rândul său bani de îşi ridicase casa? Până la ce dată fuseseră fraţii Sterian (tatăl şi unchiul) membri ai PSD? Câţi ani avea candidatul în 1941 (anul rebeliunii legionare)?

— În 1941 aveam 14 ani, răspunse Vale.

După aceste răspunsuri întrebările se opriră şi urmară luările de cuvânt care toate fură scurte şi în favoarea candidatului. Cel care vorbi mai convingător şi mai avântat decât toţi fu tovarăşul Mânăfoaie, care sublinie pe larg lucrurile ştiute de toată lumea: cum organizase candidatul producţia la cuptorul unu, cum făcuse fruntaşă pe capitală „Brigada Tineretului", cum plecase apoi la Reşiţa în schimb de experienţă etc.

— Tovarăşi, cine e pentru primirea tovarăşului Sterian Vale în rândurile candidaţilor de partid, zise apoi secretarul, ridicându- se. Punem la vot. Cine este pentru?

Din nou clipa care urmă după această întrebare se dilată nemăsurat pentru Vale şi inima îi zvâcni văzând tăcerea şi nemişcarea care i se păru că se aşterne ca o lespede peste întreaga adunare. În clipa următoare însă toate mâinile se ridicară în sus şi rămaseră astfel un timp care de asemenea i se păru tânărului nemăsurat de lung.

— Mulţumesc, tovarăşi, declară secretarul. Prin unanimitate de voturi tovarăşul Vale Sterian este ales candidat de partid cu începere de astăzi. Timp de un an de zile, cât va dura candidatura sa, tovarăşul Sterian are dreptul să ia parte la toate şedinţele organizate cu vot consultativ. II felicităm şi îi urăm succes cu ocazia alegerii lui în rândurile candidaţilor de partid.

Urmă o pauză de un sfert de oră.

Vale primi felicitări de la aproape toţi oţelarii. Membrii de partid mai în vârstă îi zâmbiră şi îl priviră cu nostalgie, declarându-i prin exclamaţii eliptice că ce n-ar da şi ei să mai fie tineri, să poată şi ei să înveţe cum a învăţat el şi să se înscrie apoi în partid cu forţele intacte, la vârsta de numai 25 de anişori. Directorul Donath stătea mereu lângă el, cu un zâmbet optimist înţepenit pe figură.

Coborâră la bufet şi după un sfert de oră şedinţa se reluă. În zilele care urmară se produse apoi în psihologia tânărului acea schimbare care îi modelă

într-un fel neaşteptat modul de a gândi şi de a simţi. Era acelaşi de mai înainte, dar în universul său intim pătrunsese ideea că tot ceea ce constituia forul său lăuntric trebuie de-aici încolo să fie gata să răspundă la toate acţiunile la care avea să fie chemat de partid. Iar ideea aceasta ţinea în el, trează, o statornică bucurie.

ADDENDA II

„UN ROMAN DIN VIAŢA OAMENILOR DE LA CÂMPIE[{832}]

I

Literatura pe care o pregătesc este un roman din viaţa oamenilor de la câmpie. Acţiunea se petrece în anul 1945. Din punct de vedere ideologic, romanul este susţinut prin concluziile sale. Prin eroi, răzbat propriile-mi probleme şi soluţii, deşi mediul e ţărănesc. În acest sens, poziţia mea este următoarea: ridicarea de probleme fără soluţii – în cazul când tendinţa conştientă lipseşte – mi se pare ridiculă şi lamentoasă. Vreau să precizez că tema romanului meu este tocmai aceasta: eroii sunt frământaţi de aceleaşi eterne întrebări, sunt – spre deosebire de literatura dominantă de până acum – aceşti oameni, când neliniştile şi incertitudinile ating în ei o temperatură înaltă, răspund şi rezolvă aceste probleme:

1. Nu planează asupra lor o uriaşă pasăre neagră, un destin implacabil (Cezar Petrescu).
2. Nu sunt stăpâniţi de glasuri mistice («Glasul pământului», «Glasul iubirii» – Rebreanu).
3. Nu sunt doborâţi de fantomatica întrebărilor şi problemelor insolubile.
4. Nu sunt «simpli» şi nici «telurici» etc. etc. şi nici poetici şi nici «hâtri», nu proşti.

Despuiaţi de un specific superficial, oferă o viziune elementară a puterii pământului, a omului

în care puterea vieţii, a energiei răscolitoare arde înlăuntrul său ghemul nesiguranţelor.

II

Pe plan epic, acţiunea se desfăşoară în câteva zile. Cele spuse mai sus nu sunt purtate în proţap de vreunul din eroi. Tema răzbate dintr-un ansamblu oarecum încâlcit. Suntem în plină prefacere pe plan social, prefacere care nu se operează cu uşurinţă, într-un mediu oarecum înţelenit în defensivă.

În familia unui ţăran chiabur, doi dintre cei cinci fii ai lui sunt ispitiţi de viaţa oraşului şi de afaceri. Vor să-şi ia partea de moştenire şi să vină la Bucureşti să se apuce, cum spuneam, de afaceri. Bătrânul se opune. Conflict, dezlănţuire de patimi, ură; ajung la paroxism şi apoi se rezolvă. Familia, ridicată pe slăbiciunile şi cusururile semenului, este gata să se destrame. Se şi destramă într-un fel, se destramă şi se aruncă însă numai elementele de destrămare. Ceilalţi fraţi răspund luminos, fără ostentaţie, problemei.

Pe plan artistic, romanul e conceput a se realiza cu amploare şi sinceritate, cu atenţie la eliminarea materialului uman nesemnificativ şi cu existenţa aparte. În forma clasică a romanului, cred că va avea aproximativ 350-400 pagini tipar. L-am început vara trecută şi am scris 150 pagini, cu întreruperi mari.

2 aprilie ’948

„MAREA CĂLĂTORIE[{833}]

O oră de istorie

— Pentru că lucrul cel mai de taină este deschiderea cărţilor dumneavoastră, către toate vârstele deodată, întrebările ce urmează vor să scoată în lumină secretul tinereţii fără de bătrâneţe cuprinse deopotrivă în literatura pe care o scrieţi. Care este cel mai vechi început?

— În 1942, spre primăvară, am cunoscut redacţia literară a «Timpului». Era condusă de M. R. Paraschivescu. Dar nu mai ţin minte cum am ajuns la «Timpul». Ţin minte cum am ajuns să pun un picior pe ţărmul literaturii. Prin legătură de generaţie. L-am cunoscut pe Geo Dumitrescu. De ce el şi nu altul? Apăreau multe reviste. Mi-a căzut în mână «Albatros». Filiaţiile acestea literare nu sunt hotărâte voit, ci prin instinct. «La ăsta mă duc», mi-am zis. Am citit adresa pe coperta revistei şi m-am înfiinţat pe Calea Griviţei, numărul 257. Ei bine: la postul lui se găsea un băiat ca şi mine, un mărunţel foarte vioi, ai fi zis că mă aştepta.

— Câţi ani aveaţi?

— 18 şi unul şi altul.

— Se putea scoate revistă la 18 ani?

— Uite că se putea. Geo era acolo, afişase «Albatros» pe uşa odăii. O odaie de patru pe patru, aşa ceva. Şi asta era şi casa lui. Cum s-ar zice, se afla la domiciliu şi la datorie în acelaşi timp. Ceea ce nu ştiu e dacă tinerii din zilele astea mai sunt

atât de stabili. Pe atunci nu era o glumă că Geo se afla la postul lui. Geografic, el reprezenta oraşul. Venisem de foarte puţină vreme şi nu cunoşteam pe nimeni în Bucureşti.

— Cum arăta atunci Bucureştiul?

— În ’41? Tulburat. Era un oraş în care războiul îngăduia orice. Dispăruse orice fel de control.

— Cum v-a primit Geo Dumitrescu?

— Am intrat, am discutat c-o fi, c-o păţi. Cei de aceeaşi generaţie au mereu ce vorbi. Despre literatură, fireşte. Iar pe urmă nu mai avea să ne despartă nimic. Asta nu înseamnă că am evoluat împreună. Destinele au drumul lor separat. Dar iată că, după 30 de ani de carieră literară, această luminiţă care s-a aprins pe Calea Griviţei a rămas mereu aprinsă, cu voia sau fără voia lui.

— A «lui» Geo Dumitrescu?

— Da. Pentru că tot datorită lui, probabil, nu mai ţin minte prea bine, dar cred că tot prin Geo am ajuns la «Timpul». Am intrat corector. Acolo mai exista un tip care era director sau redactor-şef, nici asta nu mai ţin minte exact, un boem cu sprâncenele groase, foarte jovial. Mircea Grigorescu.

— Au trecut abia 30 de ani de atunci şi ceea ce spuneţi ţine deja de istoria literară. Pentru o mare parte din cititori afirmaţiile dumneavoastră vor fi descoperiri.

— Sunt şi pentru mine unele dintre ele, pe măsură ce mi le împrospătez. Ţin minte că atunci din tipografie unde eram corector am trimis la un moment dat o bucată literară intitulată *Pârlitul*. Tot la «Timpul» am trimis-o redactorului de pagină a II-a – care era pagina culturală. Nu mi-am făcut nicio idee dinainte despre ceea ce va urma şi surpriza a fost copleşitoare: redactorul paginii (intitulată *Popasuri)* pe care nu-l cunoşteam şi care era un poet, anume M. R. Paraschivescu, mi-a făcut o invitaţie la locuinţa lui Tiberiu Tretinescu, băiat tot din generaţia noastră şi unde M. R.

Paraschivescu, în maniera sa care avea să devină fascinantă, care avea să fascineze şi generaţiile viitoare, a scos din buzunar un manuscris: «să vă citesc ceva formidabil!» a anunţat el. Când colo, aud că titlul lucrării era *Pârlitul*.

— Cine mai era de faţă la avanpremiera debutului dumneavoastră?

— Cred că era şi Geo, şi Marin Sârbulescu, şi poate Caraion. Asta nu prea ţin minte pentru că eram copleşit de ceea ce se întâmpla. În orice caz: din prudentă eu m-am pus în gardă la toate exclamaţiile şi declaraţiile bombastice ale poetului, la rândul lui, înecat de un prea plin de care abia se descărca, la nuanţele de expresie prin care ştia să pună în valoare ironia textului, interpretând ca un mare actor, scoţând la iveală efectele cele mai ascunse. Şi totul s-a terminat în triumf.

— Bucata a fost publicată în «Timpul»?

— Da, către primăvară, din păcate cu câteva mici corecturi făcute de mâna poetului. Nu erau binevenite. Adăugase în text muntenisme, «dă» şi «pă», care mie nu-mi plăceau.

— Oricum, aţi avut norocul să debutaţi cu martori de valoare certă pentru literatura română contemporană. Geo Dumitrescu şi M. R. Paraschivescu sunt, şi la trecerea timpului, nume «sigure».

— Adevărat. Şi mai era prin redacţie şi George Macovescu, care mă arăta din când în când cu degetul celorlalţi: şi ameninţător, şi cumva stimulativ: Băgaţi de seamă! Vine ăsta!

— De fapt unde veneaţi? Ce lume literară vă primea?

— Era o lume în plină perioadă fascistă şi, după părerea mea, cultura intrase în penumbră.

— Ce scriitori dominau firmamentul?

— Rebreanu se bucura de mare autoritate. Mai mare ca Sadoveanu.

— Şi pentru dumneavoastră?

— Pe Sadoveanu nu-l citisem. Scria într-un gen literar către care nu vroiam să-mi îndrept efortul literar. Voiam să renunţ la povestire în favoarea romanului. A romanului de tip Rebreanu.

— Era un model?

— Model, da. Idol, nu. Era un precursor ilustru, dar nu un idol căruia să mă închin.

— Modelul să fie o condiţie a începutului literar?

— Mie Rebreanu mi-a rămas întipărit în memorie printr-un sentiment de neaderenţă. Nu aşa arată ţăranul român cum l-a descris el, îmi ziceam. Nici ţăranca româncă.

— Ce v-a atras?

— Realitatea lui literară era formidabilă. Te simţeai ocrotit că există. Că nu pleci în literatură de la nimic şi, pe de altă parte, că poţi să scrii altfel. Să ai altă voce.

— Vocea dumneavoastră atât de tânără putea să se audă în acest timp? Nu era o lume prea zgomotoasă?

— Nu auzeam lumea. Obsesiile mele de adolescent erau să mă afirm eu. Mi-e greu să-mi amintesc cum era împrejur. Era atmosferă de război. Pluteau în aer ameninţări pentru cine s-ar fi ridicat împotriva războiului. Dar pe noi ameninţările astea nu ne speriau, nu ştiu de ce. Poate că eram prea tineri. Pentru noi era o primăvară continuă. Din cauza asta unul din noi a devenit chiar erou.

— «Noi» înseamnă generaţia pe care deja aţi numit-o?

— Da. Şi tocmai venise alături de câtăva vreme un alt băiat: Sergiu Filerot, director al «Tiparului Universitar», condus de Bagdasar. Îl vizitam acolo, la locul de muncă, era funcţionar şi câştiga binişor, din când în când ne invita la Gambrinus, el putea. Din starea noastră de spirit, de superbă nepăsare faţă de primejdiile timpului, de contact permanent doar cu valorile absolute, cel care a căzut victimă a

fost el. A scris un volum antifascist *Sârmă ghimpata,* pe care l-a publicat fără viza cenzurii şi ca urmare autorul a fost tradus în faţa Curţii Marţiale. A fost condamnat la moarte. Noi eram în sală, de faţă. L-am vizitat şi în celulă, la Malmezon. Ţin minte ca acum: se ţinea cu mâinile de gratii şi ne vorbea, mândru de isprava lui: «Ce faceţi, bă?» Nu era deloc speriat.

— Cum aţi reacţionat?

— În ziua când am aflat că Sergiu Filerot a fost comandat la moarte, m-am întors acasă la mine şi am scris pe contra-coperta volumului de versuri, cu litere gotice, nu ştiu nici astăzi de ce, pe toată pagina de carte, istoria apariţiei şi condamnării poetului, în toamnă, fiind încorporat, am luat toate cărţile în geamantan şi am plecat la centrul de recrutare de la Turnu-Măgurele. La un moment dat, la Piteşti, schimbând trenul, mi-am uitat geamantanul în vagon. A ajuns la Timişoara, unde şeful de tren şi-a însuşit costumul meu de haine, iar cărţile le-a vândut la anticariat. Volumul lui Filerot, cu istoria condamnării lui pe copertă, a fost cumpărat de Petru Vintilă care îl mai păstrează şi acum.

— Observ că vorbind, amintindu-vă, nu vă îndepărtaţi deloc de prietenii dumneavoastră de-atunci. Are generaţia o importanţă atât de mare pentru un scriitor?

— Generaţia e ca o familie. Chiar dacă membrii ei se împrăştie, nu se uită. Nu se uită chiar dacă apar disoluţii. Şi apar. De exemplu, M. R. Paraschivescu, în conştiinţa căruia eu credeam că am un loc, când am primit manuscrisul său postum*, Jurnalul unui cobai,* spre publicare, acum, la «Cartea Românească», am constatat că numele meu cu istoria pe care v-am povestit-o, senzaţională pentru mine, nu apare deloc.

— De perioada debutului literar este legată şi prezenţa dumneavoastră în redacţia «Evenimentului zilei», ca secretar de redacţie. Se

pare că tinerii sunt atraşi de redacţii şi presă ca de-un miraj. Oare de ce?

— Redacţia unui ziar te aruncă în vâltoarea evenimentelor chiar dacă nu scrii nimic. Acolo e lumea. Evenimentul istoriei se reflectă în viaţa unui ziar. Scriitorul care nu trece prin redacţia unui ziar, trebuie să treacă prin lumea mondenă ca Proust; parcurgi în felul acesta toate legile şi ideile obsedante ale unei societăţi. Chiar şi Cehov îi spunea lui Gorki: «Ce stai la Nijni Novgorod? Du-te la Petersburg, acolo sunt scriitorii, chiar dacă ţi-e scârbă de ei trebuie să-i cunoşti pe toţi.» Şi mai există o lume de mari tensiuni, decisivă pentru formarea unui scriitor: lumea politică-administrativă, o lume în care evenimentele istoriei sunt prezente şi decisive pentru existenţa oamenilor. De exemplu, lumea lui Titu Maiorescu, o lume parlamentară, ministerială. Sigur că toate ipostazele acestea converg în presă ca într-un focar.

— Are, aşadar, presa putere de influenţare asupra celor ce trec prin şcoala ei? Există şi părerea contrară, că întârzierea în presă ar dăuna.

— Întâmplarea aceasta seamănă cu existenţa unui roi de albine. Roiul poate să ajungă într-o grădină sălbatică sau poate să intre în mâna unui grădinar priceput. E bine dacă scriitorul tânăr are parte de-un grădinar. Personalitatea tânărului atrage spre sine toate locurile prin care trăieşte. E bine ca acest entuziasm al vârstei să se consume în cadrul unei redacţii. Redacţia îţi dă un sentiment de participare la profesiune, de adâncire a ei. Te învaţă să te disciplinezi.

— Dumneavoastră eraţi un secretar de redacţie disciplinat?

— Da, bănuiesc că eram.

— Pentru cel ce vă cunoaşte e greu de crezut că au fost şi timpuri în care profesiunea dumneavoastră se subordona. Când depindeaţi de alţii. Păreţi foarte independent, puternic, greu de

câştigat. Chiar în mijlocul acestei oaze splendide care este Mogoşoaia şi unde vă zăresc zilnic sunteţi mereu apărat. Purtaţi etern carapace. Oare adolescentul Marin Preda era la fel?

— Mai rău. În aşa fel, încât marile şocuri pe care mi le dădea descoperirea ticăloşiei, a infamiei indivizilor (şi chiar a femeilor care poartă şi ele adesea astfel de stigmate) n-au avut asupra mea niciun efect: eliminam rapid din conştiinţă ceea ce-mi ameninţa echilibrul interior. Cine ţine minte toate loviturile pe care le-a primit e un om pierdut pentru o viziune despre lume asupra căreia să-şi arunce speranţa ca un marinar ancora.

— Şi proza romantică? N-aţi umblat noaptea prin cimitire, n-aţi declamat poeme inflamatorii, n-aţi fost şi nu sunteţi vulnerabil în niciun punct?

— Punctul meu vulnerabil a apărut târziu, când am vrut să-mi fac prieteni. Am descoperit că oamenii nu doresc prieteni, ci anturaj. Eu am ţinut la toţi oamenii pe care i-am cunoscut, chiar când ştiam că unii din ei mă urau… Asta nu înseamnă că n-am cunoscut eu însumi adesea cum mi se descarcă în inimă ura devastatoare. Oricât am dorit eu la douăzeci şi cinci de ani, citindu-i pe Tolstoi şi pe Krishnamurthi, să ajung un înţelept, n-am reuşit. E drept că nostalgia mi-a rămas…

Un cetăţean care scrie

— «Aventura conştiinţei mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înţeleg că exist.» Memorabilă, fraza aceasta vă aparţine şi a devenit un punct de pornire al exegezelor critice. Evoluţia dvs. spectaculoasă, mult mai puţin ezitantă decât a altora, ar spune că aţi pus cu hotărâre mâna pe hamuri şi bice chiar de la început. Oare, la data aceea, a «aventurii conştiinţei», vocaţia literară era un fapt hotărât?

— Nu. O vocaţie tulbure şi incertă m-a stăpânit şi în anii de şcoală, şi mai târziu. Singurul lucru

care se desluşea era că voiam să fiu un om deosebit în meseria mea. Să fiu un învăţător deosebit, iată, nu mai mult.

— Unul dintre momentele cele mai importante pe care scriitorul tânăr le caută la înaintaşi este tocmai pornirea în literatură.

De aceea insist atât de mult. Evoluţia ulterioară nu poate să nu fie strict determinată de debut.

— N-am presimţit literatura în copilărie. În privinţa aceasta, nu am fost precoce. Singurul lucru pe care-l ţin bine minte este că la 13 ani am luat conştiinţă de mine. Mi-am dat seama că există în mine o anume fiinţă de care eram conştient. Citisem pe islaz cu caii, Biblia şi Descartes.

— E posibil ca instrucţia masivă timpurie să sufoce un viitor scriitor? Ce credeţi?

— Sigur că prea multe cărţi pot strivi un copil. Natura, dimpotrivă, îl poate regenera. Imaginaţia trebuie să parcurgă spaţii obligatorii care să găzduiască literatura de mai târziu. Un răsărit de soare poate să fie o întâmplare magică care să ţină locul unei biblioteci. Cu condiţia ca, mai târziu, biblioteca în niciun chip să nu lipsească.

— Modul în care literatura dvs. Încorporează peisajul este uluitor. Extrem de lapidar. Deosebit de sugestiv. Acolo unde alţii folosesc nenumărate metafore, dvs. folosiţi o tehnică pe care eu o numesc «peisaj conţinut». Să fi manifestat mediul copilăriei o fascinaţie atât de puternică şi de conştientă asupra dv. Încât la trecerea pe hârtie el să nu mai fie o descriere, ci o stare? Ca la Brâncuşi: o mişcare a esenţelor?

— Asupra mea mediul a avut o importanţă fundamentală, nu numai ca scriitor, ci şi ca om. De câte ori mă duc prin sat, merg acasă şi mă aşez, în punctele de unde odinioară răsărea şi apunea soarele, în spaţiul lor se petreceau toate întâmplările satului, pe care le înregistram cu o prospeţime egală, netocită, pentru că sentimentul ceremoniei şi religiei muncii avea un aspect

grandios. Ştiai că eşti liber să înţelegi şi să participi la lume, cu toate că erai atât de singur în mijlocul acestei lumi. În zilele noastre, din păcate, lucrul acesta s-a amestecat. Câmpul de înţelegere şi iniţiativă s-a micşorat. Iar mediul are un contur mai dârz.

— În cazul debutului literar mediul de obârşie îşi impune apăsat temele lui?

— În cazul meu aşa s-a întâmplat. Şi în cele mai fericite cazuri ale literaturii. Toate imaginile care ţi se deschid în dimineaţa scrierii vin din locurile pe unde ai trecut.

— Sunt scriitori care pot compune pe temele altora. Teme «date».

— Nu am prea mare încredere. Sinceritatea există numai în legătură cu ceea ce ai trăit personal.

— Debutul dvs. literar fusese deci trăit?

— Da. Ca tot ce scriam atunci.

— El a fost şi definitiv? Vreau să spun: v-a consacrat?

— Nu. Debutul meu literar s-a petrecut cu adevărat abia la apariţia volumului de nuvele, în 1948, la o distanţă de şapte ani de la publicarea în presă a primei povestiri. Am aflat că Editura «Cultura Naţională» instituise premii pentru debutanţi. Aşa cum am auzit că vor să facă şi unele edituri ale noastre… Apare un semn de întrebare.

— De ce?

— Selecţiile nu sunt totdeauna concludente şi pe unii, cei foarte tineri, un refuz categoric îi poate marca.

— Şi pe dvs. v-au refuzat?

— Da. Şi speranţele erau foarte mari. Mi-am adunat toate schiţele şi nuvelele în volum şi le-am trimis la «Cultura Naţională». Nu ştiam aproape nimic despre această editură. Îmi plăcea pentru că editase dialogurile lui Platon, încântarea adolescenţei mele. Am trimis *Întâlnirea din Pământuri* prin poştă. Era în 1947. A apărut

rezultatul concursului şi a fost premiată Cella Delavrancea.

— Cum aţi reacţionat? Sunt tineri care se lasă păgubaşi după o asemenea întâmplare.

— Mi-am recitit cu atenţie volumul să văd ce e cu el. Am constatat că e neglijent redactat, că nu avea o concepţie clară, că nu avea finaluri bune. Exprima starea de spirit în care mă aflam pe atunci: incertitudine…

— Fac o paranteză în dialogul cu dvs.: de ce, oare, sunteţi atât de preocupat de finaluri? De câte ori vă întâlnesc pe alee la Mogoşoaia plimbându-vă singur, eu vă întreb: cum mai staţi cu romanul? – şi dvs. răspundeţi fără excepţie: n-am final.

— Ce mă chinuie, într-adevăr, la scrierea unei cărţi este începutul şi finalul. Cărţile mele sunt construite în jurul câte unui personaj, căruia trebuie să-i găsesc o intrare în lume şi o ieşire care să atragă atenţia.

— Atunci cum aţi rezolvat finalurile?

— Eşecul de atunci mi-a prins bine. Am lucrat încă un an asupra volumului şi l-am predat la «Cartea Românească» care pe atunci era editură burgheză, dar înăuntru erau redactori noi.

— Cum vine asta?

— De orientări democratice: Ion Caraion, de exemplu, prieten de generaţie. Şi volumul a fost primit cu entuziasm. A apărut foarte rapid, în primăvara lui 1948, în două ediţii succesive. Aceasta a fost a doua luminiţă decisivă în debutul meu. Ion Caraion, care se afla şi el la datorie, într-o redacţie, ca şi Geo Dumitrescu în camera lui.

— Se spune că în debutul unui scriitor foarte importantă este reacţia criticii literare. În cazul dvs. cum s-a manifestat?

— Volumul a fost salutat cu entuziasm de Paul Georgescu la radio şi de Ov. S. Crohmălniceanu în «Contemporanul», în rest, fără exagerări, presa aşa-zis literară a primit volumul cu urlete şi

indignare. M-au acuzat de naturalism şi concepţie literară depăşită.

— V-a marcat întâmplarea aceasta?

— Nu.

— Sunt literaţi pe care debutul îi ruşinează peste măsură. Îl consideră pretimpuriu. La distanţa la care vă aflaţi azi de debut, cum îl consideraţi?

— Un debut ideal după mine. Repede umbrit însă de existenţa spre care te îndreaptă viaţa literară din acel timp. Dar acesta e un capitol greu de scris. Am încercat s-o fac în articolul «Obsedantul deceniu» pe care nu l-am încorporat în *Imposibila întoarcere*. Evocarea acelui timp nu poate fi cuprinsă în opera unui singur om. Toţi am trăit acel declin, fiecare în felul său.

— Oare scriitorul nu poate evita în niciun chip conjunctura literară?

— Am să-ţi răspund sincer: dacă vrei să faci carieră literară nu te poţi sustrage întâmplărilor conjuncturii. Dar dacă vrei să dai o singură operă în viaţă, poţi.

— Publicarea întârziată a unui debut poate să compromită debutul? Valoarea sa literară nu îl «salvează» de timp?

— Întârzierea unui debut poate să compromită debutul. Conceptul de literatură evoluează de la o generaţie la alta în chip diferit. Nu în sens estetic. Dar el este legat de mentalitatea şi prejudecăţile tuturor timpurilor. Imaginaţi-vă că ar apărea *acum* Mihail Sadoveanu. Sentimentul naturii care este atât de copleşitor la el ar fi fost tulburat. Evident, trăim în altă lume decât a lui. Încă de pe vremea aceea era indignat de turiştii care călcau în picioare mormintele străbunilor şi aruncau peste ele cutii de conserve. Ce-ar zice acum? Ştia, de pildă, că există o Mogoşoaie sălbatică, cu farmecul lacului ei plin de păsări, de stufărişuri, în care natura adevărată trăia în elementul ei primordial. Într-o zi a auzit că cineva a băgat în lac o dragă. Atunci marele povestitor s-a posomorât cumplit şi din tăcerea

personalităţii lui strivitoate a ieşit un cuvânt: mişălie. Acum «mişălia» este desăvârşită: locul este sfâşiat şi străpuns de la un capăt la altul de ţevi şi de buldozere de adânc. Iată de ce debutul trebuie să se producă la momentul său: ca să aibă corespondent în realitatea pe care o înfăţişează, să nu fie o oglindă a unui timp strâmb.

— Cei şapte ani care s-au scurs de la debutul dvs. În presă şi până la apariţia volumului nu v-au compromis temele?

— Nu. Deloc.

— Nici stilul?

— Recitind ediţia actuală care se află pe piaţă din *Întâlnirea din Pământuri,* afară de un cuvânt, n-am putut schimba nimic. Am invidiat profund pofta de a vorbi existentă în acele nuvele şi absenţa totală a analizei psihologice de care începe să-mi fie silă.

— Şi cu toate acestea într-o carte de critică recent apărută sunteţi încorporat la realismul psihologic. Dvs. care credeţi că este elementul fundamental al literaturii pe care aţi scris-o?

— Lapidaritatea. Asta am cam pierdut, îmi vine mai greu acum, în mod spontan, o propoziţie cum ar fi următoarea: «Satul troznea de ger şi de tăcere.» însă este adevărat că cu asemenea fraze nu se poate scrie un roman.

— Oare debutul dvs. a uşurat opera care a urmat?

— Paradoxal, după entuziasmul debutului, a urmat un fel de nepăsare. Existau obsedaţi ai scrisului care mă întrebau: «Ce faci? De ce nu scrii?» «Am de gând să mă las de literatură», spuneam. Mi se părea un chin la care aveam sentimentul că nu voi regreta. Când am dat prima versiune a *Morometilor* la bătut la maşină, manuscrisul meu a zăcut trei luni de zile pe biroul dactilografei, ca o varză. Treceam pe acolo şi eram complet dezinteresat. Eram foarte tânăr. Nepăsarea pentru literatură nu era o mască. Un om nu se

naşte ca să facă literatură, ci ca să-şi trăiască viaţa. Obsesia neslăbită pe care demonul literaturii poate s-o sădească într-un om numai la Balzac a dat rezultate geniale. La ceilalţi, se pare că sentimentul de existenţă trebuie să domine pe mari perioade de timp.

— Şi cu toate acestea: nimic din personalitatea dvs. atât de «etanşă» n-ar lăsa să se întrevadă că «restul» vieţii îşi cere dreptul ei. Se ştie bine la Mogoşoaia că zece ore pe zi scrieţi, că alte ore le închinaţi editurii, că vă plimbaţi pe sub castanii gigantici de unul singur: dimineaţa şi seara, uneori noaptea târziu. Când să se producă «ereziile» în numele vieţii? În camera unde lucraţi? Ori poate că scrieţi cu mare chin?

— Nu. Statul la masă nu este chin. Cu toate că poate fi. Pentru unii scriitori este: consecinţa conflictului dintre ambiţia mare şi puterea prea mică. Sau dorinţa de a spune ceva este mare şi starea de graţie care te ajută să comunici lipseşte. Mie nu starea de graţie îmi lipseşte, ci un sentiment foarte acut şi nimicitor că nu am destule fapte de viaţă, mai exact, că aceste fapte de viaţă refuză să se coaguleze într-o idee artistică. Ştii multe, dar nu se încheagă nimic. Ca şi la natură, această închegare se produce sub imperiul inspiraţiei. Într-o zi, chiar înainte de a te scula din somn, conştiinţa îţi şopteşte cum trebuie să se petreacă lucrurile.

— Să înţeleg aşadar că partea de viaţă pe care o cedaţi existenţei pure şi simple este… pregătirea actului literar? Timpul când nu scrieţi, dar gândiţi?

— Nu!

— Evoluând atât de ferm şi de sigur spre astre, ca o rachetă cu programul perfect, oare din punctul de vedere în care sunteţi, să spunem Sirius sau Jupiter, cum se vede în urmă teritoriul tinereţii dvs. literare? Care este culoarea care se distinge ca o lumină, acolo, jos?

— Este anul 1955. *Morometii*. Dar asta e altă poveste despre care aş putea să scriu «amintiri literare». Ar merita. În al doilea rând cred că racheta de care vorbiţi s-ar prăbuşi, în clipa când cel care evoluează în ea ar lua cunoştinţă că programul ei e perfect. Cel puţin în acest fel suntem noi orgolioşi, în această lume a tehnologiei, trăind sub imperiul imprevizibil al slăbiciunilor şi tăriilor noastre secrete…”

„TOATE FIINŢELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE[{834}]

M. Ungheanu: Ultimul dumneavoastră roman a stârnit un interes pe care nu l-au stârnit nici Morometii, nici Intrusul. Cum vă explicaţi această audienţă?

Marin Preda: De ce s-o explic? E bine că această audienţă există. Şi că nu numai romanele de aventuri obţin tiraje mari.

M.U: Într-un interviu mai vechi mărturiseaţi că filonul care a dat Morometii nu vă mai interesează şi că ceea ce urmăriţi este să vă realizaţi ca romancier profesionist. Romanul acestui deziderat era Risipitorii. Pornind de aici am vorbit în cartea mea, intitulată Marin Preda. Vocaţie şi aspiraţie, despre tensiunea care mi s-a părut că există între cele două serii pe care le-aţi stabilit prin disocierea făcută: seria Morometilor şi seria Risipitorilor. Întrebarea de acum este: cărei serii se încadrează Delirul?

M.P.: *Delirul,* cele două volume din *Delirul* proiectate, dintre care unul este apărut, reprezintă pentru mine, a reprezentat adică încă de pe vremea când m-am gândit să scriu un mare roman, tocmai acest punct maxim de aspiraţie. Înainte de a mă gândi la *Morometii* m-am gândit, încă acum douăzeci şi cinci de ani, la *Delirul.* Această carte am vrut s-o scriu şi nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi

Morometii. Teza dumneavoastră cu privire la vocaţie şi aspiraţie se vede confirmată. *Morometii* este romanul vocaţiei, dar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspiraţia. Am vrut să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului.* Aceste două romane, împreună cu *Morometii* vol. I şi II, vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane care se pot citi şi împreună şi separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* vol. I şi II vor fi romanele din interior, iar actualul volum *Morometii* II va constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declaraţii la sfârşitul eforturilor, cu alte cuvinte când şi sfârşitul volumului II al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim şi tetralogia să rămână neîmplinită.

M.U.: După cum se vede, împăcaţi în această tetralogie romanele vocaţiei cu cele ale aspiraţiei, dacă îmi îngăduiţi să folosesc cuvintele din cartea despre care am vorbit. Ce loc va ocupa însă Marele singuratic strâns legat de ceea ce numim ciclul morometian?

M.P.: *Marele singuratic* rămâne ca un fel de epilog, care poate fi citit şi separat, dar care nu va fi inclus în aceste patru volume.

M. U.: Delirul ne arată în autorul lui un scriitor care a examinat epoca insistent cu un ochi care depăşeşte amatorismul privirii. Este adevărat că epoca pe care încearcă s-o cuprindă romanul oferă câteva momente de paroxism ale istoriei politice şi că dată fiind vârsta dumneavoastră aţi avut un contact direct cu unele aspecte tensionale ale epocii. Care este însă mobilul secret al cărţii? Ce v-a îndemnat către meticuloasa documentare de arhivă?

M.P.: Se întâmplă de la o vreme că personalităţile care fac istorie să se arate foarte grijulii să lase în urma lor documente asupra faptelor lor, fie din dorinţa de a nu fi rău înţelese de posteritate, cu alte cuvinte de a se justifica, fie, pur şi simplu, dintr-o dorinţă aproape inexplicabilă de a lăsa urme, chiar în cazul în care, în mod evident, o astfel de personalitate comite răul istoric. După câte ştiu eu, nici Atilla, nici Genghis-Han, nici Tamerlan, n-au lăsat documente. Dar Hitler a lăsat. Generalul Halder lasă un jurnal, Napoleon un memorial de la Sfânta Elena. Se pare că există stenograma discuţiilor dintre Hitler şi cei cu care lua hotărârile cunoscute. Cum să justifici în ochii posterităţii măsurile de exterminare a semenilor tăi în afara oricăror legi ale războiului? Totuşi, au rămas documente şi ordine date în acest sens. Toate acestea nu pot să nu pasioneze un scriitor modern, nu-l pot lăsa indiferent. Nu numai istoricii se vor ocupa de toate acestea, ci şi romancierii. Victor Hugo ne lasă descrierea bătăliei de la Waterloo, în fond, căderea lui Napoleon, încercând să explice acest fenomen, rămas multă vreme inexplicabil. Stendhal este şi el fascinat de acelaşi fenomen. Tolstoi introduce în epopeea sa *Război şi pace* generali cărora le păstrează numele. De asemenea şi împăraţi: Napoleon, Alexandru, şi nu ca să concureze pe istorici, pe care îi hărţuieşte fără cruţare, ci să vadă dincolo de ceea ce văd ei, dincolo de documentele şi hărţile bătăliilor, raţiunea superioară, copleşitoare şi misterioasă, care ne apropie de filosofie şi poezie.

M.U.: Marile evenimente şi personalităţi, este indiscutabil, n-au lăsat indiferenţi pe prozatori. Hugo în Mizerabilii, Tolstoi în Război şi pace încearcă să propună sau să opună explicaţia lor celei pe care au dat-o istoricii. În Delirul recunoaştem dorinţa de a concura pe istoric. Nu este riscantă această încălcare de teritoriu?

M.P.: Riscul acesta merită să fie înfruntat. De altfel, istoria mai modernă a fost şi ea influenţată de această tentativă a scriitorilor de a găsi o explicaţie mai adâncă sau de a releva secretul mişcărilor marilor mase şi al marilor dezastre. Tolstoi sugerează că dincolo de fapte există o forţă divină ascunsă care este superioară şi lui Napoleon, şi generalilor şi care, în fond, determină adevăratul curs al evenimentelor. Nu este de înţeles ce caută, judecând după documentele pe care ni le lasă istoria, un popor care se ridică împotriva altuia şi antrenează mari dezastre umane! De pildă, este simplist să crezi că în spatele deciziilor lui Hitler se aflau numai monopolurile germane care ar fi determinat cursurile istoriei celui de al III-lea Reich. Asta a fost la început, când monopolurile erau interesate să vină la putere un om şi un regim de mână forte, care să suprime drepturile muncitorilor germani, dar apoi, ştiut este că, după luarea puterii, Hitler a devenit dictator absolut şi monopolurile au devenit în realitate un instrument al politicii lui smintite. Pe de altă parte însă, Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul iraţional din punct de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice şi să sugereze o raţiune misterioasă. Chiar în zilele noastre putem să ne întrebăm, de pildă, ce legi ţin în echilibru demografia umană şi cum se ţine echilibrul între cele două sexe? Este evident că o lege guvernează acest echilibru, lege pe care noi încă n-o cunoaştem. În acelaşi timp însă, judecate pe fragmente şi tot din punctul de vedere al moralei umane, marile personaje istorice nu mai pot fi absolvite de vinovăţie. Este teza pe care o adopt în romanul meu. Pentru că omul nu vrea să ştie, sau nu mai este atât de resemnat ca în secolele trecute încât să nu cheme la judecată personaje malefice care au determinat cursul istoriei şi să le aducă în faţa tribunalelor. Deja Napoleon este pedepsit şi-şi sfârşeşte viaţa în prizonierat…

M.U.: Oamenii probelor singure, istoricii, nu-şi pun astfel de întrebări prea des. Întrebarea pe care aţi pus-o priveşte resorturile adânci ale evenimentelor. Critica a sesizat în linii mari către ce merge interesul dumneavoastră ca prozator. De aici şi o oarecare nedumerire faţă de prezenţa în Delirul a Moromeţilor. Legătura dintre ei şi marile evenimente de care se ocupă romanul, deşi obligatorie istoriceşte, nu li s-a părut obligatorie din punct de vedere romanesc. Moromeţii n-ar fi, zicem noi, pentru a explica această poziţie, «făcători de istorie». Ce caută atunci în Delirul?

M.P.: Au existat oameni de cultură români în al căror glas s-a simţit o disperare că România nu «face istorie». În realitate, toate fiinţele umane existente pe pământ fac istorie. Eroarea fundamentală a acestor disperaţi constă în faptul că ei refuză să vadă adesea că istoria se exprimă în spirale lungi, în timp ce ei ar dori ca aceste spirale să fie scurte şi ei să joace primul rol. Pe marile spirale nu există rol prim şi rol secund. Toată lumea intră în vârtej. Deci şi *Moromeţii.* Din această pricină avem şi tradiţie mai slabă în creaţia literară, exceptându-i pe cronicari şi, cum s-a spus, *Pădurea spânzuraţilor* sau *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* sau *în preajma revoluţiei.* Scriitorul român se ocupă de existenţă, considerată din punctul de vedere al artei, temă absolută, în timp ce relaţiile omului cu istoria, temă relativă. Din acest punct de vedere un Sadoveanu, de pildă, se uită asupra ultimului război mondial ca la un fenomen care nu merită atenţie, în raport cu marile evenimente ale ciclurilor naturale. Pentru el, migraţia eternă a păsărilor, foiala bălţilor, ploile, veşnicia pădurilor sunt fenomene demne de mai mare interes. Fireşte, Sadoveanu nu este un scriitor căruia, din această pricină, să i se poată reproşa o neadeziune la istorie. Prezenţa romanului istoric în opera sa este considerabilă: perspectiva e diferită. Sadoveanu e

prea «asiatic» faţă de gustul mai ascuţit şi mai justiţiar al unui scriitor modern.

M.U.: /.../M-ar interesa nu numai pe mine, ci şi pe cititori desigur, felul în care volumul doi va angaja destinele personajelor impuse de primul volum. Ce loc va ocupa frontul în cel de-al doilea volum? Ce se va întâmpla cu Victor Bălosu? Ce se va întâmpla cu Achim? Cum îşi va rezolva Megherel dilema? Ce loc va ocupa intelectualitatea în volumul II? Ce rol vor avea forţele de stânga pe care unghiul din care sunt privite faptele în primul volum ni le dezvăluie doar incipient?

M.P.: Ceea ce pot să spun fără a vinde un secret, încă nedescifrat de mine însumi, al volumului II, este că vor fi puţine personaje noi şi că cele existente, de pildă, personajul feminin Luchi, Ştefan, cei doi doctori, Spurcaciu şi Adrian Popescu, vor fi eroii principali. Megherel, acest personaj episodic, este prins în cursa unor masacre, părtaş la crimă fără să fi fost întrebat, va avea un destin care nu-l va scăpa de consecinţe. Despre Ţugurlan nu ştiu încă ce va fi cu el, dar este foarte posibil să plece pe front. Victor Bălosu, ucigaşul lui Dumitru al lui Nae, va fugi din ţară. Cât despre forţele de stânga, am pregătit din primul volum surprizele – de care orice scriitor care scrie un roman în mai multe volume are grijă încă de la început. În ceea ce priveşte istoria, aşa cum avertizez pe cititor încă din primul volum, războiul nu va face parte în totalitatea lui din volumul al doilea, ci numai acele fapte care justifică titlul, nefireşti, care au stârnit acea cantitate de suferinţă umană de care istoria n-are nevoie.

M.U.: Şi acum, în aceeaşi direcţie a curiozităţii cititorului, câteva întrebări fulger. Cum aţi scris Delirul?

M.P.: În 1973, în lunile ianuarie şi februarie, am început cercetarea anumitor documente la

Academia Română. Simţeam că *Delirul* trebuie scris, după ce realizasem o pace a conştiinţei mele scriind *Moromeţii II, Marele singuratic* şi *Imposibila întoarcere*. Credeam că scrierea acestui roman îmi va lua cel puţin cinci ani, date fiind gravele probleme care mi se puneau în faţă. În realitate, lucrurile s-au petrecut altfel, după cum o să vedeţi. Ca şi la *Moromeţii I,* mi-a rămas viu în memorie acest timp în care am trecut în revistă, reînviindu-i din documente şi presa vremii, anii primei tinereţi. Căci trebuie spus că la această dată aveam vârsta lui Paul Ştefan, după cum anii ’37 erau anii adolescenţei, când cercetam ziarele timpului ca să-mi reîmprospătez discuţiile din poiana fierăriei lui Iocan. În martie, carnetul meu de însemnări a fost umplut şi, cu cărţile despre război care m-au pasionat alături, am început să scriu *Delirul.* În 1974, în iulie, deci la un an şi câteva luni, 500 de pagini au fost scrise. Timp record! Au urmat câteva luni de discuţii în redacţie în care scăpările de istorie şi de cronologie a faptelor au fost îndreptate şi în toamnă romanul a fost pregătit pentru tipar.

M. U.: Credeţi că o să vă ajungă un singur volum ca să terminaţi romanul început?

M.P.: Cred că da, şi va trebui să găsesc formula miraculoasă cu ajutorul căreia să pot urmări personajele mele până în anii 1946 când se încheie soarta lui Antonescu în faţa tribunalului poporului.

Epilogul va urca până în anii 1953. Din acel loc, romanul va putea fi citit în continuare în *Moromeţii II,* care va constitui sfârşitul tetralogiei.

M.U.: Tetralogia va purta numele Moromeţii?

M.P.: Numele de *Moromeţii* nici într-un caz nu va dispărea. Va putea să apară un titlu total pentru cele patru volume, dar s-ar putea să nu apară.

M.U.: Unele comentarii au tras un semn de egalitate între Ştefan Paul şi autorul romanului. Ce aveţi de spus în această chestiune?

M.P.: Întâi că în roman el se numeşte Paul Ştefan. L-am apropiat de vârsta pe care o aveam eu însumi în acele timpuri pentru a-i da formă şi chip cu elementul, nu atât autobiografic, cât cronologic al existenţei mele.

M.U.: De ce obişnuiţi să vă uitaţi unele personaje foarte promiţătoare din punct de vedere romanesc?

M.P.: Pentru a fi pe deplin exact aşi răspunde că, deşi ele par promiţătoare, încărcătura lor problematică este epuizată de multe ori. Sigur că ar fi fost de urmărit mai departe soarta lui Ţugurlan şi poate că va fi urmărită. Insă ceea ce m-a pasionat pe mine să spun despre el a fost starea de revoltă existentă în întreaga lui conştiinţă şi, mai ales, în relaţie cu liniştitul Moromete.

M.U.: După cele spuse, cu aceasta tetralogie s-ar încheia, se pare, o etapa de cariera literara, în care vocaţia se împacă cu aspiraţia…

M.P.: Aş dori ca această afirmaţie a dvs. să poată fi repetată peste un timp tot atât de scurt cât mi-a trebuit să scriu volumul I al acestui roman, *Delirul”*

„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT[{835}]

M.P.: Vreau să spun că dialogul cu cititorii este singura formă de oratorie pe care mi-am permis-o. Nu am ţinut niciodată discursuri, am dialogat numai cu cititorii în cadrul unor întâlniri directe, îmi fac, în general, mare plăcere aceste dialoguri, cu deosebire cel pe care-l vom purta astă-seară, pentru că am în faţă nu numai scriitori şi critici, ci şi viitori profesori de literatură română.

În legătură cu ultimul meu roman, pot să vă spun că l-am scris cu toată sinceritatea, am scris tot ceea ce am trăit, cu toată experienţa, cu toată fericirea acelui timp istoric. În acest sens aş vrea să se desfăşoare şi dialogul nostru, cerându-vă să discutaţi cu toată sinceritatea, dacă cumva o aveţi, dacă aţi fost învăţaţi să fiţi sinceri în viaţă, în artă.

— Ce mutaţie spirituală l-a determinat pe Marin Preda să abandoneze continuarea *Delirului,* pe care îl aştepta toată lumea, şi să scrie această imprevizibilă trilogie? (Eugen Simion)

M.P.: întrebarea e foarte interesantă şi am reflectat şi eu asupra ei în momentul în care am început să scriu acest roman. Am scris romanul destul de repede – în trei ani –, înspăimântat şi conştient, în acelaşi timp, că face parte dintre cărţile care, dacă nu sunt scrise într-un anumit moment, nu se mai pot scrie niciodată. Am simţit

că, dacă nu o scriu cu toată sinceritatea şi cu toată experienţa acum, mai târziu va apărea mai puţin închegată – dacă va mai apărea.

Legată de această întrebare se mai pune şi o alta: dacă eram conştient că această carte va fi interesantă? Da, am avut sentimentul că nu există încă aşa ceva în literatura noastră şi, de asemenea, că în ea pot pune tot ceea ce ştiu. Există în viaţa oricărui scriitor un moment de criză în care simte că trebuie să spună tot. Pe când dacă scriam în continuare *Delirul* – nu puteam să scriu tot ceea ce ştiam. Acesta e răspunsul.

Aş vrea să pun şi eu cititorilor, acelora care au citit romanul, întrebarea dacă le-a plăcut sau nu.

— Dacă scriitorul a făcut demersuri speciale de informare pentru scrierea romanului şi care este relaţia dintre ficţiune şi filosofie?

M.P.: Nu am făcut niciun fel de demersuri de documentare ca să scriu acest roman, deoarece l-am scris cu ceea ce ştiam, cu ceea ce am trăit. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost să citesc cu mare plăcere *Istoria filosofiei a* lui Hegel, care tocmai se reeditase. În ceea ce priveşte interacţiunea dintre roman şi filosofie, după cum dovedeşte şi cartea, filosofia, dacă e deţinută şi însuşită, atunci ea poate deveni o aventură la fel de palpitantă ca şi aventurile cu cow-boys.

— Dacă romanul conţine şi o polemică implicită cu *Război şi pace* de Tolstoi, vizibilă şi în «răutatea» cu care sunt descrise unele personaje. (Pompiliu Mareea)

M.P.: Tolstoi este scriitorul pe care eu îl cred cel mai mult, pe care îl cred în totalitate; pe Balzac nu îl cred întotdeauna. Nu am avut gândul să polemizez cu el; de fapt polemica n-o putem face decât cu ideile lui. Dacă este vorba de o polemică,

aceasta a fost cu universul lui Dostoievski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. Flaubert spune că îi tăvăleşte pe toţi în noroi, rămânând drept. Nu sunt rău cu personajele mele: chiar şi cele mai rele, abjecte – cum ar fi Acojocăriţei şi familia lui, care trăiau în obscuritate morală, sunt reabilitaţi la sfârşit, când se spune că trăiau rău, se certau, dar se iubeau, ceea ce demonstrează că mai exista totuşi o sămânţă de omenie. Nu sunt rău, sunt obiectiv.

— Dacă nu cumva există o incompatibilitate între calitatea de filosof a personajului principal şi modul său de a vorbi şi de a se comporta?

M.P.: Personajul meu este asistent la Facultatea de Filosofie şi nu filosof, deşi aspiraţiile lui interioare tind spre aceasta şi la un moment dat m-am întrebat dacă ideile şi comportarea lui sunt veridice, sunt cele ale unui asistent la Facultatea de Filosofie. Ca să mă liniştesc, l-am întrebat pe redactorul cărţii (Magdalena Popescu), care m-a asigurat că personajul nu suferă din pricina profesiunii şi că ideile lui sunt conforme cu ideile unui asistent de la filosofie, pentru că – spunea redactorul – nu e mare lucru să fii asistent la filosofie. Cartea a mai fost văzută şi de Ovid Crohmălniceanu, care de obicei nu mă iartă, şi care mi-a spus că din acest punct de vedere romanul este foarte bun. În acelaşi timp, un fost prieten al meu – Paul Georgescu – a spus, altcuiva, adică lui Ovid Crohmălniceanu, care după aceea mi-a relatat mie că ar fi bine să schimb profesiunea eroului principal, mă pricep mai bine la istorie decât la filosofie, deci să-l fac istoric.

Pentru a încheia această discuţie, vreau să spun că sunt foarte mulţi cititori, de diverse categorii sociale, care, atunci când citesc despre eroi din aceeaşi categorie cu ei, nu sunt de acord cu creaţia, pentru că ea nu li se pare conformă cu ideea pe

care o au ei despre categoria respectivă, personajele nu se poartă cum ştiu ei că ar trebui să se poarte şi deci scriitorul nu se pricepe, nu este bun.

— S-a petrecut o modificare a concepţiei asupra istoriei de la *Convorbirile* cu Florin Mugur la ultimul roman?

M.P.: Eu nu consider că trebuie să ne închinăm istoriei, să o ridicăm în slăvi, cum se făcea până nu de mult, când judecata cea mai grea era a istoriei, care te condamna prin uitarea ei. În *Delirul* consideram că un singur om poate duce masele la catastrofa, deşi se afirmă că de obicei masele sunt în măsură să împiedice catastrofa. Totuşi un singur om acţionează în numele maselor şi o face până la un anumit punct. Până aici masele fac istoria, în sensul că ele sunt reprezentate de acest individ sau de un grup de indivizi care întruchipează dorinţele maselor. De la un moment dat cei investiţi cu putere încep să facă ce vor, ducând cu ei masele, care nu se mai pot opri şi astfel nu se mai poate opri nici catastrofa. Exemplul cel mai elocvent este cel al poporului german, împins în prăpastie de Hitler.

— Scriitorul a avut în vedere şi o altă variantă de final?

M.P.: Am avut un alt final la care am renunţat spre sfârşitul volumului al doilea, pentru că mi-am dat seama că nu mai corespunde cu universul creat, cu amploarea lui.

— Care este părerea lui Marin Preda despre Lucian Blaga (devenit personaj în *Cel mai iubit dintre pământeni)* şi ce relaţie este între acest roman şi celelalte cărţi ale prozatorului? (George Gană)

M.P.: În romanul meu se impunea prezenţa unei personalităţi marcante, caracteristică pentru destinul intelectualităţii deceniului respectiv. Simpatia mea pentru Blaga a sporit, auzind cum, în momentul în care i s-a vorbit despre tinerele talente care se ridicau, amintindu-se şi de numele meu, Blaga a spus: «Nu predaţi făclia scitului, făclia trebuie să rămână în Ardeal.» Această afirmaţie, aproape copilărească, deşi Blaga a spus-o cu toată sinceritatea, m-a făcut să-l îndrăgesc şi mai mult, pentru că eu eram scitul de dincolo de munţi. În ceea ce priveşte legarea acestui roman de literatura anterioară, ca orice scriitor, în momentul în care am scris, gândeam că n-o să semene cu nimic din ce am scris, o să fie unică, cu probleme unice, pe care le-am exploatat la maximum. După aceea, mi-am dat seama că totuşi aminteşte de celelalte cărţi ale mele.

— Este Victor Petrini un erou al timpurilor noastre, un erou de astăzi? (Alexandru Ştefanescu)

M.P.: Eroul meu are câteva trăsături specifice deceniului al şaselea, dar, în mare, dorinţa de afirmare, de supravieţuire, de căutare permanentă a fericirii sunt menite să facă din el şi un erou al zilelor noastre.

— Dacă, vorbind despre realităţi de acum 20 de ani, scriitorul nu are sentimentul că o face cu întârziere, acum, când contextul s-a degajat de inhibiţii şi dacă ar putea să scrie cu acelaşi curaj şi despre evenimente de astăzi?

M.P.: Sunt de acord că este dureros să scrii acum despre evenimente de acum aproape 20 de ani. În timpul colectivizării generale s-au făcut multe abuzuri, şi existau pe vremea aceea scriitori care scriau despre unele nereguli – lipsa de curăţenie, de exemplu – şi a doua zi se luau măsurile necesare şi se remediau lipsurile. Totuşi,

aceste lucruri erau neînsemnate. Literatura nu înseamnă numai atât. Dincolo de rolul ei corectiv, ea trebuie să aibă şi un alt mesaj, cu implicaţii morale, din care omenirea să tragă învăţăminte. Scriitorul vine peste 20 de ani şi spune cum a fost cu suferinţele strămoşilor. Această literatură trebuie judecată ca o creaţie literară, mai întâi de toate. Trebuie să fie o bună literatură, pentru că, dacă nu e bună, ea dispare odată cu fenomenul. Se poate scrie despre orice şi despre oricine, numai să fie artă.

Eu am scris o carte politică: am relatat despre viaţa unui cuplu, despre preocupările lor spirituale şi de-abia în ultimul rând despre unele aspecte negative ale societăţii – partea politică nefiind preponderentă. Nu este niciodată prea târziu să scrii despre aspecte negative, ele putând fi înlăturate în viitor, tocmai pentru că au fost dezvăluite, tocmai pentru că oamenii au fost preveniţi asupra lor, pentru a nu le mai repeta. Am scris cartea din dorinţa de a arăta publicului nostru prin ce am trecut, tocmai pentru ca pe viitor să nu se mai repete aceste suferinţe. Aş vrea să mai spun că eu am ţinut foarte mult la ţărănime – la ţărănimea mijlocaşă din rândul căreia facem parte şi la ţărănimea săracă în mijlocul căreia am crescut – dar ţăranii, când au ajuns la putere, au făcut atâta rău, că m-au dezamăgit.

Nu se scrie cu voie de la poliţie, acest drept al scriitorilor de a scrie este un drept câştigat prin luptă de scriitorii români în societatea noastră şi pe care nu-l mai poate lua nimeni.”

„BUCURIILE SE PLĂTESC[{836}]

Sinaia, 12.8.70

Eu sunt, după cum vezi, la Sinaia, şi sunt cam necăjit că mă doare spinarea. Or fi rinichii, o fi un început de spondiloză, ţi-nchipui ce belea, asta mi-ar mai lipsi, că încolo le-am aranjat pe toate! Edgar Poe mi se pare are o nuvelă în care vorbeşte de zeul hazardului, care îşi bate joc de noi. Aşa mie, de la o vreme, mi se întâmplă tot felul de ghinioane, ca să-mi sâcâie fericirea de a fi tată şi plăcerea de a fi editor care într-adevăr îmi ia mult timp şi nu mai îmi lasă nici spiritul liber, chiar când timp există, ca de pildă acuma. Au intervenit nişte obligaţii, ca să-l tipăreşti şi pe-ăla, şi pe-ăla. Marele cutare, dimpreună cu marele cutare, ca să ne facem prieteni buni, vechi scriitori care etc. Sunt supărat, asta e politica compromisurilor! Dacă n-o faci, într-adevăr nu e bine, dar şi dacă o faci nu e bine. Atunci cum dracu să procedezi?

Pe urmă ghinioane mai mici, dar care se ţin unul după altul. Trebuia să plec la Sinaia într-o vineri. Mă anunţă însă gazda că a dat cu D.D.T., deci nu putem veni. Hai să plecăm luni. Duminică însă îngrijitoarea copilului se ceartă cu bucătăreasa şi pleacă val vârtej ameninţându-ne din stradă: «Veniţi voi după mine!» Am băgat-o în mă-sa. Da' ce facem! De unde luăm alta!? Telefonez lui frati-meu la Bacău şi ăsta e gestul salvator, îmi trimite el una care pare pâinea lui Dumnezeu. Plecăm deci marţi. Adică ne hotărâm pentru această zi. Luni

seara însă se pune dracului, doamne iartă-mă, o ploaie torenţială şi când să ne apucăm de împachetat, se stinge lumina. Ce era să mai facem? Chemăm Irebul, ehe, zice, în oraş sunt lucrări mai grave din pricina ploii. Ne culcăm şi dimineaţa reuşim să plecăm pe la orele 12. Eu cu Nuţi în Fiatul meu, Dumitrescu cu Nicuşor şi Maria, noua lui îngrijitoare, în Volga. Ce-mi zic eu, să merg încet cu 70 la oră să fiu sigur că nu mi se întâmplă nimic. Nu facem noi treizeci de kilometri şi văd că mă depăşeşte în trombă un camion şi mi-aruncă o piatră în parbriz, care îndată se face bucăţele mici. Iată ce păţeşti când mergi încet! Am oprit, l-am curăţat. Ce-i facem!? Mi-am adus aminte că marţea nu se pleacă la drum! înainte, hotărăsc eu, şi ajungem astfel la Sinaia, nu înainte de a da şi o ploaie peste noi, care, fără parbriz, ţi-nchipui! în fine, ajungem, despachetăm, şi dau drumul lui Dumitrescu cu sarcina să-mi facă rost de-un parbriz, deşi eu ştiu că aşa ceva nu există decât în Italia şi îmi potrivesc hârtiile pe masă ca a doua zi să mă apuc de-un scenariu contract pentru un film după nuvela *O oră din August.* Când mă uit, nuvela era acasă, o uitaserăm în febra plecării. Acuma trebuie să fac un drum până la Bucureşti. Ei, ce zici de chestiile astea?!! […]

P.S. 13.8.70

Dar iată că azi domnul Dumitrescu mi-a adus parbrizul, iar după masă am scris un articol intitulat *Compromisul cu ideile,* în care sunt încântat să cred că mi-a reuşit un interesant portret. Şi în acest timp Nicuşor, căruia i-au şi ieşit doi dinţi, a răcnit ceva care putea fi luat drept «tată»! în orice caz spectacolul pe care ni-l dă e fascinant, simţi, asistând la el, de ce un om trebuie să moară. Nu se poate bucura de fiii lui şi să stea prea mult pe suprafaţa pământului. Bucuriile se plătesc. Asta încă nu e cel mai rău. Mai rău e de cei ce nu le au

deloc, fiindcă şi ei trebuie să moară. Nu există nici răsplată, nici pedeapsă. Ci, cum a spus Tolstoi înainte de a-şi da duhul: *Il faut foutre le camp,* adică, în traducerea mea, *trebuie să spălăm putina!*

Marin Preda”

ADDENDA III

DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA{837}

Romanul pe care îl are în lucru tovarăşul Marin Preda e susceptibil de a trezi un interes deosebit, prin problemele pe care le pune. Desigur în această privinţă anticipările trebuie să fie întotdeauna întovărăşite de rezerve. Atâta timp cât opera se află de abia în stadiul de elaborare, precizările nu pot fi decât vagi, cu un caracter cu totul general. Proectele unui scriitor oferă totuşi, ele înşile un material de discuţie, din care, incontestabil, anumite învăţături se pot trage. Dar, în cazul tovarăşului Preda, nu e vorba numai de acest fapt. Problema însăşi pe care îşi propune s-o desvolte în cadrul viitorului roman poate trezi interesul, prin marea ei actualitate, prin prezenţa ei imediată, ca una din importantele chestiuni ce se pun societăţii noastre în drum spre socialism. Scriitorul Marin Preda, al cărui volum de nuvele *Întâlnirea din Pământuri* a cunoscut aprecierea opiniei publice cu toate îndreptăţitele critici ce i s-au adus, vrea să ofere acum o carte prin care să dovedească că a ştiut să tragă cel puţin în parte învăţăminte din critica ce i s-a făcut. Prezentând o frescă a conflictelor de clasă la ţară, el intenţionează să urmărească procesul de diferenţiere a ţărănimii, ca urmare a ridicării unei pături subţiri de chiaburi. Consecinţa necesară a acestor diferenţieri înăuntrul ţărănimii este şi ascuţirea conflictului dintre elementele capitaliste săteşti şi ţăranii muncitori,

ascuţire pe care autorul doreşte s-o ilustreze pătrunzând în păienjenişul relaţiilor de clasă, căutând a le surprinde în complexitatea lor reciprocă fără însă a le simplifica. Marin Preda îşi propune ca pornind de la critica relaţiilor capitaliste la ţară să furnizeze ţărănimii noastre muncitoare o armă de luptă, în aşa fel încât cartea să constitue un element de lămurire în campania ce se duce pentru pregătirea condiţiilor unei economii socialiste săteşti.

Pentru a nu simplifica lucrurile şi a evita schematizarea eroilor şi a poziţiilor, pentru ca fragmentul de viaţă să oglindească procesele şi ciocnirile, metoda folosită va fi aceea a unui conflict dramatic petrecut în decursul a 48 ore într-o familie de chiaburi. Acţiunea propriu-zisă se va limita la acest conflict. Însă ea va fi explicată printr-o incursiune în istoria familiei amintite. Această istorie ar trebui să fie un exemplu tipic al condiţiunilor în care se produce acumularea capitalului la sate.

Paralel cu istoria acestei familii vor fi urmărite şi alte familii cu care ea întreţine relaţii sau cu care intră în conflict. Construcţia va fi în aşa fel înjghebată încât acţiunea se va desfăşură prin intrări surprinzătoare, asemănătoare celor dintr-o piesă de teatru.

Familia asupra căreia îşi îndreaptă atenţia Marin Preda este aceia a chiaburului Ilie Moromete. În momentul când tatăl său Ion Tudor Moromete moare, îi lasă, lui şi celor două surori Maria şi Ilinca numai o casă cu două pogoane de pământ, de pe vremea împroprietăririi lui Cuza Vodă. După ce fetele se mărită, Ilie Moromete rămâne singur în casa părintească. Maria se mărită prost, apoi divorţează, se mărită a doua oară, fuge de la bărbat, şi cu vremea rămâne fără rost. Cealaltă soră s-ar fi măritat mai bine, dacă nu avea un copil din flori, pe Anton.

În 1914 Ilie se însoară şi are trei copii: Paraschiv, Ion şi Achim. În 1920 soţia se îmbolnăveşte de oftică şi moare. Ilie Moromete se însoară a doua oară. Perioada scursă între prima şi a doua căsătorie este epoca neagră a familiei Moromete. Lipsurile, mizeria, foametea fac ravagii. După cea de-a doua căsătorie care-i mai aduce un fiu, pe Niculaie, şi două fiice: Drinca şi Bâlca, lucrurile încep să se mai îndrepte. Copiii sunt mari, ei pot munci, şi cu drumurile la munte se câştigă o grămadă de parale. Prosperitatea relativă îi prilejuieşte lui Moromete o serie întreagă de coţcării din care el realizează o primă acumulare de bănet. Un amănunt important îl constituie faptul că întâiu el a făcut cu nevasta de a doua pe copii şi apoi s-a căsătorit cu ea; aşa că *a uitat* să-i treacă pe numele lui.

La bătrâneţe, ţinând seama că nevasta de a doua i-a adus totuşi zestre şase pogoane, se hotărăşte să facă acest lucru nu de alta, dar nu voia ca aceşti copii să rămână nişte desmoşteniţi. Conflictul între cei trei fii de la prima nevastă şi mama lor vitregă creşte în intensitate pe măsură ce creşte şi averea. Ilie Moromete are acum zece pogoane. Acest conflict atinge punctul culminant în momentul când, aflând de intenţia tatălui lor de a lăsa moştenire fraţilor vitregi o parte din avere, sar cu cuţitul la mama lor vitregă. Ilie Moromete reacţionează crunt administrându-le o zdravănă bătaie. La rândul lor, ei se hotărăsc să plece de acasă. O fac pe furiş, noaptea, fără să-şi ieie rămas bun, având grije în prealabil să vândă din grajdul tatălui o pereche de cai. Cei trei ajung la Bucureşti unde doi din ei se apucă de afaceri, al treilea ajunge sudor la S.T.B.

Între timp Moromete îşi măreşte averea. Pe Nicolaie îl dă la şcoală şi acesta devine avocat. În momentul acţiunii el este interesat la deschiderea unui birou de avocatură. El devine un tip de intelectual idealist şi confuz. Rămas pe lângă el

fără niciun bărbat, Ilie Moromete înfiază pe Anton, copilul din flori al surorii lui. Acesta se poartă ciudat, la început cinstit şi tolerant faţă de familia unchiului său în care lucrează, apoi izbucneşte într-o necruţătoare revoltă împotriva Morometeţilor.

Aceasta este istoria familiei Moromete, cuprinsă în primul capitol al romanului. Acţiunea începe pe la începutul toamnei 1946. Ilie Moromete îngrijorat de svonurile ce circulau despre o nouă reformă agrară, îngrijorat de rezultatul viitoarelor alegeri, vrea să se pună la adăpost şi să încheie o afacere cu un alt chiabur din sat. Afacerea constă în a face un schimb de pământ cu acel chiabur, din care Ilie Moromete, să rămână cu zece pogoane de vie, trei locuri de casă şi cinci pogoane de pădure. Cu restul de bani rezultaţi din vânzarea a zece pogoane (avea optzeci) vroia să deschidă birou de avocatură lui Niculaie şi să mărite fetele. Bătrânul suferea de inimă şi vroia acum, la sfârşitul vieţii, să petreacă, să se odihnească. Pe de altă parte se ferea să nu rămână fără pământ, să vie o nouă reformă. Maria Moromete află de acest plan, şi-i chemă din Bucureşti pe cei doi copii Paraschiv şi Achim, celălalt fiind dat dispărut pe front. Mai ales pe Achim. Această hotărâre îl lovea, căci dorea să-şi deschidă un magazin de coloniale. Timp de două zile ameninţările nu mai contenesc. Totuşi, Ilie Moromete încheie vânzarea şi se duce să facă chef.

În timpul chefului apare Maria făcând un scandal nemaipomenit. Bătrânul o dă afară, dar ea revine, ceea ce îl scoate pe bătrân din sărite. Ia o sticlă şi-i dă în cap. În acel moment are un atac de inimă şi moare.

În felul acesta conflictul se rezolvă la iuţeală: vânzarea nefiind legalizată, averea rămâne lui Paraschiv şi Achim. Ei pun stăpânire pe gospodăria tatălui, alungă pe mama vitregă şi fetele ei, îl alungă de asemenea pe Anton, care rămâne crunt lovit, căci bătrânul nu i-a lăsat nimic

în moştenire, cu atât mai mult cu cât în toamna aceia voia să se însoare.

Niculaie, după ce ajută, pe cât îi stă în putere, pe mamă şi pe surori, pleacă la Bucureşti. Paraschiv şi Achim însă renunţă la viaţa de Capitală, şi deschid în sat un centru de aprovizionare cu alimente.

Romanul se termină cu un parastas de nouă zile făcut mortului, la care Anton, revoltat, răstoarnă mesele şi desvăluie oamenilor ingratitudinea unchiului său. Între timp Anton fusese captat de organizaţia de partid din regiunea aceia iar cartea rămâne deschisă pentru un alt roman care va urmări – paralel cu transformările sociale decurgând din întărirea poziţiei clasei muncitoare – lupta lui Anton împotriva Moromeţilor.

Precum se vede, romanul e conceput pe o dimensiune destul de mare şi atacă o serie întreagă de probleme. Toată plasa de relaţii familiare, de conflicte şi de diverse aspecte ale vieţii noastre rurale se vrea oglindită. Rând pe rând sunt analizate acumularea capitalului şi mentalitatea pe care o atrage după sine această acumulare, migraţia de la sat spre oraş, desagregarea familiei, ca urmare a desvoltării capitalismului la ţară. Dar faţă de sarcina aceasta mare care şi-a luat-o scriitorul, anumite riscuri îl pândesc.

Punând problema relaţiilor din familia Moromete, s-ar putea întâmpla ca autorul să nu sesizeze întreg complexul de relaţii sociale ce leagă această familie de alte familii din sat. În felul acesta s-ar putea cădea şi în altă greşeală, aceia de a privi lupta de clasă la ţară numai prin perspectiva unei familii, în aşa fel încât această luptă să nu apară ca o luptă „de mase” ci, printr-un fel de schematizare, ea să se reducă la un simplu conflict inter-indivizi, între Anton şi ceilalţi membri ai familiei. Iar, în străduinţa de a evita această greşeală, s-ar putea cădea în alta, de a lipi cu totul artificial un conflict secundar de principalul

conflict din familie. Procesele trebue să fie împletite organic între ele, forţele sociale aflate în luptă să se ciocnească într-un mod firesc, cu totul real. La aceasta se mai adaogă şi teama autorului de a nu putea să se detaşeze complect de personalitatea eroilor şi să-i privească cu un ochi suficient de critic.

Cum am spus, anticipările nu sunt de natură să lămurească prea multe lucruri. Singura concluzie pe care o putem trage este aceia că acest roman poate fi un roman interesant prin tema ce şi-o propune. Restul aparţine creatorului.

ANTON STRIHAN

PENTRU ASCUŢIREA VIGILENŢEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI{838}

(Pe marginea nuvelei *Ana Roşculeţ)*
de Geo Dumitrescu

În drumul ei tot mai larg şi tot mai direct către inima realităţilor revoluţionare, literatura noastră a cuprins în ultimii ani din ce în ce mai bine şi din ce în ce mai multe dintre temele zilelor noastre. Ele au în centru tema înnoirii omului, a transformării lui, a creşterii lui în pas cu uriaşa creştere a ţării. Înseşi realităţile reclamă, impun literaturii o asemenea abundenţă de eroi care se înnoiesc, care descopăr viaţa, de oameni în care încolţesc şi se desvoltă impetuos germenii noului, oameni care ies la suprafaţa vieţii. Ei servesc, în literatură ca şi în viaţă, drept exemple şi rostul literaturii este de a le pune cât mai bine în valoare această însuşire, de a face din ei pilde cât mai mobilizatoare.

Tov. Marin Preda sa lăsat şi el ispitit de o asemenea temă şi bine a făcut. Scriind *Ana Roşculeţ* prin experienţa de cunoaştere directă a actualităţii în domeniul producţiei industriale, în mediul muncitoresc – chiar aşa scurtă cum a fost – şi prin studiile sale teoretice paralele scriitorul a fost ajutat prin toate acestea să învingă într'o măsură inerţiile literaturii sale anterioare, ceea ce

i-a lărgit orizonturile, l-a dus la câştigarea unor poziţii noui în arta sa. O temă arzătoare, ruptă din realitatea vie, e o adevărată şcoală pentru un scriitor, o piatră de încercare, un prilej de luptă, care condiţionează însăşi creşterea lui, punerea în valoare a înzestrărilor sale creatoare, prezente la Marin Preda. El a atacat cu curaj o asemenea temă, servind literatura noastră şi rosturile ei înalte, servindu-se pe sine. E meritul de frunte al noii sale nuvele.

Toate aceste lucruri, între altele, explică marele interes cu care a fost primită *Ana Roşculeţ* în massele cititoare unde sau pornit vii discuţii în jurul ei. Articolul de faţă – după ce *Flacăra* a luat deja atitudine faţă de carte, prin cronica tov. J. Popper – este determinat de ecourile acestor discuţii, în primul rând de scrisoarea adresată revistei noastre de tov. Adela Pagu, muncitoare la F.R.B. („Despre o cronică din *Flacăra* şi chipul muncitoarei de azi", *Flacăra* nr. 8 (112), o scrisoare în care tov. Pagu, vorbind oarecum în numele tovarăşelor sale de la F.R.B., aduce critici importante nuvelei şi se arată în dezacord cu cronica menţionată. Articolul de faţă, pornind de la sesizările tov. Pagu, năzuie să adâncească analiza *Anei Roşculeţ,* să încerce a limpezi problemele acestei teme arzătoare, de bază, pe care şi-a ales-o autorul, să încerce a contribui la această discuţie menită a ajuta nu numai talentului în creştere al lui Marin Preda, dar şi multor alţi scriitori care au încă greutăţi şi balasturi în efortul lor pentru însuşirea metodei realismului socialist.

Povestea Anei Roşculeţ, luată în general, aşa cum se desprinde ea din intenţiile scriitorului, e povestea miilor de femei din Republica noastră care, în condiţiile vieţii noui, se eliberează treptat de jugul exploatării de clasă, de jugul exploatării casnice, de jugul prejudecăţilor, al ignoranţei, al inferiorităţii, şi devin oameni întregi, fruntaşi ai societăţii, oameni noui.

Critica noastră, în unanimitate, a considerat nuvela drept un succes.

Ana Roşculeţ – se scrie în cronica menţionată din *Flacăra* – în care ni se înfaţişează cu îndrăzneală procesul anevoios de creştere a unei femei până mai ieri roabă, în care ni se desvăluie adâncimile sufleteşti ale unei muncitoare aparent «simple», constituie «un succes».

«Trecând dincolo de schemă – scrie Horia Stancu în *Viaţa Românească* – de caracterul depărtat, rece, pe care unii scriitori îl dau personagiilor care aduc cuvântul P.M.R., Marin Preda a făcut din Pavel Vasile, din Vişan, din Ierulescu, oameni însufleţiţi de căldura vieţii omeneşti. În felul acesta, deşi autorul nu a subliniat cu destulă tărie că partidul a făurit printr'un ajutor direct, un om nou, totuşi prezenţa Partidului sa făcut simţită în întreaga nuvelă.»

«Se poate spune – scrie Horia Bratu în *Contemporanul* – că Marin Preda a prezentat veridic şi cu mijloace realiste ridicarea unui element muncitoresc chiar dacă uneori procesul transformării nu a fost prins în toată complexitatea lui.»

Criticile din care am citat, în ciuda unor rezerve şi observaţii pe care unele le conţin, sunt însă în esenţă, după părerea noastră, departe de a înlesni cititorului cuprinderea justă a cărţii şi a învăţămintelor ei, departe de a-i ajuta scriitorului în munca şi creşterea lui, şi literaturii noastre în general, prin sublinierea deschisă, tovărăşească a lipsurilor şi greşelilor, prin combaterea elementelor nesănătoase ce se strecoară în opera dată. Şi iată de ce:

Cum am văzut, tema cărţii – chiar dacă, statistic vorbind, frecvenţa ei în viaţă nare proporţii de massă – e caracteristică, tipică, pentru că ea reprezintă ceea ce e nou, cu temeinice perspective de desvoltare în viitor.

Să vedem însă dacă, în realitatea strictă a cărţii, cazul particular al Anei Roşculeţ oglindeşte cu fidelitate elementul tematic general – pe care l-am considerat caracteristic, tipic – şi ca atare dacă oglindeşte cu fidelitate viaţa. Este Ana Roşculeţ şi povestea ei, până la urmă, un caz tipic, realist, corespunzător realităţii societăţii noastre? Reuşeşte nuvela să fie o pârghie de mobilizare, pentru creşterea a ceea ce e nou în conştiinţa oamenilor muncii din ţara noastră? Eroina lui Marin Preda este de zece ani muncitoare textilistă la F.R.B., una din marile noastre filaturi. Ana Roşculeţ e o muncitoare înapoiată; ea îndeplineşte cu greu norma, e apăsată de o viaţă casnică grea, terorizată de legătura ei cu Tomiţă «bocsierul», un element declasat, nesănătos, care o vizitează şi o bate în permanenţă.

Dar, printr'o întâmplare, Ana are prilejul să-şi spună necazul lui Pavel Vasile, preşedintele sindicatului, care o ajută să scape de Tomiţă. Ana se duce într'o zi la cinema şi este puternic impresionată de film. Se apucă să înveţe carte cu ajutorul lui Ierulescu, funcţionară din fabrică, fostă învăţătoare. Între timp, Aurica Muscan, o proaspătă intrată în fabrică de a cărei creştere e răspunzătoare Ana Roşculeţ, învăţând meseria, descoperă deodată că ar putea lucra la două maşini. Singura care o susţine în această intenţie este, în afară de director, Ana Roşculeţ. În final, Ana este trimisă la Wroclaw în delegaţia noastră care ia parte la congresul pentru pace. Acesta ar fi, pe scurt, în mare, cuprinsul.

Să analizăm acum faptele ei, să vedem în ce măsură Ana Roşculeţ creşte, care sunt resorturile care o mână înainte, în ce măsură lucrurile corespund realităţii.

Ne aflăm câteva săptămâni după naţionalizare, adică în vara lui 1948, într'o întreprindere trecută acum în mâinile clasei muncitoare. De zece ani Ana Roşculeţ munceşte cot la cot cu tovarăşele şi

tovarăşii săi, trăind viaţa comună a fabricii, îndurând mizeria ocupaţiei hitleriste, mizeria războiului nedrept pe care burghezia română îl duce pe spinarea ei şi a celor de-o seamă cu ea. Mai mult încă, în acest război ea îşi pierde soţul, şi urmele aspre ale vieţii se adaugă neîncetat lângă tristele amintiri ale copilăriei şi adolescenţei sale de slugă în case boiereşti. Şi totuşi, situaţia asta nu ascute în ea revolta, nu-i ajută să deosebească între oameni prietenii şi duşmanii, asupriţii şi asupritorii, şi totuşi, după cum ne spune autorul, «Ana Roşculeţ nu ştia lămurit ce este sindicatul, în mintea ei totul era învălmăşit, de la directorul Filaturii şi până la tehnicieni; pentru ea partidul, sindicatul şi direcţia erau tot una».

Mai mult decât atâta, din comportarea Anei nu reies în chip limpede – cu toate că autorul insinuează la un moment dat acest lucru – nici măcar elementele generale, am spune instinctive, ale unei conştiinţe sau solidarităţi de clasă. Ei nu-i spun nimic nici războiul hitlerist, nici uriaşa încleştare a taberelor în luptă, nici momentul eliberării noastre de către armatele sovietice şi reformele care urmează imediat etc. Abia în 1945, câteodată, în toiul luptelor pentru preluarea puterii de către clasa muncitoare, mijeşte ceva obscur, presimţit, încă neconştient, când Ana mergând şi ea la manifestaţii «simţise ceva nou, neobişnuit», «se simţea tare între tovarăşele ei», «i se părea uimitor» auzind «cum se spune Partidul nostru şi Clasa noastră muncitoare». Dacă ţinem seama şi de «inteligenţa prea vie» a eroinei, de care ne pomeneşte autorul, atunci starea de înapoiere a Anei Roşculeţ este neverosimil de gravă.

Atitudinea ei faţă de Tomiţă «bocsierul», omul pe care îl urăşte profund, şi pe care nu ştim prea limpede de ce-l suportă, omul care o terorizează, o bate, îi strică viaţa, este de asemeni «curioasă». După bătaia cu care se deschide cartea, puţin timp după ce Ana îşi spălase rănile şi încercase să scrie

o petiţie către comisariat, iată ce-i spune prietenei sale Vica, muncitoare şi ea la aceiaşi fabrică.

«Am să mă mărit cu Tomiţă şi plec de la fabrică. Şi cum e el mare bocsier şi dat dracului, dar ce? îl învăţ eu minte! Ai văzut ce semn avea la gât? Eu l-am ars. Călcam rufele, dragă, şi i-am dat cu fierul în ochi. Noroc că sa ferit, că rămânea orb… La Carpaţi am să mănânc! Hai repede Vica… Am să cer creier pané! Fi-ţi-ar creierul al dracului, Tomiţă! Ai văzut ce cap are? Ca de viţel, dragă! Viţel pe tipsie!…»

Asemenea manifestări curioase de iz burghez se întâmplă şi în alte împrejurări. După ce scapă de Tomiţă şi se mută la fabrică, Ana cade deodată într'un fel de disperare, într'o agitaţie bolnăvicioasă. Intrând dintr'o greşeală la o şedinţă de partid şi atrăgându-i-se atenţia asupra acestui lucru, face o criză: «Scrâşni din dinţi şi o nemulţumire rece, grea, îi năvăli în inimă la început împotriva maistoriţei, apoi împotriva tuturor celor din sală.»

Se duce la cinematograf şi din când în când îşi bruftuluieşte copilul fără rost, îl sileşte să-i stea în poală ca să-i citească titlurile.

Lecţia de câteva ceasuri, acasă la Ierulescu, e şi ea dramatică şi tenebroasă, pare o şedinţă de spiritism sau psihanaliză.

Deschide o carte şi se înfurie că nu înţelege ce scrie: «Sudoarea îi năvăli iar pe chip. Buzele i se mişcau şoptit, gura i se schimonosea.»

Altădată, după lecţia cu Ierulescu, «Ana… a dat cu caietul în pământ».

Asemenea nevricale de cucoană, atitudini «pitoreşti», pe care autorul le prizează parcă în mod deosebit şi le descrie cu plăcere şi amănunt, sunt foarte abundente în carte. La fiecare pagină, Ana «îşi muşcă adânc buzele», «se simte pornită şi îndârjită împotriva tuturor», «strigă răguşit şi scrâşneşte», «e neliniştită», e cuprinsă «de o mulţime de dorinţi nelămurite şi arzătoare», sau

«stăpânită de dorinţi încâlcite, întunecoase, simte ceva înverşunat şi rău pentru prietena ei», numai fiindcă no găsise acasă, «izbucneşte într un plâns scrâşnit, nestăvilit, greu de suferinţă şi de disperare», «simte o desnădejde turbure, furioasă» etc. etc. Aceste ape rele, mocirloase, răbufnesc şi mai puternic când Ana intră în concediu după începutul ei de «creştere». Ea nu pleacă nicăeri, rămânând să lenevească în Bucureşti, să-şi facă «o rochie frumoasă de vară şi să-şi cumpere o pereche de pantofi foarte scumpi» – deşi fetiţa ei nare de niciunele –, să se plimbe ceasuri întregi, uitându-se prin vitrine, ori urmărind să vadă dacă «cucoanele au pantofi mai frumoşi ca ai ei» etc.

Ana Roşculeţ nu iubeşte pe nimeni şi nu se simte legată de nimeni, nici chiar de fetiţă, pe care o repede mereu, pe care o tratează cu asprime, căreia-i sacrifică paltonaşul şi ghetele pentru a-şi cumpăra ea «pantofi scumpi» şi care, lucru izbitor, nare nici măcar un nume în carte.

Drumul Anei, atâta cât îl putem desluşi, transformarea sufletească a eroinei, în ciuda ajutorului pe care autorul vrea să arate că-l primeşte, se face sub imperiul unor forţe oarbe, tenebroase, nelămurite, sub imperiul unei ambiţii, al unui orgoliu şi al unei invidii furibunde, bolnăvicioase. Ea nu pare conştientă, până la urmă, de momentele prin care trece, de etapele drumului ei, de oamenii şi tendinţele din juru-i, iar în final, atunci când autorul vrea să ne înfăţişeze o Ană limpezită, nouă, nu importanţa descoperirii Auricăi Muscan, nu curajul propunerii ei o face pe Ana să o susţină, ci aceeaşi invidie ranchiunoasă împotriva maistoriţei («i-e necaz că nu i-a venit ei mai întâi în cap»).

Fără a intra deocamdată în aprecieri asupra desfăşurării nuvelei, referindu-ne în mod izolat doar la psihologia eroinei, putem de pe acum spune că aceste fapte, manifestări şi amănunte sunt, fără îndoială, elemente care nu pot intra în

alcătuirea unui chip real, reprezentativ, de muncitoare din zilele noastre, în drum spre înnoire, spre niveluri superioare. Acest bagaj periferic micşorează într'o gravă măsură greutatea specifică a tipicului în compoziţia *Anei Roşculeţ* şi tinde s'o apropie mai degrabă de literatura burgheză, naturalistă, a «cazurilor». *Ana Roşculeţ* nu oglindeşte cu fidelitate elementul tematic general – tipic, caracteristic care se desvoltă – şi prin aceasta nuvela nu-şi îndeplineşte funcţia de armă mobilizatoare împotriva a ce e învechit. Pentru creşterea noului.

Iată de ce are dreptate tov. Adela Pagu, muncitoare la F.R.B., să spună în scrisoarea sa adresată *Flăcării:* «avem noi muncitoare nelămurite care sau ridicat în muncă, dar mai altfel, mai fără atâtea ocolişuri, cu devotament pentru Partid. Pe acelea le trimitem noi la congrese, şi nu pe una ca Ana Roşculeţ, care de fapt nici na făcut cine ştie ce în producţie sau în munca sindicală. Altfel ar fi arătat această carte dacă ar fi dat ca exemplu pe una din tovarăşele noastre care au ştiut cu adevărat să lupte pentru clasa muncitoare…»

Realitatea ne oferă deci şi alte tipuri de muncitoare, acelea «normale» care cresc în mod sănătos, care reprezintă elementul ce se înmulţeşte, ce câştigă teren. Şi tocmai prin faptul că aceste elemente câştigă teren, devin predominante şi sunt hotărâtoare în viaţa fabricilor noastre, ele sunt tipice.

Cineva ar putea să întrebe: «Dar ce, nu există în realitate muncitoare ca Ana Roşculeţ?» E foarte posibil să existe – deşi nu acesta e felul în care cresc ele – şi poate că una din ele îi va fi alimentat lui Marin Preda seria de «elemente psihologice», de «amănunte pitoreşti» semnalate.

Dar – spunea Gorki – «faptul nu este încă întreg adevărul, el este numai materia primă, din care trebue să extragem, să scoatem adevărul veritabil

al artei. Nu putem prăji găina cu pene cu tot, iar ploconirea în faţa faptelor duce la aceea că la noi se confundă accidentalul şi neesenţialul cu tot ce este esenţial şi tipic. Trebuie să învăţăm să smulgem penele neesenţiale ale faptului, trebue să ştim să extragem sensul dintrun fapt real.»

Iar acest sens este acela al mersului înainte: a-l prezenta înseamnă să vezi realitatea în desfăşurare, să vezi faptele ce generează noul. Pentru a şti să selecţionezi faptele, să dai înlături penele găinii, trebuie să te plasezi pe tine însuţi pe poziţii de luptă, să socoteşti opera ta ca armă de luptă şi s'o creezi ca atare, să vezi care elemente sunt de folos clasei muncitoare, ajută la creşterea ei şi care, dimpotrivă. Însă tov. Preda, păşind la realizarea intenţiilor sale iniţial juste, sa lăsat sedus în special de un anumit fel de fapte şi amănunte care amintesc încă, din nefericire destul de vădit, de galeria lui de «cazuri», din *întâlnirea din Pâmânturi*, fiinţe elementare cu trăsături bestiale, oameni instinctuali, nefireşti, morbizi, nereali, care convin burgheziei în dorinţa ei de a coborî noţiunea de om şi încrederea omului în forţele sale. Autorul se lasă încă stăpânit într'o măsură de această nesănătoasă voluptate de a scormoni – cum spune A. Jdanov – aspectele josnice şi mărunte ale vieţii, de a cerceta funinginea din bucătărie şi din baie.

E caracteristică, în acest sens, descrierea casei lui Ierulescu, care aduce a balamuc: o bătrână cu o sticlă de gaz vânează ploşniţe deasupra patului răsturnat; alături, bărbatul, cu un fierăstrău, taie ochiurile ferestrei; în birou, o planşă, în jurul căreia se află o mulţime de hârtii de mărimea planşei «mototolite ciudat, de o ghiară înfiptă în mijloc». Dealungul hârtiei de pe planşă, ceva scris cu creion roşu, «limpede şi furios»: «Sacramento!» Ierulescu intră în bucătărie şi începe să mănânce «din picioare direct din cratiţă, grăbită, cu un aer de parcă ar fi vrut să scape mai repede de această

treabă». «Abia după ce termină de mâncat, se desbracă şi se spală pe mâini, adică tocmai cum nu trebuia» etc.

Această descriere minuţioasă nu urmăreşte nimic altceva decât a compromite – în ciuda intenţiilor juste ale autorului, manifeste în nuvelă – a întina un personaj pozitiv, membru de partid, care se dăruie pentru ridicarea tovarăşelor lui.

Care este atunci explicaţia prezenţei ei în carte? Explicaţia ei e tocmai în această predilecţie pentru fotografia imediată cu iz «ciudat», «neobişnuit», colorat cu brutalităţi, este tocmai în incapacitatea scriitorului – cum spune criticul sovietic Tarasencov – «de a pătrunde esenţa fenomenelor, alunecând la suprafaţa lor, prezentând o trăsătură sau alta (adeseori pe aceea care pare că sare mai mult în ochi) drept esenţială, neputinţa autorului de a desluşi ceea ce e frumos (tipic) de ceea ce e dubios, cerebral, artificial». «De aici, între altele, decurge zugrăvirea caracteristică pentru naturalisa a tot ceea ce este monstruos, decăzut, patologic.»

Şi asta nu e o simplă greşeală. Trebuie să ştim în mod clar că această lunecare la suprafaţa realităţii, acest apetit pentru nimicurile şi urâţeniile vieţii înseamnă negarea tipicului, negarea realismului, falsificarea realităţii, înseamnă însăşi negarea artei ca mijloc de cunoaştere, ca instrument de educaţie şi de luptă, negarea scopului urmărit de autor în nuvelă, capitularea în faţa rămăşiţelor concepţiei burgheze, duşmănoase, în artă.

Naturalismul, în toate formele şi gradele lui, este în esenţă o manifestare reacţionară care ameninţă însăşi rosturile literaturii noastre, care-i frânează desvoltarea, care-i alterează realizările.

Împotriva lui trebuie să luptăm fără cruţare, să-i semnalăm resturile şi rădăcinile, acolo unde se mai află, să-l demascam nimicitor acolo unde este cazul.

Semnalând aceste nesănătoase infiltraţii care se găsesc încă la mulţi scriitori şi se manifestă cu

deosebită virulenţă în cartea tov. Preda, suntem obligaţi să constatăm că prima reacţie a criticii noastre literare faţă de *Ana Roşculeţ*, dând dovadă de lipsă de vigilenţă, nu a fost de natură (decât poate în aparenţă) să-l ajute pe scriitor, să-i arate primejdiile care mai pândesc creaţia sa, să-l mobilizeze la lupta pentru deplina lor lichidare.

Dar cauzele greşelilor din *Ana Roşculeţ* sunt mult mai adânci şi modul în care e tratată tema sa oglindeşte deficienţe în însăşi concepţia sa ideologică, lucru ce poate reieşi clar din analiza desfăşurării acţiunii în nuvelă. Lipsurile ţin de o anumită poziţie a autorului faţă de tema sa faţă de eroii săi, faţă de rostul întregei sale nuvele. Discutând în partea doua a articolului problema eroului pozitiv, problema spiritului de Partid, în condiţiile cărţii, vom analiza ceea ce este incompatibil cu metoda realismului socialist, vom merge mai aproape de rădăcinile acestui funest şi reacţionar naturalism, care, de altfel, nu ameninţă numai munca şi creşterea autorului *Anei Roşculeţ,* ci constituie o ameninţare pentru mai multe din condeiele noastre mari şi mici.

II

Am arătat în prima parte a articolului nostru motivele care au făcut necesară o discuţie mai largă asupra nuvelei *Ana Roşculeţ* de Marin Preda. Importanţa temei şi posibilităţile incontestabile ale autorului pe deoparte, concepţia nejustă asupra realităţii, situarea pe o linie falsă în interpretarea ei pe de altă parte cer însă adâncirea unor probleme principale care ţin de baza însăşi a efortului pe care-l face acum literatura noastră în împlinirea sarcinii dată de Partid de a oglindi «profundele transformări prin care trece ţara noastră în drumul ei spre socialism», de a deveni ea însăşi «un factor activ al acestor transformări» (Din salutul CC. al P.M.R. către conferinţa scriitorilor din R.P.R. –

Martie 1949). Cercetând în acest sens, în mod separat, biografia Anei Roşculeţ, structura ei aşa cum apare în carte, am văzut că eroina lui Marin Preda nu corespunde elementului tematic general – tipic, caracteristic – că nu urmează fidel intenţiile iniţiale ale autorului, că *Ana Roşculeţ* nu oglindeşte în ultimă instanţă cu fidelitate realitatea, ba dimpotrivă, o denaturează.

Dacă extindem cercetarea noastră şi asupra celorlalte personagii, asupra desfăşurării întregii cărţi, vom vedea că elementele acestei denaturări sunt mai numeroase. Ele scad şi slăbesc chiar elementele pozitive din carte, mai ales din punct de vedere al valorii ei educative.

Oamenii de Partid din carte, atât secretarul organizaţiei, cât şi în parte Pavel Vasile, preşedintele sindicatului, învăţătoarea Ierulescu sau Vica, prietena Anei Roşculeţ, nu sunt prezentaţi în modul cel mai just, ca nişte elemente de conducere, conştiente de răspunderea pe care o au pentru soarta fiecărui tovarăş de muncă, pătrunse de lozinca stalinistă «omul cel mai preţios capital». Ei află întâmplător – şi sindicatul şi organizaţia de partid şi prietena ei – de necazurile şi greutăţile Anei şi soluţiile lor nu sunt foarte adânc inspirate de principialitatea şi combativitatea partinică.

În loc de a insufla dorinţa de luptă şi încrederea în forţele sale iată ce-i spune Vica, tovarăşa Anei, când o vizitează şi o găseşte bătută de Tomiţă: «Ei, Aneta, ştii ce-a făcut pe urmă cumnată-mea? A răbdat, a răbdat, a răbdat. Şi într'o zi face cunoştinţă cu unul… Pleacă pe urmă de acasă şi bagă divorţ.»

E limpede din cele înşirate mai sus că o asemenea înfaţişare a partidului şi a oamenilor lui constituie în mod practic, în ciuda celor mai bune intenţii ale tov. Marin Preda, o falsificare a realităţii.

Ce mai arată cartea în continuare cititorului? — că o muncitoare foarte înapoiată, cu o structură pe jumătate mic burgheză-lumpen proletară, face deodată un salt şi este trimisă ca delegată a oamenilor muncii din ţară la Wroclaw! Cartea mai arată de asemeni cum o muncitoare nouă, care abia a învăţat meseria, descoperă, deodată, printr'o întâmplare, printr'o îndemânare şi ingeniozitate aproape sportivă – nu printr'un efort conştient de îmbunătăţire a muncii şi a roadelor ei – o metodă «cu totul nouă»… care se practică de zeci de ani în Uniunea Sovietică!

Tov. Pagu e îndreptăţită să declare, în numele muncitoarelor dela F.R.B., în numele tuturor muncitorilor noştri, că noi nu trimitem la congrese «pe una ca Ana Roşculeţ care de fapt na făcut cine ştie ce în producţie, sau în munca sindicală». Şi într'adevăr, Ana Roşculeţ na făcut cine ştie ce, se poate spune că na făcut nimic în acest sens. Ea nu creşte şi nu se verifică prin fapte. Prezenţa ei în producţie, în fierberea muncii, este cu totul ştearsă. Această latură esenţială a realităţii cade pe un plan secundar în carte. În primul plan stă Ana Roşculeţ cu «cazul» ei, analizat şi soluţionat în mod separat «in sine», desprins de condiţiile esenţiale, fundamentale ale realităţii, caz în fond periferic, particular, descris în culori groase, uneori triviale, de esenţă naturalistă.

Dar e posibil oare ca o muncitoare foarte înapoiată, printr'un proces în cea mai mare măsură de «sbucium interior», fără condiţii şi determinări materiale, sociale puternice să facă un asemenea salt ca Ana Roşculeţ? Se poate pune oare problema creşterii şi înnoirii unui muncitor în acest mod? Fireşte, nu se poate. Realitatea ne înfaţişează altfel lucrurile. În viaţă oamenii cresc în luptă. Ei cresc muncind şi construind sub conducerea partidului. Ei cresc construind socialismul, pe drumul strălucit indicat de Lenin şi Stalin pe urmele şi cu ajutorul marei experienţe sovietice. Acestea sunt

condiţiile esenţiale; reale, ale creşterii oamenilor noi, ale creşterii ţării însăşi. Lupta de clasă este o realitate pe care Marin Preda o trece cu vederea aproape total în cartea sa. Conţinutul de clasă al conflictului Anei cu Tomiţă nu-i apare cu claritate autorului, ceea ce îl împiedică să dea o soluţie personagiului negativ Tomiţă, să ofere Anei o condiţie puternică, indispensabilă, de creştere a conştiinţei ei de clasă, de călire şi limpezire prin luptă.

Nici efortul uriaş al construirii socialismului nu prea se vede în carte. Cele câteva frânturi din procesul muncii, pe care ni le prezintă nuvela, sunt vagi şi oarbe, lipsite de lumina acestei măreţe perspective: socialismul.

Procesul muncii nu se află nici el pe primul plan al cărţii. Personagiile nu sunt cuprinse activ în el, creşterea şi transformarea lor nu-şi află determinări în procesul muncii şi nu se împleteşte creator în focul lui viu. De aceea sunt şi false, neviabile. Oamenii nu pot trăi, nu pot fi prezentaţi în afara muncii, şi nu pot fi înnoiţi printr'un simplu «sbucium interior», livresc, fantezist. Numai producţia cu viaţa ei colectivă, legată organic de toate celelalte aspecte extrem de bogate ale vieţii noastre obşteşti (sindicală, culturală, etc.), cu încordările şi frământările ei, oferă condiţii de organizare şi educaţie care pot şterge urmele egoismului bolnăvicios burghez, urmele întregii morale de clasă exploatatoare. Un alt element important al vieţii noastre, ajutorul sovietic, experienţa şi metodele sovietice, capătă de asemeni o înfăţişare greşită în carte. Tov. Preda înţelege în mod just această problemă – dovadă că el subliniază efectul puternic pe care filmul sovietic îl are în procesul de creştere al Anei – dar în momentul când el o pune pe Aurica Muscan să «descopere» lucrul la mai multe maşini, autorul este tras din nou în greşeală de viziunea sa superficială asupra realităţii şi denaturează un

adevăr istoric. Dar nu numai atât. Prin acest fapt, Marin Preda îşi lipseşte personagiile – şi prin urmare cititorii – de o învăţătură esenţială: ajutorul sovietic, metodele sovietice înseamnă neîncetat perspectiva unei orânduiri noui, realizată în chip strălucit în U.R.S.S.

Iată deci că nuvela tov. Preda ne oferă, cum am văzut, în ciuda intenţiilor autorului, în ciuda orientării tematice juste, în ciuda efortului de cuprindere a realităţii, pe care autorul îl depune în mod vizibil, o abundenţă de fapte care reprezintă o falsă oglindire, o răstălmăcire dăunătoare a realităţii. Resturile înclinaţiei naturaliste pentru «cazuri», împrejurări şi detalii ciudate, «neobişnuite», poziţia încă nu deplin clară şi hotărâtă pe care o ia faţă de eroii şi faptele cărţii sale, faţă de eroii şi faptele realităţii, îl fac pe tov. Preda să se orienteze încă stângaci în mijlocul acestei realităţi, să rămână la suprafaţa ei, să treacă pe planul al doilea elementele ei esenţiale şi să reţină în obiectivul său, cu exclusivitate, cazul netipic al Anei Roşculeţ, desprins de condiţiile reale care l-ar fi putut corecta, care i-ar fi putut asigura o structură şi o desvoltare veridică, sănătoasă. Această şovăială în înţelegerea faptelor, în alegerea lor ar fi putut fi risipită dacă scriitorul sar fi întrebat neîncetat cu privire la cutare sau cutare frază, descriere, episod – de pildă cu privire la descrierea casei lui Ierulescu, sau la dialogul cu Tomiţă etc.: ce rost are această frază sau această descriere?, cu ce contribue ea la înţelegerea justă a realităţii de pe poziţiile de clasă ale muncitorimii? cui şi cum serveşte? Ce rost are descrierea lui Ierulescu, ce rost au nenumăratele amănunte ale nevricalelor Anei Roşculeţ, cu care autorul se străduieşte, chipurile, să fugă de schematism, «să dea viaţă eroilor»? Care este contribuţia acestor elemente – neesenţiale, netipice – în structura personagiilor, în desfăşurarea cărţii, în efectul ei? Sunt ele de natură să servească în alcătuirea unui

personagiu unitar întreg, normal, sunt ele chemate să promoveze, adunate într'o structură, acel nou care se desvoltă biruitor al realităţii noastre în transformare revoluţionară spre socialism, care cuprinde şi regenerează oamenii, care îi împinge înainte spre niveluri umane superioare? Sau sunt, dimpotrivă, elemente ale vechiului, care moare, prezentate într'o perspectivă lipsită de lumina noului care să sublinieze caducitatea, elemente de natură să întineze, să tragă înapoi, să compromită un erou (vezi Ierulescu, vezi Ana), să-i micşoreze greutatea specifică a tipicului, a veridicului, a firescului, aşadar a puterii exemplului, a noului, mobilizator, progresist? Preocuparea de a umaniza eroii, de a le da viaţă este justă, este necesară, dar factorii umani, detaliile şi trăsăturile omeneşti cele mai tipice, cele mai caracteristice sunt elementele noului, elementele umanităţii socialiste, care se desvoltă şi vor învinge, sunt trăsăturile omului nou care împinge cu exemplul său societatea înainte. Nu prin perspectiva naturalistă, burgheză a «funinginei din bucătărie» putem da viaţă eroilor noştri de azi, nu prin clişee pitoreşti culese din sbor, la întâmplare, sau pe măsura unui gust individual viciat, ci prin detaliile noui, adică tipice, prin perspectiva lor, ale vieţii noastre, prin elementele care schimbă radical, din zi în zi mai mult, viaţa noastră, o înnoiesc prin lupta cu ceea ce e vechi, murdar, mort, îi asigură triumful de mâine.

Iată deci cum putem şi trebue să măsurăm deci utilitatea, justeţea, valoarea a ceea ce scriem, a fiecărui personaj, a fiecărui detaliu. Să ne întrebăm în fiecare clipă cui serveşte fiecare rând al cărţii noastre, dacă el serveşte deschis acest nou, cu tot ceea ce se leagă de el, dacă el serveşte calea spre socialism a poporului nostru muncitor.

Înarmat cu asemenea criteriu, tov. Preda ar fi putut să aleagă just în realitatea care i-a stat la îndemână condiţiile acestui nou, în care cartea lui şi eroii ei puteau să ia naştere şi să se desvolte în

chip sănătos; în care tema valoroasă a cărţii putea să capete o viaţă puternică, vigoarea unui exemplu. Cum am văzut însă, tov. Preda na reţinut în carte semnificaţia şi forţa creatoare, educativă, a marelui efort al construirii socialismului; el n'a înregistrat decât schematic şi pe plan secundar procesul furtunos, revoluţionar al zilelor noastre, lupta de clasă, iureşul socialist al producţiei, realitatea clocotitoare a muncii. Iată de ce eroii săi, lipsiţi de aceste condiţii indispensabile, nu puteau să capete o structură sănătoasă, unitară, nu puteau să se desvolte firesc, armonios. Iată de ce, în asemenea condiţii, Ana Roşculeţ nu putea deveni o muncitoare fruntaşe, ea nu putea ajunge la Wroclaw, ea nu putea constitui o pildă pentru massele noastre de cititori.

Dar procesul muncii, progresul pe toate planurile, transformarea oamenilor, tot acest uriaş proces de creştere al societăţii spre socialism se face sub conducerea şi sub exemplul oamenilor celor mai înaintaţi, comuniştii, oameni de Partid. Dacă ascultăm de acest principiu al realităţii, atunci ajungem în mod inevitabil la problema eroului pozitiv şi la concluzia că prezenţa lui, a fruntaşului, a omului exemplar într-o operă literară, în spiritul realismului socialist, nu este un lucru facultativ, ci o fundamentală necesitate, o condiţie esenţială a viabilităţii şi eficienţei acelei opere, o condiţie a realismului ei. Ana Roşculeţ nu este şi nu poate fi, în condiţiile în care le-am arătat, un asemenea om exemplar, Ana Roşculeţ avea ea însăşi nevoie – ca de altfel şi celelalte personagii din carte – de prezenţa unui erou fruntaş, a unui comunist, a unei puternice conştiinţe, care să le asigure propria lor creştere, care să asigure ambianţa sănătoasă a cărţii. Un asemenea om care pune în fapt cuvântul Partidului, care asigură oriunde prezenţa şi permanenţa forţei conducătoare, care împinge înainte neostenit şi conştient efortul muncii biruitoare, care adună

dragostea, respectul şi încrederea oamenilor din jur şi le preface în forţă creatoare, un asemenea om este indispensabil operei literare, pentru că indispensabil vieţii, el se află chiar între justificările creaţiei literare în ceea ce implică – drept sarcină a scriitorului – pătrunzătoarea lozincă stalinistă: «inginer al sufletelor omeneşti».

Ana Roşculeţ, cum am văzut din toate motivele arătate, nu ne oferă un asemenea exemplu şi un asemenea imbold.

Rădăcinile profunde ale acestor lipsuri sunt şi ele vizibile în însuşi felul «obiectiv» în care Marin Preda îşi fotografiază eroii şi împrejurările. Cartea curge şi se încheie *«sine ira et studio»*[839], aproape fără perspectivă, fără participare, ca un proces verbal.

Iată rădăcina tuturor relelor, în această indiferenţă, în această «neutralitate» a scriitorului, în obiectivismul lui de esenţă, în fond, burgheză. Iată ceea ce-l face pe tov. Preda să alunece în naturalism, în formalism, în falsificarea realităţii.

Aici trebuie să-şi clarifice în primul rând perspectiva tov. Preda.

Literatura noastră a înregistrat în ultimii ani o serie de roade din ce în ce mai valabile, care ne obligă să judecăm deschis atât valorile acestei creşteri cât mai ales resturile unor inerţii care-i îngreuiază drumul înainte.

E datoria noastră să ajutăm din toate puterile, în perspectiva drumului măreţ, pe care sa angajat creaţia noastră literară, efortul celor ce ostenesc pe această cale. E datoria noastră, a tuturor să ne simţim răspunzători în comun de roadele acestui efort şi, ca atare, să contribuim la uşurarea lui, la desfăşurarea lui în cele mai bune condiţii, la înlăturarea dificultăţilor şi primejdiilor care-l pândesc, care-l frânează, la netezirea drumului pe care a pornit.

Naturalismul ni se pare a fi una dintre aceste dificultăţi şi primejdii. Urmele lui se găsesc, mai

şterse sau mai apăsate, chiar în cele mai valoroase realizări ale noastre, cum ar fi *Desculţ* sau *Negura I,* ele se găsesc vizibile în *Evadare* a tov. Jar. Ele se găsesc în chip flagrant în *Ana Roşculeţ* a tov. Preda. În aşa măsură încât compromit în bună parte însăşi intenţiile autorului. Nu numai ăsta e motivul pentru care am discutat atât de larg *Ana Roşculeţ*. E vorba întâi de o temă care ne e scumpă în mod deosebit. E vorba de un scriitor tânăr, cu deosebite înzestrări, care a făcut un drum remarcabil de la prima lui carte. *Ana Roşculeţ* a apărut cu luni în urmă. Intre timp desigur experienţa scriitorului a crescut şi lupta lui a câştigat noui poziţii. Dar o discuţie, cu larga participare a criticilor şi scriitorilor în jurul acestei cărţi îi va fi totuşi de cel mai mare ajutor tov. Preda. Şi nu numai lui. A contribui la limpezirea problemelor creaţiei literare, la demascarea urmelor vechiului, a infiltraţiilor duşmane, a contribui la clarificarea cât mai deplină a principiului de bază al realismului socialist – spiritul de partid – înseamnă a ajuta direct muncii tuturor scriitorilor noştri.

Să nu uităm îndemnul Partidului, care în salutul adresat scriitorilor îi cheamă să lupte **«cu hotărâre pentru înlăturarea concepţiilor şi deprinderilor vechi, burgheze din creaţia literară».**

Este necesar să arătăm în mod răspicat primejdia acelor tovarăşi care-şi mângâie la sân micul lor naturalism cu toleranţa cu care omul vechi era obişnuit să-şi «înţeleagă» şi să-şi iubească «omeneşte» greşelile. Cu atât mai mult cu cât această «înţelegere» neprincipială capătă uneori forme grave. Un scriitor spunea chiar într'o discuţie că naturalismul şi realismul socialist nu sunt chiar aşa de incompatibile, ba dimpotrivă, dacă sar cerceta bine, sar vedea că în «formula» realismului socialist există şi o oarece doză de naturalism, aşa că dracul nu e chiar atât de negru!

Firește, asemenea aberații nu pot duce în mod practic decât pe poziții dușmane, reacționare. Să nu uităm nicio clipă că oglindirea cea mai veridică a realității este cea partinică.

Dar oglindirea partinică înseamnă o răspicată alegere în lumina întrebării pe care scriitorul trebuie să și-o pună în permanență, lui însuși și scrisului său: cu cine ești? cui servești? de partea cui lupți? Oglindirea partinică implică neapărat o atitudine clară față de rosturile, față de scopurile pe care opera literară le urmărește. «Menirea superioară a artei – spunea Cernîșevschi – este să fie manualul vieții.» Or dacă aceste rosturi sunt încă circumscrise în subiectivitatea «artistică» a scriitorului, dacă ele nu sunt în mod total, fără reticiențe, fără abile jumătăți de măsură, însumate intereselor comune ale clasei muncitoare, ale poporului muncitor, ale Republicii noastre în drum spre socialism, dacă ele nu servesc deschis și deplin acestor interese, dacă ele nu servesc activ, vibrant, cu fiecare cuvânt, opera de construire a societății noui, a omului nou, a omului socialist, și își rezervă o cât de mică măsură pentru satisfacerea «deliciilor» gratuit artistice, a «personalității» în ceea ce are ea nărăvit burghez, prin aceasta, prin concesia oricât de infimă, aceste roluri sunt pervertite, amenințate din temelie, oglindirea partinică, adică veridică, militantă, creatoare, a vieții, este fundamental trădată, iar consecințele se înscriu de la sine în domeniul ilustrațiilor dușmănoase.

Spiritul de Partid exclude șovăielile, nehotărârile. Trebuie aleasă până în amănunt neghina și trebue definitiv clarificată imposibilitatea celor doi pepeni într-o mână și chiar a unui pepene și ceva, și asta nu numai în problemele mari, în teorie, ci până în cele mai mărunte și neînsemnate fapte și împrejurări.

Nu se poate face o artă nouă, nu se pot explora ținuturi noui, ca acelea ale realității noastre, cu

aparate fotografice literare burgheze. Nu poţi să redai just şi artistic realitatea în toată bogăţia ei, în mersul ei impetuos înainte – şi asta ne-o dovedesc şi greşelile tov. Marin Preda – cu lentila «obiectivistă» a naturalismului, fără a trăi revoluţionar, activ, în mijlocul acestei realităţi, fără a avea neîncetat o atitudine autocritică, luptătoare, faţă de arta ta şi de mijloacele ei, faţă de rosturile ei, o atitudine intransigentă, necruţătoare, faţă de infiltraţiile duşmane de tot felul care pândesc neîncetat literatura noastră.

Creşterea oamenilor noui, ridicarea lor pe culmile umanităţii socialiste, se face printr'o înverşunată luptă, printr'o continuă şi intensă muncă.

Creşterea scriitorului nou nu se poate face pe alte căi.

Este valabilă pentru toată lumea această mândră lozincă a Partidului, care se află deasupra oricărui loc de muncă din ţara noastră, care se află deasupra Republicii însăşi ca un dârz indicator al drumului ei spre socialism.

«Construim fără burghezie şi împotriva burgheziei.»"

REFERINŢE CRITICE

Referinţe critice

Textele jurnalelor inedite ale lui Preda din anii 1958-1959 şi 1964 ne dau o cu totul altă imagine despre autorul Moromeţilor decât cea intrată în legendă. Din însemnări ne vorbeşte un tânăr bărbat vulnerabil, cu o vocaţie acaparantă pentru scris şi care îşi doreşte cu ardoare o familie, înţelegere, afecţiune, echilibru sufletesc, lângă o femeie deşteaptă şi devotată. N-a fost să fie… Iar prin carnetele de creaţie pentru *Risipitorii*, *Delirul* şi *Cel mai iubit dintre pământeni* pătrundem în laboratorul unui adevărat intelectual, rafinat şi subtil, obsedat de romanul în curs, de perfecţiunea construcţiei, de coerenţa personajelor, pentru care adună din viaţa reală, din povestirile cunoştinţelor, din limbajul străzii, din documente tot ce credea că-i va putea folosi. Editorii au însoţit textele lui Marin Preda cu anexe substanţiale, în care au publicat fragmente din interviurile date de scriitor de-a lungul vremii, din cărţile lui de convorbiri şi de memorialistică, din mărturiile primei lui soţii, Aurora Cornu, ale lui Paul Georgescu, Petru Dumitriu ş.a. Sunt reproduse şi pasaje din corespondenţă, articole critice despre Preda, într-un cuvânt tot ce poate lumina, alături de numeroasele note de subsol, paginile jurnalelor intime.

Adriana BITTEL, „Bookarest 2004”, în
Formula AS. nr. 620, 7-14 iunie 2004, p. 17

În legătură cu textele ce compun substanţa acestui volum recuperator (primit ca ceva revelator

de către public), spaţiul disponibil nu-mi permite decât două observaţii. Prima porneşte de la tipul de scriitor clasic pe care-l reprezintă Marin Preda chiar atunci când vrea să scrie jurnal. Se ştie că toţi scriitorii de tipologie clasică nu au scris jurnal din cauza modalităţii diferite de obiectivare în scriitură. Nu întâmplător, referinţele lui Preda, în nota sa din 1964, se fac la Gide, Dostoievski sau Kafka, autori preocupaţi de explorarea viscerală a propriei identităţi. Un scriitor clasic ocoleşte autobiografia, absorbind-o în ficţiune. Altfel spus, are loc obiectivarea eului biografic în discursul impersonalizat. Concluzia flagrantă ce rezultă în urma parcurgerii paginilor de «jurnal» ale lui Marin Preda, în momentul când este părăsit de Aurora Cornu, ne indică absenţa crizei interioare investigate minuţios de un subiect frustrat în sens freudian. În loc să se gândească la sinucidere sau să se revolte, măcar cât un Camil Petrescu, Marin Preda e satisfăcut pe deplin de faptul că e în stare să «vadă situaţia cu un ochi realist» şi se apucă să fabrice argumente raţionale care să justifice actul de ruptură amoroasă. Obiectivarea maximă de care e capabil, într-o asemenea situaţie liminară, îl împinge să eludeze orice «intimitate», de aceea sunt convins că titlul *[Jurnalintim)* nici nu-i aparţine. Această «obiectivare», lipsită de autenticitate, devine un mod patologic de autoalienare, care nu poate fi confundat cu niciuna dintre formele de autolivrare subiectivă ce dau substanţă genului diaristic. Subiectul interior, ce ar putea să se afirme, este obscurizat de vanitatea moralistului clasic. Se înţelege, de aici, că acest tip de jurnal nu este în niciun caz «intim», ci reprezintă un pandant comentat al «obiectivării» eului narant. Marin Preda nu are încredere în jurnal, ca şi G. Călinescu, pentru că viziunea sa clasică îl opreşte să recurgă şi la acest senzor al autenticităţii scripturale. A doua observaţie pe care voiam să o fac se leagă chiar de problema

autenticităţii operei lui Marin Preda ce derivă din poetica sa narativă. Neavând acces la scriitură, prozatorul este autentic numai atunci când se lasă scris de text, în *Moromeţii* şi în *Viaţa ca o prada.*

Marin MINCU, „ «Jurnalul» intim al lui Marin Preda?”,
în *Cotidianul*, nr. 137, din 12,13 iunie 2004, p. 10

Marin Preda privea cu suspiciune „expansiunea eului” în literatura modernă şi se arăta amuzat de facilitatea cu care devine „erou” (adică personaj), scriind despre sine însuşi. Nu-i acorda credit jurnalului decât ca bruion al transcrierii unor stări trăite pe cont propriu, pentru ca apoi autorul să-şi transfere toate neliniştile şi tribulaţiile pe seama unui personaj inventat, altfel nu i se pare nici decent, nici profitabil să vorbească într-un mod atât de direct despre sine. Scriitură taciturnă, jurnalul e, în acelaşi timp, scriitură tămăduitoare: „scriu în acest jurnal cu pasiune şi nu mă simt câtuşi de puţin bolnav când o fac. Asta înseamnă că singurul erou despre care pot trata şi fabula în prezent sunt eu. O fi oare interesant acest erou? Iată o întrebare strict literară. Nu-mi dau seama acum, dar port hotărârea ca în viitor să recitesc cu un ochi obiectiv aceste însemnări şi, dacă eroul e reuşit, să-i schimb numele, să schimb decorul, să-i dau drumul ca erou literar şi apoi să distrug aceste pagini. Principalul e să mă exprim şi dacă aceasta va reuşi într-o ficţiune, la ce bun jurnalul Jurnalul propriei nevroze poate fi considerat o versiune experimentală a examenului interior pe care şi-l face Constanţa în romanul *Risipitorii.* […] Critica severă pe care Marin Preda o face jurnalului se bazează pe faptul că astfel de amintiri îl arată pe artist deprimat şi decăzut, victimă a unor slăbiciuni deplorabile care îl înjosesc. De aceea e indignat de

jurnalul lui Tolstoi, adăugând o explicaţie absolut necesară: „Să fim bine înţeleşi, eu nu sunt indignat că Tolstoi a fost aşa cum a fost, ci sunt indignat că există un document care îl arată pe Tolstoi aşa cum a fost, scris de însuşi Tolstoi". Demnitatea artistului trebuie apărată în fata posterităţii: „Când moare artistul dintr-un om, ceea ce rămâne este îngrozitor de coborât şi lipsit de sens". Astfel că o verificare a propriei imagini prin prisma jurnalului obligă la evitarea eventualelor „pasiuni josnice sau a unei rătăciri nedemne" de spiritul nobil al scriitorului: „m-am apucat şi mi-am citit propriul meu jurnal. Ajungând la concluzia că cenzura mea artistică n-a funcţionat îndeajuns în timp ce îmi etalam suferinţele din boală şi suferinţele din amor, n-am mai simţit poftă să-l continui". […] Alături de beneficiul exerciţiului de scriitură în perspectiva transpunerii în ficţiune a unei experienţe a slăbiciunii şi alături de profitul terapeutic, jurnalul lui Preda contribuie şi la perfecţionarea sensibilităţii scriitorului în confruntare cu limita. Însă toate acestea trebuie păstrate în stadiul de laborator necunoscut celorlalţi. Ficţiunea (capacitatea de fabulaţie) şi construcţia romanului, ca semne de sănătate, rămân principala ţintă a prozatorului. Jurnalul este mărturia unei maladii, care e bine să fie, pe cât se poate, tăinuită".

Ion SIMUŢ, „Beneficiile nevrozei",
în *România literara*, nr. 36, 15-21 septembrie
2004, „Cronica ediţiilor", p. 13

Editorii au înţeles să îl structureze [jurnalul, n.n.] pe nivele diferite: jurnalele propriu-zise, carnete (sau note) de atelier şi Addendae cuprinzând fragmente de scrisori, de interviuri, de memorii, de articole de presă aparţinând fie lui Marin Preda însuşi, fie altora. Caracter compozit –

s-ar putea obiecta. De regulă, ediţiile altor jurnale nu cuprind decât scurte note explicative referitoare la persoanele şi evenimentele întâlnite în text. Cei doi editori au lărgit însă sensul notelor (care, sub aspectul lor tradiţional, fireşte că există), devenite capitole independente (intitulate „anexe"), pentru o înţelegere cât mai exactă şi mai rapidă a referirilor din jurnale. […] O mare parte a volumului editat de Eugen Simion şi Oana Soare include carnete de atelier, indispensabile pentru cine va alcătui o ediţie critică. Cuprind schiţe de capitol, schiţe de arhitectură, nume de personaje, fragmente surprinse în discuţiile stradale ale unor necunoscuţi. Comentatorii vor avea la îndemână argumente bogate de ordin textologic, naratologic, onomastic, ideologic şi poate chiar politic pentru a putea descifra unele particularităţi absconse din *Risipitorii*, *Delirul*, *Cel mai iubit dintre pământeni.* Pentru cel de-al doilea, există o amplă documentare, însumând peste o sută de pagini şi cuprinzând extrase din ziare, din memorii, note despre evenimente politice (rebeliunea legionară, legislaţia antisemită) ş.a.m.d. Desigur, nu la atât se va fi rezumat documentarea, dar o idee despre amploarea şi intensitatea efortului lui Preda cititorul tot îşi va putea face.

Dan MĂNUCĂ, „Jurnalele lui Marin Preda",
Convorbiri literare, nr. 10, octombrie 2004,
„Cronica literară", p. 42-44

Caietele de atelier îşi au marele lor preţ pentru cititorul specializat al lui Marin Preda: istoricul literar. Ele probează, oricum, profesionalismul scriitorului, perfecţionismul său, conştiinţa sa nemulţumită în faţa lucrului făcut de mântuială. Înainte să atace arhitectura secretă a unui nou roman, Marin Preda pregăteşte cu insistenţă mortarul: fişe documentare, caracterologice,

fragmente de dialog, expuneri sumare de scene etc. Evitând detaliile, nu pot să spun decât că profesionalismul său este un adevărat model de conştiinţă a scriitorului: o *rara avis* în peisajul imediat al literaturii române.

Cât priveşte părţile de Jurnal intim, cine se gândeşte că aici o să aibă parte de nu ştiu ce revelaţii în ordinea anecdoticului mai bine dă banii pe altceva – pentru că nu o să găsească mărunţişuri de felul acesta. Marin Preda aparţine categoriei din ce în ce mai slab reprezentate a scriitorilor obsedaţi de scrisul lor. Dar obsedaţi nu la modul veleitarului care scrie ca să se audă de el, ci în sensul aproape obiectiv al umanităţii pe care ei simt că trebuie să o exprime pentru că au ceva de spus în sensul acesta şi pentru că altfel nu se poate. Marin Preda şi-a proiectat viaţa ca material pentru existenţa adevărată: aceea a lumii din hârtie. Jurnalul intim e o umbră cât se poate de caracteristică a acestei obsesii. Preda nu scrie în el – deşi funcţia terapeutică ar fi cât se poate de legitimă: se află în plină nevroză, are de făcut faţă unui divorţ şi urmărilor lui ş.a. – pentru ca omuleţul să-şi ofere desertul unei relaxări prin frecventarea anecdoticului curent. Nu: el scrie fiindcă pentru prima oară în viaţa lui de până atunci simte că a devenit un erou literar; altfel spus, că viaţa diurnă pe care o scrie dă seama despre o umanitate canonică, golită de accident. Deşi scrie despre el, nu e vorba despre propria lui persoană, tot aşa cum Moromete nu e doar un ţăran din Câmpia Dunării tăvălit de istorie. E mai mult, şi tocmai în ideea acestui mai mult îşi compune Marin Preda jurnalul. […] Jurnalul este de fapt un roman scris la o persoană întâi care nu e a lui Călin Surupăceanu sau a lui Victor Petrini, ci a lui Marin Preda: la fel ca acele capodopere ale autorului numite *Viaţa ca o pradă* şi *Imposibila întoarcere”*

Mihai IOVĂNEL, „Marin Preda, avocatul lui Marin Preda”, *Adevărul literar şi artistic*, nr. 755,15 februarie 2005, „Cronici”, p. 6

{1} Nota asupra ediţiei le aparţine îngrijitorilor primei ediţii a *Jurnalului intim*, Eugen Simion şi Oana Soare.

{2} Eugen Uricaru era preşedintele Uniunii Scriitorilor în 2004, în momentul publicării primei ediţii a *Jurnalului intim*, Editura Ziua, 2004.

{3} Acest manuscris cuprinde jurnalul intim al despărţirii de Aurora Cornu, prima soţie a lui Marin Preda (34 coli A4, xerocopiate, numerotate de către scriitor, începând cu a doua pagină, de la 52 la 118, la care se adaugă o ultimă pagină, nenumerotată, reprezentând xerocopia unui tablou al lui Tonitza).

{4} Nu se ştie cu precizie câte perioade de spitalizare a suportat Marin Preda. Aurora Cornu face câteva referiri la boala scriitorului în Eugen Simion, Aurora Cornu, *Marin Preda. Scrisori către Aurora. Convorbiri despre Marin Preda,* cu o postfaţă de Eugen Simion, Bucureşti, Ed. Albatros, 1998,380 pag. (vezi pag. 121, 122,191,223-228 etc).

{5} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{6} În Eugen Simion, Aurora Cornu, *op. cât.* (pag. 191), Aurora Cornu vorbeşte şi ea despre acest episod al despărţirii lor: „Eu i-am spus: «Marine, vreau să plec de la tine», şi el mi-a spus: «Dacă eşti drăguţă, aşteaptă până la 15 septembrie când vin eu de la spital», că intra în spital, avea o astenie foarte rea." Vezi şi Anexa 1 (pag. 59-61), în care am selectat, din sursa citată anterior, şi alte fragmente referitoare la personalitatea lui Marin Preda, precum şi la diferitele episoade ale relaţiei sale cu Aurora Cornu, pentru a fi puse în paralel cu notaţiile din jurnal.

{7} În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

{8} Chindi (Kindy) Sonnenreich (n. 1923), medic psihiatru; arestat şi închis în anii '50 sub acuzaţia de homosexualitate; a emigrat în Brazilia, la Sao Paolo, unde şi-a deschis un sanatoriu. A fost unul dintre medicii care l-au tratat pe Marin Preda în perioada spitalizării. Mai multe informaţii despre Kindy, precum şi câteva supoziţii în privinţa cauzelor bolii lui Marin Preda se pot afla în Nina Cassian, *Memoria ca zestre. Cartea I,* Ed. Institutului Cultural Român, 2003, în special pag. 174-175.

{9} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{10} Tamara Gane (1909–1992), profesor universitar şi traducător din limba rusă. Un timp a lucrat şi la Ambasada română de la Moscova.

Autoare a unui studiu despre *Lermontov* (1964); a mai semnat articole de critică ideologică şi diferite prefeţe.

{11} Menelaos Ludemis, scriitor grec (prozator şi poet), refugiat în România. Dintre scrierile sale amintim romanele *Îngerul cu aripi de ghips, Moara muta*., *Năluca Marathonului, Strada Abisul nr. 0, Vînul laşilor etc.* şi volumele de versuri *Cerul se înnourează*., *Cântece sugrumate. Dedal* etc.

{12} Marin Preda a vizitat Vietnamul în 1957. Prozatorul povesteşte pe larg despre această călătorie a sa în Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda,* Ed. Albatros, 1973 (pag. 164-206). Rod al experienţei vietnameze este nuvela *Friguri* (1963).

{13} Yannis Ritsos, poet grec, refugiat în România. Dintre volumele sale de versuri amintim *A patra dimensiune, Arhitectura copacilor, întoarcerea atrizilor, Poeme, Poezii* etc.

{14} Poemul *Zeiţa cu sprânceana albă* este inclus în volumul *Distanţe*, Bucureşti, EPL, 1962.

{15} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{16} Aceleaşi gesturi le va face şi Constanţa, eroina din romanul *Risipitorii* (despre care autorul declara că reprezintă un alter-ego al său), în momentul despărţirii de doctorul Munteanu.

{17} Om politic vietnamez; fondator al partidului comunist indochinez (1930) şi creatorul „Ligii pentru Independenţa Vietnamului”; preşedinte al Republicii Vietnam şi al Republicii Democrate Vietnam (Vietnamul de Nord, 1916–1969), iar din 1956–1960 secretar general al Partidului Comunist.

{18} În manuscris, cuvânt subliniat cu două linii.

{19} Acest personaj nu apare în niciuna dintre scrierile lui Marin Preda.

{20} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile..

{21} Cehov.

{22} Acest dialog apare, cu unele modificări (în loc de „contabil” figurează „planificator” şi „planificatoare” este înlocuit cu „casieriţă”), în prima ediţie a romanului *Risipitorii,* pag. 469, funcţionând ca modalitate de portretizare a unuia dintre invitaţii de la petrecerea de nuntă a lui Vale.

{23} Adică în 1949, an în care apar la ESPLA nuvela *Ana Roşculeţ* şi, în diferite periodice, primele fragmente din *Moromeţii* (în 1948 debutase editorial cu volumul de nuvele *întâlnirea din Pământuri).*

{24} Nadia Strungaru. Referinţe la ea găsim în câteva dintre scrisorile (din 1943-1944) trimise de către scriitor poetului Geo Dumitrescu (reproduse în volumul colectiv *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda,* Ed. Cartea Românească, 1981, pag. 516517) şi în convorbirea lui Eugen Simion cu Aurora Cornu, ed. cât. (pag. 112-114). Câteva dintre datele psihologice şi comportamentale ale Nadiei Strungaru şi detalii din relaţia sa cu scriitorul se regăsesc în personajul Matilda din romanul *Cel mai iubit dintre pământeni,* Ed. Cartea Românească, 1980.

{25} Aurel Mihale (1922-2003), scriitor. Într-o perioadă a fost director al Editurii Pentru Literatură. Autor de romane proletcultiste *(Ogoare noi,* 1953, *Floarea vieţii,* 1954 etc.) şi povestiri sau romane de război *(Nopţi înfrigurate,* 1957, *Focurile,* 1972, *Pământ însângerat,* 1972).

{26} Desigur, Petru Dumitriu.

{27} Petru Dumitriu a fost director la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă în perioada 1956-1959; a fost demis din această funcţie din cauza răcirii relaţiilor sale cu Mihai Beniuc (preşedintele Uniunii Scriitorilor) şi cu Leonte Răutu (şeful Secţiei de Propagandă a C.C. al PMR). Scriitorul povesteşte despre acest episod în *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, traducere de Adriana Fianu, Ed. Univers, Bucureşti, 1992.

{28} Este vorba despre volumul de povestiri *Nopţi înfrigurate,* Bucureşti, Ed. Tineretului, 1957.

{29} În ultima parte a articolului „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist", apărut în *Viaţa Românească,* nr. 6,1957, Marin Preda comentase ai subtilitate *Cronica de familie* şi sublimase indirect intruziunea ideologicului în volumul al treilea al scrierii. Reproducem acest fragment în Anexa II având în vedere că el figurează numai în presa vremii; doar prima parte a articolului a fost inclusă, cu titlul „Note ocazionale în favoarea romanului", în volumul *Creaţie şi morală.*

{30} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{31} Este vorba despre nuvela *Friguri,* apărută în 1963.

{32} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{33} Aceste observaţii vor reveni în interviurile pe care le va da scriitorul la apariţia ediţiilor din *Risipitorii;* vezi în acest sens Anexa I, care urmează jurnalului de creaţie al romanului *Risipitorii..*

{34} Această neîncredere în reuşita literară a romanului *Morometii* apare şi într-o scrisoare adresată Aurorei, vezi Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 54-55. Reproducem câteva pasaje din această scrisoare în Anexa III.

{35} În convorbirea ei cu Eugen Simion, ed. cit., Aurora Cornu face câteva precizări în legătură cu acest proiect romanesc: „El luase *Morometii* şi-l împărţise în alte romane. Avea un roman *Marioara Fântână* sau *Adam Fântână,* luase *Morometii,* întâmplări din *Morometii* şi le transportase într-un roman care… se petrecea după război prin '50" (pag. 117). O schiţă a acestuia, precum şi un scenariu al proiectului *Ion Fântâna* aflăm în agenda *Risipitorilor.* În Addenda I, prezentăm şi scenariul proiectului *Adam Fântână* (o variantă mult mai complexă şi mai elaborată a proiectului *Ion Fântână),* însoţit de notaţiile scriitorului (ambele reproduse după Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. îngr. de Victor Crăciun, prefaţă de Eugen Simion, Ed. Univers enciclopedic, 2002, pag. 1637-1644). De altfel, gândul de a scrie „un roman din viaţa oamenilor de la câmpie" îl obseda pe scriitor încă din 1948, aşa cum reiese din textul scrisorii adresate lui Eugen Jebeleanu, pe care o reproducem în Addenda II. Aspiraţia sa profundă era să scrie o *Comedie ţărănească,* care să includă *Morometii I* şi *II, Delirul I şi II* (acest din urmă volum rămânând în proiect). Vezi în acest sens *Jurnal foarte intim.*

{36} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{37} Şi Aurora Cornu vorbeşte despre acest episod, vezi Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cit., pag. 205. Am reprodus pasajul în Anexa I.

{38} În manuscris urmează nouă rânduri tăiate, ilizibile.

{39} András Sütő (n. 1927), scriitor maghiar (nuvelist şi dramaturg) din România. Dintre volumele sale de nuvele amintim *Pornesc oamenii*, 1953, *Karikás risipitorul,* 1962 etc., iar dintre piesele sale de teatru, *Nunta la castel,* comedie în trei acte, 1963*, Mântuleţ în iad,* piesă într-un act, 1976.

{40} Scriitorul povesteşte aceeaşi întâmplare şi în interviul acordat lui Adrian Păunescu în 1969, reprodus în volumul *Creaţie şi morala*., ed. cât., cu titlul „Atunci va fi împlinit romanul *Morometii,* când şi destinul povestitorului va fi relevat", pag, 385.

{41} Preda se va referi în repetate rânduri la „câinii biologici", duşmani perfizi care ameninţă seninătatea spiritului şi care slăbesc

forţa de creaţie a artistului. A se vedea, de pildă, declaraţiile făcute lui Florin Mugur, în Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, Ed. Albatros, 1973, pag. 38.

{42} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{43} Nicolae Tertulian (n. 1929), teoretician şi critic literar. A fost unul dintre principalii ideologi ai proletcultismului (studiul său *Eugen Lovinescu şi contradicţiile estetismului,* 1959, se înscrie în campania împotriva estetismului). Alte scrieri: *Critică, estetica, filosofie,* 1972, *Experienţă, artă, gândire,* 1977 etc.

{44} Ov. S. Crohmălniceanu a fost redactor-şef la revista literară *Viaţa Românească* între 1956-1962.

{45} În manuscris urmează zece rânduri tăiate, ilizibile.

{46} Chivu Stoica (1908-1975), importantă figură politică a vremii, la acea dată preşedinte al Consiliului de Miniştri (1955-1961) apoi preşedinte al Consiliului de Stat (1965-1967).

{47} Nuvela *Desfăşurarea* apăruse în 1952 la ESPLA.

{48} Nuvela *Ferestre întunecate a* fost publicată în volum în 1995.

{49} Personaj din romanul dostoievskian *Crimă şi pedeapsă*, cu care va fi comparată şi Constanta, eroina din *Risipitorii.*

{50} *„Trebuie să iubeşti virtutea şi să izgoneşti viciul. Ce poate fi mai simplu? Ei bine! faceţi aşadar o faptă morală, alungaţi măcar unul dintre viciile voastre, măcar încercaţi! Asta-i totul!”* (trad. ed.).

{51} În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

{52} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{53} Una dintre temele majore din scrierile lui Marin Preda. O întâlnim, de pildă, în *Intrusul* sau în *Cel mai iubit dintre pământeni.*

{54} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{55} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{56} În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

{57} *„După ce, luni de-a rândul, n-am dat atenţie decât spiritului, corpul meu, care nu mai suporta această stare, a recurs la mijloace extreme ca să-şi facă recunoscute drepturile: m-am îmbolnăvit grav.”*.

{58} Pasajele sunt desprinse din partea a doua *(China, Japonia, America)* a *Jurnalului de călătorie al unui filosof,* scriere a lui Hermann Keyserling. Am folosit ediţia românească a scrierii, traducător Victor Dumea (Ed. Institutul European, Iaşi, 1998).

{59} *„Indienii n-ar fi fost atât de neproductivi, dacă ar fi fost yoghini mai proşti (...); spiritul care fixează continuu ceva îşi pierde din mobilitatea-i proprie; el nu mai lucrează spontan. Iar a produce constă tocmai în aceea că spiritul, activând în linişte, descarcă în afară, din când în când, creaţiile sale. De aceea, cel ce vrea să realizeze ceva în lumea de-aici n-are voie să forţeze vreodată natura – al cărei drum normal nu se desfăşoară drept, ci în formă de spirală. Alternarea diferitelor nivele de conştiinţă, schimbarea ritmică a intereselor este, în acest sens, necesară şi salvatoare, ca şi schimbarea veghei şi somnului. Eu m-am dezvăţat de mult timp (...) să mă îngrozesc din cauza epocilor de stupiditate: ştiu că o stupiditate trecătoare este tocmai condiţia prealabilă a unei viitoare iluminări.”.*

{60} În manuscris urmează un text tăiat, lizibil:

Nu lucrez dragă, eu sunt acuma eroul, despre mine scriu.

— Mai lasă-l încolo de jurnal. Bănuiesc că mă încondeiezi în jurnalul tău, o să deschid şi eu unul.

— Te simţi cu musca pe căciulă? N-ai nicio grijă, în cazul că mai târziu mi se va părea că am fost prea subiectiv, îl voi arunca pe foc. Dar să lăsăm asta, spune-mi ceva *spontanément.*

— Lasă-l încolo de jurnal, nu te mai ocupa de el, te sfătuiesc să mă asculţi.

— E ca şi când m-ai sfătui să nu dorm, exclam eu. A! Dacă m-ai sfătui să nu dorm fiindcă o să-mi dai o întâlnire, atunci da, n-aş mai dormi.

— Tot cuceritor ai rămas!

— Da, zic, mai ales că au trecut ani de când nu ne-am mai văzut, observaţia ta mă flatează… Mai bine hai să-ţi cânt eu ceva *spontanément;* ascultă:

Nea Alecu, nea Alecu,
Taie oaia şi berbecul!
Şi berbecul dă din craci
Nea Alecu are draci!.

{61} Silvian Iosifescu (1916–2006), critic şi teoretician, unul dintre îndrumătorii ideologici ai perioadei. Dintre scrierile sale teoretice, amintim *Configuraţii şi rezonanţe. Un itinerar teoretic,* 1973, *Proză şi luciditate,* 1974 etc.

{62} Paul Georgescu, critic literar şi prozator. Din activitatea sa de critic, reţinem în special volumul *Polivalenţa necesară,* 1967

(dintre alte scrieri de acest gen, mai consemnăm *încercări literare,* 1957–1958 sau *Printre cărţi,* 1973). Dintre romanele sale, care au la bază o formulă inedită, amintim, în ordinea apariţiei, *Revelionul,* 1977, *Vara baroc,* 1980, *Solstiţiu tulburat*, 1981 etc. Paul Georgescu a fost unul dintre prietenii din tinereţe ai lui Marin Preda, cunoscut în redacţia ziarului *Timpul* (amintiri pe care cel din urmă le evocă în romanul *Viaţa ca o pradă).*

{63} Titus Popovici (1930–1994), unul dintre prozatorii importanţi ai epocii. Dintre scrierile sale amintim romanele *Setea,* 1953, *Străinul,* 1954, *Cartierul Primăverii. Cap sau pajură,* 1998 etc.

{64} V. Em. Galan (1921–1995), autor de romane realist-socialiste. Celebru în epocă este romanul *Bărăgan* (I,1954; II, 1959).

{65} Vera Călin (n. 1921), critic literar. Dintre scrierile sale amintim *Metamorfozele măştilor comice,* 1966, *Romantismul,* 1970 etc.

{66} Francisc Munteanu (1924-1993), romancier proletcultist şi autor de romane pentru copii şi tineret, care se bucura de un oarecare credit în rândurile criticii ideologice. Dintre scrierile sale amintim *A venit un om…* 1956, *Statuile nu râd niciodată,* 1957, *Hotel Tristeţe,* 1957, *Pistruiatul,* 1976 etc.

{67} Damian Stănoiu (1893-1956), autor de romane satirice pe teme monahale. Dintre scrierile sale sunt cunoscute îndeosebi *Alegere de stareţă* şi *Amintiri din mănăstire*.

{68} O reproducem noi în Anexa IV din Eugen Simion, Aurora Cornu, *op. cit.* Este vorba de scrisoarea pe care Marin Preda i-o trimite Aurorei Cornu pe 15 septembrie 1958 (dată când cei doi trebuiau să clarifice procesul despărţirii).

{69} În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

{70} Eugen Mândric (n. 1930), scenarist, coautor alături de Nicolae Ţic şi Mircea Drăgan al scenariului *Lupeni ’29.*

{71} În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

{72} În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

{73} Observaţii similare despre ultimii ani de viaţă ai lui Tolstoi întâlnim şi în Florin Mugur, ed. cât. În special pag. 63-65.

{74} În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

{75} În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

{76} În manuscris urmează un text tăiat, lizibil, pe care îl reproducem în continuare, urmat de cinci versuri ilizibile:

„Ascultă, i-am spus Aurorei, am să-ţi citesc acum una năprasnică, să te fereşti să ajungi vreodată s-o simţi pe inima ta.”

{77} Scena este povestită şi de Aurora Cornu în convorbirea ei cu Eugen Simion, ed. cât., pag. 191, vezi Anexa I.

{78} Nume dat de Aurora şi Marin Preda unui canar vagabond care le intrase în casă.

{79} Toma George Maiorescu (n. 1928), poet. Dintre scrierile sale amintim: *Ritmuri contemporane,* 1959, *Timp răstignit,* 1969, *Insula cu orhidee mov,* 1973 etc.

{80} Adrian Rogoz (1921–1996), autor de scrieri cu tentă ştiinţifico-fantastică *(Planeta Mrina în alarmă,* 1959, *Oriana, eu şi Gemi 1, 2, 3,* 1964, *Omul şi năluca,* 1965 etc).

{81} Viorica Rogoz (1927-?), scriitoare de aceeaşi factură. A publicat *Strania melodie siderală,* 1963, *Aventură la Gondwana,* 1964, *Câte-n lună şi-n stele,* 1965 etc.

{82} Mândru Katz, pianist cunoscut în epocă.

{83} Manuscrisul acestei părţi (olograf) cuprinde 96 de coli (numerotate de la 1 la 96 în colţul din dreapta sus al fiecărei coli).

{84} Este vorba de volumul de povestiri *Nopţi înfrigurate,* apărut în 1957.

{85} Nicolae Tertulian nu povesteşte nicăieri în scris aceste fapte. În *Amintiri deghizate,* Crohmălniceanu se referă şi el la această scenă, precizând că o cunoaşte tot din relatările criticului ideolog care, prieten cu scriitorul şi unul dintre comentatorii operei camilpetresciene, îl vizita în acea perioadă la spital.

{86} Primele două volume din romanul lui Camil Petrescu *Un om între oameni,* având în prim plan figura lui Bălcescu, apăruseră în 1953 şi 1955.

{87} În legătură cu geneza *Risipitorilor,* vezi Anexa I.

{88} În toate ediţiile din *Risipitorii* numele personajului va fi Munteanu.

{89} Personajul cu acest nume nu va apărea în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.*

{90} În roman, cuplul Anghel-Filomiţa.

{91} Lecţiune conformă cu originalul.

{92} În toate ediţiile romanului numele personajului va fi Anghel.

{93} Personajul doctorului Brătescu, cu aceeaşi biografie pe care o schiţează Preda, a existat în realitate; era medic psihiatru. Dintre

scrierile lui amintim *Freud şi psihanaliza în România*, 1994, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, 1985 etc. A îngrijit şi a coordonat numeroase ediţii de studii medicale. În niciuna dintre cele patru ediţii ale *Risipitorilor* nu se păstrează aceste aluzii politice privind ascensiunea personajului. Nu vor figura, astfel, nici numele Anei Pauker sau al lui Maurice Thorez (a se vedea şi paginile din acest carnet unde sunt prezentate directivele primite de la Direcţia Presei).

{94} Notă preluată din agendă: „Doctorul Brătescu are deci motive puternice să fie febril la fluxul şi refluxul vieţii politice din Franţa.”.

{95} Conform ideii iniţiale a lui Marin Preda, romanul era conceput în trei părţi a câte 200 de pagini fiecare. Autorul motivează necesitatea de a extinde proiectul romanesc prin adăugarea la cele trei părţi deja existente a unei părţi a patra în *Jurnal intim. Partea a treia.*

{96} După cum reiese din însemnările existente în agendele de lucru ale scriitorului, altele decât cele aflate în posesia noastră, reproduse în Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. Îngr. de Victor Crăciun, prefaţă de Eugen Simion, Univers Enciclopedic, 2002, pag. 1676–1677, Marin Preda intenţiona ca prin biografia personajului său să prezinte tribulaţiile unui destin prins în vâltoarea evenimentelor sociale, precum şi culisele vieţii politice. De pildă, dorea să introducă în roman o scenă despre şedinţa de demitere a Anei Pauker etc., vezi Anexa II.

{97} Scena nu va apărea în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.*

{98} În articolul „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist”, apărut în *Viaţa Românească,* nr. 6, 1957 (integrat apoi parţial în *Creaţie şi morală),* Preda se va referi la importanţa alegerii potrivite a „tonului romanului”, alegându-şi ca exemple scrieri ca *Bietul Ioanide* de G. Călinescu şi *Cronică de familie de* Petru Dumitriu; reproducem observaţiile scriitorului în acest sens în Anexa III).

{99} Subliniat în manuscris cu două linii.

{100} Vezi în special articolul „Cum am scris *Risipitorii*” în *Creaţie şi morală,* unde Preda compară aceste două romane, punctând diferenţele existente între ele în privinţa tonului adoptat; vezi Anexa I.

{101} Cap. 1: descrierea Anei şi a fetiţei sale; Cap. 7: întâlnirea dintre Ana şi Tomiţă.

{102} În toate cele patru ediţii ale *Risipitorilor*; personajul nu va rosti niciodată această replică; vezi însă capitolele în care îşi motivează acţiunile în faţa doctorului Sârbu: ed. I, p. a IV-a, cap. XX, XXI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VI; idem celelalte ediţii.

{103} Doar în prima ediţie din *Risipitorii* apar intruziuni eseistice privind expansiunea eului, considerată o cauză în extremis a „risipei" de sentimente. Reflecţii asupra „expansiunii eului", temă corelată cu eşecul doctorului Munteanu, face doctorul Sârbu la finalul romanului, ed. I, pag. 499. Observaţii similare despre „expansiunea eului" corelată cu nevoia de dominare a celorlalţi întâlnim şi în acest carnet.

{104} Un personaj cu acest nume nu va figura însă în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor*; Preda restrângând timpul de intersectare a generaţiilor; apare însă în prima ediţie din *Îndrăzneala* (1959), precum şi în fragmentul din nuvelă publicat în *Viaţa Românească.*, nr. 4, 1959. În varianta definitivă a nuvelei, apărută în volumul *întâlnirea din Pământuri. Desfăşurarea.*, EPL (1966), numele personajului se schimbă în Matache.

{105} Conform mărturisirilor lui Marin Preda din *Jurnal foarte intim,* acest paralelism tematic prea accentuat a fost unul dintre motivele care l-au determinat să revizuiască prima formă a romanului (ed. I, 1962).

{106} Doar prima formulă, aparţinând lui Petre Sterian, este reţinută în roman; vezi *Risipitorii:* ed. I, p. I, cap. III, pag. 15; ed. a II-a, p. I, cap. III, pag. 14; ed. a III-a, p. I, cap. III, pag. 13; ed. a IV-a, p. I, cap. III, pag. 15. A doua formulă apare în *Cel mai iubit dintre pământeni* „vol. III, p. a VIII-a, cap. III, pag. 24, şi aparţine bunicii lui Petrini. Vezi şi sfaturile tatălui, Vi*aţa ca o prada, p*ag. 87, unde apar stilizate câteva dintre aceste sintagme.

{107} Aceste versuri fac parte din cântecul Constanţei (intonat în prezenţa doctorului Sârbu) şi se întâlnesc doar în primele două variante ale *Risipitorilor:* ed. I, p. a IV-a, cap. XIV, pag. 442; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XXII, pag. 500-501.

{108} Dată incertă.

{109} În toate ediţiile din *Risipitorii*, această scenă a convorbirii dintre fraţi este înlocuită cu confesiunea despre Anda pe care Vale i-o face Constanţei: ed. I, p. a II-a, cap. VII, VIII; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VII; ed. a III-a, p. a II-a, cap. VII; ed. a IV-a, p. a II-a, cap. VII. Ideea centrală, precum şi frânturi de replici din acest pasaj vor

apărea însă, stilizate şi amplificate, în discuţia dintre doctorul Sârbu şi doctorul Ionescu: ed. I, p. a II-a, cap. VI, pag. 146; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 126; ed. a III-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 114-116; ed. a IV-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 174-176. A se vedea similaritatea ideilor exprimate în acest pasaj cu cele din *Jurnal intim. Partea a doua* ş.a.

{110} Acest capitol nu apare în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.*

{111} Idem.

{112} Apare în toate variantele *Risipitorilor,* vezi ed. I, p. I, cap. I, II; la fel în celelalte ediţii.

{113} Apare în toate variantele *Risipitorilor,* ed. I, cap. III; la fel în celelalte ediţii.

{114} Nu apare în niciuna dintre variantele romanului.

{115} Dinu Bondi (1905-1972), avocat şi scriitor. Dintre scrierile sale amintim volumul de povestiri *Ave Maria,* 1947.

{116} Istoria cu „barbugii" apare, stilizată şi dramatizată, în *Imposibila întoarcere,* ed. a II-a revăzută şi adăugită, Ed. Cartea Românească, 1972, cap. „Compromisul cu ideile", pag. 55.

{117} Povestirea relatată de Geo Bogza apare, amplificată şi stilizată, în *Cel mai iubit dintre pământeni* vol. III, p. a X-a, cap. XIII, pag. 275-276; reproducem fragmentul în Anexa IV.

{118} Vezi şi meditaţia lui Toma Sterian despre risipire care apare în ultimele trei variante ale romanului: ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XXIV, pag. 508; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XXI, pag. 393; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. XXI, pag. 324.

{119} Nu există, în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor,* aluzia la moartea fiului în 1933 şi nici la războiul din 1916.

{120} Episodul vizitei apare în toate ediţiile *Risipitorilor*; cu modificări esenţiale de la ed. I la ed. a II-a; vezi ed. I, p. I, cap. IV-X; ed. a II-a, p. I, cap. VIII-XIII; ed. a III-a, p. I, cap. VIII-XIII; ed. a IV-a, p. I, cap. VIII-XIII. Doar în ed. I Vale află de la Sârbu despre despărţirea Constanţei de doctorul Munteanu.

{121} A se vedea portretul fizic al doctorului Sârbu, ed. I, p. I, cap. IV, pag. 21; ed. a II-a, p. I, cap. VIII, pag. 34; ed. a III-a, p. I, cap. VIII, pag. 34; ed. a IV-a, p. I, cap. VIII, pag. 31. (Se subliniază faptul că era chel doar în primele două ediţii; în ultimele două ediţii există o aluzie vagă.).

{122} Notă: propoziţie strecurată printre opt rânduri de ştersături.

{123} Constanţa va fi comparată (de către doctorul Sârbu) cu Marmeladov în ultimele trei variante ale romanului; referinţa este uşor ironică; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 400; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 323; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 215. În privinţa raportării polemice la universul dostoievskian, autorul mărturisea: „[…] dacă este vorba de o polemică, aceasta a fost cu universul lui Dostoïevski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. Flaubert spune că îi tăvăleşte pe toţi în noroi, rămânând drept. Nu sunt rău cu personajele mele: chiar şi cele mai rele, abjecte […] sunt reabilitaţi la sfârşit […]" *(„Am scris tot ceea ce am trăit"* în *Timpul n-a mai avut răbdare,* pag. 551).

{124} Grafie cu litere gotice. Lecţiune incertă.

{125} Altă grafie. Fraza reprezintă traducerea pasajului scris în limba germană care figurează mai sus.

{126} Lecţiune incertă. Grafie cu litere gotice. În traducere: „Din cauza aceasta sunt îngrijorat.".

{127} Revenire la grafia iniţială.

{128} Scena apare doar în ed. I din Risipitorii, p. I, cap. IV, pag. 21-24, şi îi este povestită lui Vale de către doctorul Sârbu.

{129} În manuscris, după acest nume apare propoziţia: „într-adevăr, m-ai iubit mult!.

{130} Pasajul apare, stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. III, pag. 245246; vezi Anexa V.

{131} Fragmentul se regăseşte, stilizat şi amplificat, doar în prima ediţie a *Risipitorilor,* p. I, cap. V, pag. 29-30, şi face parte din parabola tăietorului de lemne.

{132} Transcriere conformă cu originalul.

{133} O primă variantă a scenei în care doctorul Sârbu o consultă prima dată pe Constanţa. Scena este reţinută, dar apare complet modificată (din acest pasaj se reţin doar frânturi de replici) în toate cele patru ediţii din *Risipitorii* (ed. I, p. I, cap. XI, pag. 43; ed. a II-a, p. I, cap. XII, pag. 61-62; ed. a III-a, p. I, cap. XII, pag. 57-58; ed. a IV-a, p. I, cap. XII).

{134} În niciuna din variantele *Risipitorilor* nu se precizează vârsta personajelor.

{135} Personaj din *Îndrăzneala* (nuvelă apărută în 1959 la Ed. Tineretului).

{136} Această frază apare, dezvoltată, în *Îndrăzneala*, ed. cât., pag. 98.

{137} Versurile fac parte din La Chanson de Renaud (Cântecul lui Renaud), poem din literatura franceză medievală. Întrucât nu există în limba română o traducere a acestei variante a poemului, încercăm o simplă echivalare a versurilor: *Veni Jean Renaud de la război/ Dar veni trist şi adânc îndurerat/ – „Bună să-ţi fie inima, mamă!”/ – „Bună şi ţie, fiul meu/Nevasta ţi-a făcut un băiat”/ „Măicuţă scumpă, să mergem de aici/ Tu să-mi pregăteşti un pat cu aşternuturi albe/ Dar să mi-l pregăteşti încetişor/ Ca nevasta mea să nu audă nimici”/Şi când veni miezul nopţii/ Jean Renaud îşi dădu duhul/ „Zi-mi, mamă, măicuţă/ Pe cine aud eu plângând aici?” / – „Fata mea, sunt copiii/ Plâng că-i dor dinţii”/ „Zi-mi, mamă, măicuţă/ Cine bate cuie aici?”/ „Fata mea, e tâmplarul/ Care drege podeaua”/ „Zi-mi, mamă, măicuţă/ Ce cântec aud eu aici?”/ „Fata mea, sunt bocitoarele/ Care înconjoară casa”/ „Zi-mi, mamă, măicuţă/ Dar de ce plâng ele aşa?”/ „Vai mie, nu mai pot să ţin secret/ Chiar Jean Renaud a murit!”/ „Mamă, zi-i groparului/ Să sape groapă pentru doi/ Şi s-o facă atât de mare/ Cât să aibă loc şi copilul.”.*

{138} „*Nu pune preţ, poete, pe dragostea mulţimii/ Entuziasta zarva a laudelor trece./ La neghiobeasca slavă şi hohotul prostimii,/ Tu să rămâi, poete, tăcut, senin şi rece./Pe drumul tău mergi singur şi liber!/ Tu eşti rege! Purtat de gându-ţi liber urci treplele-nălţimii/ Desăvârşindu-ţi fructul de vis al limpezimii./ Şi nobila ta muncă răsplata nu ţi-o lege!/ Răsplata e în tine. Tu eşti judecător./ Mai crud decât oricine, şi nepărtinitor!/ Eşti mulţumit, tu însuţi, severule poet?/ Eşti mulţumit? Deci lasă mulţimii vane jocul/ De a scuipa-n altarul în care tu arzi focul/ Şi de-a azvârli cu pietre în ’naltu-ţi trepied”* În românește de H. Grămescu. Ultimele patru versuri vor apărea în Cel mai iubit dintre pământeni, în „traducerea” lui Petrică Nicolau, vezi ed. cât., vol. I, p. a II-a, cap. VIII, pag. 117.

{139} Personaj din *Desfăşurarea.*

{140} Personaj din *Risipitorii.*

{141} În *Morometii II* numele personajului va fi Zdroncan.

{142} Personajul apare în *Îndrăzneala.*

{143} Personajul va apărea în *Marele singuratic.*

{144} Idem.

{145} Personajul apare în *Îndrăzneala.*

{146}. Prenumele personajului va fi Matei.

{147}. Personaj din *Risipitorii.*

{148} Idem.

{149}. Dintre aceste nume de localităţi se vor reţine în *Moromeţii II* Padina, Râca, Vetrişoaia.

{150}. În manuscris, aceste nume de localităţi sunt scrise între cele două coloane de nume de persoane.

{151}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{152}. Stilizată, fraza devine o replică a lui Moromete; *Moromeţii II,* pag. 170: „Moromete surâdea: «Auzi, mă, Matei, ce zice lipoveanul-ăsta, că tu şi cu Giugudel (şi l-a mai adăugat şi pe Cârstache la rând) cică sunteţi uneltele mele. Adică cum *unelte?»“*.

{153}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{154}. Este posibil ca Preda să se refere la discuţiile avute cu prietenul său Geo Dumitrescu la Gambrinus (descrise în *Viaţa ca o prada*, cap. XXXIV, XXXVII). Spre această concluzie ne îndrumă şi Paul Georgescu – în Florin Mugur, *Vârstele raţiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu*, pag. 43. Posibil ca Preda să se refere şi la articolul lui Geo Dumitrescu despre *Ana Roşculeţ* (tributar opticii ideologice a perioadei), intitulat „Pentru ascuţirea vigilenţei împotriva naturalismului (Pe marginea nuvelei Ana Roşculeţ)”, apărut în *Flacăra.*, nr. 12, 13, 1950. Având în vedere că articolul a rămas în presa vremii, îl reproducem în Addenda III.

{155}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{156}. Replică a lui Bilă, personaj din *Moromeţii II,* pag. 131,182. Reproducem pasajul de la pag. 131:

„— Domnilor, zise el ridicând bastonul în aer şi subliniind cuvintele zgomotos şi agitat din tot trupul şi mai ales cu pieptul şi braţele cu care descria prin aer gesturi ca de prooroc care anunţa venirea apocalipsului, astăzi, domnilor, nu trebuie să fii comunist. Trebuie să fii… trebuie să fii… anti-comunist!!!”.

{157}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{158}. Idem.

{159}. Personaj din *Moromeţii II.*

{160}. Personajul nu apare în *Moromeţii II.*

{161}. În toate ediţiile romanului, numele oraşului în care este detaşat Vale va fi N.

{162} „La arme, cetăţeni/ Strângeţi rândurile /Să mergem, să mergem/ Şi să rămână în urma noastră sângele barbarilor.” *(La Marseillaise).*

{163} Altă grafie.

{164} A se vedea mărturisirile lui Marin Preda despre acest proiect romanesc, în *Jurnal intim. Partea a doua.* În legătură cu geneza celui de-al doilea volum din *Morometii*, care are la bază, printre altele, şi proiectul *Marioara Fântână,* vezi Anexa VI..

{165} Frază tăiată, dar lizibilă.

{166} Replică a lui Ilie Moromete, *Morometii II,* pag. 278.

{167} Frază tăiată, dar lizibilă.

{168} Replică a personajului Lungu, *Risipitorii.* Apare doar în primele două variante ale romanului: ed. I, p. a III-a, cap. IV, pag. 257; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VI, pag. 244.

{169} Replică a personajului Ilie Moromete, *Morometii II,* pag. 378.

{170} Frază tăiată, dar lizibilă.

{171} Replică a personajului Lungu, *Risipitorii.* Apare doar în primele două variante ale romanului: ed. I, p. a III-a, cap. IV, pag. 257; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VI, pag. 244.

{172} Replica, aparţinând lui Moromete, apare, amplificată şi repetată, în *Morometii II,* pag. 274-275.

{173} Replica apare, dramatizată, în *Morometii II,* pag. 201: De la bogat ia tot, iar săracului nu-i dă nimic! zise el. — Asta ce mai e? zise băiatul. — Păi ăsta e socialismul vostru!”.

{174} Personajele apar în *Morometii II.* Două personaje cu numele Enache apar şi în *Desfigurarea.*

{175} Preda nu a scris o nuvelă cu acest titlu. (Există însă, în *Morometii II,* o scenă în care Bilă, în încercarea de a-l convinge pe unul dintre săteni să-şi predea bunurile, îi dovedeşte că acest lucru nu ar reprezenta nicio pagubă având în vedere „puterea lui economică”, *Morometii II,* pag. 348.).

{176} Personajul nu apare în *Morometii II.*

{177} Detaliu reţinut în *Morometii II,* p. a III-a, cap. IX, vezi şi cap. XIV.

{178} Detaliu reţinut (în convorbirea despre evenimentele din sat dintre Niculae şi Marioara) în *Morometii II,* pag. 302.

{179} Personajul nu apare în *Morometii II.*

{180} Rezumat al scenei din dormitorul activiştilor, care apare, amplificată şi stilizată, în *Morometii II,* pag. 143-147. Sunt reţinute

din acest pasaj detalii şi frânturi de replici.

{181}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{182}. O scenă similară apare doar în primele două ediţii din *Risipitorii,* în următoarele două fiind eliminată: ed. I, p. a IV-a, cap. VII, în special pag. 384-385; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIV, în special pag. 445-447.

{183}. Un exemplu similar inventează personajul Ilie Moromete în *Morometii II,* pentru a explica erorile sistemului socialist: p. a III-a, cap. XVIII, în special pag. 379; vezi Anexa VII, unde reproducem pasajul din roman.

{184}. Există o scenă oarecum similară în *Morometii II,* pag. 268-269, ai cărei protagonişti sunt Niculae şi Marioara Fântână.

{185}. Anumite detalii privind sfârşitul personajului şi chiar frânturi de fraze din acest pasaj vor figura în *Morometii II,* p. a III-a, cap. XIV, pag. 352-354 şi p. a V-a, cap. IX, pag. 552.

{186}. *Megafoanele* este şi titlul unei povestiri inedite incluse în Marin Preda, *Opere,* vol. I, ed. cât., pag. 797-803.

{187}. Vezi scena care apare în *Morometii II* (circumstanţele în care Nicolae se îndrăgosteşte de Ileana), p. I, cap. VI, în special pag. 43-45.

{188}. Detaliu înserat în prezentarea personajului Neagu Postu, *Morometii II,* pag. 431.

{189}. Dumitru Mircea (n. 1924), prozator. Dintre scrierile sale amintim *Matca,* 1953, *Povestiri,* 1956, *Oameni ţi pământuri,* I960.

{190}. Ion Bănuţă (1914-1986), poet minor. Dintre volumele sale amintim *Izvoare,* 1956, *Scrisoare către anul2000,* 1963, *Panorama templului meu,* 1968 etc.

{191}. O întâmplare similară povesteşte şi Dan Deşliu în *Daniel Nicolescu – Vremuri de tinichea. Convorbiri cu Dan Deşliu,* Ed. Eminescu, 1998, pag. 56-57.

{192}. Probabil Paul Georgescu.

{193}. Ion Zăgan, minor poet proletcultist.

{194}. Frază tăiată, dar lizibilă.

{195}. Maria Banuş (1914-1999), poetă. După remarcabilul volum de poezii *Ţara fetelor,* 1937, scrie versuri proletcultiste: ciclurile *Cântec sub tancuri* (1940-1948) şi *Vânt de martie* (1944-1948).

{196}. Aurel Baranga (1913-1949), cunoscut îndeosebi ca dramaturg. Dintre piesele sale amintim satirele *Mielul turbat,* 1952, *Siciliana,*

1961, *Opinia publica,* 1966-1967.

{197} Este vorba de o istorie care a circulat în mediul scriitoricesc: la o şedinţă a U.S., Mariei Banuş i s-a imputat caracterul intimist al poeziei sale; la încercarea lui Aurel Baranga de a-i lua apărarea, poeta îi dă acestuia următoarea replică: „Pe ce drum vrei să mă împingi?" Preda meditează extrem de profund asupra acestui fapt în articolul „Spiritul primar agresiv şi spiritul revoluţionar" din *Imposibila întoarcere,* pag. 37.

{198} În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

{199} Idem.

{200} Ibidem.

{201} Citat reţinut în *Risipitorii* (în traducere „Omul nou-uriaş"), apare în scena în care o studentă îl meditează la limba rusă pe tovarăşul Jurcă: éd. I, p. a IV-a, cap. VIII, pag. 395; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 456; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 363; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 277.

{202} În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

{203} O anecdotă despre acest personaj va apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I, pag. 414.

{204} „Capodopera necunoscută" este titlul unui articol semnat de Paul Georgescu (inclus în volumul său de debut *încercări critice*, ESPLA, 1958, vol. I, pag. 195-202), în care criticul mărturiseşte că aşteaptă capodoperele pe care le va da literaturii române aşa numitul „realism critic". Preda ironiza această aşteptare în articolul „Despre generalităţi şi utilitatea lor", înserat în volumul *Creaţie şi morală,* ed. cât., pag. 80.

{205} În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

{206} Detalii reţinute în schiţarea biografiei Constanţei, *Risipitorii,* ed. I, p. I cap XIII, XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. XV; ed. a III-a, p. I, cap. XV; ed. a IV-a, p. I, cap. XV.

{207} Aceasta strofa apare doar în ediţia I din *Risipitorii,* în descrierea mahalalei p. I cap. XVIII, pag. 101.

{208} A se vedea descrierea mahalalei (mediul din care provin elevii Constanţei) în *Risipitorii,* ed. I, p. I, cap. XV-XVIII, p. a II-a, cap. XVI; ed. a II-a, p. I, cap. XV-XVII – în special p. a II-a, cap. XV, XVI; idem ed. a III-a şi ed. a IV-a.

{209} Refren care îl obseda pe Marin Preda. Vezi în acest sens Nina Cassian „Scurt preambul la *Cartea a doua a Memoriei ca zestre*"

apărut în *Scrisul Românesc* nr. 4, 2003, pag. 10.

{210} Pasajul, modificat şi stilizat, apare în toate ediţiile *Risipitorilor*, ed. I, p. a II-a, cap. XVII, pag. 212; ed. a II-a, p. I, cap. XV, pag. 75-76; ed. a III-a, p. I, cap. XV, pag. 70-71; ed. a IV-a, p. I, cap. XV, pag. 105.

{211} Pasajul nu intră în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.* Există însă meditaţia asupra expansiunii eului, aparţinând doctorului Sârbu, doar în prima variantă a romanului.

{212} În niciuna din cele patru ediţii ale romanului doctorul Munteanu nu va fi consilier de ambasadă la Moscova, ci la Roma. Comparaţia personajului cu Ion apare însă în toate ediţiile romanului.

{213} Fraza apare în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 144,157. Este sfatul pe care i-l dă Vintilă lui Petrini.

{214} Scrierile lui Malraux, în special *Condiţia umana,* au avut oarecare impact asupra operei lui Petru Dumitriu. A se vedea, în acest sens, nuvela *Viaţa şi moartea unui om jarâ acte de identitate-biografie,* apărută în *Gazeta literara,* nr. 39, 1958, unde influenţa scriitorului francez se resimte la nivelul acţiunii şi al personajelor şi unde există chiar o scenă în care personajele discută despre *Condiţia umană.*

{215} Despre relaţia dintre aceste personaje, vezi şi Eugen Simion, Aurora Cornu, Marin Preda, ed. cât., pag. 20,48-53,118,164-165,205,306-309; Marin Preda, *Viaţa ca opradà,* cap. X; Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu,* în special pag. 41-50; Florin Mugur, *Vârstele raţiunii Convorbiri cu Paul Georgescu,* pag. 127-143; Nina Cassian, *Memoria…* pag. 133. Vezi Anexa VIII (pag. 189-197).

{216} Unele dintre acuzele schiţate în acest fragment apar în scena discuţiei dintre doctorul Sârbu şi doctorul Munteanu în toate variantele *Risipitorilor,* cu excepţia primei ediţii. Vezi ed. a II-a, p. a III-a, în special cap. XIX; ed. a III-a, p. a III-a cap. XVI, XVII; la fel în ed. a IV-a.

{217} Mediile în care lucrează elevii Constanţei.

{218} În manuscris, urmează un text tăiat, dar lizibil: „Nu cu multă vreme înainte, Anton Modan fusese flăcău îndrăzneţ. Acum el ştia că nu mai e flăcău, dar nu ştia că nu mai e îndrăzneţ.”.

{219} Personaj care va apărea în *Îndrăzneala.*

{220} Alt personaj din *Îndrăzneala.*

{221} Pasajul nu figurează în *Îndrăzneala.*

{222} Restul paginii este încărcat cu liste de cheltuieli şi cu diferite propoziţii: de trei ori apare „am făcut afacerea Skoda”, care va apărea în paginile următoare ca replică a unui personaj, şi o singură dată propoziţia „ba nu se poate”. În josul paginii apar următoarele propoziţii sau frânturi de propoziţii: „par le brouillard des siècles” – „prin negura vremurilor” – trad. ed. şi „il faut en finir avec le cancer” de două ori – „trebuie să extirpăm cancerul” – trad. ed.

{223} Personajul va apărea în *Moromeţii II.*

{224} Există unele coincidenţe cu activitatea lui Vasile al Moaşei, *Moromeţii II,* pag. 284-285 şi următoarele.

{225} Personajul va apărea în *Moromeţii II.*

{226} Toate personajele vor apărea în *Moromeţii II.*

{227} În josul paginii apare de două ori cuvântul „ruptură”.

{228} Reproducem pagina care urmează în manuscris:

Marioara Fântână Preda
Marinescu şi Popescu
Ion Fântână Marioara Fântână.
Marioara Fântână Preda Fântână
Cu mult înainte: Ion Fântână
Cu mult înapoi: Ion Uncrop
Prea înainte: Marioara Fântână
Prea înapoi: Constantin Lazăr
înainte de zori?! Preda
Săftoiu
Pietre roşii
Domină tot restul
Domină tot restul
Cel bătut dă marea alarmă

{229} Schiţa proiectului *Ion Fântână* reprezintă o variantă simplificată (urmărind în special traseul personajului omonim) a scenariului *Adam Fântână* (datat 5 oct. ’60, reprodus în Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1637-1644). Ambele (dacă nu cumva este vorba, aşa cum bănuim, de două variante ale aceluiaşi scenariu, în care numele protagonistului se schimbă), alături de proiectul *Marioara Fântână,* care există şi el în această agendă, la pag. 100, stau la baza viitorului roman *Moromeţii II.* Reproducem în Addenta I, după sursa citată anterior, scenariul *Adam Fântână* pentru a fi comparat cu varianta existentă în acest jurnal.

{230} Scenariul acestor capitole (I – III) reprezintă o variantă schematică a scenariului primelor trei capitole din proiectul romanesc *Adam Fântână,* Partea I.

{231} Această scenă a violenţei schiţată în capitolele III-VI apare sub diferite forme în câteva dintre romanele lui Marin Preda. Astfel, în *Moromeţii II,* protagonistul ei este Niculae Moromete care, întors de la şcoala de partid, după ce rosteşte un discurs mobilizator în faţa sătenilor, este bătut de către aceştia: *Moromeţii II,* p. I, cap. XVIII, pag. 92-96. Preda descrie o întâmplare similară şi în *Viaţa ca o prada,* pag. 117. Scena cea mai fidelă, într-o oarecare măsură, variantei schiţate în acest scenariu apare în *Delirul* Este vorba de prezentarea agoniei şi morţii lui Dumitru lui Nae, unde se reţin câteva detalii de aici: tortura la care îl supun legionarii şi tratamentul cu pietre roşii ca soluţie de vindecare, vezi *Delirul,* p. I, cap. VI, VII.

{232} Unele detalii din scenariul capitolelor XI-XII-XIII, XIV, XV apar în prezentarea retrospectivă a şedinţei de pardd, *Moromeţii II,* p. a III-a, cap. III, în special pag. 129-134. Dezvoltate, le regăsim şi în scenariul proiectului *Adam Fântână.*

{233} Scenariul cap. XXVI-XXX se regăseşte simplificat şi rezumat în finalul părţii a IV-a din proiectul *Adam Fântână.*

{234} Prezentăm, pentru comparaţie cu varianta din acest carnet, scenariile celor patru ediţii din *Risipitorii* în Anexa IX.

{235} În roman, tovarăşa Coliban, una dintre elevele Constanţei (cea pe care o caută la biserica din cartier). Maica Bunea apare însă în fragmentul „Vizita mamei” (pe care îl reproducem în Addenda I), publicat în *Gazeta literară,* nr. 10,3 mar. 1960, şi neinclus ca atare în niciuna dintre ediţiile romanului (din el se vor regăsi totuşi, stilizate şi modificate, câteva episoade: vizita mamei, pasaje descriptive, detalii din biografia lui Iliuţă, întâlnirea dintre Constanţa şi maica Bunea).

{236} Majoritatea capitolelor care figurează aici în partea I vor apărea în toate ediţiile romanului în partea a II-a.

{237} În manuscris, înainte de aceste rânduri, figura: „Vale îi spune tatălui său povestea cu Filomiţa şi, eventual, apare ceva nou despre Anghel. Bătrânul suferă. Vale povesteşte părintelui de conflictul de la uzină.”.

{238} Capitolul cu acest subiect nu va figura în niciuna dintre ediţiile romanului. Anumite detalii de scenariu fie alcătuiesc un capitol

distinct, fie sunt înserate în alte capitole. Vizita lui Petre Sterian la fratele său apare în toate ediţiile *Risipitorilor:* ed. I, p. a II-a, cap. I; ed. a II-a, p. I, cap. V: la fel în celelalte ediţii. De asemenea, în toate ediţiile romanului Vale este cel care îl avertizează pe tatăl său în privinţa lui Anghel, ed. I, p. a II-a, cap. II; ed. a II-a, p. I, cap. IV, la fel în celelalte ediţii.

{239} Un capitol distinct cu acest subiect nu apare în niciuna dintre ediţiile romanului. Conflictul dintre Vale şi Gabi apare însă în toate ediţiile *Risipitorilor*.

{240} 1 Scenariul cap. III-IX, descriind povestea lui Vale şi a Andei, nu suferă modificări esenţiale în variantele *Risipitorilor*. Precizăm că dispare cap. IV. Istoria Vale-Anda se structurează în roman astfel: ed. I, p. a II-a, cap. VII, VIII (confesiunea pe care Vale o face Constanţei), cap. IX, X (confesiunea Andei); la fel în celelalte ediţii.

{241} În toate ediţiile *Risipitorilor*; între povestea Vale-Anda şi povestea Gabi-Mimi apar intercalate cap. XI (descriind mediul spitalului) şi cap. XII (episodul Anny Hollinger).

{242} În toate ediţiile *Risipitorilor*; debutul relaţiei Gabi-Mimi este structurat în două capitole: ed. I, p. a II-a, cap. XIII, XIV; la fel în celelalte ediţii.

{243} Capitolul nu va apărea în niciuna dintre ediţiile romanului.

{244} 1 Scenariul cap. XIV, XV, XVI, XVII – mult restrâns şi modificat în primele două ediţii ale romanului, eliminat în ultimele două. Audienţa lui Petre Sterian la Lungu (cap. XIV): ed. I, cap. V-VII; ed. a II-a, p. a III-a, cap. V, VI; vezi celelalte ediţii, p. a III-a, începutul cap. IX. În legătură cu Anghel (cap. XV-XVII): vezi ed. I, p. I, cap. III, IV, p. a III-a, cap. XIV; ed. a II-a, p. I, cap. IV, V, p. a III-a, cap. XIV; la fel în celelalte ediţii.

{245} Unele dintre capitolele de aici vor fi incluse în toate ediţiile romanului, în I, a III-a sau a IV-a parte.

{246} În toate ediţiile romanului, detalii despre biografia doctorului Munteanu întâlnim în confesiunea pe care acesta i-o face doctorului Sârbu. „Istoria geniului” are cea mai mare amploare în I ediţie (p. a IV-a, cap. XX, pag. 478-479). Vezi ed. I, p. a IV-a, cap. XX, XXI; ed. a II-a, p a IV-a, cap. VI; la fel în celelalte ediţii. Însemnări despre „condiţia geniului” şi despre motivaţiile personajului, existente în alte agende ale scriitorului, sunt reproduse în Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1674-1675: „Interesează oare realitatea fenomenelor care ne stimulează spiritul? Geniul este un

fenomen autentic, dar şi fenomen al voinţei, care apare în urma stimulării continue a spiritului. Adolescent fiind, doctorul Brătescu eliminase cu ironie prevenitoare ceea ce era ireal în povestirile mamei lui şi păstrase ceea ce era real şi stimulator pentru el. Credinţa autentică a mamei în destinul înalt al fiului ei. Adolescentul nu ştia sigur că este sau nu un geniu, dar nu se îndoia că putea deveni.”.

{247} Istoria prieteniei cu Sârbu, prezentată din punctul de vedere al doctorului Munteanu, are o mai mare amploare în roman; vezi confesiunea doctorului Munteanu: ed. a II-a, p. a III-a, cap. XVI-XX, vezi şi p. a IV-a, cap. VI; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XIII-XVII, vezi şi p. a IV-a, cap. VI; la fel în ed. a IV-a. În prima ediţie, episodului i se dă o atenţie minimă; ed. I, p. a IV-a, cap. VI (discuţia cu Sârbu de după şedinţă). În privinţa debutului şi carierei lui Petru Dumitriu (folosite ca material pentru biografia personajului doctorului Munteanu), prezentăm mărturisirile pe care însuşi scriitorul le face în acest sens în *Convorbirile* cu Eugen Simion: vezi Anexa X (pag. 209-210).

{248} În toate ediţiile *Risipitorilor,* episodul căsniciei Constanţa-doctorul Munteanu are o amploare mai mare şi este rememorat din perspectiva ambilor protagonişti; vezi ed. I, p. I, cap. XV, p. a III-a, cap. VIII, p. a IV-a, cap. XXI; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VIII, p. a IV-a, e ap. I, II, IV, VI; ed. a III-a, ed. a IV-a, p. a III-a, cap. V, p. a IV-a, cap. I, II, IV, VI.

{249} În privinţa diferitelor strategii folosite de doctor Brătescu pentru a accede în ierarhia lumii medicale şi academice, reproducem în Anexa XI însemnările lui Marin Preda în acest sens, după Marin Preda, *Opere II,* ed. cât., pag. 1675.

{250} Capitolul nu figurează în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.*

{251} În toate ediţiile romanului, episodului i se alocă două capitole: ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. IX, X; ed. a III-a; ed. a IV-a, p. a III-a, cap. VI, cap. VII.

{252} Episoadele (VIII, IX) vor fi reţinute în toate ediţiile romanului, cu modificări între ed. I şi ed. a II-a: ed. I, p. I, cap. X, p. a II-a, cap. XVII; ed. a II-a, p. I, cap. XII, p. a II-a, cap. XVII; la fel în celelalte ediţii.

{253} Amănunt la care se referă Constanţa în convorbirea ei telefonică cu doctorul Munteanu şi care figurează doar în prima ediţie a romanului (p. a II-a, cap. XVII, pag. 218-219). Scena beneficiase

însă, anterior apariţiei primei ediţii, de o prezentare dezvoltată, fiind inclusă în fragmentul „Vizita mamei”, apărut în *Gazeta literara* (vezi Addenda I).

{254} Cap. XII-XIV vor apărea dislocate în toate ediţiile romanului. Astfel, episodul vizitei la părinţii lui Mimi (cap. XII) va beneficia de două capitole: ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. II, III; ed. a III-a, ed. a IV-a, cap. I, II. În plus, în toate ediţiile, acestor două capitole le va fi adăugat un altul, descriind ancheta la care este supus Gaby în legătură cu sinuciderea fratelui lui Mimi (ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. IV; ed. a III-a, ed. a IV-a, p. a III-a, cap. III). Capitolele XII şi XIV vor fi reduse, cu modificări importante în privinţa subiectului, la unul singur: ed. I, p. a III-a, cap. XVI; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XV; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XII; la fel în ed. a IV-a.

{255} Capitolele XV, XVI nu vor figura în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor*: Există însă referiri la activitatea lui Anghel: ed. I, p. a III-a, cap. XIV; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XIV; ed. a III-a, p. XI; la fel în ed. a IV-a.

{256} Apare în toate ediţiile *Risipitorilor:* ed. I, p. a III-a, cap. XII; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XII; ed. a III-a, p. a III-a, cap. IX; ed. a IV-a, p. a III-a, cap. IX.

{257} Doar în prima ediţie doctorul Munteanu îi telefonează Constantei de la Roma: vezi p. a II-a, cap. XVII, pag. 218-219.

{258} Apare în toate ediţiile romanului: ed. I, p. I, cap. XII; ed. a II-a, p. I, cap. XIII; la fel în celelalte ediţii.

{259} Capitol reţinut doar în prima variantă a romanului; vezi *Risipitorii,* ed. I, p. a II-a, cap. XVII.

{260} Vezi *Partea a doua,* cap. IX din acest carnet.

{261} Un scenariu paralel al părţii a III-a (nedatat) aflăm în Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1670-1673. Îl reproducem în Anexa XII pentru a fi comparat cu varianta de aici.

{262} În manuscris, scenariu redactat cu grafie cu litere gotice.

{263} Capitolul apare în toate cele patru ediţii ale *Risipitorilor,* ed. I, p. a II-a, cap. IX; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VIII; la fel în celelalte ediţii.

{264} Capitolul cu acest subiect nu apare decât în prima ediţie a romanului *Risipitorii*, ed. I, p. a III-a, cap. XV.

{265} Capitolul apare în toate variantele *Risipitorilor:* ed. I, p. a III-a, cap. VII; la fel în celelalte ediţii.

{266} Capitolele VII, VIII, IX nu intră în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor,* însă în toate ediţiile romanului există referiri la cuplul Anghel-Filomiţa: ed. I, în special p. I, cap. III, IV; p. a III-a, cap. XIV; p. a IV-a, cap. XIX; ed. a II-a, p. I, cap. III, IV; p. a III-a, cap. XIV; la fel în celelalte ediţii.

{267} Amănunt înserat în toate ediţiile romanului.

{268} Capitolele III, IV, V, XI sunt restrânse, în toate variantele romanului, la un singur capitol care suferă modificări esenţiale de la ed. I la ed. a II-a (ed. III şi IV preluând structura capitolului din ed. a II-a). Doar în prima ediţie se respectă scenariul schiţat în acest carnet; vezi ed. I, p. a IV-a, cap. XI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XVIII; la fel în celelalte ediţii.

{269} În toate ediţiile romanului scena despărţirii dintre Gabi şi Mimi este redusă la un singur capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. XII; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIX; la fel în celelalte ediţii.

{270} Episodul se regăseşte amplificat, fără a respecta scenariul din jurnal, în toate ediţiile romanului: ed. I, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XV, XVI, XVII; la fel în celelalte ediţii.

{271} Capitolul nu intră în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.* Vizita la spital este înlocuită cu scrisoarea pe care Vale i-o trimite Constanţei.

{272} Capitolele se vor regăsi în toate variantele romanului: ed. I, în special p. a IV-a, cap. I, II, III, IV; ed. a II-a, în special p. a IV-a, cap. I, II, III; la fel în celelalte ediţii.

{273} Capitolele XIX-XXII nu figurează în niciuna dintre ediţiile *Risipitorilor.*

{274} Capitolele XXIV, XXV vor fi contopite, cu unele modificări de subiect, într-un singur capitol: ed. I, p. a III-a, cap. XI; la fel în celelalte ediţii. Pentru scena şedinţei de partid în care este demis doctorul Munteanu şi consecinţele ei, vezi ed. 1, p. a IV-a, cap. V, VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. IX-XIII; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VIII-XIV; la fel în ed. a IV-a. În plus, în toate ediţiile *Risipitorilor,* episodului i se va adăuga scena discuţiei dintre Sârbu-Munteanu: vezi ed. I, p. a III-a, cap. XVII; p. a IV-a, cap. VI (cap. XX, cap. XXI); ed. a II-a, p. a III-a, cap. XVI-XX; p. a IV-a, cap. VI; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XIII-XVII; p. a IV-a, cap. VI; la fel în ed. a IV-a.

{275} Capitolele XXIII şi XXVI apar, cu modificări de scenariu de la prima ediţie la a doua (ultimele două ediţii preluând modificările

din ed. a II-a), în toate variantele romanului. Doar în prima ediţie episodul beneficiază de un singur capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. IV; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, VIII; la fel în celelalte ediţii.

{276}. Episodul apare, mult amplificat, doar în prima ediţie (vezi p. a IV-a, cap. XIIIXVIII şi cap. XXII) şi suferă modificări esenţiale în a II-a ediţie (vezi p. a IV-a, cap. XX-XXIV). Va fi eliminat în ultimele două variante ale romanului.

{277}. Scenariul schiţat în cap. XXIX, XXX, XXXI apare mult redus şi modificat doar în prima ediţie: vezi p. a IV-a, cap. XVI.

{278} Scena va figura doar în ed. I a *Risipitorilor,* p. a III-a, cap. XV (apare povestită de Vale în scrisoarea pe care i-o trimite Constanţei).

{279}. Vezi scena demiterii doctorului Munteanu şi a discuţiilor cu socrul său, *Risipitorii,* ed. I, p. a III-a, cap. IX, X; la fel în celelalte ediţii.

{280}. Vezi *Risipitorii,* în special ed. I, p. I, cap. XIII (în celelalte ediţii retrospectiva evenimentelor din ’33 este restrânsă: ed. a II-a, p. I, cap. III, pag. 14; la fel în celelalte ediţii).

{281}. Vezi în toate cele patru ediţii scena în care Constanţa îl ascultă pe Vale: ed. I, p. I, cap. XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. XIV; la fel în celelalte ediţii.

{282}. Aceste amănunte privind biografia personajului apar în toate ediţiile romanului: ed. I, p. I, cap. XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. VI, XIV, XV; la fel în celelalte ediţii.

{283}. În manuscris restul paginii este încărcat cu socoteli şi cu câteva titluri din scrierile lui Marin Preda *(Desfăşurarea, Morometii*, *Risipitorii).*

{284}. Este vorba de romanul *Întâlnirea,* apărut în 1959 la Ed. Tineretului.

{285}. Pasajul nu intră, ca atare, în niciuna dintre ediţii; complet stilizat, apare în ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 401.; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 323; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 216. În Marin Preda, *Opere II,* ed. cât., pag. 1681-1682, este reprodus următorul fragment din manuscrisele scriitorului, cuprinzând reflecţii privitoare la personajul Constanţa: *„Constanţa este eroul principal al acestui roman şi problematica ei trebuie definită cu claritate.* Gama de sentimente care o stăpânesc pe Constanţa cât stă în spital. 1. Remuşcarea. 2. Pentru ce trăiesc? 3. Tristeţea. 4. Frica de moarte. 5. Iubirea (dorinţa de devoţiune, iubirea neîmpărtăşită). 6. Dorinţa de a avea o familie. 7.

Îmbătrânirea. 8. Producerea iluziilor – regia vieţii (vezi *Jurnalul)”* Observăm că la punctul opt se regăsesc două aspecte privind starea interioară a personajului, existente şi în ultima frază din acest pasaj. Celelalte şapte deziderate se regăsesc, formulate mai mult sau mai puţin direct, în anumite fragmente existente în agenda de creaţie a *Risipitorilor.*

{286} Pasajul apare, complet modificat, amplificat şi stilizat în toate cele patru ediţii ale *Risipitorilor* (scena constituind autoînvinuirea Constanţei): ed. I, p. a IV-a, cap. I, pag. 339-340; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. II, pag. 395 şi pag. 400; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. II, pag. 297 şi cap. VII, pag. 322; ed. a IV-a, cap. II, pag. 177-178, cap. VII, pag. 214-215.

{287} În manuscris urmează o pagină încărcată de calcule, în mijlocul căreia sunt notate câteva nume de staţiuni şi lacuri: Tuşnad, Sfânta Ana, Gheorghieni, Lacul Roşu şi Cheile Bicazului.

{288} Pasajul apare, cu modificări, doar în ed. I din *Risipitorii,* p. a IV-a, pag. 347-348.

{289} În manuscris urmează o pagină ruptă.

{290} Pasajul apare, complet stilizat, în *Risipitorii,* ed. I, p. a IV-a, cap. II, pag. 351; irecognoscibil în celelalte ediţii.

{291} În manuscris urmează o pagină încărcată de calcule.

{292} În manuscris, scenariul de la 4-32 este scris cu o altă grafie, cu litere gotice.

{293} O variantă de scenariu a părţii a IV-a găsim şi în Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1673-1674. O reproducem în Anexa XIII (pag. 215), pentru a fi comparată cu cea existentă aici.

{294} Schiţă de scenariu pentru partea a IV-a care va fi adoptată, cu modificări şi eliminări de capitole, în toate cele patru variante ale *Risipitorilor* (vezi modificările între ed. I, ed. a II-a şi ed. a III-a). Doar I ed. a romanului urmează cu cea mai mare fidelitate acest scenariu.

{295} Pentru 4, 5, 6, vezi *Risipitorii,* ed. I, p. a IV-a, cap. II, III, IV..

{296} Capitol introdus în romanul *Risipitorii,* ed. I, p. a IV-a, cap. V.

{297} Capitolele 8, 9 vor fi contopite într-un singur capitol: *Risipitorii,* ed. I, p. a IV-a, cap. VI.

{298} Devine fragment dintr-un capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. XI.

{299} Episodul capătă o mai mare amploare în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XIII, XIV, XV.

{300}. Episodului i se alocă două capitole: ed. I, p. a IV-a, cap. VI, VII.

{301}. Pentru episodul întoarcerii lui Vale, vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X. O dezvoltare paralelă a acestuia (incluzând şedinţa de primire în partid) întâlnim în fragmentul „A treia lună a primăverii”, *Viaţa Romanească,* I960, neinclus în niciuna dintre ediţiile romanului (şi pe care îl reproducem în Addenda I.

{302}. Capitol reţinut în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XIX.

{303}. Devine fragment de capitol: vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VII.

{304}. Capitolele 17,18 vor fi reunite cu capitolul 10: ed. I, p. a IV-a, cap. XI.

{305}. Capitol reţinut în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XII; replica este a lui Mimi; vezi şi *Jurnal intim. Partea a treia* unde un personaj rosteşte exact aceeaşi replică.

{306}. Capitol inexistent în niciuna dintre variante.

{307}. Vezi notele 299, 300, 301.

{308}. Capitolele 26-28 nu sunt reţinute în niciuna dintre variante.

{309}. Capitolele 29 şi 31 apar, cu modificări de scenariu şi de amploare, începând cu ediţia a II-a a romanului: *Risipitorii,* ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIV. ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XX, XXI, XXII, idem ed. a IV-a. În I éd., p. a IV-a, cap. XIX (nunta lui Vale).

{310}. Capitol inexistent în niciuna dintre variante.

{311}. Pasajul apare, modificat, în *Risipitorii*, ed. I, p. a IV-a, cap. IV, pag. 356; irecognoscibil în celelalte ediţii.

{312}. În manuscris, restul paginii este încărcat cu desene.

{313}. Episodul şedinţei apare în toate cele patru variante ale romanului *Risipitorii:* ed. I, p. a IV-a, cap. *V,* VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. IX, X, XI, XII, XIII; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X, XI, XII, XIII; la fel în ed. a IV-a.

{314}. În manuscris, urmează o pagină încărcată de calcule şi o listă de cheltuieli.

{315}. În manuscris, această pagină se încheie cu fraza „eu ies dintr-un spaţiu locativ şi intru în altul”.

{316}. Pasajul nu apare în niciuna dintre variantele *Risipitorilor;* însă detalii din acest fragment revin în referirile la activitatea fostului preşedinte al raionului comunal, *Risipitorii*, ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. XIII, începutul cap. XIV; ed. a III-a, ed. a IV-a, cap. X, începutul cap. XI.

{317} În manuscris, urmează patru rânduri tăiate, lizibile: „Constanta, Vale, dr. Sârbu, dr. Brătescu, Mimy, Mânăfoaie, fraţii Sterian, Petrică şi Toma, Floricel şi Veronica, pictorul M[anea] şi Dumitrescu”.

{318} În manuscris urmează un text tăiat, ilizibil.

{319} În manuscris urmează o frază tăiată: „Vă rog să mă scuzaţi, universal.”.

{320} În manuscris urmează un text tăiat prin haşurare, totuşi descifrabil: „Iată şi paradoxul: un roman despre intelectuali mai accesibil cititorilor decât unul ţărănesc. În *Morometii* mi-am descris copilăria.”.

{321} Despre comentariile lui Preda asupra universului descris în cele două romane vezi şi Florin Mugur, ed. cât, pag. 210-211, 215-216.

{322} În manuscris urmează un text ilizibil, şters prin haşurare.

{323} În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

{324} În manuscris urmează un text tăiat cu o linie, totuşi descifrabil: „Epoca socialistă în esenţa ei exclude oroarea.”.

{325} Vezi şi celelalte meditaţii asupra *Risipitorilor,* în care revin aceleaşi obsesii: „Cum am scris *Risipitorii”* şi „Tema povestitorului” din *Imposibila întoarcere;* Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda,* pag. 59-60; „Despre *Risipitori” şi* „Despre *Risipitorii.* Un roman şi o experienţă” (la ed. a II-a a *Risipitorilor)* din *Timpul n-a mai avut răbdare,* pag. 521-522,523-525; „Cauzalitatea psihologică să nu lipsească” şi „Cred în existenţa unei teme a povestitorului” din *Creaţie şi morală,* pag. 294-299, 304-313. În Anexa XIV prezentăm două pasaje din „Cauzalitatea psihologică să nu lipsească” şi „Cred în existenţa unei teme a povestitorului”, *Creaţie şi morală,* pag. 294-299,304-313, unde găsim cele mai mari similarităţi cu ideile schiţate aici.

{326} Urmează o pagină ruptă în manuscris şi încă două încărcate de calcule, al căror text îl transcriem aici:

Dinţi galbeni de mămăligă, ca ai lui (insultă pe care i-o adresează, indirect, Mihai Spurcaciu lui Paul Ştefan în scena finală din *Delirul*\ pag. 413, n. red.)

Vino în braţele mele de mătase (scris de două ori, n. red.)

Întâlnirea din Pământuri

Ana Roşculeţ

Desfigurarea

Morometii

Ferestre întunecate
Îndrăzneala.

{327} Acuzele adresate doctorului Munteanu în scena şedinţei: vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. X; la fel în celelalte ediţii.

{328} În manuscris urmează două cuvinte tăiate: „de la câinele lui Paţanghel”.

{329} În manuscris, înainte de această pagină este o pagină încărcată de socoteli.

{330} Toate aceste modificări sunt recognoscibile doar în ed. I a *Risipitorilor,* p. I, cap. V, pag. 28-29.

{331} Transcriere conform originalului.

{332} Se pare că Marin Preda a fost convocat în câteva rânduri de către Direcţia Presei pentru lectura romanului său. În Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1678-1681, sunt prezentate alte obiecţii din partea cenzurii, precum şi câteva soluţii imaginate de scriitor în acest sens; le reproducem în Anexa XV.

{333} Lecţiune incertă.

{334} Nu am reuşit a identifica acest articol în presa timpului. Aici, după cum se va vedea, termenul de „profesionalism” are o conotaţie negativă. În alte articole, Preda admiră „profesionalismul” lui Balzac şi declară că speranţa lui este să devină într-o zi un scriitor profesionist.

{335} Celebră obsesie a tatălui, care revine în majoritatea scrisorilor pe care i le trimite, după cum mărturiseşte în Florin Mugur, ed. cât., pag. 51-53.

{336} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „crescuseră cu timpul, aşternuseră anii, amestecaseră parcă una peste alta, unul după altul.”.

{337} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „unul după altul, dese şi mici, în jurul lui la început şi din ce în ce mai mari spre exterior, care ascund vârsta!”.

{338} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Ai să mă întrebi: cum ia naştere îngăduinţa faţă de vicii? M-am gândit la această problemă şi să vezi la ce concluzii am ajuns. Se creează un conflict fals pe care oamenii, în majoritatea lor, îl consideră un conflict real.”.

{339} În manuscris, urmează câteva cuvinte tăiate, descifrabile: „o gândire sub forma unui proces.”.

{340} Idem: „modelarea dictaturii, a puterii personale sau a ştirbirii anumitor libertăţi.”.

{341} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Regimul nostru are însuşi la bază acest principiu.”.

{342} Idem: „Producţia poate fi centralizată dar nu şi gândirea.”.

{343} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Ia să ne gândim. Şi dacă sunt, de ce n-au apărut la mine în uzină?”.

{344} În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „intimidându-şi cu adevărat sora. Iată unde duce învăţământul politic formal.”.

{345} Această discuţie între fraţi nu apare în niciuna dintre ediţiile romanului.

{346} În colţul de sus al paginii pe care este scris, cu creionul, acest fragment, este notată următoarea frază: „Lăsaseră aceeaşi urmă ca la un arbore căruia i se vede scoarţa, dar e greu de ghicit numărul cercurilor în trupul lui.”.

{347} În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „De aceea cea mai înţeleaptă dintre dictaturi este respinsă pentru cea mai rea dintre republici.”.

{348} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „ceea ce îl va determina să folosească”. Restul frazei este indescifrabil.

{349} Este posibil ca aceste titluri să figureze în vederea alcătuirii sumarului unui nou volum de nuvele. Câteva dintre povestirile amintite aici sunt inedite şi figurează doar în Marin Preda, *Opere,* vol. I, ed. cât.: *Raportul, Un luptător*; *Magazia, Anton Tudose* (titlul fiind de fapt *întâia moarte a lui Anton Tudose). A fi! Valache, Grupa de luptă* nu figurează în niciunul dintre volumele de nuvele ale scriitorului. *Horticola* reprezintă o primă schiţă, structurată în patru capitole, a viitorului roman *Marele singuratic;* este reprodusă în Marin Preda, *Opere,* vol. II, pag. 1692-1710.

{350} În manuscris, urmează o pagină tăiată, descifrabilă: „Imaginaţi-vă ce-ar fi fost dacă ar fi rămas în România, împărtăşindu-i cu nobleţe destinul (bun sau rău), oameni ca Panait Istrati, Tristan Tzara, Brâncuşi, Benjamine Fondane, Ionesco, ca să mă mărginesc numai la aceste exemple. Poate că literatura. Poate că, în condiţiile de atunci, unii dintre ei ar fi avut un sfârşit tragic. Ei şi? Iată tragismul măreţ, de care d. Cioran se plângea că ar fi lipsit României, ţării lui. Eu afirm că ţării mele nu-i lipseşte nimic, afară

de personalităţi, afară de oamenii şi că destinul ei…” (frază întreruptă, n. ed.).

„Adevărul e că ceea ce are deosebit şi măreţ poporul nostru i-a scăpat domnului Cioran, şi nu numai lui, care în Franţa nu este cu mult mai mult decât un metec; iar în România ar fi putut ajunge…” (frază întreruptă, n. ed.).

„S-ar fi părut că Petru Dumitriu la un moment dat a sesizat sau rezumat valoarea poporului său şi s-ar fi îndrăgostit chiar de el (am o scrisoare a lui care îmi dovedeşte acest lucru). El este însă un om slab, lipsit de caracter, al cărui echilibru slăbiciune-putere se strică foarte uşor, fiind cercetat de pasiuni stupide”; n. ed.: urmează o propoziţie începută („Plecat din ţară, destin/ Fugit din ţară, destinul său, devine/ Departe de ţară, el devine neinteresant”)

{351} În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Nu m-ar mira să tragă clapa şi altora în Franţa.”.

{352} O istorie similară apare în *Risipitorii*, vezi relaţia Sârbu-Munteanu-doctoriţa Tiberiu: ed. I, p. I, cap. VII, VIII, IX; ed. a II-a, p. I, cap. IX, X, XI; la fel în celelalte ediţii.

{353} Este vorba tot despre Petru Dumitriu.

{354} Fraza ca atare nu apare în *Moromeţii II.* Apare însă scena schiţată aici, *Moromeţii II,* p. a IV-a, cap. X, XIII.

{355} În manuscris urmează câteva cuvinte tăiate, dar descifrabile: „şi i-au format personalitatea”.

{356} Aşa cum am precizat anterior, *Horticola* reprezintă primul titlu al viitorului roman *Marele singuratic.* Textul *Horticolei* (datat dec. 1961), repartizat în patru capitole reluat parţial şi modificat în roman, apare în *Opere,* vol. II, ed. cât., pag. 1692-1710.

{357} Personajul apare în roman.

{358} Primul nume al viitorului personaj Niculae Moromete. Micula Mircea este personajul principal al unui proiect de roman intitulat *întâia moarte a lui Micula Mircea,* proiect care se afla la originea romanului *Moromeţii.* Personajul apare şi în textul *Horticola* prezentat de Victor Crăciun în *Opere,* vol. II, precum şi în fragmentul „Copilăria lui Micula” (o variantă a capitolului al II-lea al *Horticolei),* apărut în *Scânteia,* 35,6848,1965, pag. 6.

{359} Numele câinelui va fi Michi.

{360} Un personaj cu acest nume nu va apărea în *Marele singuratic.*

{361} Personajul cu acest nume apare în roman; este fostul soţ al Siminei Golea.

{362} Constantin Piliuţă (1929-2003), pictor. Temele sale predilecte le reprezintă florile şi naturile moarte. Se remarcă şi ca portretist *(Autoportret, Şt. Luchian, N. lorga, T. Vianu, Marin Preda* etc).

{363} Personajul cu acest nume nu apare în roman.

{364} Istoria castelului Mogoşoaia figurează atât în viitorul roman *Marele singuratic,* cât şi în *Horticola,* începutul cap. III.

{365} Vezi confesiunea lui Niculae, *Marele singuratic,* cap. IX, X, XI, în care se reţin aces te detalii ale evoluţiei sale sufleteşti. Biografia personajului apare şi în *Horticola,* cap. III.

{366} Personajul cu acest nume nu apare în roman.

{367} N[icolae] Argintescu-Amza (1904-1973) – critic de artă, eseist, traducător. Dintre scrierile sale amintim: *Vermeer. Un mare poet al realismului olandez,* 1967, *Expresivitate, valoare şi mesaj plastic,* 1973 etc. A fost bun prieten cu Eugen Schileru şi Petru Comarnescu.

{368} Eugen Schileru, critic de artă şi traducător, autor al monografiilor *Rembrandt,* 1966, *Ion Irimescu,* 1969 etc.

{369} Petru Comarnescu (1905-1970), eseist, critic de artă şi memorialist. A făcut parte din grupul „Criterion”. Dintre scrierile sale amintim lucrarea de filosofie a culturii *Kalokagathon,* 1946, eseurile şi monografiile despre arta clasică şi modernă *(Ştefan Luchian,* 1960, *NN Tonitza,* 1962 etc). În urma călătoriei din anii ’30 în America a scris *Homo americanus. Chipurile şi priveliştile Americii.*

{370} Detaliile se reţin în prezentarea relaţiei Simina-Pătraşcu*, Marele singuratic,* p. I, cap. III. Apar şi în *Horticola,* cap. I.

{371} Pasajul nu apare în roman.

{372} Idem.

{373} Pasajul nu apare în roman.

{374} În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „asemeni lui Cociu, de umanitate penibilă, sau nesimţiţi, primitivi, asemeni lui Pătraşcu”.

{375} Pasajul nu apare în roman.

{376} În manuscris urmează un text indescifrabil.

{377} În manuscris urmează un cuvânt tăiat, descifrabil: „tresărea”.

{378} Pasajul nu apare în roman.

{379} În manuscris urmează un text tăiat prin hasurare, descifrabil: „una dintre cele mai frumoase pe care am scris-o cuiva. Era o

scrisoare de credinţă artistică, politică şi prietenească. Scriind-o, mi-a trecut prin cap că am să fiu înşelat. Dar el, devorat încă de pe atunci de o vanitate stupidă, a crezut că scrisoarea i se cuvine şi în loc să…" Restul frazei este indescifrabil.

{380}. Preda se referă la cele două articole ale lui Petru Dumitriu despre nuvelele sale: „Marin Preda: *Întâlnirea din Pământuri", Viaţa Românească,* nr. 1, 1948, şi „Note de cititor despre povestirile lui Marin Preda", *Viaţa Românească,* nr. 12,1953 (ambele rămase în presa vremii). Le reproducem în Anexa XVI.

{381}. În manuscris, urmează următorul text tăiat, descifrabil: „Acest domn pretinde, aşadar, că i-ar fi lipsit libertatea. Poate. Dar poate că nici (frază întreruptă, n. ed.) Eu sunt convins că nici el nu crede ceea ce îndrugă, dar el ştie că numai aşa poate să existe (frază întreruptă, n. ed.). De fapt, el era pândit de un eşec literar şi n-a putut suporta viziunea acestui spectru." În continuare urmează câteva propoziţii începute şi neterminate: „Iată urmările/ Vanitatea nu ştie să îndure înfrângerea/ Singura care ne-o segmentează/ Iată morala fabulei.".

{382} Aluzie la personajul Filip din romanul lui Petru Dumitriu *Proprietatea fi posesiunea,* publicat fragmentar în *Viaţa Românească,* nr. 2, 3, I960, şi în volum la Ed. Dacia, 1990.

{383}. În manuscris urmează vin text tăiat prin hasurare, descifrabil: „Presupun că instituţiile de la care a delapidat l-au dat în judecată şi de aceea individul a întins-o la vreme.".

{384}. Klaus Heitmann (n. 1930), romanist german, profesor la Universitatea din Heidelberg. A publicat, între altele, volumul *Imaginea România în spaţiul lingvistic german.*

{385}. Nu am reuşit să identificăm acest articol în presa vremii. Este necesară o precizare în ceea ce priveşte contextul literar al vremii: după cum se ştie, critica ideologică insista, în scop propagandistic, asupra rolului educativ al artei, a cărei menire ar fi aceea de a modela personalităţi revoluţionare. Marin Preda ia poziţie polemică în faţa acestei atitudini. A se vedea, în acest sens, şi articolul „Obsedantul deceniu", precum şi interviul cu titlul „Scriitorii îşi iubesc cu patimă meseria", reproduse în *Creaţie şi morala,* ed. cât., pag. 120-126, 288-293.

{386}. *Bărăgan,* roman proletcultist celebru în epocă, apărut la Ed. Tineretului, Bucureşti, 1954-1959.

{387}. În manuscris urmează câteva cuvinte tăiate, descifrabile: „un tovarăş devotat şi un bun camarad”.

{388}. Personajul principal din romanul *Bărăgan* de V. Em. Galan.

{389}. Titus Popovici, *Setea,* ESPLA, 1953.

{390}. Mitru Moţ, personajul principal din romanul *Setea.*

{391}. Marin Preda, *Desfăşurarea,* ESPLA, 1952.

{392}. Ilie Barbu, personajul principal din *Desfăşurarea.*

{393}. Zaharia Stancu, *Desculţ,* 1948.

{394}. Teodor Mazilu, *Bariera,* Ed. Tineretului, 1959.

{395}. Eroul principal din *Bariera.*

{396}. În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „Aşa stând lucrurile, se naşte inevitabil întrebarea: pentru ce fel de cititor sunt bune atunci numele educative *Bărăgan, Setea, Desculţ şi Desfăşurarea?* Voi da răspunsul numai în ceea ce priveşte *Desfăşurarea,* fiindcă aici nu va putea să vină nimeni să mă contrazică, fără riscuri pentru cine ar avea poftă.

— Am citit: n-are nicio legătură.

— Romanul a fost scris ca să se convingă Dumitru Micu, Paul Georgescu, Andrei Băbeanu şi N. Tertulian cum devine cu procesul sufletesc al ţăranului cinstit care vrea g.a.e. Ce rezultă? Rezultă că educaţia nu e acceptată cu uşurinţă de cititor!”

{397}. În manuscris, urmează frânturi de propoziţii tăiate: „Din propriile cusururi. /Aşadar, educaţia nefâind o operă literară educativă trebuie înţeles, prin urmare/ Dar poate că atunci.”.

{398}. În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „străbate cerul şi călătoreşte în cosmos”.

{399}. Pagini lipsă din manuscris.

{400}. A se vedea şi savuroasele comentarii ale lui Victor Petrini asupra subiectelor romanelor proletcultiste în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 196-199.

{401}. Textul începe cu o frază tăiată, descifrabilă: „Dar educaţia se face nu numai elogiind virtutea, ci şi condamnând viciile.”.

{402}. În manuscris urmează un fragment scris cu creion roşu, încadrat într-un chenar, trasat cu creion albastru:

Desculţ Critica moşierimii de pe punctul de vedere al unui linge-blide (Darie servitor).

Setea Elogiul revoluţiei socialiste de pe punctul de vedere al unui prizonier de război (Teodorescu).

Bariera Critica morală a burgheziei de pe punctul de vedere al unei servitoare (Radiţa, fata lui Viţu)..

{403} În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „un beţiv, aş zice complex şi în acelaşi timp simplu, un adevărat beţiv, adică un om”.

{404} Manuscrisul intitulat *Jurnal intim. Partea a treia* figurează pe un caiet dictando fără coperţi.

{405} Conform declaraţiilor lui Marin Preda, jurnalele de spital (dintre care, în acest volum, apare doar *Jurnalul intim. Partea a treia.*, ţinut între 22 noiembrie-23 decembrie 1959) au constituit material documentar pentru romanul *Risipitorii.*

{406} *Îndrăzneala* apăruse la Ed. Tineretului în 1959.

{407} Problema finalului era una dintre obsesiile scriitorului. Astfel, într-un interviu, mărturisea: „Ce mă chinuie, într-adevăr, la scrierea unei cărţi este începutul şi finalul. Cărţile mele sunt construite în jurul câte unui personaj căruia trebuie să-i găsesc o intrare în lume şi o ieşire, care să atragă atenţia.” *(Creaţie şi morala*, pag. 464).

{408} Eta Vexler, a doua soţie a scriitorului.

{409} „Era el oxidat de anumite idei” sau „Din pricină că era oxidat de ideile lui.” (n. ed.).

{410} Un personaj cu acest nume şi o funcţie similară (este preşedintele comitetului provizoriu al sfatului popular) apare în romanul *Cel mai iubit dintre pământeni.*

{411} Ana Novac (Zimra, Zimbra), scriitoare, trăieşte de multă vreme la Paris.

{412} Mihai Stoian (1927–2005), prozator. Cunoscut mai ales prin romanele sale cu caracter documentar: *Moartea unui savant: N. Iorga* (1975), *Îngerul morţii – Dr. Mengele* (1989) etc. A scris şi proză pentru copii şi tineret: *Mică e vacanţa mare* (1960), *Ha-ra-ba-bu-rici* (1965), *Vacanţa sentimentelor* (1966) etc.

{413} Mioara Cremene (n. 1933), poetă şi prozatoare. A emigrat în Franţa în 1970; experienţa exilului o va descrie în volumul de convorbiri cu Mariana Sipoş *La ce foloseşte Parisul? Evocări şi dileme din exil* (2000). Dintre scrierile sale amintim volumele de versuri *Poezii pentru toate orele* (1963), *Poeme în exil* (ed. bilingvă română-franceză, 1994) şi romanul *Mărirea şi decăderea planetei Globus* (1969).

{414} Replica lui Mimi Arvanitache, personaj din *Risipitorii,* rostită în momentul despărţirii de Gabi Sterian. Replica e consemnată şi în

jurnalul *Risipitorilor*; pag. 132.

{415} Nota autorului: „Paul Georgescu mă vizita altă dată (1952) de câte două ori pe zi, deşi nu eram bolnav?”

{416} Strada pe care locuiau Marin Preda şi Aurora Cornu.

{417} Romanul lui Eugen Barbu, Şoseaua Nordului, apăruse în 1959 la ESPLA.

{418} Miron Radu Paraschivescu (1911-1971), poet. Autorul celebrelor *Cântice ţigăneşti.* Dintre alte volume ale sale, mai menţionăm *Tristele,* 1968. Postum, îi apare *Jurnalul unui cobai* (1940-1954). A fost un susţinător al tânărului Marin Preda. Perioada uceniciei în redacţia ziarului *Timpul* (unde va şi debuta cu schiţa *Pârlitu),* va fi rememorată în romanul *Viaţa ca o pradă.* Prezentăm în Anexă câteva însemnări despre Marin Preda, desprinse din *Jurnalul unui cobai (1940-1954),* ediţie îngrijită de Maria Cordoneanu, cu o pretată de Vasile Igna, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

{419} Marin Preda povesteşte revelator în romanul autobiografic *Viaţa ca o pradă* (pag. 72) câteva scene în care se manifestă boala lui Miron Radu Paraschivescu.

{420} Adam Mickiewicz, *Pan Tadeuszsau Ultima încălcare de pământuri în Lituania.* Istoria nobilimii din anii 1811 şi 1812 în douăsprezece cărţi în versuri, în româneşte de Miron Radu Paraschivescu, ESPLA, Bucureşti, 1956 (colecţia Clasicii literaturii universale).

{421} Episodul este descris şi în *Viaţa ca o pradă*, cap. XXXVII.

{422} Nicolac Jianu (1916-1982), gazetar şi prozator. Autor de romane proletcultiste: *Cumpăna apelor,* 1952, *Pământul era viu,* 1966.

{423} Ivan Andronovici Efremov, *Nebuloasa din Andromeda.* Roman ştiinţifico-fantastic, traducere din limba rusă de Tatiana Berindei şi Adrian Rogoz, 7 volume în colecţia „Povestiri ştiinţifico-fantastice”, Bucureşti, 1957-1958.

{424} Lectură nesigură (n. ed.).

{425} Fratele lui Marin Preda, Alexandru Preda.

{426} Zaharia Stancu, *Rădăcinile sunt amare,* cinci vol., ESPLA, Bucureşti, 1959.

{427} Fragmentul are grafia Etei..

{428} Fragment din scrisoarea trimisă lui Traian Şelmaru.

{429} Fragmente preluate din *Ziua literară* (numerele din 5 şi 12 august 2002). Fragmentele sunt însoţite de un articol justificativ al lui Darie Novăceanu, cel care a dat de urma acestui jurnal foarte intim. Sau, mai bine zis, de o parte din el.

{430} Nadia Strungaru.

{431} Reproducem, după G. Călinescu, *Fals jurnal,* întocmit şi prefaţat de Eugen Simion, Ed. Fundaţiei Pro, 1999, câteva dintre opiniile lui G. Călinescu despre acest gen al autobiograficului: „Jurnalul e o prostie." (pag. 107) „Un scriitor îşi face jurnalul pentru posteritate [... | un jurnal scris pentru *sine* nu există." (pag. 108) etc.

{432} Fragmentul apare, complet stilizat, în *Moromeţii II,* pag. 577-578, constituind rememorarea morţii lui Ilie Moromete de către Niculae. Este vorba de începutul celebrei scene în care tatăl şi fiul se întâlnesc şi îşi vorbesc în vis. Din acest pasaj, doar replicile din cele două vise ale mamei se păstrează ca atare. Reproducem fragmentul din *Moromeţii II* în Anexa I.

{433} În Anexa II, reproducem, după *Creaţie şi morală*, ed. cit., pag. 273-275, articolul „Ziua din urmă a bătrânei ţărănci", unde scriitorul povesteşte moartea mamei.

{434} Text confuz, dar conform cu dactilograma.

{435} Transcriere conformă cu textul apărut în *Ziua literară.*

{436} Fănuş Neagu (1932-2011), prozator. Dintre scrierile sale, amintim volumele de povestiri *Vară buimacă,* 1967 etc., şi romanele *Îngerul a strigat,* 1968, *Frumoşii nebuni ai marilor oraşe,* 1976 etc.

{437} Nicolae Velea (1936-1987), prozator, autor, între altele, al volumelor: *Poarta,* 1960, *8 povestiri, 1965, Zbor jos,* 1968, *Întâlnire târzie,* 1981.

{438} *Risipitorii* este un roman cu o geneză complicată, cum s-a putut constata din fragmentele anterioare. A fost scris de patru ori, a avut patru ediţii (1962, 1965, 1967, 1972), diferenţa dintre primele trei fiind foarte mare. La apariţia ediţiei a doua, Preda îşi motiva nevoia de a-şi revizui scrierea, vezi Anexa III.

{439} Transcriere conformă cu textul apărut în *Ziua literară.*

{440} Mihai Beniuc (1907-1988), cunoscut îndeosebi ca poet. A fost preşedinte al Uniunii Scriitorilor. Dintre volumele sale de versuri (aproape o sută) amintim *Cântece de pierzanie,* 1938, *Mărul de*

lângă drum, 1954, *Cântecele inimii,* I960, *Culorile toamnei,* 1962, *Mozaic,* 1968.

{441} *Aurel Rău (n. 1930), poet (Focurile sacre, Jocul de-a stelele, 1963, Micro- poeme şi alte povestiri, 1975).*

{442} Demostene Botez (1893-1993), poet şi prozator. Dintre volumele sale de versuri amintim: *Versuri alese,* 1955, *Oglinzi,* 1963 etc. A scris şi romane: *Ghiocul,* 1931, *Bucuria tinereţii,* 1957 etc. A fost o vreme preşedinte al Uniunii Scriitorilor.

{443} Victor Eftimiu (1889-1972), cunoscut în special ca dramaturg *(Înşiră-te mărgărite,* 1911, *Cocoşul negru, 1913, Atrizii,* 1939 etc.).

{444} Eugen Jebeleanu (1911-1991), poet, gazetar şi traducător. A fost, într-o vreme, vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor. Dintre volumele sale de versuri, cunoscute îndeosebi sunt *Surâsul Hiroshimei,* 1958, şi *Hanibal,* 1972.

{445} *Martin Bormann,* dramă în trei acte, a apărut în 1968.

{446} Viitorul roman *Delirul.* Preda vorbeşte în repetate rânduri despre această tetralogie pe care dorea să o scrie. Reproducem câteva dintre mărturisirile făcute de scriitor în acest sens în Anexa IV.

{447} Jurnalul de creaţie al romanului *Delirul* (autograf) este scris într-o agendă, pe a cărei copertă figurează anul 1973. Paginile nu sunt numerotate.

{448} În legătură cu geneza romanului *Delirul* şi cu locul pe care acesta urma să-l ocupe în tetralogia *Moromeţii,* reproducem în Anexa I mărturisirile pe care le-a făcut scriitorul în acest sens.

{449} Scena morţii Nadejdei Alilueva face parte din capitolul eliminat de cenzură din ediţia din 1975 a romanului. Capitolul va apărea în *Caiete critice,* nr. 1,1990, fiind inclus apoi în *Delirul,* Ed. Expres, 1991. Ovid S. Crohmălniceanu, în *Amintiri deghizate,* face mărturisiri interesante despre ideea care l-ar fi ghidat pe scriitor şi despre maniera în care Preda ar fi conceput, într-o variantă iniţială, romanul *Delirul,* vezi Anexa II.

{450} Şi în privinţa concepţiilor asupra rolului personalităţii în istorie Marin Preda se va delimita de viziunea tolstoiană: „Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul iraţional, din punctul de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice şi să sugereze o raţiune misterioasă. [...] In ceea ce priveşte filozofia istoriei din *Delirul I* trebuie să spun că problema m-a împiedicat să scriu această carte mai demult, până în ziua în care am descoperit că

Tolstoi [...] nu acordă personalităţii în istorie nici un fel de rol în evenimentul istoric. Ori, după experienţa noastră de contemporani [...] dacă ne punem întrebarea ce rol a jucat Hitler asupra istoriei, de pildă, vedem că a jucat un rol nefast [...] Cu alte cuvinte, am găsit o replică de dat romanului *Război şi pace* şi în felul acesta am putut să scriu *Delirul* (Citat din Marin Preda, *Opere,* vol. IV, pag. 1071 şi pag. 1102-1103).

{451}. Marin Preda a amintit în câteva rânduri sursele pe care le-a consultat în privinţa documentării asupra evenimentelor anilor 1940. Acestea ar fi: presa românească şi străină din epoca respectivă, cartea lui Aurel Simion *Insurecţia naţionala antifascistă armată din august 1944* (Ed. Politică, 1973) şi impresionantul tom al lui William Shirer *Cel de-al treilea Reich, de la origini până la cădere.*

{452}. Grup de zece legionari, studenţi la teologie care, în iulie 1936, l-au ucis în spital pe Vasile Stelescu (care dorea să ia locul Căpitanului).

{453}. Grup de trei legionari care l-au ucis pe I. G. Duca (prim-ministru liberal şi preşedinte al PNL) în gara Sinaia, pe 29 decembrie 1933. Denumirea grupului este obţinută prin anagramarea primelor silabe ale numelor celor trei: Nicolae Constantinescu, Ion Caranica şi Doru Beldimace.

{454}. Revista *Historia* a publicat dosarul acestui proces (în numărul din octombrie 2003).

{455}. În manuscris, numele personajului este încercuit.

{456}. Acest pasaj nu apare în romanul *Delirul.*

{457}. Acest fragment va apărea stilizat în *Delirul*, Ed. Expres, 1991, pag. 380; este vorba de meditaţia lui Stalin în faţa pierderilor ruseşti de război.

{458}. Este vorba, desigur, de romanul lui Petru Dumitriu *Drum fără pulbere,* apărut în volum în 1951.

{459}. Acest fragment va apărea, amplificat şi stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I, pag. 191-196.

{460}. Vezi în acest sens, în special articolul „Spiritul primar agresiv şi spiritul revoluţionar” din *Imposibila întoarcere,* ed. cit., pag. 32-39. Reproducem câteva pasaje în Anexa III.

{461}. Preda îşi exprimă aceeaşi nedumerire în privinţa lipsei de intuiţie a marilor scriitori în faţa evenimentelor politice decisive, dând tot exemplul lui Camil Petrescu şi în „Prefer timpul nostru pe

care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine şi în care este implicată şi viaţa mea" *(Creaţie şi morală,* pag. 487), vezi Anexa IV.

{462} Citatul din Platon va apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni,* partea I, cap. II, pag. 10.

{463} Indicii care ne trimit cu gândul la romanul *Marele singuratic* (ed. 1,1972), apărut înaintea *Delirului* (1975) (agenda fiind din 1973). De altfel, vor mai figura în această agendă frânturi de notaţii despre personajele din *Marele singuratic.* Amintim în acest sens că frânturi de scenarii şi de replici care aparţin viitoarelor personaje din *Marele singuratic* se întâlnesc şi în agenda *Risipitorilor.*

{464} Referirea la această scenă va apărea, modificată (se schimbă numele personajelor), în convorbirea dintre Paul Ştefan şi Niki Dumitrescu, *Delirul* pag. 92. In acelaşi timp, şi Paul Ştefan preia această replică, rostind-o de multe ori în redacţia ziarului la care lucra, *Delirul,* pag. 102.

{465} „Deasupra mulţimii" (trad. ed.). Frânturi de replici păstrate şi în conversaţia dintre Ştefan al lui Parizianu şi Niculae, *Delirul,* pag. 21.

{466} Acest fragment apare, amplificat, în *Delirul I* pag. 311-313.

{467} Fragmentul apare, stilizat, în *Delirul I* pag. 101. O precizare: Ştefan nu o va afla după război, pentru că acţiunea singurului volum apărut din roman se opreşte înainte de 1944.

{468} Această anecdotă apare, stilizată, în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I, partea I, cap. III, pag. 90. Petrică, cel de-al doilea soţ al Matildei, i-o va spune lui Petrini.

{469} Descrierea ilară a numelui personajului se va întâlni în Delirul pag. 182, cu o corectare, nu llie, ci Sebastian, şi nu într-o scenă care să descrie viaţa ziarului.

{470} În roman, Niki Dumitrescu îl conduce pe Ştefan în staţia de radioascultare, vezi *Delirul,* pag. 104.

{471} Replica va apărea într-una dintre conversaţiile lui Luchi cu Adrian Popescu, în care tânărul încearcă să o consoleze în legătură cu recenta ei despărţire de Mihai Spurcaciu, povestindu-i scene similare din viaţa lui amoroasă, *Delirul,* pag. 250. Replica nu aparţine însă lui Luchi, ci uneia dintre fostele iubite ale tânărului.

{472} În roman, pasajul va apărea stilizat, vezi *Delirul,* pag. 311-312, între părţile lui fiind intercalat pasajul semnalat la pag. 52 (vezi şi nota 1, pag. 52).

{473} După apariţia romanului, Marin Preda a fost acuzat în presa străină *(Der Spiegel* Ş-a.) că ar fi încercat să reabiliteze figura mareşalului Antonescu. Reproducem în Anexa V un „autointerviu" al scriitorului în acest sens, realizat în 1976 şi rămas în manuscris, inclus în Marin Preda, *Opere,* vol. IV, ed. cit., pag. 586-588. Menţionăm, în acelaşi timp, că „autointerviul" oferă şi detalii în privinţa conţinutului volumului al II-lea din romanul *Delirul.*

{474} Scena ceremoniei de Crăciun va apărea, amplificată, în roman; apare, de asemenea, stilizat şi modificat şi monologul interior al generalului, vezi *Delirul, I* pag. 160-161.

{475} Episodul care descrie biografia tânărului comunist apare în roman, vezi *Delirul*, partea a II-a, cap. XI, pag. 161-170.

{476} A se vedea şi celelalte referiri la personalitatea demenţială a lui Hitler, asemănătoare cu cele de aici, din interviurile care au însoţit apariţia romanului (în special „Toate fiinţele umane existente pe pământ fac istorie" şi „Prefer timpul nostru pe care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine şi în care este implicată şi viaţa mea", reproduse în *Creaţie şi morala,* ed. cit., pag. 470-476 şi 485-491), precum şi meditaţia asupra rolului negativ al personalităţii în istorie, din *Delirul,* pag. 316, 320, 310-311 etc. Reproducem câteva pasaje în Anexa VI.

{477} „Natura îi spuse omului: / ...Şi dragostea de muncă/ Iar eu îţi voi da ceea ce-ţi este necesar..." (trad. ed.).

{478} Acest pasaj reprezintă intriga poveştii de dragoste din *Delirul.* Toate detaliile ei vor fi reţinute şi în roman.

{479} În traducere: „Credeţi că noi suntem artişti de doi bani?"

{480} Scenariul sumar al poveştii de dragoste din roman.

{481} Cuvânt confuz în manuscris.

{482} Lecţiune incertă.

{483} *Secretul marii piramide (trad. ed.).*

{484} „Sfinxul joacă un rol secret în istoria civilizaţiilor!" (trad. ed.).

{485} Aurul eternei dimineţi.

{486} „Acest alchimist din secolul al XX-lea tocmai a descoperit substanţa lui Paracelsus, primul grad al elixirului de viaţă lungă. Ne povesteşte el însuşi despre această descoperire.".

{487} „Sub hipnoză, o tânără şi-a adus aminte de viaţa sa anterioară, în Irlanda, şi, totodată, de durata de timp care a trecut de la moartea

ei şi până la reîncarnare. Iată o uluitoare incursiune în misterul morţii şi al supranaturalului.”.

{488} Mu, continentul pierdut.

{489} „Mu, Atlantida Pacificului, era un mare continent care a pierit în apele primordiale, înaintea timpului istoric. Colonelul Churchward demonstrează, cu documente arheologice de necontestat, că acesta era leagănul umanităţii“.

{490} *Oameni şi civilizaţii fantastice.*

{491} „Iată-ne purtaţi într-o călătorie fabuloasă, printre locuri şi făpturi de basm: Adantida, Eldorado, Semuria, oraşul secret Zimbabwe sau rasa războinică a amazoanelor. Fiecare escală ne prilejuieşte tot felul de revelaţii stupefiante. Farfuriile zburătoare au aterizat!” (Notele 1-6, trad. ed.)

{492} „Simplu fotograf, devine, sub hipnoză, un diagnostician infailibil. In curând, în această stare secundă, învaţă să discearnă viaţa anterioară a oamenilor şi descoperă ultimele secrete ale naturii umane. Univers ezoteric. Cataclismul care a dus la dispariţia Atlantidei a dat o puternică lovitură civilizaţiei giganţilor, ale căror urme nepieritoare se recunosc în Biblie, în scrierile lui Platon şi în statuile monumentale din Anzi şi din Insula Paştelui, anterioare Potopului.” (trad. ed.).

{493} O posibilă documentare pentru puţinele pasaje vizând paranormalul din opera lui Preda. Acestea ar fi, în romanul *Delirul I* discursul ţinut de Dan Lazarovici înainte de petrecerea de Revelion (în care apar titluri, nume, citate, referinţe desprinse de aici) şi scenele care descriu transa Corei Petraşincu, petrecută în casa lui Luchi, vezi *Delirul I* pag. 183 şi pag. 196-198.

{494} Această inventare ironică de dicton latin apare şi în *Delirul,* pag. 183.

{495} În acest sens, după cum mărturiseşte chiar în acest jurnal, scriitorul voia să folosească un articol din *Cuvântul,* semnat de un ziarist pe nume Paul Georgescu. Este, desigur, o coincidenţă de nume cu acela al cunoscutului critic şi romancier.

{496} Acestea ar fi fost evoluţia personajului Paul Ştefan şi subiectul celui de-al doilea volum al *Delirului.* Aceleaşi informaţii revin şi în mărturisirile lui Marin Preda despre imposibilitatea conceperii volumului al doilea din roman; reproducem, în Anexa VII, fragmente din *Creaţie şi morală,* ed. cit., pag. 529-530 şi 581-582.

{497}. În manuscris urmează un text tăiat prin haşurare, descifrabil: „Luchi îl aşteaptă. Ştefan iese din închisoare cu o senzaţie că sufletul lui e greu... Că ştie că este un om... Că nu e nimeni, nimic... Acest om a fost iubit, a fost fericit, apoi condamnat, eliberat, din nou închis. E Paul Ştefan” (în manuscris urmează câteva cuvinte indescifrabile).

{498}. Referirea la tabloul lui Bruegel apare în convorbirea dintre Ştefan şi Niculae, vezi *Delirul* pag. 25. În roman, ea îi aparţine însă lui Paul Ştefan.

{499} În roman, Grigore Patriciu.

{500}. Iată o posibilă evoluţie a destinului personajului şi a relaţiei sale cu Luchi, asemănătoare cu aceea a lui Victor Petrini, personajul viitorului roman *Cel mai iubit dintre pământeni.* Frapează astfel insistenţa asupra tribulaţiilor destinului personajului (episodul cu arestarea ş.a.) şi asupra degradării relaţiei de dragoste dintre acesta şi soţia sa.

{501}. În romanul *Delirul I* Marin Preda renunţă la procedeul narativ al inserării jurnalelor personajelor (procedeu narativ impus de romanul gidian). În agenda de lucru a Delirului va apărea şi jurnalul lui Paul Ştefan.

{502} În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

{503}. În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

{504}. Paginile 74-77 din jurnal se regăsesc parţial în *Delirul,* p. a III-a, cap. I, pag. 207-210.

{505}. Pasajul apare, complet modificat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a II-a, cap. I, pag. 79-80, şi se încadrează în meditaţia lui Petrini asupra ororilor războiului.

{506}. Fragmentul apare, stilizat, în ediţia necenzurată din *Delirul* pag. 381, constituind o parte a meditaţiei lui Stalin. în roman, acest fragment este alipit celui pe care îl indicam la pag. 42-43 din această agendă.

{507}. Replica se regăseşte în roman în două locuri. Prima dată apare în conversaţia dintre Ştefan şi Niculae şi îi este adresată de primul celui de-al doilea. Apoi este folosită în repetate rânduri de Ştefan în redacţie.

{508}. În roman, eroul nu va trece prin satul său înaintea plecării pe front.

{509} A se vedea, în acest sens, discuţiile despre legionari ale acestui personaj cu Luchi şi Niki, *Delirul,* în special pag. 277, 285-288, 295.

{510} Vezi nota 507.

{511} Personajul nu apare şi în *Delirul.*

{512} Vezi nota 507 şi nota 3, pag. 329.

{513} Idem.

{514} În manuscris, în colţul din dreapta al paginii figurează: „Geo şi Jebeleanu".

{515} În *Schimbarea la faţă a României.* Preda desprinde citate din respectiva lucrare şi în agenda *Risipitorilor.*

{516} Fragmentul apare, completat şi modificat, în *Delirul I* pag. 328.

{517} Amănunte desprinse dintr-un subcapitol („An Interlude of rest and romance for Adolf Hitler", „Răstimp de odihnă şi dragoste în viaţa lui Adolf Hitler") din cartea lui Shirer.

{518} Istoria acestui personaj (cunoscut de Petrini în închisoare) apare în *Cel iubit dintre pământeni.*

{519} Acest detaliu apare în biografia personajului secundar Cubleş din *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I, pag. 212 şi următoarele.

{520} Fragmentul apare, stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 30-31, vezi Anexa VIII.

{521} Replica pe care o rosteşte Şerban Cioculescu la aniversarea lui Minulescu. Apare în articolul „Gerontocraţia literară", în *Creaţie şi morală,* ed. cit., pag. 154.

{522} Istorie reţinută în *Cel mai iubit dintre pământeni.*

{523} Romulus Dianu (1905-1975), gazetar şi scriitor. O vreme – anii '40 – este comentator de politică externă la *Curentul.* A scris biografii *(Viaţa minunată a lui Anton Pann*, 1928, În colaborare cu Sergiu Dan etc.) şi romane *(Nopţi la Ada-Kaleh,* 1932, *Fata de la Suza,* apărut postum, 1982 etc). Este judecat în lotul ziariştilor criminali de război şi este condamnat la douăzeci de ani de închisoare. În afară de Baia-Sprie, a fost încarcerat şi la Aiud, Gherla sau la Canal

{524} Petru Manoliu (1903–1976), ziarist, traducător şi romancier *(Domniţa Ralu Caragea*, 1939). A tradus în special din literatura germană (romanele lui Thomas Mann *Muntele vrăjit* şi *Iosif şi fraţii săi* etc).

{525} Din manuscris lipsesc mai multe pagini (de la data – din agendă – de 20 aprilie până la data de 31 mai).

{526} În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „Îmi aminteam, stăruiau în amintirea mea sentimentele care mă stăpâneau înaintea debutului“.

{527} Preda se referă la acest episod al existenţei sale în *Viaţa ca o pradă,* pag. 349, şi în articolul „Cum am scris *Risipitorii" Imposibila întoarcere.*

{528} Este vorba de nuvela lui Petru Dumitriu *Vânătoare de lupi,* apărută în 1951.

{529} Este vorba de romanul lui Petru Dumitriu *Drum fără pulbere,* apărut în 1951.

{530} Referirea, indirectă, la aventurile acestui obsedat al scrisului vor apărea şi în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 27. Se păstrează pasaje din acest fragment.

{531} Vezi şi conversaţiile dintre autor şi Paul Georgescu, *Viaţa ca o pradă,* cap. X. Marin Preda fusese învinuit de naturalism pentru nuvelele din *întâlnirea din Pământuri,* volumul său de debut.

{532} Lipsesc din manuscris trei pagini.

{533} Posibil detaliu pentru traseul personajului Luchi. în finalul primului volum din *Delirul,I* Ştefan o părăsea pe femeie din cauza jignirilor doctorului Spurcaciu.

{534} Cu această frază începe romanul *Cel mai iubit dintre pământeni.*

{535} Scena şi replica vor apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a V-a, cap. XXIX, pag. 234. Protagoniştii ei sunt Petrini şi Matilda.

{536} Celebra replică a lui Suzi Culala. Vezi şi *Cel mai iubit dintre pământeni, vol. III, pag. 164.*

{537} Este vorba, cum se va vedea mai jos, de *Cel mai iubit dintre pământeni.* In legătură cu geneza acestui roman, reproducem în Anexa IX câteva dintre mărturisirile făcute de scriitor în acest sens (preluate din volumul *Creaţie si morală*, pag. 577, 563). Vezi şi Addenda II.

{538} Unul dintre cele două eseuri pe care le scrie Petrini.

{539} Replica aparţine lui Calistrat, colegul lui Petrini de la deratizare, vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 106.

{540} Un rezumat al primelor trei capitole din *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I. în viitorul roman se vor reţine citatul din Platon,

din Dostoievski, istoria chinuirii mamei, istoria cu preotul; scena dintre mamă şi fiu nu se va desfăşură aşa cum este aici succint proiectată. Pe de altă parte, a se observa că Preda avea deja schiţat traseul sinuos al personajului său: eliminat din învăţământul universitar şi devenit contabil la „Oraca".

{541} Versurile vor apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. I, pag. 160.

{542} Paul Georgescu se referă la acest episod. Vezi Florin Mugur, *op. cit.,* pag. 22-26.

{543} Numele localului în care Petrini se ducea cu Nineta, *Cel mai iubit dintre pământeni.*

{544} Povestea va apărea în *Viaţa ca o pradă,* cap. XL.

{545} Data se referă la numărul respectiv din *Curentul,* ziar pe care Preda îl va consulta în vederea documentării pentru romanul *Delirul.* Astfel, Preda va consulta *Curentul* 1938 (martie, mai), 1940-1944, *Cuvântul,* 1940-1941, *Dreptatea,* 1944, şi *Scânteia,* 1944-1946. Motivul pentru care scriitorul opreşte documentaţia din presă la anul 1946 este înfăţişat într-unul din interviurile prilejuite de apariţia primului volum din roman, fragmentul cu pricina fiind reprodus de noi în Anexa I.

{546} Descrierea unor fotografii apărute în *Curentul,* 17 sep. 1940, şi *Cuvântul,* 17 şi 18 sep. 1940.

{547} Fragmentele reprezintă rezumate ale articolelor, descrieri de fotografii şi citate desprinse din articolul consacrat evenimentului, cu titlul „22 Septembrie – Ziua eroilor legionari/ Comemorarea celor ce au voit să dea ţării un suflu vijelios de curaj în faţa năvălitoarelor vitregii", apărut în *Curentul,* 24 sep.

{548} Descrierea fotografiilor apărute în numerele din *Curentul* şi *Cuvântul,* 8, 9 oct. 1940. Posibilă preluare de informaţii din articolul „Ziua avântului *şi* tinereţii legionare/Capitala sărbătoreşte o lună de la biruinţa legionară", *Curentul,* 8 oct. 1940.

{549} Descriere de fotografii apărute în *Curentul şi Cuvântul*\ numerele din 30 nov. şi 1-2 dec. Evenimentul a fost amplu prezentat în aceste două ziare, în perioada 28 noiembrie – 2 decembrie. Dăm câteva titluri de articole: „Martirul unei generaţii şi lecţia sa", *Curentul,* 1 dec, I pag.; „Porunca ceasului de faţă/ Închinare în faţa osemintelor Căpitanului, Nicadorilor şi Decemvirilor", *Cuvântul,* 30 nov. etc. Tot din presa vremii am desprins şi un scenariu al acestui eveniment. Astfel, luni, 25 nov., era o zi închinată cinstirii

„memoriei, eroismului şi jertfei memorabile a Căpitanului”, miercuri, 27 nov., osemintele Căpitanului, Nicadorilor şi Decemvirilor urmau a fi depuse la biserica „Sfântul Ilie Gorgani”, iar sâmbătă, 30 nov., ar fi avut loc ceremonialul reînhumării Căpitanului la Casa Verde.

În această agendă, vom mai avea referiri la acest eveniment la pag. 150. Observaţie importantă: pag. 98, 99, precum şi pag. 150 din acest carnet reprezintă mai ales descrieri de atmosferă ale acestor evenimente; scenariul întâmplărilor, detalii de atmosferă şi chiar analiza gesturilor sau replicilor acestor personaje se vor regăsi în *Delirul,* pag. 84-87, unde este descrisă comemorarea zilei Căpitanului din prisma lui Paul Ştefan, participant la eveniment: eroul îi va povesti aceste întâmplări lui Niki Dumitrescu.

{550} „Ministrul german al afacerilor externe îl salută pe Conducătorul Statului Român.” „Decembrie 1940: domnişoarele Marie şi Jeanne Brătianu, fiicele domnului şi doamnei Georges Brătianu, născută prinţesă Sturdza.” „Doamna Bahy Ghidionesco, născută Ghica” (trad. ed.).

{551} „Domnişoara Boxshall, fiica domnului şi a doamnei Boxshall, născută prinţesă Stirbey, domnişoara Elena Prodan, fiica procurorului de la Curtea de Casaţie şi a doamnei [Prodan, n. ed.], născută Crătunescu.”.

{552} „Doamna Squartini, soţia consulului general al Italiei la Constanţa”.

{553} „Doamna Marianne Bogdan, fiica consilierului Curţii de Apel, logodnica prinţului Alexandru Sturdza.”.

{554} „Şi iată-o pe domnişoara Droaga cu sublocotenetul Dinu.”.

{555} „Şi iată-i şi pe domnii Florin Foişoreanu, preşedinte al Curţii de Apel (naşul), pe căpitan şi pe doamna Smeu” (notele 1-5, trad. ed.).

{556} A se vedea, în acest sens, pag. 368-370 din *Delirul,* unde se descrie nunta prinţesei Ileana Ghica.

{557} Subiectul multor comunicate de presă trimise de agenţia română Rador şi al multor ştiri grupate sub rubrica „Ultima oră” din *Curentul,* ian. 1942. Pasajul reprezintă copierea prescurtată a unui comunicat german, cu titlul „Bolşevicii comit acum prin atacurile lor cea mai mare greşeală tactică şi strategică – O risipă de trupe zadarnică”, apărut În Curentul 13 ian. 1941, 1 pag. Termeni ca „generalul Iarnă şi generalul Aşteaptă” apar în discursul lui Hitler „Ordinul de zi al Führerului adresat armatei cu prilejul anului nou -

Apelul Führerului către poporul german", apărut în Curentul 4 ian. Preda se referă şi la editorialul lui Pamfil Şeicaru cu titlul „Generalul Timp şi Sfântul Aşteaptă", Curentul 11 ian., în care ziaristul comentează ironic declaraţiile preşedintelui Roosevelt despre discursul Führerului.

{558} Subiectul multor comunicate de presă trimise de agenţia Rador şi al multor ştiri grupate sub rubrica „Ultima oră" din *Curentul,* aug. 1943. „Comunicatul oficial german. Activitatea de luptă pe frontul de răsărit a crescut din nou ca violenţă", 3 aug. 1943,1 pag.; „Atacurile bolşevice respinse sângeros pe întreg frontul de Est", 2 aug. 1943, ultima pagină, articol plasat în rubrica „Ultima oră"; „Mai multe grupuri de forţe bolşevice nimicite la sud-est de Bielgorod", 16 aug. 1943, ultima pagină, rubrica „Ultima oră". Este şi subiectul editorialului lui Pamfil Şeicaru „Tulburări într-o alianţă", *Curentul,* 27 aug. 1943,1 pag.

{559} Titlul, frânturi de pasaje şi comentarii asupra editorialului lui Pamfil Şeicaru, „Cred în 1943", *Curentul,* 1 ian. 1943.

{560} Titluri de articole sau citate desprinse din articolele din *Curentul,* ianuarie-februarie.

{561} Titlul articolului lui Pamfil Şeicaru, *Curentul,* 23 martie 1943,1 pag.

{562} Pasajul reprezintă un comentariu al lui Preda asupra a două articole apărute în *Curentul,* 2 sep. 1943, precum şi fragmente uşor modificate din acestea: „Comunicatul oficial german: Sovieticii n-au reuşit, cu toată superioritatea lor numerică, să disloce frontul german – Oraşul Taganrog a fost evacuat – Prin evacuarea Taganrogului nu a fost compromis ansamblul operaţional", I pag., şi „Amănunte asupra evacuării Taganrogului", pag. 7, rubrica *Cele mai noi ştiri din lume.*

{563} Personaj din romanul *Delirul,* coleg de redacţie al lui Paul Ştefan.

{564} Modificarea titlului articolului „Încercuirea unor grupuri de forţe sovietice", *Curentul,* 5 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră").

{565} Copierea titlului şi un scurt comentariu al comunicatului agenţiei Rador „Berlinul consideră actul Italiei ca o trădare", *Curentul,* 10 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră").

{566} Titlul articolului lui Pamfil Şeicaru din 13 sep. 1943.

{567}. Cu acest citat începe articolul lui Pamfil Şeicaru „Lecţiile istoriei” din H sep. 1943.

{568}. Filme care rulau în acea perioadă la cinematograful „Scala”.

{569}. Informaţie desprinsă din comunicatul german cu titlul „Ducele Mussolini liberat din captivitate – Acţiunea a fost întreprinsă de paraşutişti germani şi formaţiuni SS”, *Curentul,* 15 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră”).

{570}. Informaţii desprinse din comunicatul oficial german „Grupările bolşevice debarcate la Vest de Nipru au fost încercuite şi nimicite – încercările sovietice de străpungere au fost zăvorâte”, *Curentul,* 30 sep. 1943,1 pag.

{571}. Veritabilă obsesie a ziaristului Pamfil Şeicaru, subiectul a foarte multe articole ale sale din acest an. Notăm câteva titluri de editoriale: *Rusia merita o liturghie, 11 sep.; Panortodoxia lui Stalin şi Balcanii, 12 sep.; Spre un militarism sovietic, 24 sep.; „Problemele Sud-Estului”, 25 sep.; Temerile popoarelor din S-E Europei, 26 sep. Oferim în continuare şi două citate, vezi Anexa X.*

{572}. Titlu cu majuscule pe prima pagină din *Curentul,* 1 ian. 1944; reprezintă un citat din discursul lui Mihai I, pe care îl reproduce articolul cu pricina.

{573}. Titlul cuvântării lui Antonescu, *Curentul,* 1 ian. 1944, pag. I.

{574}. La acest film se vor duce Luchi si Ştefan.

{575}. Termeni metaforici desprinşi din „Mesajul adresat poporului german de către Führer”: termenii metaforici aparţineau de fapt englezilor şi se refereau la cauzele prăbuşirii Germaniei; *Curentul,* 7 ian. 1944.

{576}. Citat din discursul lui Hitler, *Curentul, 7* ian. 1944, pag. 1.

{577}. Informaţie desprinsă din comunicatul oficial german „Succesele înregistrate de forţele blindate germane în regiunea Kirovograd”, *Curentul,* 1 ian. 1944, ultima pagină (rubrica *Ultima oră).*

{578}. Pasajul comasează subtitluri, fragmente din editorialul lui Pamfil Şeicaru „Situaţia”, *Curentul, 6* apr. 1944,1 pag.

{579}. Pasaje desprinse din editorialele lui Pamfil Şeicaru „Bombardarea capitalei, *Curentul, 1* apr. 1944, şi „Evoluţia politicei ruseşti”, 8 apr. 1944.

{580}. Informaţie desprinsă din „Proclamaţia d-lui Mareşal Antonescu către Ţară”, *Curentul,* 7 apr. 1944,1 pag.

{581}. Vezi articolele lui Pamfil Şeicaru din 1-2 mai 1944 *(Situaţie la începutul lui mai* şi *înainte de furtună).*

{582}. Rezumat al unei ştiri din *Curentul,* 2 mai 1944, pag. 4.

{583}. Ştire care revine cu insistenţă în *Curentul,* 1-5 mai 1944.

{584}. Preda se referă la editorialul ziaristului din 5 mai 1944, „În preajma invaziei, o întrebare".

{585}. Titlul articolului lui Pamfil Şeicaru din 10 mai 1944, care preia în chip ironic explicaţia dată de Anglia în privinţa atacului sovietic asupra României.

{586}. Rezumatul editorialului lui Pamfil Şeicaru, „Intransigenţă internă, supleţe externă la mareşalul Stalin", *Curentul,* 11 mai 1944.

{587}. Citate desprinse din articolul lui Pamfil Şeicaru, „Problema franceză", 15 iun. 1944; a se vedea şi editorialele aceluiaşi ziarist din 9 iun. 1944, „Un factor al succesului invaziei: Franţa", şi cel din 11 iun., „Trei zile după invazie".

{588}. Titlul unui comunicat de presă apărut în *Curentul,* 19 iun. 1944, 1 pag.

{589}. Titlurile a două comunicate de presă, *Curentul,* 20 iun. 1944, 1 pag.

{590}. Titlul editorialului lui Pamfil Şeicaru din 16 iul. 1944.

{591}. Ştirea apare în *Curentul,* 22 iul., I pag.

{592}. Fragmente din Proclamaţia regelui, apărută în *Curentul 25* aug. 1944,1 pag.

{593}. Informaţie care revine cu insistenţă în *Curentul,* 26 şi 27 aug. 1944, I pag.

{594}. Informaţie desprinsă din „Comunicatul Militar de primire a Victorioasei armate sovietice aliate la Porţile Bucureştiului", *Curentul,* 29 aug. 1944, I pag.

{595}. Titlul şi sfârşitul articolului (fără semnătură), apărut în *Scânteia,* 23 sep. 1944, 1 pag.

{596}. Titlul unui articol, *Scânteia,* 23 sep. 1944, pag. 3.

{597}. Idem.

{598}. Titlul articolului lui Miron Constantinescu, *Scânteia,* 24 sep. 1944, I pag.

{599}. Şeful cenzurii militare a presei. Trimisese ziarului *Scânteia* o notificare prin care comunica direcţiei că i s-a dat ca sancţiune un prim avertisment pentru publicarea articolului „Misiunea noastră", în *Scânteia,* 23 sep. 1944. Informaţie desprinsă din articolul lui

Miron Constantinescu, căruia îi este anexată şi scrisoarea lui G. Stăvrică.

{600}. Titlul unui articol nesemnat din *Scânteia,* 24 sep. 1944, I pag.

{601}. Pasaje desprinse din articolul lui Miron Constantinescu, vezi nota 4.

{602}. Titlul şi pasaje desprinse din articolul „Până când?", fără semnătură, *Scânteia,* 25 sep. 1944. După cum se precizează în acest articol, Titus Dragoş era fostul subsecretar de stat al românizării.

{603}. Titlu cu majuscule, *Scânteia,* 25 sep. 1944, pag. 1 şi 3.

{604}. Publicat în *Scânteia,* 26 sep. 1944, I pag.

{605}. Titlul unui articol nesemnat, *Scânteia,* 9 oct. 1944, I pag.

{606}. Frânturi din titlul şi subtitlurile articolului „Poporul şi-a spus cuvântul: să plece guvernul! Vrem guvern de Front Naţional Democratic. Peste 100.000 de muncitori, ţărani, intelectuali s-au întrunit la A.N.E.F. şi-au afirmat răspicat voinţa şi au manifestat pe străzile Bucureştiului", *Scânteia*, 11 oct. 1944, I pag.

{607}. Copierea titlului şi un scurt comentariu al articolului „Au ieşit lupii din vizuini", fără semnătură, *Scânteia,* 17 oct. 1944, I pag.

{608}. Informaţii desprinse din comunicatul apărut cu titlul „Noul guvern propus de Consiliul Frontului Naţional Democratic", *Scânteia,* 19 oct. 1944, I pag.

{609}. Titlul unui articol, fără semnătură, *Scânteia, 19 oct. 1944, I pag.*

{610}. Filme sovietice; Scânteia, 4 oct. 1944, pag. 2.

{611}. Titlurile unor articole apărute în *Scânteia,* 4 oct. 1944, pag. 3.

{612}. Titlul unui articol apărut în *Scânteia*, 21 oct. 1944 (rubrica *Uzine, Fabrici*, *Mine).*

{613}. Titlul prescurtat al unui articol apărut în *Scânteia tineretului,* reprodus în *Scânteia,* 4 nov. 1944, pag. 2.

{614}. Pasaje desprinse din discursul Anei Pauker, reprodus în *Scânteia,* 8 nov. 1944, pag. 1 şi 3 (cu titlul „Marele discurs al tovarăşei Ana Pauker rostit ieri la Opera Română"). Ceea ce este notat între paranteze („adică Basarabia !?!") reprezintă comentariul lui Marin Preda.

{615}. Titlul articolului lui Miron Constantinescu, *Scânteia,* 23 nov. 1944, 1 pag.

{616}. Subtitluri ale articolului „200.000 de oameni au înfierat odioasa crimă săvârşită împotriva patrioţilor din comitetul Apărătorilor

Patriei. Muncitorimea Capitalei a pornit lupta împotriva duşmanilor poporului", *Scânteia,* 30 nov. 1944, 1 pag.

{617}. Informaţie desprinsă din articolul „O nouă provocare: guvern Rădescu" (fără semnătură), *Scânteia,* 4 dec. 1944, I pag.

{618}. Pasaje uşor modificate din „Scrisoare deschisă adresată generalului Rădescu de către fiul său", *Scânteia.*, 2 mar. 1945, I pag.

{619}. Titlu, *Scânteia.*, 2 apr. 1945, I pag.

{620}. Rezumat al articolului „Un feroce criminal de război arestat la Bacău", *Scânteia,* 2 apr. 1945, pag. 5.

{621}. Pasaje uşor modificate, comentariile lui Preda, replici din articolul „Confruntarea dintre criminalul Murgescu şi victimele sale paralizate", *Scânteia*., 2 apr. 1945, pag. 7. Despre „asasinarea studentului Dan Lazarovici" este vorba în două articole din *Scânteia*., 1 şi 2 apr. 1945.

{622}. Titlul unui articol şi numele câtorva dintre acuzatorii publici participanţi la proces, *Scânteia,* 17 mai 1945.

{623}. Supratitlu cu majuscule, *Curentul* 24 iunie 1941, I pag.

{624}. Frânturi de citate din „Proclamaţia către ţară a d-lui general Ion Antonescu, conducătorul statului român", *Curentul,* 24 iun. 1941, I pag.

{625}. Titluri de ştiri (comunicate de presă), apărute în *Curentul* 28 şi 29 iun. 1941.

{626}. Copierea mult prescurtată a „Regulamentului asupra decretului lege relativ la statutul militar al evreilor", publicat în *Curentul,* 17 iul. 1941, I pag.

{627}. Titluri de ştiri (comunicate de presă) uşor modificate, *Curentul,* 19 iul. 1941, ultima pagină.

{628}. Titlul cu majuscule al comunicatului nr. 5, Curentul, 21 iul. 1941, I pag.

{629}. Preda descrie aici condiţiile grafice în care *Curentul* a publicat proclamaţia generalului Ion Antonescu, în numărul din 22 iul. 1941.

{630}. De fapt, textul anexat unei caricaturi, reprodusă împreună cu altele pe prima pagină din *Curentul,* 26 iul. 1941.

{631}. Subtitluri şi citate din Comunicatul nr. 6 din 25 iunie al comandamentului franco-germano-român, *Curentul,* 28 iul. 1941, I pag.

{632}. Titlul unui articol din *Curentul,* 28 iul. 1941, pag. 7; Tammersfors este numele unei localităţi din Finlanda unde avusese loc o conferinţă a bolşevicilor, prilej cu care Stalin îl întâlneşte, pentru întâia oară, pe Lenin. În ediţia necenzurată din *Delirul* apare porecla Koba şi, în dialogul său cu Nadejda, Stalin îi vorbeşte, în treacăt, şi despre întâlnirea sa cu Lenin. în schimb, în roman nu se vor reţine amănuntele pitoreşti ale biografiei lui Stalin.

{633}. Filme ce rulau în perioada 29 iulie – 2 august.

{634}. Textul şi descrierea unei caricaturi, *Curentul,* 4 aug. 1941. O observaţie: ceea ce lui Preda i s-a părut o maimuţă păroasă poate fi luat şi drept un diavol.

{635}. Idem nota 4, pag. 122.

{636}. Supratitlu cu majuscule, *Curentul* 26 aug. 1941, I pag.

{637}. Nume copiate din Listele 8 şi 9 de grade inferioare (trupe) morţi pentru patrie, publicate în *Curentul,* 28 şi 30 aug. 1941. În romanul *Delirul,* Luchi îi va povesti lui Ştefan că urmărea listele cu răniţi, alertată de lipsa vreunei scrisori din partea lui, vezi *Delirul,* pag. 402..

{638}. Titlul editorialului lui Pamfil Şeicaru, 7 sep. 1941.

{639}. *Curentul* reproduce textul decretului lege în numărul din 27 aug. 1941, pag. 7.

{640}. Lista publicată în *Curentul,* 9 sep. 1941, pag. 7.

{641}. În această perioadă, Pamfil Şeicaru face o călătorie la Paris, a se vedea editorialul său cu titlul „Ce-am văzut la Paris”, *Curentul,* 12 sep. 1941,1 pag., precum şi declaraţiile lui Pamfil Şeicaru adresate ziarului *Le petit parisien,* apărute în *Curentul,* 13 sep. 1941, I pag.

{642}. Fragment prescurtat şi uşor modificat din articolul lui Alex. Hodoş „Vecinul meu Leibovici”, apărut în *Curentul,* 12 sep. 1941, pag. 1.

{643}. Apărută în *Curentul,* 12 sep. 1941, pag. 7.

{644}. Citate desprinse din articolul lui Pamfil Şeicaru, „Consecinţele înfrângerii sovietice”, *Curentul,* 30 nov. 1941, I pag.

{645}. Citat desprins din editorialul cu titlul „La porţile Moscovei, *Curentul,* 2 dec.

{646}. Subiectul comunicatului Mareşalului Antonescu publicat în *Curentul,* 2 dec.

{647}. Vezi nota 1, pag. 118.

{648}. Subtitluri şi frânturi de citate din „Actul de acuzare a primului lot de criminali de război”, *Scânteia., T.* mai 1945.

{649}. *Hiena,* cu subtitlul „Revistă săptămânală politico-literară”, ai cărei directori vor fi Pamfil Şeicaru şi Cezar Petrescu (acesta din urmă până în martie 1920), apare la Bucureşti între ianuarie – martie 1919 şi la Cernăuţi, cu intermitenţe, între aprilie 1919-5 ianuarie 1921; 15 octombrie 1922 – 8 aprilie 1923; 28 noiembrie 1923 – februarie 1924. Publicaţia având un puternic caracter antiguvernamental, aici vor apărea numeroase pamflete politice.

{650}. Lectură incertă.

{651}. Rezumat al articolului „Azi începe judecarea criminalilor de război din lotul 5 – ce cuprinde actul de acuzare”, *Scânteia*, 14 iul. 1945.

{652}. Publicat în *Scânteia,* 11 iul. 1945,1 pag.

{653}. Pasajul reproduce titlul articolului şi reproşul pe care îl face Feodor Ivanovici Tolbuhin, Mareşal al URSS, Regelui Mihai I – „Impresii din URSS”, *Scânteia,* 11 iul. 1945, I pag.

{654}. Pasajul reproduce titlul unui articol (din setul Procesului Marilor Criminali de război) şi frânturi de citate: „Transformarea industriei de război”, *Scânteia,* 15 iul. 1945, I pag.

{655}. Titlul unui articol din *Scânteia,* 17 iul. 1945.

{656}. Citat desprins din articolul „Autorii masacrelor de la Mostovoi şi Berezovca în faţa Tribunalului Poporului – Ziua I”, apărut în *Scânteia,* 24 iul. 1945.

{657}. Lectură incertă.

{658}. Rezumat al titlului unui comunicat apărut în *Scânteia,* 3 aug. 1945.

{659}. Cuvinte indescifrabile în manuscris..

{660}. Subtitlu şi informaţii succinte desprinse dintr-un articol apărut în *Scânteia,* 4 aug. 1945, I pag.

{661}. Informaţii asupra Conferinţei de la Potsdam, desfăşurată în 5 aug. 1945, întâlnim în *Scânteia,* nr. din 6,8,9 aug. 1945.

{662}. Informaţie desprinsă din articolul cu acelaşi titlu, *Scânteia,* nr. din 8 şi 22 aug. 1945.

{663}. Procesul lui Ion Antonescu a avut loc în perioada 5-16 mai 1946. Dezbaterile procesului au fost amplu prezentate şi comentate deformat în *Scânteia* (în special în nr. din 5-9 mai 1946). După cum se va vedea şi după cum se poate uşor bănui, Marin Preda nu a

adoptat tonul comentariului maniheist din presa socialistă. Având în vedere şi faptul că sunt surprinse şi consemnate o serie de detalii de atmosferă, comportamentale (de mimică sau gestuale) sau vestimentare, probabil că sursa de documentare pentru pag. 372-376 din această agendă o constituie caseta pe care s-a înregistrat procesul mareşalului.

{664}. Lectură incertă.

{665}. Informaţie desprinsă din Declaraţia Guvernului către ţară „Armata română a primit ordin să tragă în formaţiunile germane", apărută în *Dreptatea*., 27 aug. 1944,1 pag.

{666}. Titlul unui articol din *Dreptatea*, 27 aug. 1944, ultima pagină.

{667}. Subtitlul din Declaraţia Guvernului către ţară, vezi nota 1.

{668}. Citat desprins din articolul „Independenţa României garantată de guvernul sovietic", vezi nota 2.

{669}. Titlul şi conţinutul prescurtat al Manifestului Blocului Naţional, publicat în *Dreptatea,* 28 aug. 1944,1 pag.

{670}. Titlul articolului semnat de redacţia *Dreptatea,* 31 aug. 1944, I pag.

{671}. Titlul articolului lui Nicolae Carandino, *Dreptatea,* 31 aug. 1944, I pag.

{672}. Informaţie desprinsă din titlul unui comunicat de presă, *Dreptatea,* 31 aug. 1944,1 pag.

{673}. Pasaje copiate cu uşoare modificări şi comentariile lui Marin Preda (notate între paranteze) asupra articolului cu subtitlurile: „Garda de Fier îşi încetează activitatea"; „Apelul comandamentului mişcării"; „Scrisoarea d-lui Iuliu Maniu. Actul de desfiinţare a legiunii" (Dreptatea, 31 aug. 1944, I pag.)

{674}. Informaţie desprinsă din articolul „Semnarea armistiţiului dintre România şi Rusia. Un mesagiu al Mareşalului Stalin către d. Iuliu Maniu", *Dreptatea,* 1 sep. 1944.

{675}. Titlul şi un scurt comentariu al articolului „O punere la punct. Rezumat din depoziţia d. Iuliu Maniu în procesul lui Codreanu din Martie 1938", *Dreptatea,* 8 dec. 1944, I pag.

{676}. Titlul declaraţiei d-lui general Rădescu „În ce condiţii înţelege noul guvern să conducă ţara", *Dreptatea,* 9 dec. 1944, I pag.

{677}. Articol publicat în *Scânteia,* 2 nov. 1945.

{678}. În manuscris, urmează un cuvânt indescifrabil.

{679}. Textul unei reclame apărute frecvent în presă în anul 1944.

{680}. Dialogul apare, amplificat şi stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 140-143. Protagoniştii sunt Vintilă şi Petrini; vezi Anexa XI, unde reproducem fragmentul.

{681}. În legătură cu geneza acestui roman apărut în 1977 vezi Anexa XII.

{682}. Citate desprinse din editorialul lui Pamfil Şeicaru, „Se sfâşie fiarele", *Curentul,* 12 mar. 1938, I pag.

{683}. Informaţii desprinse din „Hotărârile Consiliului de coroană", publicate în *Curentul,* 29 iun. 1940, I pag.

{684}. O parte din titlul decretului Marelui Stat Major „Mobilizarea armatei. Cuprinsul întregului decret de mobilizare", *Curentul,* 30 iun. 1940,1 pag.

{685}. Informaţie desprinsă din „Comunicatul Consiliului de Miniştri", publicat în *Curentul,* 30 iun. 1940, I pag. De fapt, în Comunicat se precizează că Horia Sima este numit subsecretar de stat pe lângă departamentul Educaţiei Naţionale.

{686}. Ideea centrală a editorialului lui Pamfil Şeicaru, „Curajul de a examina sincer situaţia", *Curentul,* 30 iun. 1940, I pag.

{687}. Titlul articolului care reproduce Hotărârile Consiliului de Miniştri, *Curentul,* 3 iul. 1940, I pag.

{688}. Titlul şi sub titluri ale unui comunicat, *Curentul* 4 iul. 1940, I pag.

{689}. Informaţie desprinsă din articolul „Formarea noului guvern. D. inginer Ion Gigurtu a fost numit preşedinte al Consiliului de Miniştri", *Curentul, 6* iul. 1940, I pag.

{690}. Concluzie desprinsă din editorialul lui Pamfil Şeicaru „Stat totalitar", *Curentul,* 10 iul. 1940.

{691}. *Realitatea ilustrată* (cu subtitlul *Sau lucrurile aşa cum le vedem cu ochii)* apare la Cluj (6 februarie 1927 – octombrie 1940) şi Bucureşti (noiembrie 1940 – 21 aprilie 1946; 9 ianuarie – 3 aprilie 1949).

{692}. „Ilustraţiunea română" era un supliment al ziarului *Universul.* subintitulat „revistă de reportaj fotografic şi de documentare ilustrată".

{693}. Sediul de întâlnire al legionarilor. Numele clădirii este menţionat şi în romanul *Delirul.* Aici este invitat Paul Ştefan de către Tâlvan.

{694}. Cotele publicaţiilor *Realitatea ilustrată.*, *Ilustraţiunea romană, Cuvântul* de la Biblioteca Academiei.

{695}. Titlul şi pasaje desprinse din articolul lui Nicolae Roşu „Rasă şi cultură”, *Cuvântul,* 14 oct 1940, pag. 1.

{696}. În acelaşi număr din *Cuvântul* (14 oct.) este reprodus şi un comunicat al lui Horia Sima, intitulat „Misiunea ziarului”, *Cuvântul,* pag. 1.

{697}. Pasajul redă în întregime articolul „Normele de judecată legionară”, semnat de C. Popescu-Buzău, *Cuvântul,* 14 oct. 1940.

{698}. Titlu şi pasaj desprins din articolul lui Octav Onicescu, *Cuvântul,* 14 oct. 1940, pag. 1.

{699}. Citate desprinse din articolul lui Nicolae Roşu, vezi nota 5 de la pag. 142.

{700}. Articol apărut în *Cuvântul,* 14 oct. 1940, pag. 3.

{701}. Citat aparţinând generalului Băgulescu, desprins din articolul „Cuvântul legionar”, *Cuvântul,* 14 oct. 1940.

{702}. Ilie Gârneaţă, comandant al „Bunei Vestiri”; Traian Brăileanu, ministrul Educaţiei Naţionale; P. P. Panaitescu, rectorul Universităţii din Bucureşti şi directorul ziarului *Cuvântul.*

{703}. Titluri din *Cuvântul,* 1 dec. 1940.

{704}. Însemnările lui Niki Constantinescu au apărut în *Cuvântul,* 1 dec.

{705}. Desprins din articolul „Nicadorii în închisori”, *Cuvântul,* 1 dec. 1940, pag. 5.

{706}. De regulă, în *Cuvântul* apăreau numeroase articole care exaltau personalitatea Căpitanului, prezentându-i totodată şi dictoanele. Acestea, de pildă, sunt desprinse din articolul „Când te laudă un duşman”, *Cuvântul,* 3 dec. 1940,1 pag.

{707}. Cu toate acestea, *Dicţionarul presei româneşti* nu înregistrează nici o publicaţie cu această denumire care să fi existat în 1941. Profităm însă de acest prilej pentru a semnala o colaborare mai puţin cunoscută a lui Marin Preda în presa vremii. Astfel, scriitorul a publicat în *Fapta* (săptămânal apărut între 25 februarie 1943 – 4 martie 1948 sub directoratul lui Mircea Damian), în nr. 2/1943, pag. 7, schiţa „Merticul”, care reprezintă o variantă a primelor patru subcapitole ale nuvelei *O adunare liniştita.* Deşi diferenţele dintre cele două variante nu sunt mari (în varianta finală sunt introduse pasaje noi, se stilizează descrierile, sunt eliminate anumite

regionalisme fonetice etc), având în vedere faptul că fragmentul a rămas în presa vremii şi nu este semnalat în ediţiile critice ca variantă iniţială a primelor patru subcapitole ale nuvelei *0 adunare liniştita,* îl reproducem în Addenda I.

{708}. Dialogul dintre al lui Parizianu şi al lui Tâlvan apare, stilizat şi amplificat, în *Delirul* pag. 78-84, şi este rememorat de către erou În timpul convorbirii sale cu Niki Dumitrescu.

{709}. Al lui Parizianu, în roman, care în '50 va fi arestat pentru similitudine de nume. Trebuie să dovedească că nu e el (nota M. P.).

{710} Fragmente din articolul unui ziarist pe nume Paul Georgescu, *Cuvântul,* 25 dec. 1940, pag. 25 şi 28. Informaţia va fi valorificată în *Delirul,* pag. 82-83. Nu reprezintă însă un articol scris de Paul Ştefan (aşa cum intenţiona Preda, vezi şi nota 1, pag. 70), ci pasaje dintr-una din cărţile pe care i le dăduse al lui Tâlvan, asupra cărora eroul meditează, vezi Anexa XIII.

{711}. Filme care rulau în acea perioadă în Capitală.

{712}. Citatele reprezintă frânturi din discursurile legionarilor prezenţi la evenimentul cu pricina apărute în *Curentul şi Cuvântul* din acea dată (27 XI 1940).

{713}. Prezentăm câteva dintre titlurile apărute în *Cuvântul* la aceste date: „Suveranul a conferit domnului Horia Sima ordinul Steaua Românească în gradul de mare ofiţer" (12 ian., I pag.), „Luni – zi de reculegere pentru toţi legionarii – ordinul domnului Horia Sima, comandantul mişcării legionare" (15 ian., I pag.), „Istoria conducerii legionare, la Casa Corpului Didactic, în prezentarea domnului ministru Brăileanu" (18 ian., pag. 3).

{714}. Titlul unui articol din *Cuvântul,* 17 ian. 1941. Insulta din presa legionară la adresa lui Grigore Patriciu (personaj căruia îi corespundea în realitate Pamfil Şeicaru) apare şi în romanul *Delirul.*

{715}. Prescurtarea comunicatului lui Dumitru Groza apărut în *Curentul,* 24 ian. 1941; acest articol va fi citit, în *Delirul,* de către Achim. Reproducem în continuare scena: „Când Angela văzu că Achim nu citise decât un rând de ziar şi se oprise, o pufni râsul; îl cunoştea: dacă citea mai mult îl durea capul...

— Cine p... mă-sii e Roşianu ăsta?!! făcu el zgâlţâind ziarul ca şi când ar fi vrut să scuture din el în felul ăsta înţelesul care îi scăpa. „Blestemata hidră masonică îşi arată iar colţii", repetă Achim. Bă, f... muma în c..., nici cu ăştia nu mi-e frică, ha, ha, ha...".

{716}. Scena va apărea şi în romanul *Delirul,* pag. 220.

{717}. Paginile 153-155 reprezintă o prescurtare a „Manifestului către ţară al dl. General Antonescu", apărut în *Curentul,* 28 ian. 1941. Manifestul este comentat în romanul *Delirul,* transcriindu-se şi citate din el, vezi *Delirul,* pag. 297-298. în acelaşi timp, pasaje din acest manifest (în special din prima parte a acestuia), complet modificate, apar şi în conversaţia dintre general şi mama sa, *Delirul,* în special pag. 144-145. Reproducem atât comentariul manifestului, cât şi confesiunea generalului, în Anexa XIV.

{718}. De aceste întruniri află mareşalul, vezi *Delirul,* pag. 212. Textele discursurilor rostite la aceste întruniri nu figurează în roman.

{719}. Cuvântările lui Traian Brăileanu şi Viorel Trifa sunt reproduse în *Curentul,* 22 ian. 1941, pag. 3 şi 7.

{720}. Informaţie desprinsă din comunicatul Ministerului de Interne, publicat cu titlul „Un atentat în contra unui ofiţer german în Bucureşti", *Curentul,* 23 ian. 1941, I pag. În roman uciderea grecului este socotită „un semnal bizar, dat din adâncurile secrete ale întâmplării protagoniştilor aflaţi în conflict", vezi *Delirul,* pag. 212.

{721}. A se vedea finalul conversaţiei dintre general şi mama sa, unde fiul îşi exprimă temerile în acest sens, precum şi începutul descrierii rebeliunii, unde se păstrează fragmente din acest pasaj: *Delirul,* pag. 157-158 şi pag. 212.

{722}. În roman, sfătuit de mama sa, generalul îi solicită lui Hitler o audienţă; vezi *Delirul,* pag. 157-158, partea a Il-a, cap. IX şi partea a IlI-a, cap. I.

{723}. Titlurile şi rezumatele unor articole apărute în *Curentul, 7* feb. 1941, I pag. Informaţie valorificată în *Delirul,* pag. 213.

{724}. De fapt, editorialul cu acest titlu apare în *Curentul,* 9 mar. 1941.

{725}. La pag. 155-163 din această agendă figurează, cu multe prescurtări, articolul „Un rezumat complet asupra modului în care s-a desfaşurat rebeliunea", *Curentul,* 7 feb. 1941.

{726}. Rezumat al articolului „Pentru judecata opiniei publice. Cum s-a desfaşurat rebeliunea în zilele de 21-23 ian. 1941", *Curentul,* 13 feb. 1941. Vezi şi nota 1, pag. 163. Informaţia desprinsă din *Curentul,* nr. din 7 şi 13 feb. 1941, este valorificată în romanul *Delirul.* Rebeliunea este prezentată atât în manieră directă, prin consemnarea atentă a tuturor evenimentelor, cât şi indirect (reţinându-se din agendă mai ales detalii de atmosferă), fie din

perspectiva lui Paul Ştefan, trimis de Grigore Patriciu să se documenteze la faţa locului în vederea scrierii unui articol, fie din perspectiva lui Adrian Popescu, chemat de Luchi în vizită, vezi *Delirul,* cap. V şi pag. 217-222, 285-289. Preda introduce, în descrierea rebeliunii, şi episodul asediului ziarului *Ziua* de către legionari şi pe cel al atacului asupra lui Grigore Patriciu. Despre ocuparea sediului ziarului este posibil să fi aflat din „Crezul nostru" (notiţă semnată de redacţia *Curentului),* apărut în *Curentul* 28 ian. 1941, I pag.

{727} Paginile 164-166 din agendă reprezintă un rezumat al articolului „Familia seniorilor legionari a încercat să înlăture desfăşurarea rebeliunii, însă s-a lovit de refuzul comandamentului legionar", semnat de general C. Dona, fost senator legionar în 1938, apărut în *Curentul,* pag. 1 şi 7. Acest articol serveşte ca material documentar pentru descrierea tratativelor dintre general şi delegaţia seniorilor şi pentru prezentarea acţiunilor acesteia după întrevedere, *Delirul,* partea a II-a, cap. IX şi X.

{728} Fragmentele reprezintă copierea cu prescurtări a tuturor ştirilor şi comunicatelor apărute în *Cuvântul,* 24 ian. 1940, ultima pagină, grupate sub titlul cu majusculă „Prigoana a început". Despre articolul cu acest titlu îi va vorbi Niki lui Ştefan, *Delirul,* pag. 259. Menţionăm că ultima parte a acestui pasaj („Ordin către toţi legionarii" şi „ORDON") va apărea ca atare în *Delirul,* pag. 297; este vorba de scena în care Niki Dumitrescu îi citeşte lui Adrian Popescu ştirile din presa legionară. în acelaşi timp, precizăm că pe baza informaţiilor şi lozincilor desprinse din acest articol (la care se adaugă şi experienţa personală a prozatorului) se reconstituie, de această dată în *Viaţa ca o prada,* pag. 206-208, atmosfera rebeliunii.

{729} Referinţă la articolul cu acelaşi titlu al lui P. P. Panaitescu din *Cuvântul,* 23 ian. 1941.

{730} Titlul şi un citat din articolul general semnat de redacţia *Cuvântului,* 23 ian.

{731} Titlul unui comunicat, *Cuvântul,* 23 ian. 1941.

{732} Titlul şi un citat din articolul general semnat de redacţia *Cuvântului,*
23 ian. 1941, I pag.

{733} Unele dintre lozinci si informatiile din acest număr din Cuvântul vor fi comentate de către Paul Ştefan şi Niki, *Delirul* pag. 258-259.

{734}. Titlul şi rezumatul editorialului lui Pamfil Şeicaru „O cucerire în interior”, *Curentul,* 4 apr. 1941.

{735}. Paragraf copiat din „ştirea”: „Tramvaiele vor fi înlocuite? Pe linia 19 va circula un automotor”, *Curentul* 2 apr. 1941,1 pag.

{736}. Informaţii desprinse din consultarea rubricii „Mercurial”, *Curentul,* 2 apr. 1941, pag. 5.

{737}. Film care rula la cinematografele din Bucureşti *(Curentul,* 2, 3, 4 apr.
1941, reclamă pe pag. a VI-a).

{738}. Informaţie care revine în ştirile din *Curentul,* 7 şi 8 apr. 1941, la rubrica „Ultima oră”: Jugoslavia merge spre război?” şi „A doua bombardare a Belgradului”.

{739}. Citat desprins din „Ordinul de zi al Frontului adresat armatei germane din Sud-Est – Apelul Führerului-Cancelar adresat poporului german”; este şi subtitlu în articolul amintit, *Curentul,* 8 apr. 1941, pag. 7.

{740}. Titlul editorialului lui Pamfil Şeicaru, *Curentul,* 8 apr. 1941, I pag.

{741}. Informaţie culeasă din articolul „înăsprirea legii pentru reprimarea sabotajului economic”, *Curentul, 7* apr. 1941, pag. 1, 2.

{742}. Pasajul reprezintă conţinutul prescurtat şi uşor modificat al articolului „Pe câmpul din dosul Gării de Est – Două şatre de ţigani s-au războit pentru o femeie şi 10.000 lei[w]”, *Curentul, 1* apr. 1941, pag. 11 (rubrica *Fapte diverse din capitală).* Articolul cu acelaşi titlu apare, stilizat, în *Delirul şi* reprezintă primul reportaj al lui Paul Ştefan; vezi *Delirul,* pag. 348. Reproducem pasajul în Anexa XV.

{743}. Fragment prescurtat din editorialul cu acelaşi titlu al lui Pamfil Şeicaru, *Curentul,* 9 apr. 1941; despre acest articol, scris de Grigore Patriciu, va fi vorba şi în *Delirul,* vezi convorbirea patronului cu Ştefan, pag. 333-334.

{744}. Rezumat al unei notiţe din *Curentul,* 13 apr. 1941.

{745}. Informaţii tipărite cu majuscule, *Curentul,* 16 apr. 1941, I pag.

{746}. Rezumat al „Răspunsului d-lui General Antonescu la scrisoarea adresată de Horia Sima”, reprodusă în Curentul, 17 apr. 1941.

{747}. Informaţie desprinsă din Comunicatul Consiliului de Miniştri, reprodus în Curentul, 17,18 apr. 1941.

{748} Un om de acţiune şi de mare succes: N. Mitiţă Constantinescu, guvernator al Băncii Nationale şi ministru al Finanţelor, (trad. ed.).

{749} Înzestrat cu o putere de muncă puţin obişnuită, domnul Mitiţă C[onstantinescu] nu ştie ce-i aceea oboseala. Dimineaţa devreme, pleacă în pas tineresc şi vioi la Bancă, unde stă până la prânz; apoi se duce la Finanţe, unde îl puteţi găsi până târziu în noapte.

{750} Bilanţul general al Băncii Naţionale a României prezentat în Adunarea generală a Acţionarilor din 19 februarie 1939.

1938

30 iunie 16.872.921.000

Aur 31 Decembrie

Devize

Încasări totale

18.190.487.490

Pasiv 59.285.334.731

{751} Fragment preluat şi în *Delirul* pag. 365-366 şi tradus într-o notă de subsol: „...poţi alege între infinit de multe soluţii, de la buclele bogate căzând moale pe gât, până la părul complet ridicat şi muiându-se exact pe forma capului... Noua coafură Dauphin, care e o legătură între vechea coafură «tombante» şi coafura «en hauteur»... Tehnică savantă condusă de un gust foarte sigur... este instrumentul unei arte făcute pentru femeia pasionată de lucrurile care o fac frumoasă. Chiar şi Marlene Dietrich a adoptat de curând coafura Dauphin..”.

{752} Intrarea Uniunii Sovietice în circuitul politic european. (Notele 1-3 trad. ed.).

{753} Fragment introdus în *Delirul,* pag. 366.

{754} Fragment de jurnal din perioada conceperii romanului *Cel mai iubit dintre pământeni.* Transcrierea s-a operat după manuscrisul olograf, nedatat, cuprinzând 31 de pagini, conţinut într-o agendă de tip repertoar, fără coperţi. În original, paginile nu sunt numerotate.

{755} „Nu pot suporta ca iubirea să se degradeze, ca să zic aşa, în faţa ochilor mei măriţi de uimire.” (trad. ed.).

{756} În original, grafie cu cerneală roşie. După acest fragment în limba franceză este notat cuvântul „Pilocarpină”, numele unui medicament.

{757} Se revine la grafia cu cerneală albastră.

{758} Liviu Rusu (1901-1985) – estetician, comparatist. Din 1938 este profesor titular în cadrul catedrei de estetică a Universităţii din

Cluj. în urma reformei învăţământului din 1948, este înlăturat de la catedră (1948-1961) şi, asemenea lui Lucian Blaga, este angajat ajutor de bibliotecar şi apoi bibliotecar la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei; revine ca profesor în cadrul catedrei de literatură universală şi comparată a aceleiaşi facultăţi în 1961.

Liviu Rusu este cel care a pornit campania de reabilitare a lui Titu Maiorescu prin studiul său *Însemnări despre Titu Maiorescu* (publicat în *Viaţa Românească,* nr. 5/1963), în care polemiza direct cu C. I. Gulian şi N. Tertulian, doi dintre cei mai îndârjiţi detractori ai mentorului Junimii; studiul va fi inclus în volumul *Scrieri despre Titu Maiorescu* (Bucureşti, Cartea Românească, 1979), unde figurează, printre altele, şi capitolele *Reacţii,* înregistrând urmările articolului său în presa literară a vremii, şi *Răspuns lui C. I. Gulian.*

{759} George Macovescu (1913-2002), publicist şi memorialist. Cunoaşte o carieră ministerială şi academică, fiind numit în posturi diplomatice şi universitare. Astfel, între 1947 şi 1949 este însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Anglia, între 1949 şi 1952 director la Ministerul de Externe etc. Interesează mai ales cariera lui Macovescu în mediul literar şi universitar. Astfel, va fi timp îndelungat şeful catedrei de teoria literaturii în cadrul Universităţii din Bucureşti (1949-1980), iar în perioada 1977-1981 preşedinte al Uniunii Scriitorilor.

{760} Vezi Anexă (pag. 223-224).

{761} Concept determinist de la care pornesc tezele marxiste. Referirea la acest concept, precum şi comentarea lui, le face, în romanul *Cel mai iubit dintre pământeni,* „marele poet şi filosof (titulatură sub care se ascunde Lucian Blaga) în discuţia cu Victor Petrini, fostul său asistent. Vezi *Cel mai iubit dintre pământeni* p. a II I-a, cap. X, pag. 268.

{762} Este vorba de studiul lui Stalin *Marxismul şi problemele lingvisticii,* tradus în limba română în 1951, la un an după apariţia sa în U.R.S.S. După ce analizează raportul dialectic dintre „bază” şi „suprastructură”, Stalin face apologia unei limbi comune pentru întregul popor (polemizând şi sancţionându-1 pe N. I. Marr, care lansase conceptul de „limbă de clasă”, pe care Stalin îl considera nepotrivit cu noua orânduire politică, instalată după revoluţie), primenită prin introducerea unor termeni noi, reflectând epoca revoluţionară.

{763}. A. A. Jdanov (1896-1948), ideolog sovietic. A impus tezele realismului socialist prin referatul prezentat la primul Congres Unional al scriitorilor sovietici din 1934 *(Literatura sovietică – cea mai bogată în idei şi cea mai înaintată din lume).* Cealaltă scriere a sa este *Raport asupra revistelor „Zvezda" şi „Leningrad*" (publicat în revista *Zvezda,* nr. 7-8, iul.-aug. 1946). În prima dintre cele două scrieri pornea de la premisa împărţirii lumii în două lagăre, unul al imperialismului şi celălalt al socialismului, în discuţia sa cu Petrini, „marele poet şi filosof se referă la aceste două broşuri, explicând înlăturarea sa de la catedra de filozofie, pe care până atunci o condusese, prin refuzul de a le pomeni în discursul său de deschidere a anului şcolar. Vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a IlI-a, cap. X, pag. 270.

{764}. Cuvânt folosit exclusiv ca sancţiune în propaganda ideologică a deceniului cinci, sinonim cu acela de „putrefacţie burgheză".

{765}. Dumitru Popovici (1902-1952), istoric literar. Profesor universitar la Facultatea de Filologie din Cluj (1936-1952). În urma reformei învăţământului, a fost îndepărtat o vreme din învăţământ.

{766}. Deşi înlăturat de la catedra de istorie a literaturii din cadrul Universităţii din Bucureşti (în 1949), împreună cu echipa sa de asistenţi, în urma reformei învăţământului, lui Călinescu i se încredinţa totuşi strict teoretic... şefia catedrei, în acelaşi an. Adevăratul şef al catedrei era însă Ion Vitner, care susţinuse între 1947 şi 1948, în *Contemporanul,* o campanie furibundă de demolare a criticii călinesciene. Lui Călinescu i se încredinţează, din 1949, conducerea Institutului de Istorie şi Teorie Literară, director adjunct fiind Ion Vitner, destituit însă din această funcţie în 1957 de către Profesor. Pentru mai multe informaţii despre acest subiect, vezi Ionel Oprişan, *G. Călinescu, spectacolul personalităţii, Dialoguri adnotate,* Ed. Saeculum şi Ed. Vestala, 1999, în special interviul cu Ovidiu Papadima (care făcea parte din echipa de asistenţi de la facultate a Profesorului) „A fost unul dintre spiritele uriaşe ale culturii noastre…" (pag. 199-280), nota 24, pag. 192-196, unde se reproduc câteva scrisori inedite ale lui Ion Vitner către G. Călinescu, precum şi articolul lui Al. Piru „Eliminarea lui G. Călinescu de la Universitate", în *Caiete critice,* 1991 etc.

{767}. Decan al Facultăţii de Litere, impus de partid la începutul anilor '50.

{768} Al. Rosetti, Tudor Vianu, Al. Graur şi Iorgu Iordan au rămas, după reforma din 1948, în cadrul Facultăţii de Litere din Bucureşti.
Al. Rosetti (1895-1990), lingvist, filolog, memorialist. Are o prodigioasă carieră didactică şi în câmpul cultural: conferenţiar (1928-1932), profesor, apoi titularul catedrei de limba română (1938-1965); decan al Facultăţii de Litere din Bucureşti (1945-1946), apoi, între 1946 şi 1948, rector al Universităţii; fusese şi director al Editurii Fundaţiilor Regale pentru Literatură şi Artă (1933-1947) şi al Revistei Fundaţiilor Regale (1945-1947).

{769} Tudor Vianu (1897/1898-1964), critic şi istoric literar, estetician, stilistician, comparatist ş.a. Din 1924 începe o prodigioasă carieră universitară: de la suplinitor (1924) la conferenţiar (1930) şi la profesor titular (1944) de estetică în cadrul Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti. Deşi destituit din facultate între 1949 şi 1950, va reveni, în cadrul catedrei de literatură universală şi comparată, datorită intervenţiei prietenului său Mihai Ralea.

{770} Alexandru Graur (1900-1988), lingvist. Doctorat la Sorbona (1929). A fost profesor la Universitatea Bucureşti (1946-1970), decan al Facultăţii de Litere (1954-1956), director general al Editurii Academiei (1955-1974).

{771} Iorgu Iordan (1888-1986), lingvist, filolog, memorialist. Titular al catedrei de filologie romanică (1927-1934) şi al celei de limba română (1934-1946) din cadrul Facultăţii de Litere din Iaşi, al cărei decan a fost între 1938 şi 1939. Director al Institutului de filologie „Al. Philippide” din Iaşi (1931-1945). A fost ambasador al României în U.R.S.S. (1945-1947). Transferat la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti, a fost profesor la catedra de romanistică (1946-1962), decan (1947-1950; 1956-1957) şi rector (1957-1958). O perioadă a fost şi directorul Institului de Lingvistică din Bucureşti, care îi poartă azi numele (1950-1952; 1958-1969).

{772} Dinu Pillat, Adrian Marino, Al. Piru au fost câţiva dintre asistenţii lui G. Călinescu în cadrul catedrei de literatură română din cadrul Universităţii Bucureşti; au fost destituiţi, împreună cu profesorul, în 1949 şi în locul lor a fost adusă echipa condusă de Ion Vitner, alcătuită din Silvian Iosifescu, Paul Georgescu, Paul Cornea, Ov. S. Crohmălniceanu etc. A se vedea, în acest sens declaraţiile lui Ovidiu Papadima sau ale lui George Muntean din Ion Oprişan, *G. Călinescu. Spectacolul personalităţii – dialoguri adnotate.*, precum

şi articolul lui Piru, citat la nota 7, pag. 204. Dinu Pillat (1921-1975), romancier, critic şi istoric literar. Este cunoscut îndeosebi pentru romanul său, de factură joyciană, *Moarte cotidiană* (1946). Între 1947 şi 1949 face parte din echipa de asistenţi a lui G. Călinescu; va fi destituit din funcţie, în 1949, în urma reformei învăţământului. În 1956 devine cercetător în cadrul Institutului de Istorie Literară, al cărui director era Călinescu. Este judecat în lotul Noica- Pillat şi condamnat la 25 de ani de muncă silnică; a fost deţinut politic între 1959 şi 1964.

{773} Adrian Marino (n. 1921-2005), critic, istoric şi teoretician literar. Între 1945 şi 1948 este unul dintre asistenţii lui G. Călinescu, fiind destituit din funcţie în urma reformei învăţământului; este silit să se retragă din viaţa literară între 1949 şi 1957, în care revine după 1960.

{774} Al[exandru] Piru (1917-1993), critic şi istoric literar. Între 1946 şi 1949 este asistent al lui G. Călinescu la Facultatea de Litere din Bucureşti. Este demis, ca şi ceilalţi, în urma reformei învăţământului. Revine în viaţa universitară în 1956.

{775} Lucian Blaga şi D. D. Roşea erau, ambii, profesori de filosofie la Universitatea din Cluj; dintre ei a fost destituit numai Blaga în urma reformei învăţământului. Spre sfârşitul deceniului al patrulea şi pe parcursul întregului deceniu cinci, critica ideologizantă făcea procesul modernismului românesc. În ceea ce îl priveşte strict pe Lucian Blaga, era sancţionată drastic activitatea sa poetică de factură expresionistă, precum şi cea de filosofia culturii. Din 1949 a fost îndepărtat de la catedră şi a fost angajat cercetător în cadrul Institutului de Istorie şi Filosofie din Cluj (1949-1953); în paralel, a fost ajutor de bibliotecar, apoi bibliotecar la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei Române; în perioada 1953-1959 a figurat ca cercetător la secţia de istorie literară şi folclor a Academiei, filiala Cluj. Atmosfera perioadei ’50, precum şi diferitele experienţe pe care le parcurge acum au fost surprinse în autobiografia romanţată *Luntrea lui Caron.* În *Cel mai iubit dintre pământeni* este modelul personajului „marelui poet şi filosof”.

{776} D. D. Roşea (1895-1980), filosof. Opera sa fundamentală în domeniul filosofiei este *Existenţa tragică* (prima ediţie, 1934). Între 1929 şi 1966 a fost profesor de filosofie la Universitatea din Cluj; intuind probabil evoluţia evenimentelor de după război, publică în

1945, în revista *Luceafărul,* studiul despre Lenin, salvându-şi astfel cariera universitară.

{777} În manuscris, restul paginii cuprinde câteva propoziţii („Cum să plec? Cum să plec de acolo? Până nu se rezolvă situaţia?"), precum şi câteva calcule.

{778} În manuscris urmează o pagină cu socoteli.

{779} Fragmentul apare, cu câteva modificări (completări ale propoziţiilor iniţiale, înlocuirea substantivului „un animal" cu substantivul „o femeie", renunţarea la câteva pasaje) în *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a IV-a, cap. I, pag. 343-344, reprezentând o parte a dialogului dintre Petrini şi Ion Micu.

{780} Acest fragment nu apare în roman.

{781} In roman, între capitolele care descriu convorbirea dintre Petrini şi Ion Micu de la braserie (p. a IV-a, cap. I, în care va fi inclus şi fragmentul desemnat la nota 1) şi capitolul în care apare „descripţia halucinantă a împachetării" (p. a IV-a, cap. X) se intercalează următoarele capitole: cap. II – prima întâlnire cu avocatul Ştefan Pop, zis Ciceo, apărătorul său de la proces; cap. III – rememorarea vizitelor la familia Pop; cap. IV – vizita pe care i-o face avocatul la închisoare; cap. V – analiza degradării relaţiei dintre Matilda şi Petrini; cap. VI – continuare; cap. VII – descrierea anomaliilor din viaţa universitară; cap. VIII – vizita soţilor Micu; cap. IX – prezentarea discuţiilor Matilda-Petrini în urma acelei vizite.

{782} Fragmentul apare, modificat, completat şi stilizat în meditaţia lui Petrini asupra „erei ticăloşilor" (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a Vll-a, cap. 1, pag. 340-343).

{783} În manuscris, pe lateral, în partea de jos a paginii sunt notate următoarele cuvinte: „Vezi şi reacţia lui F. V. la cutremur".

{784} Capitolul apare, cu toate detaliile schiţate aici, în roman (p. a IV-a, cap. VIII).

{785} În manuscris urmează o frază tăiată, dar lizibilă: „Apoi se insinuează
telefoanele.".

{786} Capitolul este reţinut în *Cel mai iubit dintre pământeni* (p. a IV-a, cap. X). în roman, se adaugă, între capitolele VIII şi IX din scenariul trasat în jurnal, încă un capitol *[Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a IV-a, cap. IX – prezentând convorbirea dintre Matilda şi Petrini în urma vizitei lui Ion Micu şi a soţiei sale, prilej cu care Petrini află de boala lui Petrică Nicolau).

{787}. În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol, este notată cifra „1”.

{788}. Capitolul este reţinut în *Cel mai iubit dintre pământeni* (p. a IV-a, cap. X).

{789}. În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol, este notată
cifra „2”.

{790}. În roman, episodul petrecerii de la botez este extins pe mai multe capitole (p. a IV-a, cap. XII - ceremonia de la biserică, convorbirea cu mama; începerea petrecerii; prezentarea discuţiei dintre Vaintrub, Micu şi Petrini; cap. XIII - discutia lui Vaintrub cu Vasile, una dintre rudele Matildei, convorbire Petrini - mama; convorbire Matilda - Vaintrub - Micu despre anomaliile din viaţa socială, culturală şi universitară a perioadei; discuţia lui Petrini cu Ben Alexandru; cap. XIV - continuarea În stradă a convorbirii dintre Petrini - Micu despre reforma Învăţământului; cap. XV - cearta, asistată de familie, dintre Petrini - Matilda).

{791}. În roman, episodul arestării lui Petrini, al interogatoriului de la securitate şi al detenţiei propriu-zise cuprinde mai multe capitole (p. a IV-a, cap. XVI ; p. a V-a, cap. I-IV ; cap. IX etc).

{792}. În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol este notată cifra „3”.

{793}. În roman, experienţa angajării eroului la serviciul de deratizare, precum şi descrierea acestui mediu, ocupă un loc important În cuprinsul celui de-al II-lea volum. Vezi *Cel mai iubit dintre pdmânteni,* p. a V-a, cap. X, XI, XII, XIII, XI XVI, XIX etc.

{794}. În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol este notată cifra „4”.

{795}. Episodul despărţirii de Matilda este descris şi analizat În mai multe capitole (referindu-ne numai la volumul al II-lea, vezi p. a V-a, cap. XVII, XVIII, XXIII etc.). Scenariul trasat În jurnal pentru a fi Înglobat Într-un singur capitol (XIV) este şi el extins În roman: vezi *Cel mai iubit dintre pdmânteni,* p. a V-a, cap. XXVII - prezentând cearta şi scena bătăii dintre soţi; rănirea lui Petrini; cap. XXVIII - prezentând spitalizarea lui Petrini şi vizitele pe care i le face Matilda, precum şi scene din viaţa celorlalţi pacienţi; cap. XXIX - continuare.

{796}. În manuscris înaintea scenariului figura un text tăiat, lizibil: „Despărţirea. Boala”.

{797} În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „5”.

{798} Prima referire la angajarea lui Petrini pe postul de contabil o găsim în p. a Vl-a, cap. IX.

{799} În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „6”.

{800} În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „7”.

{801} În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „8”.

{802} În roman, scenariul trasat În jurnal (cap. XV - XVIII) se extinde considerabil, ocupând ultimele capitole din volumul al II-lea (p. a VI-a, cap. IX-XII), precum şi volumul al III-lea aproape în întregime, complicându-se prin ataşarea de noi episoade: moartea mamei, întâlnirea cu Suzy; condamnarea la închisoare pentru crimă etc.

{803} În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „9”.

{804} Fragmentul reprezintă o parte a interogatoriului la care este supus Petrini în închisoare; apare, stilizat şi amplificat, În roman (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a V-a, cap. II, III, pag. 13-16-19).

{805} În manuscris urmează patru pagini încărcate cu socoteli.

{806} În manuscris urmează un cuvânt indescifrabil.

{807} În manuscris, urmează câteva pagini rupte.

{808} Partea de sus a paginii cuprinde câteva calcule.

{809} În manuscris urmează un text tăiat, lizibil: „Cine e acest om încovoiat, care nu mai există îndată ce îl priveşti ?” După această frază urmează un fragment tăiat, aproape ilizibil, a cărui descifrare aproximativă ar fi: „Tu însuţi plăteşti, că ştiu în eternitate, fiindcă eu te ştiu... Nu vei afla ferindu-te.”

{810} Grigore Popa (1919-1994), poet, eseist, filozof A urmat cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii din Cluj (1929-1933). Îl stima în mod deosebit pe Blaga (a se vedea în acest sens interviul „ÎI apreciam... cum îl apreciez pe Platon” în Ion Oprişan, *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate,* Ed. Saeculum şi Ed. Vestala, ed. a II-a, revizuită, augmentată, necenzurată, 1997, precum şi articolul *Octavian Goga şi Lucian Blaga la Universitate*, în care îşi exprima dorinţa ca lui Lucian Blaga să i se ofere o catedră universitară, inclus în volumul său Peisaj ardelean, 1943). A scris numeroase studii despre filozofia lui Blaga *(Lucian Blaga ca filosof al culturii, Cartea duhului românesc, Despre cenzura transcendentă etc.,* incluse toate în

volumul *Peisaj ardelean)*. Între 1943 şi 1945 a fost asistent titular la Catedra de Filozofie a Universităţii Cluj-Sibiu. Destituit din învăţământul universitar în urma reformei din 1948, este angajat ca bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj (1948-1949), apoi cercetător în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei (1949-1952).

{811}. În manuscris figurează în continuare următorul text: „Spaţiile verzi – dir[ector] Becaru – 797842. Consiliu – Dumitru."

{812}. În manuscris, vor urma patru pagini cuprinzând note pentru romanul inspirat din viaţa bătrânei ţărănci, pe care Preda proiecta să-l scrie după *Cel mai iubit dintre pământeni*..

{813}. Grafie incertă în manuscris.

{814}. Idem.

{815}. În manuscris urmează un cuvânt tăiat, ilizibil.

{816}. În manuscris urmează două cuvinte tăiate, ilizibile.

{817}. În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „sursa vrajei, ca să-i rememorez apoi felul în care se exprima".

{818}. În manuscris, urmează un cuvânt tăiat, ilizibil.

{819}. În manuscris, figurează următoarele cuvinte tăiate, lizibile: „sau atât de ascuns, încât".

{820}. Acest fragment, încercând descifrarea farmecului inefabil şi al misterului personajului Suzy Culala, apare, stilizat şi modificat, în roman (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. III, pag. 135-136). Din jurnal se păstrează, cu uşoare modificări, câteva pasaje (mărturisirea nevoii de identificare cu sufletul iubitei; comparaţia sufletului şi a caracterului său cu un râu; referirea la dramele ei de tânără fată etc).

{821}. În manuscris, „ochii-i".

{822}. În manuscris, figurează următoarele cuvinte tăiate, lizibile: „pe dinafară şi să ne înşele".

{823}. Pasajul nu se reţine în roman. După cum se observă, în acest fragment sunt notate câteva detalii concrete despre comportamentul înşelător al lui Suzy; în roman vom avea analiza stărilor contradictorii pe care le va declanşa în sufletul eroului lipsa comunicării dintre el şi iubita sa (vezi vol. III, pag. 137-138).

{824}. În manuscris, figurează în continuare următorul text tăiat, lizibil: „Urmează comparaţia între un cântec imposibil de memorat, pe care îl puneam să-l aud de câteva ori pe zi, cuvintele într-o limbă

străină (greacă) fiind un obstacol în calea descifrării melodiei, şi vraja pe care o resimţeam, la fel de neposibil de memorat deşi se repeta zilnic, ca şi în acel cântec, din pricina unei enigme a sufletului ei, nu-i puteam descifra şi memora farmecul".

{825}. Transcriere conform cu originalul.

{826}. În manuscris urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Dar curând ajunsei la saturaţie şi căutai şi discuri de muzică uşoară."

{827}. Fragmentul se regăseşte, cu modificări esenţiale (de pildă, se va renunţa la referirea la Elvis Priesley), în *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. III, pag. 136-137; finalul său (analogia despre senzaţia pe care o avea ascultând aceleaşi discuri şi sentimentele pentru Suzy) apare în roman stilizat şi amplificat (vol. III, pag. 137-138)..

{828}. Scenariul proiectului Adam Fântână, reprodus după Marin Preda, Opere, vol. II, ed. cit, pag. 1637-1644.

{829}. A apărut în *Fapta,* an I, nr. 2,1943, pag. 7. Schiţa este însoţită de prezentarea lui Mircea Damian, directorul revistei, care îi face un portret elogios tânărului prozator. Fragmentul reprezintă o variantă a primelor patru subcapitole ale povestirii *O adunare liniştită*, modificările survenite ulterior nefiind esenţiale (cele mai importante ar fi stilizarea porţiunii iniţiale şi finale şi renunţarea la o bună parte dintre regionalismele fonetice). În ediţiile critice textul nu este citat ca variantă a acestei povestiri. S-a păstrat forma în care a fost publicat în presă.

{830}. Fragmentul a apărut în *Gazeta literara*, nr. 10, 3 mar. I960, pag. 4-5, şi urma să facă parte din *Risipitorii,* nefiind inclus ca atare şi în întregime în nici una dintre ediţiile romanului (din el vor apărea stilizate şi modificate numai anumite episoade). In opinia noastră, fragmentul reprezintă o variantă paralelă a capitolelor XI-XVII ale primei părţi din *Risipitorii,* deosebirea esenţială constând în absenţa planului retrospectivei în prezentarea biografiei şi a etapelor din cariera Constanţei. In acest fragment apar apoi câteva episoade semnalate în agenda *Risipitorilor:* o variantă a episodului vizitei mamei, a convorbirii cu Maica Bunea, a primelor simptome ale bolii Constanţei. S-au operat minime modificări privind ortografia şi punctuaţia..

{831}. Fragmentul a apărut în *Viaţa Românească,* nr. 6. I960, şi, cu excepţia unor mici episoade (înregistrarea dialogului pitoresc dintre un funcţionar şi o femeie, descrierea peripeţiei ilare a unui tâmplar),

care vor fi incluse doar în prima ediţie, pag. 469, s-ar părea că nu figurează în nici una dintre ediţiile *Risipitorilor.* El reprezintă o variantă a capitolelor VIII-X din partea a IV-a a romanului (întoarcerea lui Vale din N.). Fragmentul conţine o discuţie a lui Vale cu mama despre Anghel, întâlnirea cu Anda, şedinţa de primire în partid, indicată în agenda *Risipitorilor,* în scenariul părţii a IV-a (în roman vom avea doar o menţiune a faptului). Menţionăm în acelaşi timp că titlul acestui fragment era unul dintre cele imaginate de Preda pentru noua sa scriere. S-au operat minime modificări privind ortografia şi punctuaţia.

{832}. Textul scrisorii trimise lui Eugen Jebeleanu, apărut postum în *Viaţa Românească,* nr. 6-7, iun.-iul. 1980, pag. 124-125, fragment inclus în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda,* ed. cit., pag. 420-421, şi Marin Preda, *Creaţie şi morală,* ed. cit., pag. 283-284.

{833}. Interviu acordat Sânzienei Pop şi publicat în *Luceafarul,* nr. 20, 18 mai 1974, preluat şi în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 527-537..

{834}. Interviu acordat lui M. Ungheanu şi publicat în *Luceafărul,* nr. 17,1975, preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda,* pag. 537-543..

{835}. Text preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda,* pag. 549-553. Extrase din stenograma întâlnirii lui Marin Preda cu studenţi şi profesori ai Universităţii din Bucureşti după apariţia romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* (textul integral al stenogramei a fost publicat în revista *Universitatea comunistă,* nr. 2/1980).

{836}. Fragment dintr-o scrisoare adresată lui Eugen Simion. Text preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 525-526.

{837}. Articol apărut în *Flacăra,* nr. 42,17 oct. 1948, pag. 10-11, la rubrica „Ce ne aduce şantierul literar". II redăm operând minime modificări în privinţa ortografiei şi punctuaţiei. Autorul articolului, Anton Strihan, nu precizează de unde şi când a aflat aceste informaţii despre un roman încă nescris. Presupunem că a stat de vorbă cu prozatorul. Scenariul romanului (tradus în limbajul ideologic al vremii) nu pare deloc ispititor.

{838}. Articol apărut în două părţi, în revista *Flacăra,* nr. 12 (116), 25 mar. 1950, pag. 2; nr. 13 (117), 1 apr. 1950, pag. 2. S-au operat

minime modificări în privinţa ortografiei şi punctuaţiei. Sublinierile aparţin autorului articolului.

{839} Fără ură şi fără părtinire.

Cuprins

CRONOLOGIE
PREFAȚĂ
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI
JURNAL INTIM Partea a doua
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI RISIPITORII
- ANEXA V
- ANEXA VI
- ANEXA VII
- ANEXA VIII
- ANEXA IX
- ANEXA X
- ANEXA XI
- ANEXA XII
- ANEXA XIII
- ANEXA XIV
- ANEXA XV
- ANEXA XVI
- ANEXA XVII

JURNAL INTIM Partea a treia
- ANEXĂ

JURNAL FOARTE INTIM
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI DELIRUL
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

ANEXA V
ANEXA VI
ANEXA VII
ANEXA VIII
ANEXA IX
ANEXA X
ANEXA XI
ANEXA XII
ANEXA XIII
ANEXA XIV
ANEXA XV
NOTE PENTRU ROMANUL CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI
ANEXĂ
ADDENDA I
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA A
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA B
MERTICUL
VIZITA MAMEI
A TREIA LUNA A PRIMĂVERII
ADDENDA II
„UN ROMAN DIN VIAȚA OAMENILOR DE LA CÂMPIE
„MAREA CĂLĂTORIE
„TOATE FIINȚELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE
„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT
„BUCURIILE SE PLĂTESC
ADDENDA III
DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA
PENTRU ASCUȚIREA VIGILENȚEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI
REFERINȚE CRITICE
Referințe critice

Table of Contents

CRONOLOGIE 5
PREFAŢĂ 13
NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI 39
JURNAL INTIM Partea a doua 45
ANEXA I 111
ANEXA II 116
ANEXA III 121
ANEXA IV 123
CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI RISIPITORII 130
ANEXA V 214
ANEXA VI 215
ANEXA VII 233
ANEXA VIII 235
ANEXA IX 247
ANEXA X 261
ANEXA XI 264
ANEXA XII 266
ANEXA XIII 269
ANEXA XIV 271
ANEXA XV 273
ANEXA XVI 275
ANEXA XVII 289
JURNAL INTIM Partea a treia 297
ANEXĂ 321
JURNAL FOARTE INTIM 324
ANEXA I 339
ANEXA II 341
ANEXA III 345
ANEXA IV 349

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI DELIRUL 351
ANEXA I 495
ANEXA II 498
ANEXA III 500
ANEXA IV 501
ANEXA V 503
ANEXA VI 507
ANEXA VII 509
ANEXA VIII 511
ANEXA IX 512
ANEXA X 514
ANEXA XI 516
ANEXA XII 520
ANEXA XIII 521
ANEXA XIV 523
ANEXA XV 525
NOTE PENTRU ROMANUL CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI 526
ANEXĂ 542
ADDENDA I 545
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA A 546
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA B 551
MERTICUL 554
VIZITA MAMEI 564
A TREIA LUNA A PRIMĂVERII 590
ADDENDA II 608
„UN ROMAN DIN VIAŢA OAMENILOR DE LA CÂMPIE 609
„MAREA CĂLĂTORIE 611
„TOATE FIINŢELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE 625
„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT 633
„BUCURIILE SE PLĂTESC 639
ADDENDA III 642

DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA 643
PENTRU ASCUŢIREA VIGILENŢEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI 649
REFERINŢE CRITICE 670
Referinţe critice 671